

STORIA AUGUSTA

ISTORIA AUGUSTĂ

SCRIPTORES
HISTORIAE
AUGUSTAE

Vitae diversorum
principum et tyrannorum
a Divo Hadriano
usque ad Numerianum

ISTORIA AUGUSTĂ

Studiu introductiv:
VLADIMIR ILIESCU

Partea I traducere și note:
DAVID POPESCU

Partea a II-a traducere și note:
CONSTANTIN DRĂGULESCU

**Supracoperta și coperta colecției:
VAL MUNTEANU**

STUDIU INTRODUCȚIV

Culegerea de biografii ale împăraților romani¹, de la Hadrianus și pînă la Dioclețian², reprezintă fără îndoială cea mai dezbătută operă istorică nu numai a literaturii latine, dar și a întregii istoriografii antice.

Aceasta se datorește în primul rînd numeroaselor informații pe care le conține despre istoria secolilor II și III ale erei noastre³, ca și luminilor pe care le aruncă asupra secolului al IV-lea, cînd a fost compusă⁴; iar în al doilea rînd faptului că ea constituie cel mai important, mai reușit și mai interesant fals al istoriografiei latine. Căci indiferent de data exactă la care a fost scrisă colecția — și aici părerile se înfruntă

---

¹ Pentru istoricul cercetării și stadiul ei actual vezi expunerile clare și competente ale savantului francez A. Chastagnol, care se află în primele rînduri ale „Innoitorilor“ cercetării privind această colecție (*Le problème de l'Histoire Auguste: État de la question*, în HA-Colloquium 1963, pp. 43—71, Antiquitas, Reihe 4 (Beiträge zur Historia-Augusta-Forschung), Bd. 2, Bonn, 1964, după ce anterior apăruse în „Actes du VII-e Congrès de l'Association Guillaume Budé à Aix-en-Provence“, 1—6 april 1963, p. 205 urm.; idem, *Les recherches sur l'Histoire Auguste de 1963 à 1969* în „Recherches sur l'Histoire Auguste“, Antiquitas, R. 4, Bd. 6, Bonn, 1970, pp. 1—37).

² Mai exact 167 de ani (117—284 e.n.).

³ Dacă pentru secolul al II-lea sîntem mai bine informați, în schimb pentru secolul al III-lea și în special pentru marea criză (235—284) singura relatare continuă păstrată o reprezintă aceste biografii. De aceea, indiferent de părerea de ansamblu, proastă, pe care o are istoriografia modernă despre aceste surse, tocmai de ele s-a ocupat și se ocupă foarte mult în ultimele decenii.

⁴ Tocmai atmosfera și ideologia secolului al IV-lea, atît cea generală, cît și cea specifică unor anumite cercuri, care se reflectă în lucrare, au format punctul de plecare pentru contestarea cronologiei tradiționale și totodată au mărit interesul istoricilor moderni pentru lucrare.

de peste optzeci de ani — și poate fără ca noi să putem cunoaște vreodată adevăratul nume al autorului, un lucru este cert în stadiul actual al cercetării științifice: opera aceasta a fost scrisă mai tirziu⁵ decât vrea să dea impresia autorul ei, după cum n-au existat nici mai mulți autori — în ciuda celor șase nume transmise —, ci totul a ieșit de sub o singură pană⁶!

Dar care sînt datele problemei și cum au fost ele interpretate pînă acuma?

*Scriptores Historiae Augustae*⁷ sau cum i se spune mai des în ultimul timp, *Historia Augusta*⁸, cuprinde 39 de biografii imperiale din intervalul de timp amintit, dintre care lipsesc însă Filip Arabul, Decius, Trebonianus Gallus și Volusianus. Drept autori ai vieților descrise sînt indicați Aelius Spartianus, Aelius Lampridius, Iulius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Trebellius Pollio și Flavius Vopiscus. Acești presupuși autori lasă să se înțeleagă că și-au scris opera la sfîrșitul secolului al III-lea și începutul celui de al IV-lea,

⁵ Astăzi — cu excepția unor „întirziați” ca răposatul A. H. M. Jones sau cercetătoarea E. M. Štaermann și a unei părți dintre istoricii italieni — nu se mai discută decât noua dată reală, mai apropiată sau mai îndepărtată de cea transmisă prin tradiție, dar nimeni nu încearcă să găsească dovezi în sprijinul ultimei.

⁶ Cum a arătat din nou, de curînd, P. White, *The Authorship of the H. A.*, *Journal of Roman Studies*, LVII (1967), pp. 115—133, care prezintă treisprezece argumente pentru aceasta. De altfel H. L. Zernial, *Über den Satzschluß in der Historia Augusta*, Berlin, 1956 și H. Szelest, *Meander*, XV (1960), pp. 141—154, au arătat identitatea clauzulelor metrice precum și a introducărilor, dedicațiilor și epilogurilor tuturor biografiilor.

⁷ „Autorii istoriei împăraților” este titlul editorilor moderni ai culegerii. În manuscrise el suna „Viețile diferiților împărați și uzurpatori de la Hadrian la Numerian, întocmite de diferiți (autori)”.

⁸ „Istoria împăraților”, cum a intitulat-o umanistul Isaac Casaubon, care a și editat-o în anul 1603, folosind expresia prin care în colecție, în biografia împăratului Tacitus, era desemnată opera marelui istoric Tacitus (v. *Tac.* 10,3).

prin dedicațiile și invocațiile adresate — chipurile — împăraților Dioclețian, Constantius I și Constantin.

Culegerea aceasta continuă tradiția începută de colecția de biografii ale lui Suetonius, care la începutul secolului al II-lea redactase biografiile primilor doisprezece împărați, de la Caesar la Domitianus. Acestea erau împărțite pe rubrici în care erau discutate diferitele aspecte fizice și morale ale personalității descrise, activitatea lor publică și particulară, anecdote și prevestiri ș.a.m.d.

Sistemul acesta biografic a devenit dominant, fiind caracteristic pentru istoriografia romană ulterioară. axată în jurul personalității împăratului, care ajunsese simbolul statului roman.

În secolul al IV-lea, cînd este scrisă HA, o dată cu accentuarea dictaturii imperiale prin crearea dominiului, de la Dioclețian, cezarocentrismul devine și mai evident. De aceea și rezumatele de istorie romană ale lui Aurelius Victor, Eutropius, Festus ca și *Epitome de Caesaribus* — cu excepția ultimului mare istoric latin, Ammianus Marcellinus — se încadrează în același tipic și expun istoria imperiului după viețile împăraților, în ordine cronologică.

HA, care n-a făcut excepție de la această regulă decât prin volumul ei mult mai mare, păcătuiește printr-un nivel foarte scăzut și am putea spune liniștit că, în comparație cu rezumatele de istorie romană, valoarea ei este invers proporțională cu volumul. Pe de altă parte neavînd suficient material istoric propriu-zis, ea va recurge la cronica scandaloaasă și ceea ce este și mai rău, va plăsmui și ea la rîndul ei noi anecdote și tot ceea ce putea să fie pe gustul cititorilor. Dacă la aceasta se mai adaugă și o anumită tendință (cf. infra), rezultatul va fi o operă care, cu toată mulțimea informațiilor, chiar și atunci cînd nu s-a știut că este vorba despre un fals, a fost aspru criticată de toți istoricii moderni.

Pînă în anul 1889 nimeni nu s-a îndoit de veridicitatea tuturor informațiilor oferite de această cule-

gere — inclusiv a numelui autorilor și a datei compunerii ei — și în manualele de istorie se repovestea de fapt — mai ales pentru marea criză din secolul al III-lea — materialul din ea. La această dată savantul german Hermann Dessau, unul dintre epigrafiștii importanți de la sfârșitul secolului trecut, care a observat între altele că numele proprii romane din culegere seamănă foarte bine cu cele cunoscute de la finele secolului al IV-lea, a deschis seria celor trei articole⁹ revoluționare despre data și autorii HA. Pe baza unei analize amănunțite și pertinente, Dessau ajunge la concluzia că un singur autor a compus lucrarea în timpul domniei împăratului Teodosiu cel Mare (379—395 e. n.). Bineînțeles că imediat s-au ridicat opoziții „conservatori“, atât în Germania¹⁰ cât și în străinătate¹¹, iar pe de altă parte au apărut și sprijinitori¹² ai noilor idei, în timp ce marele Mommsen, patriarhul necontestat al istoriei romane din ultimele decenii ale secolului trecut, a căutat să împace lucrurile printr-o poziție intermediară, de compromis¹³. În felul acesta a început o dispută științifică, care nu s-a terminat încă nici astăzi, dar în care punctul nou de vedere s-a impus definitiv în linii mari, iar istoriografia antică a câștigat mult atât în conținut, cât mai ales ca metodă. În dezbaterile din ultimele decenii s-a dezvoltat astfel „cercul de la Bonn“ din jurul lui Johannes Straub, care a dezvoltat o tehnică a studierii izvoarelor (*Quel-*

⁹ *Über Zeit und Persönlichkeit der SHA*, Hermes, XXIV (1889), pp. 337—392; *Über die SHA*, Hermes, XXVII (1892), pp. 561—605 și *Die Überlieferung der SHA*, Hermes, XXIX (1894), pp. 393—416.

¹⁰ Cum au fost E. Klebs sau H. Peter, editorul primei ediții Teubner apărută în 1865 și retipărită în 1884.

¹¹ Ca G. de Sanctis, Ch. Lécrivain sau L. Homo.

¹² În primul rând O. Seeck.

¹³ Prin așa-numita teorie a „diaskeuastilor“, conform căreia unei redacții generale, terminată către 330 — tradițional deci sub Constantin — i-ar fi urmat o reeditare în timpul lui Teodosiu!

lenforschung) de o mare fineţe şi precizie, marcînd o nouă treaptă în evoluţia istoriografiei romane tîrzii.

În secolul XX toţi istoricii, mai mari sau mai mici, care au atins problemele imperiului roman tîrziu, au trebuit să se pronunţe asupra HA, fie că veneau cu teorii proprii, fie că se alăturau unora deja existente. Ba chiar şi cei care nu s-au pronunţat public şi făţiş pentru o teză, au adoptat de fapt implicit o poziţie, chiar dacă aceasta a rămas nemărturisită.

Din marea şi lunga dispută nu vom reţine aici decît marile etape şi curente şi mai ales ultimele desfăşurări foarte importante.

Prima perioadă a dezbaterii, care merge pînă în anul 1926 cînd a apărut cartea¹⁴ englezului N. Baynes, mai este marcată de o azeziune importantă la teoria lui Dessau, şi anume aceea a tînarului Ernst Hohl, viitorul editor al celei de-a doua ediţii Teubner, din anul 1927.

Cartea savantului englez, care deschide etapa următoare, plasează compunerea lucrării în timpul domniei împăratului Iulian (361—363) iar scopul îl vede în glorificarea acestuia. Pînă în anul 1940 această concepţie era dominantă, deoarece ei i s-au alăturat atît E. Hohl, cu marele său prestigiu de editor, cît şi cunoscuţii specialişti ai epocii romane tîrzii W. Ensslin şi J. R. Palanque. Tot acum mai întîlnim conservatori ca Rostovţev şi Kroll, în timp ce teza lui Dessau este întărită de A. Alföldi, E. Norden, E. Kornemann şi mai ales de W. Hartke. În schimb A. Piganiol încearcă să reia „concilierea“ propusă de Mommsen.

Perioada a treia care marchează trecerea spre victoria definitivă a adeptilor lui Dessau, survenită în faza contemporană, începe în 1940 cu lucrarea de abi-

¹⁴ *The HA, its Date and Purpose*, Oxford, 1926; acelaşi punct de vedere al autorului îl vom întîlni şi în continuare, pînă la *Byzantin Studies and other Essays*, Londra, 1955, pp. 209—217 şi 357—358.

litare a lui Hartke¹⁵. Alături de el și Alföldi¹⁶, Straub¹⁷, S. Mazzarino¹⁸ și A. Chastagnol¹⁹ pledează pentru o redactare *posterioră* lui septembrie 394, când a fost înfrint uzurpatorul păgîn Eugenius de către împăratul creștin Teodosiu cel Mare, cu puțin timp înaintea morții sale. Această platformă comună cunoaște bineînțeles nuanțe cronologice, care intră și în secolul al V-lea, dar ele nu sînt esențiale pentru marea dispută. Anii de după cel de-al doilea război mondial nu se mulțumesc cu declarații sau observații întâmplătoare, ci înregistrează începutul unor cercetări amănunțite despre detalii ale lucrării, care devin decisive pentru datarea acesteia.

Tendința aceasta se va „instituționaliza“ în anii șaizeci sau mai exact în 1962. Acum ia ființă „cercul de la Bonn“ pe baza unui vechi deziderat al lui Mommsen, care ceruse un comentariu amănunțit al fiecărui amănunt istoric — în comparație bineînțeles cu toate celelalte cunoștințe ale noastre din alte izvoare — din biografiile împăraților. Ideea a fost reluată de Alföldi și este realizată treptat de Straub. După ce în iunie 1962 a avut loc o întîlnire organizatorică, iar în martie 1963 o mică sesiune la Padova, din primăvara anului 1963 au loc regulat colocviile²⁰, ale căror lucrări apar apoi în seria 4 a colecției *Antiquitas*.

¹⁵ *Geschichte u. Politik im späten Rom*, Leipzig, 1940, ale cărei idei au fost reluate și în *Römische Kinderkaiser, eine Strukturanalyse römischen Denkens und Daseins*, Berlin, 1951.

¹⁶ *Die Kontorniaten*, Budapesta, 1943, pp. 59, 64—65 și 75; *A Conflict of Ideas in the Late Roman Empire*, Oxford, 1952, pp. 125—127.

¹⁷ *Studien zur HA*, Berna, 1952 și *Heldnische Geschichtsapologetik in der christlichen Spätantike. Untersuchungen über Zeit und Tendenz der HA*, Bonn, 1963.

¹⁸ *Aspetti sociali del quarto secolo*, Roma, 1951, pp. 345—370.

¹⁹ *Notes chronologiques sur l'HA et le Laterculus de Polemius Silvius*, *Historia*, IV (1955), pp. 173—180. —

²⁰ La acestea au participat pînă acum cei treizeci-patruzeci de specialiști al problemei din Germania, Anglia, Italia, Franța, Elveția, Cehoslovacia și Ungaria.

Chiar dacă mai există „izolați“, ca cei amintiți la început, sau „nehotărâți“ ca A. Momigliano, pozițiile lor se află într-o defensivă fără speranțe. Pe lângă declarații negative principiale sau contestarea unor noi cercetări „inovatoare“ ei nu au venit cu nici un studiu care să încerce dovedirea tezei lor „conservatoare“, în vreme ce studiile „inovatorilor“ — chiar și în afara colocviilor de la Bonn — descoperă noi anacronisme și indicații pentru finele secolului al IV-lea.

Cercetările care s-au efectuat din zilele lui Dessau și pînă astăzi, în primul rînd pentru stabilirea datei exacte a compunerii colecției, dar și pentru o mai bună înțelegere a materialului prezentat de aceasta, privind veridicitatea și în general valoarea sa istorică, au fost duse pe trei mari planuri. Acestea privesc: a) sursele care au fost folosite; b) tendința sau chiar „ideologia“. — dacă se poate vorbi despre așa ceva — care a stat la baza lucrării și, în sfîrșit c) atitudinea religioasă a autorului.

Primul cîmp de investigații, care a și fost atacat de la început, formînd punctul de plecare al constatării anacronismelor, a dat cele mai bune și mai sigure rezultate. Aceasta se datorește și caracterului mai precis și indiscutabil al unor fapte concrete, care se pot constata în două locuri, respectiv în HA și la modelul folosit de aceasta. Aici însă se pot distinge două sectoare: acel al autorilor folosiți de HA, care reprezintă surse în înțelesul restrîns, istoriografic, al cuvîntului și acel al realităților istorice — bineînțeles anacronice — care fiind contemporane sau anterioare autorului, au fost transpuse în perioada istorică tratată de biografii.

Din primul sector fac parte toți autorii greci și latini de la sfîrșitul republicii romane și pînă în imperiul roman tîrziu. Printre ei distingem un prim grup, acela al scriitorilor de pînă la Constantin cel Mare, care deși

nu contribuie direct la clarificarea cronologiei, fiindcă sînt anteriori datei tradiționale, își au valoarea lor pentru determinarea modului de lucru al autorului colecției și al influențelor literare, ca și a gradului său de cultură, factori care au variat și ei cu timpul și n-au rămas toată vremea identici. Astfel s-au discutat urmele lăsate de Cicero, Sallustius, Marțial, Iuvenal, Suetonius, Fronto, Cassius Dio, Herodian, Dexippos, Arnobius și Lactantius.

Un al doilea grup îl formează autorii pierduți. Alături de numeroase nume, probabil fictive²¹, pe care autorul colecției le-a citat, ca să dea mai multă greutate afirmațiilor sale, mai ales cînd erau tendențioase sau chiar, cu totul false, întîlnim și autori reali, fie că le cunoaștem numele, fie că le reconstituim existența. Cel mai cunoscut dintre primii îl reprezintă Marius Maximus²². Deoarece este citat de 29 de ori, mulți cercetători îl consideră principala sursă a HA pînă la moartea împăratului Elagabal. Alături de acest istoric real, istoriografia ultimelor decenii, reprezentată de G. Barbieri²³ și R. Syme²⁴, a „creat” un biograf latin necunoscut (*Ignotus*). Acesta ar fi scris după 217 nouă biografii ale împăraților de la Hadrian la Caracalla, lăsînd la o parte pe uzurpatori sau pe simplii cezari

²¹ Cum ar fi — unul dintre multele exemple — Fabius Marcellinus (v. *Probi*, 2,7), care ar putea fi o deformare voltă, ca altele altele, a lui Ammianus Marcellinus.

²² El pare să fi scris în timpul împăratului Severus Alexander o istorie a precedentilor doisprezece împărați, în continuarea biografilor lui Suetonius (Nerva, Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Marcus Aurelius, Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Septimius Severus, Caracalla, Macrinus și Elagabal).

²³ *Marius Maximus*, Riv. di. Filol., XXXII (1954), pp. 33—66; 262—275.

²⁴ *Ignotus, the Good Biographer*, HA-Coll., 1966—1967, Bonn, 1968 pp. 131—153; *Not Marius Maximus*, *Hermes*, XCVI (1960), pp. 494—502.

(*Caesares*). Acesta ar fi fost adevărata sursă principală a intervalului respectiv pentru HA, pe care Marius Maximus n-a completat-o decît accidental cu diferite birfe. Însă cea mai spectaculoasă, „reconstituire“ a unui istoric antic, care a avut loc înainte de începerea mării discuții despre HA, declanșată de Dessau, a fost așa-numita „Istorie imperială a lui Enmann“ („*Enmannsche Kaisergeschichte* = EKG), care reprezintă o sinteză²⁵ „ideală“ a știrilor lui Aurelius Victor, Eutropius, HA și *Epitome de Caesaribus*²⁶. Acest presupus model al istoriografiei romane din secolul al IV-lea a jucat și mai joacă un rol important în discuțiile din jurul HA, deoarece multe asemănări²⁷ dintre aceasta și alți istorici ai epocii au fost și mai sînt uneori explicate pe baza lui EKG.

Al treilea grup de scriitori și cel mai important pentru toată discuția îl reprezintă autorii posteriori datei tradiționale a HA. Cînd a contestat această date Dessau a invocat și folosirea lui Aurelius Victor²⁸

²⁵ Lucrarea lui A. Enmann, care a apărut în 1884, a arătat că la baza informațiilor despre secolul al III-lea ale unor opere istorice din secolul al IV-lea, a stat o istorie a împăraților romani, ulterior pierdută. Analiza minuțioasă și competentă a autorului a fost acceptată în general — cu corecturile lui Hohl — de către istoriografia contemporană.

²⁶ Hohl, care a dezvoltat și întărit teoria lui Enmann, a inclus și *Epitome* printre martorii lucrării postulate și re-construite.

²⁷ Printre care și celebrul pasaj din biografia împăratului Aurelian despre evacuarea Daciei, care ne interesează în mod deosebit și despre care va fi vorba mai jos.

²⁸ În celebrul pasaj din viața împăratului Septimius Severus (17, 5—19,4), în care s-a păstrat și greșeala lui Aurelius Victor (XX,1—31), care confundase pe împăratul Didius Iulianus cu celebrul jurist Salvius Iulianus, ce definitivase edictul pretorului în timpul lui Hadrian. La aceasta mai trebuie adăugate și scurtele mențiuni despre Macrinus (HA 2,1 și 2,5 — Aurelius Victor 22,1—2) sau transpunerea despre Filip Arabul la Alexander Severus (Aurelius Victor 28,6 — 7 = HA, 24,4).

ca și a lui Eutropius²⁹ de către HA. Cum cele două breviarii³⁰ au fost scrise în anii 360/1 respectiv 369/70, HA își muta astfel data compunerii în ultimul sfert al secolului al IV-lea. Deși aceste paralele au fost contestate pînă în zilele noastre de „conservatori“, evidența faptelor s-a impus în cele din urmă, și astăzi este aproape unanim acceptată, putînd fi considerată ca un lucru definitiv cîștigat³¹.

Se mai discută și folosirea lui Festus³², dar în privința sa nu s-a ajuns încă la un acord.

Deoarece se știa că spre 390 aristocrația romană tirzie gusta³³ atît pe Marius Maximus cit și pe Iuvenal și deoarece primul fusese citat frecvent, dacă nu și folosit de HA, s-au urmărit eventualele urme ale satiricului roman. Și acestea au și fost găsite, iar ceea ce este mai important, ele se bazează pe o ediție din secolul al IV-lea (după 353), însoțită de un comentariu.

De asemenea se pot recunoaște³⁴ în HA și urme din Hieronymus, un autor care scrie, după cum se știe, tot la sfîrșitul secolului al IV-lea.

²⁹ În biografia lui Marcus Aurelius (HA 16,3 — 18,2 = Eutr. VIII, 11—14) sau pentru evacuarea Daciei sub Aurelian (cf. *infra*). Ulterior s-a mai descoperit și confuzia unor nume proprii, ca acela al tiranului Trebellianus (Eutr. IX, 9,1 în unele ms. = *Trig. Tyr.* 26) pentru uzurpatorul Regalianus din Panonia.

³⁰ Sînt rezumatele de istorie romană specifice secolului al IV-lea (Aurelius Victor, Eutropius și Festus).

³¹ Vezi recent din nou A. Chastagnol, în *Rev. de Philol.* XLI (1967), pp. 85—97.

³² Acesta întocmise un scurt expozeu despre provinciile romane și luptele romanilor cu părții și cu perșii. Lucrarea a fost compusă în 371/2.

³³ Ammianus Marcellinus, XXVIII, 4,14.

³⁴ B. Schmeidler (*Phil. Woch.*, XLVII, 1927 col. 955—960) comparase prologul din *Vita sancti Hilarionis* de începutul biografiei *Vita Probi*, iar lucrări recente, mai ales ale lui Straub, au arătat și alte apropieri foarte probabile între HA și lucrările lui Hieronymus.

La fel se pare că și Ammianus Marcellinus³⁵ a fost folosit de către HA, așa cum a atras atenția asupra acestui fapt Straub³⁶ și căruia de curînd Syme i-a consacrat o carte³⁷.

Pe lângă autorii enumerați, s-au mai făcut și se fac încercări de a se găsi ecouri și ale unor alte posibile modele pentru HA, cum ar fi: *Panegyrici Latini*, Ausonius, Prudentius sau Eunapios, dar toate acestea n-au dat încă rezultate care să poată oferi un minimum de garanție științifică.

Realitățile istorice specifice epocii de după Constantin reprezintă și ele izvoare anacronice pentru HA. De aceea și în direcția aceasta s-au făcut cercetări, dintre care unele trebuie considerate că au dat rezultate sigure, infirmînd și ele cronologia tradițională.

În discutarea acestor *realii* — dintre care nu vom cita decît cîteva foarte caracteristice și clare — „tradiționaliști“ tot mai puțini la număr încearcă cu disperare, și cîteodată fac o adevărată echilibristică dialectică pentru aceasta, să explice în cadrul cronologiei transmise elemente care în ansamblu nu pot fi toate întimplătoare, ci reflectă într-adevăr sfîrșitul secolului al IV-lea sau cel puțin epoca postconstantiniană.

Astfel viețile lui Gallienus, Claudius al II-lea Gothicul și Aurelian, îl prezintă pe Constantius I Chlorus drept un descendent al lui Claudius al II-lea. Or, de vreme ce ele se pretind a fi scrise între 293—306, iar rudenția presupusă nu apare în propaganda constantiniană decît în 310, avem un anacronism sigur.

În viața lui Aurelian (13,1) întîlnim un prefect al annonci în Orient, deși se știe că această funcție apare de-abia după întemeierea Constantinopolului din 330.

³⁵ Cărțile păstrate din *Istoriile* acestuia au fost publicate, după ultimele cercetări, între anii 385—394.

³⁶ *Studien zur HA*, pp. 19—39. Aici autorul arată folosirea termenului tehnic *carrago* în „Viața lui Claudius“ (6,6; 8,2 și 5) sub influența descrierii goșilor la Amm. Marc. (XXXI, 76).

³⁷ *Ammianus and the Historia Augusta*, Oxford, 1969.

La fel și noțiunea de *limes* (frontieră) și de *limitanei* (soldați grăniceri), care apar de-abia la mijlocul³⁸ secolului al IV-lea, este transpusă³⁹ de HA în secolul al III-lea⁴⁰.

În sfârșit, la începutul biografiei lui Aurelian este vorba despre trăsura prefectului orașului⁴¹, care este indicată prin termenul de *iudiciale carpentum*. Or, cum a arătat Chastagnol, o asemenea trăsură oficială n-a fost instituită decît de către împăratul Grațian în anii 382—384.

În ceea ce privește tendințele lucrării, ca să nu folosim termenul mai pretențios de ideologie, care corespunde unui sistem mai evident și mai încheșat, chiar dacă susținătorii acestor trăsături — Hartke, Straub, Mazzarino și H. Stern — au teoretizat poate prea mult lucrurile, exagerîndu-le în felul acesta, ele sînt totuși destul de evidente, în cazul unei analize mai amănunțite.

În primul rînd avem de-a face cu aristocrația senatorială din Roma, ale cărei interese și puncte de vedere sînt puse în gura împăraților din secolele anterioare. Tot pe aceeași linie se situează și legăturile de rudenie ale unor familii mari⁴² din secolul al IV-lea cu împărați celebri din secolul al III-lea. La fel se explică și

³⁸ *Cod. Theod.* XII, 1,56 vorbește despre *limitanei* într-o Constituție imperială din 363.

³⁹ În *Trig. Tyr.* 26; *Alex. Sev.* 58, 4—5; *Pesc. Nig.* 7,7 și *Prob.* 14,7.

⁴⁰ Același anacronism îl face și Festus, cînd vorbește de *limitanei* din Dacia Ripensis, cu care Galerius i-ar fi învins pe perși în 297.

⁴¹ Pe nume Iunius Tiberianus și care ar fi fost *vir illustris* sub Dioclețian. Dar titlul acesta apare de-abia sub Valentinian I și primul prefect cunoscut este din 363—369.

⁴² Astfel Petronii Probi, dintre care Sextus a fost consul în 371, iar fiul lui Probinus și Olybrius, în 395, sînt legați de împăratul Probus (24,2—3). La fel și Celonii Albi sînt puși în legătură cu Clodius Albinus, iar Aureliani cu Aurelianus.

ostilitatea împotriva militarilor și a barbarilor, ca și împotriva noii aristocrații⁴³ din Bizanț.

Și antiteza dintre împărații buni și răi se explică la fel. Ea marchează cele două biografii mai lungi: Elagabal împăratul prost și Alexander Severus cel bun.

În sfârșit HA manifestă o simpatie deosebită pentru uzurpatorii imperiali, cum sînt Avidius Cassius, Pescennius Niger, Clodius Albinus sau alții. Deși în biografiile acestora nu există elemente noi, care să nu apară la împărații principali, contemporani⁴⁴, autorul introduce documente false în sprijinul teoriilor sale. Pledînd pentru meritele uzurpatorilor și cerînd îndurare pentru ei, autorul pare să se plaseze după bătălia de la Frigidus (septembrie 394), cînd uzurpatorul păgîn Eugenius a fost înfrînt. Tot așa, cum au arătat Hartke, Stern și Straub, împărații copii sînt considerați⁴⁵ o pacoste pentru stat, datorită consilierilor de care sînt înconjurați. Printre aceștia cei mai detestați par să fi fost eunucii⁴⁶, dar nici funcționarii din jurul împăratului nu sînt mai bine văzuți.

Al treilea domeniu al cercetărilor privind HA a fost cel al ambianței religioase în care a fost elaborată colecția. Pasul hotărîtor în acest domeniu l-a făcut tot Straub, a cărui lucrare din anul 1963, mai sus amintită, indică deja interpretarea propusă. Acesta vede în HA o apologie a păgînismului într-o lume în care oficialitatea era deja creștină. Deoarece statul⁴⁷ și nu numai persoana împăratului⁴⁸ era creștin, propaganda păgînă nu se mai putea face decît în mod ascuns. Dar pretențiile autorului erau cu totul moderate, acceptînd

⁴³ Cînd la Gallienus 6,9 se spune: *nulla vetus familia apud Byzantios invenitur*, este evidentă ura împotriva noului senat de la Constantinopole, oraș care însă a fost întemeiat deabia la 330.

⁴⁴ Marcus Aurelius și Septimius Severus.

⁴⁵ Vezi Tac. 6,3: *Dii avertant principes pueros*.

⁴⁶ *Alex. Sev.* 15, 1—2 și 23, 4—6; *Gord.* 22—24; *Aur.* 43.

⁴⁷ De la Teodosiu cel Mare.

⁴⁸ Cum fusese sub Constantin și urmașii săi.

noua credință biruitoare, dar revendicind toleranță pentru cei care păstrasera vechile concepții. Era vorba mai ales de exprimarea în public, în scris și oral, a păgînismului.

Astfel se explică pomenirea „regulei de aur“ care prevedea⁴⁹ „ce ție nu-ți place, altuia nu face“. În aplicarea acestei maxime împăratul ar fi tolerat și existența creștinilor⁵⁰. La fel se prezintă și pretinsa măsură a lui Alexander Severus, care ar fi cerut părerea populației⁵¹ pentru funcționarii romani numiți în provincie, după obiceiul creștinilor și al evreilor la alegerea preoților. Împăratul ar fi mers în felul acesta foarte departe în toleranța sa și ar fi adoptat chiar un principiu religios creștin în viața de stat romană! Tot aici trebuie amintită intenția aceluiași Alexander⁵² de a ridica un templu în cinstea lui Hristos, ca și ideea anterioară a lui Hadrian, care construisese temple fără statui în toate orașele, destinându-le în gândul său tot lui Hristos.

Toate aceste considerații se potrivesc foarte bine într-o epocă defensivă pentru păgîni, cum este intervalul 394—398, cînd după înfrîngerea lui Eugenius, fiii celebrului Nicomachus Flavianus, exponentul păgînismului, au fost siliți să se convertească la creștinism și au fost înlăturați de la onoruri⁵³.

În încheierea discuției despre aspectul religios, mai trebuie amintită faimoasa scrisoare⁵⁴ atribuită împăratului Hadrian, care ar fi adresat-o cumnatului său Servianus. După cum a dovedit-o W. Schmid⁵⁵, este vorba despre un fals anacronic, iar patriarhul în cauză

⁴⁹ Acest principiu, pe care Alexander Severus (51, 7—8) l-ar fi pus să fie înscris pe zidurile palatului și ale monumentelor publice, ar fi fost luat de la evrei și creștini.

⁵⁰ 2,4 *Christianos esse passus*.

⁵¹ 45,6—7.

⁵² 43,6—7.

⁵³ Augustin, *Civ. Dei*, V, 26,1 și Symmachus, *Eplst.*, V, 6.

⁵⁴ *Quadr. Tyr.* 8.

⁵⁵ *HA-Coll.* 1964—1965, pp. 153—184.

era celebrul Gamaliel⁵⁶, aflat în exerciţiul funcţiunii în anii 390⁵⁷.

După ce critica contemporană a ajuns să cunoască bine lucrarea cu toate defectele ei, a început să ghi-cească şi falsurile care aparent nu pot fi comparate cu un material pertinent, ce ar putea să demaşte impo-situra, ci doar pe baza procedeelelor interne folosite de HA; astfel s-a ajuns la urmărirea genezei acestor fal-suri. În felul acesta uneori se poate vedea cum a fost creat un episod fictiv şi din ce izvor — oricît de îndepărtat ar fi — s-a format punctul de plecare pentru fan-tezia autorului. Apoi cum şi pe ce căi a ajuns să se desfă-şoare aceasta? Care a fost natura deformării unui fapt, în cazul în care acesta a fost real?

Posibilitatea pe care Alexander Severus a acor-dat-o în anul 223 prefectilor pretoriului de a deveni *clarissimi*, chiar în timpul exercitării funcţiei lor, s-a transformat⁵⁸ în HA într-o reformă capitală, care face din funcţia amintită un apanaj⁵⁹ al senatului. În rea-litate aceasta s-a întîmplat de-abia în timpul lui Con-stantin.

Numele dat de Hieronymus⁶⁰ femeilor din cercul Marcellei — *matronarum senatus* — devine în biogra-fia lui Elagabal (4,3) *senaculum, id est mulierum se-natus!*

Lui Alexander Severus i se atribuie⁶¹ interzicerea indeletnicirii de proxenet, ceea ce de fapt avea să facă

⁵⁶ Pentru conflictul acestuia cu consularul Hesychius avem mărturia lui Hieronymus. (*Epist.* 57,3).

⁵⁷ De altfel şi Syme, *Ipse ille patriarcha*, HA-Coll. 1966—1967, pp. 119—130, ajunge la aceeaşi concluzie.

⁵⁸ *Alex. Sev.* 21, 3—5.

⁵⁹ Prin aceasta s-ar fi contrazis unul dintre principiile de bază ale securităţii tronului imperial — şi încă sub Severi, care se sprijină pe armată mai mult decît predecesorii lor — îndepărtarea senatorilor de la marile funcţii vitale, cum era comandantul gărzii palatului sau guvernatorul celei mai bo-gate provincii, Egiptul.

⁶⁰ *Epist.* 43, 3.

⁶¹ *Alex. Sev.* 24, 4.

mai tirziu Filip Arabul. Tot sub același împărat se vorbește de existența unor *solidi*⁶², iar în vremea lui Caracalla apar celebrii *protectores*, care datează în realitate tot din secolul al IV-lea.

Un alt câmp de largă desfășurare a fanteziei autorului a fost acela al numelor proprii, începînd chiar cu al celor șase autori. Astfel *Mummia*, *Catuli neptis*, soția lui Galba (Suet. *Galba* 3,4) devine *Memmia*, *Catuli neptis*, femeia lui Alex. Sev. (20,3). Alteori sînt create personaje noi din două mai „vechi” ca Micca și Hababa, părinții împăratului Maximin Tracul (1,5), derivații din adjectivul *μῆσοβάρβαροι* de la Herodian (VI, 8,1), sau fecioara gotică Hunila (*Quadr. Tyr.* 15,7), creată din „Gothi Hunis Halanisque permixti” (Am. Marc. XXXI, 16,3). În sfîrșit, tot aici trebuie puse și numele proprii din secolul al IV-lea. Astfel eunucul Serapammon (*Gord.* 25,2) este identic cu filozoful citat de Symmachus (*Epist.* II, 61).

O problemă care trebuie atinsă atunci cînd discutăm despre HA, fiindcă se referă la un moment important al istoriei noastre, o reprezintă evacuarea Daciei de către romani⁶³. Ea cuprinde două aspecte, unul privind evenimentul din timpul lui Aurelian, iar al doilea pe cel din vremea lui Gallienus. În primul caz, care istoricește este cert și cel mai important, avem o relație explicită a faptului, pe cînd în cel de-al doilea, absența unei mențiuni reprezintă o indicație importantă și deci un răspuns implicit.

Dar ce spune textul și cum trebuie interpretat, mai ales că în jurul acestui pasaj s-au dus polemici aprinse și a curs multă cerneală. Pasajul sună în felul urmă-

⁶² Monedă de aur din sec. IV.

⁶³ Vezi de curînd Vl. Iliescu, *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare*, Studii și cercetări de istorie veche, 22 (1971), 3, pp. 425—442.

tor⁶⁴: „Văzînd că Iliria este devastată iar Moesia rui-
nată și nemaisperînd să o poată păstra, *el a părăsit*
provincia Dacia de dincolo de Dunăre, după ce a re-
tras armata și *pe locuitori*, iar populația pe care a eva-
cuat-o a așezat-o în Moesia, pe care a botezat-o Dacia
sa și care acuma desparte cele două Moesii“.

Pasajul acesta vorbește în mod cît se poate de clar
și răspicat despre o evacuare totală a populației din
Dacia, oricît de mult s-a încercat de unii cercetători
bine intenționați, dar cu o cu totul insuficientă argu-
mentare științifică, să reducă proporțiile operației pe
baza textului.

În primul rînd termenul de *provinciales* înseamnă
aici locuitorii — deci toți — din provincii iar nu
„funcționarii din provincie“, cum a încercat să-l inter-
preteze⁶⁵ D. Marin. Aceasta se impune din trei motive:
a) toate exemplele⁶⁶ din HA au acest singur sens ge-
neral, iar în *V. Av. Cas.* 7,2, apare chiar turnura *mili-
tibus et provincialibus*; b) redarea aceluiași realități
prin noțiunea de *populos*, în continuare, arată — în
concepția autorului, singura care ne interesează deo-
camdată — caracterul de masă al întregii populații; c)
modelul folosit spune și mai clar același lucru, așa în-
cît nici HA nu putea exprima altceva!

Cu aceasta am ajuns la discuția de la început, pri-
vind raporturile dintre Eutropius și HA, locul în cauză

⁶⁴ *Aur.* 39, 7: *cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam transdanuvinam Daciam a Traiano constitutam sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri abductosque ex ea populos in Moesia conlocavit appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.*

⁶⁵ *Bul. Inst. fil. rom. „Alexandru Philippide“*, X, (1943), Iași, pp. 163—187; *Orizonturi*, IV (1952), 1, Stuttgart, pp. 16—20; *Rev. Et. Roum.* III—IV (1957—1960), Paris, pp. 170—219.

⁶⁶ C. Lessing, *Lexicon Scriptorum Historiae Augustae*, Darmstadt, 1965.

fiind deja identificat de către Dessau. Textul spune⁶⁷: „Provincia Dacia, pe care Traian a creat-o dincolo de Dunăre, (el) a lăsat-o goală (goală la mijloc), deoarece nu mai spera s-o păstreze, devreme ce toată Iliria și Moesia erau devastate, iar pe romanii pe care i-a evacuat de pe ogoarele și din orașele Daciei, i-a așezat în mijlocul Moesiei și a botezat Dacia acea parte, care acum desparte cele două Moesii“.

Și acest pasaj vorbește limpede despre o evacuare totală. Ea reiese atît din traducerea exactă⁶⁸ a verbului *intermittere*, care pînă acum era redat de obicei⁶⁹ prin simplul „părăsi“, cît și din urmarea „romanii de pe ogoare și din orașe“.

Cu aceasta ne întoarcem la problema raporturilor dintre Eutropius și HA. După Dessau, și alți istorici au pledat pentru aceeași dependență, cum au fost Hohl — la început —, Alföldi și Hartke. Dar curînd — după apariția teoriei lui Baynes, pe care a îmbrățișat-o și Hohl — Eutropius trebuia eliminat, fiindcă apariția sa în anul 369/70 răsturna redactarea HA sub Iulian, în anii 361—363. Adversarii dependenței Eutropius-HA explicau asemănarea frapantă dintre cele două pasaje prin modelul comun reprezentat de EKG. Sursa aceasta comună — spuneau ei — a fost atît de exact copiată, atît de HA, cît și de Eutropius, încît s-a ajuns la aceeași formulare. Ceea ce nu și-au dat ei seama, însă, este că expresia *desperans . . . retineri posse* este unică și nu se mai întilnește la alt autor. În schimb

⁶⁷ IX, 15, 1: *provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danuvium fecerat, intermisit vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri, abductos Romanos ex urbibus et agris Daciae in media Moesia collocavit appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit.*

⁶⁸ Cf. Vl. Iliescu, *Provinciam . . . intermisit*. *Zu Eutr. IX., 15, 1*, *Rev. Roum. Linguistique* (1970), 6, pp. 597—600.

⁶⁹ Cu excepția vechilor traduceri germane de la începutul secolului al XIX-lea, probabil neinfluențate de realitățile istorice evidente.

acelaşi Eutropius o mai foloseşte⁷⁰ o dată, dar într-un pasaj din timpul republicii al cărui model nu putea să fie EKG, care tratase numai istoria imperială tîrzie. În felul acesta expresia se dovedeşte a aparţine lui Eutropius, care a folosit-o de două ori, iar HA a copiat-o de la el, ca şi întreg pasajul.

De altfel între timp „inovatorii“ din domeniul cercetărilor despre HA au dovedit dependenţa HA de Eutropius, fiindcă ea a fost constatată şi prin alte pasaje, iar textul care ne interesează a fost şi el confirmat de curînd de către Chastagnol⁷¹ şi J. Schwartz⁷².

În felul acesta mărturia HA despre o evacuare totală a Daciei îşi pierde orice valoare proprie şi nu reflectă decît veridicitatea pe care o are modelul său Eutropius. Acesta însă reprezintă o tradiţie singulară şi greşită, sau cel puţin tendenţioasă, ce a şi fost corectată de tradiţia bună şi competentă a lui Iordanes, care restrînge⁷³ — conform realităţilor istorice — evacuarea Daciei numai la autorităţi şi la cei legaţi de ele⁷⁴.

Biografia împăratului Gallienus reprezintă, alături de istoricul grec Zosimos⁷⁵, cel mai explicit izvor despre domnia „marelui nedreptăţit“ de către istoriografia romană filosenatorială. Or, cum la nici unul dintre ei nu este menţionată pierderea Daciei în timpul lui Gallienus, absenţa acestei relatări devine şi mai semnificativă, mai ales dacă ne gîndim că portretul împăratului din HA este destul de întunecat şi negativ, iar

---

III, 18, 1: *Desperans Hannibal Hispanias contra Scipionem diutius posse retineri.*

⁷¹ Cf. HA-Coll., 1966—1967, pp. 60—62 şi Rev. Phil. XLI (1967) pp. 92—94.

⁷² Cf. HA-Coll. 1963, p. 155 şi 1964—1965, pp. 193—194.

⁷³ Rom. 217, . . . *evocatis exinde legionibus.*

⁷⁴ Cf. VI. Iliescu. *Evocatis legionibus. Zu Jord. Rom. 217, Studii Clasice, XIV (1972).*

⁷⁵ Care a trăit pe la 500, dar a folosit, prin intermediul predecesorului său pierdut Eunapios, pe contemporanul împăratului Gallienus, — care s-a pierdut şi el — Dexippos.

autorul ar fi avut tot interesul să povestească și această mare culpă⁷⁶ a lui Gallienus. De aceea tăcerea HA pune sub semnul întrebării prima pierdere a Daciei și indică mai degrabă posibilitatea ca în izvoare — și este suficient să fi existat unul drept model pentru Aurelius Victor și Eutropius — să se fi produs o confuzie voită sau nevoită și ca și în cazul altor nenorociri pentru imperiul roman, care au fost trecute⁷⁷ pe seama lui Gallienus, deși se întâmplaseră sub Claudius al II-lea Goticul sau sub Aurelian, și această rușine pentru imperiu i-a fost imputată tot lui de un autor sau chiar de o tradiție istorică.

La capătul acestei scurte prezentări a HA, se cuvine să spunem câteva cuvinte despre ediții și traduceri, iar apoi să relevăm meritele editurii și ale traducătorilor pentru această premieră în limba română.

Actuala ediție⁷⁸ care face autoritate este aceea a lui Ernst Hohl, și ea se bazează pe manuscrisul *Palatinus 899*, urmat de *Bambergensis*, care derivă din primul, dar se află într-o stare mai bună.

Traduceri integrale noi s-au făcut în Anglia⁷⁹, în U.R.S.S.⁸⁰ și în Italia⁸¹, în timp ce în Franța și Germania nu există decât ediții vechi din secolul al XIX-lea. În afară de acestea s-au mai tradus biografii izolate cu sau fără comentariu.

În România, opera *Scriptores Historiae Augustae*, ca izvor documentar, a fost foarte des folosită, în multe studii științifice, mai ales cu privire la Dacia. S-au publicat din ea și unele traduceri parțiale, mai ales de pasaje izolate. Merită relevată cu deosebire, prin întinderea ca și prin calitățile ei, traducerea făcută de

⁷⁶ *Amisa Dacia* la Aurelius Victor și Eutropius.

⁷⁷ Cum au observat de mai de mult Alföldi și Straub.

⁷⁸ Apărută în 1927 și reimpărită în anul 1965 cu modificări neînsemnate și cu o listă a sugestiilor propuse între timp, de către C. Samberger și W. Seyfarth.

⁷⁹ D. Magie în colecția Loeb, 3 vol. 1921—1932.

⁸⁰ S. P. Kondrateva, în *Vestnik Drevnei Istorii*, 1957—1959.

⁸¹ L. Agnes, Torino, 1960.

G. Popa-Lisseanu biografiei lui Aurelian, atribuită de tradiția antică lui Flavius Vopiscus⁸². Se cuvine să menționăm, ca cea mai recentă, și traducerea de excerpte privind teritoriul țării noastre făcută de Vl. Iliescu⁸³. Dar o traducere integrală, a tuturor biografiilor din acest izvor atît de discutat, dar ale cărui date prezintă adesea o valoare unică, încă nu s-a întreprins pînă acum în limba română. Este meritul tovarășilor prof. Const. Drăgănescu și David Popescu de a fi completat, prin ediția de față, această lacună.

Prin inițiativa Editurii Științifice, care publică seria autorilor clasici antici, și prin munca traducătorilor, care n-a fost de loc simplă, privind mai multe probleme decît la autorii cu adevărat clasici, avem acum pentru prima oară în limba română unul dintre documentele istorice importante ale antichității. Chiar dacă nu constituie și o operă literară foarte atrăgătoare din punct de vedere estetic, este un document cultural, care dincolo de o informație nesigură, dar foarte necesară, redă ceva din atmosfera de renaștere intelectuală atît de interesantă a secolului al IV-lea al e. n., cînd vechea ideologie păgînă încearcă să stăvilască și să combată creștinismul în ascensiune.

⁸² *Izvoarele istoriei românilor, IX—X: Părăsirea Daciei, Vopiscus și Eutropius, text traducere și comentarii*, București, 1936.

⁸³ *In Fontes Historiae Dacoromanae (Izvoarele Istoriei României)*, II, București, 1970, pp. 96—109.

PARTEA ÎNȚI

HADRIANUS

de Aelius Spartianus

1 Ca origine, împăratul Hadrianus¹ mai de departe în timp se trăgea din neamul picentinilor², dar mai de aproape era spaniol. El însuși amintește în scrierile autobiografice că strămoșii săi născuți în Hadria³, s-au stabilit în Italică⁴ pe vremea Scipionilor. Tatăl lui Hadrianus a fost Aelius Hadrianus, supranumit Africanul, văr cu împăratul Traian, iar mama sa, Domitia Paulina, era originară din Gades⁵.

A avut ca soră pe Paulina, căsătorită cu Servianus, soție pe Sabina și strămoș pe Maryllinus, care cel dintâi din familia sa a fost senator al poporului roman.

S-a născut la Roma⁶ cu 9 zile înainte de calendele lui februarie⁷, în timpul celui de al șaptelea consulat al lui Vespasianus și cel de al cincilea al lui Titus. La vârsta de 10 ani, rămânând orfan de tată, a avut ca tutori pe vărul său Ulpus Traianus, care mai înainte fusese pretor, iar mai târziu a devenit împărat, și pe Caelius Attianus⁸, cavaler roman. Și-a însușit o vastă cultură greacă, pentru care avea o înclinație spirituală atât de mare, încât unii l-au poreclit grecoșorul.

2 La 15 ani a revenit în patrie⁹ și a intrat curînd în armată, ocupîndu-se în acea vreme de vînat pînă la exces. Traian l-a adus înapoi din patrie și, socotindu-l ca pe fiul său, nu mult după aceea l-a numit decemvir pentru judecarea proceselor¹⁰ și apoi tribun al legiunii a II-a Adiutrix¹¹. În ultima perioadă a domniei lui Domitianus a fost transferat în Moesia inferioară. Acolo se spune că un astrolog i-a prezis că va ajunge împărat, prezicere pe care i-o făcuse și unchiul său dinspre tată, Aelius Hadrianus, un om priceput în știința fenomenelor cerești. Cu ocazia adoptării lui Traian de către Nerva¹², i s-a dat misiunea de a prezenta noului viitor împărat felicitările armatei, apoi a fost transferat în

Germania superioară. Când a murit Nerva s-a grăbit să ajungă de aici la Traian, pentru ca să-i comunice el cel dintâi acest eveniment. Dar fiindcă soțul soarelui sale, Servianus¹³ (care stîrnise împotriva lui minia lui Traian, pentru unele cheltuieli și datorii făcute), a căutat să-l împiedice, punînd oameni să-i strice pe ascuns trăsura pentru a-l întirzia; el și-a continuat drumul pe jos și a ajuns înaintea omului de încredere al lui Servianus. A căpătat simpatia lui Traian și nu și-au atins ținta intrigile stîrnite cu ajutorul lui Gallus¹⁴ împotriva sa de către pedagogii copiilor de casă, pe care Traian îi iubea foarte mult¹⁵. În acest timp, preocupat de sentimentele împăratului față de el, consultînd sorții virgilieni, a primit acest răspuns, despre care unii ziceau că-și are izvorul chiar în cărțile sibiline¹⁶:

Cine este acela care aduce ca sacrificiu ramuri din măslinele sfînt? Recunosc părul și barba albă a regelui roman, care va întemeia cu legi primul oraș, trimis din micul Curi și dintr-un ținut sărac într-o mare împărăție, îi va urma acestuia...¹⁷

Viitoarea domnie i s-a prezis și prin răspunsul care i-a fost dat la Niceforium¹⁸ în templul lui Jupiter Nicefor și pe care-l consemnează în cărțile sale platonicianul Apollonius¹⁹ din Siria. În sfîrșit, ajutat de Sura²⁰, a cîștigat și mai mult prietenia lui Traian și a luat de soție, după cum spune Marius Maximus²¹, pe nepoata de soră a acestuia, mai mult prin stăruința Plotinei, decît prin bunăvoința lui Traian.

3 Sub cel de al patrulea consulat al lui Traian și întîiul al lui Articuleius, a dobîndit cvestura, în timpul căreia, fiindcă produsese risul auditorilor citind în senat fără talent o cuvîntare a împăratului²², s-a hotărît să se ocupe în mod deosebit cu studiul literaturii latine și să-și însușească arta elocinței. După cvestură, a avut drept sarcină redactarea actelor senatului și a urmat ca prieten apropiat pe Traian în războiul cu dacii. Aici, însă, după cum afirmă el însuși, începuse

să-i placă vinul, supunându-se obiceiurilor lui Traian și fiind din această pricină încărcat cu mari daruri de către împărat. Pe timpul celui de al doilea consulat al lui Candidus și Quadratus a fost ales tribun al poporului, în care magistratură și-a confirmat el singur prezicerea puterii de tribun pe viață²³, fiindcă și-a pierdut pelerina pe care de obicei o foloseau tribunii pe timp de ploaie, dar nu și împărații, de unde și astăzi împărații apar fără pelerină în fața cetățenilor romani. În a doua expediție împotriva dacilor, Traian i-a dat comanda legiunii I Minervia²⁴ și l-a luat cu sine. În acest război s-a distins prin multe acte de bravură, pentru care Traian i-a dăruit o piatră prețioasă de diamant primită de la Nerva, acest dar întărindu-i speranța succesiunii la tron. Pe timpul celui de al doilea consulat al lui Suburanus și Servianus, a fost făcut pretor²⁵ și a primit de la Traian de două ori câte două milioane de sesterți pentru a organiza jocuri publice. Trimis apoi ca locotenent imperial în Pannonia inferioară, a înăbușit răscoala sarmaților, a întărit disciplina militară și a chemat la ordine pe administratorii care-și exercitau fără frâu atribuțiile.

În urma acestor merite a ajuns consul și în timpul acestei magistraturi, i s-a făcut cunoscut de către Sura că va fi adoptat de Traian. De atunci prietenii lui Traian au încetat de a-l disprețui și neglija. Moartea lui Sura l-a apropiat și mai mult de Traian, datorită mai ales cuvântărilor pe care le compunea pentru împărat.

4 S-a bucurat și de favoarea Plotinei, din dorința căreia a fost numit locotenent imperial în expediția împotriva parților. În acest timp i-au fost prieteni de ajutor Sosius Papius și Platorus Nepos din ordinul senatorial, iar din cel cevestru Attianus, mai înainte tutore al său, Livianus și Turbo.

A ajuns să i se fâgăduiască adopțiunea după ce Palma și Celsus, dușmani ai săi dintotdeauna, pe care mai târziu i-a persecutat, au fost bănuși că umblă după

domnie. Consul a doua oară cu sprijinul Plotinei, a avut toate temeiurile să creadă că va fi adoptat. S-a vorbit mult despre el că ar fi corupt pe libertăți lui Traian și că ar fi acordat atenție deosebită celor cu care acesta petrecea, vizitându-i adesea pe vremea când devenise apropiat al palatului.

Cu cinci zile înainte de idele lui august²⁶, pe când era locotenent imperial în Siria, a primit scrisoarea de înștiințare că este adoptat; el a cerut ca ziua de adopțiune să-i fie sărbătorită anual ca zi de naștere. Cu trei zile înainte de aceleași ide²⁷ i s-a anunțat moartea lui Traian și atunci a hotărît să-și sărbătorească și ziua începutului de domnie ca ziua de naștere.

A circulat zvonul că Traian ar fi avut intenția să lase ca succesor pe Neratius Priscus, nu pe Hadrianus, și ca mulți prieteni ar fi fost de aceeași părere cu el, pînă acolo, încît, odată i-ar fi spus lui Priscus „Îți incredințez domnia, dacă-mi va veni ziua fatală“. Mulți spun că Traian s-ar fi gîndit să moară după exemplul lui Alexandru Macedon, fără să-și lase un anumit succesor, mulți afirmă că a voit să trimită la senat o scrisoare prin care să ceară că, dacă i se va întîmpla ceva, senatul să dea un nou conducător statului roman, el doar propunînd cîteva nume din care senatul să aleagă pe cel mai bun. S-au făcut și afirmații potrivit cărora Hadrianus ar fi fost primit în adopțiune printr-o acțiune directă a Plotinei care, după ce a murit Traian, a pus pe unul să vorbească în acest sens cu voce stinsă ca și cum ar fi fost împăratul însuși²⁸.

5 Dobîndind domnia, îndată a căutat să restabilească tradiția de odinioară și s-a străduit să păstreze pacea pe tot cuprinsul împărăției. Căci în afară de tulburările neamurilor pe care le supusese Traian, maurii săvîrșeau hărțuieli, sarmații porneau cu război, britanii nu puteau fi ținuți în frîu de stăpînirea romană, Egiptul era bîntuit de răscoale, în sfîrșit Libya și Palestina aveau sentimente ostile. De aceea a pă-

răsit tot teritoriul cucerit peste Tigru și Euftrat, urmînd, cum zicea el, exemplul lui Cato, care a acordat libertatea macedonenilor fiindcă nu-i putea ține sub ascultare²⁹. Văzînd că Parthamasiris³⁰, căruia Traian îi dăduse tronul parților, n-are autoritate în fața acestora, l-a făcut rege peste alte populații învecinate.

A avut atît de mult dorința de a conduce cu blîndețe, încît în primele zile ale domniei, cînd a fost sfătuit de Attianus prin scrisori să ucidă pe Boebius Macer, prefectul orașului dacă se va împotrivi domniei lui, ca și pe Laberius Maximus și pe Frugi Crassus, care, bănuți că ar vrea domnia, erau exilați într-o insulă, nici unuia din aceștia nu i-a făcut vreun rău. Pe Crassus l-a ucis fără ordinul său, mai tîrziu, supraveghetorul, fiindcă plecînd de pe insulă, fusese bănuț că ar unelti tulburări. Soldaților, cu prilejul începutului de domnie, le-a dublat soldele. Pe Lusius Quietus, după ce au fost supuși mauretaniei peste care domnea, fiindcă era suspect domniei, l-a dezarmat, dînd lui Marcius Turbo, care reprimase tulburările din Iudeea sarcina de a înăbuși și răscoala din Mauritania.

După aceasta s-a dus în Antiochia să vadă rămășițele pămîntești ale lui Traian, pe care le aduceau Attianus, Plotina și Matidia. Le-a dat cinstirea cuvenită și le-a trimis pe o corabie la Roma, iar el s-a întors în Antiochia și a pus guvernator al Siriei pe Catilius Severus, întorcîndu-se apoi la Roma prin Illyricum.

6 A cerut senatului prin scrisori insistente să fie decretate onoruri divine lui Traian și cererea lui a cîștigat bunăvoința tuturor, astfel încît senatul a decernat de la sine memoriei lui Traian multe onoruri pe care Hadrianus nu le ceruse. Într-o scrisoare către senat și-a cerut iertare că n-așteptase decizia acestuia de numire la domnie, fiind salutat prea repede de soldați ca împărat, pentru că republica³¹ nu putea să stea fără conducător. Cînd senatul i-a oferit lui trium-

ful care era datorat lui Traian, el a refuzat și a dus el însuși în carul triumfal portretul lui Traian, pentru ca prea bunul împărat nici după moarte să nu piardă demnitatea triumfului. Numele de părinte al patriei ce i s-a propus l-a aminat și la început și după aceea, deoarece spunea el și Augustus abia mai târziu s-a socotit demn de acest titlu. A înapoiat Italiei tributul coronar³² și în provincii a micșorat acest dar în urma raportului cu grijă întocmit, prin care i s-au adus la cunoștință greutatea tezaurului. Când a auzit de răzcoala sarmaților și roxolanilor, a trimis înainte armatele, iar el s-a dus în Moesia.

Pe Marcus Turbo, care guvernase ca prefect Mauretania, l-a decorat cu panglicile prefecturii și l-a făcut apoi guvernator al Pannoniei și Daciei. Cu regele roxolanilor, care se plîngea de micșorarea fondurilor alocate, după ce a cunoscut cum stau lucrurile a stabilit legături pașnice.

7 A scăpat de atentatul pe care i-l pregătise Nigrinus în timpul unui sacrificiu cu complicitatea lui Lusius și a altora, deși Hadrianus îl desemnase ca succesor. Din cauza acestui atentat au fost uciși Palma la Tarracena, Celsus la Baiae, Nigrinus la Faventia și Lusius pe drum, din ordinul senatului, fără voia lui Hadrianus, cum spune el însuși în memoriile sale³³.

De aceea îndată Hadrianus, ca să îndepărteze părerea foarte proastă ce se formase despre el, pentru că îngăduise să fie uciși în același timp patru foști consuli, a încredințat guvernarea Daciei lui Turbo, acordându-i acestuia și titlul de prefect al Egiptului, ca să aibă mai multă autoritate, și a venit la Roma, unde a făcut poporului, el însuși fiind de față, daruri duble de alimente, după ce în absența sa, se împărțiseră cîte trei monede de aur de persoană. Scuzîndu-se și în senat de faptele care se petrecuseră, s-a jurat că nu va pedepsi niciodată pe un senator fără să consulte senatul. A fixat și sarcinile fiscale, în așa fel ca senatorii să nu fie încărcăți cu aceste sarcini.

Netrecînd cu vederea nimic din ceea ce-i putea atrage simpatia poporului, a scutit pe debitorii particulari din Roma, din Italia și chiar din provincii, de sumele mari pe restanțe care le datorau fiscului, arzînd în forul lui Traian registrele de datorii, ca să întărească tuturor și mai mult siguranța economică. A ordonat să nu mai fie trecute în vistieria sa personală bunurile confiscate ale celor condamnați ci în tezaurul public. Sclavilor și sclavelor subvenționați de Traian cu alimente, le-a mărit rația. Senatorilor care nu scăpătaseră din vina lor le-a completat averea după numărul copiilor și al funcției, astfel că cei mai mulți au primit fără întrerupere pînă la moarte subvenții. În acordarea onorurilor a fost generos nu numai cu prietenii ci și cu mulți alții.

Pe multe femei le-a ajutat cu cele necesare vieții. A dat jocuri de gladiatori timp de șase zile consecutive și a adus de ziua lui de naștere o mie de fiare în circ³⁴.

8 Celor mai buni dintre senatori le-a dat dreptul de a face parte din suita împăratului. N-a îngăduit să i se organizeze serbări cu jocuri de circ, în afară de cele în cinstea zilei de naștere³⁵, și a spus adesea în adunări și în senat că va conduce în așa fel statul, încît să se știe că acesta este un bun al poporului, nu al său personal. Fiindcă el fusese consul de trei ori, a făcut pe mai mulți pentru a treia oară consuli și pe foarte mulți i-a ridicat la cinstea celui de al doilea consulat. A deținut însă al treilea consulat numai patru luni și a judecat de multe ori procese în acest timp. A participat întotdeauna la ședințele regulate ale senatului, fie că se găsea în Roma sau în apropiere. A înălțat demnitatea senatului atît de mult, făcînd greu senatori, încît cînd l-a făcut pe Attianus din prefect al pretoriului senator, acordîndu-i insignele consulare, a spus că n-are nimic mai de preț să-i poată conferi.

N-a dat voie cavalerilor romani să judece nici cu el nici fără el pe senatori; căci era pe acea vreme obiceiul ca atunci cînd împăratul conducea judecarea proceselor să cheme în consiliu atît pe senatori, cît și pe cavaleri și să dea hotărîrea prin deliberarea tuturor. A spus chiar cuvinte grele împotriva împăraților care avuseseră mai puțină considerație față de senatori. Cumnatului său Servianus, căruia i-a dat atîta atenție, încît ieșea din cabinetul său să-l întîmpine cînd venea la el, i-a încredințat pentru a treia oară consulatul, fără ca acesta să-l ceară sau să-l roage; nu însă în același timp cu al său, căci Servianus fusese de două ori consul înaintea sa și nu vroia să voteze după acesta.

9 Pe de altă parte a părăsit totuși multe provincii cucerite de Traian și, spre regretul tuturor, a distrus teatrul pe care acesta îl construisese în cîmpul lui Marte. Aceste lucruri erau cu atît mai supărătoare, cu cît despre toate pe care le vedea că produc neplăceri spunea că au fost ordonate de Traian și că el trebuie să le execute³⁶. Fiindcă nu mai putea suporta autoritatea lui Attianus, prefectul său, și tutorele de odinioară, a căutat să-l suprime, dar a renunțat, ca să nu mărească și mai mult antipatia atrasă asupra-și prin uciderea celor patru foști consuli, a căror executare însă el o socotea o consecință a sfaturilor pe care le primise de la Attianus. Fiindcă nu putea să-i dea acestuia un succesor, căci nu cerea, l-a făcut să ceară și, de îndată ce a cerut, l-a numit în loc pe Turbo, înlocuind cu același prilej și pe Similus, celălalt prefect, cu Septicius Clarus³⁷.

După ce a îndepărtat astfel de la prefectură pe acești doi oameni, cărora le datora domnia, a plecat în Campania și a ajutat toate orașele de aici prin binefaceri și daruri, apropiindu-și pe cei mai buni prin amabilitatea lui. La Roma a vizitat adesea la reședința lor pe pretori și pe consuli, s-a dus la mesele date de prieteni, a vizitat pe cei bolnavi de două și de trei

ori pe zi, chiar și pe unii cavaleri sau liberti. A îmbărbătat prin mîngîieri, a ajutat cu sfatul, întotdeauna a avut invitați la masă, toate le-a făcut în sfîrșit ca un simplu particular. Soacrei sale i-a organizat onoruri deosebite, cu jocuri de gladiatori și cu alte forme de cinstire.

10 După aceea a plecat în Gallia, unde a ajutat toate regiunile prin diferite acte de dărnicie. De aici a trecut în Germania și, deși dornic mai degrabă de pace decît de război, a întărit totuși armata prin exerciții militare, ca și cum ar fi fost amenințat de război, deprinzînd-o să suporte greutățile, el însuși ducînd viață de militar între soldați, mîncînd cu plăcere de față cu toți alimente obișnuite pe timp de campanie, adică slănină, brînză, apă amestecată cu oțet în loc de vin, după exemplul lui Scipio Aemilianus și al lui Metellus, ca și a înaintașului său Traian, răsplătind pe mulți cu recompense, pe unii cu onoruri, ca ostașii să poată suporta ușor eforturile pe care li le cerea. A restabilit disciplina ce slăbise după Caesar Octavianus din lipsa de grijă a împăraților anteriori, punînd ordine în diferite funcții și cheltuieli.

N-a îngăduit nici o dată să iasă cineva din cazarmă fără motiv temeinic, căci acum comandanții nu mai erau numiți după bunul plac al soldaților, ci după criterii de merit.

Stimulînd pe ceilalți prin exemplul disciplinei sale, mergea cu echipamentul de război cîte douăzeci de mile pe jos³⁸. A dărîmat din căzărmi sufrageriile, porticele, boltele și chioșcurile. Primea de obicei îmbrăcămîntea cea mai simplă, avea centura fără butoni de aur, își încheia mantaua cu o agrafă fără pietre prețioase, abia dacă avea mînerul săbiei de fildeș. Vizita pe soldații bolnavi în infirmerii, alegea locul pentru tabără, nu dădea baston de centurion decît celor capabili și cu o bună reputație, nu făcea pe cineva ofițer decît dacă era bărbat în toată firea, ca să poată îndeplini prin vîrstă și minte sarcinile de ofițer. Nu

ingăduia ca un gradat că primească ceva de la soldați, interzicea orice lux pretutindeni, făcea ajustările convenite în distribuirea armelor și a echipamentului. Se interesa și de vîrsta soldaților, pentru ca să nu fie în armată cineva mai tînăr decît îi cerea serviciul militar, sau mai bătrîn decît cerea omenia, contrar vechiului obicei stătea mai mult în cazarmă și căuta să cunoască întotdeauna pe toți și să le știe numărul.

11 Se străduia să cunoască de aproape depozitele armatei cercetînd cu atenție chiar și veniturile provinciilor, pentru ca să poată lua măsuri de completare acolo unde lipsea ceva. Înainte de toate însă își dădea ostencala să nu cumpere nimic nefolositor și să nu consume ceva fără să fie necesar.

După ce și-a pregătit ostașii după exemplul său, a trecut în Britania, unde, luînd multe măsuri de îndreptare, a construit el cel dintîi un zid lung de 80 000 pași³⁹, care să despartă pe romani de barbari.

A destituit pe Septicius Clarus, prefectul pretoriului, pe Suetonius Tranquillus⁴⁰, secretar al cancelariei imperiale, și pe mulți alții, fiindcă se purtaseră în timpul acesta față de Sabina, soția sa mai familiar decît cerea respectul casei imperiale. Și-ar fi lăsat și soția, care era aspră și posacă, dacă ar fi fost, cum zicea el, un simplu particular. Era cu grijă nu numai pentru casa sa, ci și pentru a prietenilor. Prin frumentari⁴¹ cerceta toate lucrurile, chiar și cele mai ascunse, și prietenii nu băgau de seamă că împăratul le cunoaște viața, dacă atîta timp cît el însuși nu le dovedea aceasta. Este interesant în acest sens de arătat un fapt din care se poate vedea cît de multe amănunte știa el despre prieteni.

O femeie scrisese soțului ei făcîndu-i imputări că, reținut de plăceri și de băi, nu vrea să se întoarcă acasă. Hadrianus, prin oamenii lui, a aflat despre conținutul scrisorii și, cînd acel soț a venit să-i ceară o favoare, i-a reproșat băile și plăcerile, ceea ce l-a fă-

cut pe soț să întrebe: „Nu cumva soția mea ți-a scris și ție ceea ce mi-a scris și mie?”

Curiozitatea aceasta istoriciei i-o socotesc un defect, la care adaugă dragostea lui pentru bărbați și adulterele cu femei măritate, vicii de care se zice că a suferit, nerespectînd nici încrederea prietenilor.

12 După ce a făcut ordine în Britannia, a trecut în Gallia, unde a aflat cu neliniște de niște tulburări iscate în Alexandria din cauza bouului Apis⁴² care, găsit după mulți ani, a produs frămîntări în rîndul populației, toți certîndu-se aprins unde trebuia să-l stabilească pentru cult.

În această vreme a construit o foarte frumoasă basilică în onoarea Plotinei la Nemausus⁴³. S-a dus apoi în Hispania și a iernat la Tarraco, unde a restaurat pe cheltuiala lui palatul lui Augustus⁴⁴. Convocînd pe toți hispanii la Tarraco, într-o adunare în legătură cu înrolările militare, le-a vorbit cu afabilitate și prudență, după cum spunea Marius Maximus, dar pe italici, fiindcă erau nesupuși și disprețuitori, i-a apostrofat cu mare vehemență. În acest timp a înfruntat în mod onorabil un pericol foarte grav. În timp ce se plimba printr-o grădină în Tarraco, furios, un sclav de al gazdei sale s-a năpustit cu un pumnal asupra lui. Făcîndu-l inofensiv, l-a predat agenților care au alergat la el și, constatîndu-se că acel sclav era nebun, l-a încredințat medicilor pentru tratament, fără se se sperie. Și pe vremea aceea, ca și mai înainte, în cele mai multe locuri în care barbarii nu sînt despărțiți de teritoriul roman prin rîuri, ci prin simple hotare convenționale, a făcut, din stîlpii mari înfipti adînc în pămînt și legați între ei, garduri asemenea zidurilor. A numit un rege peste germani, a înăbușit răscoala maurilor și a primit mulțumiri publice din partea senatului.

În aceeași vreme un război început de parți a fost îndată înlăturat de Hadrianus prin negocieri.

13 Din Asia a mers cu corabia printre insule pînă în Achaia, inițiindu-se în misterele de la Eleusis, după exemplul lui Hercule și al lui Philippus. La Atena a făcut multe daruri și a prezidat jocurile publice ca agonotet.

Se consemnează observația că la ceremoniile religioase din Achaia, deși mulți aveau cuțite de sacrificii, nici unul din însoțitorii lui Hadrianus nu venea înarmați. A ajuns pe mare în Sicilia, unde s-a urcat pe muntele Aetna, ca să vadă răsăritul soarelui, în formă de arc, precum se spune, cu culori variate. Apoi a venit la Roma și de aici a trecut în Africa, ajutînd cu multe binefaceri provinciile africane.

Aproape că n-a fost altul dintre împărați, care să străbată așa de repede atîtea teritorii.

Abia revenit din Africa la Roma, a plecat îndată în orient trecînd prin Atena, unde a inaugurat construcțiile pe care le începuse acolo, cum a fost templul dedicat lui Jupiter Olimpianul și un altar pentru sine. La fel, trecînd prin Asia, a sfințit temple în numele său.

A luat de la capadacieni sclavi pentru serviciile taberei și a intrat în legături de prietenie cu regii și guvernatorii ținuturilor. A invitat la el pe Osdroe, regele parților, eliberîndu-i acestuia fiica pe care Traian o luase ostatecă și făgăduindu-i tronul care de asemenea îi fusese luat. Cînd l-au vizitat unii regi, astfel s-a purtat cu ei, încît cei care n-au voit să vină au regretat, mai ales Farasmanes, care îi refuzase cu dispreț invitația. Trecînd prin provincii, a aplicat pedepse așa de severe guvernatorilor și intendenților vinovați de diferite nereguli, încît se credea că acuzații sînt trimiși de el.

14 Avea atît de mare ură pe antiochieni, încît a voit să separe Syria de Fenicia, ca să nu mai fie numită Antiochia metropola atîtor cetăți. În acea vreme au pornit cu război și iudeii, pentru că li se interzisese circumcizia⁴⁵. Odată, pe cînd se găsea urcat

în timpul nopții pe muntele Cassius ca să vadă răsaritul soarelui, a început o ploaie și un trăsnet, căzînd pe altarul de sacrificiu, a lovit animalul de jertfă și pe sacrificator.

Străbătînd Arabia a venit la Pelusium, unde a reconstruit cu și mai multă măreție mormîntul lui Pompeius. Pe cînd mergea cu corabia pe Nil, a pierdut pe Antionus⁴⁶, pe care l-a plîns ca o femeie. Despre acesta sînt numeroase versiuni: unii afirmă că a fost un devotat a lui Hadrianus, alții spun ceea ce arăta și frumusețea lui pe de o parte, iar pe de alta pasiunea condamnabilă a lui Hadrianus. Grecii, cu consimțămîntul lui Hadrianus, l-au sanctificat, pretinzînd că spiritul lui dădea și oracole, despre care însă se spune că le compunea Hadrianus. Căci împăratul a fost un foarte mare iubitor de poezie și de literatură, avînd pregătire deosebită și în domeniul aritmeticii, geometriei și picturii. Știa să declame frumos și să cînte. Se complăcea în voluptăți erotice și a compus pentru iubitele sale multe versuri.

Abil mînuitor al armelor, era foarte bun cunoscător al artei militare, practicînd și exerciții de gladiator⁴⁷.

Vesel și sever, amabil și grav, pătimaș și stăpînit, zgîrcit și darnic, ascuns și deschis, sălbatic și blînd, era totdeauna schimbător în toate.

15 Și-a îmbogățit prietenii fără ca ei să ceară, iar celor care îi cereau nu le refuza nimic. Totuși, credea cu ușurință ce se vorbea rău pe seama prietenilor și de aceea pe cei mai buni dintre ei și pe cei pe care îi ridicase la cele mai înalte onoruri i-a socotit pînă la urmă dușmani, cum a fost cazul cu Attianus, Nepos și Septicius Clarus. Pe Eudaemon, care-i fusese consilier imperial, l-a redus la sărăcie; pe Polyenus și pe Marcellus i-a făcut să se sinucidă, pe Heliodorus l-a atacat prin scrisori defăimătoare, a îngăduit ca Titianus să fie judecat și proscris ca vinovat de a aspira la domnie. Pe Umidius Quadratus, Catilius Severus

și Turbo i-a persecutat, pe Servianus, soțul sorei sale, om în vîrstă de 90 de ani l-a silit să moară, de teamă să nu-i supraviețuiască. În sfîrșit, a urmărit pe liberti și pe unii militari⁴⁸. Cu toate că vorbea frumos și scria versuri cu ușurință, fiind priceput în toate artele, totuși pe profesorii de toate disciplinele i-a tratat de sus, a ris de ei, i-a disprețuit, i-a persecutat, socotindu-se mai învățat decît ei. Pe acești profesori și filozofi i-a atacat prin scrieri în versuri sau în proză. Chiar Favorinus⁴⁹, cînd Hadrianus i-a făcut observație asupra folosirii unui cuvînt, a trebuit să cedeze, și, fiindcă prietenii îi reproșau că a cedat pe nedrept lui Hadrianus asupra unui cuvînt folosit de cei mai buni autori, el le-a răspuns stîrnind risul: „Nu mă sfătuiți bine, prieteni, dacă nu-mi îngăduiți să-l cred mai învățat decît toți pe cel ce are în puterea sa treizeci de legiuni“.

16 A fost atît de dornic de glorie, încît și-a scris singur istoria și a dat-o celor mai culți dintre libertii săi, cu poruncă s-o publice sub numele lor. Cărțile lui Phlegon⁵⁰ se spune că sînt în realitate ale lui Hadrianus, care a scris imitînd pe Antimachus niște cărți foarte greoaie, intitulate „Catacannae“⁵¹; Poetului Florus⁵⁷, care-i scrisese:

Eu nu vreau să fiu împărat
Să umblu printre britani,
să mă ascund printre germani⁵³,
Să suport iernile scitice.

i-a răspuns:

Eu nu vreau să fiu Florus
Să umblu prin taverne
Să mă ascund prin cîrciumi
Să suport mușcăturile țînțarilor sprinteni

I-a plăcut pe lingă aceasta limba vechilor scrieri; a declamat controversate. A preferat lui Cicero pe Cato, lui Vergilius pe Ennius, lui Sallustius pe Coelius

și la fel a judecat despre Plato în comparație cu Homer. Se socotea așa de priceput în astrologie, încât în seara calendelor lui ianuarie, scria pe hîrtie ce i se putea întîmpla tot anul; astfel că, în anul în care a murit, a prezis tot ce avea să facă pînă în ceasul morții. Dar deși îi plăcea să critice cu ușurință pe muzicanți, pe autorii de tragedii sau comedii, pe grămatici, pe vetori și pe oratori, sîcîindu-i mereu cu întrebări rău voitoare, totuși le-a acordat diferite onoruri și le-a dăruit tot felul de bunuri tuturor profesorilor.

Deși el însuși făcea pe mulți din cei ce veneau la el să plece triști, spunea că nu-i place să vadă pe cineva trist⁵⁴. I-au fost foarte apropiați filozofii Epicet și Heliodor și, ca să nu-i numesc pe fiecare dintre toți grămaticii, vectorii, muzicanții, geometrii, pictorii, astrologii, a prețuit, după cum afirmă mulți istorici, în mod deosebit pe Favorinus. Pe învățații care nu i se mai păreau capabili pentru profesiunea lor i-a concediat într-o formă onorabilă, asigurîndu-le din belșug existența materială.

17 Pe cei pe care în viața sa particulară îi avusese dușmani, ca împărat i-a lăsat în pace. Cînd a ajuns împărat i-a spus unuia, care-i fusese dușman de moarte: „Ai scăpat“. Celor pe care el însuși i-a chemat în armată le-a dat întotdeauna cai, catîri, îmbrăcăminte, întreținere și tot echipamentul. Trimitea adesea prietenilor, fără ca ei să se aștepte, daruri de Saturnale și de Sigilare⁵⁵. De asemenea primea cu plăcere darurile lor și le trimitea la rîndu-i altele. Cînd dădea mese cu oamenii de cel mai înalt rang, pentru a descoperi fraudele bucătarilor, porunca să i se servească mîncărurile de la alte mese, chiar de la cele din urmă. Pe toți regii i-a cucerit prin darurile sale. Mergea adesea la băile publice împreună cu toată lumea, dînd loc la o întîmplare amuzantă care a devenit repede cunoscută. Anume, într-o zi, văzînd în baie pe un veteran al său, cunoscut din armată, cum își freca de perete

spatele și restul corpului și întrebându-l de ce pune marmura să-l scarpine, el i-a răspuns că face aceasta fiindcă n-are sclav. Când a auzit, Hadrianus i-a dat sclavi și bani de cheltuială. În altă zi însă, când mai mulți bătrâni se frecau de perete pentru a provoca dărnicia împăratului, acesta a poruncit ca ei să fie chemați și puși să se frece unul pe altul.

Căuta să arate o mare dragoste. Îi plăceau așa de mult călătoriile, încît tot ce citea despre diferite părți ale pămîntului voia să vadă la fața locului. Suporta cu atita răbdare frigul și intemperiiile naturii, încît nici odată nu și-a acoperit capul.

Multor regi le-a acordat o considerație deosebită, de la mulți a obținut pe această cale pacea, unii l-au disprețuit, multora le-a făcut mari daruri, dar nici unuia nu i-a făcut un dar mare ca acela făcut regelui hiberilor, căruia i-a dăruit un elefant și o cohortă de cincizeci de oameni, pe lângă alte daruri mărețe. Fiindcă el însuși primise de la Farasmanos⁵⁶ foarte multe daruri prețioase, între care și hlamide brodate cu aur, ca să ridă de darurile acestuia, a trimis în circ 300 de indivizi certați cu justiția, îmbrăcați în hlamide de aur.

18 Când judeca procese, avea în consiliu nu numai prieteni și consilieri de ai săi, ci și jurisconsulți, între care mai ales pe Iuventius Celsus, Salvius Iulianus, Neratius Priscus și alții, numiți cu aprobarea senatului. A ordonat, între altele, ca în nici un oraș să nu fie dărîmate case pentru a fi transportat materialul în alt oraș. A dat copiilor celor proscrisi a douăsprezecea parte din bunurile părinților. A respins acuzațiile de lezarea maiestății. Nu accepta moșteniri de la necunoscuți și nici de la cunoscuți, dacă aceștia aveau copii.

În privința comorilor, a luat astfel de măsuri, încît dacă cineva găsea o comoară pe terenul său devenea stăpînul ei, dacă o găsea pe terenul altuia dădea stăpînului terenului jumătate din ea, iar dacă o găsea pe

un teren public o împărțea pe jumătate cu fiscul. A interzis uciderea sclavilor de către stăpîni, poruncind ca ei să fie judecați și condamnați în justiție, dacă erau vinovați. De asemenea, a interzis vinderea unui sclav sau a unei sclave, fără indicarea motivului, la un proxenet sau la un neguțător de gladiatori.

A poruncit ca cei ce-și risipeau averea dacă erau majori să fie biciuiți în amfiteatru și alungați.

A desființat tortura din închisori pentru sclavi și copii. A separat băile pe sexe⁵⁷.

A recomandat ca, dacă un stăpîn este ucis, să nu fie supuși la tortură toți sclavii, ci cei care, fiind mai aproape, puteau avea cunoștință de crimă.

19 Ca împărat, a fost în Etruria pretor, prin orașele latine dictator, edil și duumvir, la Neapoli demarch, în patria sa quinquennial, în cealaltă patrie a sa, Hadria, tot quinquennial, iar la Atena arhonte⁵⁸.

Aproape în toate orașele a clădit cîte ceva și a dat jocuri. La Atena a organizat pe stadion o vînătoare de o mie de animale sălbatice.

De la Roma n-a alungat nici un vînător⁵⁹ sau actor. Tot aici, pe lângă alte plăceri nemăsurate, a împărțit în onoarea soacrei sale poporului aromate prețioase, iar pentru cinstirea memoriei lui Traian a poruncit ca treptele teatrului să se stropească cu balsamuri⁶⁰ și cu esență de șofran. A dat în teatru reprezentații cu tot felul de piese după obiceiul vechi și a pus pe actorii teatrului său de curte să joace în teatrul public. A adus multe fiare în circ, unde adesea și-au găsit moarte printre ele pînă la o sută de lei. A organizat pentru popor dansuri războinice și spectacole de gladiatori, la care el însuși asista de multe ori. Deși a înălțat pretutindeni construcții nenumărate, nu și-a scris numele decît pe templul lui Traian, tatăl său adoptiv. La Roma a restaurat Pantheonul, parcurile, bazilica lui Neptun, cele mai multe temple, forul lui Augustus, băile lui Agrippa, lăsîndu-le pe toate cu numele proprii ale primilor întemeietori.

A făcut și cu numele său un pod și un mormînt⁶¹ lângă Tibru și un templu zeiței Bona. De asemenea, a fost mutat colosul din locul unde se găsește în prezent templul Romei, monument așa de mare, că a fost nevoie de 24 de elefanți cu care a fost transportat, în picioare și sprijinit pe dedesubt, după indicațiile date de arhitectul Decvianus. Hadrianus a închinat soarelui această statuie, reprezentînd pe Nero, căruia îi fusese ridicată inițial, iar arhitectul Apollodor a făcut un proiect să se ridice și în cinstea lunii una la fel.

20 În convorbirile cu oamenii de rînd era foarte comunicativ, detestînd pe cei care, sub motiv că trebuie respectată demnitatea imperială, nu-i priveau cu ochi buni asemenea plăceri în raporturile sociale.

La muzeul din Alexandria a pus multe întrebări profesorilor și a răspuns și el la întrebările ce i s-au pus. Marius Maximus spune că Hadrianus a fost o fire crudă și că de aceea a făcut multe lucruri bune, fiindcă se temea să nu i se întîmple ca lui Domițianus.

Deși nu-i plăcea să-i apară numele pe lucrări, a numit multe orașe Hadrianopole; între altele Cartagina, o parte a Atenei și un număr nesfîrșit de apeducte le-a numit cu numele său. El cel dintîi a stabilit un avocat al fiscului. A avut o memorie excepțională și o gîndire extraordinar de rapidă. Căci singur dicta cuvîntările și răspundea la orice întrebare. Era spiritual și au rămas de la el foarte multe glume. Se știe de pildă că, refuzînd ceva unuia cu părul cărunt, cînd acela s-a prezentat a doua oară să-l roage, dar cu părul vopsit, i-a răspuns: „Aceasta am refuzat-o și lui tată-tău“. Reținea fără sclavul nomenclator⁶² numele celor mai mulți, pe care le auzise o singură dată și împreună cu altele, încît foarte des corecta el pe sclavii nomenclatori cînd spuneau greșit numele. Își amintea și de numele veteranilor pe care îi trimisese de mult la vatră. Reproducea pe dată din

memorie cărțile citite, unele din ele multora necunoscute.

În același moment scria, dicta, asculta și vorbea cu prietenii. Cunoștea așa de bine toate socotelile de ordin public, cum nu și-ar fi putut cunoaște așa de bine propria casă un bun tată de familie. A iubit atât de mult ciîinii și caii, încît le făcea morminte cînd mureau. A ordonat să se construiască un oraș cu numele Hadrianotherae⁶³ într-un loc în care vînase cîndva și ucisese o ursoaică.

21 În procese cerceta întotdeauna totul cu grijă, pînă ce descoperea adevărul. N-a voit ca libertții lui să aibă vreo influență în fața sa și nici să se bizuie pe ei publicul, imputînd prin atitudinea aceasta împăraților anteriori abuzurile libertților. Pedepsea pe toți libertții vinovați de a se fi lăudat că au trecut pe lîngă el. În legătură cu aceasta a rămas cunoscută o întîmplare care, sub formă de glumă, dovedește totuși severitatea lui față de sclavi. Căci văzînd odată pe un sclav al său plimbîndu-se între doi senatori, a trimis pe cineva să-i dea un dos de palmă și să-i spună: „Nu te plimba între cei cărora le poți fi îndată sclav“.

Dintre mîncăruri, îi plăcea în mod deosebit tetrafarmaconul⁶⁴, o mîncare pregătită din carne de fazan, uger de scroafă, pulpă de porc și un fel de plăcintă cu carne. Au fost pe vremea lui foamete, molime, cutremure și de toate s-a îngrijit pe cît a putut, multor orașe venindu-le în ajutor. S-a produs și o revărsare a Tibrului. Multor orașe le-a dat dreptul de cetățenie latină, pe multe le-a scutit de dări.

În timpul lui nu s-a făcut nici o expediție militară de mare amploare⁶⁵; de război aproape nici nu s-a vorbit.

A fost mult iubit de ostași pentru grija lui deosebită față de armată și pentru dărnicia lui. A fost întotdeauna în raporturi de prietenie cu părții, fiindcă a rechemat de la ei pe regele pe care li-l impusese

Traian. Armenilor, care sub Traian fuseseră conduși de un delegat al împăratului, le-a îngăduit să aibă rege. Mesopotamienilor nu le-a cerut tributul la care-i impusese Traian. Albanii și hiberii i-au fost foarte buni prieteni, căci regilor acestora le-a trimis daruri, deși ei refuzaseră să vină la el⁶⁶. Regii bactranilor⁶⁷ au trimis soli la el, cu rugămintea de a le acorda prietenia.

22 A dat foarte deseori tutori minorilor. A păstrat disciplina civilă întocmai ca pe cea militară. A cerut senatorilor și consulilor romani să fie întotdeauna îmbrăcați în togă atunci când apar în public, exceptînd doar situația când se întorceau de la vreo masă. El însuși, cînd se găsea în Italia, a ieșit întotdeauna îmbrăcat în togă. Primea stînd în picioare pe senatorii care veneau la el la masă ca invitați și întotdeauna la masă era îmbrăcat cu pallium și cu toga dată peste umăr.

A fixat prin hotărîre judecătorească cheltuielile ospetelor, întorcîndu-se din acest punct de vedere la vechiul obicei. A interzis să intre în Roma vehiculele cu încărcătură mare. N-a îngăduit umblatul călare în orașe. N-a permis decît celor bolnavi să facă baie înainte de ora a VIII-a în băile publice. A avut cel dintîi cavaleri romani ca secretari particulari și secretari de cancelarie.

Pe cei pe care-i vedea săraci fără vina lor, din proprie inițiativă îi ajuta, iar pe cei îmbogățiți pe căi necinstite îi urmărea cu ura sa.

S-a îngrijit cu mare atenție de așezămintele religioase romane; pe cele străine însă le-a disprețuit. A îndeplinit oficiul de mare preot. A judecat adesea procese la Roma și în provincii, avînd alături de consiliul său pe consuli și pe pretori, ca și pe cei mai buni dintre senatori. A asanat lacul Fucinus⁶⁸. A împărțit întreaga Italie în patru regiuni judecătorești, numind în fruntea fiecăreia cite un fost consul. Cînd a venit

în Africa a plouat și, din această întâmplare, a devenit iubit de africani, fiindcă de cinci ani nu plouase.

23 Cutreierînd toate regiunile pămîntului cu capul gol, adesea prin ploii torențiale, a căzut bolnav la pat. Îngrijindu-se de succesori, s-a gîndit mai întîi la Servianus, pe care după aceea, cum am arătat, l-a făcut să se sinucidă. Pe Fuscus, fiindcă unele arături și preziceri îl făcuseră să spera la domnie, l-a privit cu multă ură. De asemenea a urît pe Platorius Nepos, deși mai înainte îl iubea atît de mult, încît ducîndu-se să-l viziteze cînd era bolnav, a rămas foarte contrariat, dar nu s-a supărat că n-a fost primit, a urît pe Terentius Gentianus, și pe acesta mai virtuos, căci îl vedea de pe atunci iubit de senat, în sfîrșit pe toți, la care s-a gîndit în legătură cu domnia, i-a urît ca pe niște viitori împărați. Și-a stăpînit însă toată puterea urii sale naturale pînă în momentul cînd, în vila sa de la Tibur, era aproape să-și dea sfîrșitul din cauza unui acces de tuse însoțit de o hemoragie puternică. De atunci nu s-a mai stăpînit și pe Servianus l-a făcut să se sinucidă, acuzîndu-l că rîvnise domnia, fiindcă acesta trimisese sclavilor palatului mîncare, se așezase în scaunul împărătesc la o vizită și, bătrîn de 90 de ani, trecuse cu capul sus prin fața sentinelor imperiale. La fel a ucis pe mulți alții, fie pe față, fie prin vicleșuguri; pînă și soția sa Sabina cînd a murit s-a zvonit că a fost otrăvită de Hadrianus.

S-a hotărît în sfîrșit să adopte pe Ceionius Commodus, — ginerele lui Nigrinus conspiratorul de odinioară împotriva lui — prezentabil prin frumusețea sa.

A adoptat pe Ceionius Commodus Verus împotriva voinței tuturor și l-a numit Aelius Verus Caesar.

Cu prilejul adoptării acestuia a dat jocuri de circ și a făcut daruri poporului și armatei. L-a ridicat la rangul de pretor și l-a trimis guvernator în Pannonia,

decernându-i și consulatul cu cheltuielile aferente⁶⁹. L-a făcut apoi consul pentru a doua oară și, fiindcă-l vedea nu îndeajuns de sănătos, spunea adesea: „M-am sprijinit de un perete șubred și am pierdut patru sute de milioane de sesterți pe care i-am dat poporului și soldaților pentru adopțiunea lui Commodus“. Iar Commodus, din cauza sănătății, nici n-a putut să aducă mulțumiri în senat pentru adopțiune; dimpotrivă, luind un întăritor prea puternic, boala i s-a agravat și i-a adus moartea în timpul somnului chiar la calendele lui ianuarie. Din cauza urărilor de anul nou ce se făceau în acea zi. Hadrianus a oprit ca el să fie plîns.

24 După moartea lui Aelius Verus Caesar, Hadrianus, văzînd că starea sănătății sale se înrăutățește din ce în ce mai mult, a adoptat pe Arrius Antoninus, numit mai tîrziu Pius, cu condiția însă ca și el să adopte pe Annius Verus și pe Marcus Antoninus. Aceștia sînt cei dintii care au guvernat împreună imperiul, purtînd amîndoi numele de Augustus. Antoninus a fost numit Pius, fiindcă ajuta pe socrul său neputincios din cauza bătrîneții înaintate să meargă țînîndu-l de braț. Unii spun că acest adaus de nume i-a fost dat fiindcă a scăpat pe mulți senatori de cruzimea lui Hadrianus, alții fiindcă i-a acordat lui Hadrianus mari onoruri după moarte. Mulți au rămas nemulțumiți cînd a fost adoptat Antoninus, — mai ales Cutilius Severus, prefectul orașului, care-și pregătea pentru el domnia. Ambițiile lui Severus au fost descoperite și i-au adus pierderea slujbei, căci a fost înlocuit. Hadrianus, cuprins de o supremă silă de viață, a poruncit unui sclav să-l străpungă cu sabia. Acest lucru s-a aflat și a fost adus la cunoștință lui Antoninus care, intrînd la el cu prefectii l-a implorat să suporte cu curaj durerile inevitabile ale bolii. El, minîindu-se pe ei, a poruncit să fie ucis cel ce i-a

divulgat hotărîrea. Salvat totuși de Antoninus, și-a scris îndată testamentul și a continuat să se preocupe de treburile statului.

Antoninus spunea că ar fi un paricid dacă l-ar lăsa pe Hadrianus să se sinucidă. Totuși, acesta, după ce și-a scris testamentul, a încercat din nou să se sinucidă, dar i-a fost smuls pumnalul din mînă, ceea ce l-a îndirjit și mai mult. Cerînd otravă de la medic, acesta, ca să nu i-o dea, s-a sinucis.

25 În acest timp, a venit o femeie care spunea că într-un vis a fost îndemnată să se ducă la Hadrianus să-l determine să nu se sinucidă, fiindcă se va face bine; că ea nefăcînd acest lucru a orbit și că apoi a primit, din nou poruncă să se ducă la Hadrianus să-i sărute genunchii și să-i spună aceleași lucruri, fiindcă-și va recăpăta vederea dacă va face aceasta. Ea a îndeplinit porunca din vis și, după ce s-a spălat pe ochi cu apă de la templul de unde venise, și-a recăpătat vederea.

A venit și din Pannonia un bărbat orb și, atingîndu-se de Hadrianus, care avea febră, și-a recăpătat vederea, iar pe Hadrianus l-a părăsit febra. Marius Maximus însă amintește aceste fapte ca fiind simulate.

După aceasta Hadrianus s-a reîntors la Baiae, lăsînd la Roma pe Antoninus să conducă imperiul. Cum nici acolo nu se simțea mai bine, a chemat la el pe Antoninus și a încetat din viață sub ochii acestuia chiar la Baiae cu șase zile înainte de idele lui iulie⁷⁰. Urit de toți, a fost înmormîntat la Puteoli, în vila lui Cicero. Chiar aproape de moarte a silit pe Servianus care avea 90 de ani — cum am spus mai sus — să moară, ca să nu-i supraviețuiască, și după cum socotea el, să ajungă împărat. De asemenea, a condamnat la moarte pentru greșeli ușoare pe mulți, pe care Antoninus după aceea i-a salvat⁷¹.

Se spune că murind a făcut aceste versuri:

Sufletele blind și rătăcitor,
 Oaspe și prieten al corpului,
 Vei pleca acum în locuri
 Palide, uscate și pustii
 Și nu vei mai face glume ca de obicei!

Astfel de versuri, nu mult mai bune, a făcut și în grecește. A trăit 62 de ani, 5 luni și 17 zile. A domnit 21 de ani și 11 luni⁷².

26 Era înalt de statură, frumos la înfățișare, cu părul ondulat cu pieptenul, cu barba lăsată mare⁷³, ca să-și acopere niște cicatrice naturale pe care le avea pe față, cu corpul robust. Umbla foarte mult pe jos și călare⁷⁴ și întotdeauna făcea exerciții cu arme de atac și de apărare. Mergînd adesea la vînătoare, a vînat un leu cu mîna sa. La vînat și-a rupt odată clavicula și o coastă. Se ducea la vînătoare numai cu prietenii⁷⁵.

La ospete se prezentau întotdeauna, în fața sa, după împrejurare, tragedii, comedii sau atelane⁷⁶, muzică de harpă, lecturi, sau se declamau versuri. Și-a construit o vilă monumentală la Tibur, înscriind pe ea numele cele mai vestite ale provinciilor și locurilor, ca: Liceul, Academia, Pritaneul, Canopus, Poccile, Tempe și, ca să nu uite nimic, chiar infernul⁷⁷.

Moartea i-a fost precedată de unele semne. La ultima aniversare a zilei sale de naștere, pe cînd făcea urări lui Antoninus, toga alunecîndu-i singură, i-a descoperit capul. Inclul, pe care era gravat chipul său, i-a căzut din deget. În ajunul aniversării zilei sale de naștere, a venit la senat un om urlînd și spunîndu-i vorbe fără șir. Deși nimeni nu înțelegea cuvintele, Hadrianus s-a infuriat, pîrîndu-i-se că i se prevestește moartea. În senat, voind să spună: „după moartea fiului meu“, a spus: „după moartea mea“.

În afară de aceasta, a visat că tatăl său i-a dat o băutură somniferă, iar altă dată a visat că un leu îl strîngea de gît.

După ce a murit, s-au spus împotriva lui multe de către mulți. Senatul voia să-i anuleze decretele și n-ar fi fost zeificat, dacă n-ar fi insistat Antoninus⁷⁸. La ordinul acestuia i s-a construit în sfîrșit la Puteoli un templu, în loc de mormînt, cu jocuri la cinci ani odată, flamini, sodali⁷⁹, mese și multe altele, care să-l onoreze ca pe o divinitate.

De aceea, cum am spus mai sus, Antoninus a fost supranumit Pius.

AELIUS

de Aelius Spartianus

1 Aelius Spartianus către Diocletianus Augustus
sănătate!

Doresc, Diocletianus Augustus, cel mai mare dintre toți împărații, să-ți prezint spre cunoaștere, divinității tale, nu numai biografia aceluia care au ocupat locul de împărați în această țară, pe care tu cu înțelepciune o cirmuiești, cum am făcut cu divinul Hadrianus, ci și pe a aceluia care fie au fost numiți cu titulatura de Caesari, dar n-au fost împărați sau auguști, fie au căpătat în alt mod numele sau speranța domniei. Dintre aceștia din urmă vreau să vorbesc în primul rând despre Aelius Verus, care cel dintii a primit numai numele de Caesar, fiind adoptat de către Hadrianus în familia împăraților. Și fiindcă puține sînt de spus despre el, voi intra îndată în subiect, pentru ca să nu fie mai lungă introducerea decît expunerea propriu-zisă.

2 Ceionius Commodus, numit și Aelius Verus, pe care Hadrianus, înaintat în vîrstă și îngrijorat de boală ce i se agrava după ce cutreierase tot imperiul, l-a adoptat, n-are nimic în viața sa demn de amintit, în afară doar de faptul că a căpătat cel dintii numele de Caesar, nu prin testament, cum se obișnuia înainte, nici în felul în care a fost adoptat Traian¹, ci aproape așa cum Maximianus și Constantius, au fost numiți de către bunătatea voastră Caesari, ca fii de împărați, designați ca moștenitori ai maiestății auguste.

Și fiindcă trebuie spus ceva despre numele Caesariilor mai ales în legătură cu viața acestuia, căci el a căpătat numai numele de Caesar, cei mai de seamă învățați și erudiți socotesc că cel care a fost numit pentru prima dată astfel a căpătat numele fie de la un elefant care a fost ucis de el într-o luptă și care în

limba maurilor se numește caesai, fie fiindcă s-a născut prin operația de tăiere a pîntecului mamei sale, care a murit în timpul facerii², fie fiindcă a venit pe lume cu păr mare³, fie fiindcă era cu ochii albaștri și de o vioiciune neobișnuită⁴. Dar oricare a fost obîrșia, a fost desigur o obîrșie fericită, din care a răsărit un nume strălucit, ce va dăinui cît lumea.

Așadar, acesta despre care este vorba s-a numit pentru prima dată Lucius Aurelius Verus, dar Hadrianus după ce l-a introdus în familia Aeliilor, adică a lui Hadrianus i-a dat și numele de Caesar. Tatăl său a fost Ceionius Commodus, căruia unii i-au spus Verus, alții Lucius Aurelius, alții Annius. Toții strămoșii i-au fost de neam nobil, originari cei mai mulți din Etruria, sau chiar din Faventia⁵. Despre familia lui vom vorbi mai pe larg însă în biografia fiului său Lucius Aurelius Ceionius Commodus Verus Artoninus, pe care Antoninus a primit poruncă să-l adopte, căci biografia acelui împărat despre care sînt de spus mai multe lucruri se cade să conțină tot ce se referă la spița neamului său.

3 Aelius Verus, adoptat de Hadrianus care în acel timp⁶, cum am spus, era cu sănătatea șubredă și se gîndea la necesitatea unui succesor, a fost făcut mai întîi pretor, iar apoi general și guvernator al Pannoniei. Îndată după aceea a fost numit consul și, fiindcă era pregătit pentru domnie, a fost ales consul și a doua oară. Cu ocazia adopțiunii lui s-au dat poporului gratuit alimente iar soldaților trei sute de milioane de sesterți⁷, au fost organizate jocuri de circ și nu s-a neglijat nimic care să poată produce bucurie publică. A avut atîta trecere în fața lui Hadrianus, încît, în afară de afecțiunea pe care o primea ca fiu adoptiv, obținea singur tot ce dorea, chiar printr-o scrisoare. N-a lipsit niciodată de la datorie în provincia peste care era pus guvernator, a dobîndit faima dacă nu de excepțional conducător de oști măcar pe aceea de bună căpetenie. Totuși a fost de o sănătate atît de precară.

încît Hadrianus s-a căit că l-a adoptat și ar fi putut să-l depărteze din familia imperială, pentru că începuse să se gîndească la alții, dacă ar fi trăit mai mult timp. Cei care s-au ocupat mai aproape de biografia lui Hadrianus arată că acest împărat cunoștea horoscopul vieții lui Verus, și că, deși-l știa potrivit pentru conducerea statului, l-a adoptat totuși numai ca să-și satisfacă o anumită plăcere, sau cum spun unii, pentru a respecta jurămîntul ce se zice că l-ar fi făcut lui Verus în secret. Marius Maximus arată că Hadrianus a fost atît de inițiat în astrologie, încît știa toate despre sine, astfel că și-a prezis pe zile faptele pe care le va săvîrși pînă în ceasul morții.

4 Se știe că adesea spunea despre Verus:

„Pe acesta soarta doar îl va arăta pe pămînt și nu-i va îngădui să trăiască mai mult”⁸.

Odată, pe cînd declama aceste versuri plimbîndu-se prin grădină și unul dintre literații în societatea cărora îi plăcea să fie, găsindu-se atunci cu el și vrînd să continue citatul:

„Urmașii romani vi s-ar fi părut prea puternici, o zei dacă darul acesta ar fi dălnuit”⁹.

se spune că atunci Hadrianus ar fi zis: „Acele versuri nu se referă la viața lui Verus” și adăugă:

„Oferiți crini cu mîinile pline
Să împraștii flori purpurii, să acopăr cel puțin
Sufletul nepotului meu cu aceste daruri și
Să-mi îndeplinesc o datorie zadarnică”¹⁰.

Tot atunci se zice că a rostit și aceste cuvinte în deridere: „Eu mi-am adoptat un zeu, nu un fiu”¹¹. Totuși, cînd unul dintre învățații care erau cu el, căutînd să-l consoleze, i-a spus: „Dar dacă este întocmit greșit horoscopul lui Verus despre care noi totuși credem că

va trăi?“, Hadrianus se zice că a răspuns: „Spui cu ușurință aceste cuvinte tu, care cauți un moștenitor al avutului tău, nu al statului“. De aici se vede că în ultima parte a vieții sale a avut de gând să-l înlăture și să aleagă pe altul pentru domnie, dar planurile sale au fost depășite de evenimente. Căci Aelius, după ce, întorcându-se din provincie, își pregătise fie el singur, fie cu ajutorul secretarilor și al profesorilor de elocință, o foarte frumoasă cuvîntare care se citește și astăzi, de mulțumire pentru calendele lui ianuarie către tatăl său Hadrianus, luînd o băutură pe care o socotea că-i întărește puterile, a murit chiar în ziua de întii ianuarie și, din ordinul lui Hadrianus, nu i s-a decretat doliu public, fiind tocmai ziua cînd se fac urări.

5 A dus o viață foarte rafinată. Erudit în domeniul literaturii, era totuși mai iubit de Hadrianus pentru frumusețea sa, după cum spun răuvoitorii, decît pentru virtuțile sale. N-a stat multă vreme în palatul imperial. În viața particulară n-a fost ireproșabil, dar nici reprobabil, ținînd seama de familie și de numele său. Era îngrijit, elegant, de o frumusețe impunătoare. Cu înfățișare distinsă, orator avîntat, făcînd ușor versuri, calitățile sale nu erau lipsite de utilitate pentru stat. Cei ce i-au scris biografia vorbesc despre multe plăceri ale lui, nu rușinoase, dar într-o măsură excentrice. Se spune că el a născocit tetrafarmaconul, sau mai degrabă pentefarmaconul, — pe care l-a folosit după aceea Hadrianus întotdeauna, constînd din uger de scroafă, carne de fazan, păun, pulpă de porc tocată și carne de mistreț¹². Marius Maximus, vorbind despre această mîncare, o numește nu pentefarmacum, ci tetrafarmacum, denumire pe care am împrumutat-o și eu în redactarea biografiei lui Hadrianus. Se vorbește și de un alt soi de plăcere inventat de Verus; își făcuse un pat cu patru perne mari, înconjurat din toate părțile de o rețea subțire, pe care-l umplea cu

petale de trandafir, scoțind din ele pe cele albe, iar cînd se culca cu concubinele, uns cu parfumuri persane, se acoperea cu un înveliș de crini. Și acum are unii imitatori care, ca el, aștern pe masă și pe fotolii flori de trandafir și de crin alese cu grijă. Aceste plăceri deși necuviincioase, nu sînt totuși dăunătoare societății. De asemenea se spune că a avut întotdeauna la cîpătii Culegerea lui Apicius¹³ și cărțile de poezii erotice ale lui Ovidius, afirmînd că epigramistul Marțial și Vergilius sînt prietenii lui și că-i știe pe dinafără cuvînt cu cuvînt. Se mai arată și alte curiozități de pildă, că punea adesea aripi cailor săi de curse, după exemplul amorașilor, și le pusese numele vînturilor, spunînd unuia Boreas, altuia Notus, altuia Aquilon sau Circius și așa mai departe, fără milă făcîndu-i să alerge peste puterile lor. Se povestește de asemenea că i-a spus soției, care se plîngea împotriva plăcerilor lui extraconjugale: „Lasă-mă să-mi împlinesc poftele cu altele; numele de soție înseamnă demnitate, nu voluptate“.

Fiul său Antoninus Verus a fost adoptat de Marcus, — sau cu Marcus¹⁴ — și a avut domnia în mod egal împreună cu acesta. Căci ei sînt primii care au fost numiți amîndoi Auguști și ale căror nume sînt înscrise în fastele consulare¹⁵, spunîndu-li-se nu numai cei doi Antonini, ci și cei doi Auguști. Atît de mare a fost noutatea și demnitatea acestui fapt, încît unele faste consulare începeau șirul consulilor de la aceștia.

6 Cu ocazia adopției lui Aelius, Hadrianus a împărțit poporului și ostașilor mari sume de bani. Dar cînd, ca un om căruia îi plăcea să facă spirite, l-a văzut așa de lipsit de vigoare, încît nu putea minui un scut ceva mai greu, se spune că a zis: „Am pierdut cele trei sute de milioane de sestertii¹⁶ pe care le-am cheltuit pentru armată și pentru popor, dacă mă sprijin de un perete destul de șubred, care, departe de a susține statul, abia m-ar putea susține pe mine“. Acestea Ha-

drianus le-a spus prefectului său, care nu și-a ținut gura, din care cauză Aelius Caesar pe zi ce trecea slăbea și mai mult, măcinat de grijă și de disperare. Hadrianus, voind să dea impresia că i-au fost răstălmăcite gândurile a înlocuit pe prefectul indiscret. Dar aceasta n-a folosit la nimic, fiindcă, așa cum am spus, Lucius Ceionius Commodus Verus Aelius Caesar (căci a fost numit cu toate aceste nume) a murit și a fost înmormântat ca un împărat, neapucînd să se împărtășească din demnitatea domniei decît cu onorurile funebre¹⁷. Ca un tată bun, Hadrianus i-a deplîns moartea, dar, ca un împărat bun, n-a regretat-o. Căci pe cînd prietenii îngrijorați îl întrebau pe cine are să adopte acum, Hadrianus, se spune, că le-a răspuns: „Am hotărît aceasta încă de pe cînd trăia Verus“, cuvinte prin care și-a arătat fie gândurile sale, fie cunoașterea viitorului. Apoi, după ce a stat mult la îndoială ce să facă, l-a adoptat pe Antoninus, numit cu cognomenul de Pius, căruia i-a pus condiția ca și el la rîndul său să adopte pe Marcus și pe Verus Antoninus, iar pe fiica sa s-o dea lui Verus, nu lui Marcus¹⁸. Și n-a mai trăit mult timp, și a murit istovit de lingoare și de alte boli, deși spusese adesea că un împărat trebuie să moară sănătos, nu bolnav¹⁹.

7 A dat ordin să se înalțe lui Aelius Verus în tot imperiul statui de mari dimensiuni și în cîteva orașe să i se ridice chiar temple. În sfîrșit, pentru meritele lui, pe Verus, fiu al lui Aelius și nepot al său, care la moartea lui Aelius rămăsese în casa lui Hadrianus, l-a dat să-l adopte Antoninus Pius, ca și pe Marcus, cum am mai spus, zicînd: „Să aibă statul ceva de la Verus“. Acest fapt e contrar celor afirmate de cei mai mulți autori despre căința pentru adopțiune, fiindcă al doilea Verus n-a avut în însușirile sale, în afară de blindețe, nimic demn de a aduce strălucire familiei imperiale.

Acestea sînt cele ce aveam să le scriu despre Aelius Verus, pe care n-am voit să le trec sub tăcere, fiindcă mi-am propus ca despre toți cei care, după dictatorul Caesar, adică după divinus Iulius, au fost numiți Caesari, Auguști, ori principii, fie că au fost adoptați, fie că au purtat numele de Caesari, ca fii sau părinți ai împăraților, să scriu despre fiecare cîte o lucrare, satisfăcînd astfel o cerință o conștiinței mele, deși multora nu li se pare de loc necesară o astfel de osteneală.

ANTONINUS PIUS

de Iulius Capitolinus

1 Titus Aurelius Fulvus Boionius Antoninus Pius era originar, după tată, din Gallia Transalpină și anume din Nemausus. A avut bunic pe Titus Aurelius Fulvus, care, trecînd prin diferite demnități, a ajuns consul a doua oară și prefect al orașului. Tatăl său, Aurelius Fulvus, un om sever, dar integru, a fost și el consul. Bunica după mamă se numea Boionia Pro-cilla, mama — Arria Fadilla, bunicul după mamă — Arvius Antoninus, de două ori consul, un om venerabil, care a deplîns pe Nerva cînd a auzit că acesta a fost numit împărat¹. A avut ca soră după mamă pe Iulia Fadilla și ca tată vitreg pe Iulius Lupus, fost consul. Sceru i-a fost Annius Verus, soție Annie Faustina. A avut doi fii și două fiice. I-au fost gineri Lamia Silanus după fiica cea mare și Marcus Antoninus după cea mică².

Antoninus Pius s-a născut în vila de la Lanuvium cu 13 zile înainte de calendele lui octombrie³ pe cînd erau consuli Flavius Domițianus pentru a XII-a oară și Cornelius Dolabella. A fost crescut la Lorium⁴ pe via Aurelia, unde mai tîrziu a construit un palat, ale cărui ruine se văd și astăzi. Și-a petrecut copilăria cu bunicul după tată și apoi cu cel după mamă, respectînd cu sfințenie pe toți ai săi și de aceea s-a îmbogățit prin moștenirea ce i-au lăsat-o verii, tatăl său vitreg și multe alte rude.

2 Era un bărbat frumos la chip, un spirit distins, un caracter bun, nobil, cu o înfățișare blîndă, cu o rară înzestrare în domeniul elocinței și mai ales al literaturii, sobru, harnic agricultor, îngăduitor, darnic, corect, manifestînd aceste însușiri cu modestie, fără trufie, în sfîrșit lăudabil întru toate și meritînd a fi comparat cu Numa Pompilius, după părerea oame-

nilor de bine. A fost supranumit de către senat Pius, fie pentru că ținea de braț în ședințele senatului pe socrul său istovit de bătrînețe (aceasta nefiind o dovadă de mare pietate, fiindcă este mai degrabă impios cine nu îndeplinește această datorie decît pios cine face ceea ce era dator să facă), fie pentru că a cruțat pe cei pe care Hadrianus, în timp ce era bolnav, îi condamnase la moarte⁵, fie pentru că a decretat lui Hadrianus post mortem, contra opiniei tuturor, onoruri imense și infinite, fie pentru că l-a împiedicat să se sinucidă, supraveghindu-l și păzindu-l, fie pentru că prin firea lui a fost foarte iertător și n-a săvîrșit în timpul domniei sale nici un act de cruzime. Și-a redus venitul la 3%, adică la cea mai mică dobîndă, pentru ca din patrimoniul său să ajute pe cît mai mulți. A fost cvestor darnic, pretor strălucit, consul cu Catilius Severus⁶. Toată viața sa particulară și-a petrecut-o foarte adesea pe ogoare, dar a devenit vestit în toate locurile. A fost ales de către Hadrianus între cei patru foști consuli, pentru a governa acea parte a Italiei, în care avea cele mai multe posesiuni⁷, fiindcă Hadrianus se îngrijea de liniștea și cinstea unui astfel de bărbat.

3 Pe cînd governa Italia i s-a făcut o prevestire: cînd s-a urcat la tribună, între alte aclamații i s-a spus: „Zei să te aibă în paza lor, Auguste!“ Ca proconsul al Asiei s-a purtat astfel, încît a fost mai presus de bunicul său. Și în timpul proconsulatului a avut o prevestire a domniei: în Tralles⁸, cînd preoteasa a venit să-l salute, cum erau salutați întotdeauna, conform obiceiului proconsulii, n-a zis „Slavă ție, proconsule“, ci: „Slavă ție, împărate“. La Cyzicus⁹, o coroană a fost mutată de la portretul unui zeu la statuia lui. După consulat, unor arbori din grădina sa le-au crescut crengile încurcate printre coarnele unui taur de marmură, pe care l-au ridicat în sus. Un trăsnet a căzut din senin peste casa lui, fără să-i facă vreo pagubă. În Etruria, vasele mari, îngropate cu vin

sau untdelemn, au fost găsite deasupra pământului și pe statuile lui în toată Etruria s-au așezat roiuri de albine. Adesea a fost sfătuit în vis să așeze statueta lui Hadrianus între penajii săi. Când a plecat proconsulul și-a pierdut pe fiica cea mare. S-au spus multe despre soția lui, despre felul ei liber și ușuratic de viață, dar el a știut să-și înăbușe durerile din această pricină. După proconsulat, în consiliile lui Hadrianus la Roma și-a spus părerea în toate chestiunile aduse în fața lui Hadrianus, făcând întotdeauna argumentări în spiritul blândeții.

4 Iată ce se spune despre felul în care a fost adoptat. După moartea lui Aelius Verus, pe care Hadrianus îl adoptase și-l numise Caesar, într-o zi senatul ținea ședință. Arrius Antoninus a venit acolo, ajutînd pe socrul său să meargă, și de aceea se zice că a fost adoptat de Hadrianus. Aceasta nu putea și nici nu trebuia să fie în nici un caz singura pricină de adopțiune, mai ales că Antoninus servise conștiincios republica și, în timpul proconsulatului, dovedise integritate și corectitudine. Hadrianus l-a anunțat că vrea să-l adopte și i-a dat răgaz să se gîndească dacă primește sau nu această onoare. Legea de adopțiune a fost dată cu mențiunea ca, precum Antoninus era adoptat de Hadrianus, așa să adopte și el pe M. Antoninus, fiul fratelui soției sale și pe L. Verus, numit mai tîrziu Verus Antoninus, fiul lui Aelius Verus, care fusese adoptat de Hadrianus. Adopțiunea a avut loc cu cinci zile înainte de calendele lui martie¹⁰. Cu acest prilej el a adus mulțumiri în senat lui Hadrianus pentru sentimentele acestuia față de el și a fost numit coleg al noului său tată în demnitățile de proconsul și tribun. Se spune, ca o primă manifestare a felului în care înțelegea domnia, că soția reproșîndu-i că da prea puțin alor săi, el i-a răspuns: „Ești nesocotită: de îndată ce am ajuns la domnie, am pierdut și ceea ce am avut înainte“. A dat de la el soldaților și poporului rații de alimente și ceea ce promisese tatăl

său. A contribuit în cea mai mare parte la lucrările lui Hadrianus și tributul coronar¹¹, care-i fusese oferit cu ocazia adopțiunii, l-a dat înapoi italicilor în întregime, iar provinciilor pe jumătate.

5 Cît timp a trăit tatăl său, a ascultat de el, cu sfințenie. Cînd Hadrianus a murit la Baiae, i-a adus rămășițele la Roma, așezîndu-le cu pietate și respect în grădinile Domitiei¹² și, împotriva voinței tuturor, l-a ridicat în rîndul zeilor. A îngăduit ca soția sa Faustina să fie numită Augusta și a primit denumirea de Pius. A acceptat cu plăcere să se ridice statui în cinstea mamei, bunicilor și fraților săi morți. N-a respins jocurile organizate pentru ziua lui de naștere, dar a refuzat alte onoruri. A depus un scut măreț¹³ la statuia lui Hadrianus, hotărînd preoți pentru cinstirea memoriei acestuia.

Ajuns împărat, n-a înlocuit pe nici unul dintre cei ridicați de Hadrianus, și a fost atît de constant, încît a ținut cîte șapte și cîte nouă ani în funcție pe guvernatorii de provincie capabili. Cele mai multe războaie le-a dus prin generalii săi. Pe britani i-a învins prin generalul Lollius Urbicus ridicînd, după ce a respins pe barbari, un alt zid de pămînt de-a lungul graniței. Pe mauri i-a silit să ceară pace. Pe germani, pe daci și pe multe alte neamuri, ca și pe iudeii răsculați, i-a respins prin guvernatori și generali. A înăbușit răscoalele din Achaia și din Egipt. Pe alani¹⁴, care adesea urzeau răzvrătiri, i-a ținut în friu.

6 A poruncit procuratorilor să ia biruri moderate iar celor care depășeau măsura le cerea socoteală pentru faptele lor. Niciodată nu s-a bucurat de vreun cîștig prin care provincialii să fi fost oprimați. A ascultat cu bunăvoință pe cei ce se plîngeau împotriva procuratorilor săi. A cerut indulgență pentru cei pe care-i condamnase Hadrianus, spunînd că însuși Hadrianus avusese de gînd să facă aceasta. A dus rangul de împărat la cea mai mare popularitate, prin

aceasta ridicându-se și mai mult, cu toată opoziția miniștrilor palatului, care nu mai puteau să terorizeze pe nimeni și nici să vîndă ceea ce acum nu se mai ținea ascuns, fiindcă el nu făcea nimic prin intermediul lor.

Ca împărat a arătat față de senat acea deferență pe care ar fi voit să i-o arate și lui alți împărați pe cînd era simplu particular. Numele de părinte al patriei, pe care i-l încredințase senatul și pe care la început l-a refuzat, l-a primit mai în urmă cu acte însemnate de mulțumire. În al treilea an de domnie și-a pierdut pe soția sa Faustina, căreia senatul i-a acordat cinstiri divine, instituindu-se în onoarea ei, jocuri, un templu, preoți, statui de aur și de argint. A îngăduit ca imaginea ei să fie așezată în toate locurile în care se țineau serbări publice. A primit o statuie de aur pe care i-a dăruit-o senatul. La cererea senatului l-a făcut pe M. Antoninus din cvestor consul. Pe Annius Verus, care mai tîrziu a fost numit Antoninus, l-a numit consul înainte de vreme. N-a luat nici o hotărîre în legătură cu provinciile sau cu alte acțiuni ale sale, fără să se fi consultat mai înainte cu prietenii iar în redactarea edictelor ținea seamă de părerea lor. Desigur că prietenii l-au văzut și în haine de casă și ocupîndu-se cu treburi gospodărești.

7 A condus cu atîta înțelepciune popoarele supuse, încît se îngrijea de toți și de toate, ca de avuțul său personal. Toate provinciile în timpul domniei lui au avut o situație înfloritoare. Delatorii¹⁵ au dispărut. Confiscarea bunurilor a fost mai rară decît altă dată; numai un singur vinovat de a fi dorit domnia a fost pedepsit de senat cu confiscarea averii și anume Atilius Titianus. Antoninus a oprit urmărirea complicilor acestuia, și i-a ajutat întotdeauna fiul. A pierit și Priscianus, dar de moarte voluntară, vinovat tot de a fi conspirat la domnie, iar împăratul a interzis anchetarea conspirației.

Viața lui Antoninus Pius a fost de așa natură, încît felul lui de trai n-avea nimic criticabil. Era econom,

dar nu zgîrcit, masa i se servea de către sclavii săi și avea un personal propriu pentru aprovizionare: vînători de păsări, pescari, vînători de animale sălbatice. După ce ieșea din băile pregătite pentru el, le punea poporului la dispoziție fără plată și nu și-a schimbat nimic din obiceiurile pe care le avea în viața particulară. A tăiat salariile multora pe care-i vedea că le primesc fără să facă vreun serviciu, spunînd că nimic nu e mai josnic și mai condamabil decît să trăiască pe spinarea republicii cel care nu-i aduce nimic prin munca sa. Astfel a micșorat pensia poetului liric Mesomedes¹⁶. Știa perfect veniturile și impozitele tuturor provinciilor. A dat fiicei averea sa particulară, dar veniturile averii le-a dat statului. A vîndut toate bunurile și acareturile de prisos ale curții imperiale și a trăit pe moșia sa personală în felurite chipuri, cum cerea ficcare anotimp. N-a făcut vreo călătorie decît pentru a conduce muncile cîmpului în Campania, motivînd că suita împăratului este o sarcină grea pentru provinciali, oricît ar fi ea de redusă. S-a bucurat de o mare autoritate în fața tuturor popoarelor, deși ședea numai la Roma; făcea însă aceasta pentru ca, fiind în mijlocul imperiului, să poată primi mai repede vești din toate părțile.

8 A făcut distribuiri de alimente poporului, a mărit gratificațiile soldaților. A creat în onoarea Faustinei instituția tinerelor faustiniene¹⁷. Iată lucrările rămase de la el: La Roma templul ridicat în onoarea tatălui său Hadrianus, grecostadionul reconstruit după incendiu, un amfiteatru, mormîntul lui Hadrianus, templul lui Agrippa, podul de lemn; apoi reconstrucția Farului, precum și a porturilor Caieta și Terracina, băile de la Ostia, apeductul de la Antium, templele de la Lanuvium¹⁸. A ajutat mulți cetățeni cu bani ca să-și facă noi construcții sau să le reclădească pe cele vechi. A ajutat și pe demnitari și pe senatorii Romei în funcțiile lor. N-a primit moșteniri de la cei ce aveau copii. El cel dintîi a hotărît să nu rămînă valabilă

din punct de vedere legal moștenirea lăsată unui condamnat. Pe judecătorii buni îi lăsa în funcție pînă la moarte, fără să le pună înlocuitori; excepție a făcut cu Orfitus, prefectul orașului, dar la cererea acestuia. Astfel Gavius Maximus, prefectul pretoriului, un bărbat foarte aspru, a ajuns sub domnia lui în al douăzecilea an de serviciu, pînă ce i-a urmat Fabius Maximus, după moartea căruia au fost puși în locul lui doi prefecti: Fabius Repentinus și Cornelius Victorinus. Dar Repentinus a fost defăimat că ar fi ajuns prefect printr-o concubină a împăratului. Sub el nici un senator n-a fost omorît. Un paricid care și-a mărturisit fapta a fost deportat într-o insulă părăsită, fiindcă înseși legile naturii îl condamnau să nu mai poată trăi printre oameni. O lipsă de vin, ulei și grîu a atenuat-o cumpărînd din banii lui proviziile necesare și împărțindu-le gratuit poporului.

9 S-au întîmplat în timpul domniei lui aceste calamități: o foamete, de care am vorbit, prăbușirea unui circ, un cutremur de pămînt, care a făcut să se dărîme unele orașe din Rhodus și Asia, dar pe care le-a restaurat ca prin minune, un incendiu la Roma, în timpul căruia au ars 340 de grupuri de case sau clădiri izolate. Cetatea Narbona, orașul Antiochia și forul din Carthagina de asemenea au ars. S-a produs o inundație a Tibrului, a apărut o stea cu coadă, s-a născut un copil cu două capete, o femeie a născut cinci copii gemeni. A fost văzut în Arabia un șarpe cu creastă, mai mare decît cei obișnuiți, care s-a mîncat singur de la coadă pînă la jumătate. În Arabia a fost o epidemie de ciumă, în Moesia orzul a crescut pînă în vîrfurile arborilor. În sfîrșit, în Arabia patru lei s-au lăsat cu blîndețe să fie prinși.

Regele Pharasmanes¹⁹ a venit la el la Roma și i-a acordat mai multă cinstire decît lui Hadrianus. Lazilor²⁰ le-a dat ca rege pe Pacorus. Pe regele părților l-a oprit printr-o simplă scrisoare de a ataca Armenia. Prin autoritatea sa a readus pe regele Abgarus din

părțile orientului. A pus capăt certurilor dintre regi. A refuzat regelui parților scaunul regal pe care acesta îl cerea înapoi după ce-i fusese luat de Traianus. A trimis înapoi, în regatul său din Bosfor, pe Rhometalces, după ce a înțeles care a fost conflictul între acesta și Eupator. A trimis în Pont ajutoare olbiopoliților contra taurosciților, și i-a făcut pe taurosciți să dea ostateci olbiopoliților²¹. Fără îndoială că nimeni n-a avut, ca el, atita autoritate față de popoarele din afară, deși întotdeauna a iubit pacea atit de mult, încît repeta adesea lozinca lui Scipio că preferă să salveze un cetățean roman, decît să ucidă o mie de dușmani.

10 Senatul a dat un decret ca lunile septembrie și octombrie să se numească Antoninus și Faustinus, dar Antoninus a respins acest lucru. A celebrat căsătoria fiicei sale Faustina cu Marcus Antoninus, între altele printr-o gratificație dată soldaților. Pe Verus Antoninus, din cvestură l-a ridicat la rangul de consul. A chemat pe Apollonius din Calchis la Roma, invitîndu-l să vină la casa tiberiană în care locuia, ca să-i încredințeze pe Marcus Antoninus să-l învețe filozofie și, cînd invitatul a zis: „Nu profesorul trebuie să vină la elev, ci elevul la profesor“, împăratul a rîs de el întrebînd: „A fost mai ușor pentru Apollonius să vină de la Calchis la Roma, decît de la locuință la palat?“. La acesta a remarcat lăcomie în salariul cerut²². Între dovezile lui de pietate se arată faptul că atunci cînd Marcus plîngea la moartea profesorului său, iar oamenii palatului căutau să-i stăvilească manifestarea pietății, împăratul a spus: „Lăsați-l să fie om: nici filozofia, nici domnia nu suprimă afecțiunile“. Și-a îmbogățit perfecții și le-a dăruit podoabe consulare. Cînd a condamnat guvernatorii incorecți să dea înapoi ce-au furat, copiilor lor le-a restituit avutul părintesc, dar cu condiția ca ei să dea înapoi provincialilor ce primiseră de la părinți. A fost foarte inclinat către indulgență. La spectacolele pe care le-a

dat a adus din toate părțile pământului elefanți, hiene, rinoceri, hipopotami și tigri; într-o singură demonstrație au fost aduși în arenă 100 de lei.

11 În timpul domniei s-a purtat cu prietenii ca și înainte cînd era un simplu particular; de altfel nici ei n-au traficât nici o dată cu libertții în numele lui, iar el era foarte sever cu libertții săi. A iubit arta actorilor și găsea plăcere în pescuit, vînat, plimbări și convorbiri cu prietenii. Petrecea la culesul viilor cu prietenii ca un simplu particular. A dat salarii și onoruri vectorilor și filozofilor din toate provinciile. Mulți au spus că discursurile cunoscute sub numele lui ar fi ale altora; dar Marius Maximus asigură că au fost într-adevăr ale lui. Participa în comun cu prietenii și la mesele particulare și la cele publice și numai cînd era bolnav făcea sacrificii prin locțiitor. Cînd cerea onoruri pentru sine sau pentru copii, făcea acest lucru ca un simplu particular. A mers și el adesea la mesele date de prieteni. Între alte dovezi ale popularității sale este și aceea că, odată, mergînd în vizită la Homullus și admirîndu-i coloanele de marmură purpurie, a întreat de unde le are; iar cînd Homullus i-a răspuns „Cînd vii în casa altuia să fii surd și mut“, a suportat cu răbdare răspunsul. De altfel el a acceptat întotdeauna cu îngăduință multe glume ale acestui Homullus²³.

12 A făcut multe legi și în redactarea lor s-a folosit de juriști de seamă ca Vindius Verus, Salvius Valens, Volusius Maecianus, Ulpus Marcellus și Diabolenus. Răscoalele le-a înăbușit pretutindeni nu cu cruzime, ci cu măsură și autoritate. A oprit îngroparea morților în interiorul orașelor²⁴. A fixat fonduri pentru spectacolele de gladiatori. A reglementat cu mare grijă circulația vehiculelor. De tot ce a făcut a dat socoteală în senat și prin edicte.

A murit în vîrstă de 70 de ani²⁵; dar a fost regretat ca și cum ar fi fost tînăr. Se povestesc următoarele în legătură cu moartea lui:

Mîncînd seara cu poftă niște brînză de Alpi, noaptea a vomat și în ziua următoare a avut febră. A treia zi, vîzînd că boala i se agravează, a dat statul în grija lui Marcus Antoninus precum și pe fiica sa în prezența prefectilor, și a poruncit să fie dusă la acesta statuia de aur a Fortunei²⁶, care de obicei stătea în dormitorul împăraților; în sfîrșit, a dat tribunalului ca parolă cuvîntul „aequanimitas”²⁷ și așa, întors pe o parte și cum ar dormi²⁸ și-a dat sufletul la Lorium. Pe cînd aiura din cauza febrei n-a vorbit altceva decît despre republică și despre regii care-l supăraseră. Avera sa particulară a lăsat-o fiicei; dar în testament a avut în vedere pe toți ai săi cu daruri frumoase.

13 A fost înalt de statură, impunător; dar fiindcă din cauza înălțimii, la bătrînețe începuse să se cocoșeze, își punea în jurul toracelui un corset de ateluțe de tei, ca să meargă drept. Cînd ajunsese bătrîn, dimineța, înainte de a veni curtenii să-l salute, mîncea puțină pîine, pentru a-și întrema puterile. Avea o voce groasă, sonoră și plăcută. A fost numit de senat divinul, toți susținînd această cinstire pe întrecute, fiindcă toți îi lăudau pietatea, blîndețea, spiritul, puritatea morală. I s-au decernat toate onorurile care au fost acordate înainte celor mai buni împărați. S-au organizat pentru el jocuri de circ și i s-a consacrat un templu, un flamin și sodali antoniani²⁹. Aproape singur dintre împărați a trăit fără să verse sîngele concetățenilor sau al dușmanilor, în măsura în care a depins lucrul acesta de el. Este pe bună dreptate comparat cu Numa, fiindcă fericirea, pietatea, liniștea sufletească și religiozitatea acestuia le-a avut și el.

MARCUS ANTONINUS

de Iulius Capitolinus

1 Marcus Antoninus a fost un om care toată viața s-a ocupat de filozofie și care a întrecut în puritatea vieții pe toți ceilalți împărați. Tatăl său, Annius Verus, a murit pe cînd era pretor, iar bunicul său, tot cu numele de Annius Verus, consul de două ori și prefect al orașului, a fost primit în rîndul patricienilor de către împărații Vespasian și Titus, în calitate de cen-zori. I-a fost unchi după tată consulul Annius Libo, mătușă Galeria Faustina Augusta, mamă Domitia Calvilla¹, fiica lui Calvisius Tullius, fost consul de două ori, străbunic după tată Annius Verus, fost pretor, din municipiul Uccubitanum din Spania, devenit senator, străbunic după mamă Catilius Severus de două ori consul, prefect al orașului, bunică după tată Rupilia Faustina, fiică a fostului consul Rupilius Bonus.

Marcus s-a născut la Roma, cu șase zile înainte de calendele lui mai², în grădinile de pe muntele Caelius, pe cînd erau consuli bunicul său, în al doilea consulat, și Augur. Cercetîndu-i originea familiei, se constată că se trăgea din neamul lui Numa, precum arată Marius Maximus, și din regele salentin³ Maleminius, fiul din Dasummus, care a întemeiat orașul Lopiae⁴. A crescut în casa în care s-a născut, precum și în casa bunicului său Verus, situată lîngă clădirile lui Lateranus. A avut o soră mai mică, pe Annia Cornificia, iar ca soție pe Annia Faustina, verișoară primară după mamă.

La început, Marcus Antoninus a avut numele străbunicului său după mamă, Catilius Severus, dar după moartea tatălui său a fost numit Annius Verissimus, de către Hadrianus iar după ce a îmbrăcat toga virilă Annius Verus. Murindu-i tatăl a fost adoptat și crescut de bunicul după tată.

2 De mic copil a fost serios, și după ce a depășit vârsta în care avea nevoie de îngrijirea doicilor, a fost încredințat unor profesori de seamă, dedicându-se filozofiei. A avut ca profesori în școala elementară pe Euforion la literatură, pe Geminus la arta dramatică și pe Andro la muzică și geometrie. A avut respect deosebit pentru toți aceștia, fiindcă i-au fost primii lui dascăli. Mai departe a învățat gramatica greacă cu Alexander Cotiaensis, iar gramatica latină cu Trosius Aper, Polio și Euty chius Proculus din Sicca. Profesori de elocință greacă i-au fost Aninius Macer, Caninius Celer și Herodes Atticus, iar de elocință latină Cornelius Fronto. Dintre aceștia, cea mai mare stimă i-a acordat-o lui Fronto, pentru care mai tirziu a cerut să se așeze o statuie în senat⁵. Pe Proculus l-a ridicat pînă la proconsulat, răspunzînd el de sarcinile legate de această funcțiune. A studiat cu pasiune filozofia, încă de copil, luînd de la vârsta de 12 ani ținuta exterioară și interioară de filozof. În timpul studiului, stătea întins pe pămînt⁶, îmbrăcat cu o manta grecească și numai cu greu îl convingea mama să treacă pe un pat pe care erau așternute piei. A avut ca profesori și pe Commodus⁷, cu care-i fuseseră sortite raporturi de rudenie și pe filzoful stoic Apollonius din Chalcedonia⁸.

3 Atît de mult s-a dedicat filozofiei, încît chiar după ce ajunsese împărat venea acasă la Apollonius să studieze. A audiat și cursurile profesorilor stoici Sextus din Cheronea, nepot al lui Plutarh, Iunius Rusticus, Claudius Maximus și Cinna Catulus; iar pentru filozofia peripatetică a audiat pe Claudius Severus și mai ales pe Iunius Rusticus⁹, pe care l-a respectat și l-a urmat, fiindcă-l știa un om cu multă autoritate și în timp de pace și în timp de război, avînd și o foarte bună pregătire în filozofia stoică. Cu acesta stătea de vorbă în toate hotărîrile sale publice și particulare, îl săruta prietenește întotdeauna în fața prefeților pretoriului, l-a desemnat consul pentru a

două oară și, după ce acesta a murit, a cerut senatului să-i ridice statui. A acordat profesorilor săi atîta stimă, încît avea chipurile lor de aur așezate între ale larilor casei și după moarte îi onora cu vizite la morminte, cu sacrificii și cu flori. A studiat și dreptul, audiind pe Lucius Volusius Maecianus. Atîta muncă și efort depunea pentru studii, încît se istovea fizicește și numai în privința aceasta i se făceau observații în copilărie. A frecventat și școlile publice de declamație și dintre colegii lui i-au fost prieteni mai apropiați Seius Fuscianus și Aufidius. Victorinus din ordinul senatorial, precum și Baebius Longus și Callenus din cel ecvestru. Față de aceștia a fost atît de amabil, încît pe cei pe care nu-i putea pune în posturi însemnate, din cauza situației lor, îi ajuta pe alte căi să ducă o viață îndestulată.

4 A fost crescut în intimitatea lui Hadrianus, care-l numea Verissimus cum am spus mai sus, și care i-a acordat de la vîrsta de 6 ani distincțiuni publice, iar cînd avea 8 ani l-a admis în colegiul salienilor. Pe cînd era în acest colegiu i s-a făcut o prevestire de domnie: în fața altarului lui Marte, cînd toți preoții, după ritual, au aruncat coroane pe altar, acestea au căzut unde s-a nimerit: în schimb, cea aruncată de el a căzut pe capul lui Marte, ca și cum ar fi fost potrivită cu mina. În colegiu a fost totodată mai marele preoților, cîntăreț și îndrumător și a făcut și desfăcut multe preoții, fără vreun ajutor, fiindcă el știa toate cîntările și regulile religioase. A îmbrăcat toga virilă la vîrsta de 15 ani și îndată, potrivit dorinței lui Hadrianus, s-a logodit cu fiica lui Lucius Ceionius Commodus¹⁰. Nu mult după aceea a fost numit prefect al feriilor latine¹¹, în care demnitate s-a comportat foarte bine, îndeplinind și rolul celorlalți magistrați, organizînd cu pricepere și aspectele pe care le dădea împăratul Hadrianus. A lăsat toată partea sa de moștenire după tată surorii sale¹². Cînd mama sa l-a chemat la împărțirea averii, a răspuns că el e mulțumit

cu ceea ce i-a lăsat bunicul și că dacă vrea, să-i lase soarei lui averea, ca aceasta să nu fie inferioară soțului. Ca îngăduințe ale vieții, se simțea obligat să meargă uneori la vânătoare, la teatru sau la spectacolele de circ. Pe lângă acestea, a căutat să facă și pictură, sub îndrumarea profesorului Diogenetus. Îi plăcea să facă pugilat, lupte, alergări, vânătoare de păsări, și a participat cu predilecție la jocul cu mingea și la vânătoare. De toate aceste preocupări însă l-a îndepărtat studiul filozofiei, care l-a făcut serios și grav, fără ca totuși să-i înlăture acea afabilitate pe care o arăta în primul rînd alor săi din familie, apoi prietenilor și cunoscuților. Era înțelept fără vanitate, rezervat fără timiditate, sever fără cruzime.

5 Astfel stînd lucrurile, pe cînd Hadrianus, după moartea lui Lucius Caesar căuta un succesor la domnie, iar Marcus nu era socotit potrivit, fiindcă abia avea 18 ani, Hadrianus a luat în adopțiune pe Antoninus Pius, soțul mătușii lui Marcus, cu condiția ca și Pius să adopte pe Marcus, iar Marcus la rîndul lui, să adopte pe Lucius Commodus¹³. În ziua adopțiunii a visat că are umerii de fildeș¹⁴ și, întrebîndu-se dacă sînt potriviți pentru purtat sarcini, i-a găsit mai puternici decît de obicei. Iar cînd a auzit că a fost adoptat de Hadrianus, mai mult s-a înfricoșat decît s-a bucurat și, cerîndu-i-se să se mute în casa particulară a lui Hadrianus, a părăsit cu regret grădinile mamei sale. Cum cei ai casei îl întrebau de ce a trecut fără plăcere în adopțiunea împăratului, el a arătat care sînt neajunsurile pe care le implică domnia. Atunci pentru prima dată a început să fie numit Aurelius în loc de Annius, fiindcă trecuse prin adopțiune în familia Aurelia, adică a lui Antoninus. A fost deci adoptat la vîrsta de 18 ani, în al doilea consulat al lui Antoninus, de acum tatăl său. Prin dispensă de vîrstă, la propunerea lui Hadrianus, a fost numit cvestor¹⁵. Adoptat în casa imperială, a arătat față de toate rudele sale, același respect pe

care-l arătase înainte, ca particular. Cu avutul statului era econom și păstrător, ca și cu al său personal, voind să lucreze, să vorbească și să gândească în spiritul principiilor tatălui său.

6 Cînd Hadrianus a murit la Baiae, Pius a plecat să-i aducă rămășițele, iar el, rămas la Roma, și-a îndeplinit îndatoririle față de bunicul său, dînd un spectacol de gladiatori ca simplu particular, deși era cvestor. Îndată după decesul lui Hadrianus, Pius, prin soția sa a făcut propuneri lui Marcus spunîndu-i că vrea să-l desfacă de logodna pe care o încheiase cu fiica lui Lucius Commodus la o vîrstă nepotrivită, și i-a dat termen de gîndire. Între timp Pius l-a făcut pe Marcus consul¹⁶ cu el, înainte de a ieși din cvestură, i-a dat numele de Caesar, l-a făcut sevir¹⁷ al cavaleriei romane în calitate de consul designat și a asistat la jocurile sevirale pe care acesta le-a dat împreună cu colegii lui. I-a cerut să se mute în casa tiberiană și, cu toate că refuza¹⁸, l-a împodobit cu insignele palatului printr-un decret al senatului, introducîndu-l în colegiul pontifical. L-a numit apoi consul pentru a doua oară, cînd el însuși era în al patrulea consulat¹⁹.

În aceeași vreme, deși era solicitat de atîtea onoruri și participa la activitatea tatălui său, ca să se formeze pentru conducerea imperiului, s-a ocupat cu mare rîvnă de studiu. După aceasta a luat în căsătorie pe Faustina²⁰, cu care a avut o fiică. I s-a dat puterea de tribun și puterea proconsulară în afara Romei, adăugîndu-i-se dreptul la a V-a propunere²¹. De atît de mare considerație se bucura în fața lui Pius, încît acesta cu greu avansa pe cineva fără să se consulte cu el²². Iar Marcus era în toate la dispoziția tatălui său, deși au fost unii care l-au birfit. Între aceștia, Velerius Homullus, cînd a văzut-o pe Lucilla, mama lui Marcus, într-o grădină închinîndu-se la statuia lui Apollo, a șoptit lui Pius: „Ea acum se roagă să ți se sfîrșească ție zilele și să ajungă fiu-său îm-

părat. Dar Pius n-a dat de loc ascultare la asemenea vorbe; atit de mare era probitatea lui Marcus și atit de mare modestia în participarea la domnie.

7 Ținea atit de mult la stima tuturor, încit de copil sfătuia întotdeauna pe procuratorii săi să nu facă nimic cu aroganță și a respins adesea moștenirile ce i-au fost lăsate, dîndu-le celor mai apropiați moștenitori de drept. În casa tatălui s-a comportat astfel, timp de 23 de ani, încit zi de zi creștea dragostea acestuia pentru el și în toți anii, cit a locuit la tatăl său, numai două nopți a lipsit de acasă, și atunci din motive întemeiate. De aceea, Antoninus Pius, văzîndu-se aproape de sfirșitul vieții, a chemat prietenii și prefectii și l-a recomandat ca succesor la domnie. Apoi l-a confirmat ca împărat și, după ce a dat tribunului ca parolă cuvîntul „aequanimitas“²³ a poruncit să fie trecută în dormitorul lui Marcus statueta de aur a Fortunei, care de obicei stătea în dormitorul împăratului. O parte din averea după mamă a dat-o lui Mummius²⁴ Quadratus, flul sorei sale, fiindcă aceasta murise mai înainte. După moartea divinului Pius, silit de senat să ia conducerea publică, a făcut pe fratele său Lucius Aurelius Verus Commodus părtaș la domnie, numîndu-l Caesar și Augustus, și au început să conducă în mod egal imperiul. Atunci pentru prima dată imperiul roman a început să aibă doi Auguști...²⁵ fiindcă înainte nimeni nu participase la domnie împreună cu altcineva. Îndată a primit și el numele de Antoninus și, ca și cum ar fi fost tatăl lui Lucius Commodus, l-a numit și Verus, adăugîndu-i numele de Antoninus, și i-a dat în căsătorie fratelui adoptiv pe fiica sa Lucilla. Cu ocazia acestei căsătorii au dat dispoziții să fie înscrși și copiii și fetele noilor cetățeni pe listă pentru a primi alimente. După ce au terminat ceea ce aveau de făcut în senat, s-au dus amîndoi în tabără și au promis cu ocazia asociației la domnie fiecărui soldat cîte 20 000 de sesterți, iar corpul tatălui lor

l-au depus în mormîntul lui Hadrianus, făcîndu-i funeralsii cu mare pompă. A urmat îndată vacanța obișnuită în asemenea ocazii în justiție și s-a desfășurat ceremonialul public al înmormîntării. Amîndoi au făcut de la tribună elogiul tatălui lor și i-au ales un flamin dintre rude și sodali aureliani dintre cei mai buni prieteni.

8 Începînd domnia, s-au purtat amîndoi atît de civilizată, încît nimeni nu simțea lipsa bunătății lui Pius, deși Marullus, mimograf al vremii, îi înțepa, fără teamă de pedeapsă, cu poante satirice. Au organizat serbări comemorative pentru cinstirea tatălui lor. Marcus era absorbit în întregime de studiul filozofiei, dorind să cîștige dragostea cetățenilor. Dar fericirea și liniștea împăratului au fost întrerupte de o inundație a Tibrului, cea mai dezastruoasă din timpul domniei lui. Această calamitate a lovit multe clădiri ale orașului, a înecat foarte multe animale și a produs o mare foamete. Toate nenorocirile pricinuite de inundații au fost ușurate prin grija și totodată prezența lui Marcus și Verus. În vremea lor a avut loc și un război cu parții. Acest război, pregătit pe timpul lui Pius, a fost declarat lui Marcus și Verus de către Vologesus, care a alungat pe Atidius Cornelianus, guvernatorul de atunci al Syriei. De asemenea în timp ce era iminent războiul cu britanii, catthii²⁶ au năvălit în Germania și Raetia. Împotriva britanilor a fost trimis Calpurnius Agricola, iar contra catthilor Aufidius Victorinus. În războiul cu parții, cu aprobarea senatului, a fost trimis Verus, fratele împăratului, iar el a rămas la Roma, fiindcă situația de aici cerea prezența împăratului. Marcus a onorat însă pe Verus însoțindu-l pînă la Capua cu o suită de prieteni din senat, la care s-au adăugat căpeteniile tuturor dregătoriilor. Iar cînd Marcus s-a întors la Roma și a aflat că Verus e bolnav la Canusium²⁷, s-a dus să-l vadă, aducîndu-i urări de sănătate din partea senatului, Verus a transmis mulțumiri pentru atenție prin

Marcus, cînd acesta s-a întors la Roma. După ce a ajuns în Syria, Verus însă a trăit în desfătări la Antiochia și Daphne²⁸, făcînd vînătoare și exerciții cu arme de gladiatori, în timp ce generalii săi, luptînd pentru el în războiul cu parții, l-a numit imperator, iar Marcus pe de altă parte era ocupat ceas de ceas cu treburile republicii, suportînd cu răbdare și aproape cu îngăduință petrecerile fratelui său. În sfîrșit Marcus, stînd tot timpul la Roma, a organizat și dirijat tot ceea ce era necesar pentru ducerea războiului.

9 Operațiile din Armenia au fost încheiate cu succes de către Statius Pariscus prin cucerirea Artaxatei²⁹. Ambilor împărați li s-a dat numele de Armenicus, supranume pe care Marcus, la început din jenă l-a refuzat, dar mai pe urmă l-a primit. La sfîrșitul războiului însă amîndoi împărații au primit numele de Parthicus. Marcus și pe acest nume la început l-a refuzat, dar după aceea l-a primit. Numele de părinte al patriei, care i-a fost oferit în absența fratelui său, l-a amînat pînă la întoarcerea acestuia. Cam pe la mijlocul războiului a dus pînă la Brundisium pe Civica, unchiul lui Verus și încărcată de daruri, pe fiica sa, care urma să se căsătorească cu Verus și care era dată în grija sorei sale³⁰. După ce i-a imbarcat, s-a întors repede la Roma, dezmințind vorbele celor ce spuneau că Marcus vrea să-și revendice gloria de a fi terminat războiul și că de aceea pleacă în Syria. A scris proconsulilor să nu iasă în întîmpinarea fiicei sale cît timp ea își continuă călătoria.

În vremea aceasta a întărit atît de mult libertatea civilă, încît cel dintîi a poruncit ca fiii tuturor cetățenilor să fie declarați la prefectii tezaurului lui Saturn, în termen de 30 de zile de la naștere, cu numele ce li s-a dat. În provincii a înființat posturi de funcționari publici pentru întocmirea actelor de stare civilă, așa cum erau la Roma prefectii tezaurului, ca să se poată constata oricînd originea fiecăruia, astfel, încît, dacă cineva născut în provincie avea vreun proces

în materie de libertate civilă, să poată aduce acte doveditoare. A întărit această lege și în legătură cu eliberările din sclavie și a dat altele noi pentru reglementarea operațiilor bancare și a vânzărilor la licitație.

10 Multe cercetări chiar dintre cele ce cădeau în competența sa le-a dat spre judecare senatului. A poruncit ca cercetările referitoare la persoane defuncte să fie încheiate în termen de cinci ani. N-a acordat senatului altcineva mai multă cinste ca el. În onoarea senatului a delegat pe mulți foști pretori și foști consuli fără ocupație să decidă în anumite probleme, pentru ca autoritatea lor să crească și mai mult prin exercițiul funcției de drept. Pe mulți din prieteni i-a ales în senat cu atribuții de edilitate și pretură. Multor senatori săraci, dar cu o viață ireproșabilă, le-a dat atribuții de tribuni și de edili. N-a ales în ordinul senatorial pe cineva decît după ce l-a cunoscut bine. A avut pentru senatori atîta considerație încît, ori de cîte ori vreunul din ei trebuia judecat într-un proces care cerea pedeapsă capitală, întîi cerceta în secret cazul și după aceea îl aducea în dezbaterea publică, neîngăduind prezența cavalerilor romani în astfel de procese. Întotdeauna, cînd a putut, dacă se găsea în Roma era prezent la ședințele senatului, chiar cînd nu era nimic important de comunicat; iar dacă a avut să comunice ceva, a venit el însuși, chiar din Campania. Pe lîngă acestea, a fost mereu prezent în adunările politice pînă noaptea și n-a plecat din senat decît după ce consulul spunea: „Nu vă mai reținem, senatori!”. A făcut senatul judecător al apelurilor înaintate de consul. A dat o atenție deosebită autorității juridice. A înmulțit în calendar zilele de judecată, astfel încît a asigurat cîte 230 zile pe an pentru cercetarea și judecarea proceselor. El cel dintîi a stabilit un pretor pentru tutele, pînă aici tutorii fiind sub autoritatea consulilor; astfel, chestiunile de tutelă se tratau mai cu grijă. Cît despre curatori, care înainte nu erau dați decît prin legea Laetoria³¹, în ca-

zuri de risipirea averii sau de alienație mintală a hotărît ca toți adulții să aibă curatori, fără indicarea motivelor.

11 A reglementat cheltuielile publice și a interzis plata de a patra parte pentru denunțuri calomnioase, inferind pe delatorii mincinoși. Disprețuia denunțurile chiar cînd prin ele se măreau veniturile fiscului. A luat multe măsuri de prudență în domeniul alimentației publice. A dat multor cetățeni curatori dintre membrii senatului, pentru a lărgi atribuțiile senatorilor. În timp de foamete a dat cetăților italice grîu din rezervele Romei și s-a ocupat de toate problemele de aprovizionare. A reglementat diversele spectacole de gladiatori, ca și pe cele de teatru, ordonînd ca actorii să primească drept salariu cîte cinci monede de aur, și nici un director de reprezentație să nu primească mai mult de 10 monede. S-a îngrijit foarte de aproape de construcția străzilor Romei și de drumuri în general. A luat serioase măsuri de prevedere pentru aprovizionarea cu grîu. A organizat justiția în Italia după exemplul lui Hadrianus, care pusese președinți de tribunale dintre foștii consuli. A repopulat Spania aducînd coloniști din Italia contrar...³² și a respectat măsurile luate de Traian în această privință. A adus completări legilor referitoare la a douăzecea parte din moștenire, la tutelele liberților la bunurile materiale ale mamei și la partea de moștenire din aceste bunuri a fiilor. A ordonat ca senatorii peregrini să aibă a patra parte din posesiunile lor în Italia. A dat pe lîngă acestea curatorilor regiunilor și drumurilor puterea fie de a pedepsi, fie, de a trimite să-i pedepsească prefectii orașelor pe cei ce luau sume mai mari decît tarifele prevăzute. Mai mult, însă a restabilit legislația veche, decît a făcut alta nouă. Avea pe lîngă sine prefecti, sub autoritatea și răspunderea cărora redacta legile. În acest domeniu s-a folosit mai ales de Scaevola, care era un mare jurist.

12 Cu poporul nu s-a purtat altfel decît cer libertățile cetățenești. A fost foarte moderat în toate, împiedicînd pe oameni să facă rău, invitîndu-i să facă ceea ce e bine, respectînd pe unii și iertînd pe alții; astfel a făcut din răi buni și din buni foarte buni, suportînd chiar cu moderație bîrfelile unora. Căci odată, pe cînd muștra pentru proasta reputație pe un oarecare Vetrasinus care-i ceruse o favoare, iar acesta i-a răspuns că a văzut mulți pretori care au luptat ca și el în arenă, Marcus a suportat cu răbdare acest răspuns. Și, ca să nu sancționeze cu ușurință pe un pretor care săvîrșise anumite nereguli, nu i-a cerut să demisioneze din pretură, ci a încredințat colegului acestuia răspunderile de ordin juridic. Judecînd, nicio dată n-a favorizat fiscul pentru motive de economie. Fără îndoială că principialitatea lui se împletea cu respectul pentru om.

Cînd fratele său s-a întors victorios din Syria, li s-a acordat la amîndoi titlul de părinte al patriei, fiindcă Marcus, în absența lui Verus, se purtase foarte bine cu senatorii și cu toți oamenii. În afară de aceasta, li s-a oferit amîndurora coroana civică⁹³. Lucius a cerut ca Marcus să fie împreună cu el sărbătorit în triumf și ca fiii lui Marcus să fie numiți Caesari. Marcus însă a fost de o atît de mare modestie, încît deși au participat amîndoi la triumf, totuși după moartea lui Lucius n-a acceptat decît numele de Germanicus, pe care-l merita pentru războiul condus doar de el împotriva germanilor. În carul triumfal au luat cu ei și pe copiii lui Marcus, atît pe fii cît și pe fiice încît și fetele au participat la festivitate. Au asistat apoi în ținută triumfală la jocurile date pentru sărbătorirea triumfului. Între alte dovezi de omenie trebuie citat și faptul că, după accidentarea unor acrobați a poruncit să li se pună dedesupt celor ce merg pe frînghii saltele și plase care se întind și astăzi pentru evitarea accidentelor acrobatice.

În timpul războiului cu parții, a izbucnit și războiul cu marcomanii, evitat mult timp prin diplomația guvernatorilor din ținuturile vecine, pentru ca să se poată duce războiul cu marcomanii numai după terminarea operațiunilor din orient. Și fiindcă în timpul foametei atrăsese poporului atenția asupra cerințelor războiului, când s-a întors fratele său după cinci ani, a vorbit în senat, arătând că este necesar ca amândoi împărații să meargă la război împotriva germanilor.

13 Dar teama de război cu marcomanii a fost atât de mare, încît Antoninus a chemat preoți de pretutindeni, a îndeplinit rituri străine, a făcut la Roma tot felul de purificări religioase, și, întîrziindu-și astfel plecarea în război, a sărbătorit după ritualul roman timp de șapte zile lectisterniile³⁴. A fost și o epidemie de ciumă de mari proporții, încît a trebuit să fie transportate cadavrele cu care și căruțe. Atunci s-au aplicat cu strictețe legile lui Antoninus referitoare la înmormintări și morminte, interzicîndu-se să facă cineva un monument cum vrea el, lege în vigoare și astăzi. Ciuma a secerat mii de vieți, mulți fiind personalități de seamă; celor mai de frunte dintre aceștia Antoninus le-a ridicat statui. A fost de atîta omenie, încît a poruncit să se suporte din bugetul statului cheltuielile de înmormintare pentru oamenii din popor și a iertat pe un șarlatan care căuta împreună cu cîțiva complici ocazia de a jefui orașul. Acesta se urcase într-un smochin sălbatic din cîmpul lui Marte și de acolo ținea cuvîntări, spunînd că va cădea foc din cer și că va veni sfîrșitul lumii, dacă el prăbușindu-se din arbore se va transforma în barză. În ziua anunțată de el, a căzut într-adevăr din smochin, dar a avut grijă să dea drumul unei berze pe care o avea ascunsă în sin. Dus la împărat și-a mărturisit șarlatania și a obținut iertare.

14 Ambii împărați au plecat totuși în echipament de război, fiindcă victualii și marcomanii³⁵ făceau

mari tulburări, iar celelalte popoare, care fugiseră fiind învinse mai înainte, de barbari, amenințau cu război dacă nu li se dădea ajutor. A fost de mare folos această plecare a împăraților căci de îndată ce ei au ajuns la Aquileia³⁶, cei mai mulți regi s-au retras cu popoarele lor, și au răpus pe autorii răzmeriței. Quazii³⁷, pierzându-și regele, spuneau că nu-l vor recunoaște pe cel ales în loc, dacă acesta nu era agreat de împărații noștri. Lucius care plecase fără trageră de inimă, când a văzut că cei mai mulți rebeli își cer iertare, trimițând delegați la generalii împăraților, se gîndea să se întoarcă la Roma mai ales că Furius Victorinus, prefectul pretoriului, murise și o parte din armată pierise. Marcus însă, bănuind că fuga barbarilor și celelalte manifestări pașnice ale lor sînt fățarnice, ca să nu fie zdrobiți de aparatul de război al romanilor, a socotit că trebuie continuată expediția. Astfel, trecînd Alpii, au continuat înaintarea și au pus în ordine toate populațiile care formau un zid de apărare pentru Italia și Illyricum. Fiindcă Lucius tot stăruia Marcus s-a învoit ca el să se întoarcă la Roma, trimițîndu-se în acest sens o scrisoare senatului. După ce au mers împreună timp de două zile, Lucius, care se găsea alături de fratele său în trăsură, a avut un atac de apoplexie și a murit³⁸.

15 Marcus avea obiceiul ca în timpul spectacolelor de circ să citească, să dea audiențe, sau să depună semnături, din care cauză se spune că adesea se făceau spirite pe seama lui. Multă putere au avut sub domnia lui Marcus și Verus libertii Geminus și Agaelytus.

Marcus a fost de o așa mare candoare, încît a acoperit și a apărat cusururile lui Verus, deși-i dispăceau foarte mult. După moarte l-a numit divinul, acordînd mătușilor și surorilor acestuia demnități și subvenții, pentru a le asigura o viață fără griji, iar pentru cinstirea memoriei lui a organizat multe slujbe de pomenire. I-a dedicat un flamin, sodali³⁹ antoniani și toate onorurile care se acordă zeilor. Nu există

împărat care să rămână neatins de defăimări. Astfel că și despre Marcus s-a vorbit că și-ar fi otrăvit frațele tăind cu o parte a cuțitului muiată în otravă o bucată de carne pe care i-a dat-o apoi s-o mănince, iar partea neinfectată și-a rezervat-o pentru el. De asemenea, se zice că s-a folosit de medicul Posidippus, care i-a luat lui Verus sânge când nu trebuia. Cassius, după moartea lui Verus, s-a ridicat contra lui Marcus.

16 Bunătatea lui Marcus față de ai săi a fost atât de mare, încît a încărcat cu podoabele onorurilor pe toate rudele iar fiului său Commodus, un om impur și criminal, i-a acordat repede numele de Caesar, preoția, numele de imperator, participarea la triumf și consulatul. În acel timp împăratul a urmat pe jos în circumfulațiunile triumfal al fiului său⁴⁰.

După moartea lui Verus, Marcus Antoninus a rămas singur la domnie fiind cu mult mai bun și putînd să-și desfășoare pe măsura virtuților sale fiindcă acum nu mai era împiedicat nici de prefecătoria lui Verus, care-și ascundea răutatea de care suferea ca de un cusur înăscut, nici de rătăcirile acestuia care constau într-o proastă așezare a minții și mai ales a moravurilor, chiar din primii ani și care nu i-au fost pe plac lui Marcus Antoninus. Era de o atît de mare liniște sufletească, încît niciodată nu i se putea citi pe față durerea sau bucuria, dedicat fiind filozofiei stoice, pe care și-o însușise de la cei mai buni profesori și din propriile sale studii. Dacă n-ar fi fost prea mic ca vîrstă Hadrianus ar fi dorit pe el să-l lase succesor. Aceasta s-a văzut din faptul că l-a preferat ca ginere lui Pius, pentru ca el să ajungă pe tronul imperiului roman, cînd vîrsta îi va da acest drept⁴¹.

17 A guvernat provinciile cu mare moderație și bunătate, a repurtat succese contra germanilor, iar războiul cu marcomanii l-a condus cu atîta vitejie și succes, cum nu se mai amintește alt caz, și încă în acel timp, cînd o grea epidemie de holeră răpu-

sese multe mii de vieți din rîndurile poporului și ale soldaților⁴². Astfel a scăpat Pannoniile de robie, nimicind pe marcomani, sarmați, vandali, și chiar cvazi, și a fost sărbătorit la Roma în triumf cu fiul său Commodus căruia îi dăduse, cum am spus, numele de Caesar⁴³. Dar, fiindcă pentru acest război își sleise vistieria sa personală și n-avea de gînd să ceară provincialilor nimic în afara rînduiclii obișnuite, și-a pus la mezat în forul lui Traian podoabele imperiale. Astfel și-a vîndut cupele de aur, de cristal și de murin⁴⁴, vasele regale, îmbrăcămintea de mătase și țesută cu aur a soției și chiar pietrele prețioase pe care le găsisese în mare cantitate în tezaurul secret al lui Hadrianus. A durat această vînzare două luni și a încasat atîta aur, încît a dus mai departe și a terminat războiul cu marcomanii, iar după aceea a dat de știre cumpărătorilor că dacă vor, pot să-și repri-mească aurul, fără să-l intereseze dacă cineva dă înapoi sau nu ceea ce cumpărase. Atunci a permis persoanelor de seamă să dea mese cu aceeași pregătire și cu personal asemănător cu al său. Iar serbările publice le-a dat cu atîta strălucire, încît la o singură reprezentație au fost aduși și uciși cu săgeți 100 de lei.

18 Așadar, după ce a domnit în dragostea tuturor, unii zicîndu-i frate, alții tată, alții fiu, după cum era vîrsta fiecăruia, și-a sfîrșit zilele în al optsprezecelea an de domnie și al 61-lea an de viață⁴⁵. Dragostea pentru el a culminat în ziua înmormîntării, cînd nimeni n-a socotit că trebuie să-l plîngă, fiind sigur pentru toți că, fiind dat oamenilor de zei, se va întoarce la zei. În sfîrșit, înainte de a fi depuse în mormînt rămășițele pămîntești, după cum spun cei mai mulți istorici, ceea ce niciodată nu s-a mai întîmplat înainte și nici după aceea, senatul și poporul nu în locuri deosebite, ci într-un singur loc adunați, cum se găseau, l-au numit zeu protector. Acest bărbat, fără îndoială atît de mare și de asemănător zeilor și în viață și după moarte, a lăsat ca fiu pe Commodus. pe

care bine ar fi fost dacă nu l-ar fi avut. Și nu numai că i-au acordat onoruri divine toți oamenii, de orice vîrstă și sex, de orice condiție și rang, dar era judecat ca nelegiuit cel ce nu-i avea portretul în casa sa, dacă situația materială îi permitea să-l aibă. Pînă și astăzi se găsesc în multe locuințe între zcii penați ai casei statuete ale lui Marcus Antoninus. Au fost oameni cărora li s-a arătat în vis, făcîndu-le prorociri, care s-au adevărit. De aceea i s-a ridicat un templu, i-au fost dați preoți antoniani, sodali, flamini și tot ce era în datina religioasă a antichității.

19 Spun unii, ceea ce pare verosimil, că Antoninus Commodus succesorul și fiul său, n-ar fi fost al lui, că dimpotrivă, s-a născut dintr-un adulter, aceștia întemeindu-și afirmația pe o poveste ce circula în popor. Anume, se spune că odată Faustina, fiica lui Pius și soția lui Marcus, văzînd un convoi de gladiatori, s-a aprins de dragoste pentru unul din ei. Suferind mult de această tulburare, pînă la urmă i-a mărturisit-o soțului, care a mers și a consultat în această privință pe chaldeeni⁴⁶. Sfatul acestora a fost să ucidă pe gladiator, iar Faustina să se îmbăieze cu sîngele lui și așa să se culce cu soțul. Săvîrșindu-se aceasta, dragostea ei s-a potolit; dar s-a născut Commodus, gladiator nu principe, care cit a fost împărat a apărut în public luptînd în fața spectatorilor aproape de o mie de ori ca gladiator, cum se va arăta în biografia lui. Povestea din popor pare verosimilă, dacă se are în vedere faptul că fiul unui împărat atît de virtuos a fost cu asemenea moravuri, cum n-a fost nici un gladiator, nici un actor, nici un luptător de circ, nici unul din cei crescuți în cloaca infamiilor și fărădelegilor. Mulți însă spun că într-adevăr Commodus s-a născut dintr-un adulter, căci se cunoșteau destul de bine condițiile în care a stat Faustina la Caieta⁴⁷, unde și-a ales favoriți dintre marinari și gladiatori. Cînd cineva vorbind cu Antoninus despre ea i-a spus s-o repudieze, dacă n-o ucide, se zice că

Marcus a răspuns: „Dacă las soția, dau înapoi și dota“. Și care era dota, dacă nu domnia primită de la socrul său, care-l adoptase din voința lui Hadrianus⁴⁸? Dar viața lui de împărat bun, puritatea, seninătatea sufletească, pietatea au făcut ca purtarea urită a nici unui apropiat al său să nu-i întunece numele. În sfârșit, și-a păstrat întotdeauna trăsăturile de caracter și nici exhibițiile de gladiator ale fiului, nici infamiile soției, nici bîrfelile nu l-au putut schimba. Chiar și acum este socotit zeu, cum ți s-a părut întotdeauna și ți se pare și domniei tale, prea fericite împărate Dioclețian, care-l venerezi între divinitățile casei tale nu ca pe ceilalți împărați, ci cu un cult special, spunînd adesea că dorești ca în viața și bunătatea domniei tale să fii așa, cum a fost Marcus și cum n-ar putea fi nici Platon cu filozofia lui, dacă s-ar întoarce în viață, pentru a mă exprima rezumat și concis.

20 Iată acum faptele lui Marcus Antoninus după moartea fratelui său. Mai întii i-a adus corpul la Roma și l-a depus în mormîntul strămoșilor. I-a decretat onoruri divine. Apoi, pe cînd aducea mulțumiri senatului că i-a zeificat fratele, a arătat pe ocolite că toate planurile de război prin care au fost învinși părții fuseseră ale lui. A adăugat după aceea cîteva cuvinte, prin care a spus că abia de acum va conduce ca de la început statul, nemaexistînd acela care părea prea inactiv. Senatul n-a primit altfel cuvintele lui Marcus, decît așa cum le spusese el, pîrînd a aduce mulțumiri că murise Verus. Apoi a dăruit multe drepturi, onoruri și bani tuturor surorilor, rudelor și liberților. Se îngrijea foarte mult de bunul său nume, cău-tînd să știe exact ce vorbea fiecare despre el, pentru a se corecta dacă observațiile erau juste.

Cînd a plecat la război împotriva germanilor și-a căsătorit fiica, înainte de a fi trecut timpul doliului, cu bătrînul Claudius Pompeianus, fiul unui cavaler roman, originar din Antiochia și nu prea cunoscut⁴⁹ (pe

care după aceea l-a făcut de două ori consul), deși ea era augustă și fiica unei auguste. Dar această căsătorie s-a făcut fără voia Faustinei și fără voia celei căsătorite.

21 În Spania, pe care maurii o devastau aproape în întregime, situația a fost rezolvată favorabil, prin soli, iar în Egipt, bandele de păstori înarmați⁵⁰, care făcuseră multe jafuri, au fost zdrobite de Avidius Cassius, care după aceea a uzurpat domnia. Chiar în zilele pregătirii de plecare, când se găsea retras la Praeneste⁵¹, și-a pierdut un fiu, pe Verus Caesar, care a murit în vîrstă de 7 ani, din cauza unei tumori ieșită sub o ureche. După un doliu de cinci zile și după ce și-a consolat el însuși medicii, s-a întors la preocupările activității publice. Fiindcă erau sărbătorile lui Jupiter Optimus Maximus, n-a voit să le întrerupă printr-un doliu public dar a cerut ca fiului său mort să i se ridice statui, portretul în aur să-i fie dus cu fast la jocurile de circ și numele să i se pomenească în rugăciunile saliare⁵². Cum ciuma făcea încă ravagii, a restabilit cu multă grijă cultul zeilor și a pregătit pentru armată pe scavi, cum se procedase și în războaiele punice, numindu-i voluntari, după exemplul volonilor⁵³. A înarmat și pe gladiatori, pe care i-a numit auxiliari⁵⁴. A făcut militari chiar și pe pirații din Dalmația și din Dardania, a înarmat și pe diogmiți⁵⁵ și a angajat mercenari germani contra germanilor. Pe lângă acestea, a pregătit cu toată atenția legiunile pentru războiul cu germanii și marcomanii. Și pentru ca să nu pună biruri grele pe provinciali, a pus la mezat în forul lui Traian, cum am spus, lucrurile de preț ale palatului, vînzînd în afară de îmbrăcăminte, cupe și vase de aur și chiar statuete și tablouri ale marilor artiști. Pe marcomani i-a zdrobit la trecerea Dunării, iar prăzile le-a dat provincialilor.

22 Toate populațiile, de la hotarele Illyricului pînă la Gallia, nutriseră împreună sentimente dușmănoase

poporului roman: marcomanii, variștii, hermundurii și quazii, suevii, sarmații lacringii și bureii, aceștia și alții împreună cu victualii, apoi sosibii, sicoboții, roxolanii, bastarnii, halanii, peucinii, costobocii⁵⁶. Amenința și războiul cu parții și cu britanii. Supunându-se la mari eforturi, a învins neamuri foarte dușmănoase, căci l-au imitat soldații, comandanții de oști și prefectii pretoriului. A primit în supunere pe marcomani, dintre care pe foarte mulți i-a trecut în Italia. Întotdeauna, înainte de a face ceva, s-a consultat cu cei mai buni, nu numai în afacerile militare, ci și în cele civile. În sfârșit, întotdeauna aceasta a fost maxima lui de seamă: „E mai bine ca eu să urmez sfatul unor astfel de prieteni și atât de mulți, decât astfel de prieteni și așa de mulți, să urmeze voința unuia singur“. Fiindcă părea dur din cauza formației filozofice și în acțiunile militare și în tot felul său de viață, era criticat aspru, dar el răspundea, fie verbal fie în scris, celor ce-l vorbeau de rău. În războiul cu germanii, cu marcomanii, și chiar cu alte populații, au pierit mulți oameni de vază (cărora le-a ridicat statui în forul lui Ulpius⁵⁷). Prietenii îl îndemneau adesea să plece de pe câmpul de luptă și să vină la Roma, dar el nu i-a ascultat, a persistat, și nu s-a întors înainte de a sfârși toate războaiele. A schimbat provinciile din proconsulare în consulare și din consulare în proconsulare, sau pretorale, după cum au cerut necesitățile războiului⁵⁸.

Tulburările secvanilor le-a reprimat prin energia și autoritatea sa. A potolit și în Spania agitațiile care avuseseră loc în ținutul Lusitaniei. A chemat pe fiul său Commodus în apropierea zonei de operații și i-a dat toga virilă, făcând cu acest prilej împărțiri de daruri, și l-a numit consul înainte de vreme⁵⁹.

23 N-a privit cu ochi buni proscrierile făcute de prefectul orașului. A fost foarte econom în darurile făcute din banul public fapt pentru care i se cuvine mai multă laudă decât critică. A dat bani oamenilor merituoși, a împărțit ajutoare orașelor care decădeau

și a micșorat impozitele sau prestațiile unde impunea necesitatea. A cerut stăruitor ca, pe timpul cît lipsea el, cei mai bogați să organizeze spectacole pentru distracțiile poporului roman. Căci s-a răspîndit vorba în popor, cînd au fost luați gladiatorii în război, că împăratul vrea să le suprime tuturor plăcerile și să-i silească să se ocupe de filozofie. Adevărul este însă că poruncise, pentru a nu fi comerțul împiedicat, să se dea mai tîrziu reprezentații teatrale, nu în toate zilele. S-a vorbit și despre actori iubiți, de soția lui, cum am spus mai sus, dar pe toate aceste zvonuri le-a disprețuit în scris. A interzis să se meargă prin orașe călare sau în vehicule. A desființat băile mixte⁶⁰. A căutat să amelioreze moravurile decadente ale femeilor și ale tinerilor nobili. A interzis serbările populare de la Pelusium legate de cultul lui Serapis⁶¹. Au circulat și zvonuri că sub masca filozofiei unii suspuși jefuiau avutul public și pe cetățenii particulari; el a dezmințit aceste zvonuri⁶².

24 Antoninus avea obiceiul de a da celor vinovați pedepse mai mici decît cele prescrise de lege, deși uneori rămînea neînduplecat față de vinovații dovediți că au săvîrșit crime grave. Cerceta personal, în spiritul celei mai înalte echități, dosarul proceselor în care oamenii de mare cinste erau acuzați de fapte pasibile de pedeapsa cu moartea, critica pe pretorul care asculta sumar capetele de acuzare și-i cerea să facă o nouă cercetare, spunînd că este în interesul demnității lor să fie audiați de cel ce pretinde că judecă în numele poporului. A respectat echitatea chiar și față de dușmanii luați prizonieri. A stabilit cameni fără număr din alte neamuri pe pămînt roman. Prin rugăciunile sale a făcut să cadă din cer un trăsnet pe o mașină de război dușmană și a obținut ploaie pentru ai săi, care sufereau de sete⁶³.

A voit să facă Marcomania și Sarmația provincii romane, și le-ar fi făcut, dacă în timpul domniei sale nu s-ar fi răscolat Avidius Cassius în Orient. Acesta

s-a declarat împărat, precum spun unii, cu voia Faustinei, care era disperată de starea sănătății soțului ei. Alții spun că s-a declarat împărat, după ce a ajuns la el un zvon fals că ar fi murit Antoninus și după ce l-a apoteozat pe Marcus Antoninus n-a fost prea impresionat de răscoala lui Cassius și n-a acționat pe măsura ambițiilor acestuia. Totuși, senatul l-a declarat pe Cassius dușman public și i-a confiscat averea pe seama tezaurului public.

25 Lăsind așadar războiul cu sarmații și marcomanii, a plecat împotriva lui Cassius. La Roma s-au produs chiar tulburări, pricinuite de zvonul că Avidius Cassius are să sosească în absența lui Antoninus. Dar Cassius a fost după aceea ucis iar capul lui adus lui Antoninus. Marcus totuși nu și-a manifestat nici o bucurie în fața morții lui Cassius și a poruncit să se înmormânteze capul acestuia. Pe Maccianus, căruia îi era încredințată guvernarea Alexandriei, l-a ucis armata, ca și pe cel pe care acesta și-l făcuse prefect al pretoriului. Marcus a oprit senatul de a lua măsuri severe împotriva complicilor la răscoală și a cerut totodată ca în timpul domniei lui să nu fie ucis nici un senator, ca să nu i se pîngărească domnia — a cerut ca și cei care fuseseră deportați să fie rechemați — însă cîțiva centurioni au fost pedepsiți cu moartea. A iertat și orașele care trecuseră de partea lui Cassius, a iertat pe antiochieni, care făcuseră multe declarații pentru Cassius împotriva lui Marcus. Acestora el le acordase dreptul la spectacole, la adunări publice și la tot felul de întruniri și contra lor a dat un edict foarte sever revocîndu-le favorurile. Răzvrătirea lor o indică o cuvîntare a lui Marcus către prieteni, reproducă de Marius Maximus. În sfîrșit, n-a voit să vadă Antiochia cînd s-a dus în Syria. N-a voit să vadă nici Cyrrusul⁶¹ de unde era Cassius. A fost la Alexandria și s-a purtat îngăduitor cu locuitorii de aici. Mai tîrziu totuși a vizitat Antiochia.

26 A încheiat mai multe tratate cu regii, a dat asigurări de pace tuturor regilor și solilor perși care-i ieșiră în întâmpinare. A fost foarte mult iubit de toate provinciile din orient. Multora le-a lăsat dovezi ale dragostei sale de înțelepciune. Față de egipteni s-a arătat cetățean și filozof în toate școlile, în toate templele și în toate locurile. Și deși alexandrinii spusese multe în favoarea lui Cassius, totuși el i-a iertat pe toți și și-a lăsat fiica la el. A pierdut-o pe soția sa Faustina răpusă de o boală grabnică la poalele munților Taurus⁶⁵, în satul Halala. A cerut senatului să aprobe pentru Faustina onoruri și un templu, făcându-i elogiul deși a suferit mult din cauza zvonurilor referitoare la imoralitatea ei, despre care Antoninus fie că n-a știut, fie că s-a prefăcut că nu știe. A ales noi fecioare faustiniene în onoarea soției sale defuncte și a fost bucuros că Faustina a fost zeificată de către senat, fiindcă fusese cu el în taberele de vară, a numit-o mama taberelor. A transformat în colonie⁶⁶ satul în care a murit Faustina și i-a construit acolo un templu. Dar acest templu mai târziu a fost dedicat lui Heliogabal. În ciuda clemenței sale, a tolerat uciderea lui Cassius, dar n-a poruncit-o, Heliodorus, fiul lui Cassius, a fost deportat. Altor le-a dat libertatea de a-și alege locul de exil și de a-și lua cu ei o parte din bunuri. Fiii lui Cassius au primit mai mult de jumătate din patrimoniul părintesc și un ajutor în aur și argint, iar femeile și-au primit chiar podoabele. Alexandriei, fiica lui Cassius, și lui Druncianus⁶⁷, ginerele acestuia, le-a dat libertatea de a merge unde vor și a rugat pe soțul mătușii sale să-i ocrotească. În sfârșit a regretat uciderea lui Cassius, spunând că ar fi voit să-i treacă domnia fără vărsare de sânge senatorial.

27 După ce a pus în ordine situația din Orient, a venit la Athena, pentru a-și pune la încercare inocența unde a mers la templul zeiței Ceres, și a intrat singur în sanctuar⁶⁸. Întorcându-se în Italia, a suferit

o puternică furtună pe mare. A debarcat în Italia, la Brundisium, unde s-a îmbrăcat cu toga și a ordonat ca și soldații să se îmbrace în togă, căci niciodată militarilor sub el n-au fost în uniformă în Italia⁶⁹. A intrat în Roma cu onorurile triumfului și de aici a plecat la Lavinium. Și-a asociat pe Commodus în calitate de coleg la puterea de tribun, a dăruit poporului alimente și i-a organizat spectacole mărețe, apoi a făcut multe reforme civile. A limitat cheltuielile pentru spectacolele de gladiatori. Avea pe buze întotdeauna această maximă a lui Plato că cetățile înfloresc dacă sînt conduse de filozofi, sau dacă cei ce le conduc se comportă ca niște filozofi. Și-a căsătorit fiul cu fiica lui Brutius Praesens, cu nuntă în felul particularilor, și cu acest prilej a făcut poporului daruri. Apoi, întorcîndu-se să termine războiul, a murit în timpul conducerii operațiunilor⁷⁰, cînd conduita fiului său începuse să nu mai corespundă educației primite. Timp de trei ani a dus război cu marcomanii, hermundurii, sarmații și cvazii și, dacă ar mai fi trăit un an, ar fi transformat țările acestora în provincii romane. Cu două zile înainte de a-și da sfîrșitul, se zice că și-a chemat prietenii și le-a spus părerea despre fiul său, aceeași pe care o avusese Filip despre Alexandru, cu rele presentimente despre ceea ce va urma după el; a adăugat că nu regretă de loc că moare, ci că murind lasă un astfel de fiu pe urma sa; căci Commodus începuse să se arate josnic și sîngeros.

28 Sfîrșitul i-a fost așa: cînd a început să zacă, și-a chemat fiul lîngă patul de suferință și i-a cerut mai întîi să nu uite că războiul nu s-a terminat încă și să nu lase impresia că nu se interesează de treburile publice. Fiul i-a răspuns că pe el îl interesează în primul rînd sănătatea. I-a lăsat să facă ce vrea, dar i-a recomandat că ar fi bine să aștepte cîteva zile, sau să plece îndată. Apoi s-a abținut de la mîncare și de la băutură dorind să moară și astfel și-a agravat

boala. În a șasea zi, și-a chemat prietenii și, rîzînd de lucrurile omenești și disprețuînd moartea, a spus prietenilor: „De ce mă plîngeți și nu vă gîndiți mai degrabă la ciumă și la faptul că moartea e comună tuturor?” Cum ei voiau să plece, el gemînd le-a spus: „Dacă mă lăsați și plecați, îmi iau eu rămas bun de la vii întrucît plec înaintea voastră”. Cînd a fost întreat în grija cui își lasă fiul, el a răspuns: „În grija voastră, dacă va fi demn, și a zeilor nemuritori”. Aflînd de starea proastă a împăratului, armatele au avut un puternic sentiment de durere, fiindcă l-au iubit ca pe nimeni altul. În a șaptea zi, simțîndu-se din ce în ce mai rău, n-a stat de vorbă decît cu fiul său, foarte puțin, ca să nu-i transmită boala. După ce a plecat fiul, și-a acoperit capul, ca și cum ar fi vrut să doarmă, dar în timpul nopții și-a dat sufletul⁷¹. Se zice că dorea să-i moară fiul, cînd îl vedea că are să fie așa cum a fost după moartea sa, ca să nu fie, după cum zicea el însuși, asemenea lui Nero, Caligula și Domițian.

29 I s-a incriminat faptul că au fost ridicați de el în posturi înalte amanții soției sale: Tertullus, Tutilius, Orfitus și Moderatus. Pe Tertullus chiar l-a găsit luînd masa cu Faustina, fapt la care un actor a făcut aluzie pe scenă în prezența lui Antoninus. Anume, într-o scenetă comică, un prostănac înșelat de soție, întrebîndu-și sclavul de numele amantului ei, acesta a pronunțat de trei ori numele Tullus. Cum prostănacul stăruia, sclavul i-a răspuns: „Doar ți-am spus de trei ori Tullus”⁷². S-a vorbit mult despre acest joc de cuvinte și mulți acuzau răbdarea lui Antoninus. Pe cînd era în viață, înainte de a se întoarce la război împotriva marcomanilor, a jurat în Capitoliu că nici un senator n-a fost ucis din porunca sau cu știrea sa, adăugînd că ar fi salvat chiar pe rebeli, dacă ar fi știut.

Cel mai mult se temea să nu fie acuzat de lăcomie, de care se apăra în multe scrisori. I s-a reproșat că ar

fi fost ipocrit, că n-ar fi fost atât de modest cum părea, sau cum a fost Pius sau Verus. De asemenea a fost acuzat că a întărit trufia imperială, îndepărtându-și prietenii din preajma sa și neinvitându-i la masă.

A decernat onoruri divine părinților săi, iar pe prietenii părinților săi de asemenea i-a onorat, după ce au murit, cu statui.

În cei ce se declarau de părerea lui nu se încredea repede, ci cerceta întotdeauna și îndelung adevărul. Fabia a căutat ca după moartea Faustinei să devină ca soția împăratului; dar acesta și-a luat concubină pe fiica procuratorului soției sale, ca să nu aducă atîtor copii ai săi o mamă vitregă⁷³.

VERUS

de Iulius Capitolinus

1 Știm că mulți biografi ai lui Marcus și Verus au așezat în scrierile lor, istorice sau literare, întâi biografia lui Verus, urmînd ordinea vieții, nu a domniei acestora; eu însă, pentru că Marcus a început să domnească primul și apoi Verus, care a murit în timpul vieții lui Marcus, am crezut că trebuie să ofer cititorilor întâi biografia lui Marcus și apoi pe a lui Verus.

Lucius Ceionius Aelius Commodus Verus Antoninus, numit Aelius, din dorința lui Hadrianus, iar Verus și Antoninus datorită asociației la domnie cu Antoninus, nu este socotit nici dintre împărații buni, nici între cei răi. Se știe că n-a excelat nici în vicii, nici în virtuți, și că n-a avut singur puterea, ci împreună cu Marcus, într-o asemănătoare și egală majestate cu acesta, de care s-a deosebit însă prin libertatea moravurilor și prin unele excese ale vieții sale. El era o fire deschisă, care nu-și ascundea gîndurile și faptele. Tatăl său natural a fost Lucius Aelius Verus care, adoptat de Hadrianus, cel dintîi a primit titlul de Caesar și în acest rang a murit. Bunicii, străbunicii și strămoșii i-au fost mai toți cu ranguri consulare. Lucius s-a născut la Roma, pe cînd tatăl său era pretor, cu 18 zile înainte de calendele lui ianuarie, în aceeași zi a lunii ca și împăratul Nero¹. După tată cei mai mulți din neam i-au fost din Etruria, iar după mamă din Faventia².

2 Cu această origine, prin adopțiunea tatălui său de către Hadrianus a intrat în familia Aelia, iar după moartea tatălui său a rămas în familia lui Hadrianus, care l-a dat lui Aurelius în adopțiune, fiindcă Hadrianus cu grijă pentru urmași, voise să-l aibă pe Pius fiu iar pe Marcus nepot, și pusese condiția ca Verus să ia în căsătorie pe fiica lui Pius, care a fost

totuși dată lui Marcus, pentru că Verus nu-i era potrivit ca vîrstă, după cum am arătat în viața lui Marcus. A luat în căsătorie pe Lucilla, fiica lui Marcus. A fost crescut în casa tiberiană și a avut ca profesor de gramatică latină pe Scaurinus, fiul lui Scaurus profesorul lui Hadrianus, iar la greacă pe Telephus, Heffaestion și Harpacratio. De retorică greacă i-au fost profesori Apollonius, Celer Caninius și Herode Atticus³, de retorică latină Cornelius Fronto, iar de filozofie Apollonius și Sextus⁴. Aceștia toți au fost iubiți de el și ei l-au iubit la fel, deși n-a dovedit prea mare înclinare pentru studii. Îi plăcea în copilărie să facă versuri, apoi discursuri și se spune că a fost mai bun orator decît poet, sau, ca să spun mai exact, mai prost poet decît orator. Unii spun că în scrierile lui, chiar așa mediocre cum sînt, a avut ajutorul prietenilor ori că ele au fost scrise de alții, deoarece s-a înconjurat întotdeauna de oratori și învățați. A avut ca educator pe Nicomede. A fost un ușuratic, mereu vesel și dădă tuturor plăcerilor, jocurilor și distracțiilor, pe care le-a practicat însă cu oarecare decență. După ce a împlinit șapte ani, a trecut în familia Aurelia și s-a format sub influența și autoritatea lui Marcus. A făcut vînațoare, gimnastică și toate exercițiile de tinerețe. A fost ca simplu particular în casa imperială 23 de ani⁵.

3 În ziua în care a îmbrăcat toga virilă, Antoninus Pius a dedicat un templu tatălui său⁶ și a făcut daruri poporului. Verus în calitate de cvestor a dat jocuri poporului și la reprezentație a luat loc la mijloc, între Pius și Marcus. După cvestură a fost făcut îndată consul, împreună cu Sextius Lateranus⁷. După cîțiva ani a fost din nou consul cu fratele său Marcus⁸. Mult timp însă a fost simplu particular și n-a avut onorurile lui Marcus. N-a avut scaunul său în senat înainte de a fi cvestor, nu mergea în trăsură împreună cu tatăl său, ci cu prefectul pretoriului și nu i s-a dat alt nume de onoare, decît acela de fiu al lui Au-

gustus. Îl pasionau jocurile de circ, ca și luptele de gladiatori. Deși mergea pe căile rătăcite ale plăcerilor și desfrînării, se pare că a fost ținut de Antoninus pe lângă el, căci tatăl acestuia Hadrianus poruncise ca Verus să treacă în adopțiunea lui Pius, pentru a-l numi nepot. Antoninus Pius a avut deci nu dragoste pentru el, ci devotament față de tatăl său; totuși, i-a prețuit simplitatea spirituală și sinceritatea vieții și l-a îndemnat să-și imite fratele. După moartea lui Pius, Marcus l-a investit cu toate demnitățile, acordându-i chiar participarea la puterea imperială și l-a făcut tovarăș de domnie, deși senatul îl făcuse numai pe el împărat.

4 După ce i-a încredințat așadar și lui domnia, puterea de tribun și apoi consulatul, i-a dat și numele de Verus, înlocuindu-i cu numele său, pe cel de Commodus, pe care acesta îl avea înainte. Iar Lucius s-a arătat recunoscător față de Marcus supunându-i-se, dacă avea de îndeplinit vreo acțiune, ca un general locotenent unui proconsul, sau ca un guvernator unui împărat. Mai întâi, Marcus a vorbit pentru amândoi în fața ostașilor, iar Verus, în acord cu obligațiile de seriozitate cerute de domnie, s-a conformat conduitei lui Marcus. Dar, când s-a dus în Syria, s-a compromis nu numai prin îngăduința unei vieți prea libere, ci și prin adultere și tinerețe depravată. Se zice că era de o desfrînare atât de mare, încât chiar după ce s-a întors din Syria și-a amenajat acasă un loc unde se retrăgea după ce lua masa cu Marcus, și acolo avea la dispoziție tot felul de persoane certate cu morala. Se spune că-și petrecea nopți întregi în jocuri de noroc, însușindu-și acest viciu din Syria și că, asemenea unora ca Gaius, Nero și Vitellius⁹, colinda noaptea prin cârciumi și lupanare, cu capul acoperit cu o glugă de călător de rind, sau se lua la ceartă pe stradă cu scandalagiii, deghizat ca să nu fie cunoscut. Adesea se întorcea acasă cu fața plină de lovituri, adesea era recunoscut în taverne, oricât se deghiza. În cârciumi

arunca cu monezile cele mai mari în pahare de le spârgea. Îi plăceau cursele de care și simpatiza cu verzi¹⁰. Adesea avea la masă lupte de gladiatori, prelungind cina pînă noaptea și adormind în fotoliu, încît era ridicat cu cuvertura fotoliului și dus în dormitor. Dormea puțin și avea o foarte ușoară digestie. Marcus știa toate acestea, dar se făcea că nu le știe, fiindu-i jenă să-i facă observație fratelui său.

5 A rămas celebru un ospăț al lui, la care se spune că pentru prima dată au participat doisprezece comenseni și e cunoscut proverbul despre numărul comensurilor: „Șapte fac o masă, nouă un vacarm¹¹”. La acest ospăț se zice că s-au dat fiecărui participant sclavi tineri și frumoși care serveau, s-au dat sclavi pentru aranjarea farfuriilor pe masă, s-au dat animale vii, păsări sau patrupede, îmblînzite sau sălbatice, din speciile servite la masă; s-au mai dat fiecăruia pahare de muriu sau de cristal alexandrin, pentru fiecare băutură și de cîte ori se bea, s-au dat chiar cupe de aur și argint încrustate cu pietre prețioase, ba încă s-au dat și coroane cu panglici de aur și flori de alt sezon; au fost date și vase de aur cu parfumuri, în forma vaselor de alabastru, au fost date și trăsuri trase de catîrce și catîri cu hamuri argintate, pentru plecarea fiecărui musafir de la masă. Toată masa se spune că a costat șase milioane de sestertii¹². Cînd Marcus a auzit după aceea de această masă se zice că a gemut și a plîns ca pentru o nenorocire publică. După masă au urmat jocuri de noroc pînă la ziuă, și aceasta s-a întîmplat după războiul cu parții, în care se spune că Marcus îl trimisese, fie ca să nu mai facă orgii la Roma în văzul tuturor, fie ca să învețe de la străini ce e economia, fie ca de teama războiului să se întoarcă mai pocăit, fie în sfîrșit să-și aducă aminte că e împărat. Dar cît i-a folosit aceasta, va arăta restul vieții lui, ca și ospățul pe care l-am amintit.

6 A fost atît de pasionat după jocurile de circ, încît adesea a trimis scrisori din provincie și a primit știri în legătură cu ciroul. Asistînd la aceste jocuri împreună cu Marcus a suportat chiar injuriile vineților¹³, fiindcă susținea partida adversară acestora. Își făcuse o statuie de aur, reprezentînd pe calul său Volucer¹⁴ în verde, pe care o purta cu el. Calului îi da să mănince în iesle, stafide și miez de nucă, în loc de orz, cerea să-i fie adus la casa tiberiană înșeuat cu pături de purpură, iar după ce calul a murit i-a făcut un mormînt în Vatican. În cinstea acestui cal au început să se ceară pentru prima dată bani de aur ca premii la cursele de cai. Acest cal a fost în așa măsură cinstit, încît verzii au cerut adesea pentru el o baniță de aur.

Cînd Verus a plecat la Război împotriva parților, Marcus l-a însoțit pînă la Capua¹⁵. De aici încolo, umblînd prin toate casele rău famate, a căzut la pat bolnav la Canusium¹⁶, unde fratele a venit să-l vadă. Se cunosc multe ticăloșii și josnicii ale vieții lui, chiar din timpul războiului. Căci în vreme ce un general al său a fost ucis și legiunile măcelărite, în vreme ce orientul era devastat, iar sirienii plănuiau să se răscobile, el făcea vinătoare în Apulia, se plimba în cîntece și simfonii pe mare la Corint și la Atena, și în toate porturile maritime mai mari ale Asiei, Pamphiliiei și Ciliciei¹⁷, pe unde trecea se deda la desfriu.

7 Cînd a venit la Antiochia a făcut și acolo orgii. Iar războiul cu parții l-au purtat timp de patru ani generalii Staius Priscus, Avidius Cassius și Martius Verus, ajungînd la Babilon și în Media și recucerind Armenia. I s-a dat numele de Armenicus, Parthicus și Medicus, nume date și lui Marcus care se găsea la Roma. Cei patru ani Verus i-a petrecut iarna la Laodiceea, vara la Daphne¹⁸, iar restul timpului la Antiochia. S-a făcut de rîsul tuturor sirienilor de la care au rămas multe epigrame spuse la teatre pe seama lui. A admis întotdeauna pe sclavii lui de casă în sufra-

gerie la Saturnale și în alte zile de sărbători. Antrenat de prietenii săi, a mers pînă la Eufrat. Apoi s-a întors la Efes¹⁹ ca să primească pe Lucilla, care-i fusese trimisă ca soție de tatăl ei Marcus, făcînd aceasta pentru ca să nu vină Marcus cu ea în Syria și să-i afle blestemățiile. Căci Marcus spusese senatului că-și va conduce el însuși fiica în Syria. La sfîrșitul războiului, a dat regilor regatele, iar generalilor săi provinciile pentru a le guverna. A venit fără plăcere pentru triumf la Roma, pentru că lăsa Syria ca pe un regat al său. A venit și a primit onorurile triumfului împreună cu fratele său, fiindu-i confirmate de senat numele pe care le promise de la armată. Se spune că pentru capriciul unei prietene de rînd din Syria și-a tăiat barba, ceea ce a provocat multe spirite împotriva lui din partea siriienilor.

8 Parcă soarta a voit ca el prin provinciile prin care a trecut întorcîndu-se la Roma, să aducă ciurma. Se spune că molima a izbucnit în Babilonia unde, într-un templu al lui Apollo, dintr-o cutie de aur deschisă de către un soldat din întîmplare²⁰, a ieșit un duh pestilential care s-a întins apoi peste părți și peste tot pămîntul. Aceasta însă s-a întîmplat nu din vina lui Lucius Verus, ci a lui Cassius, care contrar tratatelor a atacat Seleucia²¹, oraș, unde soldații noștri fuseseră primiți ca prieteni. Totuși, acest fapt este scuzat între altele de Quadratus²², istoric al războiului cu părții, care acuză pe seleuceni că ei au rupt primii raporturile de încredere. Verus a arătat față de Marcus un astfel de respect, încît a sărbătorit triumful împreună cu el, asociindu-l și la titlurile ce i-au fost acordate. Dar după întoarcerea din războiul cu părții, stima lui Verus pentru fratele său a început să scadă, lăsîndu-se fără rușine influențat de liberti și dînd multe dispoziții fără a-și consulta fratele. Acestea, pe lingă faptul că a adus la sărbătorirea triumfului actori din Syria, cum ar aduce niște regi, între acești actori cel mai cunoscut fiind Maximinus, căruia i-a dat

numele de Paris. De asemenea a construit pe calea Clodia o vilă faimoasă, în care a petrecut multe zile în mare dezmăț, cu libertății săi și cu prietenii lui Paris, a căror prezență nu-i impuneau nici un fel de jenă. A invitat aici și pe fratele său Marcus, care a venit însă ca să-i dea exemplu de puritate morală. Căci rămânând cinci zile în acea vilă, Marcus s-a ocupat tot timpul de problemele statului, în timp ce fratele său ori petrecea, ori pregătea petreceri. Verus a avut pe lângă sine și pe actorul Agrippus, cunoscut sub numele de Memphis; pe acesta îl adusese din Syria ca trofeu din războiul cu parții și l-a numit Apolaustus²³. Adusese cîntărețe din liră și din fluer, actori, bufoni, scamatori și tot felul de sclavi care sînt unelte de plăcere în Syria și Alexandria, încît părea că a terminat nu războiul cu parții, ci pe cel cu histrionii²⁴.

9 Nu adevărul pe față, ci zvonul care se răspîndea pe ascuns, arăta că felul deosebit de viață și multe alte pricini produsese sentimente de antipatie între Marcus și Verus. Zvonul era alimentat mai ales de faptul că Marcus trimisese ca guvernator în Syria pe un văr al său după tată, Libo, care se comporta mai insolent decît cere decența unui senator, afirmînd de față cu Verus că va scrie fraților săi, dacă va avea vreo nelămurire. Aceste afirmații Verus nu le putea suporta. Libo murind subit, cu unele semne de otrăvire, unii au bănuțit, nu însă și Marcus, că a fost ucis printr-un ordin dat pe ascuns de Verus. Această întîmplare a făcut să crească și mai mult zvonul despre neînțelegera între cei doi frați. Au avut mare trecere pe lângă Verus, cum am spus în biografia lui Marcus, libertății Geminus și Agaclytus, căruia i-a dat în căsătorie, fără voia lui Marcus, pe soția lui Libo. Căsătoria s-a făcut participînd la toată festivitatea numai Verus, căci Marcus n-a venit la masa de nuntă. Verus a avut și alți libertăți necinstiți, cum au fost Coedes, Ecletus și alții, pe care Marcus, după moartea lui Verus, i-a înlătu-

rat pe toți sub forma unor onoruri, reținând doar pe Eclectus, care mai târziu a ucis pe Commodus.

Marcus nu voia nici să-l trimită pe Lucius singur la războiul cu germanii, nici să-l lase la Roma, din cauza desfrinării acestuia. Astfel că au plecat amândoi și au ajuns la Aquileia, trecând Alpii fără voia lui Lucius, care se angajase la Aquileia în petreceri și vinătoare, în timp ce Marcus avea grijă de toate. Despre acest război — dus parte prin solii barbari care au venit să ceară pace, parte prin generalii noștri — s-a vorbit pe larg în biografia lui Marcus. La sfârșitul războiului din Pannonia, Lucius insistă să se întoarcă în Aquileia, fiindcă simțea lipsa plăcerilor de oraș. A plecat în grabă spre Roma, dar nu departe de Altinum²⁵ a fost lovit năprasnic în trăsură de boala numită apoplexie. Coborât din trăsură și întins pe pământ, i s-a făcut o extracție de sînge. Apoi a fost transportat la Altinum, unde a murit, după ce a mai trăit trei zile fără să vorbească²⁶.

10 S-a mai spus și că ar fi avut legături incestuoase cu soacra sa Faustina și că aceasta l-ar fi ucis, punându-i otravă într-o mîncare de stridii, pentru că des-tăinuise, zice-se, fiicei legăturile pe care le avusese cu mama ei. Mai este și o altă versiune, care este arătată în biografia lui Marcus, în contradicție însă cu viața acestui om. Mulți pun moartea lui pe seama soției sale, pentru că Verus fusese prea îngăduitor cu Fabia, a cărei putere soția sa Lucilla n-o putea suporta. A fost fără îndoială atît de strînsă legătura între Lucius și sora sa Fabia, încît s-a răspîndit zvonul că ar fi făcut împreună planul să suprima pe Marcus. Și acest plan fiind adus la cunoștința lui Marcus de către libertul Agaclytus, Faustina a prevenit totul prin moartea lui Verus.

A avut un corp frumos, o față veselă, cu barba lăsată mare, aproape ca a barbarilor. Era înalt și impunător, cu fruntea puțin încrețită către sprîncene. Se spune că avea atîta grijă pentru părul său blond, că-și

punea solzișori de aur pe cap, pentru ca pletele să-i fie de un galben și mai aprins. Era nițel împiedicat la limbă, ahtiat după jocurile de noroc, cu o viață foarte liberă, în cele mai multe privințe asemenea lui Nero, însă fără cruzimea și cabotinismul aceluia. A avut, între alte obiecte de lux, o cupă de cristal, căreia-i zicea Volucer, de la numele calului său favorit, depășind măsura celor ce servesc la băut.

11 A trăit patruzeci și doi de ani și a domnit împreună cu fratele său unsprezece ani²⁷. Corpul i-a fost dus în mormîntul lui Hadrianus, unde fusese depus și tatăl său natural.

Este cunoscută versiunea nepotrivită cu viața lui Marcus, că acesta ar fi tăiat la masă o bucată de carne cu un cuțit muiat în otravă și ar fi dat-o lui Verus. Este o nelegiuire însă să vorbim astfel despre Marcus, oricît gîndurile și faptele lui Verus ar fi meritat aceasta. De altfel nu ne mulțumim doar să relatăm acest fapt, ci-l dezmințim, îl combatem și-l respingem, fiindcă de la Marcus încoace, în afară de înțelepciunea voastră, Dioclețiane Auguste, n-a mai existat alt împărat care măcar din lingușire să poată fi comparat cu acesta.

AVIDIUS CASSIUS

de Vulcacijs Gallicanus

1 Avidius Cassius se zice, precum spun unii, că a fost după mamă din familia Cassiilor. Tatăl său Avidius Severus¹, născut dintr-o familie modestă, se ridicase de la grade inferioare în armată la cele mai înalte demnități. Quadratus în operele sale istorice îl menționează în mod deosebit, afirmînd despre el că a fost un om de seamă, cu mari merite față de stat, prețuit chiar de Marcus Aurelius; căci se arată că în timpul domniei acestuia și-a sfîrșit viața.

Așadar, acest Cassius, ieșit, cum am spus, din familia Cassiilor, care conspiraseră împotriva lui I. Caesar, ura în mod tacit cîrmuirea imperială, nu putea suporta numele împăraților și spunea că e cu atît mai nesuferit un împărat, cu cît nu poate fi înlăturat de pe tron decît de un alt împărat. Se zice că, din copilărie chiar, a încercat să smulgă domnia lui Pius, dar că tatăl său, un om serios și respectabil, nu l-a lăsat să-și manifeste această dorință de a uzurpa domnia; totuși a fost socotit întotdeauna ca un om suspect. Că s-a pregătit să răstoarne pe Verus, arăta chiar o scrisoare a lui Verus² din care citez: „Avidius Cassius mi se pare că dorește domnia și ambiția aceasta s-a manifestat chiar de pe vremea bunicului meu, tatăl tău. Aș vrea să dai dispoziții să fie ținut sub observație. Tot ce facem noi îi displace, caută să-și mărească puterea și importanța, rîde de preocupările noastre literare. Te numește pe tine o bătrînică filozoafă, iar pe mine un imbecil decăzut. Vezi ce este de făcut. Eu nu-l urăsc, dar vezi, să nu te trezești că n-ai luat la timp măsuri de pază pentru tine și pentru copiii tăi, cînd ai în armată un astfel de ofițer, pe care soldații îl ascultă și-l privesc cu plăcere“.

2 Iată răspunsul lui Marcus Aurelius despre Avidius Cassius: „Ți-am citit scrisoarea; în ea te arăți mai mult un om îngrijorat decât un împărat, ceea ce nu e la înălțimea vremii noastre. Căci dacă providența îi hărăzește lui domnia, nu-l vom putea înlătura, chiar dacă am vrea. Știi zicala străbunului tău: „Nimeni nu-și poate ucide pe succesorul său“. Dacă dimpotrivă nu e hărăzit pentru domnie, va cădea de la sine în lanțul destinului, fără să fie nevoie de cruzimea noastră. Mai ales că nu-l putem face vinovat pe cel pe care nimeni nu-l acuză și pe care, după cum spui, soldații îl iubesc. În afară de aceasta, în procesele de lezarea majestății imperiale, chiar când vina e dovedită, acuzatul pare o victimă a despotismului. Știi bine ce spunea bunicu-tău Hadrianus: „Nenorocită este situația împăraților; nu sînt crezuți că le este viața amenințată decât după ce au fost uciși“. Aceste cuvinte au fost spuse mai întii de către Domitianus³, dar am preferat să le citez repetate de Hadrianus, căci spusele tiranilor, chiar dacă sînt bune, n-au atîta autoritate cit ar trebui să aibă. Lasă-l așadar cu caracterul său, mai ales că este un bun general, sever, brav și necesar intereselor statului. Cît privește sfatul tău de a-mi apăra copiii ucizîndu-l pe el, lasă-i să moară, dacă Avidius va merita mai mult decât ei să fie iubit și dacă va fi mai bine pentru stat să trăiască Avidius Cassius decât copiii mei“. Acestea sînt aprecierile lui Verus și ale lui Marcus Aurelius despre Cassius.

3 Dar vom vorbi pe scurt despre firea și obiceiurile acestui om, pentru că mai multe nu se pot ști despre cei a căror viață nimeni nu îndrăznește s-o dea la lumina zilei, de teama celor care i-au învins. Vom arăta însă cum a ajuns la domnie, cum a fost ucis și unde a fost învins. Căci mi-am propus, Diocletiane Auguste, să scriu despre toți cei care au avut pe drept sau pe nedrept nume împărătesc, pentru ca să cunoști, Auguste, pe toți cei îmbrăcați în purpură.

A avut un astfel de caracter, încît uneori părea prea aspru și gata de crimă, alteori blînd și îngăduitor, adesea religios, alte dăți bătîndu-și joc de cele sfinte, plăcîndu-i vinul și stăpînindu-se de la băutură, lacom de mîncare și răbdînd de foame, dornic de dragoste și iubind castitatea. Unii îl numeau Catilina și el spunea că-i plăcea acest nume, adăugînd că va fi un Sergius⁴ dacă va ucide pe dialogistul⁵, numind astfel pe Antoninus, care s-a distins atît de mult în domeniul filozofiei, încît odată, cînd era gata să plece în războiul cu marcomanii și toți se temeau să nu se întîmple ceva rău, rugat nu din adulație, ci în mod serios să vorbească despre învățăturile sale filozofice, el nu numai că nu s-a temut, ci timp de trei zile și-a expus ideile în ordinea parenelor, adică a perceptelor sale filozofice. Avidius Cassius însă ținea cu strictețe la disciplina militară și voia să fie numit un al doilea Marius.

4 Fiindcă am început să vorbim despre severitatea lui, vom arăta că a dat dovadă mai degrabă de cruzime, decît de severitate. Mai întii, pe soldații care luaseră ceva cu forța de la provinciali, i-a răstignit pe cruce pe locul în care săvîrșiseră fapta. El cel dintii a inventat acest fel de supliciu și anume să se înfingă în pămînt un stîlp lung de 180 de picioare, să se lege de el de la vîrf și pînă jos pe cei condamnați și să facă foc dedesub silindu-i să moară unii arși, alții din cauza fumului, alții de chinul răstignirii, alții de groază. Porunca să fie legați unul de altul cîte zece inși într-un lanț și să fie aruncați în riu sau în mare. Multor dezertori le-a tăiat mîinile, altora picioarele de la glezne sau de la genunchi, spunînd că exercită mai mare influență exemplul criminalului care trăiește chinuit, decît al celui ucis. Cînd comanda armata, un grup de ostași din trupele auxiliare, în frunte cu centurionii lor, au ucis fără știrea lui 3 000 de sarmați luați prin surprindere pe malul Dunării și s-au întors la el cu mare cantitate de pradă, centurionii sperînd să fie decorați pentru că numai cu o mînă de oameni uciseseră atîtea

dușmani, în vreme ce ofițerii stătuseră inactivi în corturi fără să știe de această operație. El a poruncit să fie luați și crucificați ca niște sclavi, ceea ce nu se mai întâmplase pînă atunci, spunînd că victoria lor a putut fi rezultatul unei curse care ar face să piară respectul pentru imperiul roman. Și fiindcă se produsese o mare răzvrătire printre soldați, el a ieșit din cort în fața lor, îmbrăcat sumar, doar într-o tunică de campanie, cum se găsea: „Loviți-mă, dacă îndrăzniți, a strigat el, și adăugați încă o crimă la indisciplina voastră“. Atunci toți au tăcut, el meritînd să fie temut, tocmai fiindcă nu s-a temut⁶. Această purtare a lui a adus atîta disciplină romanilor, atîta teamă barbarilor, încît aceștia au cerut lui Antoninus care era departe de armată, pace pe timp de o sută de ani, fiindcă îi văzuseră condamnați de un comandant roman pe cei ce îi învinseseră fără drept.

5 Multe fapte săvîrșite de Cassius contra disciplinei soldaților se găsesc citate în opera lui Aemilius Parthenianus⁷, care a scris istoria celor ce au aspirat la tiranie, începînd din timpurile vechi. Bătea cu vergi în for, a decapitat cu securea în mijlocul taberei, sau a tăiat miinile celor ce cădeau în diferite culpe. N-a îngăduit să aibă soldații la ei în zona operativă decît șuncă, pesmeți și oțet, iar dacă-l găsea altfel pe vreunul, îl pedepsea grav, acuzîndu-l de imoralitate. Iată în legătură cu aceasta, o scrisoare a divinului Marcus către prefectul său: „Am dat lui Avidius Cassius comanda legiunilor din Syria, descompuse de moliciune și stăpînite de moravuri dafnice⁸. Caesinius Vectilianus⁹ scrie despre soldații acestor legiuni că i-a găsit făcînd băi calde. Cred că nu m-am înșelat, căci și tu îl cunoști pe Cassius, om de o disciplină și severitate cu adevărat cassiană¹⁰. Soldații nu pot fi conduși fără vechea disciplină. Știi versul deseori repetat al unui poet bun¹¹: Prin obiceiurile vechi și prin bărbații săi stă în picioare republica romană. Tu fă numai ca le-

giunile să aibă asigurate proviziile necesare. Dacă-l cunosc bine pe Avidius, sînt sigur că nu se va irosi nimic zadarnic“. Iată și răspunsul prefectului către Marcus: „Ai chibzuit bine, stăpîne, că ai dat lui Cassius comanda legiunilor din Syria. Nimic nu este mai necesar pentru niște soldați grecizați¹², decît un șef sever. El va desființa toate băile calde, toate florile cu care soldații își împodobesc capul, gîtul, sînul. Toată aprovizionarea armatei este pregătită și sub un comandant bun, nimic nu lipsește, fiindcă sub un comandant bun nu se cer multe și nu e nevoie de multe“.

6 Purtarea lui Avidius n-a infirmat aprecierile ce se făceau despre el. Îndată a poruncit să se comunice la adunări și să se afișeze pe pereți un anunț care glăsuia că dacă va fi găsit un ostaș în Daphne, va fi adus înapoi dezbrăcat de haine militare. A inspectat săptămînal, cu regularitate, armele soldaților, îmbrăcămintea, încălțămîntea, și jambierele, a suprimat din tabără toate plăcerile ușoare și i-a prevenit pe toți că vor petrece iarna în corturi, dacă nu-și vor corecta moravurile. Și așa s-ar fi petrecut lucrurile, dacă ei nu s-ar fi îndreptat. O dată pe săptămîna soldații făceau exerciții de tragere cu săgețile și de folosirea armelor de apărare. Spunea că e un lucru rușinos ca numai atleții, vînătorii și gladiatorii să facă exerciții, iar soldații nu, căci deprinderea face efortul mai mic. Așadar, îndreptînd disciplina, a obținut succese și în Armenia și Arabia și în Egipt și a fost iubit de toți orientalii, în special de antiochieni, care l-au proclamat chiar împărat, după cum scrie Marius Maximus în biografia divinului Marcus. El a împrăștiat soldații bucolici care făceau dezordine în Egipt, după cum arată tot Marius Maximus în a doua carte a sa despre viața lui Marcus Antoninus.

7 S-a proclamat împărat în orient, după cum spun unii, cu voia Faustinei¹³ care, neliniștită de sănătatea lui Marcus Antoninus, se temea că n-o să-și poată

ocroti singură copiii și o să vină altul care, punând mâna pe domnie, o să le facă rău¹⁴. Alții spun însă că Avidius Cassius s-a purtat bine cu soldații și provincialii ca să-și atragă de partea sa dragostea acestora pentru Marcus, despre care a răspândit zvonul că a murit. Se spune că tocmai de aceea l-a numit divinul, pentru ca să atenueze regretele pentru moartea lui. Îndată ce a luat în primire domnia, l-a făcut prefect al pretoriului pe cel care-l îmbrăcase cu poadoabele imperiale și care mai târziu a fost ucis de armată, fără voia lui Antoninus. A suprimat și pe Maecianus, căruia îi fusese încredințată fără voia și fără știrea lui Antoninus, guvernarea Alexandriei și care sprijinise conspirația lui Cassius, în speranța participării la domnie împreună cu aceasta. Aflînd de conspirație, Antoninus nu s-a infuriat și n-a făcut nici un rău copiilor lui Cassius; senatul însă l-a numit pe Cassius dușman public și i-a confiscat averea, pe care Antoninus n-a acceptat-o în tezaurul său particular, ci tot printr-un decret al senatului, aceasta a fost trecută în tezaurul public. Roma a trecut printr-o mare panică, din cauza unui zvon că Avidius Cassius, în absența lui Antoninus, care era iubit de toată lumea, în afară de cei dedați plăcerilor, va veni la Roma și o va prăda groaznic, mai ales pentru a se răzbuna pe senatorii care-l declaraseră dușman public și-i confiscaseră averea. Dragostea față de Antoninus a ieșit cel mai mult în evidență cînd Avidius a fost ucis, fiindcă toți, în afară de antiochieni, au salutat cu bucurie acest eveniment. Antoninus n-a ordonat uciderea lui Avidius, dar a îngăduit-o, deși pentru toți era clar că, dacă l-ar fi avut în mină, l-ar fi cruțat.

8 Cînd s-a adus capul lui Cassius în fața lui Antoninus, acesta n-a tresăltat de bucurie, sau de mîndrie, ci a fost mîhnit că i-a fost răpită o ocazie de a se arăta generos, spunînd că ar fi vrut să-l prindă viu,

ca să-i reproșeze purtarea lipsită de recunoștință și apoi să-l ierte.

În sfârșit, când un prieten spunea că Antoninus este de condamnat pentru atitudinea lui îngăduitoare față de un dușman cunoscut, față de copiii, prietenii și partizanii lui la răscoală, adăugînd: „Ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi biruit Cassius“, se zice că Antoninus a răspuns „N-a fost de așa natură respectul nostru față de zei și viața noastră, încît el să ne fi putut învinge“. Apoi a enumerat pe toți principii care au fost uciși, spunînd că toți au avut motive să merite a fi uciși, că nu se poate găsi cu ușurință unul bun care să fi fost învins sau ucis de un tiran; că Nero și-a meritat soarta, Caligula a trebuit să moară astfel, iar Otho și Vitellius nici n-au voit să domnească. Aceeași părere avea și despre Galba, când zicea că la un împărat lăcomia este cel mai mare defect, că nici Augustus, nici Traian, nici Hadrianus, nici tatăl acestuia, n-au putut fi învinși de rebeli, care în schimb au fost nimiciți fie fără voia, fie fără știrea acestor împărați. Antoninus chiar a cerut senatului să nu ia măsuri severe împotriva complicilor la răscoală și în timpul guvernării sale nici un senator să nu fie pedepsit cu moartea, măsuri prin care și-a atras cea mai mare dragoste. În sfârșit, a pedepsit foarte puțini centurioni și a chemat înapoi pe cei deportați.

9 N-a pedepsit pe antiochieni, care fuseseră de partea lui Avidius Cassius, ci i-a iertat și pe aceștia și pe alte populații care îl ajutaseră pe rebel. Deși la început supărat grav, le suprimase antiochienilor spectacolele și alte multe privilegii, după aceea totuși le-a dat înapoi toate drepturile acordate înainte. Antoninus a dăruit fiilor lui Avidius Cassius jumătate din averea tatălui lor, iar fetelor aur, argint și pietre prețioase, Alexandriei, fiica lui Cassius și soțului ei Druentianus¹⁵ le-a dat libertatea de a merge unde vor voi și aceștia au trăit în cea mai mare siguranță,

ca fii nu ai unui dușman politic, ci ai unui senator. A interzis ca în vreun proces să fie umiliți pentru situația casei lor și i-au condamnat pentru injurie pe cei ce le-au spus vreun cuvânt urit. Mai mult, i-a pus sub protecția soțului mătușii sale după tată.

Iar dacă cineva dorește să cunoască toată această istorie, să citească a doua carte a lui Marius Maximus despre viața lui Marcus. În aceasta este arătat tot ceea ce a făcut Marcus rămas singur la domnie, după moartea lui Verus. Căci atunci s-a răsculat Cassius, după cum dovedește scrisoarea trimisă Faustinei. Iată conținutul scrisorii: „Este adevărat ceea ce mi-a scris Verus că Avidius dorește să fie împărat. Cred că ai auzit ce vești aduc despre el curierii lui Verus¹⁶. Vino așa dar la Alba¹⁷, pentru ca, dacă ne vor ajuta zeii, să hotărîm ce e de făcut. Nu te teme de nimic“. De aici se vede bine că Faustina nu știa despre acestea, deși Marius, dorind să o defăimeze, spune că Avidius Cassius cu complicitatea ei a uzurpat domnia. Există și o scrisoare a ei către soțul său, Marcus, pe care-l roagă stăruiitor să-i pedepsească grav pe răzvrătiți. Iată scrisoarea Faustinei către Marcus: „Voi veni chiar mâine la Alba cum ceri. Totuși te rog că, dacă îți iubești copiii, să urmărești cu severitate pe acești rebeli; căci prea s-au nărăvit rău și generalii și soldații, care dacă nu vor fi reprimați, vor reprima“¹⁸.

10 Iată și o altă scrisoare a Faustinei către Marcus: „Mama mea Faustina, în timpul răscoalei lui Celsus¹⁹ a îndemnat pe tatăl tău Pius să se îngrijească întâi de ai săi și pe urmă de străini. Căci nu este pios împăratul care nu se gîndește la soția și copiii săi. Doar vezi ce vîrstă are Commodus. Iar ginerele nostru Pompeianus este bătrîn și străin de Roma²⁰. Vezi ce faci cu Avidius Cassius și cu complicitii lui. Nu cruța pe oamenii care nu te-au cruțat și care nu m-ar cruța nici pe mine nici pe copii, dacă ar învinge. Voi veni curînd la tine; n-am putut veni la Formiae²¹, fiindcă a fost bolnavă Fadilla²². Dar dacă nu te voi putea găsi

la Formiae mă voi opri la Capua, care-mi priește și mie și copiilor. Te rog să trimiți la Formiae pe doctorul Soteridas; n-am nici o încredere în Pisisheus, care nu știe să prescrie tratamentul necesar unei fete. Calpurnius mi-a dat scrisoarea închisă pe care mi-ai trimis-o; dacă voi rămâne mai mult aici, îți voi răspunde la ea, prin bătrînul eunuc Caecilius, om de încredere, cum îl știi, căruia îi voi spune să-ți comunice verbal ce se spune că vorbesc pe seama ta soția lui Avidius, copiii și ginerele lui“.

11 Precum rezultă din aceste scrisori, Faustina nu numai că n-a avut nici o complicitate în răscoala lui Cassius, ci chiar a insistat ca el să fie pedepsit grav, atrăgînd atenția lui Antoninus asupra necesității răzbunării, cînd l-a văzut liniștit și cu gânduri de îngăduință. Ce i-a răspuns Antoninus, se vede din scrisoarea următoare: „Îmi porți de grijă cu mult devotament, draga mea Faustina, și mie și copiilor noștri. Am recitat scrioarea ta din Formiae, prin care mă îndemni să iau măsuri de pedepsirea complicilor lui Avidius. Eu însă îi voi cruța copiii, ginerele și soția; voi scrie senatului să nu le confiște toate averile și nici pedepsele să nu le fie prea aspre. Nu e nimic mai favorabil care să recomande pe un împărat roman în fața popoarelor, decît clemența. Aceasta a făcut pe Caesar zeu, aceasta a consacrat pe Augustus, aceasta a împodobit pe tatăl tău în mod deosebit cu numele de Pius. În sfîrșit, dacă războiul ar fi ținut seama de părerile mele, nici Avidius n-ar fi fost ucis. Fii așadar fără grijă:

«Zei mă păzesc, zeii au în inima lor pietatea mea»²³. Am numit pe Pompeianus²⁴ al nostru consul pentru anul următor“. Acestea îi scria Antoninus soției sale.

12 Este interesant să se știe și cuvîntarea ținută de Marcus Antoninus în fața senatului; iată un fragment din ea: „Mulțumesc pentru victorie, senatori!

Numesc consul pe ginerele meu Pompeianus, a cărui vîrstă i-ar fi dat mai de mult dreptul la consulat dacă n-ar fi fost și alți bărbați care să merite din partea statului mai înainte lui această demnitate. Acum, în ceea ce privește răscoala lui Cassius, vă rog și vă conjur, cinstiți senatori, ca, făcînd abstracție de îndatoririle noastre, să ascultați de pietatea și blîndețea mea și chiar a voastră: senatul să nu ucidă pe nimeni. Nici un senator să nu fie pedepsit și să nu se verse singele nici unui demnitar, deportații să fie rechemăți, proscrisii să-și recapete avutul. O, de aș putea să aduc la viață pe cei ce au pierit! Căci nicio dată nu-și găsesc aprobare răzbunările personale ale unui împărat; chiar dacă au fost juste, par prea severe. De aceea veți acorda iertare fiilor lui Cassius, ginerelei și soției acestuia. Dar ce zic iertare, cînd ei n-au făcut nici o crimă? Să trăiască fără teamă, știind că trăiesc sub domnia lui Marcus. Să trăiască în avutul părintesc parțial restituit, să se bucure de aurul, argintul și hainele pe care le-au avut, să fie bogați, în siguranță, liberi de a merge unde vor, în orice loc și la orice popor să ducă cu ei exemplul omeniei mele și al omeniei voastre. Căci nu este mare lucru această omenie, cinstiți senatori, de a acorda iertare copiilor și soțiilor celor vinovați. Vă cer ca pe complicii din ordinul senatorial și al cavalerilor să nu-i ucideți să-i scutiți de proscrieri, de teamă, de infamie, de ura altora, într-un cuvînt de orice injurie, faceți ca în timpul domniei mele să nu fie nimeni ucis din cauza rebeliunii, în afară de cei căzuți în tumultul luptelor“.

13 Bunătatea lui a fost primită de senat cu aceste aclamații: „Zei să te păzească, Antoninus, cel pios. Zei să te păzească, Antoninus cel blînd. Tu ai voit ce-ți sta în putință, noi am făcut ce eram datori. Cerem pentru Commodus dreptul la domnie. Iubești-ți urmașii și pune în siguranță pe copiii noștri. O bună domnie nu ar putea fi năruită de nici o forță. Cerem

pentru Commodus Antoninus puterea de tribun, iar pe tine te vrem conducătorul nostru pentru înțelepciunea, răbdarea, știința, noblețea, nevinovăția ta. Tu învingi pe dușmani, birui pe inamici, zeii să te păzească“ și celelalte²⁵.

Așadar urmașii lui Avidius Cassius au trăit în siguranță și li s-au îngăduit demnități și onoruri. Dar Commodus Antoninus după moartea divinului său tată, a poruncit ca toți să fie arși de vii, ca și cum i-ar fi prins într-un complot.

Acestea sînt cele ce le-am putut afla despre Avidius Cassius, al cărui caracter a fost, cum am spus mai sus, totdeauna contradictoriu, dar cu o înclinare vădită spre severitate și cruzime. Dacă ar fi obținut domnia, ar fi fost nu numai iertător și bun, dar și folositor statului și foarte bun împărat.

14 Există de la el o scrisoare pe care, cînd ajunsese împărat, a trimis-o ginerelui său, în acești termeni: „Vai de statul care suportă astfel de oameni bogați și ahtiați după bogății. Vai de Marcus, om foarte bun, fără îndoială, dar care, dorind să fie numit cel blînd, îngăduie să trăiască cei a căror viață el însuși n-o aprobă. Unde este Lucius Cassius, al cărui nume îl port degeaba? Unde este acel renumit Marcus Cato Cenzorul? Unde este toată disciplina strămoșilor? A dispărut de mult și acum nu se mai poate găsi. Marcus Antoninus face filozofie, își pune întrebări despre primele elemente ale naturii, despre suflet, despre cinste și dreptate și nu se gîndește la republică. Vezi că este nevoie de multe arme și de multe edicte imperiale, pentru ca republica să fie readusă la vechea ei stare. Pe astfel de cîrmuitori ai provinciilor îi pot numi oare consuli, sau conducători, dacă socotesc că de aceea li s-au încredințat de către senat și de către Antoninus provinciile, ca ei să trăiască în huzur și să se îmbogățească? Ai auzit de prefectul pretoriului, omul filozofului nostru, cît de sărac și de milog era cu trei zile înainte și cum deodată a devenit bogat. Te

întreb, de unde această avere, dacă nu din măruntaiele statului și din avutul provinciilor? Lasă-i să strângă averi, că vor umple ei cu ele tezaurul public secătuit! Numai să ocrotească zeii lupta cea bună; ei vor reda republicii domnia lui Cassius“. Această scrisoare a lui arată cit de sever și cit de cumplit ar fi fost ca împărat.

COMMODUS ANTONINUS

de Aelius Lampridius

1 Despre familia lui Commodus s-a vorbit destul în biografia lui Marcus Antoninus. El s-a născut împreună cu fratele său geamăn Antoninus, pe cînd erau consuli tatăl și unchiul său, în ajunul calendarului lui septembrie¹ la Lanuvium, unde se spune că s-a născut și bunicul său după mamă². Faustina, pe cînd era însărcinată cu Commodus și cu fratele lui, a visat că naște doi șerpi, dintre care unul este mai feroce. A născut pe Commodus și pe Antoninus, dar Antoninus a murit la vîrsta de 4 ani, deși astrologii îi preziseseră o viață la fel cu a lui Commodus. Marcus a căutat să formeze pe Commodus după moartea fratelui acestuia în preceptele sale și ale celor mai buni și mai de seamă bărbați. A învățat limba greacă cu Onesicrates, pe cea latină cu Capella Antistius, iar oratoria cu Atelius Sanctus. Dar profesorii nu i-au fost de nici un folos cu învățăturile lor, atît de mare este puterea naturii și de limitată influența celor care dau educație în palatul imperial³. Căci din prima copilărie a fost josnic, necinstit, crud, stăpînit de poftă, cu gură murdară și infamă. Atras de îndeletniciri nedemne de rangul imperial, făcea cupe, cînta, fluiera, se arăta un bufon și un gladiator perfect. Și-a inaugurat cruzimea pe cînd avea 12 ani la Centumcellae⁴, unde făcînd baie și fiind întîmplător apa mai caldă decît de obicei, a poruncit ca băieșul să fie aruncat în cuptor; dar pedagogul, căruia îi dăduse această poruncă, a aruncat în foc o piele de berbec, ca prin mirosul scrumului să-i dea încredințarea că ordinul a fost executat.

A primit numele de Caesar o dată cu fratele său Verus⁵. La vîrsta de 14 ani a intrat în colegiul sacerdotal. Cînd a îmbrăcat toga virilă, o fost cooptat între tvessoli...⁶ ca principe al tineretului.

2 Încă în toga de copil a făcut poporului daruri de alimente și a luat loc pe scaunul de onoare în basilica lui Traian. A îmbrăcat toga virilă la nonele lui iulie⁷, zi în care Romulus n-a mai fost văzut pe pământ și în vremea când Cassius a părăsit pe Marcus. Recomandat soldaților, a plecat cu tatăl său în Siria și în Egipt și cu el s-a întors la Roma. Apoi, prin dispensă de vîrstă a fost făcut consul și numit împărat alături de tatăl său cu cinci zile înainte de calendele lui decembrie⁸ în timpul consulilor Pollio și Aper, și a primit onorurile triumfului împreună cu tatăl său, precum decretaseră senatorii. Cu tatăl său a plecat și la războiul din Germania.

N-a putut să suporte ca păzitori ai conduitei sale oameni onești, ci i-a reținut pe cei mai răi, iar dacă aceștia erau îndepărtați se îmbolnăvea de necaz. Tatăl său din slăbiciune readucîndu-i, el a făcut din clădirile palatului taverne și localuri de perdiție și n-a cruțat pentru ele nici rușine nici bani. A organizat acasă jocuri de noroc. Făcînd un lupanar din femeiuști de o frumusețe mai deosebită, ca prostituate, și-a bătut joc de tot ce însemnează pudoare. S-a ținut și după neșăpătorii de bălciuri. Și-a cumpărat cai de curse și a condus care de curse în costum de vizitiu. A locuit împreună cu gladiatorii, a adus apă servind pe stăpînii caselor de toleranță, încît îl vedeai născut mai degrabă pentru ticăloșii, decît pentru locul la care era adus de soartă.

3 A îndepărtat pe slujitorii mai în vîrstă ai tatălui său, precum și pe propriii săi prieteni bătrîni⁹. Nepuțîndu-l atrage la destrăbălări pe fiul lui Severus Iulianus, care era comandant de oaste, a început să-l persecute pe Iulianus. Pe toți cei mai onești i-a îndepărtat fie prin insulte, fie prin retrogradări profesionale. Pe actorii comici, care-l criticaseră, dîndu-i nume dezonorante ca să nu mai apară pe scenă, i-a deportat. A părăsit războiul pe care era aproape să-l termine tatăl său și, acceptînd condițiile puse de duș-

man, s-a întors la Roma. Când s-a întors la Roma și-a sărbătorit triumful, avînd în spatele său în carul triumfal pe actorul Saoterus, către care adesea își întorcea capul sărutîndu-l în public. De altfel acest lucru l-a făcut și în teatru. Seara cutreiera tavernele și lupanarele, făcînd chefuri pînă la ziuă și irosind astfel vloga imepriului roman. A trimis la guvernarea provinciilor tovarăși de crime sau recomandați de către oameni criminali. A ajuns la o ură atît de mare față de senat, încît a dat grave lovituri acestui ordin, disprețul ce și-l atrăgea făcîndu-l și mai crud.

4 Viața lui Commodus a împins pe Quadratus și pe Lucilla la hotărîrea de a-l asasina¹⁰, nu fără să se consulte însă cu Tarrutenus Paternus, prefectul pretoriului. Sarcina de a aduce la îndeplinire acest asasinat a fost dată lui Claudius Pompeianus, cel mai apropiat al său. Când a intrat la Commodus cu pumnalul scos din teacă, în loc să-l ucidă, Pompeianus i-a adresat cuvintele: „Senatul îți trimite acest pumnal“, dînd pe față crima ca un prost, fără s-o înfăptuiască, deși erau mulți care făceau cauză comună cu el. Ca urmare, au fost uciși mai întii Pompeianus și Quadratus, apoi Norbana, Norbanus și Paralius. Lucilla și mama sa au fost trimise în exil. Prefecții pretoriului văzînd că atît de odios a devenit Commodus din cauza lui Saoterus, a cărui influență poporul roman n-o putea suporta, l-au invitat în mod politicos pe acest Saoterus pentru niște sacrificii, făcîndu-l să iasă din palat, și la întoarcere l-au ucis în grădinile lui, prin frumentari¹¹. Acest lucru a fost suportat de Commodus mai greu decît dacă el însuși ar fi fost victima. Pe Paternus, autorul moral al acestui omor, complice, pe cît se părea, al încercării de a ucide pe Commodus și care intervenea să nu fie extinsă cercetarea și pedepsirea conspiratorilor, la instigația lui Tigidus, l-a îndepărtat din administrarea prefecturii, dîndu-i în schimb dreptul de a purta laticlava.

Dar după câteva zile l-a acuzat de conspirație, spunînd că de aceea a fost promisă fiului lui Iulianus fiica lui Paternus, ca să ajungă Iulianus împărat. De aceea i-a ucis și pe Paternus și pe Iulianus și pe Vitruvius Secundus, prieten intim al lui Paternus și secretar al împăratului. Pe lângă aceasta, a fost nimicită toată casa Quintillilor, fiindcă se spunea că Sextus¹², fiul lui Condianus, făcînd să se creadă că a murit, a fugit din oraș pentru organizarea conspirației. Au fost uciși Vitrasia, Faustina, Velius Rufus și fostul consul Egnatius Capito, iar consulii Aemilius Iuncus și Atilius Severus au fost trimiși în exil. Și-a manifestat cruzimea și față de alții, în diferite chipuri.

5 După acestea Commodus n-a mai ieșit cu ușurință în public și n-a îngăduit să i se anunțe nimic de către nimeni fără să fi trecut mai înainte pe la Perennis. Dar acesta, bun cunoscător al lui Commodus, gîndindu-se cum ar pune el mîna pe putere, l-a sfătuit pe Commodus să se odihnească un timp pentru distracții, asigurîndu-l că se va ocupa el de treburile domniei, ceea ce Commodus a acceptat cu plăcere. Prin această învoială împăratul, alături de trei sute de concubine pe care le-a recrutat alegîndu-le după frumusețe dintre matroane și prostituate, precum și de alți trei sute de tineri desfrînați, pe care-i culesese din plebe și din nobile cu forța sau cu bani, tot după criteriul frumuseții, se desfrîna cu această societate în băi și ospete. Adesea, în îmbrăcăminte de sacrificator, înjunghia el însuși animalele de jertfă. A luptat în arenă ca gladiator între sclavii săi, uneori cu simple florete, alteori cu săbii foarte ascuțite. În vremea aceasta, Perennis a abuzat pe toate căile, a jefuit pe cei mai mulți, a răsturnat toate rînduielile și toată prada a strîns-o pentru sine, iar Commodus și-a ucis sora, pe Lucilla, pe care o trimisese la Capreae. Necinstindu-și, precum se spune, surorile celelalte, pe o vară a tatălui său a atras-o în îmbrățișările sale, iar

uneia dintre concubine i-a pus numele mamei sale. Pe soție prinzînd-o în adulter a alungat-o, alungată a exilat-o și după aceea a ucis-o¹³. Ordonă ca înseși concubinele să se depraveze în fața sa și nu se lipsea de destrăbălarea tinerilor care veneau la el, avînd pîngărită orice parte a corpului, și chiar și gura, de tineri de ambele sexe. În acel timp a fost ucis Claudius, spunîndu-se însă că a fost asasinat de tilhari, fiindcă fiul lui pătrunsese odinioară cu pumnalul la Commodus. Au fost uciși și mulți alți senatori, fără judecată, și chiar femei bogate. Prin provincii de asemenea mulți au fost jefuiți și uciși, înscenîndu-li-se procese de avere de către Perennis.

Cînd nu li se găseau alte motive de acuzație, li se reproșa că n-au voit să lase pe Commodus ca moștenitor.

6 În acest timp, toate succesele militare, obținute în Sarmația de către alți generali, Perennis le trecea pe seama fiului său. Totuși, acest Perennis, care avusese atîta putere, pe neașteptate, fiindcă în războiul britanic pusese comandanți de armată oameni din rîndul cavalerilor cu înlăturarea senatorilor și această faptă fusese denunțată prin soli ai armatei, a fost declarat dușman public și predat soldaților să-l sfîșie. În locul acestuia Commodus a numit pe Cleander, unul din oamenii de încredere ai palatului. După uciderea lui Perennis¹⁴ și a fiului acestuia, a revenit asupra multor măsuri, ca și cum n-ar fi fost luate de el, aducînd lucrurile în starea de mai înainte. Dar această căință pentru nelegiuiri n-a putut dura mai mult de treizeci de zile, căci prin Cleander a săvîrșit fapte mai grave decît cele de pe vremea lui Perennis. Cleander urmînd la putere în locul lui Perennis, se spune că Niger n-a fost ținut prefect al pretoriului decît șase ore, căci prefectii pretoriului erau schimbați datorită lui Commodus, care în fiecare oră și în fiecare zi făcea lucruri mai rele ca cele dinainte. Marcius Quartus a fost prefect al pretoriului cinci zile. Succesorii acestuia,

după bunul plac al lui Cleander, au fost sau închiși sau uciși. După porunca lui au fost aleși în senat și între patricieni chiar sclavi eliberați, și atunci pentru prima dată au fost într-un singur an douăzeci și cinci de consuli și au fost date la mezat toate provinciile.

Cleander vindea totul pe bani: aducea pe unii din exil și-i împodobește cu onoruri, anula hotărârile date în procese. Acesta a avut atîta putere față de nechibzuința lui Commodus, încît pe Byrrus, soțul uneia din surorile lui Commodus, pentru că făcea unele observații lui Commodus și-i anunța cele ce se petreceau, l-a bănuț că dorește domnia și l-a ucis și pe el și pe mulți alții care-i luaseră apărarea. Între aceștia a fost ucis și prefectul Aebutianus, în locul căruia a fost ales chiar Cleander, împreună cu alți doi, pe care-i propusese el. Atunci pentru prima dată au fost trei prefecți, între care un sclav eliberat, numit secretar al pumnalului.

7 Dar și lui Cleander i-a fost impus un sfîrșit demn de viața lui. Căci prin intrigile sale fusese ucis Arrius Antoninus acuzat pe nedrept că ar fi fost în grația lui Atalus, care fusese condamnat pe cînd era proconsul în Asia, de aceea Commodus, neputînd rezista revoltei poporului infuriat, l-a dat plebei să-l pedepsească. Atunci a fost ucis și Apolaustus și, împreună cu el, alți liberi de la curtea imperială. Între alte fapte ale sale, Cleander a trăit cu concubinele lui Commodus, avînd cu ele chiar copii, care toți au fost uciși împreună cu mamele lor după moartea lui. Au fost numiți în locul său Iulianus și Regillus, dar și pe aceștia împăratul i-a osîndit la moarte. Apoi au fost uciși Servilius Silanus și Duilius Silanus, cu familiile lor, Antius Lupus, Petronius Mamertinus și Petronius Sura, precum și Antoninus, fiul lui Mamertinus și al sorei sale. După aceștia au fost uciși deodată șase foști consuli: Allius Fuscus, Caelius Felix, Luceius Torquatus, Larcus Eurupianus, Valerius

Bassianus și Pactumeius Magnus cu familiile lor. În Asia au fost uciși proconsulul Sulpicius Crassus și Iulius Proculus cu ai săi, precum și Claudius Lucanus, fost consul, iar în Acheia vara tatălui său Faustina Annia, și nenumărați alții. Hărăzise morții și pe alți patrusprezece, căci resursele imperiului roman nu mai puteau face față cheltuielilor lui.

8 În vremea aceasta, senatorii în bătaie de joc l-au numit Pius pe Commodus, pentru că făcuse consul pe un amant al mamei sale, după cum, când a ucis pe Perennis l-au numit Felix, deși prin mulțimea ucidărilor de cetățeni se comporta ca un nou Sylla. Commodus, el „Piosul“ și „Fericitul“, se spune că a înscenat o conspirație contra sa însuși, pentru ca să poată ucide pe cât mai mulți, deși n-a avut altă răscoală împotriva sa decât pe a lui Alexander, care după aceea s-a sinucis cu toți ai săi, și pe cea a sorei sale Lucilla. Commodus a fost numit și Britannicus de către adulatori, pentru că britanii voiseră să aleagă alt împărat împotriva lui. A mai fost numit și Hercules romanul, fiindcă ucisese fiare în amfiteatrul de la Lanuvium. A fost, pe lângă acestea, de o astfel de demență, încît a voit să numească orașul Roma colonia Commodiana. Se spune că Marcia¹⁵ în îmbrățișările ei îi inspira aceste acte de nebunie. A voit chiar să conducă cvadriga în circ. A înaintat în fața publicului îmbrăcat în haine dalmatice și a dat semnalul de plecarea cvadrigelor. Atunci când a propus în senat ca Roma să fie numită Commodiana, senatul nu numai că a primit această propunere cu plăcere, ci amuzându-se, pe cât se înțelege, s-a numit și pe sine însuși senat Commodian, iar pe Commodus l-a numit Hercule și zeu.

9 S-a prefăcut că va pleca în Africa, pentru a cere bani de drum și, obținându-i, i-a cheltuit în chefuri și jocuri de noroc. L-a ucis pe Motilenus, prefectul pretoriului, dîndu-i o smochină otrăvită. I s-au ridicat

statui în ținuta lui Hercule și i s-au adus jertfe ca unui zeu. Luase măsuri să ucidă pe mulți, dar această măsură i-a fost trădată de un copil, care a aruncat din dormitorul împăratului lista pe care erau scrise numele celor ce urmau să fie uciși¹⁰. Practicind cultul zeiței Isis, s-a ras în cap și purta cu sine statueta lui Anubis. Din dorința de cruzime, a cerut slujitorilor Bellonei¹⁷ să-și taie cu adevărat brațul. Pe slujitorii zeiței Isis îi silea să se bată cu crengi de pin peste piept pînă la primejduirea vieții. Cînd purta statueta lui Anubis¹⁸ lovea grav în cap cu ea pe slujitorii zeiței Isis. Imbrăcat în haine femeiești, sau în piele de leu, a răpus cu măciuca nu numai lei, ci și mulți oameni. Pe cei cu picioare slabe și care nu puteau să meargă, îi făcea în chip de giganți, acoperindu-i de la genunchi cu stofe și pînze ce-i făcea să aibă cozi de balaur, și apoi îi ucidea cu săgeți. Sacrificiul lui Mithras¹⁹ l-a pîngărit prin uciderea unui om, deși la acest cult slujitorii se mărgineau doar să spună sau să închipuie ceva care să inspire groază.

10 De copil a fost mîncăcios și nerușinat. Ca tînăr, a necinstit tot felul de oameni care erau cu el și s-a lăsat și el necinstit de toți. Pe cei ce rîdeau de el îi arunca fiarelor sălbaticе. A ordonat ca unul care citise o carte lui Tranquillus²⁰ conținînd biografia lui Caligula, să fie aruncat la fiare, aflînd că avea aceeași zi de naștere ca a lui Caligula. Dacă auzea pe vreunul spunînd că vrea să moară, ordona ca acesta să fie aruncat cu sila de pe stîncă. Și glumele îi erau primejdioase. Căci văzînd pe unul că are fire de păr alb apărute printre cele negre ca niște viermișori, i-a pus pe cap un sturz care crezînd că ciocănește viermi i-a umplut capul de răni cu ciocul. Unui om gras i-a spintecat pîntecele, de i-au ieșit intestinele afară. Pe cei cărora le scosese cîte un ochi sau le frînsese cîte un picior îi numea miopi sau monopozii. Pretutîndeni a ucis pe mulți, pe unii fiindcă apăreau în fața lui în haine străine, pe alții fiindcă erau nobili

și prezentabili. Îi produceau desfătare deosebită oamenii cărora le dădea numele părților rușinoase ale ambelor sexe și pe aceste părți ale corpului îi săruta cu plăcere. Cel mai drag îi era un om cu un membru proeminent peste măsura firească, pe care-l numea măgarul; pe acesta l-a îmbogățit și l-a făcut preot al lui Hercules rusticul.

11 Se spune că adesea în mâncărurile cele mai scumpe amesteca excremente umane și chiar le gusta, pentru ca pe urmă să ridă de alții. A adus doi cocoșați așezați pe o tavă de argint stropiți cu muștar și îndată i-a ridicat în rang și i-a îmbogățit. Pe Iulianus, prefectul pretoriului său, de față cu tot personalul palatului l-a aruncat într-o piscină în togă cum se găsea, după ce-l făcuse să danseze gol, să bată din țimbale și să se schimonosească înaintea concubinelor sale. Nu rareori a avut la masă tot felul de mâncăruri care-i întrețineau stimularea la desfrîu. Făcea baie de cîte șapte-opt ori pe zi și mînca în baie. Mergea la templele zeilor plin de urmele desfrîului și chiar de sînge omenesc. A imitat și pe medici, scoțînd oamenilor sînge cu cuțite care se întrebunțează la disecția cadavrelor. Adulatorii numeau în onoarea lui lunile cu nume pe care le purta el, spunînd Commodus pentru august, Hercules pentru septembrie, Neînvinsul pentru octombrie, Triumfătorul pentru noiembrie, Amazonul pentru decembrie. Amazonul se numea din dragoste pentru concubina sa Marcia, pe care o plăcea pictată ca o amazoană și pentru care el însuși a voit să apară în arenă îmbrăcat ca o Amazoană²¹. A participat chiar la lupte gladiatorice, primind nume de gladiatori cu aceeași plăcere cu care ar fi primit un triumf. A mers la școala de gladiatori întotdeauna și, de cîte ori se ducea, porunca să fie înscris faptul ca un eveniment memorabil²². Se spune că a luptat de șapte sute treizeci și cinci de ori.

A fost numit între Caesari înainte de ziua a patra a idelor lui octombrie, pe care după aceea le-a numit.

ale lui Hercule, în timpul consulilor Pudens și Pollio²³, iar la idele lui Hercule, în timpul consulilor Maximus și Orfitus²⁴, a fost numit Germanicus.

12 A fost primit ca preot în toate colegiile sacerdotale cu 13 zile înainte de calendele Neînvinului, în timpul consulilor Piso și Iulianus²⁵, iar cu 14 zile înainte de calendele lui Aelius, cum le-a numit după aceea, a plecat în Germania. În timpul aceluiași consuli, a primit toga virilă și a fost numit împărat cu tatăl său cu cinci zile înainte de calendele Triumfătorului, sub cel de-al doilea consulat al lui Pollio și Aper²⁶. A primit onorurile triumfului cu 10 zile înainte de calendele lui ianuarie, în timpul aceluiași consuli. A plecat din nou cu 3 zile înainte de nonele lui Commodus, în timpul consulilor Orfitus și Rufus²⁷. Au fost făcute rugăciuni de către armată și de către senat pentru veșnica lui ocrotire în palatul commodian cu 11 zile înainte de calendele romane, pe cînd Praesens era consul pentru a doua oară²⁸. De la a treia plecare, pe care o plănuia, a fost reținut de senat și de popor. S-au făcut rugăciuni pentru el la nonele lui Pius, pe cînd era consul pentru a doua oară Fuscianus²⁹. Se găsește scris că el în vremea aceasta a luptat ca gladiator sub domnia tatălui său de 365 de ori și că după aceea a obținut atîtea victorii, învingînd sau ucizînd pe gladiatori, încît numărul lor s-a ridicat la o mie. A ucis cu mîna sa multe mii de fiare de tot soiul, chiar și elefanți, și acestea le-a făcut avînd adesea ca spectator poporul roman³⁰.

13 Deși în stare pentru acestea, în alte privințe era slab și prăpădit, avînd chiar în regiunea ingvinală o hernie proeminentă, a cărei umflătură pe sub hainele de mătase era vizibilă. În legătură cu aceasta s-au scris multe versuri, pe care le laudă Marius Maximus în scrierile sale.

Pentru uciderea fiarelor avea atîta putere, încît cu un par ascuțit străpungea un elefant, cu un baston

reteza coarnezle unei gazele și din cîte o lovitură a ucis multe mii de fiare mari.

Nerușinat cum era, în teatru sau amfiteatru venea îmbrăcat în haine de femeie și foarte adesea a băut în public.

Cu toate că ducea astfel de viață, sub domnia sa generalii³¹ au învins pe mauri și pe daci, iar Pannoniile și Britannia au fost pacificate. Deși în Germania și Dacia provincialii nu voiau să-i recunoască domnia, comandantii militari a liniștit spiritele și în aceste provincii. Commodus era atît de lăsător și de neglijent în semnături, încît dădea o singură iscălitură pentru mai multe decrete și cele mai multe scrisori ale sale conțineau doar cuvîntul „Sănătate“. Toate le făcea prin interpuși, care se spune că au dirijat spre profitul lor condamnările.

14 Din cauza acestei neglijențe și a faptului că cei ce conduceau atunci treburile publice devastau avutul statului, o mare foamete a izbucnit, deși nu lipseau alimentele. Commodus i-a ucis sau i-a proscris pe jefuitori: dar vrînd să se asemene ca nume vremea lui cu secolul de aur, a scăzut prețurile, ceea ce a făcut ca lipsa să fie și mai mare.

Sub domnia lui mulți au cumpărat cu bani pedepsirea altora, sau salvarea lor. El a vîndut diferitele feluri de pedepse, înmormîntările și reducerea condamnărilor, ucizînd chiar pe unii în locul altora. A vîndut provinciile și guvernările, intermediarii primind o parte și Commodus o parte. A vîndut unora moartea dușmanilor lor. Sub domnia lui libertții au vîndut chiar rezultatul proceselor. Pe prefectii Paternus și Perennis nu i-a suportat mult timp și dintre prefectii numiți de el nici unul n-a rămas trei ani în funcție, cei mai mulți dintre acești prefecti pierind otrăviți sau asinați. Cu aceeași ușurință a schimbat și pe prefectii orașului.

15 A ucis cu plăcere pe intimitii săi din palat, deși prin aceștia făcea totul. Eclectus, om de încredere în palat, văzînd că ucide așa de ușor pe oamenii palatului, i-a luat-o înainte și a participat la conspirația urzită împotriva lui. Ca luptător, umbla cu haine de gladiator, acoperindu-și umerii goi cu o pînză de purpură. Avea pe lingă acestea obiceiul să ceară ca toate actele sale impure, de cruzime, de gladiator și de patron de prostituate, să fie trecute în cronica evenimentelor Romei, după cum asigură scrierile lui Marius Maximus. Poporul roman, în prezența căruia a luptat de atîtea ori ca gladiator, a fost numit de el poporul *commodian*. Fiindcă adesea, cînd el lupta în circ, poporul roman îl aplauda ca pe un zeu, crezînd că ride de el, ordona marinarilor care întindeau pînzele să masacreze poporul în amfiteatru. Poruncise să se dea foc orașului, ca și cum ar fi fost o colonie a lui. Și ar fi făcut aceasta, dacă n-ar fi fost împiedicat de Laetus, prefectul pretoriului. Între alte nume de triumf i s-a spus de 620 de ori *Palus*, nume al primului dintre gladiatorii învingători³².

16 În timpul domniei lui s-au produs mai multe semne publice și particulare³³. A apărut o stea cu coadă, s-au văzut urme de zei ieșind din for. Înainte de răscoala dezertorilor³⁴ s-a aprins cerul. La calendele lui ianuarie peste circ s-a lăsat pe neașteptate negură și întuneric, iar înainte de revărsatul zorilor apăruseră niște păsări de foc, rău prevestitoare. Împăratul spunînd că nu poate dormi în palat, s-a dus pe muntele *Caelius* în casele lui *Vectilius*. Templul lui *Ianus geminus* s-a deschis singur și o statuie de marmură a lui *Anubis* a fost văzută mișcîndu-se. O statuie de bronz a lui *Hercule* pe calea *Minucia* a asudat mai multe zile de-a rîndul. Deasupra patului lui *Commodus*, atît la Roma cit și la *Lanuvium*, a fost prinsă o bufniță. El însuși și-a făcut un semn prevestitor; căci punînd mîna pe rana unui gladiator ucis și-a șters-o pe cap și, contrar obiceiului, a poruncit

ca spectatorii să vină la reprezentație nu în togi, ci în mantai, cum se obișnuia la înmormântări, chiar el prezidind jocurile îmbrăcat în haine de culoare închisă. Coiful i-a zburat de două cri prin poarta Libitina³⁵. La un dar a împărțit poporului câte 725 de dinari de om. La alte daruri a fost foarte zgîrcit, fiindcă cheltuielile cu luxul său secătuiseră tezaurul. A dat multe jocuri de circ, mai mult de plăcere decît din respect pentru tradiție, și ca să îmbogățească pe stăpînii echipelor.

17 Incitați de aceste lucruri, deși prea tîrziu, concubina sa Marcia și Quintus Aemilius Laetus a făcut o conspirație să-l ucidă. Mai întîi i-au dat otravă; dar fiindcă aceasta își făcea anevoie efectul, l-au strangulat prin atletul cu care de obicei făcea exerciții³⁶.

A avut un corp bine proporționat, cu o privire însă de prostănac, cum sînt de obicei oamenii beți, și cu un limbaj de nivel scăzut. Își văpsea întotdeauna părul, făcîndu-l strălucitor cu pudră de aur, și de frica bărbierului își ardea părul și barba.

Senatul și poporul au propus să i se tragă cadavrul cu cîrligul și să fie aruncat în Tibru, dar mai în urmă, din ordinul lui Pertinax, a fost dus în mausoleul lui Hadrianus.

N-a rămas de la el nici o construcție, în afară de baia făcută de Cleander pe numele lui, și senatul i-a șters numele gravat pe construcțiile altora. Nici măcar lucrările tatălui său nu le-a terminat. A organizat o flotă africană ca să intervină în cazul că Alexandria ar fi încetat să furnizeze cereale. Într-un chip ridicol, Cartagina a fost numită de el Alexandria Commodiana togata, după ce flota din Africa fusese numită de el Commodiana Herculana. A adăugat colosului unele pozoabe, care după aceea toate au fost luate. A înlocuit capul colosului care reprezenta pe Nero cu capul său³⁷ scriindu-și pe soclu, după cum obișnuia, numele cu toate titlurile, fără să uite pe acela de gladiator și

de depravat. Totuși, împăratul Severus, bărbat pe măsura numelui său, cu toată ura senatului, l-a ridicat pe Commodus în rindul zeilor, numind pentru el și un preot herculean commodian, pe care Commodus însuși și-l pregătise pe când era în viață. A lăsat în urma lui trei surori. Severus a dat un decret ca ziua de naștere a lui Commodus să fie sărbătorită.

18 Aclamațiile senatului după moartea lui Commodus au fost puternice. Ca să se știe care a fost judecata senatului despre Commodus, redau, după Marius Maximus, înseși aclamațiile senatului exprimate în decret: „Dușmanului patriei să i se retragă onorurile, paricidului să i se retragă onorurile. Paricidul să fie tîrît, dușmanul patriei, paricidul gladiatorul, să fie sfîșiat în camera mortuară a gladiatorilor. Dușmanul zeilor, dușmanul senatului, dușmanul zeilor, paricidul, călăul senatului. Dușmanul zeilor, dușmanul senatului. Gladiatorul, în camera mortuară a gladiatorilor. Cel ce a ucis senatul să fie depus în camera mortuară a gladiatorilor. Cel ce a ucis senatul să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a ucis oameni nevinovați să fie tîrît cu cîrligul. Cu adevărat paricid, cu adevărat dușman. Cel ce nu și-a păzit singele să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a vrut să teucidă³⁸ să fie tîrît cu cîrligul. Te-ai temut cu noi, te-ai primejduit cu noi. Ca să fim scăpați, prea bunule și prea mărite Jupiter, păstrează-ne pe Pertinax. Felicitări devotamentului pretorienilor, felicitări cohortelor pretoriene, felicitări armatelor romane, felicitări pietății senatului. Paricidul să fie tîrît. Cerem, Auguste, ca paricidul să fie tîrît. Aceasta cerem: paricidul să fie tîrît. Ascultă-ne, Caesar, la lei cu delatorii. Ascultă-ne Caesar, la lei cu Speratus³⁹. Felicitări victoriei poporului roman, felicitări devotamentului soldaților, felicitări devotamentului pretorienilor, felicitări cohortelor pretoriene. Să fie date jos pretutindenii statuile dușmanului, pretutindenii jos cu statuile paricidului, pretutindenii jos cu statuile gladiatorului, jos cu statuile gladiatorului și ale paricidului

Asasinul cetățenilor să fie tîrît, paricidul cetățenilor să fie tîrît, statuile gladiatorului să fie date jos. Fiind tu salvat, sîntem și noi salvați și în siguranță. Adevărat, adevărat, abia acum adevărat, abia acum demn, abia acum adevărat, abia acum liber. Acum sîntem în siguranță, teamă delatorilor. Ca să fim în siguranță, teamă delatorilor; ca să fim salvați, afară cu delatorii din senat, moarte cu ciomege delatorilor. Fiind tu salvat, la lei cu delatorii. Fiind tu împărat, moarte cu ciomege delatorilor.

19 Să piară amintirea paricidului gladiator, să fie date jos statuile paricidului gladiator, să piară amintirea gladiatorului impur, gladiatorul în camera mortuară a gladiatorilor.

Ascultă-ne Caesar! Călăul să fie tîrît cu cîrligul, călăul senatului să fie tîrît cu cîrligul, după obiceiul strămoșilor. Mai sîngeros decît Dimitianus, mai impur decît Nero. Așa a făcut, așa să pățească. Să fie cinstită amintirea celor nevinovați, Te rugăm să restabilești onorurile celor nevinovați.

Cadavrul paricidului să fie tîrît cu cîrligul. Cadavrul gladiatorului să fie tîrît cu cîrligul, cadavrul gladiatorului să fie aruncat în camera mortuară a gladiatorilor. Întreabă-ne, întreabă-ne: toți sîntem de părere că trebuie tîrît cu cîrligul. Cel ce a ucis pe toți, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a ucis oameni de toate vîrstele, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a ucis oameni de ambele sexe să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce singur, nu și-a păzit sîngele, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a jefuit templele, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a anulat testamentele, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a despuiat pe cei vii, să fie tîrît cu cîrligul. Am fost sclavii sclavilor. Cel ce a vîndut vieți cu bani, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a vîndut vieți cu bani și nu și-a ținut cuvîntul, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a vîndut senatul, să fie tîrît cu cîrligul. Cel ce a răpit moștenirile copiilor, să fie tîrît cu cîrligul. Afară din senat denunțătorii, afară din senat delatorii, afară din senat

ademenitorii sclavilor. Și tu te-ai temut cu noi, toate le știi, cunoști și pe cei buni și pe cei răi, toate le știi, pe toate îndreaptă-le. Pentru tine ne-am temut, fericite de noi sub domnia ta. Dă o hotărîre despre paricid, dă o hotărîre, cere-ne părerea. Cerem prezența ta. Cei nevinovați n-au avut parte de un mormînt; să-i fie tîrît cadavrul paricidului. Paricidul a prădat mormintele; să fie tîrît cadavrul paricidului.

20 La porunca lui Pertinax, Livius Laurensis, intendentul averii palatului, a dat lui Fabius Chilo, consulul designat, cadavrul lui Commodus, iar acesta l-a înmormîntat în timpul nopții. Senatul a întrebât „Din ordinul cui a fost înmormîntat! Să fie scos din mormînt, să fie tîrît“ Cingius Severus a spus: „Pe nedrept a fost înmormîntat. Ceea ce spun eu ca preot, spune și colegiul preoților. Fiindcă mi-am dat părerea în situații îmbucurătoare, acum mă întorc la cele necesare: sînt de părere că trebuie anulat ce a hotărît cu forța în onoarea sa cel ce n-a trăit decît pentru pieirea cetățenilor și pentru dezonoarea sa. Statuile lui de pretutindeni trebuie date jos, numele să-i fie șters de pe toate monumentele publice și particulare, iar lunile să recapete denumirea pe care o aveau înainte de a se fi abătut această nenorocire peste imperiu⁴⁰.

HELVIUS PERTINAX

de Iulius Capitolinus

1 Tatăl lui Publius Helvius Pertinax a fost fiu al libertului Helvius Successus, care se spune că a pus fiului său numele de Pertinax, pentru a continua comerțul de lână¹ pe care-l practica cu perseverență². Pertinax s-a născut în vila din Apenini a mamei sale. În ceasul cînd s-a născut, un mînz s-a urcat pe acoperișul casei și, după ce a stat acolo puțin, a căzut și a murit. Speriat de această întîmplare, tatăl său s-a dus la un chaldeu³. Acesta i-a prezis noului născut un viitor strălucit, dar tatăl a spus că și-a pierdut, în acest caz ajutorul. A învățat strictul necesar pentru scris-citit și socotit, apoi a fost încredințat unui gramatic grec și în continuare lui Sulpicius Apollinaris, după care Pertinax a predat și el gramatica⁴.

Dar fiindcă această profesiune îi aducea venit prea mic, ajutat de Lollianus Avitus, a fost consul și avocatul tatălui său, a reușit să se angajeze în armată și a plecat în Siria cu gradul de comandant de cohortă, pe vremea împăratului Titus Aurelius⁵. Dar fiindcă plecase fără foaie de serviciu a fost silit de guvernatorul Syriei să facă drumul pe jos de la Antiochia pînă la unitatea sa⁶.

2 Cîștigîndu-și merite prin bravurile sale în războiul cu parții, a fost transferat în Britannia și menținut acolo un timp. Apoi a comandat o unitate de cavalerie în Moesia. De aici i s-a dat intendența aprovizionării pe calea Aemilia⁷ și după aceea comanda flotei germanice⁸. Mama sa l-a urmat pînă în Germania și a murit acolo. Se spune că există și astăzi monumentul ei. Mutat în Dacia, cu soldă de două sute de mii de sesterți, și suspectat de Marcus din cauza unor intrigi, a fost îndepărtat din funcție dar ajutat de Claudius Pompeianus, ginerele lui Marcus, a fost

numit comandantul stegarilor, cu perspective de a deveni aghiotant al lui Pompeianus. Prin merite deosebite în activitate a fost ales senator. Ducându-și mai departe bine sarcinile și fiind descoperită uneltirea organizată împotriva lui, împăratul Marcus, ca să-i compenseze nedreptatea, l-a făcut pretorian și i-a dat comanda primei legiuni⁹ în fruntea căreia el îndată a eliberat Raetia și Noricum¹⁰ de dușmani. Capacitatea lui s-a impus și mai mult în ochii lui Marcus, prin recomandarea căruia a fost numit consul¹¹. În cartea lui Marius Maximus există o cuvîntare conținînd laudele aduse de împărat lui Pertinax, cu tot ce a săvîrșit și suferit acesta. În afară de acea cuvîntare, care e prea lungă pentru a o putea reproduce aici, adesea Pertinax a fost laudat de Marcus în adunările militare și în senat. Marcus regreta în mod public că Pertinax fiind senator¹² nu putea fi făcut prefectul pretoriului. După înăbușirea conspirației lui Cassius a plecat din Syria la paza Dunării, unde a fost guvernator al celor două Moesii și al Daciei. Conducînd bine lucrurile în aceste provincii, a fost avansat, dîndu-i-se guvernarea Syriei.

3 Pînă la guvernarea Syriei, Pertinax s-a purtat integru, dar după moartea lui Marcus, a prins slăbiciune pentru bani, din care cauză poporul începuse să-l critice. După patru provincii proconsulare, căci îndeplinise mandatul de consul în afara Romei, a intrat bogat în adunarea senatorilor, la care nu participase pînă aici ca senator. Primind ordin de la Perennis să se retragă îndată în Liguria, la casa tatălui său, care avusese în Liguria o prăvălie de postav¹³, s-a dus în Liguria, a cumpărat acolo mult pămînt și a înconjurat cu un mare număr de clădiri casa părintească, pe care a lăsat-o în forma de mai înainte. A stat acolo trei ani și a făcut comerț prin intermediul sclavilor săi. După ce Perennis a fost ucis, Commodus a dat satisfacție lui Pertinax și l-a chemat prin scrisori să se ducă în Britannia. S-a dus și a potolit răz-

vrătirea soldaților care voiau să aibă pe cineva împărat, arătându-și preferința pentru Pertinax. Cam în acea vreme și-a atras o acuzație de intrigă, spunându-se despre el că ar fi pîrît lui Commodus pe Antistius Burrus și pe Arrius Antoninus, pe care i-ar fi învinovățit că rîvnesc domnia. În Britannia, unde a potolit nemulțumirile împotriva lui Commodus, s-a expus unei mari primejdii din partea legiunii răsculate, care era cît pe ce să-l ucidă și de care a scăpat ascunzîndu-se printre cei uciși. Pentru aceasta Pertinax s-a răzbunat foarte aspru, dar mai tîrziu și-a cerut iertare pentru acțiunea sa, spunînd că legiunile i-au fost dușmănoase din cauza disciplinii pe care le-a cerut-o.

4 Trimițîndu-i-se înlocuitor, i s-a dat intendența aprovizionării. Apoi a fost făcut proconsul în Africa. În acest proconsulat a făcut față multor răzvrătiri, despre care se spune că a fost informat de unele profetii ce porneau din templul zeiței Caelestis¹⁴. După aceasta a fost făcut prefectul Romei, funcție în care urmînd după Fuscianus, un om sever, Pertinax a fost foarte blînd și omenos și a plăcut mult chiar lui Commodus, Pertinax fiind prin sprijinul acestuia consul pentru a doua oară¹⁵. Atunci Pertinax n-a fugit de încrederea pe care i-au arătat-o cei ce au pus la cale uciderea lui Commodus¹⁶.

După asasinarea lui Commodus, au venit la el Laetus, prefectul pretoriului, și Eclectus, ofițer al palatului, ca să-i propună domnia, și l-au dus în tabără. Acolo Pertinax a vorbit trupei, a promis o gratificație și a spus că-i este dată domnia de către Laetus și Eclectus, care răspîdiseră zvonul că moartea lui Commodus s-ar fi datorat unei boli, fiindcă se temeau să nu se răzvrătească soldații.

În sfîrșit Pertinax a fost proclamat împărat mai întii de cîtiva. A ajuns împărat în vîrstă de peste șaiszeci de ani, în ajunul calendelor lui ianuarie¹⁷. A venit noaptea din tabără la senat și a cerut să i se

deschidă capela clădirii, dar negăsind pe intendent, s-a dus în templul Concordiei. Aici a venit la el Claudius Pompeianus, ginerele lui Marcus, și, cum acesta era îndurerat din cauza morții lui Commodus, Pertinax l-a îndemnat să i-a el domnia. Acesta însă a refuzat, fiindcă-l vedea pe Pertinax de acum împărat. Îndată au venit la senat toți magistrații cu consulii, și, în momentul cînd a intrat Pertinax, atunci, noaptea, a fost salutat ca împărat.

5 După felicitările consulilor și după aclamațiile senatorilor pentru el și împotriva lui Commodus, Pertinax a adus mulțumiri senatului și mai ales lui Laetus, prefectul pretoriului, prin acțiunea căruia Commodus fusese ucis, iar el ajunsese împărat. Dar pe cînd Pertinax aducea mulțumiri lui Laetus, consulul Falco¹⁸ i-a spus: „Înțelegem ce fel de împărat vei fi din aceea că te vedem urmat de Laetus și de Marcia, uneltele crimelor lui Commodus“. Pertinax i-a răspuns: „Tu ești consul tînăr și nu știi să te supui necesității. Ei s-au supus fără voie lui Commodus, dar, cînd au avut puțința, au arătat ce au voit întotdeauna“. În ziua în care el a fost numit Augustus, a fost numită Augusta și Flavia Titiana, soția sa, în ceasurile în care el aducea mulțumiri zeilor pe Capitoliu. El cel dintîi dintre toți, în ziua cînd a fost numit Augustus, a primit și numele de părinte al patriei, puterea proconsulară și dreptul de a patra propunere în senat¹⁹, ceea ce a fost pentru el o prevestire.

Pertinax a plecat la palat, care atunci era gol, fiindcă fusese ucis Commodus la Vectiliane²⁰ și, tribunului care i-a cerut în prima zi cuvîntul de ordine, i-a răspuns „Să luptăm“, ca un reproș împotriva leneviei din vremea împăratului anterior, parolă pe care el o dăduse în toate celelalte comandamente avute.

6 Soldații însă n-au suportat acest reproș și îndată s-au gîndit la schimbarea împăratului. Chiar în aceeași

zi a invitat la masă pe demnitari și pe fruntașii senatului, obicei pe care Commodus îl părăsise. În ziua următoare calendelor, statuile lui Commodus au fost răsturnate, fapt care n-a plăcut soldaților, ca și acela că împăratul a dat din nou aceeași parolă. Mai există teama de război sub un împărat bătrîn. În sfîrșit, cu trei zile înainte de none²¹, soldații au voit să aducă în tabără pe un senator cunoscut, Triarius Maternus Lascivius insistînd cu rugăminți pe lingă el să-l pună împărat. Dar acesta a fugit de acasă îmbrăcat sumar, cum se găsea, a venit la Pertinax în palat și de aici a părăsit orașul.

Stăpînit de teamă, Pertinax a respectat toate drepturile pe care Commodus le dăduse soldaților și veteranilor. A spus că are de la senat domnia pe care o începuse de la sine. A interzis cu jurămint procesele de legarea majestății imperiale²² și a rechemat pe toți cei deportați sub astfel de acuzații, reabilitînd post mortem pe cei uciși. Senatul a dat fiului său numele de Caesar, dar Pertinax n-a primit numele de Augusta pentru soția sa. Cît despre fiu, a spus: „Cînd va merita“. Întrucît Commodus făcuse în rîndul pretorilor nenumărate numiri personale, Pertinax printr-un senatus-consult a dispus ca acei care nu îndepliniseră pretura, ci o primiseră prin favoare, să treacă în urma celor ce erau adevărați pretori. Dar și prin aceasta și-a atras o mare ură din partea multora.

7 A ordonat corectarea listelor de recensămînt. A ordonat de asemenea pedepsirea gravă a tuturor delatorilor, măsură mai domoală totuși decît a împăraților anteriori, fiindcă a fixat pedeapsa în raport cu demnitatea celui pîrît. A făcut o lege care impunea ca testamentele anterioare să nu fie anulate înainte de a fi perfectate altele și ca fiscul în acest caz să nu mai fie moștenitorul. A declarat că el nu va primi nici o moștenire care i-ar fi fost lăsată prin delațiunea cuiva sau prin vreun proces, dacă moștenitorii legitimi și necesari rămîneau privați de acea moștenire,

spunînd într-o şedinţă a senatului aceste cuvinte: „Prefer, senatori, să fiu un împărat sărac, decît să ajung la un cumul de bogăţii pe calea intrigilor şi a afacerilor josnice“. A achitat gratificaţiile şi darurile promise de Commodus. A luat cu mare grijă măsuri de prevedere pentru aprovizionare. Şi fiindcă tezaurul public era atît de secătuit, încît, după propria-i mărturisire, n-a găsit în el mai mult de un milion de sesterti, s-a văzut silit, contrar propriilor declaraţii, să perceapă dările impuse de Commodus. În sfîrşit criticat de fostul consul Lollianus Gentianus²³ că una promite şi alta face, a răspuns invocînd raţiunea necesităţii. A pus la licitaţie averea lui Commodus, cerînd să fie vînduţi chiar şi copiii de casă şi concubinele acestuia, exceptînd pe cei care păreau a fi fost introduşi cu forţa în palat. Din cei pe care i-a vîndut, mulţi au fost readuşi ulterior în slujbă şi au constituit desfătarea lui Severus; unii din aceştia sub alţi împăraţi au ajuns pînă la demnitatea de senatori. A proscris şi a vîndut pe bufonii care spuneau trivialităţi folosind cuvintele cele mai josnice. Cu banii din această vînzare, care a fost foarte mare, a dat soldaţilor o gratificaţie.

8 A cerut libertîilor să dea înapoi bogăţiile pe care şi le însuşiseră prin vînzările lui Commodus. Lucrurile lui Commodus, vîndute la licitaţie, cele mai deosebite au fost acestea: o haină cu căptuşeală de purpură, brodată cu fir de aur, apoi tunici, mantăi, pelerine, haine dalmaţiene cu mîneci lungi, haine militare de paradă, hlamide greceşti de purpură, haine militare obişnuite, vase bardaice²⁴, mantăi gallice şi arme gladiatorice cu mînese de aur şi incrustate cu pietre preţioase.

A vîndut şi săbii herculane, coliere gladiatorice, vase făcute din chihlimbar, din aur, fildeş, argint, sticlă, chiar mici obiecte obscene²⁵ din acelaşi material preţios, vase samnite pentru topit răşina şi smoala, instrumente de depilat părul şi de întreţî-

nerea tenului, apoi trăsuri de fabricație nouă, cu obezile și spițele roților măiestrit lucrate și cu leagăne comode și mobile fie pentru a evita neplăcerile soarelui, fie pentru a garanta o bună respirație, indicând distanța, împreună cu orele parcurse, și fiind acomodată viciilor lui Commodus. Pe lângă acestea, Pertinax a dat înapoi stăpînilor pe sclavii care trecuseră din casele particulare la palat. Masa imperială a redus-o de la cheltuieli imense la limite modeste și a restrîns toate cheltuielile de pe timpul lui Commodus. Ca urmare, după exemplul împăratului, care trăia simplu, prin sobrietatea tuturor prețurile au scăzut. Căci consumul palatului înlăturînd ceea ce nu era necesar, a redus la jumătate cheltuielile.

9 A stabilit recompense pentru soldații luptători pe front. A achitat datoriile pe care le contractase la începutul domniei, redresînd tezaurul public. A fixat anumite sume pentru lucrările publice. A prevăzut fonduri pentru repararea drumurilor. A achitat soldele neplătite din urmă. În sfîrșit, a făcut fiscul capabil de a suporta toate sarcinile. Rațiile alimentare care se dădeau pe timp de nouă ani instituite de Traian le-a suprimat, neținînd seama de cel ce le introdusese. În viața particulară n-a fost scutit de bănuiala că este lacom, fiindcă și-a întins posesiunile pe valea Sabatia²⁶, ruinînd pe proprietari prin dobînzii. Din această cauză, după un vers al lui Lucilius, a fost numit scufundaci agrar²⁷. Mulți au arătat în scrisorile lor că el chiar în funcțiile pe care le-a îndeplinit ca fost consul s-a purtat josnic; căci se spune că a vîndut concediile și delegațiile militare. În sfîrșit, cu un foarte mic avut de la părinți și cu nici o moștenire, a devenit deodată bogat. Este drept că a dat tuturor înapoi posesiunile răpite de Commodus, dar nu fără cîștig personal. A asistat întotdeauna la ședințele oficiale ale senatului și întotdeauna a avut ceva de spus. S-a arătat întotdeauna civilizată cu cei ce-l salutau sau îl întrebau ceva. Pe cei condamnați

din cauza reclamațiilor calomnioase ale sclavilor i-a eliberat, pedepsind pe sclavii calomniatori cu crucificarea, infierînd chiar după moartea lor pe cei vinovați.

10 Falco a uneltit împotriva lui vrînd să-i ia domnia... Pertinax s-a plîns în senat și senatul a constatat că reclamația era întemeiată... Un sclav dîndu-se drept fiu al Fabiei, din familia lui Ceionius Commodus, pretindea în mod ridicol casa palatină²⁸... Aflînd Pertinax a ordonat ca acesta să fie bătut și redat stăpînului... Se spune că cei ce urau pe Pertinax au găsit în pedeapsa acestui sclav ocazie de răzvrătire. El însuși a cruțat pe Falco și i-a cerut în senat grațierea. Falco a trăit pus la adăpost în avutul său și la moarte și-a lăsat fiul moștenitor. Mulți au spus că Falco n-a știut că i se pregătește domnia. Alții au afirmat că el fusese reclamat pe baza mărturiilor false ale unor sclavi care aduseseră dovezi mincinoase.

Dar răscoala a fost pregătită împotriva lui Pertinax de către Laetus, prefectul pretoriului, și de către cei pe care îi nemulțumea severitatea lui Pertinax. Laetus regreta chiar că-l făcuse pe Pertinax împărat, fiindcă acesta îi reproșa amestecul prostesc în unele treburi publice. Pe lîngă aceasta, soldații au socotit ca ceva grav faptul că în procesul lui Falco ceruse să fie uciși mulți soldați, bazîndu-se pe mărturia unui singur sclav.

11 Trei sute²⁹ de soldați au venit din tabără, organizați cu misiuni precise, pentru a ucide pe împărat. În aceeași zi, pe cînd Pertinax aducea sacrificii, preoții au spus că nu se găsește inima animalului de jertfă. El vrînd s-o caute, n-a găsit capul intestinelor. Deși soldații care se găseau în tabără, au venit pentru a fi ca de obicei, la dispoziția împăratului, Pertinax, care se pregătise ca în acea zi să meargă la ateneu³⁰ pentru a asculta lectura unui poet, din cauza unor semne ne-

favorabile de la sacrificiu a renunțat să se mai ducă. Atunci soldații veniți pentru a-l însoți au pornit mai întâi spre tabără. Dar imediat acel detașament a intrat în palat, fără să poată fi împiedicat sau să poată fi anunțat împăratul. De altfel era atît de mare ura curtenilor împotriva lui Pertinax, încît ei îndemneau pe soldați la crimă. Venind la Pertinax pe cînd acesta organiza pentru apărare pe oamenii curții imperiale, au intrat prin porticul palatului pînă în apartamentul care se numește Sicilia și sala de mese a lui Jupiter. Aflînd aceasta, Pertinax a trimis la ei pe Laetus, prefectul pretoriului. Dar acesta ferindu-se de soldați, a ieșit cu capul acoperit și a fugit acasă. Cînd au pătruns în interiorul palatului, Pertinax a venit în fața lor și i-a domolit printr-o lungă și severă cuvîntare³¹. Dar un oarecare Tausius, unul dintre tungri³², după ce a vorbit soldaților întăritînd în ei mînia și teama, a înfipt sulița în pieptul lui Pertinax. Acesta invocînd ajutorul lui Jupiter Răzbunătorul, și-a acoperit capul cu toga și așa a fost străpuns de toți ceilalți. Eclectus a pierit împreună cu el, după ce a răpus doi soldați. Ceilalți servitori ai palatului (căci pe ai săi personali, cînd a ajuns împărat, i-a emancipat și i-a dat fiilor săi) au fugit în toate părțile. Mulți spun că soldații au pătruns chiar în dormitorul lui Pertinax și că acolo l-au ucis, lîngă pat, pe cînd el căuta să fugă.

12 A fost un bătrîn venerabil, cu barbă mare, cu părul frezat peste cap, puțin cam gras, cu un început de burtă, cu o statură demnă de un împărat, un vorbitor mijlociu și mai degrabă blînd decît bun, dînd impresia că e nesincer. Deși binevoitor în vorbe, în fapte era lipsit de dărnicie, și aproape un cărpănos, încît la mesele pe care le dădea ca particular servea lăptuci înjumătățite și anghinare. Dacă nu i se trimitea nimic pentru masă, oricîți prieteni avea, servea nouă libre de carne, în trei feluri. Și ce i se trimitea mai mult lăsa pentru ziua următoare, cînd chema întotdeauna la masă

mulți comeseni. Iar ca împărat, cînd n-avea invitați, mîncea la fel de simplu. Dacă vreodată a voit să trimită de la masa sa ceva prietenilor, le-a trimis cîte două bucățele de carne, sau cîte o bucată de cîrnat, iar uneori cîte o spinare de găină. Niciodată n-a mîncat la masa sa particulară carne de fazan și nici n-a trimis cuiva. Cînd mîncea fără prieteni, lua masa cu soția și cu Valerianus, profesorul său, ca să aibă cu cine discuta literatura.

N-a schimbat pe nici unul din cei pe care Commodus îi pusese în fruntea treburilor publice, așteptînd ziua de aniversare a întemeierii Romei³³, fiindcă aceea zi voia el să fie începutul rînduieiilor sale și se zice că de aceea oamenii lui Commodus se pregătiseră să-l omoare în baie.

13 Avea atîta oroare de domnie și de toate ale domniei, încît întotdeauna arăta că-i displac acestea. Nu voia să pară altul decît era în realitate. În senat a fost foarte reverențios, astfel încît ruga pe senatori să-i acorde sprijin, și cu toți vorbea parcă era prefectul orașului. A voit chiar să lase domnia și să se întoarcă la viața de simplu particular. N-a voit ca fiii săi să fie crescuți în palat³⁴. A fost însă atît de econom și atît de dornic de cîștig, încît în valea Sabatia ca împărat a făcut comerț prin oamenii săi, la fel ca și în vremea cînd era simplu particular. N-a fost prea iubit, de vreme ce toți cei care discutau între ei în mod liber îl vorbeau de rău, el, numindu-l crestolog³⁵, adică bun de vorbă, dar rău de treabă. Îl numeau așa și concetățenii săi, care veniseră droaie la el, cînd a ajuns împărat, și se întorseseră cu mîna goală.

Din dragoste pentru cîștig a primit cu plăcere daruri. Au rămas după el un fiu, o fiică și soția, fiica lui Flavus Sulpicianus, pe care-l făcuse prefect al orașului în locul său. Cinstea soției sale nu l-a preocupat, deși aceasta iubea pe față pe un cîntăreț din chitară. De altfel se spune că și el s-a făcut de rîs prin dragostea sa pentru Cornificia. S-a purtat foarte sever cu li-

berții palatului, din care cauză și-a atras o mare ură din partea lor.

14 Iată acum care i-au fost semnele morții. Cu trei zile înainte de a fi fost ucis, i s-a părut că vede în piscină pe un om amenințându-l cu un pumnal, iar în ziua când a fost ucis se spune că pupilele lui nu reflectau imaginea celor care-l priveau în ochi³⁶. Pe când sacrifica pentru larii casei, cărbunii, care de obicei luau loc imediat, atunci, s-au stins deodată fără să mai poată fi aprinși. După cum s-a spus mai sus, la sacrificiu nu s-a găsit nici inima, nici capătul măruntaielor victimei. Cu o zi înaintea morții lui s-au văzut în plină zi stele strălucind foarte puternic în apropiere de soare și se spune că el însuși a făcut o prevestire despre venirea succesorului său Iulianus. Căci pe când Didius Iulianus i-a prezentat pe nepotul său, cu care-și logodea fiica, Pertinax a dat sfaturi tânărului să-și respecte unchiul, adăugînd: „Respectă pe colegul și succesorul meu“. Iulianus îi fusese înainte coleg de consulat și succesor în proconsulat.

Soldații și curtenii l-au urît, dar poporul a fost indignat de moartea lui, fiindcă vedea că prin el pot fi restabilite toate tradițiile vechi³⁷. Soldații care-l ucisese rău i-au purtat prin oraș pînă în tabără capul în vârful unei suliți. Rămășițele, precum și capul, i-au fost depuse în mormîntul bunicului soției sale, după ce Iulianus, succesorul lui, care-i găsisse corpul în palat, i-a făcut toate onorurile cu putință pentru înmormîntare. Acesta n-a făcut niciodată o mențiune despre Pertinax, nici în fața poporului, nici în senat. Dar după ce și el a fost părăsit de soldați, senatul și poporul l-au trecut pe Pertinax în rîndul zeilor.

15 Sub împăratul Severus senatul a acordat cinstită deosebită memoriei lui Pertinax; i s-a făcut o înmormîntare imaginată și Severus însuși l-a lăudat printr-un discurs funebru. Ba mai mult, din dragoste pentru acest împărat bun, a primit de la senat numele

de Pertinax. Fiul lui Pertinax a fost făcut flamin, al tatălui său. Preoții marcianii, care se ocupau cu sacrificiile în cinstea divinului Marcus au fost numiți și helviani, de la numele lui Helvius Pertinax. Au fost instituite și jocuri de circ pentru aniversarea venirii lui la domnie, care au fost mai târziu desființate de Severus, și pentru ziua de naștere care însă au rămas până azi.

S-a născut la calendele lui august în timpul consulilor Verus și Bibulus și a murit cu 5 zile înainte de calendele lui aprilie, în timpul consulilor Falco și Clarus. A trăit 60 de ani, 7 luni și 26 zile. A domnit 2 luni și 25 de zile³⁸. A făcut poporului un dar de 100 dinari de om. Pretorienilor le-a promis câte 12 mii de sesterți, dar le-a dat câte 6 mii. Ceea ce a promis armatei n-a apucat să dea, fiindcă moartea i-a venit înainte de a-și îndeplini promisiunea.

Că a avut oroare de domnie arată o scrisoare pe care Marius Maximus a anexat-o la biografia lui Pertinax, dar pe care, din cauza lungimii ei, n-am voit s-o reproduc.

DIDIUS IULIANUS

de Aelius Spartianus

1 Didius Iulianus a urmat ca împărat lui Pertinax și a avut ca strămoș pe Salvius Iulianus, de două ori consul, prefectul orașului și jurisconsult, cunoscut mai ales prin această din urmă funcție. Mama sa a fost Clara Aemilia, tatăl, Petronius Didius Severus, frații, Didius Proculus și Nummius Albinus. Un unchi după mamă se numea Salvius Iulianus. Bunicul după tată era insubriu din Mediolanum, iar cel după mamă din colonia Adrumetum¹. A fost crescut în casa Domitiei Lucilla, mama împăratului Marcus. Prin recomandarea acesteia a fost ales în vigintivirat. A fost numit cvestor cu un an înaintea vârstei îngăduite de lege. Cu sprijinul lui Marcus a ajuns edil și apoi pretor. După pretură a primit comanda legiunii a XXII-a Primigenia în Germania. Apoi a guvernat Belgia vreme îndelungată și cu cinste. Aici cu ajutorul locuitorilor din provincie adunați în grabă, a respins invazia cauchilor, popoare germanice, care locuiau pe țărmurile fluviului Alba, victorie care i-a adus ca răsplată consulatul², pe baza mărturiei împăratului. A supus și pe catti și a ajuns guvernator al Dalmației, pe care a apărat-o de dușmănia vecinilor. A guvernat apoi Germania inferioară.

2 Dându-i-se răspunderea alimentației în Italia, a fost acuzat de un soldat din marină, Severus, că ar fi urzit o conspirație împreună cu Salvius împotriva lui Commodus. Dar Commodus care ucisese mai mulți senatori, nobili și puternici, acuzați de lipsă de respect față de împărat, ca să nu-și înăsprească și mai mult situația, a scos din cauză pe Didius și a condamnat pe acuzator. Achitat, a fost trimis din nou ca guvernator de provincie și a guvernat Bithinia, dar nu

cu reputația de mai înainte. A fost consul cu Pertinax³, căruia i-a urmat în proconsulatul Africei și care-l numea întotdeauna coleg și succesori al său. Astfel, când Iulian logodindu-și fiica cu o rudă a sa a venit la Pertinax și i-a adus acest fapt la cunoștință Pertinax a zis către tinăr: „Acordă-i respectul cuvenit, fiindcă este colegul și succesoriul meu“. Curînd a urmat moartea lui Pertinax. Acesta fiind ucis, Sulpicianus, care se găsea în tabără, voia să fie proclamat împărat. Iulianus a venit și el cu ginerele său la senat, unde i se spusese că este convocat, dar a găsit ușile închise. Doi tribuni, Publicius Florianus și Vectius Aper, găsindu-l acolo, au început să-l îndemne să-și ocupe locul ce i se cuvine. Răspunzîndu-le că un altul a fost proclamat împărat, aceștia l-au luat cu ei și l-au dus la tabăra pretoriană. Cînd au ajuns la tabără, Sulpicianus, prefectul orașului și socrul lui Pertinax, ținea o cuvîntare cerînd pentru sine tronul imperial. Atunci Iulianus⁴ s-a urcat pe zid și a început să facă și el mari promisiuni, dar nimeni nu-l primea înăuntru. Continuînd să vorbească totuși pretorienilor, le-a atras atenția să se ferească de a face împărat pe acel care vrea să răzbune pe Pertinax; apoi a scris pe o placardă că el va restabili memoria lui Commodus. În felul acesta a fost primit în tabără și proclamat împărat, pretorienii rugîndu-l să nu-i facă nici un rău lui Sulpicianus că voise să fie împărat.

3 Iulianus a făcut prefecti ai pretoriului pe Flavius Genialis și pe Tullius Crispinus, propuși de pretorienii. La oameni din suita imperială s-au adăugat Maurentius și oamenii săi, deși acesta mai înainte sprijinise pe Sulpicianus. Didius promisese la început soldaților cîte 20 000 de sesterți; dar le-a dat cîte 30 000. Apoi le-a ținut o cuvîntare și către seară s-a dus la senat supunîndu-se în întregime hotărîrii acestuia.

Printr-un decret al senatului i s-a dat titlul de împărat, puterea de tribun, dreptul de proconsul și acela de a face parte dintre familiile patriciene.

Soția sa Mallia Scantilla și fiica sa Didia Clara au fost numite auguste. Apoi s-a dus la palat și a chemat acolo pe soția și pe fiica sa. Ele s-au dus cu frică și fără voia lor, ca și cum și-ar fi presimțit sfârșitul apropiat⁵. A făcut pe ginerele său Cornelius Repentinus prefect al orașului, în locul lui Sulpicianus. Poporul, care sperase că prin autoritatea lui Pertinax se vor repara nedreptățile din vremea lui Commodus, nu-l iubea pe Didius Iulianus, acuzându-l că este autor moral al asasinării lui Pertinax. Detractorii lui Iulianus mai întâi au răspândit zvonul că din prima zi el ar fi disprețuit masa simplă a lui Pertinax, servind un ospăț luxos, cu scoici, pește și cu tot felul de păsări. Aceasta însă nu corespunde adevărului, căci se știe că Iulianus era atît de cumpătat, încît, dacă-i trimitea cineva un purcel, sau un iepure, fiecare îi ajungea cîte trei zile. Adesea, fără vreo prescripție religioasă, se mulțumea cu zarzavaturi și legume, fără carne, și apoi nici n-a stat la masă înainte de înmormîntarea lui Pertinax; din cauza morții acestuia a mîncat puțin, foarte trist și prima noapte n-a dormit de loc⁶ stăpînit de atîtea griji care i se impuneau.

4 Cînd s-a luminat de ziuă a primit în palat pe senatori și pe cavaleri și a vorbit foarte apropiat cu ei după cum îi era fiecăruia vîrsta de tată, fiu sau părinte.

Poporul însă la tribună și în fața senatului îl amenința cu cuvinte dușmănoase, sperînd că-l va face să renunțe la scaunul imperial pe care îl dăduseră soldații. Cei adunați au aruncat chiar cu pietre, iar cînd a coborît între soldați și senatori și a intrat în senat, l-au întîmpinat cu blesteme, urîndu-i să aibă rele prevestiri cînd va aduce jertfe. L-au atacat cu pietre chiar atunci, cînd încerca să-i liniștească, făcînd gesturi cu mîna. În senat a vorbit calm și prudent. A adus mulțumiri pentru că fusese ales și pentru că el, soția și fiica fuseseră numiți Augusti. A primit și numele de pă-

rinte al patriei, dar a refuzat propunerea de a i se decerna o statuie de argint. Cînd din senat s-a îndreptat spre Capitoliu, poporul i-a blocat drumul. Pentru a i se face loc să treacă a fost nevoie de intervenția armatei, și de uz de armă. Iulianus însuși făcînd celor îmbulziți promisiuni și arătîndu-le bani de aur, ca să le cîștige încrederea. Au mers apoi la spectacolul de circ. Dar aici, toate scaunele fiind ocupate fără deosebire, poporul din nou a acoperit cu injurii pe Iulianus, chemînd în ajutorul orașului pe Pescennius Niger, despre care se spunea că a și luat domnia. Toate acestea Iulianus le-a suportat cu răbdare și a fost tot timpul domniei sale foarte blind⁷; dar poporul era foarte furios împotriva soldaților care, pentru bani, uciseseră pe Pertinax. Pentru a-și atrage simpatia poporului, a restabilit multe măsuri luate de Commodus și acceptate de Pertinax. Despre Pertinax n-a vorbit nici rău nici bine, ceea ce a părut tuturor ca un lucru foarte grav; s-a văzut însă că din teama de soldați n-a spus nimic pentru cinstirea lui Pertinax.

5 Iulianus nu se temea nici de armatele din Britania, nici de cele din Illyria, dar îi inspirau teamă armatele din Syria și de aceea a trimis un primipilar cu ordinul să-lucidă pe Niger. Între timp Pescennius Niger în Illyricum și Septimius Severus în Syria, cu armatele pe care le comandau, au părăsit pe Iulianus⁸. Cînd i s-a anunțat că l-a părăsit Severus, pe care nu-l socotise suspect, tulburat foarte mult, a venit în senat și a cerut ca Severus să fie declarat dușman public, iar soldaților care urmaseră pe Severus le-a fixat o zi peste care, cine rămînea alături de Severus era socotit în numărul dușmanilor. În afară de aceasta, au fost trimiși de către senat soli dintre foștii consuli la soldați pentru a-i sfătui să părăsească pe Severus și pentru a le spune că împărat este acela pe care-l alesese senatul. Între soli se găsea și Vespronius Candi-

dus, un bătrîn fost consul, care-și atrăsese ura soldaților din cauza asprimii și a zgîrciei sale în vremea cînd le fusese comandant. Pentru a înlocui pe Severus a fost trimis Valerius Catulinus, ca unul care putea să-i ia locul, fiindcă avea armata la dispoziția sa. A fost trimis de asemenea și centurionul Aquilius, cunoscut prin uciderea unor senatori, să asasineze pe Severus. Iulianus a poruncit ca între timp pretorienii să facă exerciții militare la cîmp și să fie fortificate turnurile. Dar soldații obișnuiți cu șederea și cu luxul din oraș, erau indisciplinați și nu voiau să lucreze, de aceea a fost nevoie să fie angajați în locul lor oameni plătiți pentru executarea lucrărilor ordonate⁹.

6 Severus se apropia de oraș cu armată amenințătoare, iar Didius Iulianus nu putea conta de loc pe armata pretoriană, mai ales că ura și batjocura poporului împotriva lui creșteau zilnic. Iulianus, temîndu-se că de partea lui Severus este și Laetus, a dat ordin ca și acesta să fie ucis, dovedind ingratitude față de binefacerea primită de la Laetus, care-l scăpase din mîinile lui Commodus, ordonînd ca totodată să fie ucisă și Marcia.

Dar, în timp ce Iulianus lua astfel de măsuri, Severus a ocupat flota de la Ravenna. Solii senatului, care făgăduiseră ajutorul lor lui Iulianus, au trecut de partea lui Severus. Tullius Crispinus, prefectul pretoriului, trimis să conducă flota contra lui Severus, fiind invins, s-a întors la Roma. Cînd Iulianus a văzut aceasta, a rugat senatul ca fecioarele vestale, cu ceilalți preoți și cu senatorii înșiși, să iasă în întîmpinarea armatei lui Severus și cu panglicile sfinte întinse înainte să ceară îndurare, pregătind astfel o slabă apărare contra unor soldați barbari. Augurul Pautius Quintillus, fost consul, s-a opus acestei măsuri a lui Iulianus, spunînd pe față că nu trebuie să fie împărat cel ce nu poate rezista adversarului cu armele. Mulți sena-

tori au fost de aceeași părere. Înfuriat, Didius, a ordonat să vină soldații din tabără și să constrângă pe senatori la supunere, sau să-i ucidă; a revenit însă asupra ordinului dat; căci nu se cuvenea ca senatul, care pentru Iulianus declarase pe Severus dușman, să-l aibă acum pe același Iulianus dușman. Trecînd la gînduri mai bune, a venit la senat și i-a cerut să dea o hotărîre, prin care să-l facă și pe Severus părtaș la domnie; ceea ce s-a făcut pe dată.

7 Atunci le-a venit tuturor în minte o prevestire pe care și-o făcuse Iulianus cînd a primit domnia. Anume, atunci, cînd consulul designat, spunîndu-și părerea, a pronunțat cuvintele: „Socotesc că Didius Iulianus trebuie numit împărat“ Iulianus i-a șoptit „Adu-gă și Severus“, voin-d să-și adauge și numele bunicului și al străbunicului său. Sînt istorici care spun că Iulianus nu s-a gîndit niciodată să măcelărească senatul, care i-a fost atît de bun sfătuitor¹⁰.

După decretul senatului Didius Iulianus a trimis îndată pe Tullius Crispinus unul din prefecți la Severus. În același timp a făcut al treilea prefect pe Veturius Macrinus, căruia-i promisese Severus printr-o scrisoare că-l va face prefect. Dar poporul a început să vorbească și Severus a bănu-it același lucru, anume că pacea a fost propusă numai de formă și că în realitate Tullius Crispinus, prefectul pretoriului, are mandat să-l asasineze. De aceea, cu consimțămîntul soldaților, Severus a preferat să-i fie lui Iulianus dușman, decît tovarăș de domnie, scriind în acest sens la Roma multe scrisori, și dînd pe ascuns edicte, care s-au răspîndit în public. Pe de altă parte Iulianus a fost atît de fără minte, încît făcea totul după sfatul magilor, cu ajutorul cărora socotea că va îndupleca minia poporului și va potoli armele soldaților. S-au jertfit și cîteva victime pe care nu le admiteau datinele romane, s-au cîntat rugăciuni inexistente în ritualul religios și Iu-

lianus a recurs chiar la ghicitul cu oglinda¹¹, în care se spune că, legați la ochi și spunându-li-se unele descîntece deasupra capului, copiii prevăd viitorul. Se zice că atunci un copil a văzut venirea lui Severus și plecarea lui Iulianus.

8 Crispinus a fost întîmpinat de oamenii trimiși de Severus să-i iasă în cale, și apoi ucis de Severus din îndemnul lui Iulianus Laetus, iar decretul senatului n-au fost luate în seamă. Convocînd senatul și cerîndu-i părerea asupra celor ce trebuie să facă, Iulianus n-a căpătat nici un răspuns precis de la senat. Atunci, din proprie inițiativă, a poruncit lui Lollianus Titianus să înarmeze pe gladiatorii de la Capua, iar pe Claudius Pompeianus din Tarracina l-a chemat tovarăș la domnie, ca pe unul care era ginere de împărat¹² și care fusese multă vreme comandant de oști. Dar acesta a refuzat, răspunzînd că e bătrîn și cu vedere slabă. Între timp, armata din Umbria trecuse de partea lui Severus care trimisese la Roma scrisori cerînd să i se păstreze asasinii lui Pertinax. În scurt timp Iulianus a fost părăsit de toți și a rămas în palat numai cu Genialis, unul din prefectii săi, și cu Repentinus, ginerele său.

Senatul a luat în sfîrșit hotărîrea să destituie pe Iulianus din domnie, s-a dat decretul de destituire și a fost îndată numit împărat Severus. Se auzise că Iulianus s-a sinucis luînd otravă; în realitate el a pierit din ordinul senatului, care a trimis la palat un grup de oameni și dintre aceștia un soldat de rînd l-a ucis pe cînd el cerea îndurare lui Caesar, adică lui Severus¹³. La venirea sa pe tron își emancipase fiica, dîndu-i partea ei de moștenire; pe dată i-a fost luat acest drept, împreună cu numele de August.

Corpul i-a fost dat de Severus soției sale Manlia Scantilla și fiicei pentru înmormîntare¹⁴. A fost dus în cavoul strămoșesc la cinci mile de Roma, pe șoseaua Labicana.

9 Se reproșă lui Iulianus că i-a plăcut prea mult mîncarea și jocurile de noroc, că făcea exerciții cu arme de gladiator și că la toate acestea s-a dedat la bătrînețe, deși ca tînăr niciodată nu fusese pătat de asemenea vicii. A fost acuzat și de trufie, deși pe timpul domniei a fost foarte modest, foarte popular în raporturile cu oamenii, foarte blînd în cercetarea vinovățiilor, foarte tolerant în ceea ce privește libertatea. A trăit 56 de ani și 4 luni și a domnit două luni și cinci zile¹⁵. I s-a socotit ca o vină mai ales faptul că pe cei pe care trebuia să-i țină sub autoritatea sa i-a făcut căpeteniile lui în conducerea statului.

SEVERUS

de Aelius Spartianus

1 După uciderea lui Didius Iulianus, a ocupat scaunul imperial Severus. Acesta a fost originar din Africa, din localitatea Leptis¹. Tatăl său se numea Geta², iar strămoșii i-au fost cavaleri romani, înainte ca dreptul de cetățenie³ să fie general. Mama sa se numea Fulvia Pia. Unchii după tată, Aper și Severus, au fost amândoi consuli. Bunic după mamă i-a fost Macer, iar după tată Fulvius Pius. S-a născut în a șasea zi înainte de idele lui aprilie sub cel de al doilea consulat al lui Erucius Clarus și cel dintâi al lui Severus⁴. În prima copilărie, înainte de a studia literatura latină și pe cea greacă, pentru care a arătat un interes deosebit, nu practica nici un alt joc cu copiii, în afară de cel de-a judecătorii. La acest joc, el ședea pe scaun în mijlocul celorlalți copii, care-l înconjurau stînd grupăți în picioare cu fascele și cu securile întinse, iar el judeca. La vîrsta de 18 ani a declamat în public și a venit la Roma pentru studii. A cerut toga laticlavă de la divinul Marcus și a obținut-o fiind susținut de Septimius, ruda sa, care fusese de două ori consul.

Cînd a venit la Roma, gazda la care a tras, citea tocmai la ora aceea biografia împăratului Hadrianus și acest fapt i s-a părut ca o prevestire a viitoarei sale ascensiuni. A avut și o altă prevestire a domniei: invitat la masa împăratului, s-a dus îmbrăcat în pallium⁵ și nu în togă, cum era uzanța, din care cauză i s-a dat în timpul mesei chiar toga de președinte a împăratului. Tot atunci, noaptea, a visat că se găsește în sînul unei lupoaice, ca Remus și Romulus. O dată s-a așezat și pe scaunul imperial, pus la întîmplare de un slujbaș, neștiind că nu e permis acest lucru. Altă dată, pe cînd dormea la o cabană, un șarpe i s-a încolăcit în jurul capului și, cînd cei cu care era Severus

trezindu-se au început să strige, șarpele s-a depărtat fără să-i facă vreun rău.

2 A avut o tinerețe plină de aventuri, uneori chiar de crime. Acuzat de adulter, a fost achitat de proconsulul Iulianus⁶, căruia i-a urmat la proconsulat, cu acesta fiind apoi coleg de consulat și urmându-i la domnie. Părăsind tribunalul militar, a îndeplinit sirguincios funcția de cvestor⁷. După cvestură i-a căzut la sorți Baetica⁸, de unde s-a dus în Africa să-și aranjeze unele interese de familie, pentru că tatăl său murise. În timp ce se găsea în Africa, i s-a dat Sardinia în locul Baeticei, care era prădată de mauri.

După cvestura din Sardinia, a primit delegație de proconsul în Africa⁹. În timpul acestei delegații, un plebeu cu numele de Leptitanus, compatriot de al său, întîlnindu-l însoțit de fascii, l-a îmbrățișat ca pe un vechi tovarăș de arme, dar a fost lovit de crainic, care i-a atras atenția: „Nu îmbrățișa plebeu nesocotit, pe un delegat al poporului roman“. De atunci delegații, care înainte se plimbau pe jos, au început să meargă numai în trăsură. Tot pe acea vreme, într-un oraș din Africa, vrînd să-și afle viitorul, s-a dus la un astrolog care, potrivit-și horoscopul și văzînd în el lucruri mari, i-a spus: „Pune aici datele tale de naștere, nu ale altuia“. Severus a jurat că ale sale sînt datele de naștere și astrologul i-a prezis tot, ceea ce după aceea s-a și întîmplat.

3 Ca tribun al poporului, numit de împăratul Marcus, a îndeplinit cu mare exigență și energie această sarcină. Atunci s-a căsătorit cu Marcia¹⁰, despre care nu vorbește în istoria vieții sale particulare, dar căreia, ca împărat, i-a ridicat statui. La vîrsta de 32 de ani a fost numit pretor de Marcus nu dintre candidații recunoscuți oficial, ci din mulțimea de competitori. Trimis în Spania¹¹, a visat că i s-a poruncit să restaureze templul lui Augustus din Tarraco, care începuse să se ruineze. După aceea, tot în vis, din virful unui munte foarte înalt, a văzut tot pămîntul

și Roma însăși, cu provinciile unite într-un concert de liră, voce și fluer. A dat jocuri chiar în absența sa. A fost numit comandantul legiunii a IV-a scitice, cantonată lângă Massilia¹². După aceea s-a dus la Athena pentru studii, pentru inițierea în misterele religioase și pentru vizitarea monumentelor vechi. Aici a suferit unele neplăceri din partea atenienilor, din care cauză le-a devenit dușman și, mai târziu, ca împărat, le-a redus privilegiile. Apoi a primit provincia Lugdunum¹³, ca delegat imperial. Pierzându-și soția a voit să se căsătorească din nou și, în acest scop, cerceta în zodii destinul fetelor de măritat, căci el însuși era foarte priceput în astrologie. Auzind că este în Syria o fată, în a cărei zodie se spusese că se va căsători cu un rege, pe aceea a luat-o în căsătorie, prin mijlocirea prietenilor; este vorba de Iulia, prin care curînd a devenit tată¹⁴.

4 Datorită suveranității, cinstei și dezinteresării sale, a fost iubit de galli ca nimeni altul. A guvernat Pannonia cu rangul de proconsul. După aceea i-a ieșit la sorți proconsulatul Siciliei și la Roma i s-a născut al doilea fiu¹⁵. În Sicilia a fost acuzat că ar fi consultat pe preoți și pe chaldei, cu gândul la domnie. Anchetat de prefectii pretorienii, cum Commodus începuse să devină odios, a fost achitat, iar acuzatorul său a fost răstignit pe cruce pentru calomnie. A fost consul pentru prima dată împreună cu Apuleius Rufinus, fiind numit de Commodus dintr-un mare număr de candidați¹⁶. După consulat, aproape un an a stat fără ocupație. Apoi, prin intervenția lui Laetus, a fost numit comandantul armatei din Germania¹⁷. Cum avea niște case foarte mici înainte de plecarea în Germania, a cumpărat la Roma niște grădini întinse și o moșie la Veneția. În aceste grădini, cînd într-o zi lua masa pe iarbă verde cu copiii, avînd mîncături simple și fructe, copilul cel mai mare, care pe atunci avea 5 ani, a luat de la masă fructe și a început să împartă copiilor de joacă. Tatăl, făcîndu-i observație, i-a zis: „Fii

mai econom, căci n-ai avuții împărătești“. Copilul a răspuns: „Dar voi avea“. Plecînd în Germania, și-a îndeplinit misiunea în așa fel, că și-a sporit și mai mult renumele pe care o căpătase înainte.

5 Pînă acum deținuse funcțiile militare ca simplu particular. La legiunile din Germania însă, auzindu-se că împăratul Commodus a fost ucis și că domnia o deține Iulianus în ura tuturor, la propunerea multora, cu tot refuzul său, a fost numit împărat la Carnuntum¹⁸, la idele lui August. Cu acest prilej a dat soldaților atîția sestertii, cît nu dăduse înainte nici unul dintre împărați. După ce a întărit provinciile pe care le lăsa în spatele său s-a îndreptat spre Roma, pe drum toți spunîndu-i-se, mai ales că armatele din Illyria și din Gallia, silite de comandanți, depuseseră jurămîntul în numele lui. De toți era primit ca răzbunător al lui Pertinax. În acest timp, la propunerea lui Iulianus, senatul a declarat pe Septimius Severus dușman public, trimițînd soli la armată cu ordin ca soldații să-l părăsească. Severus, cînd a auzit că solii veniți sînt trimiși din partea senatului, mai întîi s-a temut, dar după aceea corupîndu-i i-a făcut să vorbească armatei pentru el și să treacă de partea lui. Aflînd de aceste lucruri, Iulianus a determinat senatul să dea o hotărîre prin care Severus era numit tovarăș de domnie. Nu se știe dacă Iulianus a făcut acest lucru în mod sincer sau perfid, fiindcă mai înainte trimisese niște agenți ai săi, cunoscuți ca asasini ai unor generali, să ucidă pe Severus, cum trimisese să-l asasineze și pe Pescennius Niger, care la propunerea armatei din Siria fusese declarat împărat. Dar Severus, evitînd manevrele celor pe care-i trimisese Iulianus să-l ucidă, a trimis scrisori la pretorienii, prin care le-a dat semnalul fie de a părăsi, fie de a ucide pe Iulianus. Aceștia l-au ascultat și Iulianus a fost ucis în palat, iar Severus a fost invitat la Roma. Astfel, ceea ce nu i s-a mai întîmplat altcuiva, a fost de ajuns un semn, ca Se-

verus să devină biruitor și să vie în fruntea armatelor la Roma.

6 Fiindcă Severus după uciderea lui Iulianus stătea încă în tabără și în cort, ca și cum venise între dușmani, senatul a trimis la el o solie de 100 de senatori să-l felicite și să-l invite la domnie. Aceștia l-au întâmpinat la Interamna¹⁹ și l-au salutat, după ce el înarmat i-a înconjurat de oameni înarmați și i-a percheziționat să n-aibă arme cu ei.

În ziua următoare, ieșindu-i în întâmpinare tot personalul palatului imperial, el a dat solilor câte 90 de monede de aur și la plecare le-a spus că, dacă cineva vrea, poate să rămână și să se întoarcă la Roma cu el. Îndată a făcut prefect al pretoriului pe Flavius Iuvenalis, pe care-l numise și Iulianus ca al treilea prefect. Între timp, pe militarii și cetățenii din Roma i-a cuprins teama că Severus vine împotriva lor, fiindcă-l socotiseră dușman al statului. Teama lor creștea și din cauză că Severus, aflând că Pescennius Niger a fost numit împărat de către legiunile din Syria, a interceptat prin oamenii săi decretul și scrisorile trimise de către acesta către popor și către senat, pentru a nu ajunge să fie date poporului sau să fie citite în senat. În acest timp chiar s-a gândit să-și lase ca succesor pe Clodius Albinus, căruia se părea că un decret împărătesc îi asigurase domnia²⁰. Dar temându-se chiar de cei în care avea încredere, a trimis pe Heraclitus să cîștige de partea sa Britannia²¹, iar pe Plautianus să pună mîna pe copiii lui Niger. Venind la Roma, Severus a ordonat pretorienilor să-l întâmpine, în tunici, fără arme, și așa i-a convocat și în fața tronului său, înconjurîndu-i din toate părțile de oameni înarmați²².

7 Intrînd apoi în Roma înarmat²³, cu ostași înarmați, s-a urcat pe Capitoliu, iar de aici a intrat în palat în această ținută, fiind purtate înainte-i, întoarse în jos, nu ridicate în sus, steagurile pe care le

luase de la pretorienii. Soldații săi s-au răspândit apoi în tot orașul, în temple, în portice, în clădirile de lângă palat, ca și cum ar fi fost cazați astfel. Intrarea lui Severus în Roma a produs ură și groază, fiindcă soldații luau fără să plătească, amenințând cu devastarea orașului²⁴. În ziua următoare a venit în senat înconjurat nu numai de soldați ci și de prieteni înarmați. În senat a făcut o dare de seamă în legătură cu luarea domniei, arătând că Iulianus trimisese oameni cunoscuți prin asasinarea altor comandanți să-l ucidă. A cerut senatului să dea o decizie, potrivit căreia împăratul să n-aibă dreptul de a ucide pe un senator, fără să fie consultat senatul. Dar pe cînd el era în senat, soldații, luîndu-se la ceartă între ei, au cerut senatului să le dea 10 000 de sesterti, după exemplul celor care l-au adus la Roma pe Augustus Octavianus și care au primit tot atît²⁵. Severus voia să ia măsuri represive împotriva lor, dar neputînd face aceasta, ca să-i liniștească, le-a acordat o gratificație și le-a dat ordin să plece. A făcut apoi pentru Pertinax funeralii pe seama statului, l-a ridicat în rangul zeilor și i-a consacrat un preot și un colegiu de heluvieni, care fuseseră înainte preoții lui Marcus²⁶. El însuși a voit să capete numele de Pertinax, dar a renunțat, fiindcă i s-a părut că-i poate fi de rău augur. După aceea a achitat datoriile bănești ale prietenilor.

8 Și-a înzestrat fiicele și le-a căsătorit, pe una cu Probus, iar pe cealaltă cu Aetius²⁷. A vroit să dea ginerelui său prefectura orașului, dar acesta a refuzat, spunînd că este mai puțin onorabilă calitatea de prefect decît aceea de ginere al împăratului.

Pe amîndoi ginerii însă i-a făcut consuli și i-a îmbogățit. Într-o zi a venit la senat și, acuzînd pe foștii prieteni ai lui Iulianus, pe mulți i-a proscris și i-a ucis. A judecat un mare număr de procese și a pedepsit grav pe judecătorii acuzați de provinciali și găsiți vinovați. S-a îngrijit atît de mult de aprovizionare pe care o găsisse deficitară, că la moartea sa a

lăsat poporului roman un excedent de provizii pentru 7 ani²⁸.

A plecat în orient pentru a-și consolida situația în acea parte, fără să spună încă ceva în public despre Niger. A trimis totuși legiuni în Africa, pentru ca nu cumva acesta, trecînd prin Lybia Egiptul să ocupe Africa și să amenințe poporul roman cu lipsa de alimente. A pus pe Domitius Dexter prefect în locul lui Bassus și, la treizeci de zile după ce venise la Roma, a plecat. Ieșit din oraș, la Stîncile Roșii²⁹ s-a găsit în fața unei mari tulburări în armată din cauza neînțelegerilor pentru alegerea locului de tabără. A venit la el și fratele său Geta, pe care însă l-a sfătuit să se mulțumească cu provincia ce-i fusese încredințată și să nu spere altceva. Pe copiii lui Niger, care-i fuseseră aduși, i-a tratat ca și pe copiii săi³⁰. A trimis o legiune să ocupe Grecia și Turcia, ca să nu le ocupe Pescennius, dar Niger ajunsese în Bizanț. Voind să ocupe și Perinthul³¹, Niger a ucis mulți soldați și de aceea a fost declarat dușman public împreună cu Aemilianus³². A propus lui Severus să împartă domnia cu el, dar acesta a refuzat și i-a promis în schimb că-i oferă un loc sigur, dar în exil, dacă vrea; pe Aemilianus însă Severus nu l-a iertat. Aemilianus, învins în Helespont de generalii lui Severus, a fugit mai întii la Cyzicus și de aici în altă localitate, unde a fost ucis din ordinul generalilor lui Severus, care au împrăștiat și oștile lui Niger.

9 Auzind despre aceste evenimente, Severus a trimis scrisori la senat, ca și cum lucrurile s-ar fi liniștit. Dar s-a ciocnit cu Niger și ucigîndu-l la Cyzicus³³ i-a purtat capul în vârful suliței. Apoi a trimis în exil cu mama lor pe fiii lui Niger pe care-i tratase mai înainte ca pe fiii săi și a anunțat senatului victoria obținută. Dintre senatorii care fuseseră de partea lui Niger n-a pedepsit decît pe unul³⁴. A fost mai supărat pe antiochieni, pentru că rîseseră de el pe cînd era guvernator în orient și se arătaseră de partea lui Ni-

ger chiar după ce acesta fusese învins; de aceea le-a retras multe din privilegii. Neapolitanilor din Palestina³⁵ le-a ridicat dreptul de cetățenie, fiindcă au luptat mult timp cu armele de partea lui Niger. A pedepsit cu cruzime pe mulți dintre cei care urmaseră pe Niger, exceptând tagma senatorială, și un mare număr de orașe care fuseseră de partea acestuia au fost supuse unor vexațiuni și neplăceri. A ucis totuși pe senatorii care luptaseră alături de Niger ca generali sau tribuni. Apoi a luat măsuri împotriva popoarelor din Arabia și a pus sub stăpânire romană pe panți și pe adiabeni³⁶, care toți simpatizaseră cu Passennius. Pentru aceasta, la întoarcere i s-a acordat triumful și a fost supranumit Arabicus³⁷, Adiabenicus, Parthicus, dar triumful l-a respins, ca să nu se pară că e sărbătorit cu triumful pentru victorii într-un război civil; de asemenea n-a acceptat nici supranumele de Parthicus, ca să nu su-pere pe parți.

10 Pe când se întorcea la Roma după războiul civil împotriva lui Niger i s-a anunțat un alt război civil, început de Clodius Albinus, care a făcut o rebeliune în Galia, din care cauză i-au fost uciși copiii³⁸ împreună cu mama lor. Îndată l-a declarat dușman public pe Albinus, ca și pe cei care-i scriseseră sau îi răspunseseră binevoitor la scrisori. Pe când mergea contra lui Albinus, în timpul drumului, la Viminacium l-a numit pe Bassianus, fiul său mai mare, Caesar, adăugându-i și numele de Aurelius Antoninus, ca să-și ia fratelui său Geta³⁹ nădejdea pe care o nutrea pentru domnie. Îi pusese fiului său numele de Antoninus, fiindcă visase că un Antoninus îi va fi succesor. Unii spun că și Geta s-a numit Antoninus, ca și el să succeadă la domnie. Alții socotesc că lui Bassianus i-a fost adăugat numele de Antoninus, fiindcă Severus însuși voia să treacă în familia lui Marcus. La început generalii lui Severus au fost învinși de generalii lui Albinus. Neliniștit din această cauză, consultând augurii din Pannonia, i s-a răspuns că nu va fi învingător,

dar că adversarul nici nu va fi prins, nici nu va scăpa, ci va pieri lângă o apă⁴⁰. Între timp mulți prieteni ai lui Albinus dezertind s-au predat, mulți generali au fost luați prizonieri și pedepsiți de Severus.

11 Multe lupte cu rezultat variat au avut loc și în Gallia. la Tinurtium⁴¹ a repercutat o victorie strălucită contra lui Albinus, dar a suferit un accident grav, căzînd de pe cal. S-a crezut că a căzut o bară de plumb peste el și l-a ucis și că de acum armata are să aleagă un alt împărat⁴². În acest timp, citind un act al senatului de laudă la adresa lui Clodius Celsinus, care era din Adrumetum și rudă cu Albinus, Severus mîniat pe senat, fiindcă-l socotea că se manifestă în favoarea lui Albinus, a hotărît să ridice pe Commodus în rangul zeilor, ca și cum în felul acesta s-ar fi putut răzbuna pe senat. Mai întîi el a declarat în mijlocul armatei pe Commodus divin și a scris despre acest lucru senatului în aceeași scrisoare în care vorbea despre victoria sa. A poruncit apoi ca să fie făcute bucăți și împrăștiate cadavrele senatorilor care căzuseră în luptă, iar lui Albinus, care-i fusese adus muribund să i se taie capul și să fie trimis la Roma cu o scrisoare. Albinus a fost răpus în a unsprezecea zi înainte de calendele lui martie⁴³. Severus a dat ordin ca restul cadavrului să fie expus în fața casei sale și să fie lăsat acolo mai mult timp. Apoi încălecînd pe cal, l-a mînat cu furie peste cadavrul lui Albinus pe care l-a călcat în picioare cu toată împotrivirea calului speriat. Unii spun că a dat dispoziție să fie aruncat cadavrul în Rhodanus împreună cu al soției și al copiilor acestuia⁴⁴.

12 Au fost uciși foarte mulți partizani ai lui Albinus, între care fruntași chiar ai orașului, și multe femei cu nume cunoscute, averile fiindu-le confiscate și îmbogățind tezaurul public. Au fost uciși de asemenea și foarte mulți oameni de vază din Spania și din Gallia. În schimb, soldaților le-a dat solde atît de

mari, cum n-a dat nimeni dintre împărați și le-a lăsat și iilor săi din proscrierile făcute atâtea bogății, câte nu lăsase nici unul dintre împărați.

O mare parte din aur o strânsese ca împărat din Gallia, Spania și Italia. Atunci pentru prima dată a fost înființată o procuratură pentru averile particulare⁴⁵. Mulți, care și după moartea lui Albinus rămăseseră credincioși acestuia, au fost urmăriți cu război și învinși de către Severus. Tot în această vreme s-a anunțat că legiunea din Arabia a trecut între partizanii lui Albinus.

După ce a pedepsit grav toate grupările în favoarea lui Albinus, ucizînd pe cei mai mulți, iar acestuia distrugîndu-i neamul întreg, a venit la Roma mîniat pe popor și pe senatori. A elogiat în ședința senatului memoria lui Commodus, l-a numit zeu, iar despre sine a spus că numai ticăloșii nu-l apreciază, văzîndu-se bine că este stăpînit de furie. După aceea a vorbit despre blîndețea sa, el, care a fost atît de crud și care a ucis pe senatorii arătați mai jos.

13 Au fost uciși fără judecată, dintre cei mai cunoscuți⁴⁶ următorii: Mummius Secundinus, Asellius Claudianus, Claudius Rufus, Vitalius Victor, Papius Faustus, Aellius Celsus, Iulius Rufus, Lollius Professus, Aurunculeius Cornelianus, Antoninus Balbus, Postumius Severus, Sergius Lustralis, Fabius Paulinus, Nonnius Gracchus, Mosticius Fabianus, Casperius Agrippinus, Caeionius Albinus, Claudius Sulpicianus, Memmius Rufinus, Casperius Acmilianus, Cocceius Verus, Erucius Clarus, Lucius Stilo, Clodius Rufinus, Egnatuleius Honoratus, Petronius Iunior, iar din familia Pescenniilor: Festus, Veratinus, Aurelianus, Materianus, Iulianus și Albinus, din familia Cerelliilor: Macrinus, Faustinianus, Iulianus, apoi Herennius Nepos, Sulpiciuscanus, Valerius Catullinus, Novius Rufus, Claudius Arabianus, Marcus Asellio. Ucigașul acestor mulți și respectabili bărbați, — căci o bună parte dintre ei au fost consuli, pretori, toți oameni

dintre cei mai distinși — este totuși privit de africani ca un zeu.

A calomniat pe Cincius Severus, acuzându-l că ar fi încercat să-l otrăvească, și astfel l-a ucis.

14 A aruncat la lei pe Narcissus, care strangulase pe Commodus. Pe lângă aceștia, a ucis și mulți oameni cu situație obscură, în afară de cei ce au căzut în lupte. Vrînd să cîștige bunăvoința poporului, a trecut de la cetățeni pe seama fiseului prestațiile și dările pentru transport. A obligat senatul să numească pe Bassianus mai întii Caesar, iar apoi Antoninus, și să-i acorde insigne imperiale. După ce a trecut zvonul despre un război cu parții, folosindu-se de autoritatea sa a ridicat statui tatălui său, mamei, bunicului și primei soții⁴⁷. Pe Plautianus⁴⁸, deși foarte bun prieten, cînd i-a cunoscut felul de viață l-a urît așa de mult, încît l-a numit dușman public și i-a dărîmat statuile din tot imperiul însemnîndu-l cu această gravă insultă, mîniat mai ales fiindcă Plautianus își așezase statuia sa între statuile rudelor și prietenilor apropiați ai lui Severus. A iertat pe palestinieni de pedeapsa la care se expuseseră din cauza lui Niger. Apoi s-a împăcat cu Plautianus și intrînd cu el în oraș, ca și cum și-ar sărbători un triumf, au urcat împreună în Capitoliu, deși mai tîrziu l-a ucis. Lui Geta, fiul său mai mic, i-a dat toga virilă, iar pe cel mai mare l-a căsătorit cu fiica⁴⁹ lui Plautianus. Pe cei ce spusese că Plautianus este dușman public i-a deportat; astfel, ca printr-o lege naturală, totul este supus schimbării. Pe fii i-a numit consuli, iar pe Geta, fratele său, l-a înmormîntat. S-a dus apoi la război cu parții, după ce a organizat un spectacol de gladiatori și a făcut daruri poporului. În timpul acesta a ucis pe mulți, pentru cauze adevărate sau închipuite. Erau condamnați unii pentru că făcuseră glume, alții pentru că tăcuseră, alții pentru că vorbiseră figurat, cu jocuri de cuvinte ca acestea: „Iată un împărat cu adevăratul său nume, adevărat Pertinax, adevărat Severus⁵⁰“.

15 Se spunea în cercuri largi că Septimius Severus duce războiul cu părții din dorința de glorie, nu din vreo necesitate de stat. Și-a imbarcat armata la Brundisium și, continuându-și drumul, a venit în Syria și a respins pe părți⁵¹. Apoi s-a întors în Syria să se pregătească și să continue războiul împotriva părților. Între timp, sub influența lui Pluatianus, urmărirea resturile partidului lui Pescennius, astfel încît și-a suprimat chiar pe unii dintre amici, socotindu-i că atentează la viața sa. Pe mulți i-a ucis acuzându-i că au consultat pe chaldei și prezicători în legătură cu sănătatea lui. Îi suspecta mai ales pe cei vrednici de a fi împărați, fiindcă fiii săi erau încă mici, și credea sau zicea că despre aceasta vorbesc toți cei ce s-ar fi putut gîndi la domnie. Cînd erau cîte unii uciși. Severus se scuza și, după moartea lor, spunea că n-a dat el ordin să se facă ceea ce s-a făcut. După cum spune Marius Maximus, de această scuză s-a folosit mai ales în legătură cu Laetus. Cînd sora sa a venit din Leptis la el, abia vorbind latinește, încît l-a făcut pe împărat să roșească, i-a dat totuși fiului acesteia laticlava, iar ei multe daruri, trimițînd-o în patrie cu fiul ei, care nu mult după aceea a murit.

16 La sfîrșitul verii, intrînd în Parția și alungînd pe rege, a ajuns pînă la Ctesifon, pe care l-a ocupat în pragul iernii, căci în acele regiuni războaiele se duc mai bine iarna. Fiindcă soldații trăiau cu rădăcini și ierburi, contractau din această cauză maladii și indispoziții. Dar deși părții rezistau și el nu putea merge mai departe cu soldații bolnavi de stomac din cauza hranei neobișnuite, totuși a luptat cu îndrjire și a ocupat orașul, alungînd pe rege și ucizînd pe mulți. Această victorie i-a adus supranumele de Parthicus și datorită ei fiul său Bassianus Antoninus, care căpătase numele de Caesar la vîrsta de 13 ani, a fost numit de armată părtaș la domnie. Și pe Geta, fiul cel mic, soldații l-au numit Ceasar și Antoninus, precum scriu cei mai mulți istorici. Pentru aceste nume a făcut sol-

daților mari daruri, lăsându-le toată prada orașului partic, așa cum cereau soldații. De aici s-a întors victorios în Syria, cu renumele de Parthicus⁵². Senatorii au vrut să-i acorde triumful, dar el a refuzat, spunînd că este suferind de gută și nu poate să stea în picioare în carul triumfal⁵³. Totuși, a îngăduit să fie sărbătorit cu triumf fiul său, căruia senatul îi acordase triumful asupra iudeilor⁵⁴, pentru că și în Syria lucrurile meraseră bine sub conducerea lui Severus. După ce a trecut în Antiochia, dînd toga virilă fiului său mai mare, l-a făcut consul împreună⁵⁵ cu el și îndată au intrat în exercitarea funcției consulatului în Syria. Apoi a mărit soldele ostașilor și a plecat la Alexandria.

17 În drum, a consolidat cele mai multe drepturi ale palestinienilor și a interzis sub pedeapsă gravă trecere la iudaism sau la creștinism⁵⁶.

Apoi a dat locuitorilor din Alexandria dreptul de a avea senat, căci aceștia trăiau înainte fără consiliu de stat, ca sub regi, mulțumindu-se doar cu un judecător, acela pe care li-l dăduse Caesar. În afară de aceasta, a mai făcut și alțe reforme. A fost plăcută pentru el această călătorie, căci l-au interesat, precum mărturisea adesea după aceea, religia zeului Serapis, cunoașterea monumentelor vechi, a animalelor și locurilor pe care nu le mai văzuse pînă atunci. A vizitat cu mare curiozitate Memfisul, Memnon piramidele și labirintul⁵⁷.

Fiindcă spațiul nu îngăduie a-i arăta și faptele mai mărunte, voi menționa pe cele mai de seamă. După ce a învins și ucis pe Iulianus, a concediat cohortele pretoriene, a trecut în rîndul zeilor pe Pertinax, contra voinței soldaților: a poruncit să fie abolite decretalele lui Salvius Iulianus, fără să poată obține acestea; în sfîrșit, se pare că a avut cognomenul de Pertinax nu atît din voința sa, cît din cauza severității moravurilor. În numărul mare de ucideri, mai crud s-a arătat cînd unul din dușmani, venind pocăit la el să-și ceară iertare pentru faptele sale, l-a întrebat el ce-ar

fi făcut dacă ar fi fost în locul său, neînduplecat în fața unei întrebări atât de înțelepte, a ordonat ca acesta să fie ucis⁵⁸. Setos de a distruge facțiunile, în toate luptele politice a ieșit învingător.

18 A supus pe Abgar⁵⁹, regele perșilor, a primit sub ordinele sale pe arabi, iar pe adiabeni i-a făcut tributari. Cea mai de laudă faptă din timpul domniei sale a fost aceea că a întărit Britannia cu un zid care străbătind insula de la mare pînă la ocean⁶⁰; de aici a primit și numele de Britannicus. A asigurat liniștea Tripolisului, de unde era originar, zdrobind populațiile războinice din jur, și a împărțit poporului roman zilnic untdelemn⁶¹ gratuit și întotdeauna din abundență. Pe cît de implacabil a fost față de delict, pe atît de drept în ridicarea celor capabili. A arătat destul interes pentru filozofie și pentru studiul elocinței și i-a plăcut foarte mult învățătura⁶². Pretutindeni a fost dușmanul tîlharilor⁶³. Și-a scris singur, cu fidelitate, istoria⁶⁴ vieții sale particulare și publice, avînd cusurul însă de a-și scuza viciul cruzimii, în legătură cu care senatul spunea că el trebuia sau să nu se fi născut, sau să nu fi murit, fiindcă a fost prea crud, dar și prea de trebuință statului. În casa sa era totuși cu mai puțină băgare de seamă, fiindcă a ținut-o în căsătorie pe Iulia, faimoasă prin adulterele ei, implicată chiar într-o conspirație. Odată, fiindcă era bolnav de picioare și nu se mai putea mișca ușor în operațiile militare, soldații au suportat cu neliniște acest lucru și l-au numit Augustus⁶⁵ pe fiul său Bassianus, care era împreună cu ei. El a poruncit să fie ridicat și așezat pe scaunul lui de împărat. Apoi a convocat în fața sa pe toți tribunii, centurionii, căpitanii și cohortele care făcuseră aceasta, precum și pe fiul său, care primise numele de Augustus. Dînd ordin ca toți autorii faptei să fie pedepsiți, în afară de fiul său, aceștia s-au prosternat la picioarele lui, cerîndu-i iertare. El atunci a pus mîna la cap și a zis: „Înțelegeți, în sfîrșit că nu picioarele, ci capul poruncește“.

Sînt cunoscute următoarele cuvinte ale acestui împărat, pe care soarta l-a ridicat de jos pe toate treptele civile și militare pînă la treapta cea mai înaltă, de împărat: „Am fost de toate și nimic nu-mi mai este de folos“.

19 A murit la Eboracum⁶⁶, în Britannia, după ce a supus populațiile care păreau dușmane Britanniei, în al XVIII-lea an al domniei, destul de bătrîn, stîns de o boală foarte grea. A lăsat doi fii, pe Antoninus Bassianus și pe Geta, căruia i-a dat de asemenea numele de Antoninus, în cinstea lui Marcus. A fost depus în mormîntul lui Marcus Antoninus, pe care l-a iubit mai mult decît pe toți împărații, în așa măsură, încît a pus pe Commodus în rîndul zeilor și socotea că numele de Antoninus trebuie de aici încolo să se adauge tuturor împăraților ca și cel de Augustus. El însuși a fost ridicat în rangul zeilor de către senat și de către fiii săi, care i-au făcut o înmormîntare cu mare pompă. Au rămas de la el lucrări publice deosebite, ca Septizonium⁶⁷ și băile numite ale lui Severus. Lui îi aparțin și galeriile din regiunea de peste Tibru, de lîngă poarta numită de asemenea cu numele său; acestea însă, căzînd repede în ruină, n-au fost folosite de public.

După moarte, în judecata tuturor a fost socotit un om mare, mai ales pentru că mult timp după el n-a venit nimic bun pentru statul roman nici de la fiii săi, nici de la împărații următori care, ca niște năvălitori, au jefuit tilhărește avutul roman. El era atît de simplu îmbrăcat, încît la tunică avea puțină purpură și pe umeri purta o hlamidă de lînă aspră. Foarte sobru la mîncare, avînd preferință pentru legumele din patria sa, bea cîteodată vin cu plăcere; carne mîncea foarte rar. Era frumos, voinic, purta barba mare, avea părul alb și creț, înfățișare impunătoare, voce sonoră, dar cu un accent african, pe care l-a păstrat pînă la bătrînețe⁶⁸.

După moarte a fost iubit mult, fie pentru că nu mai era pismuit pentru situația lui, fie pentru că nu-i mai era temută cruzimea.

20 Îmi amintesc că am citit cele scrise de Aelius Maurus, libertul lui Phlegon din Hadria, că Septimius Severus, aproape de moarte, se bucura foarte mult că lasă imperiului doi Antonini cu drepturi egale la domnie, după exemplul lui Pius, care lăsase imperiului pe Verus și pe Marcus Antoninus, cei doi fii ai săi adoptivi. Era mîndru că el dădea imperiului conducători pe fii săi adevărați, nu adoptivi, adică pe Antoninus Bassianus din prima căsătorie, și pe Geta din căsătoria cu Iulia⁶⁹. Dar s-a înșelat mult în speranțele sale, Căci l-a făcut nedemn de domnie pe unul crima de a-și fi ucis fratele, iar pe celălalt moravurile sale, și nici unuia dintre ei nu i-a rămas multă vreme numele respectabil. Și după părerea mea, Dioclețiane Auguste, este destul de limpede că aproape nici unul dintre oamenii de seamă n-au lăsat în urma lor un fiu bun și demn. Cei mai mulți ori au murit fără copii, ori i-au avut în așa fel, încît era mai bine pentru omenire să moară fără urmași.

21 Să-i luăm pe rînd de la Romulus; nici acesta, nici Numa Pompilius n-a lăsat nici un copil care să poată fi de folos statului. Ce se poate spune despre Camillus? Oare a avut el copii asemenea lui? Dar Scipio, dar Catonii, care au fost oameni atît de vestiți? Ce să mai vorbim despre Homer, Demosthene, Vergilius, Crispus, Terentius, Plautus și ceilalți? Ce să mai vorbească despre Caesar, sau despre Cicero, pentru care ar fi fost mai bine să n-aibă copii? Dar despre Augustus, care n-a avut bun nici măcar pe fiul adoptiv, deși putea să aleagă din atîția. Chiar Traian însuși s-a înșelat alegînd pe un concetățean și nepot al său. Dar să lăsăm la o parte pe cei adoptivi, printre care întîlnim pe Antoninus Pius și Marcus, adevărate divinități protectoare ale statului; să venim

la fii adevărați. N-ar fi fost o fericire mai mare pentru Marcus dacă n-ar fi lăsat pe Commodus moștenitor? Sau pentru Severus Septimius ce bine ar fi fost dacă n-ar fi avut fiu pe Bassianus, care îndată și-a ucis fratele, acuzându-l neîntemeiat că ar fi uneltit ceva împotriva lui cu gândul de a-l omorî; care a luat ca soție pe mama sa — vitregă, dar mamă, — ucigîndu-i în brațe pe fiul ei Geta⁶⁹; care a ucis pe Papinianus, strălucit reprezentant al dreptului și tezaur al științei legilor, pentru că nu voise să-i justifice uciderea fratelui, pe acest om mare care era și prefect, unind în el demnitatea rangului cu cea a științei, în sfîrșit ca să las la o parte pe celelalte, cred că Severus din cauza moravurilor fiului său, deși a fost om sever în toate și chiar crud, a fost socotit pios și demn de altarele zeilor. Se spune că, fiind grav bolnav, a trimis fiului său mai mare acea divină cuvîntare a lui Sallustius în care Micipsa îndemna pe fiii săi la pace⁷⁰.

Dar zadarnic... pe omul în puterea forțelor⁷¹...

În sfîrșit, Antoninus a trăit mult timp în ura poporului și acel nume, venerabil multă vreme, a devenit mai puțin iubit. Zadarnic a dat poporului îmbrăcăminte, de unde a fost numit Caracallus, și a făcut terme foarte somptuoase. Există la Roma un portic al lui Severus construit de fiul său. Pe acest portic sînt enumerate faptele săvîrșite, cum explică cei mai mulți.

22 I s-au arătat lui Severus mai multe semne de moarte. Odată a visat că a fost ridicat la cer de patru vulturi într-un car încrustat cu pietre prețioase, zburîndu-i înainte o fantomă uriașă, cu înfățișare ome-nească și că pe cînd era ridicat în sus, s-a deslușit numărul 89⁷², peste care număr de ani n-a trăit nici un an, fiindcă a venit pe tron bătrîn; că în văzduh a fost așezat pe un cerc mare de aramă, unde a rămas mult timp singur și părăsit; că în sfîrșit cum sta cu mare teamă să nu alunece și să se prăbușească în gol, a văzut pe Jupiter care chemîndu-l l-a luat și l-a așezat între Antonini. Într-o zi, cînd se dădeau jocuri

de circ și după obicei erau acolo trei statuete de gips ale Victoriei cu frunzele de palmier pentru învingători, cea de la mijloc, care ținea un glob avînd scris pe el numele lui izbită de bătaia vîntului, a căzut de pe podium fără să se răstoarne și a rămas pe pămînt în picioare. Cea pe care era scris numele lui Geta s-a prăbușit și s-a spart în bucăți, iar cea pe care era scris numele lui Bassianus a fost luată de vîrtejul vîntului și abia s-a oprit, fără să mai aibă cu ea frunza de palmier. Ducîndu-se să viziteze zidul de fortificație din Britannia, pe cînd se întorcea, nu numai învingător ci și cu pacea consolidată pentru totdeauna, la primul popas, cum se gîndea ce prevestire ar putea avea, un etiopian dintre militari, cunoscut prin caraghioslîcurile sale și prin glumele foarte apreciate, i-a ieșit în cale cu o coroană făcută din chiparos. El, mîniat, a ordonat să dispară din ochii săi omul și coroana cu astfel de culoare, dar se spune că acela i-a replicat sub formă de glumă: „Ai fost totul, ai învins totul, acum ai să fii zeu învingător”⁷⁹. Venind la Roma și vînd să facă un sacrificiu, din greșeala unui haruspice de țară, a fost dus mai întîi la templul Bellonei și apoi i-au fost aduse animale negre, pentru a fi jertfite. Refuzîndu-le, s-a îndreptat spre palatul imperial, dar din neglijența sacrificatorilor, animalele negre l-au urmat pe împărat pînă în pragul palatului.

23 Sint remarcabile construcțiile lui în foarte multe orașe. O trăsătură deosebită în conduita lui este aceea că la Roma a restaurat toate clădirile publice pe care timpul începuse să le deterioreze, neînscriindu-și aproape niciodată numele său pe ele, ci păstrînd pretutindeni pe ale întemeietorilor. Cînd a murit, a lăsat Roma aprovizionată cu grîu pentru șapte ani, astfel încît să se poată distribui zilnic cîte 75 000 de băniți; iar ulei atît încît să fie de ajuns timp de 5 ani nu numai pentru necesitățile Romei, ci și pentru ale întregii Italii. Se spune că ultimele lui cuvinte au fost acestea: „Am primit republica în situația tulbure pre-

tutindeni și o las pacificată chiar în Britannia; bătrîn și bolnav de picioare, las copiilor mei Antonini un imperiu puternic, dacă vor fi buni; slab dacă vor fi răi“. A poruncit tribunului să se dea cuv ntul de ordine „Să muncim“, fiindcă Pertinax, c nd a primit domnia dăduse cuv ntul de ordine „Să luptăm“. Hot rise să se facă în două exemplare statueta Fortunei, care de obicei însoțea pe împărați și stătea în dormitorul lor, pentru ca să lase fiecăruia din cei doi copii acest odor sf nt. Dar, v z nd că i se apropie ceasul morții, se spune că a poruncit ca statuia Fortunei să fie pusă pe r nd la fiii săi c nd vor fi împărați, o zi în dormitorul unuia, o zi în dormitorul celuilalt. Bassianus a disprețuit această r nduial  chiar înainte de a-și ucide fratele.

24 Corpul său a fost  nt mpinat cu mare respect de oamenii din provincii din Britannia p n  la Roma, deși unii spun că numai urna de aur, conțin nd cenușa lui Severus, a fost purtată, și depusă în morm ntul Antoninilor, căci Septimius a fost ars acolo unde încetase din viaț ⁷⁴.

C nd se construia Septizodium⁷⁵ nu se g ndea la nimic altceva, dec t ca cei ce vin din Africa să vadă această operă a sa. Se spune că dinspre acea parte voia să facă intrarea în clădirile palatului, adică în sala imperială, dacă în absența sa nu i-ar fi așezat prefectul orașului statuia în mijlocul clădirii. Voind să facă acest lucru Alexandru după aceea, se zice că a fost oprit de haruspici, fiindcă la jertfă n-avusese bune prevestiri.

PESCENNIUS NIGER

de Aelius Spartianus

1 Este rar și greu să se scrie bine istoria celor pe care victoria altora i-a făcut să treacă drept niște uzurpatori: de aceea greu găsim despre ei toate informațiile în memorii și anale. Faptele mari, care le fac cinste, unele sînt răstălmăcite, altele sînt lăsate la o parte; nu se depune mare grijă în cercetarea neamului și a vieții lor, socotindu-se că este destul dacă li se arată îndrăzneala și războaiele în care au fost învinși.

Așa dar, Pescennius Niger, după cum arată unii, s-a născut din părinți modești, după alții însă se spune că a fost de neam nobil, tată fiindu-i Annius Fuscus, mamă Lampridia, bunic un curator¹ din Aquinum², oraș din care își trăgea originea familia³ sa, deși nu se știe precis acest lucru.

Cu puțină cultură, cu un caracter aspru, nemăsurat în dorința de avere⁴, ducînd o viață sobră, dar cu porniri neînfrinate în tot felul de ambiții a fost mult timp comandant de unități militare și a fost avansat mereu, pînă ce, din porunca lui Commodus, a ajuns comandantul armatelor din Syria, susținut foarte mult de un atlet⁵ care mai târziu l-a strangulat pe Commodus, cum se făceau toate pe atunci.

2 După ce s-a aflat că a fost ucis Commodus, că Iulianus a fost numit împărat și apoi a fost ucis din ordinul lui Severus și al senatului și că și Albinus în Gallia a primit titlul de împărat, legiunile din Syria pe care le comanda l-au numit și ele pe Pescennius Niger împărat, ca să arate, după cum spun unii, mai mult ura față de Iulianus decît rivalitatea contra lui Severus. Din cauza urii față de Iulianus, în primele zile ale domniei, la Roma i-au fost favorabili senatorii, care urau și pe Severus, astfel încît, în mijlocul aruncărilor

cu pietre și al blestemelor tutrora, lui i se făceau bune urări, poporul îl numea în aclamații generale principe și Augustus.

Pe Iulianus îl urau cei din popor, fiindcă soldații lui uciseseră pe Pertinax și-l numiseră pe el împărat contra voinței poporului, din care cauză s-au produs și mari tulburări. Iulianus trimisese un primipilar⁶ să ucidă pe Niger, socotind prostește că cel care avea armată cu el și se putea apăra, fiind ca și un împărat, poate fi ucis de un primipilar. Cu aceeași nesăbuiță Iulianus trimisese și lui Severus, care fusese și el proclamat împărat, un înlocuitor. Ba trimisese și pe centurionul Aquilius, cunoscut prin asasinarea comandanților, ca și cum un împărat atît de mare putea fi ucis de un centurion. Tot atît de mare i-a fost lipsa de judecată cînd, precum se spune, interzicea lui Severus dreptul la domnie, afirmînd că acest drept i se cuvine lui cu prioritate, fiindcă a fost proclamat împărat mai înainte lui Severus.

3 Judecata poporului despre Pescennius Niger s-a văzut cu prilejul unor jocuri de circ⁷ organizate de Iulianus în cercul cel mare, cînd toate băncile fiind ocupate fără deosebire, poporul miniat de această dezordine, cerea, strigînd toți într-un glas, pe Pescennius Niger să-și ia asupra-și apărarea orașului, din ură față de Iulianus, cum am spus, și din dragoste pentru Pertinax, care fusese ucis de soldați. Se spune că Iulianus ar fi zis că o lungă domnie nu i se cuvine nici lui, nici lui Pescennius, ci lui Severus, care merita mai mult să fie urît de senatori, soldați, provinciali, popor, cum au arătat evenimentele. Pescennius a fost foarte bun prieten cu Severus, pe cînd acesta guverna provincia Lugdunum, fiind și el trimis pentru a prinde pe nenumărații dezertori care prădau pe atunci Gallia. A îndeplinit această misiune cu succes și a fost foarte apreciat de Severus care, într-un raport către Commodus, îl arăta ca pe un bărbat necesar republicii. Și într-alevăr, în armată a fost foarte energic. Niciodată sub comanda lui soldații

n-au cerut provincialilor cu forța lemne, ulei, corvezi. El însuși n-a acceptat nimic de la soldați și ca tribun⁸ n-a îngăduit nici soldaților să primească ceva. Iar ca împărat a dat ordin să fie uciși cu pietre de către soldații auxiliari doi tribuni dovediți că au făcut afaceri ilicite. Există o scrisoare a lui Severus către Ragninus Celsus, guvernatorul Galliei, în care se spune: „E rușinos că nu putem imita disciplina militară a aceluia pe care l-am învins în război; soldații tăi vagabondează, tribunii fac băi ziua nămiaza mare, în loc de săli de mese au cabarete, în loc să doarmă în cazărmi au camere în oraș, dansează, bea, cîntă și unitatea lor de măsură la ospete este băutura fără măsură. S-ar petrece acestea dacă ar exista vreo urmă de disciplină străbună? Indreaptă așadar mai întii pe tribuni și apoi pe soldați, pe care, cît timp se vor teme de tine, atît îi vei ține în frîu: să știi însă din exemplul lui Niger că soldații n-au teamă decît de tribunii și generalii corecți“.

4 Acestea sînt cuvintele lui Severus Augustus despre Pescennius. Iată acum, tot despre el și pe cele ale lui Marcus Antoninus către Cornelius Balbus⁹:

„Îmi lauzi pe Pescennius; îi recunosc meritele. Căci și predecesorul tău spunea despre el că e mîină de fier, cu o viață austeră, mai presus decît se cere unui ostaș. De aceea am trimis scrisori pentru a fi citite în fața armatei, care va fi încunoștințată că am dat ordin ca el să aibă sub comanda sa 300 de armeni, 100 de sarmați și 1 000 din ai noștri. Datoria ta este să le explici că nu lingușirea, care nu se potrivește moravurilor noastre, ci virtuțile sale l-au ridicat în această demnitate, pe care bunicul meu Hadrianus și străbunicul Traianus n-o acordau decît celor mai verificați“. Iată ce scrie despre el Commodus: „Îl cunosc pe Pescennius ca pe un bărbat brav și i-am dat două tribunate: îl voi face în curînd general, cînd Aelius Corduenus va fi pus în retragere din cauza bătrîneței“. Acestea au fost aprecierile tuturor despre el și Severus însuși a de-

clarat că l-ar fi iertat, dacă nu persevera în insurecția sa. În sfârșit, Pescennius a fost numit consul de către Commodus înaintea lui Severus, care s-a supărat cu atît mai mult, cu cît lui Niger i s-a dat consulatul la recomandarea primipilarilor. Severus scrie în istoria vieții sale că, fiind bolnav și fiii săi neavînd vîrsta de a putea domni, se gîndea că, dacă i se va întîmpla ceva, să-i urmeze la domnie Niger Pescennius și Clodius Albinus, care au devenit amîndoi cei mai mari dușmani ai lui Severus. De aici se vede bine ce părere a avut Severus despre Pescennius.

5 Dacă este însă să-l credem pe Severus, Niger a fost setos de glorie, cu o viață prefăcută, depravat în moravuri, avansat în vîrstă cînd a ocupat domnia, (de aici îi reproșează ambițiile), ca și cum Severus ar fi ajuns împărat mai tînăr, el care, deși își micșora vîrsta, se știe totuși precis că a domnit 18 ani și a murit la vîrsta de 89 ani¹⁰.

Severus a trimis pe Heraclitus să ocupe Bithynia, iar pe Fulvius¹¹ să pună mîna pe copiii lui Niger, care erau acum adulți. Totuși, Severus în senat n-a spus nimic despre Niger, deși auzise că acesta fusese proclamat împărat, pe cînd el pleca să liniștească lucrurile în orient. Plecînd, a trimis însă legiuni în Africa, pentru ca nu cumva Pescennius s-o ocupe și să înfometeze astfel poporul roman. Căci putea face acest lucru prin Libya și Egipt, care erau vecine Africii, cu toată greutatea drumului pe mare și pe uscat. Cînd Severus a venit în orient, Pescennius, deși avea sub stăpînirea sa Grecia, Tracia și Macedonia, pe care le ocupase cu prețul uciderii multor bărbați iluștri, a chemat totuși pe Severus să împartă cu el domnia. Acesta însă, din cauza celor uciși, l-a numit dușman public, ca și pe Aemilianus¹², iar generalii săi i-au învins armata, care era condusă de Aemilianus. Severus i-a promis că-l lasă în siguranță dacă se retrage din armată și pleacă în exil, dar el rezistînd a luptat mai

departe și a fost învins. Fugind, a fost rănit la Cyzicum lângă o mlaștină și, adus la Severus, a murit îndată.

6 Capul i-a fost plimbat în vârful unei suliți și trimis la Roma¹³. Copiii i-au fost uciși, soția de asemenea, averea i-a fost confiscată, toată familia i-a fost nimicită. Dar acestea toate s-au petrecut după ce s-a aflat de rebeliunea lui Albinus; căci înainte trimisese pe fiii lui Niger, împreună cu mama lor, în exil. Aprinzându-se de minie în al doilea război civil, și mai ales în cel de al treilea¹⁴, a devenit și mai aspru. Atunci Severus a ucis nenumărați senatori, fiind numit din această cauză de unii Sulla punicul¹⁵, iar de alții Marius.

Pescennius era înalt de statură, frumos la înfățișare, cu părul frezat cu grație în sus, cu vocea aspră, dar sonoră, de se putea auzi de la o distanță de 1 000 de pași în cîmp liber, dacă nu-i sta vîntul împotriva. Avea sentimentul pudoarei și se roșea întotdeauna la față, dar gitul îi era de atît de negru, încît, după cum spun mulți, de aceea i s-a zis Niger¹⁶. În restul corpului era alb și mai mult gras, îi plăcea vinul, dar la mîncare era sobru, dragostea nu-l interesa decît pentru a avea copii. În sfîrșit, cu consimțămîntul public, și-a luat asupra-și în Galia și îndeplinirea unor ceremonii religioase, sarcină care se încredințează celor mai morali. Îl vedem în grădinile lui Commodus, pictat pe bolta unui portic în mozaic, între prietenii cei mai apropiați ai lui Commodus, aducînd sacrificii lui Isis, divinitate pe care Commodus o cinstea atît de mult, încît își rădea capul, purta cu el pe Anubis¹⁷ și-i respecta toate riturile.

A fost așadar un foarte bun ostaș, un tribun unic, un general excelent, locotenent imperial foarte sever, consul distins, bărbat respectat și în viața particulară și în cea publică, dar împărat nefericit. Ar fi putut să fie de folos statului sub Severus, care a fost un om crud, dacă ar fi voit să colaboreze cu acesta¹⁸.

7 Dar a fost influențat de sfaturile lui Aurelianus care, măritîndu-și fetele cu băieții lui, l-a făcut să persiste în pretențiile la domnie.

A fost om de inițiativă, cu atît de mare autoritate, încît mai întîi a scris lui Marcus și apoi lui Commodus, cînd a văzut că provinciile sînt subminate de schimbările dese în administrație, propunînd să nu se schimbe mai de vreme de cinci ani guvernatorii, locotenenții imperiali sau proconsulii, fiindcă altfel ies din funcții înainte de a învăța să le îndeplinească. A cerut de asemenea să nu fie numiți în funcții superioare oameni noi, exceptînd administrațiile militare, și judecătorii să-și îndeplinească misiunea în provinciile în care fuseseră asesori. Severus și, după el, mulți alții au respectat aceste cerințe, după cum o dovedesc prefecturile lui Paulus și Ulpianus, care au fost în consiliul lui Papinianus¹⁹ și după aceea, deși unul avusese postul de senator, iar celălalt de referent pe lîngă Papinianus, au fost făcuți direct prefecti. Tot propunerea lui a fost ca nimeni să nu fie asesor în provincia sa, nimeni să nu fie administrator la Roma dacă nu e roman, adică originar din Roma. Pe lîngă acestea, el a alocat salarii consilierilor²⁰, pentru ca să nu-i cumpere clienții, spunînd că un judecător nu trebuie nici să dea, nici să primească. Față de soldați a fost de o atît de mare strictețe, încît, cînd soldații grăniceri din Egipt i-au cerut vin, el le-a răspuns: „Aveți Nilul și mai cereți vin?”²¹. Într-adevăr, este atît de plăcută apa acestui fluviu, încît locuitorii din apropierea lui nu simt nevoia altor băuturi. Soldaților care, învinși de saraceni²², făceau gălăgie și strigau: „N-am primit vin, nu putem lupta“, le-a răspuns: „Să vă fie rușine, cei care v-au învins beau apă“. De asemenea, palestinienilor care-l rugau să le micșoreze birurile care-i apăsau, le-a răspuns: „Voi cereți să vi se micșoreze impozitele pe pămînturile voastre; eu aș vrea să vă impun la taxe și pentru aerul vostru“²³.

8 În sfârșit, în această tulburare a republicii, când se aflase că trei împărați au fost proclamați: Severus Septimius, Pescennius Niger și Clodius Albinus, oracolul fiind întrebat care este mai indicat dintre ei pentru a conduce republica, se spune că răspunsul a fost dat printr-un vers grecesc, a cărui traducere este aceasta: „Cel oacheș este cel mai bun, africanul este bun, albul cel mai rău“. S-a înțeles din acest răspuns că cel oacheș vrea să însemneze Niger, africanul Severus, iar albul Albinus²⁴. Curiozitatea a mers mai departe, punându-se întrebarea care din ei va rămîne împărat. La această întrebare răspunsul a fost de asemenea în versuri:

„Sîngele celui alb și al celui negru se va vărsa,
Domnia lumii o va avea cel plecat dintr-un oraș african“²⁵.

Iar la întrebarea cine îi va urma se zice că răspunsul a fost tot un vers grecesc:

„Cel cărula l-au dat zeii să aibă numele de Pius“

Acest răspuns n-a fost înțeles decît cînd Bassianus a primit numele de Antoninus, care dădea adevăratul sens al numelui de Pius.

De asemenea, cînd s-a pus întrebarea cît timp avea să conducă, răspunsul se spune că a fost tot în grecește:

„Cu douăzeci de corăbii a plecat pe marea italică²⁶;
Totuși, una singură va trece marea“²⁷

din care s-a înțeles că Severus va domni 20 de ani.

9 Acestea sînt, Dioclețiane, august între auguști, cele ce am putut afla despre Pescennius din mai multe cărți. Căci nu este ușor, precum am spus la începutul lucrării, ca cineva să redacteze biografia acelor care, fie că au fost principii în altă parte decît în Italia, fie că n-au fost numiți împărați de către senat, fie că, ucîși prea repede, nu s-au putut face cunoscuți. Așa se explică faptul că Vindex este necunoscut, Piso²⁸ de

asemenea, ca și toți cei care doar au fost adoptați, ori au fost numiți împărați de către soldați, ca Antoninus sub Domitianus²⁹ ori au fost uciși repede, pierzându-și totodată viața și domnia pe care au uzurpat-o. Urmează acum să vorbesc despre Clodius Albinus, care poate fi socotit ca un tovarăș al lui Pescennius Niger, pentru că amîndoi s-au răscolat contra lui Severus și amîndoi au fost învinși și uciși de acesta. Nici despre el informațiile nu sînt destul de clare, pentru că aceeași a fost soarta lui, ca și a lui Pescennius, chiar dacă viața le-a fost destul de deosebită.

Dar să vorbesc mai departe despre Pescennius, ca să nu dau impresia că am trecut cu vederea ceva din cele referitoare la el, deși acestea se pot cunoaște și din alte cărți. Ghicitorii au prezis despre el că nu va ajunge nici viu nici mort sub puterea lui Severus, ci că va trebui să piară lîngă o apă. Unii spun că prezicerea a fost făcută chiar de Severus, care era priceput în arta ghicirii. Aceasta de altfel s-a adevărit, fiindcă Pescennius a fost găsit muribund lîngă o mlaștină³⁰

10 A fost de o severitate atît de mare, încît, cînd a văzut pe cîtiva soldați în timpul unei expediții militare bînd din cupe de argint, a interzis folosirea oricărui obiect de argint în război, ordonînd să se folosească vase de lemn. Aceasta i-a atras antipatia soldaților. El zicea că se poate întîmpla ca bagajele militare să cadă în mîna dușmanilor și nu trebuie să se glorifice neamurile barbare cu argintul nostru, cînd alte obiecte le pot aduce mai puțină glorie. De asemenea, a dat ordin ca nimeni să nu bea vin pe perioada expediției, ci toți să se mulțumească cu oțet³¹. N-a îngăduit vînzătorilor de articole de brutărie să însoțească armata, poruncind ca toți să fie mulțumiți cu pesmeți. Pentru furtul unei găini, a poruncit ca celor 10 ostași care o mîncaseră să li se taie capul cu securea, deși doar unul o furase. Și s-ar fi executat această pedeapsă, dacă n-ar fi intervenit întreaga armată să-l roage, mergînd aproape pînă la răscoală.

I-a iertat, dar i-a obligat pe cei dovediți de furt să plătească provincialului prețul a zece găini în loc de una, dînd dispoziție ca pe tot timpul expediției să nu facă nimeni focul în unitate, să nu consume alimente calde, ci piine și mîncăruri reci, controlînd prin oameni speciali numiți îndeplinirea acestor dispoziții. A poruncit ca soldații să n-aibă cu ei, cînd merg în lupte, bani de aur sau de argint, ci să-i depună la casieria unității, urmînd a-i primi pe toți după război, cu specificarea că, dacă li se va întîmpla ceva, banii vor fi dați copiilor soldaților, soțiilor sau moștenitorilor, pentru ca, dacă soarta le-ar fi potrivnică, să nu ajungă vreo pradă în mîinile dușmanilor³². Dar din cauza descompunerii din timpul lui Commodus, toate acestea s-au întors împotriva lui. Într-adevăr, chiar dacă n-a existat pe timpul lui alt general care să pară mai destoinic, aceste măsuri i-au adus mai degrabă pieirea decît gloria, deși după moartea lui, cînd invidia și ura nu-și mai aveau rostul, exemplele lui au fost valorificate de alții.

11 În tot timpul războiului a mîncat la fel cu soldații înaintea cortului său, de față cu toți, și nu și-a căutat vreo dată adăpost fie contra soarelui fie contra ploii, dacă n-aveau și soldații adăpost. În campanie bagajul său, al ordonanțelor sau al însoțitorilor, nu era mai mare decît al soldaților, și a arătat și soldaților acest lucru. Pe ordonanțele lui le punea să-și încarce ranițele cu provizii, pentru ca să nu meargă aceștia fără grijă, iar soldații ceilalți împovărați, și aceasta să producă efect demoralizant asupra armatei.

Într-o cuvîntare a jurat că în tot timpul cît a fost și cît va mai fi în război nu s-a purtat și nu se va purta altfel decît ca un simplu soldat, avînd înaintea ochilor minții sale pe Marius și pe alți generali la fel. În conversații nu vorbea decît despre Annibal și despre alții asemenea acestuia. În sfîrșit, cînd a ajuns împărat și cineva a voit să-i rostească un panegiric³¹, el i-a spus: „Elogiază viața lui Marius sau Annibal,

sau a altui mare general, care nu mai e în viață, și spune ce a făcut el, ca noi să-l imităm. Căci este un lucru nesperios să-i lăudăm pe cei în viață, și mai ales pe împărați, de la care se speră, care sînt temuți, care pot face bine, pot ucide, pot proscribe". Spunea că dorește ca în timpul vieții să fie iubit, iar după moarte lăudat.

12 Dintre împărați, erau în admirația sa Augustus, Vespasianus, Titus, Traianus, Pius, Marcus, pe ceilalți numindu-i oameni de paie, sau răufăcători. Totuși, cei mai stimați de el din istorie au fost Marius, Camillus, Quinctius și Marcius Coriolanus³⁴. Întrebat însă ce părere avea despre Scipioni, a răspuns, se zice, că au fost mai mult norocoși, decît viteji, și că aceasta o arată viața lor particulară și tinerețea, care le-a fost, și la unul și la altul, mai puțin strălucită acasă³⁵. Toți sînt de acord că, dacă ar fi rămas împărat, ar fi corectat tot ceea ce Severus fie n-a putut, fie n-a vrut să îndrepte, și nu cu cruzime, ci cu bunătate, dar cu o bunătate militară, nu moale, slabă și ridicolă.

Casa lui, care se vede și astăzi la Roma, în cîmpul lui Jupiter, se numește casa pescenniană și pe fronton i se găsește statuia din marmură de Theba făcută după asemănarea sa și pe care i-o trimisese regele thebanilor în anul următor șederii lui în Theba. Pe soclul ei există și o inscripție în grecește, cu următorul cuprins:

Statuia reprezintă pe Niger, marea spaimă a armatei egiptene,

aliatul Tebei. El a voit să reînvie vîrsta de aur
Îl iubesc regii, popoarele, Roma de aur.

E în inima Antoninilor și a imperiului.

Are numele de Niger, negru l-am făcut și noi,
Pentru ca să corespundă culcarea ta, marmoră,
cu aceea a chipului său.

Severus n-a voit să fie șterse aceste versuri, cu toate sugestiile ce i le dădeau prefectii și demnitarii palatului, și a adăugat „Dacă a fost așa, să știe toți pe cine am învins; dacă n-a fost așa, să creadă toți că așa a fost cel pe care l-am învins; dar versurile să rămână așa, pentru că el a fost așa“.

CLODIUS ALBINUS

de Iulius Capitolinus

Aproape în același timp, după Pertinax, de a cărei moarte n-a fost străin Albinus, au fost făcuți împărați de către senat Iulianus la Roma, iar de către armată Septimius Severus¹ în Syria, Pescennius Niger în orient și Clodius Albinus în Gallia. Herodianus spune că Clodius a fost numit Caesar de către Severus². Dar cum unii îi socoteau pe ceilalți nedemni de a domni, iar pe de altă parte nici armatele din Gallia, nici cele din Germania nu-i puteau suporta, fiindcă-și aveau fiecare împăratul lor, pretutindeni era o mare tulburare.

Deși din Africa, de la Hadrumetum, Clodius Albinus a fost de familie nobilă. De aceea acel oracol, prin care am spus în biografia lui Pescennius³ că a fost lăudat Severus, el îl interpreta în favoarea sa, nevrînd să i se aplice lui cuvintele „albul e cel mai rău“, cuprins în acel vers care conținea lauda lui Severus și aprobarea lui Pescennius Niger. Dar înainte de a vorbi despre viața și moartea lui, trebuie arătat și ce l-a făcut cunoscut.

2 Commodus, dîndu-i odată lui Albinus un succesor, i-a trimis și o scrisoare, prin care-i oferea numele de Caesar. Iată scrisoarea: „Împăratul Commodus către Clodius Albinus. Cu alt prilej ți-am scris oficial despre succesorul și despre onoarea ta, dar îți trimit acum, familiară și personală, scrisă toată, precum vezi, de mîna mea această scrisoare, prin care-ți dau împuternicirea că, dacă se va ivi necesitatea, să mergi la soldați și să-ți asumi numele de Caesar. Aud că și Septimius Severus și Nonius Murcus vorbesc rău în fața soldaților despre mine, ca să-și pregătească luarea puterii auguste. Făcînd ceea ce-ți propun, vei avea mină liberă de a mări solda pînă la trei monede de

aur. Asupra acestei chestiuni am trimis scrisori la procuratorii mei, pe care le vei primi pecetluite cu emblema unei amazoane⁴ și, de va fi nevoie, le vei da contabililor, ca să nu-ți ceară socoteală când vei da ordonanțe financiare. Ca să ai un semn de maiestate imperială, vei putea purta mantaua stacojie chiar în prezența mea, iar când vei veni la mine sau vei fi cu mine, vei avea pelerina de purpură, dar fără aur, așa cum strămoșul meu Verus, mort în floarea vârstei, a avut dreptul acordat de Hadrianus, care l-a adoptat⁵.

3 Primind această scrisoare, Albinus n-a voit să facă ceea ce i s-a cerut, pe de o parte fiindcă-l vedea pe Commodus demn de a fi lovit cândva cu pumnalul din cauza moravurilor prin care înjosise imperiul și se înjosise și pe sine, iar pe de altă parte fiindcă se temea să nu fie și el ucis. Există o cuvîntare a lui Albinus, în care, când a primit domnia cu sprijinul lui Severus, după cum afirmă unii, amintește de acest fapt. Iată un fragment din acea cuvîntare: „Că am fost adus fără voia mea, la domnie, ostași, o dovedește faptul că am refuzat numele de Caesar pe care mi l-a oferit Commodus; dar trebuie să mă supun voinței voastre și voinței lui Severus Augustus, deoarece cred că un om foarte bun și un bărbat viteaz pot conduce bine imperiul“. Nu se poate nega ceea ce spune și Marius Maximus, că Severus a avut prima dată în gînd ca, dacă i se va întîmpla ceva, să-și lase ca succesori pe Pescennius Niger și pe Clodius Albinus, dar că după aceea, gîndindu-se la fiii săi, care se făceau mari, și invidiind popularitatea lui Albinus, și-a schimbat părerea, urmărind cu război pe amîndoi, determinat în cea mai mare parte de lacrimile soției. Oricum, Severus l-a numit chiar consul, ceea ce în nici un caz n-ar fi făcut decît cu un bărbat foarte bun, fiindcă era un om foarte atent în alegerea demnitarilor.

4 Dar, ca să revenim la Albinus, acesta a fost, așa cum am spus, ca origine din Hadrumetum, dar nobil⁶ la ai săi și trăgându-și obârșia din familiile romane ale Postumilor, Albinilor și Ceionilor, familii care sînt și astăzi, mărite Constantine, cele mai nobile, înmulțite și sporite prin tine, după ce au crescut foarte mult prin Gallienus și prin Gordiani⁷. Albinus s-a născut totuși într-o casă modestă, cu puțin avut. Din părinți cinstiți, tată fiindu-i Ceionius Postumus, iar mamă Aurelia Messalina, el le-a fost primul lor copil. Fiindcă în momentul cînd a ieșit din pîntecele mamei sale era foarte alb, contrar situației obișnuite, căci copiii cînd se nasc sînt de obicei roșii, a fost numit Albinus. Că acest lucru este adevărat o arată o scrisoare a tatălui său către Aelius Bassianus, pe atunci proconsul în Africa, rudă de a lor, pe cît se pare. Iată scrisoarea lui Ceionius Postumus către Aelius Bassianus: „Mi s-a născut în a 7-a zi înainte de calendele lui decembrie un fiu atît de alb pe tot corpul, mai alb decît cearșaful în care a fost primit. De aceea, ridicîndu-l după datină, l-am dat familiei Albinilor, care e comună cu a ta, punîndu-i numele de Albinus. Caută să ai dragoste de imperiu, de tine și de noi așa cum ai avut și pînă acum“.

5 Și-a petrecut toată copilăria în Africa, învățînd la un nivel mediocru literatura greacă și latină, fiindcă de pe atunci era o fire războinică și mîndră. Se spune că în școală adesea cînta între copii: „Scos din minți pun mîna pe arme, fără să mă gîndesc destul ce voi face cu armele“, repetînd „Scos din minți pun mîna pe arme“⁸.

Se spune că după ce s-a născut a avut multe semne de domnie. Astfel, s-a născut un bou alb cu coarnele purpurii, de o culoare aprinsă, lucru de mirare pentru culoarea coarnelor, pe care el, cînd a fost tribun, le-a pus în templul lui Apollo Cumanul, unde au stat multă vreme, precum se spune. Consultînd oracolul în legătură cu destinul său, se zice că i s-a

răspuns prin aceste versuri: „Acest cavaler va întări republica romană tulburată de o mare furtună“.

„El va aşterne la pământ pe puni şi pe gallul rebel“⁹. Se ştie că în Gallia a potolit multe populaţii. El bănuia că „va aşterne la pământ pe puni“ este o prezicere pentru Severus, fiindcă Septimus era african. I s-a mai făcut şi un alt semn de domnie. Căci era acest obicei special în familia cezarilor ca cei mai mici ai casei să fie îmbăiaţi în albiile făcute din carapace de broască ţestoasă. Când s-a născut el, un pescar i-a adus tatălui său în dar o mare carapace de broască ţestoasă. Tatăl, om influenţat de poveşti citite, socotind-o ca o prevestire, a primit carapacea şi a poruncit să fie îngrijită şi folosită la baie copilului sperând că de pe acum va deveni cunoscut. Deşi este o raritate apariţia vulturilor în regiunea în care s-a născut Albinus, la şapte zile după naştere, în timpul mesei oferite în cinstea copilului, fiindcă în aceea zi i se dădea numele, şapte pui de vultur, zburînd din cuiburile lor, s-au aşezat, ca şi cum s-ar juca, lângă leagănul copilului, de o parte şi de alta. Tatăl a luat această ca o prevestire, poruncind ca vulturii să fie hrăniţi şi îngrijiţi cu toată atenţia. Un alt semn a fost acela că, fiind obiceiul în acea familie ca pruncii să fie legaţi cu feşe roşii, cum întâmplător feşele roşi pregătite de mama lui erau spălate şi ude, a fost legat cu o faşă de purpură, de unde, prin gluma doicii, i s-a dat şi numele de Porfyrius¹⁰.

Acestea au fost semnele de domnie, şi altele, pe care cine vrea să le cunoască n-are decît să citească pe Aelius Cordus¹¹, care dă toate amănuntele asupra acestor soiuri de prevestiri.

6 Încă de tînăr a intrat în armată şi a devenit cunoscut Antoninilor prin Lollius Serenus, Baebius Maecianus şi Ceionius Postumianus, rudele sale.

Ca tribun, a fost comandantul cavaleriei din Dalmaţia, comandînd şi legiunile a IV-a şi a I-a. A ţinut

în credință armatele din Bithynia în vremea răscoalei lui Avidius. Apoi, fiind mutat de Commodus în Gallia, unde a învins populațiile de peste Rin, și-a făcut numele celebru și la romani și la barbari. Commodus, încântat de aceste succese, i-a dat numele de Caesar ca și libertatea de a mări soldele și de a purta pelerină de purpură. El s-a ferit însă cu prudență de toate acestea, spunând că împăratul Commodus caută oameni care să piară împreună cu el, sau pe care pentru un motiv sau altul să-i poată el ucide. A fost scutit de cvestură, iar edilitatea n-a executat-o mai mult de 10 zile, fiindcă a fost trimis în grabă la armată. Pretura sa sub Commodus a rămas faimoasă, căci la jocurile date de el Commodus se spune că s-a prezentat ca luptător în fața publicului și în for și în teatru. A fost numit consul de Severus în timpul în care acesta se gândea să-l facă succesori pe el și pe Pescennius.

7 A ajuns în domnie la o vîrstă înaintată, fiind mai mare decît Pescennius Niger, după cum povestește Severus în memoriile sale. După ce Pescennius a fost învins, Severus pe de o parte voia să păstreze domnia pentru copiii săi, iar pe de alta îl vedea pe Clodius Albinus foarte apreciat de senat, căci acesta era bărbat dintr-o veche familie; de aceea, prin niște prieteni foarte buni și de rang foarte înalt i-a trimis o scrisoare, prin care-i propunea să-l asocieze la conducerea statului, întrucît, supunea el, Pescennius Niger fusese ucis. Cordus dă acest fragment din scrisoare: „Împăratul Severus Augustus către Clodius Albinus Caesar, frate foarte iubit și foarte dorit, sănătate. După ce Pescennius a fost învins, am trimis la Roma o scrisoare, pe care senatul, care te iubește foarte mult, a primit-o cu plăcere. Te rog să conduci împreună cu mine imperiul, cu acel suflet care face din tine un frate drag inimii mele, un frate de domnie. Bassianus și Geta te salută. Iulia îți trimite sănătate ție și surorii tale. Vom trimite copilului tău,

Pescennius Princus, daruri demne de rangul său și al tău. Păstrează armata pentru imperiu și pentru mine, sufletul meu, dragul meu, iubitul meu“.

8 I-a trimis scrisoarea prin cei mai credincioși oameni din suita sa, cărora le-a recomandat să i-o dea în public, iar după aceea să-i spună că vor să-i comunice confidențial unele lucruri privind operațiunile de război, secretul taberelor și siguranța palatului. Când însă au mers într-un loc retras, ca pentru a-i face comunicările confidențiale, cinci dintre cei mai voinici urmau să-l ucidă cu pumnalele pe care le aveau ascunse sub haine. Ei au căutat să îndeplinească ordinul în mod conștiincios, căci venind la Albinus i-au dat scrisoarea pe care acesta a citit-o, apoi i-au spus că trebuie să-i facă și unele comunicări secrete pentru care e nevoie de un loc ferit de orice martori. Dar pentru că ei nu îngăduiau să-i însoțească nimeni pe sub porticul care era destul de lung, sub motiv că nu vor să-și trădeze secretul comunicării, Albinus a înțeles că e vorba de o cursă și sub impulsul bănuielii i-a pus la tortură. Ei la început au tăgăduit categoric, dar după aceea, învinși de necesitate, au mărturisit ceea ce le ordonase Severus.

Aflind de această acțiune și fiind dată pe față cursa care i se întinsese, Albinus a înțeles că bănuielele sale sînt întemeiate, astfel că a strins o armată considerabilă și a venit contra lui Severus și a generalilor acestuia.

9 În prima ciocnire cu generalii lui Severus, el a fost mai puternic, dar după aceea Severus însuși, după ce într-o ședință în senat l-a declarat pe Albinus dușman public, pornind împotriva lui, a luptat în Gallia cu mare îndrjire, și curaj, nu fără schimbări în cumpăna norocului¹². Stăpînit de neliniște, consultînd augurii, aceștia i-au răspuns, cum spune Marius Maximus, că Albinus va ajunge în mîinile lui, dar nu viu și nici mort. Și așa s-a întîmplat: căci după

ultima luptă, în care nenumărați din ai săi au fost uciși, cei mai mulți au fost puși pe fugă, iar unii s-au predat. Albinus însuși a fugit și, după cum spun unii, s-a sinucis, iar după alții a fost străpuns de un sclav care l-a dus la Severus muribund, confirmându-se astfel prorocirea augurilor. Mulți spun că a fost ucis de soldați, care căutau în asasinarea lui o răsplată de la Severus¹³.

Albinus, după cum spun unii, a avut un singur fiu. Maximus spune că doi, cărora Severus mai întâi le-a acordat iertare, dar după aceea i-a ucis și pe ei și pe mama lor și a poruncit să fie aruncați în riu. Capul lui Albinus a fost purtat în vârful unei sulii și apoi trimis la Roma cu o scrisoare către senat, prin care reproșa senatorilor că au iubit atât de mult pe Albinus, încât au acordat mari onoruri rudelor și mai ales fratelui acestuia. Se spune că trupul lui Albinus a stat multe zile întins în fața pretoriului lui Severus, pînă cînd a început să miroase și să-l sfîșie cîinii; apoi a fost aruncat într-un riu.

10 Despre obiceiurile lui se spun lucruri felurite. Severus spunea despre el că era josnic, necinstit, imoral, nestăpînit, risipitor. Dar aceste afirmații au fost făcute în timpul războiului, sau după război, cînd nu mai pot fi crezute, întrucît se refereau la un dușman. Mai ales că el însuși mai înainte i-a trimis multe scrisori ca la cel mai bun prieten. Mulți au avut o părere bună despre Albinus și chiar Severus a voit să-l numească Caesar, iar cînd se gîndea la succesori întii pe el îl avea în vedere. Există și scrisori ale lui Marcus despre Albinus ca mărturii ale caracterului și virtuților acestuia. Dintre scrisori, nu este nepotrivit a arăta pe una dată către prefecti cu numele său deasupra:

„Marcus Aurelius Antoninus către prefectii săi sănătate. Am dat comanda a două cohorte de cavalerie lui Albinus din familia Ceionilor, african ce-i drept, dar neavînd multe însușiri de la africani, ginerele lui

Plautillius. Este un om călit în armată, cu o viață corectă, cu moravuri severe. Socot că va fi de folos taberelor, sau că în nici un caz nu va dăuna, fiindcă-l cunosc bine. Am dat decret să aibă alocație dublă, haină militară simplă, dar de gradul lui, cu soldă împătrită. Sfătuiți-l să se afirme pe tărim obștesc și-și va avea răsplata pe care o va merita“.

Există și o altă scrisoare tot despre el, pe care același Marcus a scris-o în timpul răscoalei lui Avidius Cassius. Iată ce se spune în ea: „Este de lăudat fermitatea lui Albinus. Acesta a ținut în friu armatele, care, într-o stare de gravă defecțiune, voiau să treacă de partea lui Avidius Cassius, și, dacă n-ar fi fost el, toate unitățile ar fi putut-o face. Avem așadar un bărbat demn de consulat, pe care-l numesc în locul lui Cassius Papirius, care e pe moarte, după cum mi s-a anunțat chiar acum. Deocomdată însă vreau să nu comunicii nimănui acestea, ca să nu se afle de către Papirius însuși sau de către prietenii lui; nu vreau să se spună că am numit un consul în locul altuia în viață“.

11 Așadar aceste scrisori arată că Albinus a fost un om apreciat, mai ales că împăratul i-a trimis bani pentru reconstruirea orașelor distruse de Niger, pentru ca să-și apropie mai ușor locuitorii acestor orașe. Cordus, care se ocupă în lucrările lui și cu asemenea amănunte, spune că Albinus a fost un mare mîncău, consumînd atîtea fructe, cît nu poate admite rațiunea omenească. Într-o zi Albinus fiind nemîncat, — spune Cordus — a mîncat 500 de smochine uscate, pe care grecii le numesc callistruthiac, 100 de piersici de Campania, 10 cantalupi de Ostia, 10 kg struguri de Labicum, 100 de pitulici, 400 de stridii¹⁴. Vin bea puțin, spune același autor, ceea ce Severus neagă, acesta afirmînd că Albinus bea de se îmbăta chiar și în război. Cu ai săi nu era în vizită, fie din cauza beției lui, cum spune Severus, fie din cauza asprimii caracterului. Cu soția era odios, cu sclavii nedrept, cu soldații crud. Chiar și pe comandanții de centurii i-a răstignit pe cruce, pentru fapte

care nu meritau această pedeapsă. Este sigur că a bătut foarte adesea cu vergi și n-a cruțat niciodată nici o greșală. Ca îmbrăcăminte era foarte elegant, dar la masă lipsit total de rafinament, preocupat numai de cantitate. Muieratic de primul rang, n-a practicat niciodată perversiuni, fiind dușmanul practicilor împotriva naturii. Foarte priceput în agricultură, a scris Georgice. Unii spun că a fost autorul unor fable milesiene, mult apreciate, deși scrise într-un stil mediocru.

12 A fost iubit de senat cum n-a fost altul dintre împărați, în contrast mai ales cu Severus, pe care senatorii îl urau foarte mult, din cauza cruzimii lui; căci acesta învingându-l a ucis foarte mulți senatori care fuseseră sau i se părea că sînt de partea lui Albinus. După ce l-a ucis la Lugdunum, a poruncit să fie găsite scrisorile, pentru a afla la cine scrisese și cine-i scrisese, și pe toți ale căror scrisori le-a găsit i-a dat în judecata senatului. Și nu i-a cruțat, ci i-a ucis și le-a confiscat averea pe seama tezaurului public. Există o scrisoare a lui Severus, trimisă la senat, caracteristică pentru sentimentele lui, pe care c reproduc, precum urmează: „Nimic nu poate fi mai grav, senatori, decît ca Albinus să însemneze mai mult în judecata voastră decît Severus. Eu am adus cereale pentru nevoile obștești, eu am dus multe războaie pentru nevoile obștești, eu am adus atîta untdelemn poporului roman, cît este greu de înțeles cum s-a putut procura prin natura lucrurilor o astfel de cantitate. Eu prin suprimarea lui Pescennius Niger v-am scăpat de nenorocirile tiraniei. Mare a fost în schimb, mare, recunoștința voastră; pe unul din africani, și încă din Hadrumetum, care pretindea că-și trage sîngele din neamul Ceionilor, l-ați ridicat pînă într-atît, încît voiți să-l aveți împărat, deși eu sînt împărat și copiii mei sînt în viață. A lipsit, vă întreb, demnității voastre senatoriale cel pe care aveți datoria de a-l iubi și care să vă iubească? I-ați înălțat fratele în onoruri, de la el sperați consulate, de la el

prieteni, de la el insignele tuturor demnităților; nu-mi arătați devotamentul pe care strămoșii voștri l-au arătat împăratului contra răscoalei lui Piso sau pe timpul lui Traian sau acum de curînd contra lui Avidius Cassius. Ați pus mai presus de mine pe acel plăsmuitor, pe acel pregătit pentru tot felul de minciuni, a cărei noblețe însăși este o minciună. Ba încă a trebuit să fie ascultat în senat Statilius Corfulenus, care propunea să se decreteze onoruri lui Albinus și fratelui lui Albinus. Îi mai rămăsese acestui om nobil să i se propună triumful împotriva mea. Ce m-a durut mai mult a fost că mulți l-ați socotit demn de laudă ca scriitor, cînd în realitate el îmbătrînea ocupat cu niște cîntece băbești, între poveștile punico-milesiene ale lui Apuleius și fleacurile lui literare". De aici se vede bine cu cită severitate a urmărit atît răscoala lui Pescennius, cît și pe cea a lui Clodius. Toate acestea au fost spuse în biografia lui, pe care, cine vrea să le știe mai de aproape să citească pe Marius Maximus dintre scriitorii latini, iar dintre scriitorii greci pe Herodianus, căci aceștia au scris cele mai multe lucruri de bună credință.

13 A fost înalt de statură, cu părul dat pe spate și creț, cu fruntea lată, cu pielea atît de albă, că producea stupoare, cei mai mulți socotind că de aici își trăgea numele, cu o voce femeiască, cu un timbru aproape ca al eunucilor. Ușor în mișcări, aspru la mînie, cu accese de cruzime, cu contradicții în excese, căci uneori bea prea mult și alteori de loc, priceput în arme, astfel încît nu pe nedrept era numit Catilina al vremii sale.

Nu socotim străin de subiect a arăta prin ce merite a fost iubit Clodius Albinus de senat. Pe cînd, din ordinul lui Commodus, conducea armatele din Britannia, deși aflase că știrea despre moartea acestuia e falsă, totuși, fiindcă însuși Commodus îi conferise numele de Caesar, a înaintat în fața soldaților și a ținut această cuvîntare: „Dacă senatul poporului roman ar

avea acea veche autoritate, n-ar fi sub stăpînirea unuia singur un stat atît de mare și n-ar fi ajuns destinele poporului în mîinile unuia ca Nero, Vitellius sau Domitianus. Ar fi cu putere consulară acele familii ale Ceionilor, Albinilor și Postumilor, despre care părinții voștri au auzit și învățat multe de la bunicii lor. Se natul a adus Africa sub stăpînire romană, senatul a încorporat Gallia, senatul a supus Spaniile, senatul a dat legi popoarelor orientale, senatul a pus la grea încercare pe parți, și i-ar fi supus, dacă soarta republicii n-ar fi numit comandant al armatei romane pe un avar¹⁵. Caesar a supus pe britani ca senator, iar nu ca dictator. Acest Commodus însuși, n-ar fi fost cu mult mai bine dacă se temea de senat? Pînă la Nero senatul a avut autoritate și nu s-a temut să condamne pe un împărat josnic și pătat, ori de cîte ori a avut de luat hotărîri împotriva celui ce avea o dată cu domnia, puterea de viață și de moarte. De aceea, ostași, refuz numele de Caesar, pe care mi l-a dat Commodus. Facă zeii ca și alții să refuze. Senatul să guverneze, să împartă provinciile, senatul să ne facă și consuli. Dar ce zic eu senatul? Voi înșivă și părinții voștri; căci voi înșivă veți fi senatori“.

14 Această cuvîntare, ajunsă la Roma pe cînd era încă în viață Commodus, l-a îndirjît pe acesta împotriva lui Albinus, făcîndu-l să-i trimită îndată ca înlocuitor pe Junius Severus, unul din prietenii săi apropiați. Senatul însă ținea atît de mult la Albinus, încît în absență îl aclama cu frenezie și înainte și după ce a fost ucis Commodus; de aceea au fost unii consilieri ai lui Pertinax, care l-au sfătuit să și-l ia asociat, și mai ales autoritatea lui a determinat pe Iulian să ucidă pe Pertinax. Ca să se înțeleagă aceasta, citez o scrisoare a lui Commodus către prefectii pretoriului său, în care se văd intențiile lui de a ucide pe Albinus.

„Aurelius Commodus către prefecti sănătate. Cred că ați auzit mai întîi de zvonul fals că aș fi fost ucis

printr-un complot al gărzii mele, iar apoi de cuvîntarea ținută în fața soldaților mei de către Clodius Albinus, care se recomandă stăruitor senatului și, pe cît vedem, nu fără succes. Căci cel ce afirmă că treburile publice nu e bine să fie conduse de unul singur și spune că senatul trebuie să guverneze statul, acela își vrea prin senat domnia. Păziți-vă așadar cu foarte mare băgare de seamă. Acum știți omul de care trebuie să vă feriți voi, armata și poporul“.

Pertinax, cînd a găsit această scrisoare, ca să-l facă odios pe Albinus, a publicat-o. De aceea Albinus a îndemnat pe Iulianus să ucidă pe Pertinax.

ANTONINUS CARACALLUS

de Aelius Spartianus

1 Din cei doi fii rămași pe urma lui Severus, dintre care unul a primit numele de Antoninus de la armată, iar celălalt de la tatăl său, Geta a fost declarat dușman public, iar Bassianus se știe că a obținut domnia¹. Asupra strămoșilor acestuia socotesc de prisos a reveni, fiindcă am spus destule lucruri despre ei în biografia lui Severus. În copilărie a fost liniștit, cuminte, atașat părinților, drăguț cu prietenii părinților, iubit de popor și de senat, avînd toate calitățile pentru a-și atrage dragostea tuturor. Cît a fost sub autoritatea părinților nu s-a arătat greoi la învățătură², nici nepăsător în fața sentimentelor binevoitoare. Darnic și blind, cînd vedea cum sînt dați cei condamnați să fie sfîșiți de fiarele sălbatice plîngea, sau întorcea privirile într-altă parte, și poporul îl iubea foarte mult pentru bunătatea sa.

La vîrsta de 7 ani, auzind că un copil tovarăș al său de joacă a fost rău biciuit din cauza religiei iudaice, mult timp n-a privit în ochi nici pe tatăl său, nici pe tatăl copilului, ca și cum aceștia ar fi fost autorii bătăii. Prin intervenția sa, locuitorii din Antiochia și Bizanț și-au recăpătat vechile drepturi suprimate de Severus, care era supărat pe ei, fiindcă ajutaseră pe Niger. Cruzimea lui Plautianus i-a stîrnit ură³.

Cadourile, pe care le primea de Sigilarii⁴ de la părinți, le dădea din propriu imbold clienților sau profesorilor. Toate acestea însă numai cît a fost copil.

2 Ieșit din vîrsta copilăriei, fie sub influența tatălui, fie datorită propriilor sale înclinații, fie la gîndul de a fi la fel cu Alexandru Macedon, a început să devină mai rezervat, mai grav, cu o înfățișare inspirînd chiar răutate, pînă într-atît, încît mulți nu mai puteau recunoaște în el pe copilul de altădată. Întotdeauna

vorbea despre isprăvile lui Alexandru cel Mare⁵. Adevsea lăuda în public pe Tiberius și Sylla. Era mai tru-faș decît tatăl său. Pe fratele său îl disprețuia din cau-za mării lui modestii⁶.

După moartea tatălui său, s-a dus în tabăra pre-toriană și s-a plins soldaților că fratele îl împresoară din toate părțile cu uneltiri dușmănoase. Făcînd ca fratele să fie asasinat⁷ în palat, a dat ordin ca îndată corpul acestuia să fie ars. Apoi în tabără a spus că fratele voise să-l otrăvească, l-a acuzat de ireverență față de mamă și a adus mulțumiri publice celor ce l-au ucis, acordîndu-le gratificații pentru fidelitatea de care au dat dovadă. O parte dintre soldații de la Alba⁸, însă, n-au acceptat cu ușurință uciderea lui Geta, spunînd că au făgăduit credință ambilor copii ai lui Severus și că trebuie să respecte această credință față de amîndoi. Mult timp porțile lor au stat închise în fața împăratului, care n-a fost primit decît după ce s-au liniștit spiritele. Căci a știut să domolească sol-dații nu atît prin plîngerile și acuzațiile aduse lui Geta, cit, cum se întimplă, prin daruri enorme⁹. Întors la Roma, a intrat în senat îmbrăcat cu platoșa pe sub veșmintul senatorial și cu soldați înarmați, pe care i-a așezat pe două rînduri la mijloc între băncile senatorilor. În astfel de condiții a vorbit, plîngîndu-se greoi și încurcat, pentru a se scuza pe sine și a-și acuza fratele că i-a fost primejduită viața de către acesta. Cuvîntarea lui n-a fost primită bine de senatori, cu toate afirmațiile lui că permisesese totul fratelui său, că-l scăpase de primejdiile care-l pîndeau, pentru ca totuși acesta să-i întindă curse și să-i răspundă astfel la dra-gostea lui de frate.

3 După aceasta a acordat relegaților¹⁰ și deporta-ților dreptul de întoarcere în patrie. De aici s-a dus la pretorienii, și a rămas la ei în tabără pînă o doua zi, cînd a venit pe Capitoliu. Aici a vorbit cu afabilitate celor pe care se pregătea să-i ucidă și s-a întors la palat, bizuindu-se pe ajutorul lui Papinianus și al lui

Cilo¹¹. Cînd a văzut pe mama lui Geta¹² și pe alte femei plîngînd după moartea lui Geta, a voit să le ucidă, dar s-a abținut, ca să nu adauge și alte acte de cruzime, la acela de a-și fi ucis fratele. L-a silit pe Laetus¹³ să se sinucidă, trimițîndu-i și otrava necesară, căci acesta fusese primul între cei care-l sfătuiseră să ucidă pe Geta și acesta a fost ucis cel dintîi. Plîngînd adesea din cauza morții fratelui său, i-a ucis pe complicii la crimă, dar și pe cei care au cinstit memoria celui ucis. După aceea a poruncit să fie suprimat vărul său după tată, Afer, căruia în ajun îi trimisese mîncare de la masa sa. Acesta, de teama asasinilor, sărise de la etaj și cu un picior frînt se tîra către soția sa; totuși a fost prins, batjocorit de către asasini și omorît. A ucis și pe Pompeianus¹⁴, nepot de fiică al lui Marcus și fiu al lui Pompeianus, care se căsătorise cu Lucilla după moartea împăratului Verus. Deși îl făcuse de două ori consul și-i dăduse conducerea în toate războaiele mai grele, care avuseseră loc în acea vreme, l-a suprimat în așa fel, încît să se creadă că a fost ucis de tîlhari.

4 Apoi a fost omorît și Papinianus, sub propriii săi ochi, cu securea de către soldați, cu care prilej a spus gîdelui: „Trebuia să execuți ordinul meu cu sabia“¹⁵. În același timp, tot din porunca sa a fost ucis și Patruinus, în fața templului divinului Pius, și cadavrele lor au fost tîrîte prin piață fără vreun respect pentru omenie. De asemenea, a suprimat pe Papinianus fiul, care cu trei zile în urmă, în calitate de cvestor, organizase jocuri somptuoase. În aceleași zile au fost uciși nenumărați dintre cei ce fuseseră de partea fratelui său, căzînd victime și libertii pe care-i avusese Geta în serviciu. Au avut loc ucideri în orice loc, chiar și în băi, unii au fost uciși pe cînd se găseau la masă, între aceștia numărîndu-se și Sammonicus Serenus¹⁶, de la care au rămas multe cărți de știință. Chilo, prefect a doua oară și consul, și-a primejduit viața pentru simplul motiv că îndemnase pe frați la înțe-

legere. Astfel a fost ridicat de gărzile oraşului, dezbrăcat de haina senatorială şi tîrit cu picioarele goale; Antoninus însă, de data aceasta, a reprimat furia zeloşilor. Totuşi a făcut multe victime în oraş după aceea, în toate părţile fiind ridicaţi şi ucişi de către soldaţi atîtea oameni, ca şi cum era vorba de pedepsirea unor răzvrătiţi. A ucis pe Helvius Pertinax, ales consul, numai pentru faptul că era fiul împăratului şi n-a încetat de a ucide, sub diverse motive, pe cei ce fuseseră prietenii fratelui său. Adesea a adresat cu trufie invective împotriva senatului şi a poporului, prin edicte publice sau prin cuvîntări rostite, arătînd că va ajunge un al doilea Sylla.

5 După aceste fapte, s-a dus în Gallia şi, îndată ce a ajuns acolo, a ucis pe proconsulul Galliei Narbonense¹⁷. Toţi cei ce conduceau Gallia s-au tulburat şi el şi-a atras ura lor prin tirania sa, deşi uneori îşi ascundea cruzimea din fire sub aparenţa bunătăţii. După ce a săvîrşit multe fărădelegi contra oamenilor şi contra dreptului oraşelor, căzînd grav bolnav, a fost crud chiar cu cei ce-l îngrijeau. Însănătoşindu-se, a plecat în orient, dar şi-a schimbat itinerariul şi s-a oprit în Dacia. În regiunea Rhactiei a ucis mulţi barbari şi a făcut multe daruri soldaţilor, pe care-i îmbărbăta ca şi cum ar fi fost soldaţii lui Sylla. N-a îngăduit să fie numit cu nume de zei cum făcuse Commodus, deşi era numit Hercule pentru bravura de a fi ucis un leu şi alte fiare. Fiindcă supusese pe germani, s-a numit Germanicus, afirmînd, fie în glumă, fie în serios, ca un prost şi un nebun, că dacă ar fi învins pe lucani, ar trebui să fie numit Lucanicus¹⁸.

În timpul său au fost condamnaţi cei ce urinau în locurile unde se găseau expuse statuile şi portretele împăratului¹⁹, cei ce le luau coroanele de la statui şi portrete pentru a pune altele în loc, ca şi cei ce purtau atîrnate pe gît amulette contra frigurilor care vin la 2 şi la 3 zile. A străbătut Tracia cu prefectul pretoriului şi, pe cînd trecea spre Asia, s-a rupt antena corăbiei.

amenințându-l primejdia naufragiului, astfel încît a trebuit să coboare cu garda într-o barcă, din care a fost primit într-o corabie cu trei rînduri de vîsle de către prefectul flotei, scăpînd astfel de pericol. Vîna adesea mistreți, a răpus chiar un leu și, prin scrisori trimise la prieteni, se lăuda că a ajuns la vitejia lui Hercule.

6 Îndreptîndu-se cu război împotriva armelor și parților, l-a făcut conducător al războiului pe un general care se potrivea cu el în caracter. De aici s-a dus în Alexandria, unde a convocat poporul într-un gimnaziu și i-a făcut muștrări. Apoi a ordonat să fie înrolați în armată cei apți pentru aceasta, dar după ce i-a înrolat i-a omorît, după exemplul lui Ptolomaeus Evergetul, al VIII-lea cu acest nume. Pe lîngă acestea, dînd soldaților semnalul să-și omoare gazdele, a făcut un mare măcel la Alexandria²⁰. Trecînd prin ținuturile cadusienilor²¹ și babilonienilor, s-a ciocnit într-o luptă de învîlmășeală cu satrapii parților, împotriva cărora a trimis chiar fiare sălbatice, după care ciocnire a trimis scrisori către senat ca și după o victorie și a fost numit Parthicus; căci numele de Germanicus²² îl dobîndise pe cînd tatăl său era în viață. Apoi voind să facă din nou război parților, a iernat la Edessa, de unde a venit la Carrae pentru a se închina zeului Lunus. Dar în ziua de aniversare a nașterii sale, la 8 înainte de idele lui aprilie, în timpul sărbătorilor Megalense²³, cînd se dusesese pentru o nevoie naturală, a fost ucis de oamenii puși la pîndă de către prefectul pretoriului, Macrinus, care după aceea a ocupat domnia. Complici la asasinat au fost Nemesianus și fratele acestuia Apollinaris, precum și Triccianus, prefect al legiunii a doua partice și comandant al caveriei auxiliare. De asemenea au știut de complot Marcus Agrippa, comandantul flotei, și mulți alți ofițeri instigați de Martialis.

7 A fost ucis <Caracallus> pe drumul între Carrae și Edessa, cînd se coborise de pe cal pentru o mică

trebuință personală. Cum în garda sa pătrunseseră mulți conspiratori la asasinat, îngrijitorul calului, pe cînd îl ridica în șa, l-a străpuns în coastă cu un pumnal, toți strigînd că Martialis a săvîrșit asasinatul²⁴. Și pentru că a fost vorba și despre zeul Lunus, trebuie să se știe ceea ce toți învățații au afirmat, și ceea ce cred și acum locuitorii din Carrae, anume că cel ce socotește că luna e de sex feminin, și o numește cu un cuvînt de genul feminin, întotdeauna este condus de femei, pe cînd cel ce-i dă nume masculin și o crede zeu, acela își domină soția și nu cade în cursele întinse de femei. De aceea grecii și egiptenii, deși numesc luna cu un nume feminin, ca și cum ar fi o zeiță, ei totuși în ritualul religios o numesc zeu, cu numele la masculin²⁵.

8 Știm că despre moartea lui Papinianus au scris mulți, în diferite feluri; în fața acestei situații, socotesc că e mai bine să expun diferitele versiuni, decît să trec sub tăcere uciderea unui bărbat atît de mare. Se spune că Papinianus a fost foarte bun prieten cu împăratul Severus, după unii chiar rudă prin a doua soție a împăratului, care i-a dat în grijă pe cei doi fii ai săi, și că de aceea el s-a străduit să-i mențină în bună înțelegere pe cei doi frați, căutînd să-l împiedice pe Bassianus de la crimă, cînd acesta se plîngea că propriul său frate îi este dușman de moarte, fiind din această pricină ucis împreună cu partizanii lui Geta, nu numai cu permisiunea, ci și din îndemnul lui Antoninus. Alții spun că Bassianus, după ce și-a ucis fratele, a cerut lui Papinianus să-i ușureze crima în fața poporului făcîndu-i apologia, cerere la care el a răspuns că e mai greu a scuza un paricid, decît a-l înfăptui. Există și versiunea, că n-a vrut să-i scrie o cuvîntare în care să spună invective împotriva lui Geta, ca motivele de asasinat să pară mai întemeiate, și că el a refuzat, spunînd că una este a săvîrși un paricid și alta a acuza pe un nevinovat ucis. Dar această versiune nu pare verosimilă; căci un prefect nu putea avea sar-

cina de a compune cuvântări pentru împărat și se știe că el a fost ucis ca partizan al lui Geta²⁶. Se povestește că Papinianus, cînd a fost ridicat de soldați și dus la palat pentru a fi ucis, ar fi făcut o prevestire, spunînd că va fi un nemernic cel ce va veni în locul său, dacă nu va răzbuna prefectura lovită cu atîta cruzime. Și aceasta s-a izbîndit; căci pe Antoninus l-a ucis Macrinus, cum am arătat mai sus. Acesta din urmă a fost făcut în tabără împărat împreună cu fiul său, Diadumenus, pe care l-a numit Antoninus, pentru că Antoninus a fost mult regretat de pretorienii.

9 Bassianus a trăit 43 ani și a domnit 6 ani²⁷. I s-au făcut funeralii publice. A lăsat un fiu, care s-a numit după aceea Marcus Antoninus Heliogabalus²⁸. Astfel, numele Antoninilor intrase în tradiție și nu mai putea fi scos din inimile oamenilor, cum în inimile tuturor rămăsese numele lui Augustus.

A avut un caracter rău, de o cruzime mai mare decît a tatălui său. Plăcîndu-i mîncarea și băutura, urît de ai săi și de toată armata, excepție făcînd pretorienii; nu era nimic asemănător între cei doi frați²⁹.

Între realizările sale a lăsat la Roma băile monumentale care-i poartă numele cu o sală înzestrată cu cabinete, cum după spusele arhitecților, nu se poate face alta asemenea³⁰. Căci se spune că bolta de deasupra care acoperea toată clădirea era din aramă sau cupru, și că interiorul era atît de spațios, încît inginerii constructori refuză să creadă că a fost posibilă o astfel de construcție. A lăsat și un portic, cu numele tatălui său, ale cărui fapte, triumfuri și războaie erau reprezentate pe acest portic. A primit numele de Caracallus, de la îmbrăcămintea pe care o dăduse poporului, lungă pînă la călcîie, cum nu mai fusese înainte³¹. Și astăzi se numesc antoniane asemenea caracale folosite mai ales de plebea romană. A construit și o nouă stradă, care duce la termele lui numite antonine, cum n-ai putea găsi nicăieri o stradă mai frumoasă. A adus la Roma cultul lui Isis și i-a făcut pretutindeni acestei

zeițe temple mărețe, celebrându-i sărbătorile cu mai mult respect decât erau celebrate înainte. Mi se pare de mirare cum se poate spune că el a adus pentru prima dată la Roma cultul lui Isis, când Antoninus Commodus l-a celebrat mai înainte, aducând și pe Anubis și hotărîndu-i și sărbători. Așadar el n-a introdus primul acest cult, ci doar i-a dat poate mai multă strălucire.

Corpul lui a fost dus în mormîntul Antoninilor, pentru ca să-i primească rămășițele clădirea care-i unea prin nume.

10 Este interesant de știut cum a luat, precum se spune, de soție pe Iulia, mama sa vitregă³². Aceasta fiind foarte frumoasă și lăsîndu-și odată, ca din neglijență, o mare parte a corpului goală, se zice că Antoninus, cînd a văzut-o, ar fi zis: „Aș vrea, dacă ar fi permis“, iar ea ar fi răspuns: „Dacă-ți place, îți este permis; oare nu știi că ești împărat și că dai legi, nu primești?“ La auzul acestor cuvinte, tulburat, a ajuns să săvîrșească nelegiuirea și a făcut căsătoria pe care ar fi trebuit singur să și-o interzică, dacă ar fi știut într-adevăr să dea legi. Căci a luat ca soție pe mama sa (care nu trebuia să aibă pentru el alt nume), și a unit paricidul cu incestul, luînd în căsătorie pe aceea pe al cărui fiu îl ucisese. Nu este în afară de subiect să mai adăugăm încă ceva care s-a spus împotriva lui: întrucît își luase numele de Germanicus, Parthicus, Arabicus și Alamannicus, (fiindcă învinsese populația alamannilor)³¹, Helvius Pertinax, fiul lui Pertinax, se zice că a spus în glumă: „adaugă, dacă vrei și pe cel de Geticus Maximus“, căci își ucisese pe fratele său Geta, și goții erau numiți și geți, pe care el, cînd s-a dus în orient, i-a învins prin lupte de învâlmășcală.

11 Au fost multe prevestiri care au anunțat uciderea lui Geta; despre viața acestuia însă vom scrie după aceea a lui Caracallus, pentru considerentul că, deși a murit înainte, noi totuși am urmat ordinea ca cel ce

s-a născut primul și începuse mai înainte să domnească, acela să-și aibă mai înainte biografia. Pe vremea când Bassianus a fost numit de armată Augustus, fiindcă tatăl său fiind bolnav de picioare părea că nu mai poate governa imperiul, se spune că Severus, după ce a domolit sufletele soldaților și pe ale tribunilor, ar fi dorit să-l ucidă și pe el, dacă nu s-ar fi opus prefectii săi, oameni cu tact. Alții, dimpotrivă, afirmă că prefectii ar fi voit aceasta, dar Severus n-a voit, ca să nu capete severitatea lui numele de cruzime și, fiindcă făptași ai crimei³⁴ au fost soldații, tânărul de o prostescă temeritate să nu-și ispășească vina printr-o pedeapsă atât de grea, încît să pară ucis de tatăl său. Totuși acesta, cel mai crud dintre toți și, ca să spunem pe scurt, paricid și incestuos, dușman al tatălui al mamei și al fratelui său, a fost ridicat între zei de către ucigașul său Macrinus, din teama de soldați și mai ales de pretorienii. Are un templu, are preoți, are soldați antoniani, el, care a răpit Faustinei templul și numele divin, acel templu pe care i-l ridicase soțul ei la poalele munților Taurus, unde după aceea Helio-gabalus Antoninus, fiul lui Bassianus, a făcut un templu consacrat sieși, sau lui Jupiter Sirianul, sau soarelui, nu se știe precis cui.

ANTONINUS GETA

de Aelius Spartianus

1 Știu, Constantine Auguste, că mulți, ca și clemența ta, își pot pune întrebarea de ce scriu și despre Antoninus Geta. Înainte de a vorbi despre viața și moartea lui, voi arăta de ce tatăl său Severus i-a dat și lui numele de Antoninus; căci nu se pot spune multe lucruri despre viața celui ce a fost suprimat înainte de a deține domnia împreună cu fratele său. Septimius Severus, consultând odată oracolul și cerînd să i se indice de cine va fi urmat după moarte, în somn a visat că îi va urma un Antoninus, din care pricină îndată s-a dus la armată și l-a numit pe Bassianus fiul său mai mare, Marcus Aurelius Antoninus. După ce a făcut aceasta, din sentimente paterne, sau, după cum spun unii, îndemnat de soția sa Iulia, căreia-i împărtășise visul, ca să nu-i închidă fiului său mai mic calea spre domnie, a poruncit să fie numit și Geta, fiul său mai mic, Antoninus. Astfel l-a numit întotdeauna în scrisorile sale către prieteni cărora, cînd era departe de copiii săi, le scria: „Transmiteți sănătate Antoninilor, fiii și succesorii mei“. Dar n-a valorat nimic măsura de prevedere a tatălui, fiindcă i-a urmat ca succesori numai cei ce primise primul numele de Antoninus.

2 Acestea erau de spus despre numele de Antoninus. Numele de Geta însă i s-a dat fie de la numele unchiului după tată, fie de la al bunicului după tată, despre viața și obiceiurile căruia dă referințe destul de bogate Marius Maximus în primul septenar al biografiei lui Severus. A fost numit Antoninus Geta însă pentru motivul că Severus a avut în gînd ca toți principii de aici încolo să se numească și Antonini, așa cum fuseseră numiți Auguști, și aceasta din dragoste

față de Marcus, pe care-l numea întotdeauna tatăl sau fratele său¹, și pe a cărui cultură filozofică și literară a imitat-o întotdeauna. Unii spun că n-a acordat atîta cinste numelui lui Antoninus pentru Marcus, pentru că Marcus avusese acest nume prin adopțiune, ci pentru cel ce a fost supranumit Pius, adică pentru succesorul lui Hadrianus, pentru că el alesese pe Severus ca avocat al fiscului, scoțîndu-l din practica baroului, și, după autoritatea primelor trepte sau onoruri date de către Antoninus, îi deschisese calea spre ascensiuni atît de mari. De altfel, pentru alegerea numelui nimeni nu i se părea un împărat mai fericit decît acel principe al cărui nume propriu fusese de acum purtat de patru principii.

Despre acest lucru Severus, care cunoștea zodia fiului său, căci era foarte priceput în cunoașterea zodiilor, ca cei mai mulți dintre africani, se zice că a spus: „Mi se pare de mirare, dragă Iuvenalis, că Geta al meu are să devină zeu, căci nu văd nimic din domnie în zodia lui“. Iuvenalis era prefectul pretoriului, iar Severus nu s-a înșelat. Căci Bassianus, ucizîndu-și fratele și temîndu-se să nu dea impresia de tiran din cauza paricidului, cînd a auzit că i se poate ușura crima, dacă-l numește pe fratele său zeu, se zice că a spus: „Să fie și zeu, numai să nu fie viu“. Astfel, l-a ridicat în rangul zeilor și de aici, deși paricid, opinia publică i-a devenit ceva mai favorabilă.

3 Geta s-a născut la Mediolanum, deși alții indică alt loc de naștere, pe vremea consulilor Severus și Vitellius, la 6 înainte de calendele lui iunie², avînd ca mamă pe Iulia, pe care Severus o luase în căsătorie, pentru că aflase că zodia ei a destinat-o să fie soție de rege, pe cînd el era simplu particular, dar ocupa un loc foarte înalt în republică. În momentul cînd s-a născut Geta, s-a anunțat că o găină din curtea palatului a făcut un ou de culoare purpurie. Acest ou a fost adus în palat și Bassianus, care era încă mic, luîndu-l în mînă, l-a trîntit de pămînt și l-a spart. Iulia se spune

că a zis atunci în glumă: „Paricid blestemat, ți-ai ucis fratele“. Aceste cuvinte, spuse în glumă, Severus le-a luat mai în serios decât toți cei prezenți, iar din cele întâmplate mai târziu s-au dovedit a fi de inspirație divină. Au fost și alte prevestiri: în aceeași zi și la aceeași oră când s-a născut Geta, în turma unui oarecare Antoninus, om din popor, s-a născut un miel care avea o pată purpurie în frunte. Fiindcă acesta auzise de la haruspice că după Severus va domni un Antoninus și credea că prevestirea îl privește pe el, temându-se ca nu cumva astfel de arătare să-i aducă vreun rău, a sacrificat mielul. Astfel și acesta a fost un semn prevestitor al uciderii lui Geta de către Antoninus, cum s-a văzut după aceea destul de clar. Iată și un alt fapt care s-a petrecut, ca o anticipare a omorului de mai târziu; la o serbare a zilei de naștere a lui Geta, pe când era copil, s-a întâmplat ca animalul de jertfă să fie înjunghiat de un sacrificator cu numele de Antoninus. Acest fapt atunci n-a produs nedumerire și a trecut neobservat, dar după aceea a căpătat înțeles.

4 A fost un tânăr frumos, cu un caracter aspru, dar nu rău; zgîrcit, bun de gură, lacom, dornic de mâncăruri bune și de vinuri alese. Se citează, ca trăsătură deosebită a firii sale încă de când era copil, faptul că odată, pe când Severus voia să ucidă pe partizanii grupărilor adverse și spunea între ai săi: „Vă scap de dușmani“, Bassianus a găsit bună măsura adăugînd că, dacă ar fi după el, le-ar ucide și copiii; în schimb, Geta se zice că a întrebat cît de mare este numărul celor ce ar urma să fie uciși, și, cînd tatăl i-a dat răspunsul, el a întrebat din nou: „Aceștia au părinți, au rude?“ La răspunsul că au, el a exclamat deplîngîndu-i: „Așadar vor fi în țară mai mulți oameni triști decât bucuroși că noi am învins“. Aceste sentimente ale sale ar fi găsit ecou, dacă n-ar fi intervenit prefectul Plautianus, sau Juvenalis, în speranța proscricțiunilor din care s-au îmbogățit. Aceștia se

sprijineau pe cruzimea fără margini a fratelui său Bassianus, care-i susținea și spunea, mai în glumă, mai în serios, că toți care sînt din alte partide trebuie uciși cu copiii lor cu tot. Se zice că Geta i-a spus atunci lui Bassianus: „Tu, care nu cruți pe nimeni, poți să-ți ucizi și fratele“. Aceste cuvinte atunci au trecut neobservate, dar mai tîrziu au fost privite ca o presimțire³.

5 A iubit cu stăruință operele vechilor scriitori și ținea seamă de sfaturile tatălui său. Fratele îl ura continuu, dar mama îl iubea mai mult pe el decît pe fratele lui⁴. Era puțin bîlbîit, dar avea voce frumoasă. Îi plăceau atît de mult hainele strălucitoare, încît tatăl său îl lua în ris pentru aceasta. Dacă primea ceva de la părinți, nu dădea nimănui nimic, ci cheltuia totul pentru a avea o ținută elegantă⁵. După războiul cu parții, cînd tatăl său avea o situație înfloritoare, și plină de glorie, Bassianus a fost numit asociat la domnie, iar Geta a primit și el, după cum spun unii, numele de Caesar și de Antoninus. Îi plăcea să pună întrebări profesorilor de gramatică, cerîndu-le să spună ce sunete emit animalele în limbajul lor, cînd spunem de pildă: mieii behăie, porceii guită, porumbeii guguie (porcii grohăie) urșii mormăie, leii rag, leopardzii miriie, elefanții țipă, broaștele orăcăie, caii nechează, asinii zbiară, taurii mugesc, și sprijinea aceste expresii pe mărturia celor vechi. Îi erau foarte apropiate cărțile pe care Serenus Samonicus le scrisese cu dedicație către Antoninus. Avea și acest obicei să dea la ospete, mai ales la prînzuri mîncăruri al căror nume începea cu aceeași literă și sclavii știau aceasta. Astfel era, de exemplu, o masă cu mîncăruri începînd cu a: anser (gîscă), apruna (carne de porc mistret), anas (rață) sau cu p: pullus (pui de găină), perdix (prepeliță), pavus (păun), porcellus (purcel), piscis (pește), perna (pulpă) și alte feluri de mîncăruri care începeau cu aceeași literă; de asemenea fasianus (fazan), farrata (făinoase), ficus (smochină) și altele la fel. În tinerețe prin astfel de lucruri devenea plăcut.

6 Cînd a fost ucis, o parte dintre soldați, care nu fuseseră corupți, n-au acceptat cu ușurință paricidul, toți spunînd că au promis credință ambilor copii și că trebuie s-o respecte pentru amîndoi. Au stat mult timp cu porțile închise, fără să primească pe împărat înlăuntru. În sfîrșit, Bassianus n-a putut să se întoarcă la Roma decît afișînd plingeri împotriva lui Geta și liniștind spiritele soldaților prin sume mari de bani pe care li le-a dat. După el a fost ucis și Papinianus și mulți alții, care fie căutaseră să contribuie la înțelegerea dintre cei doi frați, fie fuseseră de partea lui Geta, astfel încît bărbați din ambele ordine sociale au fost străpunși cu pumnalul și în băi, și la masă, și în public. Însuși Papinianus a fost decapitat cu securea, Bassianus obiectînd doar că execuția nu s-a făcut cu sabie. S-a ajuns pînă la răscoala soldaților din oraș, pe care Bassianus i-a potolit prin măsuri drastice, pe un tribun al lor ucizîndu-l, după cum spun unii, sau exilîndu-l, după cum spun alții. El însuși s-a temut atît de mult, încît a intrat în senat avînd platoșa sub laticlavă și în felul acesta a prezentat darea de seamă asupra activității sale și asupra uciderii lui Geta. Se spune că odată, cînd pretorul felicita pe împărat și-i spunea titlurile „Sarmaticus Maximus și Parthicus Maximus“, Helvius Pertinax, fiul lui Pertinax, a intervenit zicînd: „Adugă și Geticus Maximus“ în loc să spună „Gothicus“⁶, intervenție care a pătruns în adîncul inimii lui Bassianus, cum a dovedit după aceea prin uciderea lui Pertinax, și nu numai a lui Pertinax, ci și a altora, cum am spus mai sus, în toate părțile și pe nedrept. Pe Helvius îl suspecta și că ar aspira la domnie, fiindcă era fiul împăratului Pertinax și fiindcă era iubit de toți, situație care era foarte primejdioasă pentru un simplu particular.

7 Se spune că înmormintarea lui Geta a avut loc cu mai multă pompă decît a unuia ucis de fratele său. A fost dus în mormîntul strămoșilor, adică al lui Severus, care se găsește în dreapta pentru cei ce intră în Roma pe șoseaua Appia, construit în forma Septizodiiului⁷

și împodobit de Severus din timpul vieții. Bassianus a voit săucidă și pe mama lui Geta și mama sa vitregă, pentru că-și plîngea fiul, și pe femeile pe care le-a găsit plîngînd după ce s-a întors de la senat. Antoninus era atît de lipsit de umanitate, încît vorbea afectuos mai ales cu cei pe care-i hărăzea morții; de aceea era temută mai mult mîngîierea, decît supărarea lui. Ceea ce a constituit un lucru de mirare pentru toți a fost faptul că plîngea moartea lui Geta ori de cîte ori se pomenea de moartea acestuia, ori de cîte ori îi auzea numele, ori de cîte ori îi vedea chipul sau statuia. Antoninus Bassianus a avut un caracter atît de contradictoriu și atît de setos de sînge, încît ucidea cînd pe partizanii, cînd pe dușmanii lui Geta, după cum se întîmpla. Mai mult de aceea era Geta regretat.

OPILIUS MACRINUS

de Iulius Capitolinus

1 Biografiile acelor principii, sau tirani, sau Caesari¹, care n-au domnit multă vreme, sînt învăluite în întuneric, pentru că nici despre viața lor particulară nu sînt multe lucruri demne de spus, care nu s-ar ști, dacă ei n-ar fi aspirat la domnie, și nici despre domnia lor nu se pot spune multe, fiindcă n-au deținut-o multă vreme. Totuși, vom da la lumină cele scoase din diverse lucrări istorice și pe care le vom socoti că merită să fie amintite. Nu e nimeni care în viața sa să nu fi făcut zilnic cîte ceva. Dar datoria celui ce scrie despre viața altora este să consemneze ceea ce e vrednic de a fi cunoscut. Iunius Cordus s-a străduit să dea la iveală biografiile împăraților pe care-i vedea că sînt mai necunoscuți; dar mare lucru n-a făcut, căci a găsit lucruri puține și neinteresante de amintit, propunîndu-și să se ocupe cu amănunte de minimă importanță, ca și cum ar fi necesar să se știe despre Traian, sau despre Pius, sau despre Marcus, de cîte ori au ieșit din palat, cît de variate le-au fost felurile de mîncare servite, cînd și-au schimbat îmbrăcămintea, pe cine și cînd au promovat în slujbe. Pentru că a urmărit să spună totul, cărțile sale sînt pline de istorioare fanteziste, deși în asemenea scrieri sau nici unul din amănunțele de felul acesta nu trebuia să-și găsească locul, sau foarte puține, și numai în măsura în care ele pot dezvălui caractere, însușiri demne de a fi știute... dar și atunci parțial, ca din ele să se deducă restul².

2 Așadar, după ce Antoninus Bassianus a fost ucis, prefectul pretoriului său, Opilius Macrinus³, care-i fusese înainte intendent particular, a pus mîna pe domnie. Născut dintr-o familie de jos, necivilizat la suflet și la vorbă, și-a zis singur cînd Severus, cînd Antoninus,

deși-l urau toți oamenii, fie civili, fie soldați. Plecînd îndată în război cu parții, n-au mai avut soldații timpul să-l judece, nici criticile publice îndreptate împotriva lui posibilitatea să se răspîndească.

Senatul l-a primit cu plăcere ca împărat, din ura față de Antoninus Bassianus, fiindcă în senat toți spuneau într-un singur glas: „Oricare altul decît un paricid, oricare altul decît un incestuos, oricare altul decît un ticălos, oricare altul decît un asasin al senatului și al poporului“.

Și poate părea de mirare tuturor de ce Macrinus a voit ca fiul său Diadumenus să se numească Antoninus, cînd se spune că el a fost autorul morții unui Antoninus⁴.

3 Voi relata despre el ceea ce este scris în anale. La Carthagina, preoteasa zeiței Caelestis⁵ care inspirată de zei spune adevărul, sub domnia lui Antoninus Pius, întrebată de proconsul, cum se obișnuia, despre viitorul situației politice generale și al imperiului, ea, cînd a ajuns să vorbească despre împărați, a cerut ca cineva să numere cu voce tare de cîte ori va pronunța ea numele Antoninus. În uimirea tuturor, ea a pronunțat de opt ori numele de Antoninus Augustus. Tcți au crezut că Antoninus Pius va domni opt ani. Dar el a trecut cu domnia peste acest număr de ani și s-a înțeles fie atunci, fie mai tîrziu, că preoteasa a arătat altceva. Anume, dacă sînt numărați toți cei ce au avut numele de Antoninus, se constată că au fost atîți Antonini, cîți indică acest număr. Astfel au fost opt Antonini și anume: primul a fost Pius, al doilea Marcus, al treilea Verus, al patrulea Commodus, al cincilea Caracallus, al șaselea Geta, al șaptelea Diadumenus și al optulea Heliogabalus. Căci nu trebuie puși între Antonini cei doi Gordiani, sau cei care n-au avut decît prenumele de Antoninus, sau cei ce s-au numit Antonius și nu Antoninus. Astfel și Severus s-a numit Antoninus și mulți alții, ca Pertinax, Iulianus și Macrinus. Dar Antoninilor, care au fost adevărații succesorii ai lui Antoninus, acest nume li se reține mai mult,

ca și cum ar fi numele lor propriu. Aceasta susțin unii istorici. Alții spun însă că de aceea Diadumenus a fost numit Antoninus de către tatăl său Macrinus, pentru ca să îndepărteze soldaților bănuiala că Antoninus a fost ucis de Macrinus. Sînt și unii care afirmă că numele acesta era atît de respectat, încît poporul și soldații nu socoteau împărătesc decît numele de Antoninus.

4 S-au spus multe în senat despre Macrinus, cînd s-a anunțat că Varius Heliogabalus a ajuns împărat, după ce senatul chiar numise Caesar pe Alexander⁶ și din cele spuse rezultă că el a fost un om vrednic de dispreț, josnic, dezgustător. Iată despre acesta care au fost cuvintele lui Aurelius Victor, cunoscut și sub numele de Pinius: „Macrinus, fiu de libert, un om prostituat, ocupat în casa imperială cu slujbe servile, de o fidelitate venală, cu o viață josnică sub Commodus, îndepărtat de Severus de la serviciile cele mai mărunte și exilat în Africa, unde, ca să-și acopere rușinea exilului, s-a ocupat cu cititul⁷, a apărut mici procese, a declamat și în cele din urmă a fost crainic la spectacole. I s-au dat inele de aur⁸, fiind sub protecția libertului său Festus, a ajuns avocat al fiscului sub Verus Antoninus“. Dar aceste afirmații sînt puse sub semnul îndoielii, căci alții dau alte informații, pe care nu le vom trece sub tăcere. Anume, cei mai mulți spun că el a fost luptător gladiator și că fiind concediat s-a dus în Africa, unde a fost mai întii agent secret, apoi grefier și de aici avocat al fiscului, din această slujbă ajungînd la situații foarte înalte. Apoi, pe cînd era prefect al pretoriului, îndepărtîndu-și colegul și-a ucis împăratul, pe Antoninus Caracallus, cu atita dibăcie, încît nu dădea impresia că el l-a ucis. Căci i-a cumpărat grăjdarul cu mari făgăduințe, făcînd să se spună că împăratul a fost ucis de militari, fiindcă nu-i puteau suporta paricidul și incestul⁹.

5 Îndată ce a răpit domnia, a asociat la conducere pe fiul său Diadumenus, pe care imediat sol-

dații, din ordinul său, l-au numit Antoninus¹⁰. Apoi a trimis corpul lui Antoninus la Roma, pentru a fi depus în mormîntul strămoșilor¹¹. A dat prefectului pretoriului, mult timp coleg al său, sarcina de a se îngriji de darurile pentru popor și mai ales de a înmormînta onorabil pe Antoninus cu funeralii imperiale, știind că Antoninus a fost foarte iubit de mulțime, pentru că dăduse poporului îmbrăcăminte și alimente. Se mai adaugă și faptul că se temea de răscoala armatei, ca nu cumva aceasta intervenind să-i împiedice domnia pe care o răpise, dar pe care căuta să se creadă că a primit-o fără voie, cum sînt unii oameni, care spun că au fost constrînși să primească ceea ce au răpit prin crime. Se temea de asemenea să nu dorească și colegul său domnia¹², căci despre acesta toți credeau că, dacă o singură unitate l-ar cere ca împărat, el n-ar refuza și toți l-ar accepta cu entuziasm, pentru că-l urau pe Macrinus unii pentru viața-i vrednică de dispreț, alții pentru obîrșia lui obscură, în comparație cu aceea a împăraților anteriori, care fuseseră toți din familii nobile. Și-a luat pe lingă aceasta și numele de Severus, deși n-avea cu acesta nici o legătură de rudenie. De aici vorbele de duh: „Este, Macrinus Severus cum e Diadumenus Antoninus“. Totuși, pentru a înăbuși mișcarea armatei, a dat legionarilor și pretorienilor soldă mai mare decît cea obișnuită, căutînd să-și acopere crima de a fi ucis pe împărat. Și celui care nu-i putea folosi nevinovăția, i-a fost de folos, ca de obicei, banul; căci astfel s-a menținut cîtva timp în domnie omul tuturor vițiilor¹³.

A trimis senatului scrisori în legătură cu moartea lui Antoninus, numindu-l pe acesta divinul, scuzîndu-se și jurînd că nu știa de moartea lui. Astfel, la crima sa, după obiceiul oamenilor pierduți, a adăugat scriind senatului și acest sperjur, fapte cu care se cădea să-și înceapă domnia un om ticălos.

6 Este interesant de știut ce cuvîntare de dezvi-novățire a ținut, ca să se cunoască nerușinarea acestui om și sacrilegiul prin care și-a început domnia-i odioasă. Iată părțile principale din cuvîntarea împăraților Macrinus și Diadumenus: „Am fi dorit, senatori, să ne prezentăm în fața clemenței voastre, reînțorși în triumf, cu Antoninus al nostru sănătos. Numai astfel am fi fost toți fericiți, trăind într-un imperiu înfloritor sub acel principe, pe care ni l-au dat zeii pe scaunul Antoninilor. Dar fiindcă nu s-a putut întimpla aceasta din cauza răscoalei militare, amintim mai întii ce a făcut armata în legătură cu noi și apoi, ceea ce constituie prima noastră datorie, decernăm onorurile divine bărbatului căruia i-am jurat credință. Armata a socotit că nimeni nu este un răzbu-nător mai demn al morții lui Bassianus, decît prefectul său, căruia îi încredințase sarcina de a pedepsi pe răzvrătiți, dacă i-ar fi putut prinde cînd era încă în viață“. Iar mai jos: „Mi-au încredințat domnia pe care am primit-o pentru moment senatori, dar pe care o voi duce mai departe, dacă veți hotări și voi ceea ce au hotărit soldații, căroră le-am plătit solda și le-am dat ordine ca împărat“. Și mai jos: „Fiului meu, Diadumenus, pe care-l cunoașteți, armata i-a dăruit demnitatea imperială și numele de Antoninus numindu-l astfel, ca să fie onorat mai întii cu numele și după aceea cu onoarea domniei. Cerem ca și voi, senatori, să aprobați aceasta prin bune urări, ca să nu fiți lipsiți de numele Antoninilor, pe care-l iubiți atit“. De asemenea mai jos: „Armata a decretat lui Antoninus onoruri divine; îi decretăm și noi și vă rugăm să-i decretați și voi, senatori, deși am putea să ordonăm după dreptul împărătesc să i se ridice două statui ecvestre, două pedestre în uniformă militară și două șezînd, în haine civile, și de asemenea lui Severus, în ținută triumfală. Voi, senatori, veți lua măsuri să se facă acestea toate din dorința noastră arzătoare de a cinsti cu pietate pe înaintași“¹⁴.

7 La citirea acestei scrisori în senat, contrar aşteptării tuturor, senatorii au primit cu bucurie ştirea morţii lui Antoninus. Sperînd că Opilius Macrinus se va îngriji de libertăţile cetăţeneşti, l-au ales mai întii între nobili, fiindcă era un om fără strămoşi cunoscuţi şi pînă de curînd un simplu intendent particular. Fusesse secretar pontifical, în rîndul celor numiţi azi preoţi minori; senatul l-a numit cel mai mare preot, decretîndu-i şi numele de Pius. Totuşi, cînd a fost citită scrisoarea, a urmat o lungă tăcere, fiindcă nimeni n-a crezut ce se spunea despre moartea lui Antoninus. Dar după ce s-a ştiut sigur că el l-a ucis, senatul a proferat împotriva lui cuvinte ca împotriva unui fost tiran. Totuşi a încredinţat lui Macrinus puterea proconsulară şi pe cea de tribun¹⁵. Ca să îndepărteze bănuiala că el ar fi ucis pe Antoninus, după ce şi-a dat numele de Fericitul, l-a numit pe fiul său Diadumenus cu numele de Antoninus. Numele acesta l-a primit după aceea şi Varius Heliogabalus, care se dădea drept fiul lui Bassianus, dar care era în realitate un om demn de tot dispreţul, fiu al unei prostituate. Există nişte versuri ale unui poet, în care se arată că numele de Antoninus, avut întii de Pius, încetul cu încetul, prin Antoninii următori, a ajuns la ultima treaptă de degradare. Într-adevăr, se pare că numai Marcus, prin corectitudinea vieţii sale, a cinstit acest nume, pe cînd Verus l-a coborît, iar Commodus i-a pîngărit respectul şi sfinţenia. Dar ce se poate spune mai departe despre Caracallus Antoninus, ce se poate spune despre acesta despre care scriem? ce, în sfîrşit, despre Heliogabalus, ultimul dintre Antonini, a cărui viaţă de cea mai mare josnicie a rămas de pomină?

8 Revenind la Macrinus, de îndată ce a fost numit împărat, a plecat cu mare pregătire la război împotriva parţilor, dorind să şteargă printr-o mare victorie ruşinea neamului său şi infamiile vieţii de mai înainte. Dar în lupta angajată cu parţii, legiunile l-au

părăsit și au trecut de partea lui Varius Heliogabalus, iar el a fost ucis, după ce domnise mai mult de un an¹⁶.

În acel război, dus înainte de Antoninus împotriva lui Artabane care dădea atacuri puternice pentru a răzbuna moartea concetățenilor săi, deși cu forțe inferioare, la început Macrinus a luptat cu îndirjire; dar după aceea a trimis soli să ceară pace, pe care partul a acordat-o cu plăcere, după ce Antoninus fusese ucis¹⁷. De aici s-a dus la Antiochia, unde s-a dedat desfriului, oferind armatei o cauză dreaptă de a-l ucide și de a urma pe cel ce se dădea drept fiul lui Bassianus, adică pe Heliogabalus Bassianus Varius, care după aceea a fost numit Bassianus și Antoninus.

9 Era o femeie Maesa ¹⁸, sau Varia, din orașul Emisena, soră a Iuliei soția lui Severus Pertinax Afer. După moartea lui Antoninus Bassianus aceasta fusese alungată din casa imperială, datorită trufiei lui Macrinus, care totuși îi lăsase toată averea strinsă vreme îndelungată. Ea avea două fete, pe Symiamira și pe Mamaea, cea mai mare dintre ele având ca fiu pe Heliogabalus. În limba feniciană, Heliogabalus înseamnă soare. Prin frumusețea, statura și slujba sacerdotală Heliogabalus atrăgea atenția și era cunoscut de toți oamenii care veneau la templu, mai ales de militari. Maesa sau Varia le-a spus că Bassianus este fiul lui Antoninus, ceea ce încetul cu încetul s-a întipărit în mintea tuturor soldaților. Pe lângă acestea, Maesa însăși era foarte bogată (de aceea și Heliogabalus era foarte risipitor). Prin promisiunile făcute de aceasta soldaților, legiunile s-au depărtat de Macrinus, și luând-o în timpul nopții cu toți ai săi în oraș nepotul ei a primit numele de Antoninus împreună cu insignele imperiale¹⁹.

10 Când Macrinus, care se găsea la Antiochia, a aflat acestea, mirându-se de îndrăzneala femeiască și disprețuind-o totodată, a trimis pe prefectul său Iu-

lianus cu legiunile să-i asedieze. Dar cînd soldaților li s-a arătat Antoninus, toți, schimbîndu-și ca prin minune sentimentele, au ucis pe prefectul Iulianus și au trecut de partea lui Antoninus. Apoi, cu aceste legiuni și cu o parte din armata sa, Antoninus a venit contra lui Macrinus, care l-a întîmpinat în grabă. Dindu-se lupta, Macrinus a fost înfrînt prin trădarea soldaților, datorită dragostei lor pentru Antoninus. Macrinus, fugind cu puținii care l-au însoțit și cu fiul său, a fost ucis într-un sat din Bithynia, împreună cu Diadumenus, iar capul i-a fost tăiat și adus lui Antoninus. Pe lîngă acestea, trebuie subliniat că Diadumenus, despre care mulți au scris că a avut participare egală la domnie cu tatăl său, deși se spune că a primit titlul de Caesar, nu pe cel de Augustus, a fost ucis și el, domnia servindu-i doar ca să-l răpună soldații. Căci altceva nu se găsește nimic demn de spus din viața acestuia, în afară de faptul că i-a fost adăugat, ca unui copil nelegitim, numele Antoninilor²⁰.

11 Macrinus n-a fost totuși în viața sa ca împărat atît de rigid și de auster, sperînd că se pot uita toate faptele lui de mai înainte, fiindcă însăși severitatea lui ar fi dat ocazie să fie criticat și atacat. A voit să-și ia numele și de Severus și de Pertinax, nume care i se părea că exprimă amîndouă asprime de caracter și, cînd senatul l-a numit Pius și Felix, a acceptat numele de Felix, dar n-a voit să-l aibă și pe cel de Pius. De aici se pare că a fost inspirată epigrama nu lipsită de spirit a unui poet grec, pe care o redau tradusă în latinește.

„Un histrion destul de bătrîn, urît, rău, aspru nedrept și nelegiuit, dorește să fie totodată și Felix

Deși nu vrea să fie pios, ar vrea să fie fericit.

Dar natura refuză, iar rațiunea nu acceptă aceasta.

Căci ar putea să fie și să pară cineva și pios și fericit,

Dar cine este impios este și nefericit“

Aceste versuri, scrise în latinește, au fost puse de nu știu cine în for, lângă cele aflate, în grecește. Se spune că Macrinus aflînd de ele a răspuns cu aceste versuri:

Dacă destinele ar fi produs un poet grec
 Așa cum a fost ăst nemernic²¹ latin
 N-ar cunoaște nimic poporul, nimic senatul
 Și nici nu mi-ar fi scris un neguțător de sclavi
 poezii proaste

Macrinus a crezut că a dat un răspuns grozav prin aceste versuri cu mult mai proaste decît cele anterioare latinești; dar nu s-a făcut mai puțin de rîs decît acel poet, care făcuse traducerea din grecește în latinește.

12 A fost așadar trufaș și sîngeros, vrînd să conducă militărește, acuzînd disciplina timpurilor anterioare și lăudîndu-l numai pe Severus în comparație cu ceilalți împărați. Pe soldați i-a pus pe cruce, pedepsindu-i întotdeauna ca pe sclavi, și cînd se produceau răzvrătiri militare foarte adesea a decimat armata. Uneori însă a centesimat-o, cuvînt inventat de el, spunînd că e blind cînd îi centesima, cînd adică erau pedepsiți cu moartea unul dintr-o sută cei ce ar fi meritat să fie pedepsiți unul din zece, sau unul din douăzeci. Ar fi prea lung șirul dacă s-ar arăta toate actele lui de cruzime; totuși, voi arăta unul, pe care el nu-l socotea o pedepsă aspră, dar care este mai groaznic decît toate grozăviile tiranilor. Niște soldați necinstiseră sclava gazdei lor. El, aflînd aceasta printr-un frumentar, a poruncit să fie aduși soldații și i-a interogat asupra faptei săvîrșite. Constatînd că fapta este adevărată, a ordonat să fie găsiți imediat doi boi de o mărime neobișnuită și să fie închiși în pîntecele fiecăruia cîte un soldat, dar capetele să le fie lăsate afară, ca să poată vorbi împreună. Astfel i-a pedepsit, deși asemenea pedepse nu fuseseră date nici chiar pentru adultere, fie la strămoși fie pe vre-

mea lui. A luptat totuși cu vitejie și succes contra partilor, armenilor și arabilor numiți evdemoni²². Pe un tribun, care lăsase să fie părăsit un post de pază, legîndu-l sub o căruță de osia roților l-a tîrît tot drumul atît viu cît și mort. A readus osînda inventată de Mezentius, conform căreia lega pe cei vii de cei morți, făcîndu-i să-și sfîrșească zilele o dată cu putrezirea cadavrelor. De aceea în circ, cînd favoarea publicului s-a manifestat pentru Diadumenus, s-a strigat:

Tinăr frumos, căruia
păcat că-i este tată Mezentius²³

A închis oameni vii înlăuntrul pereților și i-a zidit acolo. Pe cei vinovați de adulter întotdeauna i-a legat unul de altul și i-a ars de vii. Pe sclavii fugiți de la stăpîni și găsiți îi trimitea să moară de sabie în circ. Pe delatorii, care nu dovedeau adevărul celor denunțate, îi pedepsea cu moartea, iar dacă-l dovedeau, le dădea bani pentru delațiune și-i expunea apoi infamiei.

13 Cunoscător în domeniul dreptului, a hotărît să abroge toate ordonanțele împăraților anteriori, pentru ca să guverneze după drept, nu după ordonanțe, spunînd că este o nelegiuire să fie considerată lege voința lui Commodus a lui Caracallus și a altor oameni nepricepuți, de vreme ce Traian nicideodată n-a condus prin edicte personale, pentru ca să nu fie raportate la alte cauze anumite acte de favoare. A fost foarte darnic în distribuire de grîu, dar foarte econom cu aurul.

În pedepsirea oamenilor curții a fost atît de fără scrupule, atît de necruțător, atît de aspru, încît sclavii săi nu-i ziceau Macrinus, ci Macellinus²⁴, fiindcă, asemenea unei măcelării, casa îi era plină de sîngele sclavilor. Plăcîndu-i foarte mult mîncarea și băutura, uneori bea pînă se îmbăta, dar mai mult în orele de seară. Căci dacă la masa de prînz, chiar ca particular

era foarte cumpătat, în schimb la masa de seară făcea excese. Avea la ospete scriitori, pentru ca, vorbind despre studii liberale prin forța lucrurilor să fie mai reținut.

14 Dar oamenii își aminteau de vechea lui situație de om de jos când îi vedeau cruzimea de caracter și nu puteau suporta la domnie pe un om infect; mai ales militarii, care-și aminteau de atâtea fapte ale lui de mare cruzime și uneori de mare ticăloșie, făcînd o conspirație, l-au ucis și pe el și pe fiul său Diadumenus supranumit Antoninus, despre care s-a spus că fusese un Antoninus în vis²⁵. De aici există aceste versuri:

„Am văzut în vis, cetățeni, dacă nu mă înșel și
acest lucru:

Copil, purta numele Antoninilor cel ce s-a născut
Dintr-un tată corupt, dar dintr-o mamă pudică,
De vreme ce ea a avut o sută de amanți și
a mai vrut o sută

Însuși chelul i-a fost înfli amant, și după aceea soț.
O fi fost el Pius, sau Marcus, dar Verus²⁶ n-a fost“.

Și aceste versuri sînt traduse din grecește în latinește. În grecește sînt foarte reușite, dar în latinește mi se par traduse de un poet fără talent. Cînd i-au ajuns la ureche, Macrinus a răspuns prin iambi, despre care se spune că erau foarte bine scriși, dar care nu se mai găsesc, fiindcă s-au pierdut în învîlmășeala în care el a fost ucis, cînd totul i-a fost devastat de soldați.

15 Felul morții, după cum am spus, acesta i-a fost: cînd armata a trecut de partea lui Antoninus Heliogabalus, el a fugit și, învins în luptă, a fost ucis într-un tîrg din Bithynia. Oamenii lui, parte s-au predat, parte au fost uciși, iar alții au fost puși pe fugă. Astfel Heliogabalus a căpătat strălucire fiindcă se părea că a răzbunat moartea tatălui său și de aceea

a ajuns la domnie, pe care a dezonorat-o prin marile lui vicii, prin desfrinare, turpitudine, risipă, trufie, ferocitate, avînd și el sortit la fel sfîrșitul vieții.

Acestea ne sînt cunoscute despre Macrinus, unele cu multe variante, așa cum este istoria oamenilor. Culegîndu-le din multe izvoare, le-am adresat serenității tale, Dioclețiane Auguste, fiindcă te-am văzut dornic de a cunoaște viața vechilor împărați.

DIADUMENUS ANTONINUS

de Aelius Lampridius

1 Viața tânărului Antoninus Diadumenus¹, pe care armata l-a numit împărat împreună cu tatăl său Opi-
lius Macrinus, după uciderea lui Bassianus de către
partizanii lui Macrinus, n-are vrednic de amintit decât
faptul că el a primit numele de Antoninus și că i s-au
făcut prevestiri ciudate pentru o domnie scurtă, cum
s-a și întâmplat. De îndată ce s-a aflat printre legiuni
că Bassianus a fost ucis, o mare tristețe a cuprins
inimile, toți socotind că, dacă n-au un Antoninus în
scaunul imperial, stăpînirea romană va pieri. Macrinus,
care de acum era împărat, cînd i s-a anunțat această
situație, temîndu-se ca nu cumva armata să treacă
de partea altuia dintre Antonini, căci erau între gene-
rali mulți dintre rudele lui Antoninus Pius, a pregă-
tit îndată o adunare și l-a numit pe fiul său, pe atunci
copil, Antoninus. Iată cuvîntarea lui: „Mă vedeți to-
varăși de arme, pe mine înaintat în vîrstă, și-l vedeți
și pe Diadumenus, un copil, pe care, dacă vor ajuta
zeii, îl veți avea multă vreme împărat. Înțeleg marele
gol din sufletele voastre prin lipsa numelui de Anto-
ninus. De aceea, socotind că, datorită condiției fragile
a existenței umane, nu-mi mai rămîne mult de trăit,
numesc, cu încuviințarea voastră, Antoninus pe acest
copil, care va reprezenta mult timp printre vci pe An-
toninus“. S-a răspuns prin aceste aclamații: „Zei să
te păzească, împărate Macrinus, zeii să te păzească,
Antoninus Diadumenus! Toți urăm viață lungă lui
Antoninus. Prea bunule și prea mărite Jupiter, ocro-
tește viața lui Macrinus și viața lui Antoninus. Tu
știi, Jupiter, că Macrinus nu poate fi învins. Tu știi,
Jupiter, că Antoninus nu poate fi învins. Avem pe
Antoninus, avem totul. Zeii ne-au dat pe Antoninus.
Tirărul Antoninus este vrednic de domnie“.

2 Împăratul Macrinus a răspuns: „Primiți, tovarăși de arme, câte trei monede de aur pentru domnie și câte cinci monede de aur pentru numele lui Antoninus, precum și avansările obișnuite, dar dublate. Facă zeii ca acestea să se petreacă mai des. Vom da însă la fiecare cinci ani ceea ce am hotărît să dăm azi“. După aceasta, însuși copilul Diadumenus Antoninus ca împărat a zis: „Vă mulțumesc, tovarăși de arme, pentru domnia și pentru numele pe care ni le-ați dat, dacă ne-ați socotit pe mine și pe tatăl meu demni de a fi numiți împărați romani, de a ne încredința destinele imperiului. Tatăl meu se va îngriji să fie la înălțimea domniei, iar eu mă voi strădui să fiu la înălțimea numelui Antoninilor. Știu că am primit numele lui Pius, al lui Marcus și al lui Verus și că va fi foarte greu să satisfac cerințele acestor nume. Totuși, pentru domnie, pentru nume, tot ceea ce v-a promis tatăl meu vă promit și eu, dublându-vă onorurile, așa cum venerabilul meu tată Macrinus aici de față v-a promis“.

Scriitorul grec Herodianus², trecînd cu vederea acestea, doar amintește că Diadumenus în vîrsta copilăriei a fost numit Caesar de către soldați și că a fost ucis împreună cu tatăl său.

Îndată după această adunare, a fost bătută la Antiochia o monedă cu numele de Antoninus Diadumenus, iar moneda cu numele lui Macrinus a fost amînată, așteptîndu-se ordinele senatului. A fost trimisă la senat o scrisoare prin care i s-a anunțat numele lui Antoninus. De aceea se spune că senatul a primit cu plăcere noua domnie, deși alții socotesc că aceasta s-a datorat urii față de Antoninus Caracallus.

Împăratul Macrinus se pregătea să dea poporului în cinstea fiului său Antoninus mantăi de culoare roșie-stacojie, pe care să le numească antoniniane, după cum au fost numite caracale cele date de Bassianus, afirmînd că fiului său îi va șede mai bine numele de Paenuleus, sau Paenularius³, decît lui Bassianus cel de Caracallus. Printr-un edict dat în numele lui An-

toninus s-au promis poporului daruri de alimente, cum poate arăta edictul însuși: „Aș vrea, cetățeni, să fim prezenți în mijlocul vostru; Antoninus al vostru v-ar face în numele său darurile și pe lângă aceasta ar alege copii pe care să-i numească Antoniani și fete pe care să le numească Antoniane⁴, pentru a duce mai departe gloria unui nume atât de drag vouă“ și celelalte.

3 După aceasta a poruncit să fie arborate în tabere drapele și stegulețe antoniane. A făcut din aur și din argint medalioane cu chipul lui Bassianus și timp de șapte zile s-au făcut rugăciuni publice pentru numele lui Antoninus.

Era cel mai frumos copil⁵, destul de înalt de statură, avea părul blond, cu ochii negri, nasul drept, bărbia de toată frumusețea, gura pregătită parcă pentru sărutări, robust din fire, dar prea delicat pentru exerciții militare. De îndată ce a primit dreptul de a purta hainele stacojii, pe cele de purpură și pe celelalte insigne militare ale puterii imperiale, a devenit strălucitor ca un astru, ca ceva din cer, încît era iubit de toată lumea pentru farmecul său. Acestea le avem de spus despre copilul Diadumenus; vin acum la semnele prevestitoare ale domniei, senzaționale în legătură cu alte lucruri, dar mai ales în legătură cu cele despre care e vorba.

4 În ziua în care s-a născut, tatăl său, pe atunci intendent al marelui tezaur, văzînd niște haine de purpură, a ales dintre ele pe cele mai strălucitoare și a dat dispoziție să-i fie duse în camera în care, după două ore, s-a născut Diadumenus. Copiii de obicei se nasc cu un fel de scufiță naturală, pe care moașele o iau și o vînd avocaților superstițioși, căci se spune că ajută la cîștigarea proceselor; acest copil însă n-a avut scufiță, ci o diademă fină, care nu s-a putut rupe, fiind o membrană din niște fibre asemănătoare corzii unui arc. De aceea, precum se spunc, i se zicea

cînd era mic Diadematus, dar cînd a crescut mare a fost numit cu numele bunicului său după mamă, Diadumenus, deși numele de Diadumenus nu se deosebea mult de cel de Diadematus. Se spune de asemenea că pe moșia tatălui său s-au născut 12 miei de culoare purpurie, dintre care numai unul era tărcat. În ziua în care el a venit pe lume, un vultur i-a adus pe nesimțite un pui de porumbel de rasă regală și, după ce l-a pus în leagănul copilului care dormea, s-a retras zburînd fără să facă vreun rău. Niște păsări de bun augur și-au făcut cuib în casa tatălui său.

5 La cîteva zile după ce s-a născut, astrologii, cercetîndu-i horoscopul, au spus că este fiu de împărat și împărat el însuși, ceea ce putea întări zvonul despre un adulter al mamei sale. Fiind copil, pe cînd se plimba pe cîmp, un vultur i-a luat băscuța de pe cap. Însoțitorii au început să strige desperați, dar vulturul se zice că i-a așezat basca pe un monument regal de lîngă vila în care se găsea atunci tatăl său și că, așezînd-o pe statuia regelui, s-a potrivit foarte bine pe capul acesteia. Mulți au interpretat faptul ca o prevestire de moarte, ceea ce au arătat de altfel evenimentele ulterioare. S-a născut în ziua natală a lui Antoninus, la aceeași oră și aproape cu aceleași semne prevestitoare care s-au făcut și lui Antoninus Pius. De aceea astrologii au spus că el va fi fiu de împărat și împărat el însuși, dar nu mult timp. În ziua în care s-a născut, fiindcă era ziua de naștere a lui Antoninus, o femeie dintre vecine se zice că ar fi spus: „Să i se pună numele Antoninus“, dar că Macrinus s-a temut să-i dea acest nume imperial, fiindcă nimeni din neamul său nu-l avusese și fiindcă nu voia să confirme el însuși zvonul în legătură cu paternitatea copilului. În cărțile multora sînt relatate aceste semne prevestitoare și altele ca acestea, dintre care atrage atenția mai ales acela că odată, pe cînd Diadumenus era în leagăn, un leu rupîndu-și lanțurile și fugind, după unii leul era sălbatic, a venit lîngă lea-

gân, a lins copilul și l-a lăsat nevătămat. În schimb doica, repezindu-se la leu, a pierit sfișiată de mușcăturile acestuia, căci din întâmplare nu mai era nimeni în părculețul în care se găsea ea cu copilul.

6 Acestea sînt cele ce par vrednice de amintit despre Antoninus Diadumenus. I-aș fi unit biografia cu aceea a tatălui său, dacă nu m-ar fi silit numele Antoninilor să fac o expunere specială a biografiei acestui tînăr. În acele timpuri era atît de iubit numele Antoninilor, încît cine nu se putea sprijini pe acest nume nu era socotit că merită domnia. De aceea unii socotesc că și Severus și Pertinax și Iulianus trebuie onorați cu prenumele de Antoninus, de aceea socotesc că și cei doi Gordiani, tatăl și fiul, au purtat acest nume. Dar una este cînd li se dă acest nume din familie și alta este cînd li se adaugă la al lor. Pius avea ca nume adevărat pe cel de Antoninus, Pius fiindu-i adăugat ca supranume. Numele adevărat al lui Marcus a fost Verissimus, dar l-a părăsit și l-a înlocuit cu cel de Antoninus, care i-a devenit deci nu prenume, ci nume. Verus de asemenea a avut numele de Commodus, pe care l-a părăsit, primind pe cel de Antoninus nu ca prenume, ci ca nume. Marcus a numit Antoninus pe fiul său Commodus și așa l-a trecut în registrele de stare civilă în ziua de naștere. Se știe bine că și Severus, din cauza unui vis pe care-l interpretase ca o prevestire că va avea ca succesori pe un Antoninus, i-a dat fiului său Caracallus Bassianus numele de Antoninus, pe cînd acesta avea vîrsta de 13 ani, și l-a învestit cu puterea imperială. Iar Geta, căruia mulți fi neagă numele de Antoninus, se știe că s-a numit ca și fratele său astfel din același motiv, ca să urmeze tatălui său Severus la domnie, deși n-a avut loc acest lucru. După aceasta Diadumenus a fost numit, precum se știe, Antoninus ca să fie recomandat armatei și poporului roman, fiindcă a fost regretat mult Bassianus Caracallus.

7 Există o scrisoare a lui Opilius Macrinus, tatăl lui Diadumenus, în care el se mîndrește nu atît că a ajuns la domnie, fiindcă era secund în această calitate⁶, cît că a devenit tată al unui Antoninus, nume mai strălucitor în acele timpuri chiar decît numele zeilor. Înainte de a reproduce scrisoarea, socotesc nimerit să citez versurile scrise împotriva lui Commodus, care se numise singur Hercule, ca să înțeleagă toți că a fost atît de strălucitor numele Antoninilor, încît nu se putea compara cu acesta nici chiar numele zeilor.

Iată versurile împotriva lui Commodus Antoninus:

Commodus dorește să aibă numele de Hercule
Nu i se pare bun al Antoninilor
Disprețuind dreptul omeniei și al domniei
Sperînd că e mai strălucitor lucru să fie zeu
Decît împărat cu nume strălucit.
Dar el nu va fi nici zeu, și nici măcar om.

Am socotit că aceste versuri, compuse de nu știu care poet grec și traduse în latinește de un poet fără talent, merită să fie reproduse, pentru ca toți să știe că Antoninii au fost mai prețuiți decît zeii, din dragostea pentru cei trei împărați care au întruchipat înțelepciunea, bunătatea și pietatea, și anume Antoninus pietatea, Verus bunătatea și Marcus înțelepciunea.

Iată acum scrisoarea lui Macrinus Opilius:

„Opilius Macrinus către soția sa Nonia Celsa. Ceea ce am dobîndit noi, scumpa mea soție, e de un așa de mare preț, că nu se poate calcula. Poate socotești că eu vorbesc despre domnie; — nu e mare lucru ceea ce soarta dă și celor nevrednici — am devenit tată al unui Antoninus și ai devenit mamă a unui Antoninus. Ferice de noi, ferice de casa noastră, strălucită laudă a unei domnii fericite. Facă zeii și buna Iunona, pe care tu o cinstești, ca și el să merite numele de Antoninus, și eu să par în fața tuturor demn de a fi tată al unui Antoninus“.

8 În această scrisoare se arată câtă glorie i se părea că a dobândit prin aceea că fiul său are numele de Antoninus. Totuși Diadumenus, în a patruzeciua lună de domnie, din cauza asprimii și exceselor tatălui său ca împărat, iar nu din cauze dependente de el, a fost ucis împreună cu tatăl său. Am găsit totuși indicații în multe scrisori, că acesta, cu toate că era nevîrstnic, a dat dovezi de cruzime, cum ne arată o scrisoare trimisă de el tatălui său. Căci pe cînd el lipsea din localitate, auzind că tatăl său deși a pedepsit grav pe cei suspecti de a fi participat la o răscoală împotriva sa, iar pe căpeteniile răscoalei le-a ucis, totuși pe unii complici, între care era comandantul trupelor din Armenia precum și locțiitorul imperial din Asia și Arabia, datorită unor vechi raporturi de prietenie i-a iertat, se spune că a făcut tatălui său o întîmpinare prin această scrisoare, pe care socotesc că trebuie s-o reproduc aici, arătînd că una asemănătoare a trimis și mamei sale:

„Augustus fiul către Augustus tatăl.

Nu mi se pare, tată, că ai procedat în spiritul dragostei față de noi nepedepsind pe complicii celor ce rîvnesc domnia, în speranța că-ți vor fi mai buni prieteni, dacă-i cruți, sau la gîndul că ești dator să-i ierți în numele unei vechi prieteni. Nu trebuia să faci aceasta și nici nu-ți va fi de folos ceea ce ai făcut. Căci, mai întîi de toate, cei stigmatizați de suspiciune nu pot să te iubească. Apoi sînt prieteni și mai răi cei ce, uitînd de vechile raporturi de prietenie, s-au unit cu cei mai mari dușmani ai tăi. Adaugă și faptul că încă au armată la dispoziția lor.

„Dacă nu-și găsește în sufletul tău ecou gloria unor
fapte atît de mari

Al în vedere pe Ascanius care crește mare, ai în

vedere speranțele de moștenire ale lui Iulius

Căruia i se cade domnia Italiei

și pămîntul roman”7.

Aceștia trebuie să fie loviți dacă tu vrei să fii în siguranță. Căci printr-o rea întocmire a firii umane, dacă-i ierți pe ei, vor apărea alții“. Unii spun că această scrisoare a fost redactată de profesorul Caelianus, care fusese mai înainte retor în Africa; oricum, de aici se vede cât de aspru tiran ar fi fost dacă ar fi trăit.

Există o altă scrisoare a lui, trimisă către mama sa, în care scrie următoarele: „Stăpînul și augustul nostru nu te iubește nici pe tine și nu se iubește nici pe sine, dacă-și cruță dușmanii. Te rog să intervii să fie legați la stîlp Arabianus, Tuscus și Gellius, căci aceștia, dacă va fi ocazia, nu ne vor trece cu vederea“. Și, din cele ce spune Lolius Urbicus în istoria vremii sale, aceste scrisori publicate de un secretar i-au făcut mult rău tînărului din partea soldaților, căci unii, cînd i-au omorît tatăl, pe el au voit să-l ierte, dar a apărut un ofițer al palatului, care a citit aceste scrisori în adunarea soldaților.

Așadar, fiind amîndoi uciși, capetele le-au fost purtate în vîrfurile sulii, iar favoarea soldaților, din dragoste pentru nume, a înclinat către Marcus Aurelius Antoninus, despre care se spunea că este fiul lui Bassianus Caracallus. Preot în templul lui Heliogabalus, acesta era omul cel mai infect, care, ca printr-un destin, a înjosit imperiul roman. Despre el sînt multe de spus și le voi arăta la locul lor.

ANTONINUS HELIOGABALUS

de Aelius Lampridius

Niciodată n-aș fi redat în scris viața lui Heliogabalus Antoninus, numit și Varius¹, ca să nu știe nimeni că a existat un astfel de împărat roman, dacă n-ar fi avut aceeași domnie înainte un Caligula, un Nero sau un Vitellius. Dar după cum același pământ produce și plante otrăvitoare, dar și grâne și plante de leac, și șerpi dar și animale domestice, cititorul atent va avea o compensație, opunând unor astfel de tirani monstruoși pe Augustus, Traianus, Vespasianus, Hadrianus, Pius, Titus, Marcus. El va înțelege totodată și cum i-au judecat romanii, pentru că aceștia din urmă au domnit ani mulți și și-au sfârșit viața în chip firesc, pe când ceilalți au fost uciși, răsturnați, numiți tirani, fiind neplăcut a le pronunța chiar și numele.

Așadar, după ce au fost uciși Macrinus și fiul său Diadumenus, care cu drept egal de domnie primise numele de Antoninus, scaunul imperial a fost încredințat lui Varius Heliogabalus, pentru motivul că era socotit fiul lui Bassianus. Preot al lui Jupiter și al Soarelui, își luase și numele de Antoninus, fie ca să dovedească din ce neam se trage, fie pentru că știa că acest nume este atât de iubit de popoare, încât, chiar paricid fiind, Bassianus² era iubit datorită numelui. El s-a numit mai întâi Varius, apoi Heliogabalus de la calitatea-i de preot al zeului Heliogabal, al cărui cult l-a adus cu sine din Siria la Roma, și căruia i-a ridicat un templu în locul unde mai înainte fusese templul lui Orcus³. În cele din urmă, când a primit domnia, s-a numit Antoninus, fiind ultimul împărat dintre Antonini.

2 A fost atât de supus mamei sale Symiamira¹, încât fără voia ei nu făcea nimic în imperiu, deși ea, trăind ca o prostituată, se deda la toate turpitudinile

în palat, cunoscută prin depravarea cu Antoninus Caracallus, încă cu acesta se credea îndeobște că a fost conceput Varius sau Heliogabalus. Unii spun chiar că numele de Varius i-a fost dat de colegi, pentru a i se arăta originea paternă amestecată, ca fiu de curtezană⁵. Se povestește că după ce Antoninus, tatăl său pe cât se spunea, a fost ucis în răscoala lui Macrinus, el a fugit în templul zeului Heliogabal ca într-un azil, ca să nu fie ucis de Macrinus, care a avut împreună cu fiul său o domnie crudă și desfrînată. Dar am vorbit destul despre nume, deși el a pătat acel nume sfânt al Antoninilor, pe care tu, preaenerate Constantine, îl cinstești atât de mult, încît pui portretele lui Marcus și Pius alături de ale Constanțiilor și Claudiilor⁶ ca și cum ar fi strămoșii tăi, ridicîndu-le statui de aur și adoptînd virtuțile celor vechi, potrivite cu deprinderile tale și prietene așa de dragi ție.

3 Dar, ca să revenim la Antoninus Varius, îndată ce a obținut domnia, a trimis soli la Roma. Atrăgînd toate păturile sociale, tot poporul, prin numele de Antoninus, care nu i-a fost un simplu prenume ce și-l adăugase Diadumenus, ci părea că-l moștenește din singe, căci se iscălea ca fiu al lui Bassianus Antoninus, a stîrnit un mare entuziasm în favoarea lui. Se adaugă la aceasta simpatia de care se bucură de obicei noii împărați următori tiranilor, simpatie care nu se păstrase decît prin calități superioare și pe care mulți împărați mediocri au pierdut-o⁷. După ce a fost citită în senat scrisoarea lui Heliogabalus, s-au rostit îndată urări de bine pentru Antoninus și blesteme împotriva lui Macrinus și a fiului acestuia. Cu voința unanimă Antoninus a fost numit împărat, toți crezîndu-și dorințele fapte realizate, cum sînt sentimentele oamenilor prea grăbiți în credințele lor, încît li se pare că tot ce doresc se și îndeplinește. Dar de îndată ce a venit la Roma, lăsînd la o parte tot ce se petrecea în provincii, a introdus cultul lui Heliogabalus, căruia i-a ridicat un

templu pe muntele Palatinus, lângă palatul imperial, dorind să aducă în acel templu și statuia Junonei, focul Vestei, paladiul, scuturile sfinte și toate celelalte obiecte venerate de romani, pentru ca la Roma să nu fie adorat alt zeu în afară de Heliogabalus. Pe lângă acestea, spunea că trebuie transferate acolo și religiile iudeilor și samaritenilor, ca și cultul creștin, pentru ca în cultul lui Heliogabalus să fie concentrate misterele tuturor religiilor.

4 În prima zi de ședință a senatului, a cerut să vină în senat și mama sa, care, de îndată ce a venit, invitată pe scaun lângă consuli, a luat parte la semnături, adică a fost martoră la redactarea hotărârilor senatului, el fiind singurul dintre împărați, sub dominația căruia o femeie a intrat în senat în locul unui bărbat, cu titlul de clarissima⁹. A și făcut pe muntele Quirinal un senătuș, adică un mic senat al femeilor, în locul unde înainte se ținea adunarea femeilor în zile de sărbătoare, când uneia din ele, soție de fost consul i se acordau podoabe potrivite rangului soțului ei, cinste pe care vechii împărați o acordau rudelor și mai ales aceluia care n-avuseseră soți innobilati, pentru a nu rămâne și ele neinnobilate. Senatul Symiamirei dădea decrete ridicule despre chestiuni femeiești: de pildă care cu ce îmbrăcăminte să iasă în oraș, care pe cine să lase să treacă înainte, care de la care să aibă înțietatea sărutului, care să meargă în trăsură cu arcuri, care călare pe cal cu șa, care fără șa, care pe măgar, care în căruță trasă de catiri, care în car tras de boi: cele care aveau dreptul la șa cum trebuie să fie șaua: numai din piele, de piele cu încrustații de os sau de fildeș, sau de piele cu încrustații de argint, care să aibă aur sau pietre prețioase la încălțăminte.

5 Pentru că împăratul, petrecându-și iarna în Nicomedia, săvârșea toate blestemățiile în imperecheri perverse cu bărbați⁹, soldații îndată au început să se căiască de conspirația pe care o făcuseră împotriva lui

Macrinus ca să-l aducă pe Heliogabalus împărat și și-au îndreptat gândurile către Alexander, care era văr după mamă cu Heliogabalus și pe care senatul îl numise Caesar după asasinarea lui Macrinus. Căci cine putea suporta pe un împărat care-și sorbea imoralitatea prin toate orificiile corpului, în perversiuni care nu se pot admite nici chiar la animale?

La Roma n-a făcut nimic altceva, decît să-și procure emisari care să caute oameni versați în turpitudini și să-i aducă la palat, pentru ca el să-i aibă parteneri la desfrîu. Între felurile de desfrîu, reproducea acasă scena lui Paris, el jucînd rolul Venerei, astfel că deodată îmbrăcămîntea îi cădea la picioare și el gol, cu o mîină pe sîn și cu una la părțile rușinoase, îngenunchia expunîndu-și partenerului dosul. De asemenea, își aranja înfățișarea imitînd felul cum este reprezentată Venus în tablourile de pictură, cu tot corpul sulemenit, socotind că plăcerea cea mai aleasă a vieții constă în a părea demn și potrivit pentru poftele josnice ale cît mai multora.

6 A vîndut onorurile, demnitățile și puterea atît direct, cît și prin sclavii și complicii de desfrîu. A introdus în senat oameni fără deosebire de vîrstă, de cens și de neam, socotind banul ca singurul merit. A vîndut posturile de prefecti, tribuni, locțiitori imperiali și comandanți de armată ca și pe cele de intendenți și slujitori ai palatului. A avut pe vizitii Protogenes și pe Cordius mai întîi tovarăși în întrecerile curselor de care, iar după aceea părtași la toate actele vieții sale. Pe mulți cu corp potrivit plăcerilor lui, i-a adus de pe scenă, din circ, sau din arenă, în palat. Pe Hierocle l-a iubit atît de mult, încît îi săruta ceea ce este rușinos chiar de pronunțat, spunînd că celebrează ceremoniile sărbătorilor Florale. A violat pe o fecioară vestală¹⁰. A batjocorit cele sfinte ale poporului roman, profanînd altarele. A voit să stingă focul sacru. N-a căutat să nimicească numai religia romană, ci pe toate de pe tot pămîntul, vrînd să fie adorat pretutindeni un singur

zeu, Heliogabalus. Pingărit de contactul celor cu care săvârșea perversiuni, a intrat în sanctuarul Vestei unde intră numai vestalele și numai pontificii, încercînd să răpească de aici statueta zeiței și, fiindcă nu nimerise pe cea veritabilă, ci o imitație pe care marea vestală i-o arătase intenționat, cum n-a găsit-o extraordinară, a trîntit-o de pămînt și a spart-o. Totuși n-a dăunat cu nimic cultului, fiindcă se spune că erau făcute mai multe statuete la fel, pentru ca să nu poată lua cineva pe cea veritabilă. Față cu această situație, a luat totuși o statueta pe care o credea că este Paladiumul și, poleind-o cu aur, a depus-o în templul zeului său¹¹.

7 S-a inițiat și în misterele mamei zeilor, jertfind un taur, ca să poată sustrage statueta zeiței și celelalte lucruri sfinte din altar. Și-a mișcat capul în toate felurile între cunucii fanatici, și-a mutilat organele genitale¹², a făcut tot ce obișnuiesc să facă galii și, răpind statueta sfîntă, a dus-o în altarul zeului său. A reprezentat și pe Salambo, cu toată je-lania și mișcarea cultului siriatic, făcîndu-și prevestirea sfîrșitul său iminent. Spunea că toți zeii sînt slujitorii zeului său, de aceea numea pe unii ofițerii palatului acestuia, pe alții servitori, pe alții execu-tanții altor diferite lucrări. A voit să aducă pietrele numite sfinte din templul Dianei din Laodicea, luîndu-le din sanctuarul în care Oreste așezase statueta zeiței. Se spune însă că Oreste n-a adus o singură statueta și nici numai într-un singur loc, ci mai multe statuete în mai multe locuri.

După ce s-a purificat, urmînd răspunsul oracolului, la Trei riuri lîngă Hebru¹³ a zidit și o cetate Oresta, care după ritual adesea trebuia stropită cu sînge omenesc.

Împăratul Hadrianus atunci cînd începuse să sufere de furie excesivă a poruncit ca numele orașului Oresta să fie înlocuit cu numele lui, ca urmare a răspunsului pe care i-l dăduse oracolul, ca să intre în

casa unui bolnav chinuit de furie, sau să-i schimbe acestuia numele cu al său; se spune că de atunci i s-a domolit acea tulburare a minții, datorită căreia poruncise să fie uciși mulți senatori. Antoninus, neexecutând porunca lui Hadrianus, și-a meritat numele de Pius, fiindcă pe toți, despre care se credea că au fost omoriți din ordinul împăratului, el i-a adus după aceea în senat.

8 A jertfit și victime omenești, alegînd în acest scop copii de neam nobil și frumoși, din toată Italia, avînd și mamă și tată, ca să fie, cred, mai mare durerea pentru ambii părinți. Se înconjura de tot felul de magi, care lucrau zilnic după îndemnul lui; iar el aducea zeilor mulțumiri că i-au trimis prieteni de-ai lor cu care să cerceteze mormintele copiilor pentru ghicirea viitorului și să tortureze victimele de jertfă după ritualul neamului lor.

Cînd a primit consulatul, n-a împărțit poporului monezi de aur sau de argint, nici prăjituri sau bucăți de carne, ci boi bine îngrășați, cămile, asini și cerbi, spunînd că așa trebuie să facă un împărat.

A atacat cu cruzime reputația lui Macrinus, și mai ales pe a lui Diadumenus din cauza numelui de Antoninus pe care acesta îl primise, numindu-l Pseudoantoninus, după modelul lui Pseudophilippus¹⁴, necăjit că Diadumenus din foarte rafinat în îmbrăcăminte devenise în gura lumii bărbat foarte viteaz, foarte bun, foarte serios, foarte sever. În sfîrșit a silit pe unii scriitori să afirme lucruri îngrozitoare, ba chiar nelegiuite despre viața acestuia, prezentînd-o ca pe a unui desfrînat.

A făcut băi publice în clădirile palatului și le-a pus la îndemîna poporului și pe cele ale lui Plautianus, ca să aibă condiții prielnice pentru a recruta oameni potrivii perversiunilor lui. S-a interesat cu multă grijă să fie recrutați onobeli¹⁵ din tot orașul, și dintre marinari, căci așa-i numea el pe cei ce păreau mai virili.

9 Pe cînd voia să înceapă împotriva marcomanilor războiul pe care Antoninus îl terminase glorios, i s-a spus de către unii că Marcus Antoninus a ajuns la acest rezultat cu ajutorul magilor și astrologilor și că a făcut pe marcomani să fie întotdeauna devotați și prieteni ai poporului roman prin incantațiuni și printr-un obiect sfîntit. Făcînd cercetări să afle ce este și unde se află acel obiect sfîntit s-au luat măsuri să nu-l poată găsi, fiind clar că el caută acel lucru sfînt ca să-l distrugă, în speranța de a începe războiul, pentru că auzise de un răspuns al oracolului, potrivit căruia războiul cu marcomanii va trebui să fie sfîrșit de către un Antoninus, deși el era numit, în bătaia de joc a publicului, Varius și Heliogabalus, fiindcă numele de Antoninus pe care-l uzurpase îl pîngărea prin faptele lui. Îi erau mari dușmani mai ales cei ce nu suportau cu ușurință ca în locul lor să fie puși oameni potriviți pentru turpitudinile lui, sau cu venit mai mare. De aici a răsărit și gîndul de a-l ucide. Acestea se petreceau acasă, la palat.

10 Dar soldații n-au suportat să fie învăluită sub numele de împărat acea mîrșăvie de om și mai întîi între ei, apoi în cercuri mai largi, au început să vorbească, înclinînd toți către Alexander, numit atunci Caesar, văr după mamă al acestui Antoninus, căci aveau aceeași bunică, pe Varia, de unde Heliogabalus era numit Varius¹⁶.

Sub domnia lui, Zoticus¹⁷ avea atîta trecere, încît era socotit de către toți șefii de servicii ca soțul împăratului. Abuzînd de acest soi de familiaritate, Zoticus vindea toate vorbele și faptele lui Heliogabalus pe promisiuni în vînt și, procurîndu-și bogății enorme, făcea unora amenințări, altora promisiuni, înșelînd pe toți, iar cînd ieșea de la împărat mergea la fiecare și-i spunea: „Am vorbit cutare lucru despre tine, am auzit cutare lucru despre tine, cu tine se va face cutare lucru“, cum sînt oamenii de această teapă, care dacă au fost aduși în prea apropiată familiaritate cu împărații, vînd reputația nu numai a principilor

ăi, dar și pe a celor buni, hrănind cu divulgarea de
 onuri infame prostia sau inocența împăraților care nu
 bagă de seamă aceasta. S-a căsătorit cu Zoticus și s-a
 mperecheat cu el, avînd și o nuntașă care striga „jos
 Magire!“¹⁸, și aceasta tocmai într-un timp cînd Zoticus
 era bolnav. Apoi întreba pe filozofi și pe bărbații cei
 nai serioși dacă ei au făcut în tinerețe ceea ce face el
 ei, desigur, cu o exprimare foarte nerușinată; căci nici-
 odată nu s-a stăpînit de la cuvinte infame, arătînd cu
 iegetul obscenități și disprețuind rușinea prin astfel
 le limbaj chiar în adunări, în auzul poporului.

11 A făcut pe liberti prefecți, guvernatori, consuli,
 comandanți de armate și a pătat toate demnitățile cu
 vecinstea unor oameni de nimic. Chemînd odată la cu-
 esul viilor prieteni dintre nobili, ședea lingă coșuri și
 întreba pe ficcare foarte serios dacă mai poate ceva.
 Celor bătrîni le crăpa orbazul de rușine, dar el striga:
 „S-a roșit, situația e salvată“ (Terentius, Adelphoi,
 343)¹⁹, interpretînd tăcerea sau rușinea ca un răspuns
 afirmativ. Apoi el însuși le-a spus ce face, fără nici
 o urmă de pudoare. Văzînd că cei bătrîni se roșesc și
 ac, pentru că așa le dicta vîrsta sau demnitatea, s-a
 ndreptat către cei tineri și a început să le pună aces-
 ora tot felul de întrebări și, primind de la ei răspun-
 suri potrivite vîrstei, a început să se bucure și să spu-
 nă că acesta este un cules cu adevărat liber²⁰, fiindcă
 se sărbătorește astfel. Mulți spun că în vremea lui au
 nceput pentru prima dată să se spună la sărbătoarea
 culesului de vii anecdote împotriva stăpînitorilor în auzul
 lor, compuse chiar de el, mai ales în grecește. Multe din
 acestea sînt reproduse în biografia lui Heliogabalus,
 scrisă de Marius Maximus. Erau, între prietenii lui de-
 oravați, cîțiva bătrîni și o anumită speță de filozofi,
 care-și împodobeau capul cu un fel de rețea, spunînd
 că ei practică unele turpitudini și lăudîndu-se că au
 bărbați drept soții. Unii spun că aceștia se prefăceau,
 pentru ca prin imitarea vițiilor lui să-i cîștige fa-
 voarea.

9 Pe cînd voia să înceapă împotriva marcomanilor războiul pe care Antoninus îl terminase glorios, i s-a spus de către unii că Marcus Antoninus a ajuns la acest rezultat cu ajutorul magilor și astrologilor și că a făcut pe marcomani să fie întotdeauna devotați și prieteni ai poporului roman prin incantațiuni și printr-un obiect sfîntit. Făcînd cercetări să afle ce este și unde se află acel obiect sfîntit s-au luat măsuri să nu-l poată găsi, fiind clar că el caută acel lucru sfînt ca să-l distrugă, în speranța de a începe războiul, pentru că auzise de un răspuns al oracolului, potrivit căruia războiul cu marcomanii va trebui să fie sfîrșit de către un Antoninus, deși el era numit, în bătaia de joc a publicului, Varius și Heliogabalus, fiindcă numele de Antoninus pe care-l uzurpase îl pîngărea prin faptele lui. Îi erau mari dușmani mai ales cei ce nu suportau cu ușurință ca în locul lor să fie puși oameni potriviți pentru turpitudinile lui, sau cu venit mai mare. De aici a răsărit și gîndul de a-l ucide. Acestea se petreceau acasă, la palat.

10 Dar soldații n-au suportat să fie învăluită sub numele de împărat acea mîrșăvie de om și mai întîi între ei, apoi în cercuri mai largi, au început să vorbească, înclinînd toți către Alexander, numit atunci Caesar, văr după mamă al acestui Antoninus, căci aveau aceeași bunică, pe Varia, de unde Heliogabalus era numit Varius¹⁶.

Sub domnia lui, Zoticus¹⁷ avea atîta trecere, încît era socotit de către toți șefii de servicii ca soțul împăratului. Abuzînd de acest soi de familiaritate, Zoticus vindea toate vorbele și faptele lui Heliogabalus pe promisiuni în vînt și, procurîndu-și bogății enorme, făcea unora amenințări, altora promisiuni, înșelînd pe toți, iar cînd ieșea de la împărat mergea la fiecare și-i spunea: „Am vorbit cutare lucru despre tine, am auzit cutare lucru despre tine, cu tine se va face cutare lucru“, cum sînt oamenii de această teapă, care dacă au fost aduși în prea apropiată familiaritate cu împărații, vînd reputația nu numai a principilor

ii, dar și pe a celor buni, hrănind cu divulgarea de vonuri infame prostia sau inocența împăraților care nu băgă de seamă aceasta. S-a căsătorit cu Zoticus și s-a împerecheat cu el, având și o nuntașă care striga „jos Iagire!”¹⁸, și aceasta tocmai într-un timp când Zoticus era bolnav. Apoi întreba pe filozofi și pe bărbații cei mai serioși dacă ei au făcut în tinerețe ceea ce face el și, desigur, cu o exprimare foarte nerușinată; căci nicidecum nu s-a stăpinit de la cuvinte infame, arătând cu degetul obscenități și disprețuind rușinea prin astfel de limbaj chiar în adunări, în auzul poporului.

11 A făcut pe liberti prefecți, guvernatori, consuli, comandanți de armate și a pătat toate demnitățile cu necinstea unor oameni de nimic. Chemând odată la culcușul viilor prieteni dintre nobili, ședea lângă coșuri și întreba pe fiecare foarte serios dacă mai poate ceva. Celor bătrâni le crăpa orbazul de rușine, dar el striga: S-a roșit, situația e salvată“ (Terentius, Adelphoi, 43)¹⁹, interpretând tăcerea sau rușinea ca un răspuns afirmativ. Apoi el însuși le-a spus ce face, fără nici o urmă de pudoare. Văzînd că cei bătrâni se roșesc și tac, pentru că așa le dicta vîrsta sau demnitatea, s-a îndreptat către cei tineri și a început să le pună adeseora tot felul de întrebări și, primind de la ei răspunsuri potrivite vîrstei, a început să se bucure și să spună că acesta este un cules cu adevărat liber²⁰, fiindcă se sărbătorește astfel. Mulți spun că în vremea lui au început pentru prima dată să se spună la sărbătoarea culesului de vii anecdote împotriva stăpînilor în auzul poporului, compuse chiar de el, mai ales în grecește. Multe din acestea sînt reproduse în biografia lui Heliogabalus, scrisă de Marius Maximus. Erau, între prietenii lui de ravați, cîțiva bătrîni și o anumită speță de filozofi, care-și împodobeau capul cu un fel de rețea, spunînd că ei practică unele turpitudini și lăudîndu-se că au bărbați drept soții. Unii spun că aceștia se prefăceau, pentru ca prin imitarea vîrștilor lui să-i cîștige faimoșia.

zeu, Heliogabalus. Pingărit de contactul celor cu care săvârșea perversiuni, a intrat în sanctuarul Vestei, unde intră numai vestalele și numai pontificii, încercînd să răpească de aici statueta zeiței și, fiindcă nu nimerise pe cea veritabilă, ci o imitație pe care marea vestală i-o arătase intenționat, cum n-a găsit-o extraordinară, a trîntit-o de pămînt și a spart-o. Totuși n-a dăunat cu nimic cultului, fiindcă se spune că erau făcute mai multe statuete la fel, pentru ca să nu poată lua cineva pe cea veritabilă. Față cu această situație, a luat totuși o statueta pe care o credea că este Paladiumul și, poleind-o cu aur, a depus-o în templul zeului său¹¹.

7 S-a inițiat și în misterele mamei zeilor, jertfind un taur, ca să poată sustrage statueta zeiței și celelalte lucruri sfinte din altar. Și-a mișcat capul în toate felurile între cunucii fanatici, și-a mutilat organele genitale¹², a făcut tot ce obișnuiesc să facă galii și, răpind statueta sfîntă, a dus-o în altarul zeului său. A reprezentat și pe Salambo, cu toată je-lania și mișcarea cultului siriatic, făcîndu-și prevestirea sfîrșitul său iminent. Spunea că toți zeii sînt slujitorii zeului său, de aceea numea pe unii ofițerii palatului acestuia, pe alții servitori, pe alții execu-tanții altor diferite lucrări. A voit să aducă pietrele numite sfinte din templul Dianei din Laodicea, luîndu-le din sanctuarul în care Oreste așezase statueta zeiței. Se spune însă că Oreste n-a adus o singură statueta și nici numai într-un singur loc, ci mai multe statuete în mai multe locuri.

După ce s-a purificat, urmînd răspunsul oracolului, la Trei riuri lîngă Hebru¹³ a zidit și o cetate Oresta, care după ritual adesea trebuia stropită cu sînge omenesc.

Împăratul Hadrianus atunci cînd începuse să sufere de furie excesivă a poruncit ca numele orașului Oresta să fie înlocuit cu numele lui, ca urmare a răspunsului pe care i-l dăduse oracolul, ca să intre în

casa unui bolnav chinuit de furie, sau să-i schimbe acestuia numele cu al său; se spune că de atunci i s-a domolit acea tulburare a minții, datorită căreia poruncise să fie uciși mulți senatori. Antoninus, neexecutînd porunca lui Hadrianus, și-a meritat numele de Pius, fiindcă pe toți, despre care se credea că au fost omorîți din ordinul împăratului, el i-a adus după aceea în senat.

8 A jertfit și victime omenesti, alegînd în acest scop copii de neam nobil și frumoși, din toată Italia, avînd și mamă și tată, ca să fie, cred, mai mare durerea pentru ambii părinți. Se înconjură de tot felul de magi, care lucrau zilnic după îndemnul lui; iar el aducea zeilor mulțumiri că i-au trimis prieteni de-ai lor cu care să cerceteze mormintele copiilor pentru ghicirea viitorului și să tortureze victimele de jertfă după ritualul neamului lor.

Cînd a primit consulatul, n-a împărțit poporului monezi de aur sau de argint, nici prăjituri sau bucăți de carne, ci boi bine îngrășați, cămile, asini și cerbi, spunînd că așa trebuie să facă un împărat.

A atacat cu cruzime reputația lui Macrinus, și mai ales pe a lui Diadumenus din cauza numelui de Antoninus pe care acesta îl primise, numindu-l Pseudoantoninus, după modelul lui Pseudophilippus¹⁴, necăjit că Diadumenus din foarte rafinat în îmbrăcăminte devenise în gura lumii bărbat foarte viteaz, foarte bun, foarte serios, foarte sever. În sfîrșit a silit pe unii scriitori să afirme lucruri îngrozitoare, ba chiar nelegiuite despre viața acestuia, prezentînd-o ca pe a unui desfrînat.

A făcut băi publice în clădirile palatului și le-a pus la îndemîna poporului și pe cele ale lui Plautianus, ca să aibă condiții prielnice pentru a recruta oameni potrivii perversiunilor lui. S-a interesat cu multă grijă să fie recrutați onobeli¹⁵ din tot orașul, și dintre marinari, căci așa-i numea el pe cei ce păreau mai virili.

9 Pe cînd voia să înceapă împotriva marcomanilor războiul pe care Antoninus îl terminase glorios, i s-a spus de către unii că Marcus Antoninus a ajuns la acest rezultat cu ajutorul magilor și astrologilor și că a făcut pe marcomani să fie întotdeauna devotați și prieteni ai poporului roman prin incantațiuni și printr-un obiect sfîntit. Făcînd cercetări să afle ce este și unde se află acel obiect sfîntit s-au luat măsuri să nu-l poată găsi, fiind clar că el caută acel lucru sfînt ca să-l distrugă, în speranța de a începe războiul, pentru că auzise de un răspuns al oracolului, potrivit căruia războiul cu marcomanii va trebui să fie sfîrșit de către un Antoninus, deși el era numit, în bătaia de joc a publicului, Varius și Heliogabalus, fiindcă numele de Antoninus pe care-l uzurpase îl pîngărea prin faptele lui. Îi erau mari dușmani mai ales cei ce nu suportau cu ușurință ca în locul lor să fie puși oameni potriviți pentru turpitudinile lui, sau cu venit mai mare. De aici a răsărit și gîndul de a-l ucide. Acestea se petreceau acasă, la palat.

10 Dar soldații n-au suportat să fie învăluită sub numele de împărat acea mirșăvie de om și mai întîi între ei, apoi în cercuri mai largi, au început să vorbească, înclinînd toți către Alexander, numit atunci Caesar, văr după mamă al acestui Antoninus, căci aveau aceeași bunică, pe Varia, de unde Heliogabalus era numit Varius¹⁶.

Sub domnia lui, Zoticus¹⁷ avea atîta trecere, încît era socotit de către toți șefii de servicii ca soțul împăratului. Abuzînd de acest soi de familiaritate, Zoticus vindea toate vorbele și faptele lui Heliogabalus pe promisiuni în vînt și, procurîndu-și bogății enorme, făcea unora amenințări, altora promisiuni, înșelînd pe toți, iar cînd ieșea de la împărat mergea la fiecare și-i spunea: „Am vorbit cutare lucru despre tine, am auzit cutare lucru despre tine, cu tine se va face cutare lucru“, cum sînt oamenii de această teapă, care dacă au fost aduși în prea apropiată familiaritate cu împărații, vînd reputația nu numai a principilor

răi, dar și pe a celor buni, hrănind cu divulgarea de zvonuri infame prostia sau inocența împăraților care nu bagă de seamă aceasta. S-a căsătorit cu Zoticus și s-a împerecheat cu el, avînd și o nuntașă care striga „jos Magire!”¹⁸, și aceasta tocmai într-un timp cînd Zoticus era bolnav. Apoi întreba pe filozofi și pe bărbații cei mai serioși dacă ei au făcut în tinerețe ceea ce face el și, desigur, cu o exprimare foarte nerușinată; căci nicio dată nu s-a stăpînit de la cuvinte infame, arătînd cu degetul obscenități și disprețuind rușinea prin astfel de limbaj chiar în adunări, în auzul poporului.

11 A făcut pe liberti prefecti, guvernatori, consuli, comandanți de armate și a pătat toate demnitățile cu necinstea unor oameni de nimic. Chemînd odată la culesul viilor prieteni dintre nobili, ședea lîngă coșuri și întreba pe fiecare foarte serios dacă mai poate ceva. Celor bătrîni le crăpa orbazul de rușine, dar el striga: „S-a roșit, situația e salvată“ (Terentius, Adelphoi, 643)¹⁹, interpretînd tăcerea sau rușinea ca un răspuns afirmativ. Apoi el însuși le-a spus ce face, fără nici o urmă de pudoare. Văzînd că cei bătrîni se roșesc și tac, pentru că așa le dicta vîrsta sau demnitatea, s-a îndreptat către cei tineri și a început să le pună acestora tot felul de întrebări și, primind de la ei răspunsuri potrivite vîrstei, a început să se bucure și să spună că acesta este un cules cu adevărat liber²⁰, fiindcă se sărbătorește astfel. Mulți spun că în vremea lui au început pentru prima dată să se spună la sărbătoarea culesului de vii anecdote împotriva stăpînilor în auzul lor, compuse chiar de el, mai ales în grecește. Multe din acestea sînt reproduse în biografia lui Heliogabalus, scrisă de Marius Maximus. Erau, între prietenii lui depravați, cîțiva bătrîni și o anumită speță de filozofi, care-și împodobeau capul cu un fel de rețea, spunînd că ei practică unele turpitudini și lăudîndu-se că au bărbați drept soții. Unii spun că aceștia se prefăceau, pentru ca prin imitarea vițiilor lui să-i cîștige fa-voarea.

12 A numit prefect al pretoriului pe un dansator, care fusese actor la Roma, și a făcut prefect al gardienilor de noapte pe vizitiul Cordius, iar al alimentației pe frizerul Claudius. În celelalte demnități a promovat oameni recomandați prin mărimea părților rușinoase. A poruncit să fie curator pentru a douăzecea parte a moștenirilor ba un conducător de catiri, ba un alergător, ba un bucătar sau un lăcătuș. Când intra în tabără, sau în senat, ducea cu sine pe bunica sa Varia, despre care s-a vorbit mai sus, ca prin autoritatea ei să devină mai onorabil, fiindcă prin sine însuși nu putea fi respectat. Așa cum am spus, înainte de el n-a intrat femeie în senat, ca să-și spună părerea și să semneze hotărârile senatului. La ospete se așeza lângă cei mai depravați, făcându-i mare plăcere să se atingă și să se lipească de ei. Îi procura satisfacții pînă și faptul de a primi din mîna acestora cupa din care bea.

13 Între alte acte urîte ale vieții lui fără rușine, a dat ordin să fie îndepărtat Alexander, pe care-l adoptase, spunînd că regretă adopțiunea, și a cerut senatului să-i abroge numele de Caesar²¹.

În senat această cerere a fost primită cu rezervă și într-o mare tăcere, fiindcă Alexander era un tînr foarte bun, cum i-a dovedit după aceea domnia, dar tatăl privea cu ochi răi faptul că fiul nu era un desfrînat. Îl era totuși văr după mamă, iubit de armată precum spun unii, și acceptat atît de senat cît și de ordinul cavalerilor. Furia împingîndu-l pe Heliogabalus pînă acolo încît să-i pună la cale moartea, i-a trimis asasini pe toate căile. S-a retras în grădinile Speranței vechi, lăsînd în palat pe mama, bunica și pe vărul său și, concepînd planuri funeste, a poruncit să fie ucis acest tînr nevinovat, prea bun și necesar statului. A trimis către soldați o scrisoare, cu porunca să se anuleze lui Alexander numele de Caesar. A trimis oameni care să acopere cu noroi inscripțiile de pe statuile ridicate acestuia, măsură care se ia de obicei împotriva tiranilor. A trimis în fine porunci și la oamenii de în-

grijire ai lui Alexander, să-l ucidă în orice chip, fie în baie, fie cu otravă, fie cu pumnalul, promițându-le în schimb onoruri și recompense.

14 Dar cei răi nu pot face pînă la urmă nimic împotriva celor buni. Căci nici o forță n-a putut ajuta pe cineva să aducă la îndeplinire o crimă atît de mare; dimpotrivă, s-au îndreptat și mai mult împotriva sa armele pe care el le ascuțea pentru alții și a fost ucis chiar de acei prin care pregătea moartea altora.

De îndată ce au fost acoperite cu noroi numele lui Alexander de pe statui, soldații s-au înfuriat și o parte s-au îndreptat spre palat, iar o parte în grădina în care se găsea Varius, toți dorind să răzbune pe Alexander și să alunge din domnie pe omul infam și cu suflet de paricid²². Venind la palat, ei au luat sub ocrotire cu mare grijă pe Alexander, pe mama și pe bunica sa, și apoi i-au dus în tabără. I-a urmat Symiamira, mama lui Heliogabalus, pe jos, neliniștită de soarta fiului ei. Cei care s-au dus împotriva lui Varius l-au găsit în grădină, pregătindu-se pentru o cursă de care și așteptînd totuși cu mare încredere să i se anunțe că vărul său a fost ucis. Speriat de freamătul neașteptat al soldaților, a fugit și s-a ascuns într-un ungher, după o perdea care se găsea la intrarea în dormitorul său, după ce a trimis pe unul din ofițerii săi de gardă să potolească soldații în tabără, iar pe altul să-i liniștească pe cei ce veniseră în grădină. Antiochianus, unul dintre ofițeri, amintindu-le de jurămîntul lor soldaților care veniseră în grădină, i-a rugat să nu-l ucidă pe împărat, reușind să-i potolească, pentru că nu erau mulți și o mare parte dintre ei rămăseseră cu steagul pe care-l oprise cu el tribunul Aristomachus. Aceasta s-a petrecut în grădini.

15 În tabără însă, soldații, la rugămintile ofițerului, au răspuns că-l vor cruța pe Heliogabalus, dacă va îndepărta din jurul său pe oamenii infami, pe vizitii și histrioni, și dacă se va întoarce la un fel onest de viață,

înlăturind mai ales pe cei ce în necazul tuturor aveau în fața lui cea mai mare trecere și care compromiteau pe împărat divulgându-i toate faptele, reale, sau simple născociri, traficînd cu influența pe care o aveau pe lângă el. Astfel au fost îndepărtați Hierocle, Cordius și Myrismus, precum și alți doi prieteni necinstiți ai lui, care din prost îl făceau și mai prost. Pe lângă aceasta soldații au cerut ofițerilor de gardă să nu-i mai îngăduie să continue cu vechiul fel de viață și să-l păzească pe Alexander să nu i se facă vreun rău, iar Caesar să n-aibă nici un fel de legătură cu vreun prieten al lui Augustus²³ pentru ca să nu imite vreo turpitudine a acestora. Dar Heliogabalus pe de o parte, cu rugăminți insistente, cerea să i se aducă înapoi Hierocle, omul cel mai infam, iar pe de alta urzea zilnic tot felul de curse împotriva lui Caesar. La calendele lui ianuarie²⁴, cînd ei au fost numiți consuli, el n-a voit să apară împreună cu vărul său. În cele din urmă, pentru că și bunica și mama lui îi spuneau că soldații îl amenință cu moartea dacă nu vād realizîndu-se înțelegerea între veri, s-a îmbrăcat în toga pretextă și a plecat la senat la ora a șasea din zi. A luat cu el la senat și pe bunica sa și a așezat-o pe scaun. Dar n-a voit să meargă pe Capitoliu pentru a face rugăciuni și sacrificii, cum cerea solemnitatea, și toate au fost îndeplinite de pretorul urban, ca și cum consulii n-ar fi fost acolo.

16 N-a renunțat la asasinarea vărului său și, temîndu-se ca nu cumva senatul să treacă de partea altuia, dacă el își va ucide vărul, a poruncit senatorilor să plece imediat din oraș. Toți cei care n-aveau mijloace de transport sau sclavi, primind poruncă pe neașteptate să plece, unii au luat hamali, alții căruțe cu plată, găsite la întîmplare. Fiindcă Sabinus, fost consul, căruia i-a adresat cărțile sale Ulpianus²⁵, rămăsese în oraș, Varius, chemînd un centurion, i-a poruncit cu cuvinte mai încet rostite să-l ucidă. Dar centurionul, cam surd de o ureche, a înțeles că i se poruncește să-l alunge din oraș și aceasta a făcut. Astfel infirmitatea centu-

rionului a însemnat salvarea lui Sabinus. A îndepărtat și pe jurisconsultul Ulpianus pentru că era un bărbat bun și pe retorul Silvinus, pe care-l făcuse profesor al lui Caesar. Silvinus a fost ucis, iar Ulpianus a fost lăsat liber. Dar soldații, și mai ales pretorienii, fie pentru că știau că Heliogabalus era gata să facă rău lui Alexander, fie pentru că se vedeau expuși urii lui din dragostea lor pentru Alexander, s-au adunat și, făcînd o conspirație pentru liberarea imperiului, mai întîi au ucis în diferite chipuri pe complicii lui Heliogabalus la desfrîu, pe unii scoțîndu-le măruntaiele și ucigîndu-i, iar pe alții trăgîndu-i în țepă, pentru ca moartea să le fie la fel cu viața.

17 După aceasta au năvălit asupra lui și l-au ucis într-o latrină, unde se ascunsese. Tîrîndu-l apoi afară să-l vadă mulțimea, soldații au voit, ca un adaos al batjocorei, să-l vîre într-un canal. Dar fiindcă nu încăpea în canalul care era din întîmplare prea strîmt, l-au aruncat de pe podul Aemilius în Tibru, legîndu-i și o piatră, ca să nu rămînă la suprafața apei și ca astfel să nu poată fi niciodată înmormîntat. Înainte de a fi fost aruncat în Tibru, cadavrul i-a fost tîrît prin arena circului. Din ordinul senatului, numele de Antoninus i-a fost șters, rămînînd cel de Varius Heliogabalus, pentru că pe acela și-l pusese din afectare, pentru a arăta că este fiul lui Antoninus. După moarte i s-a dat numele de Tiberinus, Tractatitius, Impurus și alte nume designînd faptele săvîrșite de el. Singurul dintre împărați a fost tîrît cu cîrligul, vîrît în canal și aruncat apoi în Tibru, avînd parte de ura comună a tuturor, de care trebuie să se ferească în mod special împărații; căci nici măcar mormînt nu merită să aibă cei ce nu merită dragostea senatului, a poporului și a armatei²⁶.

N-au rămas lucrări publice de la el decît templul zeului Heliogabalus, pe care unii îl numesc Soarele, alții Jupiter, reconstrucția amfiteatrului după incendiu și băile din cartierul Sulpicius, începute de Antoninus

fiul lui Severus. Băile le inaugurase Antoninus Caracallus, cu rugăminte de a fi folosite și de popor, dar le lipseau porticele, care au fost începute după aceea de acest intrus Antoninus și terminate de Alexander.

18 Acesta a fost ultimul dintre Antonini, (deși mulți socotesc Antonini după nume și pe Gordieni, care însă s-au numit Antonii, nu Antonini) atât de odios prin viața, moravurile și necinstea sa, încît senatul i-a șters de pretutindeni numele. Nici eu nu i-aș fi folosit numele de Antoninus, dacă n-ar fi rămas cunoscut și sub acest nume, fapt care silește adesea să fie folosite și numele care au fost abolite. Cu el a fost ucisă și mama sa Symiamira, femeie foarte ticăloasă și vrednică de fiul său. S-au luat măsuri înainte de toate ca după Antoninus Heliogabalus să nu mai fie primită nici o femeie în senat și să fie dedicat zeilor infernului capul celui care va mai admite acest lucru.

În scrieri se găsesc relatate multe din obscenitățile lui, nedemne de amintit. Am socotit că trebuie totuși să arăt pe cele referitoare la desfrîul lui, săvîrșite unele cînd era simplu particular, altele cînd era împărat. El însuși, ca particular spunea că imită pe Apicius, iar ca împărat pe Nero, Otho și Vitellius²⁷.

19 Ca particular, cel dintîi a căptușit fotoliile cu stofe avînd fire de aur, dîndu-i posibilitatea să facă acest lucru faptul că Marcus Antoninus vînduse la licitație tot mobilierul imperial. Ospetele din timpul verii le dădea pe culori, astfel că într-o zi domnea culoarea verde, în alta azurie, în alta albastră și așa mai departe, variînd în toate zilele de vară. Cel dintîi a avut oale de argint pentru bucătărie, cel dintîi cratițe de argint, apoi vase de argint sculptate, grele de o sută de libre, unele reprezentînd figuri obscene. Cel dintîi a inventat mastică, rachiurile aromate și toate cele ce sînt acum băuturi de lux. Vinul cu apă de trandafiri folosit de alții, el l-a parfumat și mai mult cu miros de pin. Scrierile nu pomenesc de asemenea băuturi

înainte de Heliogabalus, care n-a avut altă preocupare toată viața, decît să caute noi plăceri. El cel dintîi a făcut cîrnați din pește, stridii, melci, scoici de mare, homari, raci și creveți. A presărat flori de trandafiri în sufragerii, pe paturi și în portice, iar cînd se plimba avea așternute pe cale tot felul de flori, crini, violete, zambile, narcise. În apa băii turna din plin parfum de șofran și folosea unguente scumpe. Nu dormea cu plăcere decît pe saltele din păr de iepure sau fulgi de potîrniche, schimbînd adesea saltelele și pernele.

20 A disprețuit adesea pe senatori, numindu-i sclavi în togă. Poporul roman era pentru el un cultivator de pămînt, iar pentru ordinul cavalerilor n-avea nici o considerație. Chema adesea după masă la băutură pe prefectul orașului și pe prefectii pretoriului și, dacă refuzau, îi aduceau cu forța slujbașii palatului. A voit să facă în fiecare cartier al orașului prefecti, astfel ca întreg orașul să aibă 14²⁸, și ar fi făcut acest lucru, dacă ar mai fi trăit, cu gîndul de a promova în posturi superioare pe toți ticăloșii și pe oamenii cu cele mai josnice ocupații.

A avut paturi făcute din argint masiv, ca și mese și scaune. Imitînd pe Apicius a mîncat destul de des călcîi de cămilă, creste tăiate de la găini vii, limbi de păun și de privighetoare, avînd credința că acestea feresc de ciumă. Pentru oamenii palatului punea la dispoziție tăvi mari pline cu măruntaie de catîr, creier de stîrc²⁹, ouă de prepeliță, creier de sturz, capete de papagali, fazani și păuni. Porunca să se aducă atîta barba-măgarului, încît o servea în loc de hrean, țelină, bob și fîngrec, în tăvi și tipsii pline, lucruri în fața cărora rămîi uimit.

21 Își hrănea cîinii cu ficat de gîscă. Avea între plăcerile lui lei și leopardzi dezarmați³⁰ pe care-i dresa prin îmblînzitori, iar la ospete, cînd se servea felul al doilea sau al treilea, potrivit instrucțiunilor date, aceștia apăreau pe neașteptate sperîind, spre hazul lui, pe

toți care nu știau că fiarele nu sînt primejdioase. Aducea cailor săi în iesle struguri de Apameea³¹ și hrănea cu papagali și fazani leii și alte animale. Timp de 10 zile a servit zilnic cîte 30 de ugere de scroafă cu matrice cu tot, mazăre cu boabe de aur, linte cu pietre prețioase, năut cu chihlimbar, orez cu perle. Pe lîngă acestea, a presărat perle în loc de piper pe pește și pe ciuperci. La mesele sale turnante a acoperit cu atîtea violete și flori pe cei hrăniți pe socoteala sa, încît unii au fost sufocați, neputînd să iasă de sub ele.

Turna în piscine și pe scaunele de baie parfumuri de trandafiri și absint. Invita oameni de rînd la băutura și a băut cu poporul atît de mult, încît în piscină se înțelegea că el a băut, cînd se vedea cît a putut bea unul singur. În loc de mici daruri după masă, oferea cunuci, cvadrige, cai cu pături pe ei, catfiri, lectici și trăsuri; a dat de asemenea cîte o mie de monezi de aur și cîte o sută de argint.

22 Punea în linguri bilețele de ospăț pe care era scris cîte un cadou, ieșindu-i unuia „zece cămile“, altuia „zece muște“, unuia „zece libre de aur“, altuia „zece libre de plumb“, unuia „zece ouă de struț“, altuia „zece ouă de găină“ încît era o adevărată tragere la loterie prin care se încerca norocul. Iar la jocurile organizate de el au fost puși la sorti zece urși, zece cărămizi, zece lăptuci și zece libre de aur, și el cel dintîi a introdus obiceiul loteriei pe care o vedem și astăzi. A chemat și pe actori să-și încerce norocul, punînd la loterie cîini morți, o libră de carne de vită, o sută de monezi de aur, o mie de argint, o sută de bucăți de aramă și altele la fel. Mulțimile au primit aceste inovații cu atîta plăcere, încît se felicitau cu un asemenea împărat.

23 Se spune că a organizat în havuzuri pline cu vin jocuri navale, a parfumat pelerinele cu esență de vită sălbatică, a condus în Vatican un car cu patru elefanți, după ce a dărîmat pietrele de mormînt ce-i stăteau în

cale. Într-un spectacol particular, a înhămat la carele de alergări în circ cîte patru cămile. Se spune, de asemenea, că prin preoții de neam marsic³² a adunat șerpi și le-a dat drumul în revărsatul zorilor, cînd de obicei se adună poporul la spectacole în circ, astfel că mulți oameni au fost răniți din pricina fugii și a mușcăturilor. Avea o tunică în întregime din fir de aur, alta de purpură, alta persană cu pietre prețioase, spunînd că e încărcat cu poverile voluptății. La încălțăminte avea pietre prețioase, unele gravate, stîrnind risul tuturor, ca și cum se putea vedea talentul marilor bijutieri după lucrătura pietrelor prețioase puse la picior. Și-a pus și o diademă de pietre scumpe, ca să fie mai frumos și mai atrăgător pentru ochii femeilor. Această diademă o purta și acasă. Se spune că a promis invitaților și un fenix sau, în locul acestuia, o mie de libre de aur, pentru ca să-i trateze împărătește. A făcut bazine cu apă de mare în interiorul țării și le-a pus la dispoziția prietenilor pentru înot, apoi le-a umplut cu pește. A făcut în grădină acasă, în plină vară, o colină de zăpadă pe care a adus-o din munte. La mare niciodată nu mîncea pește; în schimb, cînd era în locuri depărtate de mare, avea la dispoziție tot ceea ce oferă marea. Și-a hrănit oamenii de la țară, departe de mare, cu lapți de calcan și de lupi de mare.

24 Mîncea întotdeauna pește pregătit într-un sos azuriu, ca să-și păstreze peștii culoarea ca în apa de mare. A avut piscine de moment din vin roșu cu parfum de trandafiri și s-a îmbăiat cu toți ai săi avînd camera de aburi parfumată cu nard. În lămpi punea uleiuri parfumate. N-a avut de două ori aceeași femeie, exceptînd soția. A făcut acasă lupanar pentru prieteni, clienți și sclavi. Niciodată masa lui n-a costat mai puțin de 100 de sesterți, ceea ce face 30 de libre de argint. Uneori însă s-a ridicat la 3 000 de sesterți, socotind în această sumă toate cheltuielile prin care întrecea mesele lui Vitellius și pe ale lui Apicius. Trăgea cu boii peștele din crescătoriile sale. Trecînd prin piață, deplîngea sărăcia publică.

Lega pe paraziții săi de o roată de apă în așa fel, încît în învîrtirea roții ajungeau cu capul jos sub apă și apoi sus, numindu-i prietenii lui Ixion³⁹. A pavat curțile palatului cu pietre de Lacedemona și de porfir, pe care le-a numit antoniane. Au rămas aceste pietre pînă în vremea noastră, dar de curînd au fost scoase și tăiate în alte scopuri. Plănuise să ridice și o coloană uriașă, cu urcare interioară, astfel ca în vîrf să așeze pe zeul Heliogabalus, dar, negăsind o piatră atît de înaltă, se gîndea să aducă una din Theba.

25 Pe prietenii beți îi închidea adesea și noaptea le aducea pe neașteptate lei, leopardzi și urși dezarmați, astfel încît, cînd se trezeau dimineața, sau ceea ce era mai grav, noaptea, găseau în același pat cu ei lei, urși, leopardzi, din care pricină mulți au murit de spaimă. Multor prieteni mai de jos le punea, în loc de perne de rezemat burdufuri umflate și, pe cînd aceștia mîncau, le dezumfla, astfel încît adesea acești oaspeți ajungeau pe neașteptate sub masă. Lui cel dintîi i-a trecut prin cap să așeze pernele la masă direct pe pămînt, nu pe paturi, pentru ca burdufurile să se golească de aer printr-o mișcare a servitorilor cu piciorul. În imitarea adulterelor pe scenă a poruncit să se facă în realitate cele ce de obicei sînt doar simulate. Adesea a răscumpărat curtezanele de la toți patronii lor și le-a eliberat. Fiindcă în flecărelile particulare venise odată vorba despre numărul celor ce au hernie, la Roma el a poruncit ca toți cei cu astfel de meteahnă să fie aduși la baia sa cu tabel nominal și a făcut baie cu ei, mulți din aceștia fiind oameni onorabili. Adesea, înaintea unui ospăț, organiza lupte de gladiatori și pugiliști. Își așeza masa în partea cea mai înaltă a amfiteatrului și, în timp ce mînca, avea în fața ochilor spectacolele de vînătoare și pe cei osîndiți luptei cu fiarele. Servea paraziților săi, ca felul al doilea la masă, imitații din ceară, din lemn, din fildeș, uneori din lut, din piatră, sau marmoră, astfel că toate păreau a fi din aceeași materie cu cele care i se serveau lui, dar numai el mînca, pe

cînd ceilalți doar beau la fiecare fel de mîncare și-și spălau apoi mîinile, ca și cum ar fi mîncat și ei.

26 Se spune că el cel dintii dintre romani s-a îmbrăcat cu haine în întregime din mătase; pînă atunci era în uz îmbrăcăminte pe jumătate din mătase. Niciodată nu s-a atins de o lenjerie folosită și apoi spălată, spunînd că numai cerșetorii folosesc astfel de rufărie. A fost văzut adesea în public în veșmînt dalmatin, spunînd că e Gurges Fabius și Scipio, pentru că era cu aceeași îmbrăcăminte cu care fuseseră scoși de părinții lor în public Fabius și Cornelius pe cînd erau tineri, pentru a-și corecta conduita. A strîns din circ, din teatru, de pe stadion și din toate locurile și băile pe toate curtezanele într-o clădire publică și le-a ținut o cuvîntare într-un limbaj militar, numindu-le tovarăse de arme și discutînd cu ele despre diferitele feluri de poziții și plăceri. În această adunare a adus apoi patroni de curtezane, adolescenți și tineri strînși de pretutindenii dintre cei mai stricați și mai detracăți, iar el, în haine de femeie și cu pieptul gol, pășind în fața curtezanelor și a detracăților în ținuta tinerilor care se prostituează, i-a anunțat că după adunare le va dăruia, ca și soldaților, cîte trei monezi de aur și le-a cerut să se roage zeilor pentru el, ca să-i dea și pe alții pentru a-i recomanda acestora.

Glumea cu servitorii, poruncindu-le să-i aducă pinze de păianjen, cîntărind toate la un loc mii de libre, contra recompensă, și se zice că a cules pinze de păianjen cîntărind toate 10 000 de libre, spunînd că de aici trebuie să se înțeleagă cît de mare este Roma³⁴. Trimiterea paraziților ca salarii anuale, drept articole de bucătărie vase cu broaște, scorpii, șerpi și alte animale la fel. Închidea în astfel de vase o infinitate de muște, numindu-le albine îmblînzite.

27 În sufragerii vaste și în portice, la masa de prînz și de seară, i se prezentau spectacole cu alergări de cva-drige, pe care puneau să le conducă oaspeți bătrîni, unii avînd diferite onoruri. Ca împărat, a poruncit să i se

aducă zece mii de șoareci, zece mii de nevăstuici, zece mii de șobolani. A avut astfel de cofetari și lăptari, că tot ce puteau face alți bucătari din diverse materii prime, imitind construcții sau fructe, ei făceau numai din zahăr și lapte.

Dădea paraziților la mese felurile de mâncare sub formă de desenuri reprezentate pe sticlărie și uneori puneă pe masă șervete pictate, arătînd ce mîncăruri sînt de servit și cîte, toate fiind exprimate cu acul sau în țesătură. Uneori erau expuse tablouri întregi, ca și cum le-ar fi servit tot prînzul, deși cei serviți astfel erau sfișiți de foame. A amestecat pietre prețioase cu mere și flori. A aruncat pe fereastră atîtea feluri de mîncare, cîte a servit prietenilor. Poruncise să se dea curtezanelor, patronilor de lupanare și tuturor desfrînaților din interiorul Romei, provizia poporului roman pe un an întreg, pe cele ale altui an promițîndu-le celor de aceeași teapă din provincii, căci în acel timp, datorită proviziilor făcute de Severus și Bassianus, la Roma exista o rezervă de griu pentru șapte ani.

28 A pus la trăsură patru cîini enormi și se plimba așa tras de ei în interiorul palatului imperial. A făcut acest lucru și ca particular pe moșia sa. În public ieșea tras de 4 cerbi foarte mari. A înhămat și lei, și atunci se numea Magna mater³⁵. A înhămat și tigri, spunînd că este Liber, și se îmbrăca la fel cu zeii pe care-i imita. Avea la Roma șerpi din Egipt, numiți de egipteni agathodemoni³⁶. A avut și hipopotami, un crocodil, un rinocer și toate animalele egiptene care prin natura lor puteau fi ținute vii. A avut uneori la masă carne de struț, spunînd că se recomandă evreilor să mănînce astfel de carne³⁷. Par de mirare spusele unora despre el că o dată, cînd a invitat la masa de prînz oameni din cele mai înalte demnități, a așternut șofran pe patul semicircular, spunînd că are la dispoziție fin pentru demnitatea lor. Lucrările care se fac ziua le-a mutat în timpul nopții și invers, socotînd aceasta între mijloacele de viață rafinată, astfel încît seara se scula și pri-

mea salutările, iar dimineața se culca. Zilnic făcea daruri prietenilor și nu lăsa ușor pe cineva fără această atenție, decît dacă-l descoperea că e un om de treabă, în ochii lui acesta fiind un om de nimic.

29 A avut vehicule ferecate în aur și în pietre prețioase, disprețuind pe cele lucrate în argint, fildeș, sau aramă. A înhămat la un faeton mic cîte patru femei dintre cele mai frumoase, alte ori cîte două-trei sau mai multe, și era tras de acestea, de cele mai multe ori gol, fiindcă și ele îl trăgeau tot goale.

Avea și acest obicei să invite la masă opt chei, opt chiori, opt ologi, opt surzi, opt negri, opt lungani și opt foarte grași, care nu puteau încăpea la o masă semi-circulară³⁸ ca să poată rîde pe socoteala tuturor acestora. Dădea destul de des invitațiilor toată argintăria cu care se servea masa și cupele de tot felul. El cel dintii dintre împărații romani a dat publicului hydrogarum³⁹, băutura înainte rezervată militarilor și pe care Alexander după aceea îndată le-a redat-o acestora. Propunea comensnilor ca teme să găscască noi rețete pentru mîncăruri și pe autorul unei rețete plăcute lui îl răsplătea cu cel mai mare premiu, dîndu-i haină de mătase, pe atunci aceasta fiind o raritate și, ca atare, foarte scumpă. Dacă însă nu-i plăcea rețeta cuiva, porunca ca acesta să mănînce mereu felul de mîncare propus, pînă găsea altul mai bun. Întotdeauna avea în jurul său flori și parfumuri prețioase. Îi plăcea să se creadă că prețuiesc mai mult decît în realitate mîncărurile servite la masă, spunînd că aceasta mărește pofta de mîncare.

30 S-a pictat în chip de cofetar, negustor de parfumuri, cîrciumar, vînzător, patron de prostituate și chiar a îndeplinit toate aceste servicii la el acasă. La o singură masă cu multe feluri de mîncare a dat șase sute de capete de struț pentru a li se consuma creierul. A dat uneori și ospete la care avea douăzeci și două de feluri de mîncare, din belșug servite, spălîndu-se după fiecare fel și avînd și femei, cu jurămîntul că atît el cît și parte-

nerii vor avea plăceri cu ele. A introdus și un astfel de ospăț, ca fiecare fel de mâncare să fie servit la câte un prieten și, deși unul era pe Capitoliu, altul pe Palatin, altul la fortificații, altul pe Caelius, altul peste Tibru, cum se găseau totuși felurile le mâncau pe rînd, în casa fiecăruia, mergîndu-se astfel la toți acasă, astfel că abia se termina într-o zi întreagă o singură masă, avîndu-se în vedere că după fiecare fel de mâncare urma spălatul pe mîini și folosirea femeilor. A avut întotdeauna între felurile de mâncare și pe cel sibaritic, compus din undelemn și sos de pește, pe care sibiarii îl născociseră în anul în care au pierit⁴⁰. Se spune că a construit băi în multe locuri și că imediat ce le folosea le dărima, pentru ca să n-aibă băi preferate. Același lucru se spune că a făcut cu casele, cu pretoriile și cu camerele de dormit. Dar aceste povestiri, ca și altele la fel, socotesc că au fost inventate de cei ce au voit să capete trecere în fața lui Alexander denigrînd pe Heliogabalus.

31 Se spune că a cumpărat o curtezană foarte cunoscută și foarte frumoasă cu o sută de mii de sesterți și a respectat-o ca pe o fecioară, neatingîndu-se de ea. Cînd era un simplu particular, unuia care l-a întreat: „Nu te temi de sărăcie?“, se zice că i-a răspuns: „Ce e mai bine decît să fiu moștenitorul meu și al soției mele?“

Avea multe bunuri care-i fuseseră trimise în memoria tatălui său. Zicea că nu vrea să aibă copii, ca să nu se întîmple să fie vreunul din ei om de treabă. Porunca să se aprindă mirodenii indice, care nu fac scrum, pentru a-și parfuma camerele de dormit. Ca particular n-a făcut niciodată un drum cu mai puțin de șaiszeci de vehicule și bunica sa Varia îi reproșa că are să risipească totul.

Ca împărat, se spune că-l însoțeau șase sute de trăsurii, afirmînd că regele perșilor cînd face o călătorie are un cortegiu de zece mii de cămile, iar Nero a făcut un drum cu o suită de cinci sute de căruțe⁴¹. Explicația atîtor vehicule era mulțimea de codoși și codoașe, prostituate, desfrinați și alte unelte puse în slujba turpi-

tudinilor lui. În băi a fost întotdeauna cu femei, pe care le ungea el însuși cu pastă epilatoare, folosind, lucru rușinos de spus, pastele în același timp și pentru barba sa. A ras pe tovarășii săi de pat la părțile virile, folosind cu mîna sa același brici cu care apoi și-a ras barba. A presărat praf de aur și de argint în porticul palatului, regretînd că n-are și praf de chihlimbar, și a făcut acest lucru adesea pe drumul pe care mergea pe jos pînă la calul său, sau pînă la trăsuri, cum se face astăzi cu nisip auriu.

32 Niciodată n-a folosit de două ori aceeași încălțăminte și se spune că și cu inelele a procedat la fel⁴². Adesea a făcut praf hainele prețioase. A prins o balenă, a cîntărit-o și, în raport cu greutatea ei, a trimis pește prietenilor. A scufundat în port corăbii încărcate, numind această faptă mărinimie. Își descărca stomacul într-un vas de aur și udul în vase de miră⁴³ și de onix. Se spune că el a zis: „Dacă voi avea un moștenitor, îi voi da un tutore care să-l constrîngă să facă ceea ce am făcut sau voi face eu“. A avut și acest obicei ca să aibă unele mese astfel pregătite, încît într-o zi să nu mănînce decît fazan, toate felurile de mîncare fiind din carne de fazan, în altă zi pui, în alta un fel de pește, în alta altul, în alta carne de porc, în alta de struț, în alta zarzavaturi, în alta fructe, în alta dulciuri, în alta lactate. Adesea a închis pe prietenii săi cu bătrîne etiopiene în împerecheri nocturne și i-a ținut pînă în revărsatul zorilor, spunîndu-le că acestea sînt femeile cele mai frumoase pe care li le-a putut oferi. A făcut același lucru și cu sclavi tineri, ceea ce de altfel înainte de Philippus era permis⁴⁴. Rîdea uneori așa de tare, că în teatru numai el se auzea în public. A cîntat, a dansat, a mînuit fluierul, a suflat în trîmbiță, a cîntat cu pandora, a pedalat la orgă. Se spune că într-o singură zi, deghizat cu o glugă de vizitiu ca să nu fie recunoscut, a vizitat toate prostituatele din circ, din teatru, amfiteatru și din toate locu-

rile oraşului și le-a dat tuturor, fără să se folosească de ele, monede de aur, spunându-le: „Antoninus vă dă, nimeni să nu știe“.

33 A inventat unele soiuri de plăceri, prin care a depășit desfriul vechilor împărați, și cunoștea tot rafinamentul lui Tiberius, al lui Caligula și al lui Nero.

I se prezisese de către preoții sirieni că va avea o moarte violentă și-și pregătise de aceea frînghii de mătase și de stofă, cu care să-și pună capăt zilelor în laț, de va fi nevoie. Își pregătise și săbii de aur, cu care să se sinucidă, de-l va sili urgența. Își pregătise și otravă în pietre scumpe, în iacint și în smarald, cu care să se omoare, dacă-l va amenința ceva grav. Își făcuse și un turn foarte înalt, cu plăci de aur încrustate în pietre prețioase pentru ca să se arunce din el, spunînd că și moartea trebuie să-i fie prețioasă și magnifică, așa cum n-a avut-o nimeni. Dar toate acestea au fost de prisos. Căci a fost ucis, precum am spus, și tîrît de scutari⁴⁵ prin piețe, apoi, în mod abject, virît în canal și în sfîrșit aruncat în Tibru.

Acesta a fost în imperiu sfîrșitul Antoninilor, toți știind că cel din urmă a fost un fals Antoninus și prin viața și prin numele lui.

34 Ar putea părea cuiva de mirare, venerabile Constantine, că un astfel de monstru, a cărui viață am arătat-o, a ocupat loc printre împărați, și încă aproape trei ani, neexistînd atunci în imperiu nimeni care să-i ia din mâini frinele maiestății romane, pe cînd lui Nero, Vitellius, Caligula și altor tirani de acest fel nu le-a lipsit ucigașul.

Mai întii de toate, îmi cer iertare că am relatat în scris ceea ce am găsit la diferiți istorici, deși am trecut sub tăcere multe ticăloșii, care nu pot fi spuse fără a roși. Dar cele pe care le-am spus le-am acoperit, cît am putut, sub vălul cuvintelor. Apoi am socotit că trebuie

avut în vedere ceea ce clemența ta obișnuiește să spună: „Împăratul est un dar al soartei“. Au fost și conducători mai puțin buni și conducători foarte răi, dar astfel trebuie să se petreacă lucrurile, încît, cum obișnuiește să spună pietatea ta, să fie demni de domnie cei pe care forța destinului i-a adus la trebuinta de a domni. Și fiindcă acesta a fost ultimul dintre Antonini, iar după el n-a mai avut nimeni acest nume dintre principii în imperiu, trebuie adăugat, pentru a nu se produce vreo eroare, cînd voi începe să povestesc despre cei doi Gordiani, tatăl și fiul, care voiau să se creadă că sînt din neamul Antoninilor, că aceștia nu le-au avut ca nume, ci ca prenume și că, precum găsesc în cele mai multe scrieri, n-au fost numiți Antonini, ci Antonii.

35 Acestea sînt cele pe care le-am adunat despre viața lui Heliogabalus scoțîndu-le din autorii greci și latini, și n-aș fi vrut să le scriu, dacă n-ai fi insistat să-ți pun la dispoziție și biografia acestui împărat, așa cum am procedat înainte cu a altora și cum va trebui s-o prezint și pe a celor următori. Dintre cei ce urmează, Alexander, despre care trebuie vorbit cu multă grijă, fiindcă a fost un împărat foarte bun, a domnit treisprezece ani; alții au avut domnia cîte șase luni, un an, sau doi. Voi vorbi de asemenea în mod deschis despre Aurelianus și despre Claudius, podoaba tuturor acestora și întemeietorul neamului tău⁴⁶. Despre cel din urmă, mă tem că, scriind către clemența ta adevărul, o să par în fața răuvoitorilor lingușitor. Dar voi fi la adăpost de pisma clevetitorilor, căci aceleași adevăruri ei le vor găsi spuse limpede și de alți scriitori. La acești împărați vor fi adăugați Diocletianus, părinte al vîrstei de aur, Maximinus cum e numit îndeobște al celei de fier, și ceilalți demni de prețuirea ta. Biografia ta, venerabile Auguste, o vor expune în multe pagini alții mai talentați și mai favorizați de natură.

Urmează apoi la rând Licinius, Severus, Alexander și Maxentius⁴⁷, ale căror drepturi și puteri au ajuns în mîna ta fără să li se conteste ceva din calitățile lor. Căci nu voi face cum obișnuiesc să procedeze mulți scriitori, care micșorează meritele celor învinși. Înțeleg că gloria ta va spori, dacă voi arăta și ce au avut aceștia bun.

ALEXANDER SEVERUS

de Aelius Lampridius

1 După uciderea lui Varius Heliogabalus (gădesc cu cale să-l numesc mai degrabă astfel, decît Antoninus, pentru că acea pacoste a republicii n-a avut nimic din Antonini în el, iar numele, printr-o hotărîre a senatului, i-a fost șters din anale), ca un leac pentru neamul omenesc a primit scaunul imperial Aurelius Alexander¹. Născut în orașul Arca, fiu al lui Varius, nepot al Variei și văr al lui Gabalus² însuși, el fusese numit mai înainte de către senat Caesar și Augustus, iar după moartea lui Macrinus, tot la propunerea senatului, i s-a încredințat într-o singură zi titlul de părinte al patriei, dreptul proconsular, puterea de tribun și dreptul de a cincea propunere³. Și pentru ca să nu pară prea grăbită această îngrămădire de onoruri, voi arăta cauzele care au determinat senatul să le acorde și el să le primească, întrucît nu era potrivit pentru un senat integru să le dea pe toate o dată, și nici pentru un principe bun să-și însușească imediat atîtea demnități. Anume, soldații își luaseră pe atunci obiceiul să facă împărați prin răscoale și la fel să-i schimbe cu ușurință, pretinzînd, pentru a se apăra, că ei au făcut acest lucru fiindcă nu știau că senatul a ales un împărat. Așa ajunseseră împărați Pescennius Niger, Clodius Albinus și Avidius Cassius, iar mai înainte Lucius Vindex, L. Antonius⁴ și chiar Severus deși senatul numise împărat pe Iulianus. Această situație adusesese războaie civile, care au făcut să piară în lupte fratricide soldații pregătiți contra dușmanului comun.

2 Din această cauză, a trebuit ca Alexander să primească în grabă toate demnitățile, ca și cum ar fi fost demult împărat. S-a adăugat aci și înclinarea deosebită către el a senatului și a poporului, după acel monstru care nu numai că a pătat numele Antoninilor,

dar chiar a dezonorat imperiul roman. Astfel, pe întrecute i-au fost decernate toate felurile de nume și prerogative și el cel dintîi dintre toți a primit toate insignele și categoriile de onoruri potrivite cu numele de Caesar⁵, pe care-l obținuse cu cîtiva ani înainte, și mai ales în armonie cu viața și caracterul său, prin care-și atrăsese o mare simpatie. De aceea Heliogabalus a încercat să-l ucidă, dar n-a putut, datorită refuzului soldaților și opoziției senatului. Acestea sînt însă lucruri mici, însemnat rămîne faptul că el s-a arătat demn de a fi sprijinit de senat, de a fi dorit de soldați, de a nu fi numit împărat prin voința tuturor celor buni.

3 Așadar Alexander, care a avut ca mamă pe Mamaea — căci așa e numită de cei mai mulți, — formîndu-și din copilărie o frumoasă educație atît civilă, cît și militară, n-a suportat să-i treacă de bună voie nici măcar o singură zi, în care să nu facă exerciții de elocință și de pregătire militară. În prima copilărie i-au fost învățători Valerius Cordus, Titus Veturius și Aurelius Philippus, libert al tatălui său, și care mai tîrziu i-a scris biografia. Profesor de gramatică i-a fost în patrie Graecus Nehon, de retorică Serapion, de filozofie Stilion, iar la Roma profesor de gramatică renumitul învățat Scaurinus, fiu al profesorului Scaurinus, de retorică Iulius Frontinus. Baebius Macrianus și Iulius Granianus, ale cărui discursuri se declamă și astăzi în școli. Dar literatura latină l-a influențat relativ puțin, precum se vede din cuvîntările pe care le-a ținut în senat, sau din cele ținute în fața soldaților și a poporului. Nu i-a plăcut prea mult elocința latină, dar a prețuit în mod deosebit pe oamenii de cultură, temîndu-se chiar ca aceștia să nu scrie ceva rău despre el. De aceea, pe cei pe care-i socotea demni de a-i informa, căuta să-i informeze el însuși de tot ce făcea în viața publică sau particulară, de toate faptele la care ei nu fuseseră martori, cerîndu-le să scrie numai ceea ce corespundea adevărului.

4 N-a îngăduit să i se zică stăpîn. A poruncit să i se adreseze scrisrile ca unui simplu particular, păstrîndu-i-se doar titlul de împărat. N-a voit să poarte, ca Heliogabalus, încălțăminte și îmbrăcăminte cu pietre prețioase. S-a îmbrăcat, așa cum e reprezentat, în haine albe, fără fireturi de aur, cu manta și togă la fel ca toți cetățenii. Cu prietenii s-a purtat atît de familiar, încît participa adesea la reuniunile lor, mergea la masă la ei, pe unii îi avea zilnic în vizită neinvitați. Era salutat ca simplu senator, intrarea la el era liberă, la palat n-avea șefi de cabinet, ci numai portari la intrarea în palat, în vreme ce înainte nu era cu putință să salute cineva pe împărat, pentru că nu-l putea vedea. Corpul îi era fermecător și de o frumusețe bărbătească, așa cum îl vedem astăzi în tablourile de pictură, sau cum îi vedem statuile, cu o statură militară, exprimînd energia și puterea celui ce-și cunoaște forțele fizice și știe să le îngrijească întotdeauna. Era, pe lîngă acestea, amabil cu toți oamenii, unii numindu-l cel pios, dar toți socotindu-l venerabil și de folos statului. Pe cînd Heliogabalus îi întindea curse, el, consultînd oracolul templului din Praeneste, a primit acest răspuns:

„dacă vei putea înfrînge aspra soartă, tu vei fi Marcellus“⁶.

5 I s-a dat numele de Alexander, pentru că se născuse într-un templu din orașul Arca, ridicat lui Alexandru cel Mare, cînd tatăl și mama sa veniseră în ziua de sărbătorire a lui Alexandru pentru a participa la solemnitate. Dovadă este faptul că ziua de naștere a lui Alexander, fiul Mamaea, este aceeași cu cea în care a murit Alexandru cel Mare. A refuzat numele de Antoninus pe care i l-a oferit senatul, deși era mai degrabă el rudă cu Caracallus decît acel intrus⁷. Căci, precum scrie Marius Maximus în biografia lui Severus, acest împărat, pe cînd era un simplu particular, născut dintr-o familie nu tocmai însemnată, a luat în căsătorie pe o femeie nobilă din

orient, căreia i se prezisese că va fi soție de împărat. Această legătură de rudenie a avut-o Alexander, care într-adevăr după mamă a fost văr cu Varius Heliogabalus. A refuzat și numele de „Cel Mare“ pe care senatul i-l oferise pentru a-l asemăna cu Alexandru Macedon.

6 Este interesantă cuvîntarea prin care el a refuzat numele de Antoninus și de Cel Mare, date de senat. Înainte de a o cita, însă voi reproduce înseși aclamațiile senatului cu ocazia oferirii acestor nume. Iată un extras din actele orașului: În ajunul nonelor lui martie⁶, senatorii adunîndu-se în mare număr în senat (adică în templul Concordiei, în sala consacrată ședințelor) și venind și Aurelius Alexander Caesar Augustus, care fusese rugat să revină asupra hotărîrii sale, fiindcă la început refuzase să vină, întrucît știa că are să se discute despre onorurile pe care senatul i le va încredința, s-au rostit aceste aclamații: „Nevinovate Augustus, zeii să te păzească! Împărate Alexander, zeii să te păzească! Zeii ni te-au dat, zeii să te păzească! Zeii te-au smuls din mîini impure, zeii să te țină veșnic! Ai suferit din pricina tiranului impur și ai avut durerea de a vedea că trăiește un impur și un nerușinat. Zeii l-au înlăturat, zeii te-au salvat. Împăratul infam a fost condamnat după faptele sale. Fericiiți vom fi noi, fericit va fi imperiul sub domnia ta. Împăratul infam a fost tîrit cu cîrligul. Pilda lui să inspire teamă celor răi. Împăratul desfrinat a fost pedepsit pe drept. Cel ce a pîngărit cîntea a fost pedepsit pe drept. Zeii nemuritori să ocrotească viața lui Alexander. De aici se vede bine dreapta judecată a zeilor“.

7 Cuvintele de mulțumire adresate de Alexander au fost întimpinate cu aceste aclamații: „Alexander Antoninus, zeii să te păzească! Antoninus Aurelius, zeii să te păzească! Antoninus Pius, zeii să te păzească! Te rugăm să primești numele de Antoninus! Pentru

împărații cei buni primește să fii numit Antoninus! Purifică numele Antoninilor! Ceea ce el a pîngărit tu purifică! Restabilește în onoare numele Antoninilor! Să se recunoască în tine singele Antoninilor! Răzbună nedreptatea făcută lui Marcus! Răzbună nedreptatea pricinuită lui Verus! Răzbună nedreptatea adusă lui Bassianus! Singur Heliogabalus a fost mai rău decît Commodus. Asemenea acestora n-a fost nici un Antoninus, nici un cetățean, nici un senator, nici un nobil roman. În tine ne este mîntuirea, în tine ne este viața. Trăiască Alexander al Antoninilor ca să ne placă și nouă să trăim. Să se numească Antoninus, ca să ne placă să trăim. Antoninus să cinstească templele Antoninilor. Antoninus să învingă și pe perși! Cel sfințit să primească un nume sfînt. Zeii să recunoască numele lui Antoninus, zeii să păzească onoarea Antoninilor. În tine e totul, prin tine totul! Mărire ție, Antonine“!

8 După aceste aclamații, Aurelius Alexander Caesar Augustus a spus: „V-am mulțumit senatori, nu o singură dată, dar acum adresez mulțumirile mele pentru numele de Caesar, pentru că mi-ați salvat viața, pentru numele de Augustus și pentru toate celelalte demnități pe care, fără precedent, mi le-ați acordat într-o singură zi: marele pontificat, puterea de tribun și puterea proconsulară“. Pe cînd el vorbea, a fost întrerupt de aclamații: „Ai primit acestea, primește și numele de Antoninus, ca o cinste pentru senat, ca o cinste pentru Antonini. Zeii să te păzească, Antoninus Augustus, zeii să păzească în tine un Antoninus! Pe monede să fie scris din nou numele Antoninus. Un Antoninus să venerateze din nou templele Antoninilor!“ Alexander Augustus a răspuns: „Vă rog, senatori, nu-mi impuneți această încercare, nu-mi cereți să fiu pe măsura unui nume atît de mare, care nu este al meu și care-mi impune sarcini peste puterile mele. Numele mari sînt poveri grele. Cine ar putea să-i zică Cicero unui mut? Cine Varro unui incult? sau Metellus unui nelegiuit?

Și, ferească zeii, cine ar suporta ca cineva, ridicat la astfel de nume, să nu fie totuși la înălțimea lui în cele mai strălucite demnități?" I s-au adresat din nou aceleași aclamații, pe care le-am reprodus mai sus, iar împăratul din nou a răspuns:

9 „Clemența voastră își amintește că numele Antoninilor a fost mai respectat decât al unui zeu. Dacă este vorba de pietate, cine a fost mai venerabil decât Pius? Dacă e vorba de învățătură, cine a fost mai înțelept decât Marcus? Ca onestitate, cine a fost mai pur decât Verus? Ca vitejie, cine a fost mai viteaz decât Bassianus? Nu vreau să amintesc despre Commodus, care cu moravurile pe care le-a avut a fost și mai detestabil prin însuși faptul că a obținut numele de Antoninus. Cit despre Diadumenus, el n-a avut nici timpul, nici vârsta, și a căpătat acest nume prin dibăcția tatălui său“. Din nou a fost aclamat, ca mai sus, și din nou a răspuns: „Vă amintiți, senatori, când dăunăzi cel mai spurcat nu numai dintre bipede, ci chiar dintre patrupede, și-a luat numele de Antoninus, dar a întrecut în turpitudine și desfrinare pe Nero, Vitellius și Commodus, cum durerea era unanimă și cum în cercuri largi de oameni cinstiți, într-un singur glas, se spunea că acesta este pe nedrept numit Antoninus și că prin acest flagel este profanat un nume atât de mare“. El vorbea, dar aclamațiile continuau: „Zeii să ne ferească de cele rele, dar nu ne temem de ele, câtă vreme vei fi tu împărat. Sub conducerea ta sîntem în siguranță. Ai biruit viciile, ai biruit crimele, ai biruit ticăloșiile. Vei impodobi numele lui Antoninus. Ne bizuim pe tine, sîntem siguri că speranțele noastre nu vor fi înșelate. Te-am prețuit din copilărie și te prețuim și acum“. Iar împăratul a răspuns: „Mă feresc, senatori, să primesc acest nume venerat de toți, nu pentru că m-aș teme să nu-l tîrăsc în mlaștina viciilor, sau pentru că mi-ar fi rușine cu el, ci, în primul rînd,

pentru că nu-mi place să iau un nume dintr-o familie străină, și apoi, pentru că, după părerea mea, mă depășește“.

10 El vorbea, dar aclamațiile s-au repetat cum am arătat mai sus. „Dacă primesc numele de Antoninus, a obiectat el, însemnează că aş putea primi și pe cel de Traianus sau de Titus, sau de Vespasianus...“. La aceste cuvinte ale lui, cineva a strigat: „Cum e pentru noi Augustus, așa este și Antoninus“; iar împăratul a răspuns: „Văd, senatori, ce vă mîină să-mi dați acest nume. Augustus a fost primul cu acest nume, el este primul ctitor al acestei domnii și toți care au urmat i-au luat numele ca printr-o adopție, sau ca printr-un drept ereditar. Antoninii înșiși au fost numiți Auguști, Antoninus Pius a numit astfel pe Marcus și pe Verus, conform dreptului de adopțiune. Commodus l-a avut prin moștenire, lui Diadumenus i s-a dat, Bassianus l-a căutat, iar Varius l-a făcut de rîs“. Vorbele lui au fost din nou curmate de aclamații: „Zei să te păzească, Alexander Augustus! Zeii să te ocrotească pentru cuviința ta, pentru înțelepciunea ta, pentru inocența ta, pentru puritatea ta. De aici înțelegem ce fel vei fi, de aici avem dovada. Tu vei ajuta senatul să aleagă cu chibzuință pe împărați. Tu vei ajuta senatul să judece foarte bine. Alexander Augustus, zeii să te păzească! Alexander Augustus să cinstească altarele Antoninilor. Iubitul nostru Caesar, iubitul nostru Augustus, iubitul nostru împărat, zeii să te păzească. Să trăiești, să fii sănătos, să domnești mulți ani!“.

11 Alexander a continuat: „Înțeleg, senatori, că am obținut cele ce am voit și le socotesc alături de cele primite. Adresîndu-vă multe mulțumiri, mă voi strădui ca și acest nume pe care l-am adus domniei să fie astfel, încît să-l dorească și alții și să fie oferit prin dreapta judecată a pietății voastre“. După aceste cuvinte, aclamațiile au urmat: „Alexandru cel Mare, zeii

să te păzească! Dacă ai refuzat numele lui Antoninus, primește renumele de Cel Mare. Alexandru cel Mare, zcii să te păzească!“ Și, fiindcă aceste aclamații se repetau, Alexander Augustus a continuat: „Mi-ar fi fost mai ușor, senatori, să primesc numele Antoninilor, fiindcă l-aș fi considerat un fel de rudenie, sau de împărlășire cu un nume imperial. Dar numele de Cel Mare pentru ce să-l primesc? Ce-am făcut eu mare? E un renume pe care Alexandru l-a primit după fapte mari, iar Pompeius după mari triumfuri. Fiți pe pace, așadar, venerabili senatori, și, voi înșivă demni de nume mari, socotiți-mă mai bine unul dintre voi, decît să-mi dați numele de Cel Mare“.

12 La aceste cuvinte s-a răspuns tot cu aclamații: „Zcii să te păzească, Aurelius Alexander Augustus!“ și celelalte aclamații ca de obicei.

După ședința senatului, pentru că în acea zi dusesese la bun sfârșit și alte multe lucrări, s-a întors acasă, ca și cum și-ar fi sărbătorit un triumf. A socotit o mai mare strălucire pentru el că n-a primit nume străine, decît dacă le-ar fi primit. Prin acest fapt și-a dobîndit reputația de a fi constant în hotăriri și plin de gravitate, pentru că un întreg senat nu l-a urnit din păreri, pe el care era un tînăr, sau mai degrabă un adolescent. Dar, deși n-a putut fi înduplecat de rugămințile senatului să primească numele de Antoninus sau de Cel Mare, totuși, datorită mării lui energii sufletești și admirabilei lui tării de caracter prin care a răspuns insolentei soldaților, i s-a dat de către soldați numele de Severus. Acest nume i-a adus în timpul lui un mare respect, iar din partea urmașilor o mare glorie, fiindcă ajunsese să i se spună astfel datorită virtuților sale sufletești. Într-adevăr, nu s-a mai găsit altul care, ca el, să concedieze legiunile rebele¹⁰, cum se va arăta la locul potrivit, luînd măsuri foarte severe împotriva soldaților care se făceau vinovați de vreo faptă incompatibilă cu disciplina, cum de asemenea vom arăta la locul cuvenit.

13 Semnele prevestitoare ale domniei sale au fost acestea: mai întâi, s-a născut în aceeași zi în care se zice că a murit Alexandru cel Mare. În al doilea rînd, mama sa l-a născut în templul dedicat acestui împărat. În al treilea rînd, a primit același nume. Pe lângă acestea, o bătrînă i-a oferit mamei lui un ou de culoarea purpului, ouat de o porumbiță în aceeași zi în care s-a născut el. De aici haruspicii au spus că el va deveni împărat, ajungînd repede la domnie, dar fără să domnească mult timp. Mai departe, pe cînd mama sa îl năștea în templu, un tablou al împăratului Traian, atîrnat în casa părintească deasupra patului de nuntă al tatălui său, a căzut peste pat. La acestea se adaugă faptul că doica lui se numea Olimpias, ca și mama lui Alexandru și, din întîmplare, unul dintre țărani, care l-a îngrijit, se numea Philippus, ca și tatăl lui Alexandru cel Mare. Se spune că, în ziua în care el s-a născut, toată ziua a fost văzută la Arca Caesarea¹¹ o stea de prima mărime, iar în apropiere de casa tatălui său soarele a fost văzut înconjurat de un cerc strălucitor. Cînd haruspicii au făcut sacrificii la ziua lui de naștere, au spus că el va ajunge la puterea supremă, pentru că animalele de jertfă fuseseră aduse de la ferma împăratului Severus, pregătite de țărani în onoarea acestui împărat. În curtea sa un laur a răsărit lângă un piersic și, într-un an de zile, a crescut mai înalt decît piersicul. De aici ghicitorii au spus că el va învinge pe perși¹².

14 Mama sa, cu o zi înainte de a-l naște, a visat că a dat naștere unui mic balaur de purpură. În aceeași noapte, tatăl său s-a văzut în somn purtat pe aripile Victoriei romane, care era în senat. Se spune că el însuși pe cînd era mic, consultînd un preot asupra viitorului, a primit drept răspuns aceste versuri, dintre care primul:

„Te așteaptă împărăția cerului și a pămîntului“ a fost interpretat în sensul că va fi trecut în rîndul zeilor. Din al doilea: „Te așteaptă domnia care deține

domnia“ s-a înțeles că el va fi principe al imperiului roman. Căci unde este domnia, dacă nu la romani care dețin domnia lumii? Aceste două versuri sînt traduse din grecește. El însuși, îndemnat de tatăl său de a-și îndrepta preocupările din domeniul filozofiei și al muzicii spre alte arte, consultînd oracolul, i s-a răspuns prin aceste versuri ale lui Vergilius:

Vor modela alții în bronz mai cu talent busturi
 Desigur și vor face din marmoră statui pline de viață
 Vor cerceta alții mai cu pricepere cauzele lucrurilor
 și cărările cerului
 Le vor descrie și vor arăta cu varga constelațiile în
 răsăritul lor
 Tu adu-ți aminte, romane, că ocîrmuiești cu
 porunci popoarele
 Acestea îți vor fi artele și îndeletnicirile de a impune
 pacea,
 De a cruța pe cei supuși și de a înfrînge cerbicia
 celor trufași¹³.

Au fost și alte semne care-l anunțau ca principe al neamului omenesc.

Privirea ochilor săi era ca un foc dogoritor, ca o flacără puternică pe care n-o poți privi multă vreme¹⁴. Avea o minte pătrunzătoare, scrutînd mereu viitorul, și o memorie fenomenală, pe care i-o cultiva Acholius prin mijloace mnemotehnice. Fiindcă a ajuns prea tînr la domnie, îndeplinea toate actele de conducere împreună cu mama sa, încît părea că domnește deopotrivă și ea, o femeie cinstită, dar avară și lacomă după aur și argint¹⁵.

15 Așadar, cînd a început să-și exercite atribuțiile în calitate de Augustus, mai întîi a revocat pe toți judecătorii, îndepărtînd din slujbele și sarcinile publice pe cei pe care îi promovase acel infam, recrutați din cea mai josnică treaptă a oamenilor; apoi a purificat senatul și ordinul cavalerilor. A purificat triburile și pe cei care se sprijină pe prerogative militare. A puri-

licat și palatul și întreaga suită a împăratului, alungind pe toți desfrânații și infamii din serviciile curții imperiale și n-a îngăduit să mai rămână în preajma domniei nici un om netrebuincios. S-a angajat apoi prin jurământ să n-aibă pe nimeni în servicii suplimentare, sau dispensat de serviciu, pentru ca să nu încarce cheltuielile statului, spunând că este un rău public împăratul care hrănește din măruntaiele provinciilor oameni netrebuincioși și nefolositori statului. A cerut să nu se mai ivească în nici un oraș cazuri de judecători necinstiți, iar dacă apar să fie exilați de guvernatorii provinciilor.

A inspectat cu atenție aprovizionarea armatei. Ofițerilor, care pe diferite căi răpiseră din drepturile soldaților, le-a dat pedepse capitale. A cerut ca dosarele și procesele să fie cercetate mai întâi de către secretari și experți juridici de încredere, în fruntea cărora se găsea pe atunci Ulpianus¹⁶, și să i se înainteze referate despre cele constatate.

16 A făcut multe legi moderate în domeniul fiscal și al drepturilor poporului și n-a luat nici o hotărîre fără să fie asistat de 20 de jurisconșulți¹⁷, precum și de 50 de bărbați cel puțin, dintre cei mai învățați, mai înțelepți și mai pricepuți, pentru ca numărul celor din consiliu să nu fie mai mic decît al celor ce redactau o hotărîre senatorială, astfel ca toți să-și spună părerea pe rînd și să se scrie ce a zis fiecare, dîndu-li-se totuși timp să cerceteze problemele și să reflecteze înainte de a lua cuvîntul, să nu fie nevoiți a vorbi negîndit despre lucruri de cea mai mare importanță. Avea, pe lîngă acestea, obiceiul ca în probleme de drept sau de comerț să aibă pe lîngă sine specialiști pregătiți, iar în probleme militare ostași vechi, ofițeri distinși în lupte, cunoscători ai locurilor, ai războaielor, ai taberelor, scriitori și mai ales istorici, căutînd să afle ce au făcut, în situații similare, vechii împărați romani sau ai altor popoare.

17 Encolpius, care i-a fost foarte apropiat, spunea că dacă îl găsea pe vreun judecător incorect era gata cu degetul să-i scoată un ochi, atît de mult îi ura pe cei ce-i dovedea tilhari. Septiminus, care i-a scris destul de documentat biografia, spune că atît de rău se supăra Alexander pe acei judecători care-și căpătaseră faimă de escroci și totuși nu fuseseră condamnați, încît, dacă îi vedea printr-o întîmplare oarecare, vărsa fiere din stomac din cauza tulburării sufletești și toată fața i se aprindea, de nu mai putea vorbi. Cînd un oarecare Septimius Arabianus, faimos prin tilhăriile sale și eliberat sub Heliogabalus, venise să-l salute între senatori, împăratul a exclamat: „O Marna¹⁸, O Jupiter, o zei nemuritori, Arabianus nu numai că trăiește, ci vine în senat, poate speră chiar ceva de la mine; atît mă socotește de caraghios și de prost“.

18 Era salutat pe nume, spunîndu-i-se adică „Sănătate, Alexander“. Dacă-și pleca vreunul capul sau spunea ceva mai măgulitor, îl alunga ca pe un lingușitor, dacă situația socială a acestuia îngăduia, sau rîdea de el în hohote, dacă din cauza rangului nu-i putea face un afront mai grav. Tuturor senatorilor care veneau să-l salute le oferea scaun să șadă și nu primea să-l salute decît cei onești și cu nume bun. A poruncit (cum se spune că la misterele Eleusine nimeni n-avea voie să intre dacă nu se știa fără pată) să se anunțe printr-un crainic că împăratul nu primește să fie salutat de cei ce se știu că au furat, pentru ca nu cumva descoperiți să fie expuși la pedepse capitale. De asemenea, n-a îngăduit să fie adorat cum începuse să fie adorat Heliogabalus după obiceiul regilor persani. Părerea lui era că numai furii se plîng de sărăcie, cînd vor să-și acopere nelegiuirile. Spunea despre toți în grecește un cunoscut proverb care în latinește însemnează: „Cine a furat mult și a dat ceva și judecătorilor săi va fi salvat“¹⁹.

19 Când numea pe prefectul pretoriului, cerea confirmarea senatului, iar pe prefectul oraşului îl alegea dintre senatori. A făcut prefect al pretoriului pe un altul, care fugise pentru a nu fi ales, spunînd că trebuie numiţi în treburile publice nu cei ce le dau tîrcoale, ci cei ce se feresc de ele. Niciodată n-a făcut pe cineva senator fără consimţămîntul tuturor senatorilor prezenţi, pentru ca numirile să se facă prin votul tuturorora, şi bărbaţii cei mai de seamă să aducă mărturia lor. Iar dacă mărturiile erau false, sau părerile nesincere, cei vinovaţi erau aruncaţi în ultima clasă a cetăţenilor, condamnaţi fără cruţare, ca nişte falsificatori. N-a ales senatori decît cu sufragiile celor mai de seamă cetăţeni pe care-i convoca la palat, spunînd că trebuie să fie un mare bărbat cel ce alege un senator. N-a admis niciodată să fie aleşi fii de liberti în ordinul cavalerilor, spunînd că acest ordin e o pepinieră de senatori.

20 A fost de o bunătate atît de mare, încît nimeni nu era alungat din preajma lui, cu toţi se arăta blind şi afabil, vizita nu numai pe prietenii de primul sau de al doilea rang, ci chiar şi pe cei de jos; dorea să-i spună toţi deschis ceea ce simţeau, pentru ca celor spuse să le dea ascultare, iar pe cele ascultate să le îndrepte şi să le corecteze, după cum cerea situaţia. Dacă ceva se îndeplinea mai puţin bine, arăta el însuşi greşelile şi aceasta fără dispreţ şi fără să producă amărăciune sufletească. Oferea tuturor loc să şadă, excepţie făcînd cu cei care-şi pătasera numele prin furturi. Se interesa întotdeauna de cei pe care nu-i vedea. Când din cauza prea marii lui amabilităţi mama sa Mammaea şi soţia sa Memmia²⁰, fiică a fostului consul Sulpicius şi nepoată a lui Catulus, îi ziceau adesea „Ţi-ai făcut puterea imperială mai slabă şi mai fără autoritate decît înainte“, el le răspundea: „Da, dar mai sigură şi mai durabilă“. În sfîrşit, n-a trecut niciodată o zi fără să facă acte de dăruire şi de pietate, dar aşa fel, încît să nu dezechilibreze tezaurul statului.

21 A cerut să se dea cît mai rare pedepse, dar o dată date nu le ierta. A repartizat veniturile din provincii pentru construcțiile proprii ale provinciilor. A fixat dobînzile publice la 4% pe an iar celor săraci le-a dat fără dobîndă bani pentru cumpărări de pămînt, cerîndu-le să-i restituie din recolte. A investit pe perfecții pretoriului cu demnitatea de senatori, pentru ca aceștia să fie și să li se spună clarissimi viri²¹, fapt rar, sau cu totul inexistent înainte, cînd, dacă vreunul dintre împărați voia să înlocuiască pe prefectul pretoriului, îi trimitea laticlava²² printr-un libert, cum arată Marius Maximus în biografia multor împărați. Dar Alexander de aceea a voit ca perfecții pretoriului să fie senatori, pentru ca să nu judece pe un senator roman cineva care nu avea acest rang. Știa de toți soldații care unde se găsesc și avea în dormitorul său tabele cu numărul și timpul de serviciu al fiecăruia, iar cînd era singur le revedea situația, numărul, gradul și solda, informîndu-se despre toate cu de-amănuntul. Cînd avea vreo treabă cu militarii, le spunea multora și numele. Îi avea în evidență pe cei ce trebuiau înălțați în grad și citea cu atenție toate propunerile, notînd chiar zilele de avansare a fiecăruia și cine l-a propus. A ajutat atît de mult aprovizionarea poporului roman, încît pe propria lui cheltuială a cumpărat și a pus la loc cerealele pe care le irosise Heliogabalus.

22 A acordat garanții oamenilor de afaceri, pentru ca aceștia să vină la Roma cînd vor. A restabilit integral cantitățile de untdelemn pe care Severus îl dădea înainte poporului și pe care Heliogabalus, dînd intenția aprovizionării unor oameni de nimic, îl împușinase. A dat din nou tuturor dreptul de confarreatio²³, pe care faimosul împărat infam îl suprimase. A făcut la Roma multe lucrări care cer o iscusință deosebită în domeniul construcției. Iudeilor le-a respectat privilegiile. Pe creștini i-a tolerat. A arătat atîta considerație față de pontifici, ca și față de quindecemviri²⁴

și față de auguri, încît a îngăduit să fie reluate unele probleme de cult rezolvate de el și să li se dea, dacă era cazul, altă rezolvare. Pe guvernatorii de provincii, despre care se convingea că sînt lăudați prin merite adevărate, iar nu prin propagandă mincinoasă îi lua întotdeauna cu el pe drum în trăsură și-i ajuta cu daruri, spunînd că jefuitorii trebuiesc alungați din imperiu și sărăciți, iar cei corecți trebuie ridicați și îmbogățiți. Pe cînd poporul roman îi cerea o ieftinire de prețuri, el a întrebat printr-un curion²⁵, ce marfă considerau cetățenii scumpă. Aceștia au răspuns pe dată: „Carnea de vită și de porc“. Atunci el n-a scăzut prețul, în schimb însă a poruncit să nu se mai taie nici o scroafă plină sau alăptînd, nici o vacă și nici un vițel, astfel că în timp de un an, sau aproape un an, s-a mărit producția cu atîta carne de porc și de vită, încît de unde pînă aici costa opt bănuți de argint libra²⁶, a ajuns să se vîndă amîndouă categoriile de carne cu doi bănuți sau cu un bănuț libra.

23 Asculta cu multă atenție plîngerile soldaților împotriva ofițerilor și, dacă-l găsea pe vreunul dintre ofițeri în culpă, îl pedepsea fără revenire, după natura faptei săvîrșite. Se interesa întotdeauna de toți prin oamenii săi de încredere, pe care nimeni nu-i știa că sînt agenții lui, fiindcă, spunea el, toți pot fi cumpărați cu bani. Pe sclavii săi i-a ținut în îmbrăcămintea lor obișnuită, iar pe liberti în haine de oameni liberi. Pe eunuci i-a alungat din slujba sa și i-a dat în serviciul soției sale. Pe cînd Heliogabalus era sluga eunucilor, el i-a redus la un anumit număr și nu i-a reținut în serviciile palatului decît pe cei necesari la băile femeilor. Și în vreme ce Heliogabalus îi înălțase pe mai mulți eunuci în posturi de administrație și intendență, el le-a retras și vechile demnități. El zicea că eunucii sînt al treilea gen de oameni, care nu trebuie nici văzuți, nici folosiți de bărbați, ci doar de femeile nobile.

Pe unul care se lăudase că are trecere la el și în-

casase de la un militar 100 de monede de aur, l-a pedepsit cu răstignirea, înălțându-l pe cruce pe șoseaua pe care circulau cel mai des sclavii săi în drumul spre vila imperială de la marginea orașului.

24 A dat multor provincii locotenență imperială și a numit pe proconsuli la propunerea senatului. A interzis existența băilor mixte la Roma. Acest fel de băi erau interzise și înainte, dar Heliogabalus le permisesese. N-a îngăduit să se verse în tezaurul sacru impozitele încasate de la patronii caselor de toleranță, de la prostituate și le la decăzuți, ci le-a destinat cheltuielilor publice pentru restaurarea teatrului și a stadionului. Se gîndea să interzică depravările, ceea ce Philippus²⁷ a făcut după aceea, dar s-a temut ca nu cumva interzicînd public prostituția s-o schimbe în forme particulare de desfrîu, căci oamenii sînt mai tentați de lucrurile oprite, interdicția ațîțindu-le și mai tare pornirile. A instituit un impozit foarte convenabil pentru croitori, țesători, sticlari, pielari, căruțași, argintari, aurari și pentru celelalte meserii, și din acest impozit a poruncit să se întrețină băile pe care le construiseră pentru sine, precum și celelalte existente înainte de el pentru uzul poporului. A făcut parcuri împădurite în jurul băilor publice. A repartizat și ulei pentru lămpile din băi, care anterior nu se deschideau înainte de revărsatul zorilor, iar la apusul soarelui se închideau.

25 Unii istorici spun că domnia lui a fost fără vărsare de sînge, ceea ce nu este adevărat; căci a fost numit Severus de către soldați²⁸ pentru asprimea lui și ura față de unii i-a fost strașnică.

A terminat lucrările începute de împărații anteriori și a construit multe așezăminte noi, între care băile cu numele său în apropierea celor neroniene și un apeduct numit și astăzi alexandrin. A făcut un parc împădurit pentru băile sale pe locul unor clădiri pe care le cumpărase și pe care le-a dărîmat. El cel

dintîi împărat a făcut un mare bazin pentru băi, pe care l-a numit Ocean; Traianus nu făcuse aceasta, ci îngăduise publicului zilnic accesul la căzi obișnuite.

A terminat și a înfrumusețat băile lui Antoninus Caracallus, adăugîndu-le grădini cu terase. Combinația alexandrină din cele două feluri de marmoră, una din porfir și una de Lacedemona, el a introdus-o pentru prima dată, împodobind cu acest gen de pavaj din marmoră curțile palatului. A înălțat în oraș multe statui-coloși, cu ajutorul unor meșteri aduși din toate părțile imperiului. A bătut foarte multe monede cu efigia sa în costumul lui Alexandru²⁹, cîteva din electrum³⁰, dar majoritatea din aur.

N-a permis femeilor cu proastă reputație să vină să salute pe mama și pe soția lui. A ținut multe cuvîntări în oraș după obiceiul vechilor tribuni și consuli.

26 A făcut de trei ori poporului daruri în alimente și tot de trei ori gratificații soldaților, poporului dîndu-i și carne. A coborît la 40% dobînzile luate de cămătari de la cei săraci. Pe senatori, dacă dădeau bani cu împrumut, mai întîi i-a oprit să ia dobînzii, dacă primeau și daruri. Mai pe urmă le-a îngăduit să primească 60% dobîndă, dar le-a interzis să primească daruri. A adus din toate părțile în forul lui Traian statuile oamenilor de seamă. A avut în mare cinste pe Paulus și pe Ulpianus numiți prefecti, după unii, de Heliogabalus, după alții de el însuși — căci documentele arată că Ulpianus a fost consilierul lui Alexander și șeful arhivei — deși se spune ca aceștia au fost amîndoi asesorii lui Papinianus³¹. Plănuise să ridice între cîmpul lui Marte și grădina lui Agrippa o basilică alexandrină, lată de o sută de picioare și lungă de o mie de picioare, sprijinită în întregime pe coloane, dar a murit înainte de a-și pune planul în aplicare. A împodobit după cuviință templul lui Isis și al lui Serapis cu statui, vase de Delos și cu tot felul

de obiecte de cult. Față de mama sa a fost de un devotament unic, astfel că în palat avea camere cu numele de Mammaea, pe care mulțimea ignorantă le numește astăzi „La Mamma“. La Baiae³² a construit un palat cu un lac, cunoscut și acesta astăzi cu numele de Mammaea. A făcut la Baiae și alte lucrări mărețe în cinstea rudelor sale, și lacuri imense legate cu marea. A restaurat aproape în toate locurile podurile pe care le făcuse Traian și a făcut altele noi, celor restaurate păstrându-le numele lui Traian.

27 Avea de gînd să introducă îmbrăcăminte distinctivă pentru toate profesiunile și pentru toate demnitățile, pentru ca fiecare să fie recunoscut după îmbrăcăminte, ca și pentru sclavi, ca să poată fi identificați în popor, în caz de răscoală, și ca să nu se confunde sclavii cu oamenii liberi. Dar acest plan n-a plăcut lui Ulpianus și Paulus, care spuneau că se vor produce multe încăierări, pentru că oamenii ajung ușor la scandal. A stabilit atunci că este destul ca senatorii să se deosebească de cavalerii romani după laticlavă. A permis bătrînilor să folosească pe vreme de frig mantăile cu glugă în interiorul orașului, acest soi de îmbrăcăminte fiind folosit de obicei în călătorie sau pe timp de ploaie. Femeilor le-a interzis mantaua cu glugă în oraș, dar le-a permis-o la drum.

Vorbea mai elegant grecește decît latinește, făcea versuri reușite, avea talent la muzică și era un bun cunoscător în ale astrologiei, astfel că, din ordinul lui, astrologii au ținut cursuri la Roma și au predat această disciplină. Era inițiat și în știința haruspicilor³³, fiind un mare interpret al zborului păsărilor, domeniu în care întrecea și pe vasconii³⁴ spaniolilor și pe augurii din Pannonia. S-a ocupat și cu geometria. Picta minunat, cînta frumos, dar niciodată în prezența altora, ci fiindu-i martori doar cei ai casei. A preamărit în versuri viața împăraților buni. Cînta din liră, din flaut, la orgă și chiar cu trompeta, ta-

lente pe care nu le-a avut nici un alt împărat. A fost atlet de primul rang și viteaz în război, căci a terminat în mod glorios multe războaie.

28 De trei ori a fost consul obișnuit, și la fiecare intrare în funcțiune și-a luat ajutoare. A fost judecător foarte aspru al jefuitorilor, făcându-i vinovați de crimele zilnice, condamnându-i fără cruțare și numindu-i dușmani publici. Pe un grefier, care prezentase fals sumarul unui proces în consiliul imperial, l-a exilat, după ce i-a tăiat tendoanele de la degete ca să nu mai poată scrie niciodată. Unuia dintre cei de vază, care dusesse înainte o viață de rușine și de jaf și care ajunsese, printr-o nemăsurată ambiție, la ranguri înalte, corupând pe regii cu care se împrietenise, i-au fost date pe față jafurile chiar în prezența protectorilor săi. Interogat de regi după porunca împăratului, faptele au fost dovedite și el a fost condamnat. Regii, fiind întrebați ce pedeapsă suferă la ei hoții, au răspuns: „Crucea“. La acest răspuns, cel condamnat a fost ridicat pe cruce, fiind osîndit de propriii săi protectori, fără ca îndurarea lui Alexander să fi fost angajată.

A așezat în forul divinului Nerva, for numit astăzi Transitorium, statui colosale în onoarea împăraților, reprezentați fie în picioare și goi, fie călări, cu toate titlurile și cu coloane de aramă pe care le erau gravate în ordine faptele săvârșite, după exemplul lui Augustus, care a așezat în for din marmoră statuile celor mai de seamă bărbați cu arătarea faptelor săvârșite de ei. Voia să se creadă că e de origine romană, nefăcându-i plăcere să i se spună sirian, mai ales că o dată, la o sărbătoare, după obiceiul lor, antiochienii, egiptenii și alexandrinii îl înțepaseră cu glume, numindu-l sirian, șef de sinagogă și arhiereu³⁵.

29 Înainte de a vorbi despre războaiele, expedițiile și victoriile sale, voi spune câteva cuvinte despre viața sa cotidiană și domestică.

Felul de viață i-a fost acesta: mai întâi, dacă avea posibilitatea, adică dacă nu dormea în același dormitor cu soția, dimineața de vreme își îndeplinea îndatoririle religioase în capela sa, în care avea așezate portretele împăraților celor mai buni și mai aleși, pe ale celor mai venerabili dintre ceilalți oameni, între care erau Apollonius³⁶ și, după cum spune un scriitor al vremii, Christos, Abraham, Orpheus³⁷ și alții la fel, precum și pe ale strămoșilor săi. Iar dacă nu putea face aceasta, călărea, pescuia, se plimba, sau vîna, după cum era situația locului. Dacă-i permitea timpul, se ocupa de treburile publice, dar nu-și da prea mare osteneală, fiindcă problemele din timp de război și din timp de pace, așa cum s-a spus mai sus, erau rezolvate cu ajutorul prietenilor, dar prieteni corecți și devotați, iar nu necinstiți, și deciziile date de aceștia, el le aproba, intervenind rar cu modificări. Dacă o cerea necesitatea, începea activitatea înainte de revărsatul zorilor și o prelungea pînă tîrziu, fără să se plictisească, fără să fie posomorît sau supărat, avînd aceeași înfățișare de bună dispoziție în tot timpul. Era de o mare prudență, nimeni nu putea să-i impună, iar dacă cineva căuta în mod subtil să aibă ascendent asupra lui el înțelegea și-l pedepsea.

30 După activitatea publică, civilă sau militară, se amuza îndeosebi cu lecturi din grecește, citind cărțile lui Plato „Despre stat“. Cînd citea cărți latinești, acorda preferință lucrărilor lui Cicero „Despre îndatoriri“ și „Despre republică“. Uneori citea și discursuri, sau poezii, ca cele ale lui Serenus Sammonicus, pe care l-a cunoscut și l-a prețuit, sau ca cele ale lui Horatius. A citit și viața lui Alexandru cel Mare, pe care l-a imitat în mare măsură, deși nu-i aproba plăcerea pentru băutură și cruzimea față de prieteni, chiar dacă în ambele privințe acesta este apărat de către scriitorii buni, în care el se încredea mai des. După lecturi, se ocupa cu gimnastica, aruncînd cu greutate, alergînd și făcînd lupte. Cînd se ungea și se spăla,

nu folosea decît rar apa caldă. În schimb intra în piscină și rămînea acolo o oră. Bea pe nemîncate aproape un sextar³⁸ de apă rece din izvoarele lui Claudius³⁹ și, cînd ieșea din baie, servea din belșug lapte, pîine, ouă, suc. Întremat cu acestea, uneori mergea la masa de prînz, alteori mîncea tocmai seara. Mai adesea însă lua și masa de prînz. S-a folosit în mod regulat de tetra-farmaconul⁴⁰ lui Hadrianus, despre care vorbește Marius Maximus în biografia lui Hadrianus.

31 Orele de după amiază le dedica semnăturilor și citirii scrisorilor adresate lui, în prezența secretarilor, raportorilor și arhivarilor. Uneori, dacă aceștia din cauza sănătății nu puteau sta în picioare, îi invita să șadă pe scaune, iar grefierii și secretarii cancelariei citeau, astfel ca Alexander să adauge cu mîna sa ceea ce era de adăugat, ținînd însă seama de părerea celui care părea mai priceput. După rezolvarea corespondenței își aducea prietenii și vorbea cu toți, fără să primească vreodată numai pe unul singur, în afară de prefectul său Ulpianus, pe care-l avea întotdeauna ca asesor al său, pentru respectarea integrală a dreptății. Cînd avea de lucru cu celălalt prefect, cerea să fie de față și Ulpianus. Pe Vergilius îl numea Plato al poezilor și-i ținea portretul în cea de a doua capelă, alături de chipul lui Cicero, Achile și al marilor bărbați. Iar pe Alexandru cel Mare îl avea în capela cea mare, venerîndu-l între cei mai buni oameni și între zei. N-a ocărit pe nici unul dintre prieteni sau consilieri, nici pe slujbași sau pe șefii de servicii. Întotdeauna a lăsat prefectilor această sarcină, spunînd că cel ce merită o ocară trebuie osîndit de împărat, nu numai eliberat din funcție.

32 Dacă dădea cuiva succesori, îi spunea: „Imperiul îți aduce mulțumiri“ și-i făcea daruri, pentru ca acesta să poată trăi onorabil ca simplu particular potrivit cu rangul său. Darurile constau din pămînt arabil, bol, cai, cereale, unelte de fier, materiale de construcție,

marmoră pentru ornament și mină de lucru, după cum cerea natura lucrării. Aur și argint a împărțit rar cuiva în afară de armată, spunînd că este o nelegiuire ca un mînuitor de bani publici să deturneze în folosul plăcerilor sale și ale prietenilor săi ceea ce se încasa de la provincii. A trimis la Roma impozitul pe mărfuri și tributul coronar⁴¹.

33 A numit pentru orașul Roma 14 curatori dintre foștii consuli, dîndu-le misiunea de a se interesa, împreună cu prefectul orașului, de toate treburile urbane, cu obligația de a fi toți, sau cea mai mare parte dintre ei, prezenți la lucrări. A organizat în corporații pe comercianții de băuturi, de articole alimentare, de încălțăminte și pe tot felul de meșteșugari, dîndu-le apărători dintre ei și fixînd ce judecători vor avea și cu ce atribuții.

Actorilor nu le-a dat niciodată aur sau argint, ci abia dacă le dădea bani obișnuiți. Le-a interzis îmbrăcăminte prețioasă pe care o introdusese Heliogabalus și pe soldații scoși la paradă li îmbrăca nu cu haine scumpe, ci de bună impresie, din stofă strălucitoare. Nu cheltuia mult aur sau mătase pentru steaguri sau pentru fastul imperial, spunînd că demnitatea imperială constă în virtute, nu în podoabe exterioare. A readus în întrebuintare pentru uzul său hlamidele de lînă aspră ale lui Severus⁴², tunicile fără bandă de purpură, sau cu mîneci lungi, și hainele stacojii cu puțină purpură.

34 La masă n-a folosit veselă de aur, ci a avut întotdeauna cupe obișnuite, dar lustruite. Niciodată n-a trecut de două sute de libre greutatea argintăriei de la masa lui. Pe pitici, pitice, bufoni, cîntăreți din gură, instrumentiști și actori i-a dat poporului, iar pe cei care nu mai erau de folos i-a dat fiecărei cetăți să-i întrețină, pentru a nu înmulți numărul cerșetorilor. Pe eunucii pe care Heliogabalus li avusese în consilii pentru desfrîu și îi ridicase în demnități, i-a dă-

ruit prietenilor, cu avertismentul că, dacă nu-și vor schimba moravurile, vor putea fi uciși fără judecată. A dat ordin ca prostituatele să fie arestate, căci erau în număr mare, și vândute ca sclave. Toți depravații, cu care avusese legături în deprinderile lui infame acel ticălos, au fost exilați sau încărcăți pe corăbii și scufundați în mare. Nici unul din miniștrii săi n-a avut haine cu fireturi de aur, nici la serviciu, nici la ospețe publice. Când lua masa între ai săi, invita la el pe Ulpianus și pe alți oameni învățați, ca să aibă cu ei convorbiri savante care, după cum spunea el, îl recreau și-l hrăneau. Când mînca singur, avea pe masă o carte și citea mai mult din autorii greci, dar răsfoia destul de des și pe poeții latini. Și mesele publice și pe cele particulare le dădea cu aceeași simplitate. Se supăra însă cînd creștea numărul comesenilor sau mulțimea asistenților, spunînd că parcă ar mînca în teatru sau în circ.

35 A audiat cu plăcere pe oratori și pe poeți, dar nu pe cei care-l lăudau în discursuri, socotind, după exemplul lui Pescennius Niger⁴³, o prostie să asculte laude, ci pe cei ce declamau cuvîntări sau cîntau faptele celor vechi. Totuși, îi făcea mai mare plăcere dacă cineva îi recita poezii care preamăreau pe Alexandru cel Mare, pe împărații buni din trecut, sau pe oamenii mari din istoria Romei. A mers în mod regulat la Ateneu pentru a audia pe retorii și poeți greci și latini. A audiat și pledoariile avocaților în procese dezbătute fie în for, fie la el în palat, fie la prefectii orașului. A prezidat și jocuri de circ, mai ales herculiene în onoarea lui Alexandru cel Mare. Nu voia să stea de vorbă numai cu cîte un singur vizitator, nici după amiază, nici în orele de dimineață, pentru că știa că mulți spun minciuni pe seama lui. Unul din aceștia, Verconius Turinus care mai înainte îi fusese apropiat, răspîndise tot felul de născociri calomnioase pe seama domniei lui Alexander, spunînd că împăratul e un om prost, pe care el îl domină și căruia îi dă sfaturi.

De aceea acest Turinus ajunsese să aibă ascendent asupra tuturor, făcându-i să creadă că e de ajuns un semn al lui ca să se facă orice.

36 Pentru a-l prinde asupra faptului, împăratul a folosit un procedeu ingenios. Anume, a pus pe un oarecare să-i ceară în mod public o favoare, dar să-l roage pe ascuns pe Turinus să intervină pe lângă Alexander pentru a obține favoarea cerută. S-a procedat întocmai și Turinus i-a promis mai întâi protecție, apoi i-a spus că a vorbit cu împăratul, deși nu vorbise nimic, că va trebui să insiste din nou, ca să i se aprobe cererea și că aceasta costă o anumită sumă. La ordinul lui Alexander petiționarul a apelat din nou la Turinus. Acesta, prefăcându-se foarte ocupat, i-a dat să înțeleagă doar printr-un semn că afacerea s-a aranjat, deși în realitate nu vorbise nimic. Împăratul a acordat favoarea și Turinus a primit o mare sumă de bani de la cel căruia-i făcuse promisiuni în vînt. Alexander l-a pus sub acuzare și, făcându-se proba cu martori, care auziseră ce promisese petiționarul și văzuseră ce primise Turinus, a poruncit ca acesta să fie legat la stîlp în forul Transitorium și să se facă sub el un foc de paie și de lemne ude, care să producă fum. Astfel, Turinus a murit înecat de fum în strigătele crainicului care anunța: „Este pedepsit să moară de fum cel ce vinde fum“. Și, ca să nu pară prea crud pentru că pedepsește pentru o singură vină, a pus să se facă cercetări cu grijă înainte de a-l condamna și a descoperit că Turinus primise mită de la toți cei ce fuseseră numiți intendenți sau guvernatori de provincii, iar în procese încasase sume de la ambele părți în judecată.

37 Mergea adesea la spectacole, cu mare economie în dărui de bani, spunînd că actorii, vînătorii și conducătorii de care la alergări trebuie tratați la fel ca și sclavii noștri, ca și vînătorii, vizitii și celălalt personal la dispoziția plăcerilor noastre.

Ospetele sale nu erau nici prea abundente, dar nici prea simple, în schimb aveau o mare strălucire, cu șervete curate, adesea tivite cu purpură, dar niciodată cu aur, cum începuse să aibă asemenea șervete Heliogabalus și cum, după spusele unora, avusese înainte Hadrianus. Alimentele zilnice ale unui ospăț erau următoarele: treizeci de sextare de vin pentru toată ziua, treizeci de libre de pîine curată și cincizeci de libre de pîine de calitate a II-a pentru daruri; căci întotdeauna celor ce pregăteau masa le da cu mîna sa pîinea și rațiile de zarzavaturi, carne sau legume, comportîndu-se cu maturitatea unui bătrîn tată de familie. Se găteau treizeci de libre de carne diferită și două găini. În zilele de sărbătoare se tăia o gîscă, iar la calendele lui ianuarie, la sărbătorile mamei zeilor⁴⁴, la jocurile apolinare, la masa în cinstea lui Jupiter⁴⁵, la saturnale și la alte sărbători de același fel, se adăuga un fazan, uneori doi, precum și două găini. Avea zilnic un iepure și numeros vînat pe care-l împărțea cu prietenii, mai ales cu aceia pe care-i știa că nu pot să-și procure singuri vînat. Celor bogați nu le-a trimis nimic, dar primea întotdeauna de la ei astfel de daruri. Avea zilnic și patru sextare de vin amestecat cu miere și piper și două sextare fără piper. În sfîrșit, ca să nu mai înșir toate amănuntele arătate în această privință de către Gargilius⁴⁶, scriitor al vremii sale, totul era dat de el cu măsură și socoteală. Îi plăceau așa de mult fructele, că le servea de mai multe ori la felul al doilea, de unde a ieșit acest joc de cuvinte că Alexander nu servește felul secund, ci pe cel fecund⁴⁷. Mîncă destul de mult, vinul nu-l folosea nici cu zgîrcenie, nici cu risipă, ci cît era necesar. Bea întotdeauna apă rece, pe care o amesteca vara cu vin și cu apă de trandafiri. Acesta era singurul rafinament pe care-l păstrase de la Heliogabalus.

38 Și fiindcă a fost vorba mai sus despre iepuri, căci el zilnic avea la masă carne de iepure, mulți spun că în șapte zile se fac frumoși cei ce consumă carne

de iepure, credință care a dat naștere unui joc de spirit în poezie, cum glăsuiește Marțial în această epigramă, pe care a scris-o contra unei oarecare Gellia:

„Cînd îmi trimiți carne de iepure, Gellia, întotdeauna
mă asiguri:

In șapte zile te vei face frumos, Marcus!

Dacă e adevărat, Gellia, ce-mi spui și ce mă asiguri,

Tu n-ai mîncat niciodată, Gellia, carne de iepure⁴⁸.

Aceste versuri le-a adresat Marțial uneia care era urită; dar un poet al vremii a scris împotriva lui Alexander astfel:

Dacă-l vezi frumos pe împăratul nostru,
Pe care ni l-a adus neamul sirian,
Să știi că face vinătoare și mîncă iepur
Prin care-și menține frumusețea⁴⁹

Cînd cineva dintre prieteni i-a dat aceste versuri, se spune că el a dat în versuri grecești acest răspuns:

Crezi, om demn de milă, că împăratul vostru e frumos
Luîndu-te după credința din popor.
Dacă o crezi adevărată, nu mă supăr.
Dar aș vrea să mîncîci și tu carne de iepure
Ca îndepărtîndu-ți răutatea să ai suflet frumos
Să nu-l mai ai negru de ură.

39 Ca să păstreze obiceiul pe care-l introdusese Traianus de a bea după felul al doilea pînă la cinci pahare, cînd avea la masă prieteni dintre militari, un pahar îl închina în onoarea lui Alexandru cel Mare. Paharele erau mici, dar dacă cineva cerea unul mai mare i se dădea. În viața erotică a fost moderat și fără vreo legătură cu cei depravați, voind, cum am spus mai sus, să facă o lege pentru interzicerea unor astfel de vicii.

A făcut în toate cartierele magazine publice⁵⁰, în care să-și aducă cerealele cei ce n-aveau unde să le depoziteze. A făcut și băi publice în toate cartierele

care n-aveau băi. Pînă astăzi, multe din ele se numesc băile lui Alexander. A construit și case foarte frumoase și le-a dăruit prietenilor, mai ales celor cu o viață foarte corectă. A redus atît de mult impozitele, încît cei ce plăteau pe vremea lui Heliogabalus 10 monede de aur, acum plăteau numai a treia parte, adică 30%. Atunci pentru prima dată s-au bătut monede de aur de o jumătate de galben, și chiar de a treia parte dintr-un galben, iar impozitul l-a coborît cu 30%, spunînd că va scoate și monede de un sfert de galben, dacă nu mai mici. Chiar a bătut monede de un sfert de galben, cu gîndul de a le pune în circulație cînd va putea scădea și impozitul; dar necesitățile publice nepermițînd și această scădere, a poruncit să fie topite și să fie bătute numai monede de a treia parte dintr-un galben și de un galben. A dat dispoziții să nu fie folosite, ci topite chiar și monedele de doi, trei, patru și de 10 galbeni și mai mari, pînă la o libră, precum și cele de 100 de libre, pe care le introdusese Heliogabalus, așa dar să nu le folosească cineva ca monede. Zicea că astfel de monede sînt pricină pentru împărat de a da mai mult, întrucît în bani mărunți poate da mai multe monede, dar dînd într-o singură monedă 10 sau mai mulți galbeni este nevoit să dea sume de 30, 50 și 100 de galbeni⁵¹.

40 Rarcori a avut îmbrăcăminte de mătase. Niciodată nu s-a îmbrăcat cu o haină în întregime de mătase, niciodată n-a dăruit haine care să aibă și mătase. N-a invidiat bogăția nimănui. A ajutat pe săraci. Pe cei cu ranguri înalte pe care-i vedea săraci cu adevărat, iar nu prefăcuți sau sărăciți din cauza risipei, i-a ajutat întotdeauna în multe feluri, dîndu-le pămînt, sclavi, vite și unelte de muncă. N-a îngăduit să-i stea în garderobă o haină mai mult de un an fără să fie folosită. A controlat personal hainele pe care le-a împărțit ca daruri. Cîntărea regulat tot aurul și tot argintul. Ca îmbrăcăminte militară a dăruit jambiere, pantaloni și încălțăminte. A fost supraveghetor foarte exi-

gent în vânzarea purpurei de cea mai bună calitate, nu pentru uzul său personal, ci pentru uzul matroanelor, dacă vreuna putea, sau vrea să cumpere, astfel că și astăzi se numește purpură alexandrină cea cunoscută în popor sub numele de purpură probiană, de la numele lui Aurelius Probus, mai marele vopsitorilor, care descoperise acest gen de purpură. El însuși a avut adesea hlamidă de stofă stacojie. Totuși, în Roma și în orașele Italiei a fost întotdeauna îmbrăcat cu toga. N-a luat toga pretextă, sau pe cea brodată, decât când a fost consul, togă pe care o aveau și alții, pretori sau consuli în templul lui Jupiter. Îmbrăca toga pretextă și când făcea sacrificii, dar ca mare preot, nu ca împărat. Îi plăcea foarte mult pînza de in curat și spunea: „Dacă pînza de in n-are nimic aspru în ea, de ce este nevoie să i se adauge purpură?“ Socotea o prostie să se introducă în pînză fir de aur, mai ales că o făcea și mai aspră. A folosit întotdeauna moletiere. A avut pantaloni albi, nu stacojii, cum obișnuiau înaintașii săi.

41 A vîndut pietrele prețioase, iar aurul l-a vărsat în tezaurul public, spunînd că pietrele prețioase nu sînt de folos bărbaților, iar femeile de la palatul imperial trebuie să fie mulțumite dacă au un fileu de aur, cercei, un colier de perle, o coroană pentru sacrificii, o rochie cu fireturi de aur și o rochie cu trenă care să nu aibă mai mult de șase uncii de aur. A impus moravurilor publice ținuta propriilor sale moravuri. Pe el l-au imitat marii bărbați, iar pe soția sa matroanele nobile. A restrîns în așa măsură personalul de serviciu al palatului, încît în fiecare serviciu nu erau oameni mai mulți decât cerea necesitatea, iar croitorii, garderobierii, brutarii, paharnicii și toți slujbașii curții primeau nu demnități, cum instituisese acel mizerabil, ci rații alimentare, fiecare primind cîte o rație și foarte puțini cîte două. Fiîndcă n-avea în vesa sa mai mult de 200 de libre de argint și n-avea servitori mulți, cînd dădea mese împrumuta de la

prieteni argintăria, personalul de serviciu și șervetele, ceea ce se practică și azi de prefecți în absența împăratului. Niciodată n-a adus la ospete distracții cu actori, ci cea mai mare plăcere a lui a fost să se joace căței cu purcei, să se lupte între ele potîrnichi, sau să zboare în sus și în jos pui de coțofană. Avea însă în palat un gen de distracție, care-l desfăta și care-i ușura grijile publice: își făcuse o păsărarie cu păuni, fazani, găini, rațe, prepelițe, toate acestea dîndu-i satisfacție deosebită. Dar marea lui slăbiciune erau porumbeii, avînd, pe cît se spune, din aceștia pînă la 20 000. Ca să nu îngreueze cheltuielile statului cu întreținerea lor, avea sclavi plătiți, care-i hrăneau cu venitul din vînzarea ouălor și a puilor de găină sau de porumbel.

42 Mergea regulat la băile construite de el sau la cele vechi, împreună cu poporul, mai ales vara, întorcîndu-se la palat în costumul de baie, fără altă distincție imperială decît un halat stacojiu. N-a avut niciodată alt alergător decît pe unul dintre sclavii săi, spunînd că un om liber nu trebuie să alerge decît la întrecerile religioase⁵². De asemenea a folosit numai pe sclavii săi ca bucătari, brutari, postăvari, băieși, iar dacă-i lipsea vreunul, cumpăra. În timpul domniei sale, un singur medic al palatului a primit salariu; toți ceilalți, căci au fost pînă la șase, primeau cîte două sau trei rații alimentare, una de o calitate, alta de altă calitate. Cînd înainta pe judecători, le dădea argint și cele necesare, după exemplul celor vechi, cum arată și Cicero⁵³. Astfel, președinții provinciilor primeau cîte douăzeci de libre de argint, șase catirce, doi catîri, doi cai, două costume de serviciu public, două costume de casă, un costum de baie, două sute de monede de aur, un bucătar, un grăjdar și, dacă n-aveau soții, cîte o concubină, întrucît nu se putea altfel. La ieșirea din funcție, li se cerea să dea înapoi măgărițele, măgarii, caii, grăjdarii și bucătarii, celelalte rămînîndu-le lor, dacă-și făceau datoria cum

trebuie, iar dacă nu, le restituiau împătrit, în afară de condamnarea fie la amendă, fie la despăgubiri.

43 A făcut nenumărate legi. A permis tuturor senatorilor să aibă la Roma căruță și trăsură cu podoabe de argint⁵⁴, socotind că e în interesul demnității romane ca senatorii unui oraș atît de mare să se folosească de ele. Pe toți consulii, fie obișnuiți, fie înlocuitori, i-a numit cu avizul senatului, restrîngîndu-le cheltuielile, și a fixat după vechea ordine zilele de piață. A impus candidaților la cvestură să dea pe cont propriu spectacole poporului, iar după cvestură putînd să fie pretori și apoi guvernatori de provincii. A fixat custozi de tezaur, care să dea spectacole din tezaurul fiscului, dar cu mare economie. Avea de gînd să împărtășe spectacolele în tot cuprinsul anului, așa fel ca să i se dea poporului 30 de zile de spectacole, dar nu se știe de ce nu și-a tradus în faptă intențiile. Cînd era în oraș, se urca pe Capitoliu o dată la șapte zile și mergea la temple. A voit să facă un templu lui Christos și să-l primească între zei. Se spune că la acest lucru s-a gîndit și Hadrianus, care poruncise să se facă în toate orașele temple fără chipuri de divinități. Și astăzi, aceste temple, fiindcă n-au chipuri de divinități, sînt numite ale lui Hadrianus care se spune că pentru acest cult le clădise. Alexander a fost însă oprit de cei ce consultînd cele sfinte au aflat că toți se vor face creștini și celelalte temple vor rămîne în părăsire, dacă el își va pune în aplicare proiectul⁵⁵.

44 La glume era foarte plăcut, în conversații amabile, la ospete binevoitor, astfel că fiecare cerea ce vrea. Stringea aurul cu atenție, îl păstra cu grijă, gîndindu-se mereu cum să-l procure, dar fără să-l răpească cuiva. Nu voia să se spună că e sirian de origine, ci roman, și-și stabilise genealogia, prin care se arăta că neamul lui este coborîtor din familia Metellilor. Retorilor, profesorilor, medicilor, haruspicilor, astrologilor, mecanicilor și arhitecților le-a fixat salarii și

le-a dat săli de cursuri, poruncind ca fiii celor săraci, dar de condiție liberă, să fie dați la școlile acestora, contra unei contribuții în natură. A arătat multă considerație pentru avocații din provincie și multora, despre care afla că pledează gratuit, le-a acordat salarii. A întărit legile vechi, ca și pe cele noi, și le-a respectat el însuși cu mare strictețe. A asistat adesea la spectacolele de teatru. A voit să refacă teatrul lui Marcellus. Multor orașe, deteriorate în urma cutremurelor de pământ le-a dat din impozite fonduri pentru restaurarea clădirilor publice și particulare. În temple n-a depus niciodată mai mult de 4 sau 5 libre de argint, iar aur nici o picătură sau foiță, murmurând versul lui Persius Flaccus: „Ce caută aurul în temple“?⁵⁸

45 A făcut expediții războinice, despre care voi vorbi pe rînd. Mai întîi însă voi arăta că stabilise o regulă despre cele ce pot fi divulgate și despre cele ce trebuie ținute sub tăcere. Secretele de război nu se divulgau, ci doar se comunicau zilele de drum, afișîndu-se cu două luni înainte un edict cu acest cuprins: „În ziua cutare, ora cutare voi ieși din oraș și, dacă vor voi zeii, la primul popas voi poposi“. Apoi erau arătate în ordine popasurile, opririle mai lungi, localitățile unde se înprospăta aprovizionarea și așa mai departe, pînă se ajungea la hotarele inamicului. De aici se ținea totul în secret și toți mergeau neștiind unde, ca să nu afle dușmanii planurile romanilor. Este sigur însă că niciodată nu s-a înșelat în ceea ce-și propunea, spunînd că nu vrea să i se vîndă proiectele de către oamenii curții, cum se întîmplase pe vremea lui Heliogabalus, cînd totul era vîndut pe bani de către cunuci. Acest soi de oameni de aceea doresc ca totul să fie secret la palat, pentru ca numai ei singuri să dea impresia că știu ceva și să aibă de unde obține vază și bani.

Și fiindcă e vorba de cunoașterea de către public a dispozițiilor imperiale, cînd voia să numească în provincii guvernatori, inspectori sau intendenți, adică

revizori contabili, le publica întâi numele, cerînd popoului ca, dacă are cunoștință de vreo incorectitudine a lor, s-o dovedească prin probe sigure, orice reclamație nedovedită urmînd a fi sancționată cu pedeapsa capitală. Este grav, spunea el, că ceea ce fac creștinii și iudeii, care anunță dinainte pe cei propuși a fi aleși preoți, nu se poate face la alegerea guvernatorilor de provincii, cărora li se încredințează soarta și viața oamenilor.

46 A fixat salarii asesorilor⁵⁷, deși spunea adesea că trebuie avansați acei care pot îndeplini prin ei înșiși o funcție publică, nu prin asesori, adăugînd că militarii își au sarcinile lor, literații pe ale lor și că fiecare e dator să-și cunoască profesiunea pe care o îndeplinește. Comorile găsite le dăruia celor ce le găsiseră, iar dacă erau cu bani mulți cerea să se dea din ei și cîte unuia dintre slujbașii săi. Ținea minte și avea scrise numele celor ce le făcuse daruri. Dacă știa pe cineva că n-a cerut nimic pentru a face față cheltuielilor, sau că a cerut puțin, îl chema la el și-i zicea: „Ce e, de ce nu ceri nimic? Sau vrei să-ți rămîn dator? Cere, să nu se plîngă nici un particular de mine“. În binefaceri căuta să nu-și știrbească reputația, împărțind din bunurile celor condamnați, dar și din acestea nu dădea nicio-dată aur, argint sau pietre prețioase, — căci ceea ce era prețios vărsa în tezaurul public —. Dădea de asemenea funcții de inspectori civili, nu militari, și posturi administrative care erau în legătură cu guvernarea provinciilor. Pe agenții fiscali îi schimba repede, astfel că nici unul din ei nu rămînea în slujbă mai mult de un an și-i detesta, chiar dacă erau buni, numindu-i un rău necesar.

Posturile de guvernatori, proconsuli și locțiitori imperiali nu le dădea ca acte de binefacere, ci după o matură chibzuință a sa și a senatului.

47 A dispus ca soldații în timpul expedițiilor militare să-și primească rațiile alimentare în locurile de

popas și să nu poarte cu ei hrana pe cîte 17 zile, cum e obiceiul, decît în țara inamică, iar acolo le dădea în ajutor catîri și cămile, spunînd că are mai multă grijă de soldați decît de sine însuși, pentru că în ei stă salvarea patriei. Vizita personal pe soldații bolnavi în corturi, chiar și pe cei mai simpli, îi transporta cu căruțele și-i ajuta cu toate cele necesare. Iar dacă erau bolnavi mai grav îi împărțea prin orașe și sate gospodarilor mai cumsecade și femeilor mai miloase, plătindu-le cheltuielile făcute cu întreținerea lor, fie că ei se însănătoșeau, fie că mureau⁵⁸.

48 Un oarecare Ovinus Camillus, senator dintr-o veche familie, deprins cu o viață de plăceri, a voit să facă o răscoală pentru a pune mîna pe domnie. Împăratul, anunțîndu-i-se și dovedindu-se îndată acest lucru, l-a chemat la palat și i-a mulțumit că arată grijă imperiului, primind de bună voie ceea ce refuză cei buni cînd li se impune. Apoi a mers cu el la senat și, deși acesta se temea, copleșit de conștiința unei vinovății atît de mari, l-a numit tovarăș de domnie, l-a primit în palat, l-a reținut la masă, și i-a dat insigne de împărat și îmbrăcămîntea cea mai bună pe care o folosea el însuși. Anunțîndu-se o expediție contra barbarilor, l-a rugat sau să plece el singur, dacă vrea, în acca expediție, sau să meargă amîndoi. Împăratul mergînd pe jos l-a invitat să-i fie tovarăș de drum, dar acesta după cinci mile a început să slăbească pasul. Împăratul i-a pus la dispoziție un cal, dar văzîndu-l că după două popasuri a obosit și pe cal, l-a urcat într-o trăsură. Acesta însă, fie de teamă, fie de voie, a refuzat să meargă mai departe, spunînd că abdică de la domnie, chiar cu riscul vieții. Alexander însă l-a dat în primire soldaților, avînd încredere în devotamentul lor, și le-a recomandat să-i asigure întoarcerea acasă, la moșie, unde după aceea a trăit multă vreme, murind însă ucis din porunca împăratului Maximinus, care era un spirit cazon. Atunci a fost ucis și Alexander de către soldați. Știu că îndeobște i se atribuie lui

Traian această faptă pe care am arătat-o. Dar nici Marius Maximus n-a menționat-o în biografia acestui împărat și nici Fabius Marcellinus, nici Aurelius Verus, nici Statius Valens, care i-au scris biografia. Dimpotrivă Septiminus, Acholius, Encolpius și ceilalți biografi, au vorbit despre atari evenimente. Am făcut această mențiune pentru ca nu cumva zvonurile din popor să aibă mai mult credit decât istoria, care oricum se dovedește mai informată decât gura lumii.

49 N-a permis să se vîndă niciodată onoruri care dădeau dreptul de a purta sabie⁵⁹. El spunea: „Cel ce cumpără trebuie să și vîndă. Nu îngădui traficul de demnități, căci dacă l-aș îngădui nu l-aș putea condamna. Aș roși dacă aș pedepsi pe un om că a vîndut ce a cumpărat“. A dat dispoziții ca pontificii, quindecemvirii și augurii să aibă acte de numire și să poată intra în rîndul senatorilor.

Dexippus⁶⁰ scrie că Alexander a luat în căsătorie pe fiica unui oarecare Macrianus, pe care l-a numit Caesar, dar aflînd că acesta conspiră împotriva lui, și vrea să-l asasineze, după ce i-a dat pe față conspirația l-a ucis și și-a alungat soția. Același istoric spune că Antoninus Heliogabalus i-a fost lui Alexander unchi după tată și nu văr după mamă, deci nu fiu al surorii mamei lui Alexander. Cînd creștinii ocupaseră un loc care era public, iar niște cîrciumari pretindeau că locul li se cade lor, el a răspuns în scris că e mai bine să fie cinstită o divinitate, oricare ar fi ea, decât să se dea locul unor cîrciumari.

50 Împărat mare și bun în timp de pace și în timp de război, a pornit împotriva parților, conducînd expediția cu atîta disciplină și cu atît respect al soldaților față de el, încît puteai spune că vezi trecînd nu soldați, ci senatori. Ori pe unde le era drumul legiunilor, tribunii erau tăcuți, centurionii sfioși, soldații prietenoși, iar provincialii, pentru binefacerile lui atît de mari și de multe, îl priveau ca pe un zeu. Înșiși

soldații iubeau pe acest împărat tânăr ca pe un frate, ca pe un fiu, ca pe un părinte. Ostașii erau îmbrăcați frumos, încălțați cu gust, înarmați cu strălucire, având cai cu șeile și cu frânele lustruite; de aceea oricine vedea armata lui Alexander își dădea seama ce însemnează imperiul roman. În sfârșit, se străduia să pară vrednic de numele pe care-l purta⁶¹, ba mai mult, să întrecă pe Alexandru Macedon, spunând că între Alexandru Romanul și Alexandru Macedoneanul trebuie să fie o mare deosebire. Își făcuse în sfârșit și trupe de elită, după modelul lui Alexandru cel Mare, cu scuturi încrustate în argint și în aur, precum și o falangă de 30 000 de oameni, pe care i-a numit falangari și cu care a repercutat victorii strălucite în Persia. Această falangă era formată din șase legiuni înarmate la fel, dar cu solde mai mari după războiul cu perșii.

51 A făcut templelor daruri demne de un împărat. Și-a vândut pietrele prețioase ce-i fuseseră cferite, spunând că numai femeilor li se cade să aibă pietre prețioase, că astfel de daruri nu pot fi oferite soldaților și nici nu trebuie să le aibă un bărbat. Un general al său oferindu-i pentru soție două perle de o mare greutate și de o dimensiune neobișnuită, el le-a pus în vânzare. Dar fiindcă nu se găseau cumpărători pentru niște obiecte atât de scumpe, ca să nu dea tocmai soția împăratului un exemplu rău dacă le-ar folosi, neputându-le vinde le-a dedicat ca cercei pentru statuia zeiței Venus. A avut ca tutore pe Ulpianus, mai întâi cu împotrivirea mamei sale, iar după aceea spre mulțumirea ei. Pe acesta l-a apărat adesea de furia soldaților, acoperindu-l cu mantaua sa de purpură, și de aceea a fost un împărat mare, pentru că a condus imperiul mai ales după sfaturile acestuia⁶². La manevre și în expediții lua masa de prînz și de seară în corturi deschise, servindu-i-se mîncare de la cazanul trupei, în văzul și spre bucuria tuturor. Trecea aproape pe la toate corturile și nu îngăduia nimănui să părăsească steagurile. Dacă cineva se abă-

tea din drum asupra avutului ouiva, în raport cu paguba făcută era bătut sub ochii lui cu bățul sau cu varga, era degradat, iar dacă acestea toate nu cadrau cu gradul celui vinovat, i se adresau cele mai grave muștrări de către împărat care-i zicea: „Ai vrea să faci altul pe moșia ta ceea ce faci tu pe a altuia?“. Rostea adesea ceea ce auzise de la iudei sau de la creștini ca demn de ținut minte și cerea ca, atunci când cineva era pedepsit, un crainic să spună cu voce tare: „Să nu faci altuia ceea ce nu vrei să ți se facă ție“. I-a plăcut atât de mult această maximă, încât a dat ordin să fie scrisă în palat și pe edificiile publice.

52 Pe un soldat, despre care a auzit că insultase pe o bătrână, l-a scos din armată și l-a dat bătrânei ca sclav, s-o întrețină din munca lui de constructor de căruțe. Dar fiindcă soldații au fost neplăcut impresionati de această pedeapsă, el i-a sfătuit pe toți să suporte cu resemnare și i-a potolit prin admonestări. Domnia lui, deși aspră și dură, a fost totuși numită fără sînge, pentru că n-a ucis pe nici un senator, așa cum arată scriitorul grec Herodianus în istoria vremii sale. Severitatea lui față de soldați a fost așa de mare, încât adesea a concediat legiuni întregi adresîndu-se soldaților cu titlul de „cetățeni“⁶³. Nu s-a temut niciodată de armată, pentru că nu i se putea reproșa în nici un caz lui dacă vreodată tribunii sau generalii ar fi sustras ceva din soldele soldaților. El spunea: „N-ai de ce te teme de soldatul care este îmbrăcat, înarmat, încălțat, sătul și mai are și ceva bani la centură“. Căci mizeria din armată și disperarea îi împingeau adesea pe soldați la revoltă. N-a îngăduit decît soldați în servicii pe lângă tribuni și generali și a dat dispoziții ca tribunul să umble precedat de 4 soldați, generalul de 6, locțiitorul imperial de 10, acești soldați trebuind să se întoarcă acasă la ei după serviciu.

53 Ca să se poată cunoaște severitatea acestui împărat, am socotit necesar să reproduc o cuvîntare militară, care-i arată credința față de armată. Cînd a venit la Antiochia, anunțîndu-i-se că soldații își pierd vremea în băi și în petreceri cu femei, a poruncit ca toți cei vinovați să fie luați și puși în lanțuri. Cînd a auzit de această măsură, legiunea din care făceau parte soldații puși în lanțuri s-a răzvrătit. Atunci el s-a urcat la tribună și în fața soldaților adunați de jur împrejur înarmați, fiind aduși lîngă tribună și cei în lanțuri, a început astfel: „Tovarășii de arme, dacă nu vă place ceea ce s-a petrecut cu camarazii voștri, țineți seama că statul e puternic prin disciplina strămoșească; dacă se pierde aceasta, vom pierde și imperiul și numele de romani. Sub domnia mea nu îngădui să se facă ceea ce se petrecea sub acea bestie infamă. Soldații romani, tovarășii voștri și ai mei de viață și de arme iubesc, beau, se îmbăiază după obiceiuri grecești și se tăvălesc în desfrîu. Să suport eu aceasta multă vreme? Să nu le dau vinovaților pedepse capitale?” Aceste cuvinte au produs freamăt; el însă a continuat: „De ce nu vă stăpîniți glasurile, care trebuiesc ridicate în război contra dușmanilor, iar nu contra împăratului vostru? Instructorii voștri v-au învățat să strigați împotriva sarmaților, germanilor și persilor, nu împotriva celui ce vă dă hrană din provincii, îmbrăcăminte și soldă.

Țineți-vă gura învrăjbită și trebuincioasă pe cîmpul de luptă, să nu vă concediez astăzi pe toți adresîndu-mă vouă cu un singur cuvînt, acela de cetățeni. Deși nu știu dacă trebuie să vă spun cetățeni. Căci nu sînteți vrednici de acest nume, nici măcar de cel de plebe romană, dacă disprețuiți dreptul roman“.

54 Ei vociferau și mai tare și amenințau chiar cu armele. „Ridicați mîinile contra dușmanilor, le-a zis el, nu contra mea, dacă sînteți viteji. Ceea ce faceți nu mă sperie. Dacă mă ucideți pe mine, nu veți scăpa de pedeapsa senatului, a statului și a poporului ro-

man, care mă vor răzbuna împotriva voastră". Cum ei vociferau și mai tare, el a strigat: „Cetățeni, retrageți-vă și depuneți armele!" Minunat lucru, depunându-și toți armele și chiar hainele militare, s-au retras nu în cazarmă, ci în diferite alte locuri de găzduire. Atunci pentru prima dată s-a înțeles ce putere avea severitatea lui. Garda împăratului și cei ce-l înconjurau au adus steagurile în tabără, iar poporul a strâns armele și le-a dus la palat. Totuși, înainte de a pleca în expediție contra perșilor, cedând rugămintilor, după 30 de zile a primit înapoi legiunea pe care o concediase și mai ales prin lupta acesteia a obținut victoria. A trebuit însă să dea pedeapsă capitală tribunilor, pentru că prin neglijența lor soldații se degradaseră la Daphne și în complicitate cu ei armata se răsculase.

55 Așadar, plecând împotriva perșilor cu o mare pregătire, a învins pe preaputernicul rege Artaxerxes⁶⁴, el însuși trecând pe la flancurile armatei, îndemnând pe soldați, expunându-se săgeților inamice, acționând și lăudând pe fiecare soldat. În sfârșit, după ce a respins și a pus pe fugă pe un rege atît de mare, care venise la luptă avînd 700 de elefanți, 1 800 de care de luptă prevăzute cu coase, și multe mii de cai, îndată s-a întors la Antiochia și prada pe care a luat-o de la perși a împărțit-o armatei, poruncind ca tribunii, generalii și chiar soldații să rețină pentru ei prăzile luate de prin tîrguri. Atunci pentru prima dată perșii au ajuns robi la romani. Dar fiindcă regii perșilor socotesc nedemn ca cineva din ai lor să fie rob, el i-a eliberat contra plată și sumele încasate le-a dat o parte celor ce-i luaseră în robie, iar o parte le-a vîrșat în tezaurul public.

56 După această victorie a venit la Roma, fiind primit cu un foarte frumos triumf și a ținut în senat această cuvîntare pe care o extrag din actele senatului cu data și ziua a șaptea înainte de calendele lui

octombrie⁶⁵. „Senatori am învins pe perși. Nu e nevoie să vă țin un discurs lung. Numai că trebuie să știți de ce arme și de ce pregătire au dispus ei. Mai întâi au avut 700 de elefanți încărcăți cu turnuri, cu arcași și cu o mare cantitate de săgeți. Din acești elefanți, 30 am capturat, 200 au rămas pe cîmp uciși și 18 am luat cu noi. Au avut, de asemenea, 1 800 de care înarmate cu coase. Am fi putut aduce cu noi 200 de care ale căror animale de tracțiune au fost ucise, dar am renunțat să facem acest lucru, fiindcă s-ar fi putut să cădem într-o cursă. Le-am pus pe fugă 120 000 de călăreți și am ucis în luptă 10 000 de cuirasați, pe care ei îi numesc clibanari, iar cu armele lor am înarmat pe-ai noștri. Pe mulți dintre perși i-am luat prizonieri și i-am vîndut ca sclavi. Teritoriul dintre fluvii, pe care-l părăsise acea fiară infamă, l-am reluat în stăpînire. Pe Artaxerxes, cel mai puternic rege și ca nume și ca fapte, l-am învins și l-am pus pe fugă, astfel încît țara perșilor l-a văzut fugind și regele însuși a fugit părăsind steagurile și ținuturile în care înainte fuseseră duse steagurile noastre. Acestea sînt, senatori, faptele. Nu este nevoie de vorbe meșteșugite: soldații se întorc bogați, nimeni nu simte în biruință truda. Este datoria voastră să hotărîți rugăciuni publice, ca să nu părem nerecunoscători față de zei“. Iată aclamația senatului: „Alexander Augustus, zeii să te păzească. Mărite Persicus, zeii să te păzească. Cu adevărat ești Parthicus, cu adevărat Persicus. Și noi vedem trofee tale, și noi îți vedem victoriile. Slavă tînarului împărat, părintelui patriei, marelui pontif. Prin tine sperăm victoria împotriva germanilor, prin tine ne așteptăm la victorie oriunde. Învinge cel ce știe să conducă oastea. Bogat e senatul, bogat soldatul, bogat poporul roman“.

57 După ședința senatului, s-a urcat pe Capitoliu, unde a adus sacrificii zeilor, a așezat în templu haine persane și apoi a ținut această cuvîntare: „Cetățeni, am învins pe perși. Am venit cu soldații îm-

bogăți. Vă promit daruri în alimente și în bani. Miine vă voi da jocuri de circ persane“. Acestea le-am aflat în anale și în cărțile multor scriitori. Unii însă spun că, trădat de un sclav al său, el n-a învins pe rege, ci a fugit ca să nu fie învins. Dar cine e bine documentat constată că această versiune e în contradicție cu afirmațiile celor mai mulți istorici. Herodianus, contrar opiniei multora, este unul dintre cei care spun că armata lui Alexander a pierit de foame, frig și boli. După aceasta, cu mare glorie, însoțit de senat, de ordinul cavalerilor și de tot poporul, înconjurat de femei, de copii și mai ales de soțiile soldaților, a mers pe jos la palat, urmat de un car triumfal tras de 4 elefanți. Mulțimea îl ridica pe brațe și timp de 4 ore abia dacă a atins pământul, toți aclamând din toate părțile:

„Este bravă Roma, este brav imperiul, fiindcă este brav Alexander“. În ziua următoare, după ce au avut loc jocurile de circ și spectacolele de teatru, a împărțit darul promis poporului roman. Urmind exemplul lui Antoninus⁶⁶, care instituisese un colegiu faustinian, a instituit și el un colegiu de fete Mammaeane și băieți Mammaeani.

58 În Mauretania Tingitana⁶⁷ a obținut izbânzi prin Furius Celsus, în Illyricum prin ruda sa Varius Maecrinus, iar în Armenia prin Iunius Palmatus. Din toate regiunile i se trimeteau scrisori cu laurii victoriei, pe care le citea, pe măsură ce soseau, în senat și în fața poporului, iar când au venit și cele din Isauria⁶⁸ așa cum le dorise, a fost împodobit cu toate titlurile. Celor ce conduseseră bine treburile publice li s-au decernat podoabe consulare, dindu-li-se chiar ranguri sacerdotale și pământ celor ce erau săraci și înaintați în vîrstă. Pe sclavii de diferite neamuri, în măsura în care erau mai tineri și mai folositori, i-a dăruit prietenilor, iar pe cei care erau de neam nobil sau regesc i-a înrolat în armată, cu grade inferioare. Pământurile

luate de la dușmani le-a dat generalilor și ostașilor de la graniță, și le rămânea acestora în familie, dacă moștenitorii lor se înrolau în armată, dar în nici un caz nu se împărțeau particularilor, spunând că vor lupta mai cu îndârjire dacă-și vor apăra propriile lor ogoare. Le-a dat și vite și sclavi, ca să poată cultiva ce primiseră, pentru ca țarinile vecine cu barbarii să nu fie părăsite din cauza sărăciei, sau a bătrâneței posesorilor, fapt pe care îl considera o mare rușine.

59 După aceasta, bucurându-se de marea dragoste a poporului și a senatului, toți sperînd victoria împotriva germanilor, a plecat la război însoțit de mulțime pe o distanță de 150 de mile⁶⁹. Era o mare neplăcere pentru el și pentru imperiu faptul că jafurile germanilor pustiau Gallia. Era rușinos de asemenea că parții, deși învinși și ținuți în supunere chiar de împărați minuscule, amenințau acum grumazul imperiului.

A plecat așadar la drum lung, dar cu ostașii bine dispuși. Ajungînd în Gallia, a găsit aici legiunile răzvrătite și a ordonat să fie concediate. Dar gallii, spirite aspre, aprinse și făcînd adesea greutăți împăraților, nu i-au suportat severitatea, care părea și mai mare după Heliogabalus.

În sfîrșit, pe cînd se găsea cu puțini oameni dintr-ai săi în Britannia, sau după alții în Gallia, într-un tîrg numit Sicilia⁷⁰, cîțiva soldați, care nu exprimau sentimentele tuturor, ci doar pe ale tilharilor, împreună cu cei ce se ridicaseră prin avantaje căpătate de la Heliogabalus, neputînd suporta un împărat sever, l-au ucis. Mulți spun că l-au ucis recruții trimiși de Maximinus pentru perioada instrucției, mulți spun altfel. Este neîndoielnic totuși faptul că el a fost ucis de soldați, după ce i-au adresat multe injurii, tratîndu-l ca pe un copil, iar pe mama sa ca pe o femeie zgîrcită, lacomă după bogății⁷¹.

60 A domnit 13 ani și 8 zile. A trăit 28 de ani, 3 luni și 7 zile. A urmat în toate sfatul mamei sale și a fost ucis împreună cu ea⁷².

A avut mai multe semne prevestitoare ale morții.

Odată pe cînd el își sărbătorea ziua de naștere și asista la sacrificiu amestecat în mulțime, ca un simplu cetățean, animalul de jertfă scăpînd rănit a fugit și a dat peste el umplîndu-i de sînge haina albă cu care era îmbrăcat. Un laur mare și bătrîn, din palatul unui oraș din care a pornit la război, s-a uscat deodată. Trei smochini din cei care fac smochine numite alexandrine s-au uscat de asemenea în fața cortului său, care se găsea împreună cu alte corturi imperiale lîngă acești smochini. Pe cînd se apropia de Gallia mergînd pe jos, o femeie driadă⁷³ i-a spus în limba gallică: „Mergi, dar să n-ai speranța victoriei, să nu te încrezi în oastea ta“. Cînd s-a urcat la tribună ca să țină o cuvîntare, voind să facă bune urări, a început cu cuvintele: „După asasinarea împăratului Heliogabalus“. A fost ca un semn prevestitor faptul că, fiind gata de a pleca la război, începuse să vorbească soldaților cu cuvinte de rău augur.

61 Dar el a disprețuit complet toate aceste semne și, după ce a plecat la război, în localitatea arătată mai înainte a fost ucis astfel:

Luase masa de prînz, ca de obicei, împreună cu toți, adică avînd cortul deschis și servind mîncare de la cazanul trupei, — căci soldații din corturile vecine n-au găsit nimic altceva în cortul lui — și se odihnea după masă, cînd, pe la ora a șaptea, în timp ce toți dormeau, doară el singur fiind treaz, unul dintre scutarii germani din garda sa, a pătruns în cortul împăratului. Alexander văzîndu-l l-a întrebat: „Ce e cu tine, ostaș? Aduci vreo veste despre dușmani?“ Acesta, speriat de frică și temîndu-se că n-o să poată scăpa de vina că a intrat în cortul împăratului, a venit la tovarășii săi și i-a îndemnat să ucidă pe un împărat atît de aspru. Aceștia, intrînd deodată înarmați

și în mare număr, i-au ucis gărzile, care luate pe neașteptate erau neînarmate, și l-au răpus și pe el cu mai multe lovituri. Unii spun că el n-a pronunțat nici un cuvânt, ci doar soldații lui i-au strigat: „Ieși, fugi“! Astfel a fost ucis cel mai bun tânăr...⁷⁴ dar toate corpurile de armată, care după aceea au fost duse de Maximinus în Italia, au fost pregătite de Alexander, constituind o oaste foarte puternică formată din armeni, osdroeni, parți și oameni de toate neamurile.

62 Că Alexander a disprețuit moartea o arată atât asprimea cu care a tratat întotdeauna pe soldați, cât și cele ce urmează.

Astrologul Thrasybulus i-a fost foarte bun prieten. Acesta spunându-i o dată că el, deși împărat, va trebui să piară de o sabie barbară, el mai întâi s-a bucurat, deoarece credea că-l amenință o moarte demnă de un împărat în război; apoi a arătat că oamenii cei mai de seamă au fost răpuși de o moarte violentă, citind pe Alexandru, al cărui nume îl purta, pe Pompeius, pe Caesar, pe Demosthene, pe Tullius și pe ceilalți bărbați însemnați, care nu-și sfârșiseră viața printr-o moarte liniștită. Avea un curaj atât de mare, încât socotea că dacă va muri în război trebuie asemănat cu zeii. Dar realitatea l-a înșelat, căci a pierit de sabie barbară și de mâna unui barbar scutar, nu în război, ci în timp de război.

63 Soldații, chiar și cei îndepărtați de el din armată, au suportat foarte greu moartea sa și au ucis pe autorii omorului. Iar poporul roman și tot senatul, ca și toți locuitorii din provincii, n-au primit nicio dată o știre cu atîta durere și amărăciune, mai ales că asprimea și rusticitatea succesorului său Maximinus, militar de carieră, care a urmat împreună cu fiul său la domnie, părea că le anunță porunci mai grele ale destinului. Senatul l-a trecut în rîndul zeilor. I s-a construit un cenotaf în Gallia și un mormînt mareț la Roma. I s-a dat și un corp de preoți, care au fost

numiți alexandrini, și s-a instituit o sărbătoare cu numele mamei sale și al lui, care se celebrează și astăzi cu mare religiozitate de ziua lui de naștere.

Unii arată ca pricină a uciderii lui faptul că mama sa părăsise războiul cu germanii voind să plece în orient pentru a-și afișa trufia și că de aceea s-a înfuriat armata. Dar acestea au fost născociri ale simpatizanților lui Maximinus, care n-au voit să se creadă că cel mai bun împărat a fost ucis de un prieten al său, contra drepturilor umane și divine.

64 Prin Alexander imperiul roman a avut un împărat care a domnit mai multă vreme, dar după el au urmat împărați care, luptându-se între ei, s-au prăbușit pe rând, domnind unii șase luni, alții un an, cei mai mulți doi sau maximum trei ani, pînă la acei principii care au avut o domnie mai lungă, mă refer la Aurelianus și la cei ce au urmat, despre care, dacă voi mai avea ani de trăit, voi publica ceea ce voi putea afla.

I s-a reproșat lui Alexander că nu voia să i se mai știe originea siriană, că-i plăcea aurul, că era foarte bănuitor, că impusese multe biruri noi, că voia să pară Alexandru cel Mare, că era peste măsură de sever cu ostașii, că se amesteca în viața particulară a oamenilor, toate acestea fiind introduse de el în imperiu. Mulți — care nu cunoscuseră adevărul — spun că el n-a fost numit Caesar de către senat, ci de armată, și de asemenea că n-a fost văr după mamă cu Heliogabalus. Aceștia vor fi de părerea mea, dacă vor citi pe istoricii vremii și mai ales pe Acholius⁷⁵, care a scris și despre campaniile acestui împărat.

65 Întrebi adesea, mărite Constantine, ce a putut face împărat atît de bun pe un sirian, pe un om de neam străin, cînd atîția împărați de neam roman, sau din alte provincii ale imperiului, au fost necinstiți, vicioși, cruzi, abjecți, nedrepti, desfrînați. Pot răspunde prin părerea pe care o am despre cei buni că mai în-

tii natura, care este mamă a tuturor, l-a născut pe împărat bun și apoi teama că va fi ucis, dacă va fi foarte rău, l-a făcut foarte bun. Dar, pentru că trebuie să spun adevărul, voi împărtăși Clemenței și Pietății Tale din cele citite de mine. Îți este cunoscut Pietății Tale ceea ce ai citit în Marius Maximus că este mai bun și aproape mai sigur statul al cărui principe este rău, decât acela în care prietenii principelui sînt răi, fiindcă măcar unul rău poate fi îndreptat de cei buni, dacă aceștia sînt mai mulți, pe cînd cei răi, dacă sînt mulți, în nici un fel nu pot fi înfrînați de unul singur, oricît de bun ar fi. Această idee a fost exprimată de către Homullus care spunea lui Traianus că Domitianus a fost foarte rău, dar a avut prieteni buni, pe cînd Claudius, care a lăsat imperiul pe mîna celor mai vicioși liberti, de aceea a fost mai odios decât Domițian, pentru că este mai ușor de suportat unul rău decât mai mulți.

66 Dar ca să mă întorc la subiect, Alexander a fost și el însuși foarte bun...⁷⁶ — și ceea ce nu face decât cel bun — a ținut seama de sfaturile preabunei sale mame. A avut și prieteni devotați și venerabili, nu puși pe răutăți și furturi, nu turbulenți, nu vicleni, nu complici ai celor răi, nu dușmani ai celor buni, nu desfrînați, nu cruzi, nu intriganți, nu batjocoritori, nu care să-l socotească prost, ci cinstiți, venerabili, stăpîniți, pioși, iubitori ai împăratului și care nici nu rîdeau de el, nici nu voiau să-l facă de rîs, nu făceau trafic de influență, nimic nu mințeau, nimic nu născocceau, niciodată nu abuzau de prețuirea pe care le-o acorda împăratul, ci îl iubeau. La aceasta se adaugă faptul că niciodată n-a avut în consilii sau în servicii eunuci, aceștia fiind cei ce-l doboară pe un împărat, fiindcă voiesc să trăiască după obiceiul neamurilor orientale sau al regilor persani, îndepărtîndu-i pe regi de popor și de prieteni. Aceștia sînt cei care avînd de transmis o știre o comunică altfel decât au primit-o, ținînd pe împărat ca într-o închisoare și aranjînd ei

dinainte totul, ca el să nu știe nimic. De vreme ce aceștia au fost niște sclavi, cumpărați de cînd erau foarte tineri, ce minte înțeleaptă pot să aibă? Aceasta era în sfîrșit maxima lui: „Eu nu îngădui să dispună de capetele prefectilor, consulilor și senatorilor sclavi cumpărați cu bani“.

67 Știu, împărate, cu cît risc se pot spune astfel de lucruri unui împărat care este robit unor astfel de oameni, dar imperiul este salvat, căci tu ai înțeles ce rău constituie acești monștri și cum împresoară ei pe împărați. Pe astfel de fapte tu le ții la locul pe care-l merită, nefingându-le să poarte hlamidă, ci folosindu-le în servicii domestice. De reținut ca important este faptul că Alexander pe nimeni n-a primit singur în palat fără să fie altcineva de față, cu excepția prefectului Ulpianus, și n-a dat nimănui ocazia de a lua mită prin intervenții la el, de a-l vorbi pe el de rău, sau de a vorbi în fața lui pe altcineva de rău, și a ucis pe Turinus, care-l vinduse adesea spunînd despre el că e un prost și un nebun.

Este de reținut de asemenea că Alexander, dacă afla că rudele sau prietenii sînt răi, îi pedepsea, sau dacă necesitatea sau considerații de prietenie îndelungată nu-i îngăduiau să-i pedepsească, îi alunga spunînd: „Mi-e mai scump imperiul decît ei“.

68 Ca să știi care au fost bărbații care au făcut parte din sfatul său, iată-i: Fabius Sabinus, fiul distinsului bărbat Sabinus, adevărat Cato al vremii sale, marele jurist Domitius Ulpianus, Aelius Gordianus... al împăratului Gordianus... lucrul însuși...⁷⁷ bărbat distins, Iulius Paulus, mare jurist, Claudius Venacus, orator foarte talentat, Catilius Severus, neam de al său, cel mai învățat dintre toți, Aelius Serenianus, cel mai nepătat dintre toți, și Quintilius Marcellus, decît care istoria nu cunoaște altul mai bun. Cu atîția bărbați și cu alții la fel ce putea el gîndi sau face rău, cînd toți aveau în vedere binele?

Ceata celor răi, care-l înconjuraseră pe Alexander în primele zile, îi îndepărtase pe cei buni, dar înțelepciunea tânărului și prietenii bune au triumfat, cei răi fiind uciși sau alungați.

Aceștia sînt cei ce au făcut împărat bun pe un sirian; în schimb, prietenii răi au dat urmașilor împărați romani foarte răi, pe care i-au încărcat cu viciile lor.

dinainte totul, ca el să nu știe nimic. De vreme ce aceștia au fost niște sclavi, cumpărați de cînd erau foarte tineri, ce minte înțeleaptă pot să aibă? Aceasta era în sfîrșit maxima lui: „Eu nu îngădui să dispună de capetele prefectilor, consulilor și senatorilor sclavi cumpărați cu bani“.

67 Știu, împărate, cu cît risc se pot spune astfel de lucruri unui împărat care este robul unor astfel de oameni, dar imperiul este salvat, căci tu ai înțeles ce rău constituie acești monștri și cum împresoară ei pe împărați. Pe astfel de fapte tu le ții la locul pe care-l merită, neîngăduindu-le să poarte hlamidă, ci folosindu-le în servicii domestice. De reținut ca important este faptul că Alexander pe nimeni n-a primit singur în palat fără să fie altcineva de față, cu excepția prefectului Ulpianus, și n-a dat nimănui ocazia de a lua mită prin intervenții la el, de a-l vorbi pe el de rău, sau de a vorbi în fața lui pe altcineva de rău, și a ucis pe Turinus, care-l vînduse adesea spunînd despre el că e un prost și un nebun.

Este de reținut de asemenea că Alexander, dacă afla că rudele sau prietenii sînt răi, îi pedepsea, sau dacă necesitatea sau considerații de prietenie îndelungată nu-i îngăduiau să-i pedepsească, îi alunga spunînd: „Mi-e mai scump imperiul decît ei“.

68 Ca să știi care au fost bărbații care au făcut parte din sfatul său, iată-i: Fabius Sabinus, fiul distinsului bărbat Sabinus, adevărat Cato al vremii sale, marele jurist Domitius Ulpianus, Aelius Gordianus... al împăratului Gordianus... lucrul însuși...⁷⁷ bărbat distins, Iulius Paulus, mare jurist, Claudius Venacus, orator foarte talentat, Catilius Severus, neam de al său, cel mai învățat dintre toți, Aelius Serenianus, cel mai nepătat dintre toți, și Quintilius Marcellus, decît care istoria nu cunoaște altul mai bun. Cu atîția bărbați și cu alții la fel ce putea el gîndi sau face rău, cînd toți aveau în vedere binele?

Ceata celor răi, care-l înconjuraseră pe Alexander în primele zile, îi îndepărtase pe cei buni, dar înțelepciunea tânărului și prietenii bune au triumfat, cei răi fiind uciși sau alungați.

Aceștia sînt cei ce au făcut împărat bun pe un sirian; în schimb, prietenii răi au dat urmașilor împărați romani foarte răi, pe care i-au încărcat cu viciile lor.

PARTEA A DOUA

CEI DOI MAXIMINI

de Iulius Capitolinus¹

MAXIMINUS CEL BĂTRÎN

1 Preamărite Constantinus², pentru a nu te plictisi, obligîndu-te să citești viețile împăraților sau cărțile despre împărați, în mod separat, pe fiecare în cîte o carte, m-am hotărît să recurg la o metodă mai înțeleaptă, reunind pe cei doi Maximinus, tatăl și fiul, într-un singur volum. Am respectat, apoi, ordinea pe care Pietatea voastră a cerut-o prea vestitului bărbat Tatius Cyrillus, care a tradus diverse lucrări din limba greacă în limba latină; și o voi respecta nu numai pentru un singur volum, ci și pentru celelalte care vor urma, afară de marii împărați, ale căror fapte, mai multe și mai strălucite, pretind o desfășurare mai amplă.

Maximinus³ cel bătrîn a dobîndit strălucire sub Alexander, dar și-a început activitatea militară sub Severus. S-a născut într-un sat vecin cu populațiile barbare; se zice că tatăl și mama lui erau chiar barbari; tatăl era de origine gotică și se numea Micca, iar mama, care provenea de la alani, se numea Hababa. La început, Maximinus însuși nu ascundea acest nume, dar, de îndată ce s-a urcat pe tron, a procedat tocmai dimpotrivă, pentru a nu se spune că împăratul provine din părinți barbari.

2 În prima sa copilărie, a fost păstor, și chiar fruntașul tinerilor, care întindea curse bandiților și-i apăra pe ai săi de atacurile acestora.

Și-a făcut primul serviciu militar la cavalerie, căci era, între toți militarii, remarcabil prin mărimea corpului și strălucit prin vigoare, fiind dotat cu o deosebită înfățișare bărbătească; era sălbatic în apucături, aspru, îngîmfat, disprețuitor, totuși adesea drept. Iată cea dintîi împrejurare în care s-a făcut cunoscut sub îm-

păratul Severus. Împăratul organizase niște jocuri militare cu ocazia zilei de naștere a fiului său mai mic Geta, stabilind, ca premii pentru învingători, brățări, coliere și centuri de argint.

Maximinus, care în tinerețe fusese pe jumătate barbar și care abia cunoștea limba latină, a cerut împăratului în mod public, într-o limbă aproape de cea tracă, să-i acorde permisiunea de a se lupta cu soldații care ocupau ranguri mai deosebite în armată. Mirându-se mai întâi de puterea lui fizică, Severus l-a trecut între soldații de rând, dar între cei mai puternici, ca să nu compromită disciplina militară. În această situație, Maximinus a învins, dintr-o singură sforțare, 16 soldați, primind 16 premii mai mici, fără valoare militară; a fost, apoi, înrolat în armată.

3 Iar în ziua a treia, după ce împăratul s-a îndreptat spre cîmpul de luptă, observîndu-l pe Maximinus, care sărea în chip sălbatic în mijlocul mulțimii, a poruncit tribunului să-l oprească și să-l învețe disciplina romană. Înțelegînd că împăratul a vorbit despre el, că l-a recunoscut și că, deci, este remarcat printre cei mulți din jur, cum era barbar, s-a aruncat la picioarele împăratului care era călare; Severus, voind să-l încerce dacă este tot atît de puternic și la alergări, a făcut cu calul mai multe ture; după ce bătrînul împărat a obosit călărînd și, văzînd că Maximinus nu s-a oprit din fugă pe o atît de mare distanță, i-a zis: „Ce vrei, Tracule? Îți place să mai lupti și după această cursă?” Dar el a răspuns: „Cît poștești, împărate”. Atunci, Severus a coborît de pe cal și a poruncit să se ia la întrecere cu el soldații cei mai tineri și mai puternici. Dar el, și de data aceasta, a învins în modul său obișnuit, dintr-o singură sforțare, 7 din cei mai puternici și, dintre toți, numai el a primit de la Severus, pe lîngă premiile de argint, și un colier de aur; apoi, împăratul a poruncit ca Maximinus să rămînă în permanență la curtea palatului, printre soldații săi de gardă.

De atunci s-a făcut cunoscut printre soldați, iubit de tribuni, stimat de camarazi; obținea tot ceea ce dorea de la împărat, fiind și avansat de însuși Severus în rîndurile armatei, cu toate că nu avea vîrsta necesară; se deosebea totuși între toți prin mărimea și înălțimea corpului ca și prin înfățișare, prin mărimea ochilor și expresia figurii.

4 Ceea ce este sigur, este că adesea Maximinus bea în fiecare zi o amforă capitolină de vin și că mîncă, după cum afirmă Cordus, chiar 60 libre de carne pe zi; dar tot atît de adevărat este că s-a abținut întotdeauna de la legume și aproape întotdeauna de la lucruri reci, afară de cazul cînd avea nevoie de băutură. Adesea își strîngea transpirația și o punea în cupe sau într-un vas, putînd să ajungă, astfel, la două sau trei sextarii de sudoare.

Sub Antoninus Caracallus, el a rămas mult timp în armată, îndeplinind adesea funcția de centurion, precum și alte demnități militare. Sub Macrinus, pe care l-a urît profund, deoarece omorîse pe fiul comandantului său, a părăsit armata și și-a înjghebat o proprietate în Thracia⁴, în satul în care se născuse, întreținînd întotdeauna legături cu goții. Geții l-au iubit în mod deosebit, ca pe un concetățean de-al lor. Pe de altă parte, toți alanii care se așezau pe malul Dunării îl tratau ca pe un prieten, oferindu-i daruri pe care știa să le întoarcă, la rîndul său. Dar, după uciderea lui Macrinus și a fiului acestuia, îndată ce a înțeles că vine la conducere Heliogabalus, care era ca și fiul lui Antoninus, fiind acum la o vîrstă matură, Maximinus s-a dus la el și a cerut să-i acorde aceeași atenție, ca și bunicul său, Severus. Dar n-a obținut nimic de la acest om nerușinat, căci se spune că, drept răspuns, Heliogabalus, glumind în mod cum nu se poate mai nerușinat, i s-a adresat astfel: „Se zice, Maximinus, că odată ai obosit 16, 20 și chiar 30 ostași: poți să dai gata de 30 de ori o femeie?” Atunci, văzînd că nelegiuitul împărat a început să se poarte astfel cu

el, Maximinus a părăsit armata; a fost totuși reținut de prietenii lui Heliogabalus, ca să nu se mai adauge la renumele acestuia și faptul că înlătură din armată pe cel mai puternic bărbat al timpului său și pe care unii îl numeau Hercules, alții Achille, alții Ajax.

5 Sub acest nerușinat împărat, a deținut cu multă cinste gradul de tribun, dar niciodată n-a căutat să fie în apropierea lui, nu l-a salutat și a petrecut timp de trei ani, alergând încoace și încolo, când la munca câmpului, când rămânând în inactivitate pentru diferite boli inchipuite. După omorirea lui Heliogabalus, îndată ce a aflat că a fost ales împărat Alexander, s-a dus la Roma. Alexander l-a primit cu mare bucurie și cu o uimitoare satisfacție, încît s-a adresat astfel senatului: „Senatori, tribunul Maximinus, căruia i-am dăruit banda lată de pupură, care n-a putut să servească în armată sub acel nelegiuit animal și care, în timpul divinului meu părinte, Severus, a fost prețuit așa cum îl cunoașteți pentru faima lui, s-a refugiat la mine“. Apoi, l-a numit imediat tribun în legiunea a IV-a, pe care o formase din recruți, adresîndu-i-se cu aceste cuvinte: „Prea scumpule și iubitele Maximinus, nu ți-am încredințat soldați vechi, pentru faptul că m-am temut că nu vei putea corecta viciile acestora înrădăcinate sub comanda altora. Ai, sub ordinele tale, recruți: învață-i să fie buni soldați după exemplul tău, după virtutea și puterea ta de muncă, astfel încît tu singur să-mi făurești mulți Maximini, așa cum și-i dorește statul nostru“.

6 După ce a luat în primire legiunea, a și început s-o instruiască. Din cinci în cinci zile, dădea ordin ca soldații să iasă din cantonament înarmați pentru alarmă și-i supunea la un exercițiu de luptă; în fiecare zi, le controla săbiile, platoșele, coifurile, scuturile, tunicele și întreg echipamentul, ba chiar le cerceta și încălțăminte, dovedindu-se cît mai apropiat de soldați. Iar, cînd unii tribuni îl criticau, zicînd: „De ce atîtea

eforturi, de vreme ce te afli pe o astfel de poziție, încît poți dobîndi postul de comandă?", se spune că el le răspundea: „Eu cu cît voi fi mai mare, cu atît voi munci mai mult“. Executa el însuși împreună cu soldații exercițiile de luptă, aruncînd la pămînt cite 5, 6 și 7 și chiar cite 15 dintre ei. În sfîrșit, deoarece toți îl invidiau, cînd un tribun cam îngîmfat, cu un corp solid și de un curaj recunoscut, ceea ce-l făcea și mai fioros, i-a spus: „Nu faci mare lucru, dacă, în calitate de tribun, învingi pe proprii tăi soldați“, el i-a răspuns: „Vreți să ne luptăm?“ și, după ce adversarul, acceptînd provocarea, s-a îndreptat spre el, l-a izbit cu pumnul în piept și l-a aruncat pe spate, zicîndu-i, apoi: „Dați-mi altul, dar să fie tribun“.

După cum relatează Cordus, era atît de mare, încît așa după cum se spune, depășea cu un deget opt picioare, iar degetul cel mare era atît de gros încît folosea drept inel brățara soției sale. Erau, de altfel, răspîndite din gură în gură fapte ca acestea: că trăgea cu mîinile un car și punea singur în mișcare o căruță încărcată; dacă dădea un pumn unui cal, îi scotea dinții; dacă-i dădea un picior, îi frîngea picioarele; sfărîma pietrele de tuf, rupea în două arborii mai tineri: că, în sfîrșit, unii îl numeau Milo⁵ din Crotona, alții Hercules, alții Antaeus.

7 Pe acest bărbat vestit prin faptele sale, Alexander, prețuitor al marilor virtuți, l-a numit, spre nenorocirea sa, în fruntea întregii armate, ceea ce a bucurat pe toți tribunii, pe comandanți și soldați. În sfîrșit, a readus la disciplină militară întreaga armată care, sub Heliogabalus, lîncezise în mare parte. Acest lucru a dăunat mult lui Alexander, care, după cum am spus, era într-adevăr un foarte bun împărat, dar a cărui tinerețe a putut fi, încă de la început, privită cu neîncredere. Într-adevăr, pe cînd se afla în Gallia și după ce-și instalase cîteva tabere în apropierea unui oarecare oraș, Alexander, așa după cum spun unii, a fost ucis de către soldații trimiși de Maximinus, în

timp ce se ducea pină la mama lui, iar, după cum declară alții, de către tribunii barbari; și astfel a fost numit împărat Maximinus.

În legătură cu moartea lui Alexander, punctele de vedere sînt diferite. Unii susțin că Mammaea determinase pe fiul său să se îndrepte, după părăsirea războiului cu germanii, spre orient, și de aceea soldații s-au răscolat: alții aduc ca motiv faptul că era prea sever și că ar fi voit să dizolve și legiunile din Gallia, după cum procedase în orient⁶.

8 După uciderea lui Alexander⁷, Maximinus, ceea ce s-a întîmplat pentru prima dată cu cineva provenit din armată⁸, a fost proclamat Augustus de către armată, deși nu era încă senator și fără un decret al senatului, fiindu-i dat fiul său ca asociat. Vom spune îndată și despre acesta cîteva lucruri, care ne sînt cunoscute.

În ceea ce-l privește pe Maximinus, el a fost dotat cu o astfel de pricepere, încît nu se mulțumea să-i conducă pe soldați prin virtute, ci știa să le atragă dragostea cea mai mare prin răsplăți și avantaje. Niciodată n-a lipsit pe soldat de rația sa, n-a îngăduit ca, în cadrul armatei, vreun soldat să fie muncitor sau, cum fac cei mai mulți, să lucreze ceva; singurul exercițiu la care-și supunea legiunile, era vînătoarea. Dar, pe lîngă aceste virtuți, a fost atît de crud, încît unii îl numeau Cyclop⁹, alții Busiris, alții Sciro, unii Falaris, mulți Tyfon sau Gigas. Senatul se temea îngrozitor de el, iar femeile, împreună cu copiii lor, făceau rugăciuni publice sau în particular, în temple, pentru ca el să nu vadă niciodată Roma. Se spune că unii au fost spînzurați, alții au fost introduși în animalele abia ucise; că alții au fost aruncați în fața fiarelor; alții, zdrobiți cu bicele și toate acestea fără să țină seama de demnitate. Se părea că voia ca, instaurînd disciplina militară, să corecteze, după exemplul ei, chiar și faptele civile, ceea ce nu se potrivea cu un împărat care

voia să fie iubit; era convins, de altfel, că nu se poate menține la conducere decît prin cruzime. În același timp, se temea să nu fie disprețuit de nobilime din cauza umilei sale origini de barbar. Pe lîngă acestea, nu putea uita că la Roma nu se bucurase de respect nici din partea sclavilor de la curtea nobililor; dar nici intendenții acestora nu-l vedeau cu ochi buni. Și cum păreri defavorabile exercitau totdeauna o puternică influență, el socotea că acestea îi sînt dușmănoase chiar cînd era împărat. La astfel de consecințe duc sentimentele izvorite dintr-un caracter slab.

9 De aceea, pentru a ascunde inferioritatea neamului din care provenea, a omorît pe toți cei care-i cunoșteau familia, chiar și pe unii prieteni, care altădată, din milă față de sărăcia în care se afla, îi făcuseră multe servicii. Căci n-a existat pe pămînt un animal mai crud; punea atîta preț pe forțele sale, încît socotea că nu poate fi răpus de nimeni. În sfîrșit, fiindcă se credea aproape nemuritor, din cauza mărimii corpului și a virtuții, se zice că un mim oarecare a recitat, în prezența lui, la teatru, niște versuri grecești, a căror traducere era aceasta: „Și cel care nu poate fi omorît de unul singur, poate fi omorît de mai mulți. Și elefantul este mare și este totuși omorît, tot astfel leul și tigrlul; ferește-te de cei mulți, dacă nu te temi de fiecare în parte“; și acestea au fost spuse chiar în prezența împăratului. Dar cînd Maximinus a întreat pe prieteni ce a spus bufonul, i s-a răspuns că a cîntat niște versuri vechi, compuse împotriva oamenilor aspri, iar el, cum era trac și barbar, a crezut. N-a admis în jurul său pe nici un nobil; conducea după exemplul lui Spartacus și Athenio¹⁰. În afară de acestea, a omorît în diferite feluri pe slujitorii lui Alexander; n-a mai ținut seama de dispozițiile acestuia și, din moment ce îi considera suspecti pe prietenii și slujitorii fostului împărat, a devenit și mai crud.

10 Fiindcă avea un astfel de caracter și trăia ca un sălbatic, a devenit mai sumbru și mai groaznic, din cauza complotului uneltit împotriva lui de un oarecare fost consul Magnus, care, împreună cu mai mulți soldați și centurioni, plănuise să-l omoare din dorința de a pune mâna pe putere. Ideea acestui complot a fost următoarea: fiindcă Maximinus voia să treacă la germani pe podul construit de el peste Rin, se hotărîse să înainteze, pe pod, împreună cu el, și adversarii lui; podul să fie apoi distrus, iar el să fie înconjurat și ucis pe pământ barbar și astfel Magnus să pună mâna pe putere. Căci, de cînd a fost numit împărat, începuse să poarte tot felul de războaie, — și, într-adevăr, cu foarte mare vitejie, — ca unul care era priceput în tehnica militară, deoarece voia să-și mențină prețuirea care se formase despre sine și, înaintea tuturor, să întrecă gloria lui Alexander, pe care-l omorîse. De aceea, în calitate de comandant, ținea zilnic pe soldați la instrucție; în fața armatei, apărea întotdeauna înarmat și, cum era de statură înaltă, era gata oricînd să demonstreze felurite exerciții de luptă. De altfel, se spune că însuși Maximinus a inventat acest complot, pentru a alimenta, astfel instinctele cruzimii sale. În fine, fără judecată, fără motiv de acuzare, fără denunțare și fără apărător, i-a omorît pe toți; tuturor le-a răpit averile și n-a putut fi satisfăcut nici după uciderea a patru mii de oameni.

11 Tot sub el, a mai existat un complot, datorită trădării arcașilor osdroeni¹¹, dezlănțuit din dragostea lor față de Alexander, care, după ei, fusese omorît de Maximinus și nu putuse nimeni să le schimbe această convingere. În cele din urmă, ei înșiși au declarat comandant și împărat pe Titus¹², unul dintre ai lor, pe care Maximinus îl destituise din armată. Ei l-au îmbrăcat în purpură, l-au împodobit cu atributele regale și, chiar fără voia lui, a fost înconjurat de armată, ca de proprii săi soldați. Dar, pe cînd dormea în casa lui, a fost omorît și acesta de unul

din prietenii săi numit Macedonius, căruia nu-i convenea că Titus a fost preferat înaintea tuturor, de aceea l-a trădat și i-a adus capul în fața împăratului. Maximinus însă, după ce mai întâi i-a mulțumit, l-a urit după aceea, ca pe un trădător și l-a omorât. Datorită acestor situații, devenea din zi în zi mai crud, asemenea unor fiare care, când sînt rănite, devin mai înverșunate.

După acestea, a trecut cu toată armata în Germania, luînd cu sine pe osdroenii, părții și pe toți aceia pe care Alexander îi ducea la război. Se folosea de trupe auxiliare din orient, fiindcă nimeni nu valora mai mult împotriva germanilor decît soldații înarmați ușor, cu săgeți. De altfel, Alexander a avut un uimitor aparat de război, pe care se spune că Maximinus l-a amplificat în multe privințe.

12 Înaintînd, așadar, în Germania transrenană, pe o porțiune de treizeci sau patruzeci de mile din pămîntul barbar, a dat foc satelor, a luat cu sine turmele, a făcut prăzi, a omorît pe cei mai mulți dintre locuitorii barbari, a îmbogățit pe soldați, a luat numeroși prizonieri și, dacă germanii nu s-ar fi refugiat din cimpii în mlaștini și păduri, ar fi adus în stăpînirea romană întreaga Germanie. În timpul acțiunilor militare, el însuși se afla în permanență în toiul luptei, pînă-ntr-atît încît odată, înaintînd prea mult în mlaștină, era gata să fie înconjurat de germani, dacă n-ar fi fost salvat de soldați împreună cu calul său, de care era nedespărțit. Căci poseda acea îndrăzneală barbară care-l făcea să creadă că orice comandant trebuie să participe direct la bătălie. În cele din urmă, a dat în mlaștini o luptă aproape navală, omorînd un mare număr de dușmani. După înfrîngerea Germaniei, a trimis la Roma, către senat și popor, o scrisoare compusă după dictarea sa, cu acest conținut: „Senatori, nici nu pot înfățișa tot cît am înfăptuit; pe o întindere de 40 sau 50 mile, am dat foc la satele germanilor, am luat cu noi turmele, am făcut prizonieri,

i-am ucis pe soldați, am luptat în mlaștină. Am fi ajuns și la păduri, dacă adîncimea mlaștinilor ne-ar fi dat posibilitatea de a trece dincolo“. Aelius Cordus spune că, în general, aceasta i-a fost cuvîntarea; ceea ce este demn de crezare, căci într-o astfel de împrejurarare, ce nu poate un soldat barbar? În același sens, a scris și poporului, dar cu mai multă cuviință, deoarece, de fapt, ura senatul de care era sigur că este disprețuit. În afară de acestea, a poruncit să se picteze niște tablouri, după desfășurarea reală a războiului, care să fie așezate înaintea curiei, pentru ca pictura să-i înfățișeze faptele; dar, după moartea lui, senatul a hotărît ca aceste tablouri să fie înlăturate și arse.

13 Au mai fost, în timpul domniei lui, și alte bătălii, din care s-a întors întotdeauna învingător, cu foarte multe prăzi și captivi (există o cuvîntare a acestuia trimisă senatului, al cărei text este următorul: „Senatori, în scurt timp, am purtat mai multe bătălii decît oricare dintre cei vechi; am adus atîtea prăzi pe pămîntul roman, cîte nu s-ar fi putut spera și atîția captivi, cît abia îi poate cuprinde pămîntul nostru“; restul cuvîntării nu prezintă interes pentru subiectul nostru). După supunerea Germaniei, a venit în Sirmium¹³, avînd de gînd să pregătească războiul împotriva sarmaților și, să supună puterii romane toate ținuturile septentrionale pînă la Ocean; ceea ce ar fi și făcut, dacă ar fi trăit, după cum afirmă scriitorul grec Herodianus, care, după cîte se pare, l-a apreciat foarte mult, datorită resentimentelor lui față de Alexander.

Dar romanii nu-i mai puteau suporta cruzimea, deoarece se sprijinea pe delatori, încuraja pe acuzatori, născocea crime, omora pe nevinovați, îi condamna pe toți care ajungeau la judecată; pe cei bogați îi transforma în săraci lipiți pămîntului și nu căuta avere decît prin nenorocirea altora; pe mulți foști consuli și generali nevinovați îi ucidea, pe unii îi transporta prin mulțime în niște care descoperite, iar pe alții îi ținea în închisoare. În sfîrșit, fiindcă nu pierdea nici o oca-

zie de a-și manifesta cruzimea, împotriva lui s-a pregătit o revoltă¹⁴. La această acțiune au fost părtași nu numai romanii ci, fiindcă era aspru față de soldați, au fost antrenate la răscoală și armatele aflate în Africa și care, într-o imensă și rapidă răscoală, au proclamat împărat pe bătrînul Gordianus¹⁵, un bărbat foarte serios care îndeplinea pe atunci funcția de proconsul. Firul faptelor acestui complot a fost următorul:

14 Era în Lybia un procurator al fiscului care, din devotament față de Maximinus, jefuia pe toți locuitorii; acesta a fost omorît de plebea rurală și de câțiva soldați, care au alungat pe cei ce-l apărau datorită stimei cuvenite lui Maximinus. Dar, fiindcă autorii acestei crime își dădeau seama că trebuie să se recurgă la măsuri mai drastice, au silit pe proconsulul Gordianus să primească funcția de împărat și l-au îmbrăcat în purpură, amenințându-l cu săbiile și cu toate celelalte arme. Acesta era, cum am spus, un bărbat demn de stimă, provenit dintr-o familie nobilă, înarmat cu toate virtuțile, trimis în Africa de Alexander printr-un decret al senatului. În zadar s-a opus el strigînd și aruncîndu-se la pămînt. Într-adevăr, la început, Gordianus îmbrăcase fără voie purpura, apoi, însă, cînd a văzut că această atitudine nu constituie o siguranță nici pentru fiul său și nici pentru restul familiei, a acceptat să ia conducerea în apropiere de orașul Tysdrus, fiind numit, de toți africanii, Augustus, împreună cu fiul său. A sosit, apoi, repede cu tot cortegiul regal¹⁶, cu susținătorii lui¹⁷ și cu fascele împodobite cu lauri¹⁸, la Carthagina, de unde a trimis senatului, la Roma, o scrisoare; și fiindcă a sosit după uciderea lui Vitalianus¹⁹, comandantul gărzii pretoriene, aceasta a fost primită cu bucurie din cauza urii împotriva lui Maximinus. Gordianus cel bătrîn și Gordianus cel tînăr au fost numiți Augusti de către senat.

15 Au fost trimiși apoi la moarte toți delatorii, toți acuzatorii, toți prietenii lui Maximinus; dar, străpuns

în mijlocul poporului, a fost omorît și Sabinus, prefectul Romei. Îndată ce acestea au fost săvîrșite, senatul, temîndu-se de Maximinus, a declarat pe față și cu îndrăzneală pe Maximinus și pe fiul său dușmani ai poporului, iar după aceea, a trimis scrisori către toate provinciile, ca să le atragă în luptă pentru salvarea și libertatea comună: toți au luat cunoștință de ele; în sfîrșit, pretutindeni, au fost omoriți prietenii, guvernatorii, comandanții, tribunii și soldații lui Maximinus; puține au fost cetățile care au rămas credincioase dușmanului public; acestea, trădînd pe cei care le fuseseră trimiși, au dezvăluit lui Maximinus cele întîmplate prin denunțatori speciali.

Conținutul scrisorilor senatului a fost acesta: „Senatul și poporul roman, care au început să se elibereze, prin împărații Gordiani, de un animal atît de îngrozitor, urează consulilor, guvernatorilor, locotenenților, generalilor, tribunilor, magistraților, fiecărei cetăți, municipiu, oraș, sat și redute, fericirea pe care acum pentru prima dată, sînt pe cale de a o redobîndi. Cu bunăvoința zeilor, am socotit că merită să fie împărat și l-am numit Augustus pe proconsulul Gordianus, un bărbat prea venerat și un senator foarte serios; și o dată cu el l-am numit, în sprijinul statului, și pe fiul acestuia, nobilul tînăr Gordianus. Datoria voastră este să vă înțelegeți, pentru a asigura salvarea statului, a înlătura crimele și a urmări pe acel animal și pe prietenii lui, oriunde ar fi. Maximinus și fiul său au fost declarați de noi dușmani“.

16 Acesta a fost conținutul hotărîrii senatului; iar după ce au ajuns la templul Dioscurilor²⁰, în ziua a șasea înainte de calendele lui iulie²¹, consulul Iunius Silanus a citit această scrisoare primită de la proconsulul din Africa, împăratul Gordianus (părintele patriei): „Senatori, tinerii din Africa, însărcinați cu apărarea Africii, m-au chemat la domnie fără voia mea. Cu gîndul la voi, eu primesc cu plăcere această hotărîre. Datoria voastră este de a judeca ceea ce vreți;

iar eu, pînă la judecata senatului, voi continua să fiu nehotărît și nesigur“. După ce scrisoarea a fost citită, senatul a aclamat îndată: „Gordianus Augustus, zeii să te aibă în pază. Să domnești fericit; tu ne-ai eliberat; datorită ție, a fost salvat statul roman; pentru aceasta îți mulțumim“. De asemenea, consulul a întrebat: „Senatori, ce hotărîți cu privire la Maximinus?“ S-a răspuns: „Dușmanii sînt dușmani. Cine-i va ucide, va binemerita răsplata“. Consulul a continuat: „Ce socotiți că trebuie să facem cu prietenii lui Maximinus?“ Toți au aclamat: „Dușmanii sînt dușmani, cine îi va ucide, va binemerita răsplata“. De asemenea, au cerut: „Dușmanul senatului să fie spînzurat pe cruce. Dușmanul senatului să fie zdrobit pretutindeni. Dușmanii senatului să fie arși de vii. Gordiani Augusti, zeii să vă aibă în pază. Amîndoi să trăiți fericiți, să stăpîniți în fericire. Nepotului lui Gordianus îi acordăm titlul de pretor, îi promitem consulatul, să fie numit Caesar. Cel de al treilea Gordianus să primească pretura“.

17 Îndată ce a aflat despre hotărîrea senatului, Maximinus, om sălbatic din fire, atît s-a înfuriat, încît s-ar fi putut crede că nu e om, ci fiară. Se lovea de pereți, se arunca uneori la pămînt, scotea strigăte necugetate, punea mîna pe sabie, ca și cînd ar fi putut ucide întreg senatul; sfîșia îmbrăcămintea împărătească; se năpustea cu lovituri asupra celor din jur; și, dacă tînărul său fiu nu s-ar fi îndepărtat din acel loc, după cum susțin unii, i-ar fi scos ochii. Cauza mîniei împotriva fiului său consta în aceea că poruncise ca el să meargă la Roma îndată ce a fost numit împărat, dar el, din respect prea mare față de tatăl său, nu se ocupase de problemele politice. Socotea că, dacă el ar fi fost la Roma, senatul n-ar fi îndrăznit să întreprindă nici o acțiune. Prietenii l-au dus în camera de dormit aprins de mînie. Dar, fiindcă nu-și putea stăpîni furia, ca să uite gîndurile, se spune că, în prima zi, s-a îmbătat cu vin pînă într-atît, încît a uitat ce se întîmplase. În ziua următoare, chemîndu-și prietenii,

care nu îndrăzneau să-l privească, ci tăceau și, în tăcere, aprobau hotărîrea senatului, s-a consfătuît cu ei ce aveau de făcut.

De la sfatul prietenilor, a pornit la adunarea soldaților, unde a spus multe cuvinte împotriva africanilor, împotriva lui Gordianus și mai multe împotriva senatului, îndemnînd pe soldați la acțiune pentru răzbunarea nedreptăților comune.

18 Adunarea a fost în întregime militară, iar conținutul discursului a fost acesta: „Camarazi, vă aduc la cunoștință un fapt cunoscut: africanii au călcat jurămîntul de credință, dar cînd l-au respectat? Gordianus, un bătrîn slab și în pragul morții, a luat asupra-și domnia, iar acei venerabili senatori care au ucis pe Romulus și pe Caesar, m-au declarat dușman în timp ce eu luptam și dobîndeam victorii pentru ei; dar nu numai pe mine m-au declarat dușman, ci și pe voi toți, care sînteți la fel cu mine, și au numit împărați pe Gordiani, tatăl și fiul. Deci, dacă sînteți bărbați, dacă aveți forțe în voi, să mergem împotriva senatului și împotriva africanilor; bogățiile tuturor acestora vor fi ale voastre“.

Distribuindu-le apoi solda, și încă din belșug, a pornit cu armata spre Roma.

19 Dar în Africa, Gordianus, neliniștit din partea unui oarecare Capelianus, pe care îl înlocuise din postul de guvernator al maurilor și împotriva căruia trimisese pe tînărul său fiu, cînd a auzit că acesta a fost ucis într-o luptă aprigă, el însuși și-a pus capăt zilelor prin spînzurătoare; știa că, pe de o parte, Maximinus era foarte puternic, iar, pe de altă parte, africanii nu numai că erau lipsiți de energie, dar erau capabili și de multă perfidie. Atunci Capelianus, învingător în numele lui Maximinus, temîndu-se de grupurile opoziționiste din Africa, a omorît și proscris pe toți prietenii lui Gordianus; n-a cruțat pe nimeni, lăsînd să se pară că face toate acestea după gîndul lui

Maximinus. În sfârșit, a ruinat cetăți, a jefuit templele, a oferit daruri soldaților, a omorât plebea și pe fruntașii cetăților; pe lângă acestea, el însuși căuta să atragă simpatia soldaților, pregătindu-se să ajungă la domnie, dacă va pieri Maximinus.

20 Când toate acestea au fost aflate la Roma, senatul, temându-se de cruzimea firească și chiar inevitabilă a lui Maximinus, deoarece cei doi Gordiani erau morți, a ales ca împărați pe Maximus, care fusese prefect al Romei și îndeplinea cele mai multe demnități, necunoscut prin familie, dar strălucit prin virtuțile lui, precum și pe Clodius Balbinus, care avea un temperament mai molatec. După ce aceștia au fost numiți de popor Augusti²², nepotul lui Gordianus, deși copil încă, a fost numit Caesar de către soldați și popor. Imperiul roman a fost susținut, deci, împotriva lui Maximinus de trei împărați; dintre aceștia Maximus era mai sever în viață, mai grav în înțelepciune, mai consecvent în virtute. În sfârșit acestuia însuși senatul și Balbinus i-au încredințat războiul împotriva lui Maximinus. După plecarea lui Maximus la război, împotriva lui Maximinus, Balbinus era neliniștit mai ales din cauza luptelor și răscoalelor interne, în timpul cărora, în primul rînd, Gallicanus și Maecenas, autorii acestora, fuseseră omorîți de furia poporului, care, pe de altă parte, era sfîșiat de soldații pretorienii; și, deoarece Balbinus nu putea să facă față în suficientă măsură acestor frămîntări, în cele din urmă, o bună parte a Romei a fost dată pradă focului.

În acest timp, Maximinus, după ce s-a răspîndit vestea despre moartea lui Gordianus și a fiului acestuia, prinsese din nou curaj, datorită victoriei lui Capelianus. Dar, îndată ce a aflat despre o altă hotărîre a senatului, prin care fuseseră numiți împărați Maximus, Balbinus și Gordianus, a înțeles că ura senatului este permanentă și că este cu adevărat socotit dușman de judecata tuturor.

21 De aceea a intrat în Italia cu și mai mare îndirjire; iar, după ce a înțeles că Maximus a fost trimis împotriva sa, infuriindu-se mai mult, a pornit spre Hemonă²³ cu armata gata de luptă, în careu. Dar înțelegerea tuturor provinciilor era ca, după ce vor înlătura tot ce putea constitui hrană, să se retragă în cetăți, pentru ca Maximinus, împreună cu armata sa, să fie amenințați de foame. Așadar, fiindcă, după ce a așezat tabăra în câmp, n-a găsit nici un fel de aprovizionare, armata însăși s-a revoltat împotriva-i, pentru că se găsea chinuită de foame chiar în Italia, unde credea că-și va putea reface forțele după trecerea Alpilor. Soldații au început mai întâi să murmure, ajungând apoi chiar la unele expresii mai libere. Și, fiindcă Maximinus voia să pedepsească aceste atitudini, a înverșunat și mai mult pe soldați, care, ascunzându-și pentru moment ura, așteptau împrejurarea potrivită dezlănțuirii ei. Cei mai mulți spun că Maximinus a găsit Hemonă liberă și părăsită, iar el se bucura prosteste, ca și cum întreaga cetate s-ar fi retras în fața sa.

După aceea, de la Hemonă, a venit la Aquileia, care i-a închis porțile după ce soldații înarmați au fost așezați împotriva lui, în jurul zidurilor; și, datorită măsurilor luate de foștii consuli Menofilus și Crispinus, a fost organizată o serioasă luptă de apărare.

22 Dar, fiindcă asedia în zadar Aquileia, Maximinus a trimis soli în cetate. Poporul era chiar pe punctul de a se înțelege cu aceștia, dacă nu s-ar fi opus Menofilus și colegul său, care susțineau că însuși zeul Belenus²⁴ prorocise, prin haruspici, înfrângerea lui Maximinus. Se spune că, drept urmare, după aceea soldații lui Maximinus susțineau chiar că au avut drept adversar pe Apollo și că, deci, victoria n-a fost a lui Maximus sau a senatului, ci a zeilor. Unii afirmă că aceasta ar fi fost o plâsmuire, deoarece soldații erau rușinați că au fost învinși de niște oa-

meni aproape neînarmați. După ce a pus să se facă un pod din butoaie, Maximinus a trecut fluviul și a început să asedieze Aquileia din apropiere. S-au încins, atunci, un asalt și o bătălie înverșunată, deoarece cetățenii se apărau împotriva soldaților cu sulf aprins și cu alte mijloace de luptă de acest gen; soldații ajunseseră să arunce armele, pentru că unora li se aprindeau hainele, altora le ardeau ochii, erau distruse chiar mașinile de luptă. Totuși, în aceste împrejurări, Maximinus, împreună cu tânărul său fiu, căruia îi dăduse titlul de Caesar, erau în permanentă agitație: când alergau în jurul zidurilor, când puteau să fie în destulă siguranță față de aruncarea suliței, când încurajau pe-ai lor prin cuvinte, când se adresau apărătorilor cetății dar n-au ajuns la nici un rezultat căci, din cauza cruzimii lui Maximinus, primeau, drept răspuns, o mulțime de injurii, atât împotriva lui cât și împotriva fiului său, care era de o rară frumusețe.

23 Maximinus, considerînd că războiul se prelungește din cauza lașității alor săi, și-a omorît generalii tocmai atunci cînd era cel mai puțin nimerit s-o facă, ceea ce a iritat și mai mult pe soldați. La aceasta, se adăuga faptul că erau lipsiți de alimente, deoarece senatul dăduse dispoziții către toate provinciile și gărzile porturilor, ca să nu-i dea nici o posibilitate de aprovizionare; pe lîngă acestea, senatul trimisese la toate cetățile pretori și cvestori, ca să pună pretutindeni oameni de pază și să apere totul împotriva lui Maximinus, încît se ajunsese ca însuși asediatorul să suporte greutățile celui asediat. Se vestea că toată lumea s-a unit în ura împotriva lui Maximinus. De aceea, soldații, fiind cuprinși de spaimă și gîndindu-se la familiile lor de pe muntele Albanus²⁵, chiar în miezul zilei, în timpul odihnei după luptă, au ucis și pe Maximinus și pe fiul său, care se aflau în cortul lor; apoi au arătat aquileienilor capetele lor înfipte în vîrfurile sulițelor. După aceasta, statuile și portretele lui Maximinus au fost imediat depozitate în satul apropiat, iar co-

mandantul gărzii lui, împreună cu prietenii mai deosebiți, au fost uciși. Capetele celor doi Maximini au fost trimise, după aceea, la Roma.

24 Acesta a fost sfârșitul Maximinilor, demn de cruzimea tatălui, dar nepotrivit cu bunătatea fiului. După moartea lor, s-a iscat o mare bucurie în rîndul provinciilor și o mare durere printre barbari. Pe de altă parte, soldații, după ce au nimicit pe dușmanii publici, au fost primiți, la cererea lor, de apărătorii cetății, dar cu condiția să se prosterneze în fața portretelor lui Maximus, Balbinus și Gordianus, deoarece se zvonise că primii doi Gordiani au fost trecuți în rîndul zeilor. După acestea, din Aquileia, a fost adusă în tabăra înfometată, ca răsplată, o mare cantitate de alimente, iar, în ziua următoare după odihna soldaților, a fost convocată o adunare, cînd cu toții au depus jurămîntul de credință lui Maximus, Balbinus și Gordianus, numind zei mai întii pe primii doi Gordiani.

Cu greu s-ar putea descrie cît de mare a fost veselie cînd a fost transportat capul lui Maximinus prin Italia spre Roma, toți alergînd de pretutindeni pentru a participa la bucuria publică. Maximus însuși, pe care mulți îl numesc Puppienus, se pregătea tocmai de război lîngă Ravenna²⁶, cu sprijinul trupelor auxiliare ale germanilor, cînd a aflat că armata i se încredințase lui și colegilor săi și că Maximinii au fost omoriți; de aceea, după ce a dat drumul trupelor auxiliare ale germanilor, pe care le concentrase împotriva dușmanului, a trimis la Roma o scrisoare împodobită cu lauri, care a produs o așa de mare bucurie în cetate, încît toți aduceau mulțumiri zeilor la altare, în temple și sanctuare și în alte locuri sfinte. Balbinus, însă, mai timid din natură, care începea să tremure cînd auzea de numele lui Maximinus, a făcut o hecatombă și a poruncit ca, în toate cetățile, să se facă rugăciuni însoțite de sacrificii asemănătoare. Apoi Maximus a venit la Roma și, intrînd în senat, după ce i s-au adus mulțumiri, a

ținut o cuvîntare, iar după aceea s-a retras pe Palatin²⁷, împreună cu Balbinus și Gordianus, ca învingători.

25 Este interesant de știut care a fost hotărîrea senatului și cum s-a petrecut, la Roma, ziua în care a fost comunicată uciderea lui Maximinus. Mai întii, solumul trimis din Aquileia la Roma a alergat cu atîta repeziciune schimbîndu-și caii, încît a și sosit la Roma în a patra zi după ce-l lăsase pe Maximus la Ravena. Era, din întîmplare, o zi destinată reprezentațiilor dramatice; cînd a sosit vestitorul în teatru, după ce abia se așezaseră Balbinus și Gordianus, înainte ca acesta să spună ceva, întreg poporul a exclamat: „Maximinus a fost omorît“. Astfel, poporul a luat-o înaintea vestitorului, iar împărații, care erau de față, au participat, prin semne de aprobare și azeziune, la bucuria comună. După terminarea spectacolului, toți au alergat la locurile sfinte, apoi senatorii s-au îndreptat spre împărați, iar poporul la adunare.

26 Hotărîrea senatului a fost următoarea: după ce a fost citită în senat scrisoarea de către Balbinus Augustus, senatul a aclamat: „Zei pedepsesc pe dușmanii senatului și ai poporului. Preamăritule Jupiter, îți mulțumim. Venerabile Apollo, îți sîntem recunoscători. Maximus Augustus, îți aducem mulțumiri, și ție, Balbinus Augustus; Gordianilor măriți le închinăm temple. Numele lui Maximinus, șters de curînd de pe edificiile publice, trebuie înlăturat și din suflete. Capul dușmanului public să fie aruncat în rîu; nimeni să nu-i îngroape corpul. Acela, care a amenințat pe senatori cu moartea, a fost omorît, după cum o merita. Prea venerabili împărați, vă aducem mulțumiri. Maximus, Balbinus, Gordianus, zeii să vă aibă în pază. Toți iubim pe învingătorii dușmanilor. Toți dorim să se prezinte Maximus; Balbinus Augustus, zeii să te apere. Anul acesta să fie încununat de strălucirea consulatului vostru. În locul lui Maximinus, să fie ales

Gordianus". Invitat să-și spună părerea, Cuspidius Celerinus a rostit aceste cuvinte: „Senatori, după ce a fost șters numele lui Maximinus și Gordianii au fost divinizați, hotărîm ca, în cinstea victoriei împăraților noștri Maximus, Balbinus și Gordianus, să li se ridice statui cu elefanți, care triumfale, statui ecvestre și trofee". După închiderea ședinței senatului, au fost hotărîte rugăciuni în tot cuprinsul Romei. Împărații victorioși s-au retras pe Palatin: despre viața lor voi vorbi, mai apoi, în altă carte.

MAXIMINUS CEL TÎNĂR

27 Despre familia acestuia s-a vorbit mai înainte. A fost de o atît de rară frumusețe, încît pretutindeni a fost iubit de femeile mai îndrăznețe. Unele chiar doreau să aibă copii de la el. Se părea că are predispoziție pentru creștere în înălțime, astfel încît să ajungă la statura tatălui său. Dar a pierit la vîrsta de 21 de ani, în prima floare a tinereții. După cum spun, însă, unii, a murit la 18 ani. Și-a însușit primele cunoștințe de literatură greacă și latină, căci a avut, ca profesor de literatură, pe grecul Fabillus, de la care au rămas multe epigrame în amintirea tînărului său elev; el a compus și niște versuri în limba greacă, după cele latine ale lui Vergilius, făcînd portretul acestui tînăr:

„Așa cum luceafărul afundat în valurile Oceanului / ridică spre cer înfățișarea-i divină și împrăștie întunericul, / tot astfel era și tînărul strălucit prin numele tatălui său"²⁸.

A avut, de asemenea, ca profesor pe gramaticul latin Filemon, pe juriconsult Modestinus, pe oratorul Titianus, fiul lui Titianus cel bătrîn²⁹, care a scris cărți foarte frumoase despre istoria provinciilor și care a fost numit maimuța vremii sale, fiindcă imitase totul; a avut ca profesor și pe retorul grec Eugamius, un om strălucit al epocii sale. Logodnica lui era Iunia Fadilla, strănepoata lui Antoninus, devenită apoi soția lui Te-

xotius, un senator din aceeași familie, care a murit după îndeplinirea funcției de pretor și de la care au rămas niște poeme. Au rămas însă la ea, după cum afirmă Cordus, (ca unul care s-a ocupat de aceste lucruri), și niște podoabe regești care se spune că au fost de felul acesta: un colier cu nouă perle, o bască, un fileu pentru păr cu 12 smaralde, o brățară cu o agrafă din 4 flori de hyacint, în afară de hainele aurite, toate, de asemenea regești și alte bijuterii cu care de obicei se împodobesc logodnicii.

28 Însă tânărul Maximinus era de o extraordinară îngîmfare, astfel încît, chiar cînd tatăl său, un om de o rară cruzime, se ridica în fața celor mai mulți magistrați, el ședea jos; își petrecea viața în veselie; foarte reținut la vin, era lacom la mîncare, mai ales la vînat, astfel încît nu mîncea decît carne de mistreț, canari sălbatici, de sturzi și de tot felul de animale vîinate. Îl defăimau pentru deosebita-i frumusețe prietenii lui Maximus, Balbinus și Gordianus și cu deosebire senatorii, care nu voiau ca frumusețea lui să rămînă nepătată, de parc-ar fi fost coborîtă din cer. De aceea în acel moment, cînd, înconjurînd zidurile Aquileiei împreună cu tatăl său, cerea predarea cetății, nu i s-a reproșat nimic altceva decît imoralitatea, care, de fapt, nu se potrivea de loc cu viața lui. Căci a fost îngrijit la îmbrăcăminte, cum nici o femeie nu era mai elegantă în lume; era foarte mult îndatoritor cu prietenii tatălui său, căroră le oferea cadouri și bani. Era foarte mîndru la diferite ceremonii; cînd se întîlnea cu oamenii, la întindea mîna și îi lăsa să-i sărute genunchii, uneori chiar picioarele, ceea ce nici odată n-a permis Maximinus cel bătrîn, care spunea: „Să ferească zeii ca vreun om liber să-și pună sărutarea pe genunchii mei (pe picioarele mele)“.

Și, fiindcă am revenit la Maximinus cel bătrîn, nu trebuie să trecem cu vederea nici lucrurile vesele; deoarece era, cum am spus, înalt de aproape opt picioare și jumătate, unii i-au așezat încălțămîntea îm-

părătească³⁰, — despre care se precizează că era cu un picior mai mare decît măsura unui om, — într-o pădure dintre Aquileia și Arcia³¹, de unde a rămas vorba în popor, cînd venea discuția despre oamenii lungi și proști, că este ca „gheata lui Maximinus“. Am menționat acest lucru, ca nu cumva, cine citește pe Cordus, să creadă că am trecut cu vederea ceva care se referă la Maximinus tatăl. Dar să revenim la fiu.

29 Despre acest tînăr Alexander Aurelius³², dorind să-i dea în căsătorie pe sora sa Theoclia, scria astfel mamei sale Mamaea: „Mamă, dacă Maximinus cel bătrîn, conducătorul nostru cu adevărat cel mai bun, n-ar avea în el ceva barbar, eu i-aș fi dat pe Theoclia tînărului Maximinus; dar mă tem ca nu cumva sora mea, învățată cu obiceiurile fine grecești, să nu-și poată suferi socrul sălbatic, deși tînărul se pare că este și frumos și învățat și obișnuit cu manierele grecești. La acestea mă gîndesc, dar îți cer, totuși, sfatul dacă vrei de ginere pe fiul lui Maximinus sau pe Messala, dintr-o familie nobilă, orator renumit și foarte cult în același timp și care, de nu mă înșel, va ajunge strălucit în războaie, dacă va avea această preocupare.

Iată ce-a spus Alexander în legătură cu Maximinus, despre care nici noi nu avem nimic mai mult ce să spunem.

Ca să nu se pară că a fost trecut sub tăcere, am introdus și scrisoarea lui Maximinus tatăl, care, ales atunci împărat, spunea că de aceea a numit el însuși împărat pe fiul său, pentru ca să vadă cetatea cum îi stă îmbrăcat în purpură, fie sub formă de portret, fie în realitate:

„Cînd am permis ca fiul meu să fie numit împărat, am făcut-o și din cauza dragostei pe care tatăl trebuie s-o poarte fiului său, dar și pentru că am voit ca poporul roman și acel vrednic senat să jure că n-a avut niciodată un împărat mai frumos“. Tînărul, într-adevăr, purta o platoșă de aur după exemplul Ptolemeilor și una de argint, un scut aurit încrustat cu

pietre scumpe și o lance aurită. A cerut să i se facă și săbii de argint și de aur, și în general tot ce putea să-i mărească frumusețea: pînă și coifuri cu apărătoare de față încrustate cu pietre scumpe.

Iată ce am considerat potrivit să se știe și să se spună despre fiu. Cine va voi să cunoască și alte lucruri cu privire la relațiile de dragoste, să-l citească pe Cordus, căci el se ocupă pe larg de astfel de lucruri. Noi, însă, vom sfirși această carte, îndreptîndu-ne spre celelalte pe care ni le cere, cum s-ar spune, dreptul public.

30 Prevestirile despre Maximinus tatăl au fost următoarele: în timp ce dormea, un șarpe i-a înconjurat corpul; o viță pusă de el a dat, în anul următor, niște imenși struguri de culoarea purperei și a crescut pînă a ajuns de o mărime uimitoare; scutul lui a luat foc de la razele soarelui; o lance mică a fost astfel lovită de un fulger, încît a fost străpunsă pe toată lungimea, chiar prin metal, și ruptă în două părți; de aceea, prezicătorii au afirmat că vor fi doi împărați cu același nume și din aceeași familie, dar nu vor rămîne vreme îndelungată la putere. Platoșa tatălui a fost văzută de mulți acoperită în întregime de o culoare purpurie, dar nu de rugină, cum se mai obișnuiește. Pentru fiu au apărut următoarele semne prevestitoare: pe cînd învăța la gramatică, o rudă i-a oferit opera lui Homer, toată în purpură și scrisă cu litere de aur. Cînd, copilandru fiind, a fost invitat, în cinstea tatălui său, la masă de Alexander, întrucît nu avea îmbrăcăminte potrivită, s-a îmbrăcat cu haina împăratului și s-a urcat în trăsura lui Antoninus Caracallus, care apăruse deodată goală pe stradă, și abia cu greu a fost dat jos de vizitiu. S-au găsit unii care i-au spus lui Caracallus că trebuie să se teamă de acest copil. Atunci el a spus: „Mai e multă vreme pînă să-mi urmeze mie ăsta la tron“, căci pe atunci se afla printre oamenii necunoscuți, fiind și prea mic.

31 Semnele prevestitoare ale morții lui Maximinus au fost următoarele: „Pe cînd se îndrepta, împreună cu fiul său, împotriva lui Maximus și a lui Balbinus, i-a ieșit în cale o femeie cu părul despletit și cu o înfățișare lugubră, care a exclamat: „Maximinus, Maximinus, Maximinus“, n-a mai scos apoi nici o vorbă și a murit; se părea că a vrut să spună: „Ajutați-mă!“ În a doua etapă a domniei sale, niște cîini, peste doisprezece, au început să urle în jurul cortului și și-au dat sufletul, parcă plîngînd, fiind găsiți morți în revărsatul zorilor. În același timp, au intrat aproape cinci sute de lupi într-o cetate, spre care se îndrepta Maximinus: foarte mulți afirmă că era Hemonia, alții susțin că era Archimeea, care, deși era pustie, și-a deschis porțile în fața lui Maximinus. Ne-ar trebui mult timp, ca să reproducem toate prevestirile; dacă vrea cineva să le cunoască, îl sfătuiesc să citească pe Cordus, care le-a povestit pe toate, cum am mai spus, ca pe o anecdotă.

Nu există nicăieri mormintele Maximinilor; căci cadavrele lor au fost aruncate în riu, iar capetele au fost arse în cîmpul lui Marte în timp ce poporul le adresa cuvinte insultătoare.

32 Aelius Sabinus ne transmite un lucru, care nu trebuie trecut cu vederea, cum că fiul avea o figură atît de frumoasă, încît capul acestuia, chiar și mort, deși negru, murdar, aproape putrezit și plin de noroi, arăta ca o umbră a unui chip frumos. În sfîrșit, în timp ce se dezlănțuise o mare bucurie la vederea capului lui Maximinus, s-a produs o tot așa de mare tristețe pentru faptul că, în același mod, era transportat și capul fiului. Dexippus³³ afirmă că o astfel de ură crescuse împotriva lui Maximinus, încît, după uciderea Gordianilor, senatul a numit douăzeci de bărbați³⁴ pe care să-i opună lui Maximinus. Între aceștia se aflau Balbinus și Maximus, pe care i-a și numit împărați împotriva lui. Tot el mai spune că, în fața lui Maximinus, părăsit de soldați, au fost omorîți comandantul gărzii

pretoriene și fiul său. Mai sînt unii istorici care afirmă că, îndată ce a fost părăsit și a văzut cum fiul său a fost omorît sub ochii săi, însuși Maximinus și-a pus capăt zilelor³⁵, ca să nu fie cuprins de slăbiciune femeiască.

33 Nu trebuie trecut sub tăcere nici faptul că aquileienii au manifestat atîta credință față de senat și împotriva lui Maximinus, încît au făcut niște sfori din părul femeilor, fiindcă lipseau corzile pentru aruncarea săgeților, ceea ce s-a întîmplat odată și la Roma, lucru care a determinat senatul să dedice în onoarea matroanelor un templu zeiței Venus Calva.

Nu trebuie să oțitem, de asemenea, din moment ce au scris despre acest lucru și Dexippus și Arrianus³⁶ și mulți alți greci, că Maximus și Balbinus au fost numiți împărați împotriva lui Maximinus și că Maximus a fost trimis cu armata și s-a pregătit de război lîngă Ravenna, însă n-a vizitat Aquileia decît după victorie. Scriitorii latini au susținut că nu Maximus, ci Puppienus³⁷ a luptat lîngă Aquileia împotriva lui Maximinus și l-a învins. De unde a provenit această greșeală nu pot să știu, afară de faptul că poate Maximus este una și aceeași persoană cu Puppienus. Am făcut această mărturisire, ca nu cumva să creadă cineva că n-am știut acest lucru, care într-adevăr a dat naștere la o mare nesiguranță și mirare.

CEI TREI GORDIANI

de Iulius Capitolinus

1 Luasem, într-adevăr, hotărîrea, venerabile Augustus, ca, după exemplul multor istorici, să ofer bunăvoinței tale biografia cîte unui împărat în cîte o carte, separat. Căci, pe de o parte, am văzut, iar pe de altă parte, am aflat din lectură că mulți au procedat astfel; dar mi se pare nedrept fie să-ți obosesc ție atenția îngăduitoare din cauza marelui număr de cărți, fie să-mi extind eu eforturile în prea multe volume. De aceea am tratat despre cei trei Gordiani în această carte, gîndindu-mă atît la munca mea cît și la lectura ta, ca să nu fii nevoit să răsfoiești prea multe volume, citind în fiecare cîte o singură povestire. Dar, ca să nu ai impresia că eu, care m-am ferit de lungimea cărților și de mulțimea cuvintelor, am căzut tocmai într-o greșală, pe care încerc în mod politic să o evit, voi intra în subiect.

2 Gordianii n-au fost doi, cum vorbesc unii scriitori nepricepuți, ci trei, și acest lucru s-ar fi putut afla de la Arrianus, scriitor de istorie greacă, precum și de la scriitorul grec Dexippus, care le-au tratat pe toate, deși pe scurt, dar cu obiectivitate. Dintre aceștia, Gordianus cel bătrîn, adică primul, s-a născut din tatăl său Maecius Marullus și din mama sa Ulpia Gordiana; după tată, își trage originea din familia Gracchilor, iar după mamă, din împăratul Traian. Tatăl său, bunicul și străbunicul îndepliniseră funcția de consul; de asemenea, fuseseră consuli socrul, tatăl socrului, un alt tată al socrului, precum și doi unchi ai socrului său; el însuși consul, era foarte bogat și puternic, deoarece poseda la Roma casa pompeiană, iar în provincii avea atîtea pămînturi, cum n-a avut nimeni ca particular. După consulat, pe care l-a înde-

plinit împreună cu Alexander, a fost trimis, conform unui decret al senatului, proconsul în Africa.

3 Dar, înainte de a vorbi despre domnia acestuia, voi spune câteva lucruri despre caracterul lui. Pe cînd era tînăr, Gordianus, despre care este vorba, a compus poezii, care s-au păstrat în întregime și toate fiind asemănătoare celor compuse de Cicero, ca: *Marius* și *Aratus*; *Halcyone*, *Uxorius* sau *Nilus*; dar el a scris într-un fel deosebit, astfel încît versurile lui Cicero par învechite. A scris, de asemenea, după modelul Eneidei lui Vergilius, Achilleidei lui Statius și al multor Alexandride, o poemă — *Antoniniada*, în care tratează despre Antoninus Pius și despre Marcus Antoninus, înfățișînd, în treizeci de cărți, în versuri foarte bine compuse, viața și războaiele acestora, precum și faptele lor publice și particulare. A compus toate acestea, chiar cînd era copil, iar după ce a înaintat în vîrstă, a declamat controverse în Athenaeum, fiind audiat chiar de împărații timpului său.

A avut o cvestură foarte măreață. În timpul edilității, a oferit poporului roman, pe cheltuiala sa, douăsprezece spectacole, deci cîte unul pe lună, astfel încît uneori pregătea cîte cinci sute perechi de gladiatori, niciodată mai puțini de 150. Într-o singură zi, a scos în luptă 100 de fiare libiene; în altă zi, 1 000 de urși. Există încă o pădure renumită a acestuia într-o pictură din casa lui Cn. Pompeius¹, care i-a aparținut lui, tatălui, și bunicului său și pe care, în vremea lui Philippus, a pus stăpînire fiscul vostru. În această pictură, se pot vedea și acum 200 de cerbi palmați², amestecați cu cei britanici, 30 de cai sălbatici, 100 de oi sălbaticice, 10 cerbi, 100 de tauri din Cypru, 300 de struți maur de o culoare roșie strălucitoare, 30 de măgari sălbatici, 150 de mistreți, 200 de ibiși, 200 de căprioare. Pe toate acestea el le-a oferit poporului, pentru a le vîna în cel de-al șaselea spectacol organizat de el.

4 S-a distins, de asemenea, și în funcția de pretor. După îndeplinirea acestei magistraturi, a fost prima dată consul împreună cu Antoninus Caracallus, a doua oară cu Alexander. A avut doi copii: un băiat, fost consul, care a fost numit Augustus împreună cu el și a pierit în războiul din Africa în apropiere de Carthagina, precum și o fiică, Maecia Faustina, care a devenit soția lui Iunius Balbus, fost consul. În timpul consulatelor, a întrecut în strălucire pe ceilalți consuli ai timpului său, astfel încît Antoninus invidia, admirînd peste măsura admisă împăraților, cînd togele sale, cînd benzile late de purpură, cînd spectacolele de circ oferite poporului. A fost cel dintîi dintre romani care a avut, ca particular, o tunică brodată și o togă pictată, pe cînd, înaintea lui, chiar și împărații le primeau fie de pe Capitoliu fie de pe Palatin. A distribuit, cu permisiunea împăraților, diferitelor partide populare 100 cai sicilieni și 100 cai din Capadocia. Prin acestea ajunsese destul de drag poporului, care de obicei nu uita astfel de lucruri. Cordus afirmă că, în toate cetățile Campaniei, Etruriei, Umbriei, Flaminiei și Picenului, el a oferit pe cheltuială proprie, timp de 4 zile, jocuri scenice și întreceri tinerești³.

A mai scris și niște elogii în proză dedicate tuturor Antoninilor dinaintea lui. I-a iubit atît de mult pe Antonini, încît, după cum afirmă mulți, și-a adăugat numele de Antoninus, iar cum declară cei mai mulți, pe acela de Antonius. Dar ceea ce este adevărat, este faptul că fiului său, numit tot Gordianus⁴, i-a acordat, pentru mai multă strălucire, numele și sigiliul lui Antoninus, în momentul cînd, după obiceiul roman, l-a înscris în actele publice, în fața prefectului finanțelor.

5 După consulat, a fost ales, spre satisfacția generală, proconsul în Africa, întrucît se credea că demnitatea proconsulului va întări stăpînirea lui Alexander și în Africa. Există o scrisoare a lui Alexander, prin care acesta mulțumește senatului pentru faptul

că a numit pe Gordianus proconsul în Africa; conținutul ei este următorul: „Senatori, nu mi-ați fi putut produce o mai mare satisfacție și mai mare plăcere, decât trimițînd proconsul în Africa pe Antoninus Gordianus, un bărbat nobil, mărinimos, ales, drept, temperat, bun“ și celelalte. Din ea reiese ce deosebit bărbat a fost Gordianus în vremea sa. A fost așa de mult iubit de africani, ca nici un alt proconsul înainte lui, încît mulți îl numeau Scipio, alții Cato, cei mai mulți Mucius și Rutilius sau Laelius⁵. S-a păstrat o aclamație a acestora care a fost transmisă, într-o scrisoare, de Iunius Cordus. Căci, pe cînd citea într-o zi un act imperial după ce, la început, a pronunțat numele proconsulilor Scipioni, poporul i-a strigat: „Pentru noul Scipio, pentru proconsulul Gordianus“. Astfel de vorbe și altele de acest fel i se adresau în mod obișnuit.

6 Era un om de statură înaltă, de roman, cu părul alb strălucitor, cu o figură măreață; la față, era mai mult roșu decît alb, cu o înfățișare mîndră, cu niște ochi, o gură și o frunte impunătoare; la corp era puțin grăsuț, dar de un caracter plăcut, astfel încît nu s-ar putea spune că el s-a purtat vreodată fără măsură, lipsit de modestie sau în chip exagerat. Își iubea în mod deosebit pe ai săi, avea pentru fiul și nepotul său o dragoste nemăsurată, iar pentru fiică și nepoată un adevărat cult. Socrului său Annius Severus îi purta atîta respect, încît se credea ca și fiu adevărat, trecut în familia acestuia; n-a făcut niciodată baie împreună cu el⁶; iar înainte de a fi pretor, niciodată n-a stat jos în prezența acestuia. Pe cînd era consul, sau rămînea tot timpul în casa lui, ori, dacă locuia în casa lui Pompeius, mergea la el ori dimineața, ori seara. Cumpătat la băutură, era foarte cumpătat și la mîncare, foarte îngrijit la îmbrăcăminte; îi plăcea mult să facă baie; vara se scălda de patru cinci ori pe zi, iar iarna de două ori. Ii plăcea foarte mult somnul, încît dacă din întîmplare lua masa la

prieteni, dormea fără jenă în sufragerie; se părea că face aceasta dintr-o necesitate naturală și nu din cauza beției sau de lene.

7 Dar bunele sale trăsături de caracter nu i-au fost de folos. Deși era remarcabil prin acest fel de viață și-i plăcea să studieze pe Platon, Aristotel, Cicero, Vergilius și ceilalți scriitori vechi, a avut un alt sfârșit decît cel pe care-l merita. Căci, pe cînd, în timpul domniei crude și sălbatice a lui Maximinus, era proconsul în Africa și senatul îi numise, dintre consuli, pe fiul său ca locotenent, exista un oarecare perceptor, care se purta cu africanii mai violent decît îngăduia chiar Maximinus, exilînd pe mulți dintre ei, pe alții omorîndu-i, arogîndu-și, în sfîrșit, drepturi peste atribuțiile unui procurator. Ba chiar, cîndva, împiedicat în acțiunile lui de către proconsul și locotenentul acestuia, în loc să se potolească, amenința cu moartea pe nobili și chiar pe foștii consuli. Dar africanii, nemai-putînd suporta atîtea nedreptăți, îndrăznețe, după ce au atras de partea lor mai mulți soldați, au omorît pe perceptor. După omorîrea acestuia, în timp ce întreaga lume ardea de ură împotriva lui Maximinus, au început să reflecteze, cum ar putea fi liniștită neînțelegerea dintre partizanii lui Maximinus și țăraniile africani. În acest timp, un oarecare decurion cu autoritate la africani, numit Mauricius, s-a adresat astfel, printr-o aleasă cuvîntare, plebei de la oraș și populației de la țară de pe pămîntul lui de lingă Tysdrus⁷:

8 „Mulțumim zeilor, cetățeni, că ne-au dat ocazia, necesară într-adevăr, de a ne apăra împotriva unui om foarte furios, care este Maximinus. Căci noi, care am omorît un procurator foarte asemănător la viață și obiceiuri cu Maximinus, nu putem fi salvați decît alegînd un alt împărat. De aceea, cum nu sînt prea departe de noi, un prea vestit bărbat, proconsulul, împreună cu fiul său, locotenentul consular, amîndoi

amenințați cu moartea de către monstrul de Maximinus, îi vom declara pe aceștia împărați, îmbrăcându-i în purpura de pe drapele⁸, și după ce îi vom investi cu atributele împărătești, îi vom confirma după dreptul roman“. Atunci poporul a aclamat: „Este bine, este drept; împărate Gordianus, zeii să te apere; să domnești în fericire; să fii împărat împreună cu fiul tău“.

După ce s-au întâmplat cele de mai sus, s-au dus la cetatea Tysdrus și l-au găsit pe venerabilul bătrîn, care, după împărțirea dreptății, se afla culcat în pat; dar, cum era îmbrăcat în purpură, acesta s-a aruncat la pământ, refuzînd propunerea, dar a fost ridicat cu forța; pentru că, însă, nu putea face altfel, spre a evita primejdia, care-l amenința în mod neîndoielnic din partea lui Maximinus și a partizanilor acestuia, bătrînul a admis să fie numit împărat.

9 Gordianus era în vîrstă de 80 de ani și, după cum am spus, condusese mai înainte foarte multe provincii. Într-adevăr, fusese, prin faptele sale, atît de mult apreciat de poporul roman, încît părea demn să conducă întregul imperiu...⁹. Despre uciderea plănuită, însă, Gordianus nu aflase mai dinainte. Dar, imediat ce a cunoscut acest lucru, fiind în preajma morții și temîndu-se mai mult pentru fiul său, a preferat să aibă un motiv de a muri, decît să fie aruncat în lanțurile și închisoarea lui Maximinus.

După ce Gordianus a fost numit astfel împărat, tinerii care erau autorii acestei acțiuni au răsturnat statuile lui Maximinus, i-au sfărîmat portretele, i-au șters numele de pe actele publice, iar lui Gordianus i-au dat numele de Africanus^{9a}.

Unii precizează că porecla de Africanus i-a fost acordată, nu pentru că și-a început activitatea de conducător în Africa, ci fiindcă se trăgea din familia Scipionilor; în cele mai multe cărți găsesc însă că și bătrînul Gordianus și fiul au fost numiți în mod egal împărați și că li s-a dat numele de Antonini;

alții, însă, susțin că au fost numiți Antonii. După aceasta, s-au îndreptat spre Carthagina cu o suită regală și cu fascele împodobite cu lauri; iar fiul său, după cum susține istoricul grec Dexippus, a fost investit, după exemplul Scipionilor, ca locțiilor cu puteri egale al tatălui său. Apoi a fost trimisă o solie la Roma, cu o scrisoare din partea Gordianilor în care se arătau cele ce se întâmplaseră în Africa; ea a fost primită cu plăcere de primul senator Valerianus, care mai apoi a fost și împărat¹⁰. A fost trimisă, de asemenea, o scrisoare și la prietenii nobili ai lui Gordianus, pentru ca oamenii cu autoritate în stat să-i aprobe acțiunea și să-i fie devotați.

10 Senatul, la rîndul lui, a aflat cu atîta bucurie că cei doi Gordiani au fost numiți împărați împotriva lui Maximinus, încît nu numai că au aprobat cele întîmplate, ci au ales și douăzeci de bărbați, între care pe Maximus sau Puppienus și pe Clodius Balbinus, care au și fost aleși amîndoi împărați, după ce cei doi Gordiani au fost suprimați în Africa. Scopul urmărit de senat în alegerea celor douăzeci de bărbați a fost de a le atribui regiunile Italiei, pentru a le apăra în favoarea Gordianilor și împotriva lui Maximinus. În acest timp, au venit la Roma și niște solii din partea lui Maximinus, care promiteau uitarea celor petrecute. A învins, însă, solia Gordianilor, care prezenta toate avantajele menite să inspire încredere, deoarece promitea, pe de o parte, soldaților, o mărire substanțială a soldei, iar poporului, pe de altă parte, pămînturi și alimente. Pînă-ntr-atît s-a manifestat mai multă încredere în Gordiani decît în Maximi, încît din ordinul senatului a și fost ucis, de către un cvestor împreună cu cei mai curajoși soldați, comandantul gărzii pretoriene, Vitalianus, care mai înainte se purtase prea aspru, iar în acel moment soldații se temeau de cruzimea acestuia, care era asemănătoare moravurilor lui Maximinus. Aceasta este povestea care s-a răs-pîndit în legătură cu Vitalianus. Apoi a fost plăsmuită

o scrisoare semnată de Maximinus cu un sigiliu asemănător cu inelul acestuia, fiind însărcinați cu vestitorul și niște soldați să i-o transmită lui Vitalianus împreună cu indicația că au să-i comunice și anumite lucruri în secret. Ei s-au îndreptat, deci, cu toții spre un portic mare, dar, pe cînd el întreba ce secrete aveau să-i spună, iar ei îl îndemnau să cerceteze mai întii sigiliul, Vitalianus a fost omorît în timp ce examina cu atenție scrisoarea. Apoi s-a transmis soldaților că Vitalianus o fost omorît din porunca lui Maximinus. După ce s-au întîmplat acestea, scrisoarea și portretele Gordianilor au fost expuse în tabăra militară.

11 Este interesant să fie trecut în istorie decretul senatului prin care Gordianii au fost numiți împărați, iar Maximinus dușman. La termenul, nu cel legal, ci cel stabilit pentru moment, al adunării senatului, consulul s-a prezentat în sala de ședințe, după ce avușese o convorbire acasă cu pretorii, edilii și tribunii plebei. Prefectul Romei care bănuia ceva, deși nu primise scrisoarea publică, s-a abținut de la participarea la ședința senatului. Și aceasta i-a fost de folos, căci consulul fără a aștepta obișnuitele aclamații, înainte de a se pronunța urarea obișnuită la adresa lui Maximinus, a spus; „Senatori, cei doi Gordiani, tatăl și fiul, amîndoi cu putere consulară, deci unul proconsulul, iar celălalt locotenentul vostru, au fost numiți împărați de marea adunare a africanilor. Să aducem mulțumiri tineretului din Tysdrus, să mulțumim poporului cartaginez care s-a dovedit întotdeauna credincios: ne-au salvat de acel groaznic animal, de acea feroce fiară; de ce ascultați cu teamă? de ce priviți împrejur? de ce ezitați? doar s-a întîmplat ceea ce ați dorit atît de mult. Maximinus este dușman; zeii vor face în așa fel, încît el să nu mai existe, iar noi să ne bucurăm de înțelepciunea lui Gordianus cel bătrîn, de virtutea și fermitatea celui tînăr“. După aceasta, a citit scrisoarea Gordianilor către senat și către sine. Atunci senatul a aclamat:

„Zei vă sînt binevoitori; am fost eliberați de dușmani; să ne salvăm, deci, în întregime. Toți considerăm pe Maximinus dușman. Închinăm zeilor din infern pe Maximinus împreună cu fiul său. Numim pe Gordiani Augusti. Recunoaștem pe Gordiani drept împărați; zeii să apere pe împărații recunoscuți de senat; să-i vedem mereu victorioși pe acești nobili împărați; Roma să vadă pe împărații noștri; să se acorde recompensă celui care va omorî pe dușmanii publici“.

12 Iunius Cordus afirmă că această hotărîre a senatului a avut un caracter secret. Pe scurt, voi arăta cum a fost și de ce este socotit astfel: în general, astăzi caracterul hotărîrii secrete a senatului constă în faptul că-i îngăduința voastră, chemînd la adunare în palat anumite personalități, stabilește unele măsuri care nu trebuie să fie cunoscute de toată lumea. Despre astfel de lucruri și acum înșivă obișnuiți să jurați ca nimeni să nu înțeleagă sau să afle ceva înainte ca planul să fie complet înfăptuit. Necesitățile publice au creat acest obicei, la cei vechi, încît, dacă apărea vreo forță amenințătoare din partea dușmanilor, care impunea luarea unei hotărîri umilitoare sau stabilirea unor măsuri care nu trebuie să fie divulgate înainte de a fi înfăptuite sau dacă nu vroiau ca acestea să ajungă nici chiar la prieteni, se proceda la o hotărîre secretă a senatului; în astfel de împrejurări, nici secretarii, nici sclavii publici, nici funcționarii consulului nu participau la acțiunile întreprinse; senatorii înșiși efectuau redactarea, numai ei îndeplineau toate sarcinile de transcriere și transmitere, pentru ca să nu se divulge nimic în afară. S-a produs, așadar, o hotărîre secretă a senatului, pentru ca nimic din aceste lucruri să nu ajungă la cunoștința lui Maximinus.

13 Dar îndată, — cum sînt oamenii, mai ales aceia cărora le e rușine cînd nu împărtășesc și altora ceea ce ei știu și care se consideră umili, dacă nu transmit ceea ce li s-a încredințat, — Maximinus le-a aflat pe

toate; a cunoscut chiar și conținutul decretului secret al senatului, ceea ce nu s-a întâmplat niciodată mai înainte. În sfârșit, s-a păstrat scrisoarea acestuia către prefectul orașului Roma, care sună astfel: „Am citit hotărîrea secretă a senatului care aparține acelor vestiți oameni de frunte ai noștri; tu poate, ca prefect al Romei, nu cunoști ce s-a produs, căci nici n-ai luat parte la ședință. Ți-am trimis conținutul ei, ca să știi ce măsuri să iei pentru conducerea treburilor statului“. Nu se poate descrie uimirea lui Maximinus cînd a auzit că Africa l-a trădat; căci, cunoscînd puterea senatului, se lovea de pereți, își sfîșia îmbrăcămintea, punea mîna pe sabie, ca și cum ar fi vrut să-i ucidă pe toți; părea un adevărat nebun. Prefectul Romei, după ce a primit o astfel de scrisoare destul de tăioasă, s-a adresat poporului și armatei, afirmînd că Maximinus a și fost omorît, ceea ce a mărit și mai mult bucuria generală; îndată au fost răsturnate statuile și portretele aceluia care fusese declarat dușman; iar senatul, intrucît războiul bătea la ușă, a făcut uz de putere, după cum cereau împrejurările. Deci a poruncit să fie uciși delatorii, calomniatorii, procuratorii și tot aparatul tiraniei lui Maximinus. Dar hotărîrea senatului a însemnat puțin față de cea a poporului, după care cei uciși au fost tîriți și aruncați în cloacă. Pe de altă parte, prefectul Romei, Sabinus, un fost consul, fiind bătut cu biciul, a fost omorît și aruncat în stradă.

14 Îndată ce a aflat toate acestea, Maximinus a adresat sfaturi soldaților într-o cuvîntare de felul acesta: „Venerabili tovarăși de arme, voi care mi-ați fost devotați prin jurămîntul de credință și care, în cea mai mare parte, ați luptat împreună cu mine, în timp ce apăram măreția romană împotriva germanilor, ori salvam Illyricul de dușmani, africanii și-au arătat adevărata credință punică; căci au numit împărați doi Gordiani, din care unul este atît de distrus de bătrînețe, încît nu se mai poate ține pe picioare, iar celălalt este atît de consumat din cauza stricăciunii, încît

această slăbiciune a făcut din el un adevărat bătrîn. Și ca să nu fie de ajuns, nobilul nostru senat a recunoscut acțiunea africanilor, iar aceia, pentru ai căror copii noi purtăm războaie, au ales împotriva noastră douăzeci de bărbați și toți au luat hotărîri contra noastră, ca împotriva unor dușmani. În consecință, acționați cum se cuvine unor adevărați bărbați: trebuie să pornim neîntirziat spre Roma, căci au fost aleși împotriva noastră douăzeci de foști consuli, împotriva cărora trebuie să rezistăm, noi acționînd cu hotărîre, iar voi luptîndu-vă cu vitejie“. Maximinus și-a dat seama, însă, în timpul discursului, de indiferența soldaților și de lipsa de energie a prietenilor săi, de aceea îndată a scris fiului său, care îl urma undeva de departe, cerîndu-i să se grăbească, pentru ca soldații, în absența tatălui, să nu întreprindă ceva împotriva lui. Iunius Cordus a redat astfel conținutul acestei scrisori: „Însoțitorul meu, Tynchanus, îți va înfățișa faptele despre care am aflat că s-au petrecut în Africa și la Roma, precum și care este starea de spirit a soldaților. Te rog să te grăbești cît poți, pentru ca nu cumva mulțimea soldaților să întreprindă ceva mai mult, cum le e obiceiul. Vei afla de la cel pe care ți l-am trimis, care sînt temerile mele“.

15 În acest timp, în Africa, un oarecare Capelianus, adversar permanent al lui Gordianus, chiar în relațiile particulare, dar mai ales de cînd, ca împărat, îl înlăturase din postul de guvernator al Maurilor, pe care-l dobîndise din ordinul lui Maximinus, a pornit împotriva celor doi Gordiani. Astfel, îndată ce Gordianus i-a numit înlocuitor, adunînd pe mauri și o ceată de luptători recrutați în grabă, Capelianus s-a îndreptat spre Carthagina și, datorită vestitei necredințe punice, întregul popor al carthaginezilor a trecut de partea lui. Gordianus, dorînd să încerce totuși soarta războiului, a trimis împotriva lui Capelianus și a partizanilor lui Maximinus pe fiul său, în vîrstă de 46 de ani, pe care-l avea după cum am spus, locții-

tor și despre moravurile căruia vom vorbi la locul potrivit. Datorită însă faptului că, pe de o parte, în ceea ce privește arta militară, Capelianus era mai îndrăzneț, iar Gordianus cel tînăr nu avea suficientă experiență, întrucît era moleșit de plăcerile obișnuite ale nobilimii, acesta a fost învins și omorît în aceeași luptă.

16 Se spune chiar că, în acest război, a căzut atîta mulțime de partizani ai lui Gordianus, încît nu s-a putut găsi corpul lui Gordianus cel tînăr, deși a fost căutat multă vreme. În același timp, s-a produs, înainte de începerea luptei, și o foarte mare furtună, ceea ce se întîmplă rar în Africa. Din cauza aceasta, armata lui Gordianus a fost atît de împrăștiată, încît soldații erau mai puțin apti pentru luptă și în felul acesta victoria lui Capelianus a fost ușoară. Îndată ce i s-a vestit această înfringere, deoarece în Africa nu mai avea nici un mijloc de apărare, fiind pe de o parte urmărit de teama față de Maximinus ca și de neîncrederea față de africani, iar pe de altă parte, amenințat cu îndîrjire de Capelianus, iar cu mintea și sufletul copleșit de jale, Gordianus și-a pus capăt zilelor, spînzurîndu-se¹¹.

Acesta a fost sfîrșitul celor doi Gordiani, pe care senatul i-a numit Augusti și apoi i-a așezat în rîndul zeilor.

GORDIANUS CEL TÎNĂR

17 Fiul lui Gordianus cel bătrîn, proconsul al Africii, Gordianus cel tînăr a fost numit Augustus împreună cu tatăl său atît de africani cît și de senat; era vestit, în afară de noblețe, prin cultură literară și caracter; după unii se trăgea din Antonini; după cei mai mulți, din Antonii. Unii susțin, ca argument pentru a justifica noblețea descendenței, faptul că Gordianus cel bătrîn purta numele de Africanus care aparținea Scipionilor, că poseda la Roma casa pompeiană,

că a fost desemnat cu numele Antoninilor, că el însuși a voit ca fiul său să poarte în senat numele de Antonius; și se pare că și numai acestea îi pot preciza familia. În ceea ce mă privește, eu urmez pe Iunius Cordus, care spune că noblețea Gordianilor și-a tras izvorul din toate aceste familii. Gordianus cel tânăr a fost primul copil al lui Gordianus cel bătrîn și al Fabiei Orestilla, strănepoata lui Antoninus, care se pare că provenea din familia lui Caesar. În primele zile după naștere, a fost numit Antoninus, imediat după aceea senatul i-a acordat numele de Antonius, iar în popor, după puțin timp, a început să fie numit Gordianus.

18 Era foarte serios în preocupări, deosebit ca înfățișare, remarcabil în ceea ce privește memoria, renumit prin bunătate astfel încît întotdeauna el nu-și putea reține lacrimile, dacă vre-un copil era bătut în timpul jocului. Lui Serenus Sammonicus, un foarte bun prieten al tatălui său, care îi fusese profesor, îi era foarte plăcut și drag, așa încît, la moarte, i-a lăsat lui Gordianus cel tânăr întreaga bibliotecă a tatălui său, Serenus Sammonicus¹², care era socotită la 62 000 de volume. Aceasta a fost pentru Gordianus cel tânăr o adevărată glorie; faptul că i-a fost dăruită toată bogăția și splendoarea unei atît de mari biblioteci i-a creat un mare renume în lumea oamenilor de litere. A obținut cvestura din partea lui Heliogabalus, desigur datorită faptului că acest împărat desfrînat considera virtuoașă viața ușuratică, dar care totuși nu era nerușinată, a tînărului Gordianus.

A îndeplinit funcția de pretor urban sub Alexander. În această calitate, a devenit atît de renumit, datorită superiorității care i se recunoștea în problemele de drept, încît îndată a dobîndit consulatul, pe care tatăl său îl primise destul de tîrziu. În timpul lui Maximinus sau al lui Alexander însuși, a fost trimis de către senat ca proconsul, locotenent al tatălui său; și acum s-au întimplat cele ce s-au spus mai sus.

19 Îi plăcea destul de mult vinul, dar întotdeauna amestecat cu trandafir, mastică, absint și alte lucruri care produc o deosebită satisfacție unui băutor. Mînca puțin, astfel încît termina repede, cînd se așeza la masă, atît prînzul cît și cina. Era, însă, foarte afemeiat. Se zice că i-au fost date 22 de concubine, de la care a lăsat după sine cîte doi sau patru fii. Era socotit Priamus al timpului său, iar în popor glumeții, cum era din natură cam ușuratic, îi spuneau adesea Priapus¹³ și nu Priamus. A trăit în mijlocul distracțiilor, în parcuri, la băi, în păduri foarte plăcute; n-a fost, de altfel, oprit de la astfel de satisfacții nici de tatăl său, care afirma că fiul său va muri curînd, într-o mare strălucire. Totuși, în ceea ce privește comportarea în viață a rămas, prin însușirile-i trainice, alături de cei distinși, mereu a fost considerat printre bărbații iluștri și niciodată n-a lipsit de la îndatoririle sale față de stat. În sfîrșit, însuși senatul l-a numit cu plăcere Augustus și a văzut în el o mare speranță publică. Era foarte îngrijit la îmbrăcăminte, era drag sclavilor și tuturor alor săi. Cordus afirmă că nu s-a căsătorit niciodată. Din contră, Dexippus socotește că a avut ca fiu, pe Gordianus al treilea, care, fiind copil, a dobîndit tronul imperial împreună cu Balbinus și Puppienus sau Maximus.

20 Se zice că, pe cînd Gordianus cel bătrîn consulta odată pe un învățat astrolog asupra nașterii fiului său, acesta a răspuns că va fi și fiu de împărat și el însuși împărat. Și deoarece Gordianus cel bătrîn rîdea, se spune că astrologul i-a arătat constelația și i-a citit din niște cărți vechi pentru a-i demonstra că a spus adevărul. Și într-adevăr, acesta a prezis, atît bătrînului cît și tînărului, ziua și felul morții și locurile în care vor pieri cu o perseverență insistență bazată pe adevăr. Se spune, că, apoi, Gordianus cel bătrîn a povestit toate acestea cu privire atît la moartea sa și a fiului său, cît și la felul morții lor în Africa atunci cînd era împărat și nu se mai temea de nimic. Pe

lingă acestea, ori de câte ori vedea pe Gordianus fiul, bătrînul recita foarte adesea aceste versuri:

„Pe acesta soarta doar îl va arăta pămîntului și nu va îngădui să trăiască mai mult. O zei, neamul roman vi s-ar fi părut prea puternic, dacă darurile voastre ne-ar fi fost lăsate mai multă vreme!“¹⁴

Există unele lucrări ale lui Gordianus cel tînăr și în proză și în versuri, care astăzi circulă numai la rudele lui; nu sînt nici prea bune, nici prea rele, ci de mijloc; ele dovedesc că aparțin unui autor talentat, dar în același timp neserios și care-și neglijează talentul.

21 Era foarte lacom de fructe și legume, încît pe cit era de reținut în alte feluri de mincăruri, pe atît devora cu poftă fructele proaspete. Îi plăcea foarte mult băutura rece, iar în timpul verii bea numai apă rece și în cantitate mare. Avea un corp mare, de aceea era înclinat mai mult spre băuturi reci.

Acestea am considerat că sînt demne de a fi transmise despre Gordianus cel tînăr; căci nu se cade să vorbim despre acele lucruri, pe care Iunius Cordus le-a transmis în mod ridicol și stupid cu privire la plăcerile familiale și alte aspecte inferioare. Cine vrea să le cunoască, să citească pe Cordus însuși, care spune și ce fel de sclavi avea fiecare dintre împărați, ce prieteni, ce fel de mantale și hlamide, a căror cunoaștere nu folosește la nimic; de altfel, n-ar trebui introduse de scriitori în istorie decît acele lucruri care trebuie să fie sau evitate sau urmate ca exemplu.

Fără îndoială, n-am socotit că trebuie trecut cu vederea, fiindcă mi s-a părut minunat, un lucru găsit la Vulcatius Terentianus, care și el a scris istoria vremii sale; de aceea am considerat că poate figura în istorie faptul că Gordianus cel bătrîn semăna atît de mult cu Augustus, încît lăsa impresia că posedă vocea, obiceiurile și statura acestuia; că fiul lui părea foarte asemănător lui Pompeius, deși nu se poate afirma că Pompeius era corpulent și că, în sfîrșit, nepotul, ale

cărui portrete le vedem și acum, amintea figura lui Scipio Asiaticus; și această particularitate am socotit că e prea deosebită, pentru a fi trecută sub tăcere.

GORDIANUS AL TREILEA¹⁵

22 După moartea celor doi Gordiani, senatul, neliniștit și temîndu-se mai mult ca oricînd de Maximinus, a hotărît ca, dintre cei douăzeci de bărbați aleși în scopul salvării patriei, să numească împărați pe Puppianus sau Maximus și Clodius Balbinus, amîndoi dintre foștii consuli. Atunci poporul și militarii au cerut titlul de Caesar pentru Gordianus cel tînăr în vîrstă de 11 ani, cum scriu cei mai mulți, 13 ani, cum spun alții, sau 16 după părerea lui Iunius Cordus, (deoarece el susține că a murit la vîrsta de 21 ani); așadar, fiind adus în senat și apoi în adunarea poporului și îmbrăcat în vestmînt împărătesc, i s-a acordat numele de Caesar. Acesta s-a născut, după cum afirmă mai mulți, din fiica lui Gordianus, sau, după cum spun unul sau doi (căci mai mulți n-am găsit), din fiul său, care a pierit în Africa. Gordianus, zis Caesar, a fost educat pe lîngă mama sa, iar, îndată ce au dispărut Maximinii și după ei, într-o răscoală militară, Maximus și Balbinus¹⁶, care domniseră timp de doi ani, tînărul Gordianus, care pînă acum fusese Caesar, a fost numit Augustus atît de soldați cît și de popor, de senat și de toate populațiile, cu mare dragoste, cu mare plăcere și entuziasm. Era iubit, datorită meritelor bunicului, ale unchiului și tatălui său, care amîndoi au ridicat armele pentru senat și pentru poporul roman împotriva lui Maximinus și au pierit uciși fie în timpul luptelor, fie într-o altă împrejurare. După aceasta, veteranii au venit la senat, ca să povestească cele ce s-au întîmplat. Doi dintre aceștia, care au înaintat pe Capitoliu pe cînd aici se ținea ședința senatului, au fost omorîți împreună cu fostul general Maecenas, chiar în fața altarului, de fostul consul Gallicanus și,

astfel, s-a născut un război intern, deoarece erau înarmați și senatorii, iar veteranii nu știau că Gordianus cel tânăr deținea singur puterea.

23 Dexippus susține că cel de al treilea Gordianus a fost nepotul lui Gordianus cel bătrîn. Iar după ce veteranii s-au convins că Gordianus era singur împărat, între popor, soldați și veterani a fost încheiată pacea, punîndu-se capăt războiului intern după ce i s-a acordat copilului Gordianus titlul de consul. În același timp, a apărut o prevestire că Gordianus nu va domni mult timp, fiindcă s-a produs o eclipsă de soare, încît puteai crede că este noapte și nu se putea lucra nimic fără să se aprindă luminile. După acestea, poporul roman s-a dat plăcerilor și satisfacțiilor, pentru a uita necazurile suferite.

În timpul consulatului lui Venustus și al lui Sabinus, în Africa s-a produs împotriva lui Gordianus al III-lea un complot în frunte cu Sabinianus¹⁷; dar Gordianus astfel l-a înăbușit, prin guvernatorul Mauretaniei, după ce conspiratorii au fost asediați, încît toți au venit la Carthagina, ca să-l predea pe Sabinianus, mărturisindu-și vina și cerînd iertare. Liniștindu-se lucrurile în ceea ce privește Africa, în timp ce erau consuli Gordianus pentru a doua oară și Pompeianus, s-a dezlănțuit războiul persic. În acest timp Gordianus, devenit adolescent, înainte de a pleca la război, a luat în căsătorie pe fiica lui Misitheus¹⁸, un bărbat foarte înțelept pe care l-a considerat demn de rudenie din cauza elocvenței sale și pe care îndată l-a făcut prefect. După aceasta, conducerea lui nu mai părea nici puerilă, nici demnă de dispreț, din moment ce era sprijinit de sfaturile unui foarte bun socru, iar el însuși, datorită unor sentimente mai ferme începuse să aibă o oarecare înțelepciune și nu se mai lăsa vîndut de eunuci și de oamenii palatului, care erau încurajați de naivitatea și indulgența mamei sale.

24 Există o scrisoare a socrului său adresată lui Gordianus și alta a lui Gordianus însuși către socrul său, din care se înțelege că, datorită sprijinului din partea socrului, domnia lui a devenit mai corectă și mai înțeleaptă. Conținutul acestora este următorul:

„Socrul și prefectul Misitheus către stăpînul său fiu și Augustus. Sîntem cu toții fericiți că am fost eliberați de o mare nenorocire a timpului, din cauza căreia toate erau vîndute datorită eunucilor și acelor care-și păreau prieteni (în realitate erau dușmani îndirjiți): și aceasta cu atît mai mult cu cît ție ți se pare o reformă plăcută, astfel încît este clar pentru toată lumea că erai străin de toate viciile existente înainte, mult venerabile fiu al meu. Căci cine ar fi putut suporta ca eunucii să dispună de posturile de conducere ale armatei, să disprețuiască răsplata cuvenită muncii, să trimită la moarte sau să elibereze, în schimbul desfriului și pe plată, pe aceia cărora nu li se cuvenea? cine ar fi putut admite să fie secătuit tezaurul statului de către aceia care-ți erau în mod viclean prieteni de fiecare zi și organizau comploturi, ca să te înșele; fiindcă toți cei mai răi se înțelegeau între ei, pentru a propune măsuri împotriva celor buni și a-i îndepărta pe cei cinstiți, recomandau pe cei blestemați sau îți divulgau, în sfîrșit, convorbirile secrete. Să aducem mulțumiri zeilor că, datorită voinței tale, situația a fost restabilită. Este îmbucurător pentru mine faptul că sînt socrul unui bun conducător, care se interesează de toate, pe toate vrea să le știe și care a îndepărtat pe acei oameni, datorită cărora, înainte, totul era vîndut ca la licitație“.

25 Iată, de asemenea, scrisoarea lui Gordianus către socrul său:

„Împăratul Gordianus Augustus către tatăl său și prefectul Misitheus. Dacă zeii atotputernici n-ar proteja imperiul roman, am fi vînduți și acum de către eunucii cumpărați, ca la licitație. Acum, în sfîrșit, înțeleg că nici unii ca Feliciones n-ar fi trebuit să fie nu-

miți în fruntea cohortelor pretoriene, nici legiunea a patra n-ar fi trebuit să fie încredințată lui Serapammonus și, ca să nu le mai numesc pe toate, multe n-ar fi trebuit să fac din cele ce am săvârșit. Dar mulțumesc zeilor că, datorită intervenției tale, care nu precupești nimic, am învățat ceea ce, stînd închis între zidurile palatului, nu puteam să aflu. Căci ce-aș fi putut face în situația în care mă vindea însăși mama mea care, în înțelegere cu Gaudianus, Reverendus și Montanus, fie că-i lauda pe unii, fie că-i critica pe alții și, cu asentimentul lor ca martori, aprobam ceea ce propuneau ei? Tată, aș vrea să ascuți acest adevăr: este nenorocit împăratul căruia îi este ascuns adevărul, și care, fiindcă el însuși nu se poate plimba prin mulțime, se vede nevoit să-și plece urechea ori să-și însușească cele auzite sau născocite de cît mai mulți“.

Din aceste scrisori, se înțelege că tînărul Gordianus a fost mereu dirijat și corectat de sfaturile socrului său. Unii spun că Misitheus a scris o scrisoare cu același conținut și în limba greacă. Atîta valoare a avut seriozitatea și puritatea sufletească a socrului, încît a făcut din Gordianus, înainte un tînăr absolut necunoscut în afară de descendența nobilă, un împărat strălucit prin faptele sale.

26 A avut loc, sub domnia lui Gordianus, un cutremur de pămînt atît de grav, încît cetăți întregi au pierit, împreună cu locuitorii lor, în deschizătura pămîntului; pentru aceasta au fost organizate imense sacrificii în întreg orașul Roma și pe tot cuprinsul imperiului. Și Cordus spune chiar că, cercetîndu-se cărțile sibiline și îndeplinindu-se cele ce se părea că sînt prevăzute în ele, marea nenorocire a lumii s-a liniștit.

După încetarea cutremurului, în timpul consuliilor Praetextatus și Atticus, Gordianus, deschizînd cele două porți ale templului lui Ianus¹⁹, ceea ce constituia un semn al declarării războiului, a pornit împotriva perșilor cu o armată imensă și cu atîta aur, încît ușor

putea să învingă pe dușmani fie cu trupele auxiliare, fie cu soldații săi. Apoi s-a îndreptat împotriva Moesiei și, de la începutul acestei campanii, a distrus, a fugărit, a alungat și a respins pe toți adversarii din Thracia; după aceea, a sosit prin Siria în Antiochia, care se găsea sub stăpînirea perșilor; aici, după ce a dat mai multe bătălii, a cîștigat victoria și, înlăturînd pe Sapor²⁰, regele perșilor, care venise la domnie după Artaxerxes²¹, a readus în stăpînirea romanilor Antiochia, orașele Carrae și Nisibis, care erau toate de asemenea, sub perși.

27 În realitate, regelui perșilor îi era teamă de împăratul Gordianus, încît, deși era informat atît asupra trupelor proprii, cît și asupra forțelor noastre, totuși și-a retras garnizoanele din orașe, pe care le-a înapoiat intacte cetățîilor, fără să se atingă de bunurile care le aparțineau. Dar toate succesele se datorau lui Misitheus, prefectul și socrul lui Gordianus. În cele din urmă, s-a ajuns ca perșii, care erau temuți și în Italia, să fie sub stăpînirea romanilor prin războiul purtat de Gordianus, iar statul roman să înglobeze întregul Orient.

Există cuvîntarea lui Gordianus către senat, în care, vorbind despre faptele sale de arme, aduce mari mulțumiri prefectului și socrului său Misitheus; din aceasta reproduc o parte, ca să afli din ea adevărul: „Senatori, după cele săvîrșite în timpul marșului și care s-au dovedit demne fiecare de cîte un triumf, ca să redau pe scurt cît mai multe, pe antiochieni, ale căror capete erau ținute sub sulîța persană, i-am eliberat și de regii perșilor și de legile lor. Am adus, apoi, în stăpînirea romanilor Carrae și celelalte orașe. Am ajuns după aceea la Nisibis și, dacă zeii ne-ar fi fost favorabili, ne-am fi dus pînă la Ctesifon. De-ar trăit cît mai mult Misitheus, prefectul și socrul nostru, sub îndrumarea căruia am îndeplinit toate acestea și vom săvîrși pe cele care vor urma! Este datoria voastră să hotărîți rugăciuni publice, să ne asigurați în-

crederea zeilor și să aduceți mulțumiri lui Misitheus⁴. După ce acestea au fost citite în ședința senatului, lui Gordianus i s-au acordat niște cvadrighe cu elefanți și, ca unul care a învins pe perși, s-a hotărât să fie sărbătorit în cadrul triumfului persic; lui Misitheus, i s-a acordat o cvadrigă cu 6 cai și un car triumfal cu următorul titlu: „Lui Misitheus, bărbat eminent, părintele împăraților, prefect al pretoriului, sprijinitorul întregii lumi și întregitorul statului roman, recunoștința senatului și a poporului roman“.

28 Dar această fericire n-a putut fi de lungă durată căci Misitheus a pierit²², după cum spun cei mai mulți, datorită uneltirilor lui Philippus, care a fost numit de el prefectul pretoriului, iar, după cum afirmă alții, de boală, după ce și-a lăsat averea moștenire statului, astfel ca tot ce i-a aparținut să mărească venitul Romei. Atât de mare a fost atașamentul acestui bărbat față de statul roman, încît nu exista vreo cetate vecină mai deosebită în stare să primească armata și pe împăratul roman, care să nu fie aprovizionată în fiecare an cu oțet, grîu, slănină, orz și piine, pe cînd alte cetăți mai mici, unele aveau provizii pentru 30 de zile, altele pentru 40, unele pentru două luni, iar cele care aveau cel mai puțin, pentru 15 zile. Fiind prefect, el făcea chiar controlul armelor soldaților; n-a admis ca bătrînii să se afle sub arme și nici ca vreun copil să primească cu plată rația de alimente. Cerceta toate taberele și șanțurile de apărare, iar de cele mai multe ori vizita noaptea posturile de pază. Era iubit de toți, deoarece îl era dragă și patria și împăratul. Tribunii și comandanții pînă-ntr-atît îl iubeau și-l stimau, încît nici nu voiau să greșească și nici nu greșeau în vreun fel. Se zice că Philippus se temea, pentru multe motive cu înverșunare, de el și de aceea, cu ajutorul medicilor, i-a provocat moartea care s-a întimplat în felul următor: pe cînd Misitheus era chinuit din cauza unei erupții a stomacului, i se indicase de către medici să ia un pahar cu doctorie, pentru a

vindeca boala, dar, schimbându-i-se băutura pregătită, se zice că i-a fost administrată o alta, care să-i agraveze și mai mult boala; și astfel Misitheus și-a dat sufletul.

29 Murind Misitheus sub consului Arianus și Papus, în locul lui a fost numit prefect al gărzii pretoriene Philippus Arabs²³, născut dintr-o familie de jos, dar îngîmfat, care nu s-a putut menține la înălțimea acestei noi și imense situații; el a început imediat să uneltească împotriva lui Gordianus, care-l numise în locul socrului său. El a procedat în felul următor: după cum am spus, Misitheus organizase foarte bine aprovizionarea cu alimente, pentru ca serviciile publice să nu sufere, dar, datorită uneltirilor lui Philippus, corăbiile²⁴ erau abătute din drum, iar soldații erau trimiși în acele locuri în care nu era posibilă aprovizionarea. Îndată după aceasta, a început să semene ură împotriva lui Gordianus printre soldații, care nu înțelegeau că tînărul împărat era înșelat prin mașinațiile lui proprii; mai mult, a răspîndit printre soldați zvonul că Gordianus era tînăr și, deci, nu poate conduce imperiul, că mai bine ar fi să devină împărat unul care știe să cîrmuiască statul și armata; după aceea a corupt și pe comandanți, astfel încît s-a ajuns ca Philippus să fie chemat pe față la domnie. Prietenii lui Gordianus mai întii s-au opus cu deosebită îndîrjire, dar, fiindcă soldații nu puteau răbda de foame, i s-a încredințat lui Philippus domnia, cu dispoziția din partea armatei ca Philippus să conducă împreună cu Gordianus, ca tutore al acestuia.

30 După ce a primit astfel funcția de conducător, deoarece, pe de o parte, Philippus se purta cu îngîmfare față de Gordianus, iar acesta, pe de altă parte, se considera împărat, urmaș de împărați și bărbat dintr-o foarte vestită familie și de aceea nu putea suporta incorectitudinea unui om nelegiuit, s-a plîns la tribunal în fața comandanților și soldaților; spera

că, pe această cale, avînd alături și pe prefectul Maecius Gordianus, o rudă a sa, că va putea face să i se retragă puterea lui Philippus. Dar prin această plîngere n-a realizat nimic, deoarece, pe de o parte, l-a acuzat pe Philippus că, uitînd de binefacerile primite, i se arăta prea puțin recunoscător; iar, pe de altă parte, s-a adresat cu rugăminți soldaților și comandanților, susținînd că, din cauza complotului lui Philippus, și-a pierdut autoritatea în fața tuturor. În sfîrșit, cînd a văzut că este prea puțin prețuit, a cerut, dar n-a obținut ca, cel puțin, să împartă în mod egal puterea cu Philippus. După aceasta, a mai cerut să i se acorde titlul de Caesar, dar nici aceasta n-a dobîndit. A cerut, în cele din urmă, să fie numit prefect în locul lui Philippus, dar nici aceasta nu i s-a acordat. Ultimele rugăminți au fost ca Philippus să-l accepte ca general și să i se asigure viața; la aceasta Philippus aproape consimțise, fără să confirme personal, ci cerînd pentru toate aprobarea și sfatul prietenilor. Dar Philippus, deoarece se gîndea în sine că, datorită dragostei de care Gordianus se bucura în fața poporului roman și a senatului, a întregii Africe, a Syriei și chiar a întregii lumi, fiind nobil, nepot și fiu de împărat, și, pe lîngă acestea, eliberator al statului în urma unor războaie grele, s-ar putea întimpla ca, prin voința armatei, să i se redea acestuia conducerea, — deși prin faptele recente se creaseră împotriva lui resentimentele puternice ale soldaților pricinuite mai ales de lipsa alimentelor, — Philippus a poruncit ca imediat Gordianus să fie îndepărtat din fața lui cu toate protestele acestuia, apoi să fie jefuit și ucis; ceea ce a și fost îndeplinit, deși cu oarecare întîrziere. Și astfel, Philippus a obținut domnia în mod nelegiuit și nedrept.

31 Gordianus a fost împărat timp de 6 ani. Pe cînd acestea aveau loc în Asia, Arguntis, regele Sciților, devasta ținuturile vecinilor, mai ales după ce a aflat de moartea lui Misitheus, după sfatul căruia fusese con-

dus statul roman. Iar Philippus, ca să nu se pară că a obținut conducerea prin cruzime, a trimis la Roma o scrisoare, în care a arătat că Gordianus a murit de boală și că el a fost ales împărat de întreaga armată. Și senatul a fost înșelat în privința unor fapte pe care nu le cunoștea. Philippus a fost deci numit împărat și Augustus, iar pe Gordianus l-au așezat în rîndul zeilor.

Gordianus a fost un tînăr vesel, frumos, plăcut, iubit de toți, glumeț în viață, vestit prin pregătirea sa literară, încît, într-un cuvînt, în afară de vîrstă, nimic nu-i lipsea pentru a fi un bun împărat. Înainte de complotul lui Philippus, era iubit de popor, senat și armată, ca nimeni altul dintre împărați. Cordus afirmă că toți soldații și senatul l-au numit fiul lor, iar întregul popor îl considera desfătarea sa. În sfîrșit, după ce l-a omorît, Philippus n-a îndrăznit să-i ridice statuile, să-i înlătore portretele sau să-i șteargă numele, ci l-a venerat cu gravitate și neobișnuită prefăcătorie, numindu-l întotdeauna zeu chiar în fața soldaților, cu care înfăptuise complotul.

32 Există și acum casa Gordianilor, pe care Gordianus, despre care am vorbit, a împodobit-o foarte frumos. Vila lor se află pe calea Praenestina și are 200 de coloane în tetrastil, dintre care 50 erau din marmoră de Carystos²⁵, 50 din marmoră claudiană, 50 din marmoră de Synnada, 50 din marmoră de Numidia, toate de aceleași dimensiuni; în ea se găsesc 3 bazine de 100 picioare și terme adecvate construcției, cum nu se află nicăieri în întreaga lume, în afară de Roma.

Senatul a hotărît ca urmașii familiei lui Gordianus să fie scutiți — afară de cazul cînd ei voiau altfel — de tutelă, de diverse solii, precum și de contribuția la nevoile publice.

La Roma, Gordianus n-a lăsat nici o construcție, în afară de niște fîntîni publice și băi. Dar băile aparțineau unor particulari, fiind împodobite de el

pentru uz personal. Plănuise construirea, în cîmpul lui Marte, la 100 de picioare de colină, a unui portic cu două laturi în lungime de 1 000 de picioare fiecare; între cele două laturi, trebuia să fie un spațiu de 500 de picioare, mărginit de o parte și de alta de niște peluze plantate cu laur, mlrț și cimșir; iar partea de la mijloc, acoperită cu mozaic, împodobită cu mici coloane și statuete și terminată cu o bazilică de 500 de picioare, urma să servească drept alec de plimbare. Se gîndise, împreună cu Misitheus, ca, după bazilică, să construiască pe numele său niște terme de vară, iar la intrările porticului să instaleze niște terme de iarnă, în interior fiind porticul și spațiul verde. Acum, toate aceste locuri sînt ocupate de proprietăți, grădini și edificii particulare.

33 Sub Gordianus, au existat, la Roma, 32 de elefanți, dintre care el însuși adusese 12 și Alexander 10; 10 cerbi nordici, 10 tigri, 60 lei îmblînziți, 30 leopardzi îmblînziți, 10 hiene, două mii de gladiatori ai fișcului, 6 hipopotami, un rinocer, 10 lei, 10 girafe, 20 de măgari sălbatici, 40 de cai sălbatici și alte nenumărate și variate animale, pe care, pe toate, Philippus le-a dăruit sau le-a omorît la jocurile seculare²⁶. Gordianus pregătise toate aceste fiare îmblînzite sau sălbaticice pentru triumful persic; dar dorința poporului n-a fost satisfăcută; căci Philippus a prezentat toate acestea la jocurile seculare, cu ocazia binefacerilor și spectacolelor de circ, cînd a sărbătorit 1000 de ani de la întemeierea Romei, în timpul consulatului său și al fiului său.

Cordus afirmă că ceea ce istoria a transmis despre C. Caesar²⁷, s-a întîmplat și cu Gordianus; căci se spune că, după uciderea partizanilor lui Philippus, toți cei care l-au atacat cu sabia (se crede că au fost nouă) au pierit de propria lor mîină, omorîndu-se cu aceleași arme cu care îl străpunseseră pe Gordianus.

34 Aceasta a fost viața celor trei Gordiani care, cu toții, au fost numiți Augusti (doi au fost omorâți în Africa, la hotarele Persiei).

Lui Gordianus soldații i-au așezat mormîntul în apropiere de castrul Circesius la frontierele Persiei, adăugîndu-i o inscripție în limbile greacă, latină, persană, iudaică și egipteană, că să fie citită de toți: „Divinului Gordianus, învingătorul perșilor, învingătorul goților, învingătorul sarmaților, celui care a înăbușit răscoalele romanilor, învingătorul germanilor, dar care n-a putut învinge pe partizanii lui Philippus“; se crede că această mențiune a fost adăugată ulterior, deoarece, fiind învins de alani, într-o luptă neregulată, murise după ce se retrăsese în tabăra luptătorilor lui Philippus, astfel încît s-a crezut că a fost ucis de partizanii acestuia. Se afirmă că inscripția a fost distrusă de Licinius în acea vreme, îndată ce a dobîndit conducerea, întrucît acesta pretindea că-și trage originea din familia lui Philippus. Am urmărit toate aceste detalii, prea măritule Constantinus, mai ales ca să nu-ți rămînă necunoscut ceva care merită să fie transmis urmașilor.

MAXIMUS ȘI BALBINUS

1 După ce Gordianus cel bătrîn și-a găsit sfîrșitul în Africa împreună cu fiul său, Maximinus s-a îndreptat furios spre Roma, ca să se răzbune pentru faptul că Gordianii au fost numiți împărați. În această situație, senatul s-a adunat în mare grabă în palatul Concordiei în a șaptea zi înainte de idele lui iulie²⁸, în timpul sărbătorilor lui Apollo, căutînd să ia măsurile convenite împotriva furiei unui om atît de neglijuit. Printre ceilalți senatori au intrat în sală, manifestîndu-și pe figură teama din cauza sosirii lui Maximinus, și doi foști consuli, niște bărbați străluciți, Maximus și Balbinus; (cei mai mulți istorici nu pomenesc de Maximus, numind în locul lui pe Puppie-

nus, pe cînd Dexippus și Arrianus susțin că, după Gordiani, Maximus²⁹ și Balbinus au fost aleși împotriva lui Maximinus); dintre aceștia, unul era socotit celebru prin bunătate, celălalt prin virtute și severitate. În timp ce consulul propunea alte probleme pentru dezbateră, cel care avea dreptul primului cuvînt a început astfel: „Într-o împrejurare atît de tulbură, ne preocupăm și punem în discuție lucruri mărunte, aproape băbești, căci de ce este necesar să vorbim despre repararea templelor, împodobirea bazilicii, despre termele lui Titianus sau terminarea amfiteatrului, deși ne amenință Maximinus, pe care l-ați declarat, împreună cu mine mai înainte, dușmanul poporului, iar cei doi Gordiani, în mîinile cărora era apărarea noastră au fost uciși, și, deși, în momentul de față nu ne rămîne nici un punct de sprijin, ca să putem respira. Hai, senatori, grăbiți-vă și numiți pe împărați. Ce mai așteptați? Luați o hotărîre, pentru ca, în timp ce pe fiecare vă stăpînește teama, să nu fiți copleșiți cu toții de spaimă, ci, mai degrabă, plini de curaj“.

2 Fiindcă în urma acestor cuvinte, toți tăceau, Maximus, care era mai în vîrstă și mai renumit prin merite, virtute și severitate, și-a exprimat părerea că trebuie să fie numiți doi împărați; Vectius Sabinus, descendent al familiei Ulpiilor, a cerut consulului permisiunea de a pune în discuție unele probleme, spunînd: „Senatori, știu că, într-o astfel de situație neobișnuită, trebuie să intervină o acțiune fermă; este necesar să luăm hotărîrile imediate; nu să analizăm, ba chiar să renunțăm la vorbe prea multe și la păreri personale cînd pericolul se apropie. Fiecare trebuie să se gîndească la capul lui, la soție și la copii, la averile pîrintești și strămoșești; pe toți ne amenință Maximinus, un om sălbatic din natură, furios, neîmblînzit și, după cîte se pare, mai furios chiar decît l-ar permite o cauză dreaptă. El înaintează asupra Romei cu armata gata de luptă, avînd taberele așezate pretutindeni, iar

voi pierdeți timpul stînd și discutînd. Nu e nevoie de discursuri lungi; ne trebuie ales un împărat, ba chiar doi: unul care să se ocupe de problemele interne, altul să organizeze lupta; unul care să stea, deci de veghe la Roma, iar celălalt să iasă cu armata în calea bandiților. Dacă sînteți de acord, susțineți-mă; dacă nu, să arătați care sînt mai buni dintre noi, dar eu propun ca împărați pe Maximus și Balbinus, dintre care unul este atît de apreciat în arta militară, încît a înălțat modestia familiei prin strălucirea virtuții, iar celălalt este atît de strălucit prin distincția personală, încît este necesar statului atît pentru delicatețea moravurilor, cît și pentru onestitatea unei vieți petrecute din copilărie în studii și preocupări literare. Aveți, senatori, o propunere, poate mai periculoasă pentru mine decît pentru voi, dar nici pentru voi nu este destul de inofensivă dacă nu veți stabili, ca împărați, pe cei propuși de mine sau pe alții³⁰. După acestea, senatul a aclamat în acordul unanim: „Este drept, este adevărat; toți sîntem de acord cu părerea lui Sabinus. Maximus și Balbinus Augusti, zeii să vă aibă în paza lor. Zeii v-au făcut împărați, zeii să vă păstreze. Apărați senatul de bandiți; vă încredințăm războiul împotriva lor. Să piară dușmanul poporului, Maximinus, împreună cu fiul său. Urmăriți pe dușmanul public; sînteți fericiți voi, care vă bucurați de prețuirea senatului; este fericit statul, care vă va avea conducători. Executați cu hotărîre ceea ce v-a încredințat senatul, primiți cu plăcere ceea ce v-a oferit senatul³⁰”.

3 Cu astfel de aclamații și altele asemănătoare, au fost făcuți împărați Maximus și Balbinus.

După ce au ieșit din senat, mai întii au urcat pe Capitoliu și au închinat rugăciuni zeilor, apoi au convocat poporul la adunare. După ce au informat, prin cuvîntări, despre hotărîrea și alegerea senatului, poporul împreună cu soldații care se adunaseră din întîmplare s-au pronunțat astfel: „Toți cerem ca lui Gordianus să-i fie acordat numele de Caesar”. Acesta era ne-

potul lui Gordianus, copilul fiului acestuia care a fost omorât în Africa, în vîrstă de 14 ani, după cum afirmă cei mai mulți. Acesta a fost adus imediat în senat și declarat Caesar printr-o hotărîre de un gen nou, deoarece ea a fost elaborată în aceeași zi în care a fost pronunțată.

4 Prima acțiune a noilor împărați a fost divinizarea celor doi Gordiani; unii, însă, susțin că unul singur a fost divinizat, adică cel bătrîn, dar eu îmi amintesc că am citit, în cărțile pe care le-a scris în număr destul de mare Iunius Cordus, că amîndoi au fost trecuți în rîndul zeilor, dacă într-adevăr, Gordianus cel bătrîn, s-a spînzurat, iar cel tînăr și-a găsit sfîrșitul în război, ceea ce merită chiar un respect și mai mare, intrucît războiul i-a pus capăt zilelor. În continuare, funcția de prefect al Romei a fost incredințată lui Sabinus, un bărbat serios, asemănător la moravuri cu Maximus, iar funcția de prefect al pretoriului, lui Pinarius Valens.

Dar, înainte de a vorbi despre faptele acestora, socotesc că e mai bine să spun cîteva cuvinte despre caracterul și familia lor, nu așa cum le-a prezentat pe toate Iunius Cordus, care spune de toate, ci cum au procedat Suetonius Tranquillus și Valerius Marcellinus, deși Curius Fortunatianus⁸¹, care a scris în întregime această istorie, a cuprins puține lucruri, iar Cordus, din contră, ne-a transmis chiar prea multe lucruri fără importanță și mai puțin onorabile.

5 Tatăl lui Maximus se numea tot Maximus, un om din popor; după cum spun unii, muncitor fierar; după alții, constructor de căruțe de transport; de la soția sa, numită Prima, a avut acest copil împreună cu alți patru băieți și patru fete, care au murit de tineri. Se zice că, la nașterea lui Maximus, un vultur a aruncat, în cămara casei, care se afla într-un impluvium îngust, o mare cantitate de carne de vacă și, fiindcă nimeni nu îndrăznea să se atingă de ea din teamă reli-

gioasă, vulturul a luat-o înapoi și a depus-o într-un templu din apropiere al lui Jupiter Praestes. În acel timp, aceasta n-a dat de loc impresia unei prevestiri, dar ulterior s-a dovedit că, între întâmplarea cu vulturul și obținerea funcției de împărat, a existat o legătură. Și-a petrecut toată copilăria în casa unui unchi al său, Pinarius, pe care, apoi, când a fost numit împărat, l-a ridicat în funcția de prefect al gărzii pretoriene. N-a făcut studii multe la gramatic și la retor, dar a dat întotdeauna dovadă de virtute militară și severitate. A fost totuși tribun militar, a dobândit alte multe ranguri și, în cele din urmă, pe cel de pretor, bucurându-se de sprijinul material al Pescenniei Marcellina, care l-a primit și l-a crescut ca pe fiul său. Apoi a îndeplinit funcția de proconsul în Bithynia³², după aceea în Grecia și a treia oară în Narbo³³. Fiind, în sfârșit, trimis ca locotenent în Illyricum, a zdrobit pe sarmați, apoi, deplasându-se la Rin, a purtat cu succes bătălii împotriva germanilor. Fiind numit prefect al Romei, s-a dovedit un om foarte înțelept, foarte talentat și foarte serios. De aceea senatul i-a acordat funcția, ca și meritată de împărat cu toate că aceasta nu se admitea unui om nou ca el, provenit dintr-o familie neînsemnată, deoarece în senat mulți au afirmat că nu e nimeni mai potrivit decât el pentru a ocupa tronul imperial.

6 Și cum celor mai mulți le plac detaliile, pot adăuga despre el că era lacom la mâncare, dar foarte reținut la băutură și la dragoste; în familie și în afară de familie, era foarte serios, astfel încât avea porecla de „tristul“. La înfățișare era foarte grav și nepăsător, de statură înaltă, de o constituție fizică foarte sănătoasă, dar de un caracter foarte dur, și totuși drept, încât n-a ajuns niciodată la rezolvarea problemelor prin lipsă de omenie sau cruzime. Când i s-a cerut, întotdeauna a fost iertător și nu se mînia decât atunci când trebuia să-și manifeste supărarea. Niciodată nu s-a pretat la intrigi; era consecvent în

părerile sale și nu s-a încrezut niciodată mai mult în alții, decât în sine. De aceea a fost mult iubit de senat și respectat de popor mai ales că poporul îl văzuse îndeplinindu-și funcția de cenzor și își dădea seama că, în calitate de împărat, severitatea lui se va exercita cu și mai multă tărie.

7 *Balbinus* era de neam foarte nobil; a fost consul a doua oară și guvernatorul unui mare număr de provincii. Căci condusesse, pentru administrația civilă, Africa, Asia, Bithynia, Galatia, Pontul, Thracia și Galliile; a condus uneori și armatele, dar în treburile războinice a mai fost puțin însemnat decât în cele civile. Își atrăsese o mare dragoste prin bunătate, ca și printr-o imensă onestitate și modestie. După cum însuși afirma, era originar dintr-o familie foarte veche, de la *Balbus Cornelius Theophanis*³⁴, care obținuse dreptul de cetățenie romană de la *Gnaeus Pompeius*, ca unul care era foarte apreciat în patria sa, fiind și scriitor de istorie. Era, de asemenea, de statură înaltă, remarcabil prin înfățișarea lui fizică, dar excesiv în plăceri; era împins la aceasta, desigur, de un mare număr de bogății, căci era bogat și de la strămoșii familiei sale, iar pe de altă parte, își strinsese el însuși bogății prin diverse moșteniri. Era un orator strălucit și datorită versurilor sale, devenise renumit între poeții timpului său. Era dornic de băutură, mâncare și dragoste, îngrijit la îmbrăcăminte; nu i-a lipsit nimic care-l putea face plăcut poporului și iubit de senat.

Iată ce am aflat despre viața celor doi împărați³⁵. Unii au socotit, că, așa cum a procedat *Sallustius* care a pus față în față pe *Cato* și *Caesar*, trebuie să compare și aceste două personalități, afirmind că unul era sever, celălalt îngăduitor; unul, bun, — celălalt, hotărât; unul, restrâns în dărnicii, — iar celălalt, plin de toate bogățiile.

8 Acestea sînt cele pe care le-am avut de spus despre caracterul și originea lor.

După ce le-au fost acordate, astfel, toate onorurile și atributele imperiale: puterea tribuniciară, dreptul de proconsul, marele pontificat, și chiar numele de părinte al patriei, și-au început activitatea de conducători. Dar, în timp ce pe Capitoliu se îndeplineau îndatoririle divine, poporul s-a declarat împotriva acordării titlului de împărat lui Maximus. Oamenii de jos se temeau de severitatea acestuia, care credeau că va fi foarte avantajoasă senatului, dar foarte dușmănoasă față de ei. Astfel, s-a întîmplat că au cerut, după cum am spus, împărat pe tînărul Gordianus, care a fost numit imediat și nu li s-a îngăduit să meargă însoțiți de cetățeni înarmați pe Palatin înainte de a fi acordat nepotului lui Gordianus numele de Caesar. Deci, după ce au fost îndeplinite îndatoririle divine și au fost organizate spectacole de teatru și de circ și chiar lupte de gladiatori, fiind îndeplinite ceremoniile pe Capitoliu, Maximus a fost trimis cu o mare armată împotriva lui Maximinus, garda pretoriană rămînînd la Roma. Trebuie să spunem că de atunci a rămas obiceiul ca, înainte de a pleca la război, împărații să ofere poporului lupte de gladiatori și întreceri de vînătoare. Unii spun că, la cei vechi, se organiza împotriva dușmanilor un astfel de sacrificiu pentru ca, sub formă de lupte, să se satisfacă, prin sîngele cetățenilor, pofta zeiței Nemesis, care era considerată ca o forță a soartei. Alții au transmis, în operele lor, ceea ce și eu cred că e mai aproape de adevăr, că, avînd de gînd să plece la război, romanii considerau necesar să ia mai întii parte la lupte între ei și năpustindu-se goi unii împotriva altora, să vadă răni și arme, pentru ca, în desfășurarea războiului, să nu se teamă de dușmanii înarmați și, deci, să nu se îngrozească de răni și sînge.

9 După ce Maximus a plecat, așadar, la război, iar garda pretoriană a rămas la Roma, între aceasta și popor s-a iscat o asemenea răscoală, încît s-a ajuns

la un adevărat război intern; cea mai mare parte a Romei a fost incendiată, templele au fost jefuite, toate piețele au fost mînjite cu sînge, fiindcă Balbinus, care era cam slab, n-a putut potoli răscoala; înaintînd în mulțime, el întindea mîinile către fiecare dintre răsculați și era cit pe ce să fie lovit cu pietre; cum spun unii, a primit chiar lovituri de bici. Și n-ar fi putut liniști tulburarea, dacă n-ar fi adus în fața poporului pe micul Gordianus îmbrăcat în purpură, așezat pe umerii unui om foarte înalt. Văzîndu-l pe Gordianus, poporul și soldații s-au imblinzit în așa fel, încît din dragostea pentru el au ajuns la înțelegere: nimeni, la această vîrstă, niciodată n-a fost atît de iubit, datorită meritelor bunicului și ale unchiului, care-și dăduseră viața în Africa pentru poporul roman, împotriva lui Maximinus: atît de mare valoare au la romani amintirile faptelor bune.

10. Așadar, după ce Maximus a plecat la război, senatul a trimis, în toate regiunile, foști consuli, foști pretori, cvestori, edili și chiar foști tribuni, pentru a determina fiecare cetate să se aprovizioneze cu alimente, să-și pregătească arme, întărituri și ziduri, astfel încît Maximinus să fie hărțuit de fiecare din aceste orașe; s-a dat, de asemenea, ordin ca toată recolta să fie strînsă de pe ogoare în cetăți, pentru ca dușmanul public să nu mai găsească nimic. Pe lîngă acestea, prin oamenii trimiși pentru aprovizionare, au fost expediate către toate provinciile niște scrisori cu indicația că oricine va ajuta pe Maximinus, va fi considerat dușman. În acest timp, la Roma iar s-au ivit ciocniri între popor și soldați și, în timp ce Balbinus prezenta mii de decrete și nimeni nu-l asculta, veteranii s-au retras împreună cu soldații în tabăra pretoriană, iar poporul a început să-i asedieze; și astfel niciodată n-ar fi ajuns la înțelegere, dacă poporul n-ar fi ocupat apeductele. În oraș însă, pînă să se anunțe că soldații au fost liniștiți, au fost scoase și aruncate asupra lor țigle de pe acoperișuri și toate vasele care se aflau în

case, fiind astfel distrusă o mare parte a cetății și devastate multe bogății; căci printre soldați se amestecaseră și bandiți, cu scopul de a jefui toate lucrurile pe care le știau dinainte unde se află.

11 Pe cînd acestea se întîmplau la Roma, la Ravenna, Maximus sau Puppienus pîrgătea războiul cu toate mijloacele, deoarece nutrea o mare teamă față de Maximinus, despre care foarte adesea afirma că nu se va lupta cu un om, ci cu un ciclop.

Pe de altă parte, Maximinus a fost învins lîngă Aquileia și omorît de către ai săi, iar capul lui și cel al fiului său au fost aduse la Ravenna și apoi trimise de Maximus la Roma! Nu trebuie trecut sub tăcere acest devotament față de romani al aquileienilor, despre care se spune că au oferit și părul femeilor drept coarde pentru aruncarea săgeților; iar pe Balbinus, care se temea cel mai mult, l-a cuprins o atît de mare bucurie, încît îndată ce i-a fost adus capul lui Maximinus, a organizat o hecatombă, care este un sacrificiu organizat astfel: se construiesc 100 de altare pe un loc acoperit cu iarbă și pe ele se jertfesc 100 de porci și 100 de oi; dacă sacrificiul este imperial, sînt sacrificați și 100 de lei, 100 de vulturi și cîte o sută din alte animale de acest fel. Se spune că astfel de sacrificii făceau grecii în timpul epidemiilor și că ele au fost organizate chiar de mulți împărați romani.

12 Săvîrșind acestea, Balbinus aștepta cu multe feliicitări pe Maximus care se înapoia din Ravenna cu armata intactă; căci, într-adevăr, Maximinus fusese învins de locuitorii cetății Aquileia și de puținii soldați care se aflau acolo, sub conducerea foștilor consuli Crispinus și Menofilus, care fuseseră trimiși de senat. Maximus însuși se îndreptase spre Aquileia, ca să lase totuși pînă la Alpi în siguranță și să aducă la supunere celelalte regiuni care aparținuseră barbarilor și lui Maximinus. Au fost trimiși, în sfîrșit, la el, ca soli, 20 de senatori, ale căror nume sînt menționate la Cor-

dus (între aceștia, 4 foști consuli, 8 foști pretori, 8 foști cvestori), cu coroane și cu o hotărîre a senatului, prin care i se decernau statui ecvestre de aur. Din această cauză, Balbinus s-a mîniat puțin, susținînd că Maximus a realizat mai puțin decît el, deoarece, în timp ce el însuși a înăbușit atîtea răscoale în țară, Maximus a stat liniștit la Ravenna. Însă a avut mare importanță faptul că Maximus a plecat din proprie voință împotriva lui Maximinus, de aceea i s-a decernat victoria pe care a dobîndit-o fără să știe Maximus. Adăugîndu-și armata lui Maximinus a venit la Roma cu mare strălucire și cu o imensă mulțime, deși soldații erau oarecum triști, fiindcă pierduseră pe împăratul ales de ei și acum aveau pe cei aleși de senat. De altfel, unii nici nu puteau să-și ascundă tristețea, căci ea apărea pe fruntea tuturor; nu se abțineau nici chiar de la unele cuvinte, deși Maximus vorbise în fața soldaților, arătînd că trebuie să uite cele petrecute, le oferise solde mari și eliberase trupele auxiliare, trimițîndu-le în locurile pe care el le propusese. Dar sufletele soldaților, cuprinse de ură, nu puteau fi liniștite. După ce au ascultat aclamațiile senatului, care au impresionat în mod neplăcut pe soldați, aceștia au devenit mai aprinși împotriva lui Maximus și a lui Balbinus, sfătuindu-se mereu între ei ce împărați trebuie să aleagă.

13 Conținutul decretului senatului, pentru care au fost indignați soldații, este acesta: după ce Balbinus și Gordianus împreună cu senatul și poporul roman au ieșit în calea lui Maximus, care intra în Roma, au început aclamațiile publice, care nu puteau fi pe placul soldaților; apoi au intrat în senat, unde, după ce au fost îndeplinite cele ce de obicei se efectuează în împrejurări sărbătorești, s-au rostit următoarele cuvinte: „Așa se poartă împărații aleși cu înțelepciune; așa pier împărații aleși de oameni nepricepuți“. Ori se știa că Maximinus a fost ales de soldați, iar Maximus și Balbinus de senatori. Aflînd aceasta, soldații

au început să se înfurie mai tare, mai ales împotriva senatului, care se părea că triumfă asupra armatei.

Pe de altă parte, Balbinus și Maximus conduceau statul cu mare moderație, spre satisfacția senatului și a poporului roman. De cele mai multe ori prezentau rapoarte în fața senatului, întocmeau legi foarte bune; judecau în mod cumpătat procesele; luau cele mai bune măsuri cu caracter războinic. Și era totul pregătit ca Maximus să pornească împotriva partilor, Balbinus împotriva germanilor, iar tânărul Gordianus să rămână la Roma, în timp ce soldații plănuiau să omoare pe împărați imediat ce se va prezenta ocazia, deoarece faptul că germanii escortau pe Maximus și Balbinus, îi înfură din ce în ce mai mult.

14 Erau, într-adevăr, neînțelegeri între cei doi împărați, dar nedecarate; ele mai degrabă se înțelegeau decât se vedeau, deoarece Balbinus disprețuia pe Maximus pentru originea lui umilă, iar Maximus îl disprețuia pe Balbinus, fiindcă îl considera slab, ceea ce a constituit un prilej potrivit pentru soldații care înțelegeau că împărații în discordie pot fi ușor omorâți. Astfel, în timpul spectacolelor de teatru, pe cînd mulți soldați și curteni erau ocupați, iar la palat împărații rămăseseră singuri cu germanii, s-a produs un atac împotriva lor. Și în timp ce soldații erau în dezordine, s-a comunicat imediat lui Maximus că nu va putea evita mulțimea și furtuna, decât dacă va trimite după germani care din întîmplare se aflau în altă parte a palatului împreună cu Balbinus. Maximus a trimis imediat un agent la Balbinus, ca să-i trimită ajutor. Dar, fiindcă acesta bănuia că Maximus vrea să-i arunce pe germani împotriva sa și credea că dorește conducerea personală, mai întîi s-a considerat înșelat, apoi au ajuns la ciocnire; și, în timp ce împărații se aflau luptînd în mijlocul răscoalei, soldații s-au năpus-tit pe neașteptate asupra lor și, după ce i-au dezbră-cat de hainele regale, i-au scos cu forța de pe Palatin, insultîndu-i, gata să-i sfîșie și voind să-i conducă prin

mijlocul oraşului spre tabără. Dar, îndată ce au înţeles că germanii vin în apărarea lor, i-au omorît pe amîndoi şi i-au părăsit în mijlocul drumului. În acest timp, soldaţii de gardă l-au ridicat pe Gordianus Caesar şi l-au proclamat împărat, adică Augustus, fiindcă nu găseau altul deocamdată. În timp ce soldaţii, care se retrăseseră imediat spre tabără, insultau senatul şi poporul, germanii, nevrînd să lupte fără motiv după uciderea împăraţilor lor, s-au retras spre exteriorul oraşului unde se afla restul trupelor.

15 Un astfel de sfîrşit au avut aceşti buni împăraţi, nedemn de viaţa şi caracterul lor; căci se poate deduce din faptele înseşi că nimeni n-a fost mai viteaz decît Maximus sau Puppienus şi nici mai binevoitor decît Balbinus: într-adevăr, cînd i-a stat în putere, senatul n-a ales niciodată împăraţi răi. La aceasta se adaugă faptul că ei au fost puşi la încercare prin multe onoruri şi funcţii politice, deoarece au ajuns la putere iubiţi de senat şi popor, la o vîrstă înaintată, după ce unul fusese de două ori consul, iar celălalt, de asemenea, consul şi prefect; ei au ajuns astfel iubiţi de senat şi popor, care de fapt se cam temeau de Maximus.

Acestea sînt informaţiile pe care le-am cules despre Maximus, în mare parte de la scriitorul grec Herodianus. Mulţi însă, au afirmat că Maximinus a fost învins lîngă Aquileia nu de Maximus, ci de Puppienus şi că acesta însuşi a fost omorît împreună cu Balbinus, fără să pomenească de Maximus. Atît de mari sînt confuziile şi controversele istoricilor, încît mulţi numesc aceeaşi persoană cînd Maximus cînd Puppienus, pe cînd Herodianus, scriitorul timpurilor sale, îl numeşte Maximus, nu Puppienus, iar scriitorul grec Dexippus susţine că Maximus şi Balbinus au fost aleşi împăraţi după cei doi Gordiani, împotriva lui Maximinus şi că Maximinus a fost învins de Maximus, nu de Puppienus. La acestea, se adaugă neştiinţa unor scriitori, care susţin că micul Gordianus a fost prefectul pretoriului, fără ca acest lucru să se cunoască în public, dar

că, în același timp, acesta a fost adesea purtat pe sus, pentru a fi arătat soldaților.

Maximus și Balbinus au fost împărați timp de un an, după domnia lui Maximinus și a fiului său; cum susțin unii, însă, ei au domnit trei, iar după alții, doi ani.

16 Casa lui Balbinus se află și acum la Roma în cartierul carenelor³⁶; ea este mare și solidă, fiind încontinuu locuită de familia acestuia. Maximus, pe care foarte mulți îl socotesc Puppienus, avea o constituție foarte slabă, dar era foarte virtuos; sub domnia lor, carpii³⁷ au luptat împotriva moesilor și a început războiul împotriva sciților; în acest timp, s-a produs sfârșitul Histriei,³⁸ al cetății Histria, după cum afirmă Dexippus. Acesta îl laudă destul de mult pe Balbinus, spunând că a înaintat cu mult curaj în fața soldaților, care apoi l-au omorât; de asemenea, afirmă că a fost învățat în multe discipline și nu avea teamă de moarte. Despre Maximus neagă, însă, că a fost un bărbat în felul în care l-au prezentat cei mai mulți greci; pe lângă acestea, adaugă faptul că atât de mare a fost ura aquileienilor împotriva lui Maximinus, încât făceau din părul femeilor lor corzi, pentru a putea arunca săgețile.

Dexippus și Herodianus, care au urmărit această istorie a împăraților, spun că Maximus și Balbinus au fost împărați, fiind aleși de către senat împotriva lui Maximinus după uciderea celor doi Gordiani în Africa și că, împreună cu aceștia, a fost ales și cel de al treilea Gordianus, care era copil. Dar la cei mai mulți scriitori latini nu găsim numele de Maximus, ci aflăm, ca împărat împreună cu Balbinus, pe Puppienus, afirmându-se chiar că cel care a luptat la Aquileia cu Maximinus a fost Puppienus, pe când, după mărturia istoricilor amintiți, Maximus nici n-a luptat împotriva lui Maximinus, ci a rămas la Ravenna, unde a aflat că victoria a fost câștigată. Dar, după părerea mea, Puppienus este unul și același cu Maximus.

17 De aceea am prezentat și o scrisoare de felicitare, scrisă de consulul din acea vreme lui Puppienus și lui Balbinus în care este exprimată bucuria că aceștia au consolidat statul după domnia bandiților nelegiuți:

„Claudius Iulianus către împărații Puppienus și Balbinus. Îndată ce am aflat că, prin voința lui Jupiter Optimus Maximus, a zeilor nemuritori și a senatului și cu asentimentul neamului omenesc, voi ați primit sarcina de a apăra statul roman de crima banditului nelegiuit și a conduce treburile imperiului după legile romane, voi cei mai curați și neînvinși împărați, deși n-am aflat aceasta dintr-o scrisoare a voastră, ci din decretul senatului, pe care mi l-a comunicat prea strălucitul meu coleg, Celsus Aelianus; am felicitat orașul Roma, pentru salvarea căreia ați fost aleși; am trimis felicitări senatului, căruia, datorită prețurii pe care v-a acordat-o, i-ați redat vechea demnitate; am felicitat Italia, pe care ați salvat-o de devastarea groaznică a dușmanilor; am felicitat provinciile, cărora, deși ruinate de lăcomia fără margini a tiranilor, le-ați redat speranța salvării; în sfârșit, am trimis felicitări legiunilor și trupelor auxiliare, care pe întregul glob pămîntesc adoră chipul vostru, pentru faptul că, înlăturînd rușinea trecută, au aflat prin voi imaginea demnă a imperiului roman. Pentru aceasta n-a existat niciodată nici o voce atît de puternică, nici o elocvență atît de fericită, nici un talent atît de fecund, care să poată exprima cu demnitate toată fericirea publică. Cit de mari și importante sînt toate acestea am putut constata chiar de la începutul conducerii voastre, cînd ați repus în funcțiune legile romane, ați readus la loc de cinste egalitatea înăbușită, bunăvoința care dispăruse total, viața și obiceiurile romane, libertatea, dreptul de succesiune și moștenire. Ar fi greu să enumăr toate acestea, cu atît mai mult să continui expunerea celor cuvenite la nivelul necesar. Căci cum să expun sau să subliniez faptul că, datorită vouă, ne-a fost redat dreptul la viață, în timp

ce banditul, după ce a împrăștiat pretutindeni în provincii tot felul de călăi, se îndreptase cu mînie, după cum însuși declarase, împotriva înaltului ordin al senatului. Modestele mele forțe n-ar putea să exprime nu numai fericirea publică, dar nici chiar bucuria sufletului meu însuși, pentru că îmi este dat să văd că sînt Augusti și adevărați conducători ai neamului omnesc, niște oameni, pe care am dorit întotdeauna să-mi judece, ca niște vechi cenzori, moravurile și modestia mea. Căci, deși m-am bucurat, după cum s-a confirmat, de încrederea împăraților anteriori, mă mîndresc mai mult cu aprecierile voastre, tocmai fiindcă sînt mai serioase. O, dacă zeii ar acorda fericire acestei lumi romane, și i-o vor acorda, desigur! Cînd mă gîndesc la voi, nu pot să am decît aceeași dorință pe care învingătorul Carthaginei a adresat-o zeilor: să mențină puterea romană în situația în care se afla atunci, întrucît nu există alta mai bună. Și eu îi rog, de asemenea, să vă păstreze imperiul, atît de șubred pînă acum, în situația pe care voi i-ați consolidat-o“.

18 Această scrisoare demonstrează că Puppienus este același cu acela căruia, după numele tatălui său, cei mai mulți îi spun Maximus; de altfel, pentru această perioadă, la scriitorii greci nu se găsește numele lui Puppienus, după cum la cei latini nu se găsește cel de Maximus, iar cele înfăptuite împotriva lui Maximinus sînt atribuite cînd lui Puppienus, cînd lui Maximus. Dar să-l credem pe Fortunatianus, care afirmă că numele lui era Puppienus, iar Maximus se numea după porecla tatălui, pentru ca, în felul acesta, toți cei care vor citi această carte, să nu mai aibă nici o îndoială asupra celor de mai sus.

CEI DOI VALERIANI

de Trebellius Pollio¹

VALERIANUS CEL BĂTRÎN

1 Regele regilor Velsolus către Sapor²: „Dacă aş şti că romanii pot fi învinşi vreodată definitiv, m-aş bucura pentru tine de victoria pe care mi-o înfăţişezi dar, fiindcă, datorită fie destinului, fie virtuţii lui, acest popor este foarte puternic, fii atent ca nu cumva faptul că ai capturat pe un împărat bătrîn⁴, şi aceasta chiar prin viclenie, să nu-ţi fie spre nenorocire ţie sau urmaşilor tăi. Gîndeşte-te cîte popoare învinse de ei nu au fost transformate din duşmane în părţi componente ale imperiului lor. Am auzit, desigur, că i-au învins gallii⁶ care au dat foc acestei imense cetăţi, dar care au devenit supuşii romanilor; dar africanii nu i-au învins? Şi acum, ei sînt în mod sigur, supuşii romanilor. Pentru a nu aduce exemple mai întinse, dar poate mai puţin cunoscute, Mithridate din Pont a stăpînit odată Asia întregă, dar a fost, şi el, învins; şi Asia este acum a romanilor. Dacă îmi ceri sfatul, foloseşte această ocazie, pentru a încheia pacea şi dă-le înapoi pe Valerianus. Eu te felicit pentru norocul tău, dacă totuşi ai şti să te foloseşti de el⁴.

2 Velenus⁶, regele Cadusilor, i-a scris astfel: „Am primit cu plăcere trupele auxiliare pe care mi le-ai redat întregi şi nevătămate; dar nu mă bucur prea mult că a fost prins Valerianus, împăratul împăraţilor. Te-aş felicita mai degrabă, dacă ar fi lăsat liber, căci romanii sînt mai de temut atunci cînt sînt învinşi. Acţionează, aşadar, cum este îngăduit unui om înţelept; să nu te înflăcăreze prea mult norocul care dezamăgeşte pe mulţi. Valerianus are şi un fiu împărat şi un nepot cu titlul de Caesar şi posedă întreaga lume romană, care, toată, se va ridica împotriva ta. Trimite, deci, înapoi pe Vale-

rianus și încheie cu romanii pacea care ne va fi de folos împotriva popoarelor pontice“.

3 Artabasdes⁷, regele armenilor, a trimis lui Sapor o astfel de scrisoare: „Iau parte la bucuria gloriei tale, dar mă tem ca nu cumva să suporti înfrîngeri în aceeași măsură în care provoci războaiele. Pe Valerianus îl cer și fiul și nepotul și comandanții romani și Gallia întreagă și Africa întreagă și întreaga Spanie și toată Italia și popoarele toate, care se află în Illyricum, în orient și în Pont, toate care sînt prietenele romanilor sau sînt sub stăpînirea lor. Tu nu ai făcut decît să capturezi un bătrîn, dar ți-ai atras dușmănia tuturor popoarelor lumii, poate și împotriva noastră, care ți-am trimis ajutoare, sîntem vecinii voștri și suferim pentru voi care nu încetați să vă războiți între voi“.

4 Bactranii, hiberii, albanii și tauroscii n-au vrut să primească scrisorile lui Sapor; în schimb, au scris ei către generalii romani, cerîndu-le ajutoare, pentru a elibera pe Valerianus din captivitate.

Și, în timp ce Valerianus îmbătrînea în captivitate la perși, Odenatus⁸ din Palmyra, după ce și-a organizat o armată puternică, a readus statul roman aproape în vechea situație. A pus stăpînire pe tezaurul regelui, a capturat, de asemenea, ceea ce regii perșilor considerau mai de preț decît tezaurele, pe concubinele lui. De aceea, temîndu-se și mai mult de generalii romani, datorită intervenției lui Ballista și Odenatus care-l speriaseră, Sapor s-a retras repede în regatul său; și astfel, între timp, s-a pus capăt războiului persic.

5 Acestea sînt demne de aflat despre Valerianus, a cărui viață lăudabilă se ridicase pînă la o glorie atît de mare, încît, după ce a îndeplinit în mod deosebit toate onorurile și magistraturile, a devenit împărat, nu cum se obișnuiește, printr-o răscoală a poporului sau prin aclamațiile armatei, ci pe dreptul meritelor sale și cu asentimentul aproape al întregii lumi. În sfîrșit, dacă

li s-ar fi oferit tuturora posibilitatea de a-și exprima părerea asupra împăratului pe care-l vor, n-ar fi fost ales altul.

Și, ca să știi cât de mare a fost forța meritelor publice ale lui Valerianus, voi menționa decretul senatului, care demonstrează părerea pe care acest ilustru ordin a avut-o întotdeauna asupra lui.

Pe când erau consuli cei doi Decii⁶, în ziua a 6-a înainte de calendele lui Noiembrie, în timpul unei ședințe a senatului, care se întrunise în palatul Dioscurilor la cererea împăraților și se proceda la exprimarea părerii fiecărui senator în parte în legătură cu alegerea unei persoane în funcția de censor (căci Decii o puseseră în puterea ilustrului senat), îndată ce pretorul a adresat astfel, întrebarea: „Ce părere aveți, senatori, despre cel care trebuie ales censor?"; și, după ce a cerut părerea celui dintii dintre senatori, în absența lui Valerianus (el se afla atunci într-o campanie militară împreună cu Decius), toți au izbucnit într-un singur glas, derogând de la regula exprimării părerii personale: „Viața lui Valerianus este a unui adevărat censor. Să ne judece pe toți el, care este mai bun decât noi toți; el să-și exprime părerea asupra senatului, ca unul căruia nu i se poate imputa nici o vină; el să judece comportarea noastră, deoarece lui nu i se poate obiecta nimic. Valerianus a fost censor din copilărie și a rămas censor toată viața lui; a fost un senator înțelept, modest și demn; a fost prietenul celor buni, dușmanul tiranilor, al crimelor și al viciilor. Pe el îl alegem toți censor; exemplul lui vrem să-l urmăm toți. Fiind cel dintii dintre noi prin noblețea familiei și a strămoșilor, desăvârșit în viață, strălucit prin studiile sale și distins în comportarea sa, el este exemplul întregii lumi antice". După ce acestea au fost susținute în mod repetat, au adăugat: „Toți sîntem de această părere" și ședința a fost ridicată.

6 Îndată ce a aflat despre această hotărîre a senatului, Decius a convocat pe toți demnitarii palatului, a

propus să fie chemat și Valerianus și, după ce în fața celor mai distinși bărbați, a fost citit senatului decretul, a afirmat următoarele: „Te felicit, Valerianus, pentru judecata senatului și pentru dragostea izvorită din adîncu inimii lumii întregi! Primește cenzura pe care ți-a încredințat-o statul roman și pe care numai tu o meriți, pentru a veghea asupra moravurilor noastre. Tu vei cumpăni cine trebuie să rămînă în senat, tu vei restabili vechea importanță a ordinului cavalerilor tu vei reglementa dreptul de proprietate, vei stabili impozitele, vei delimita și vei face recensămîntul averilor publice; ție ți se va acorda autoritatea întocmirii legilor; tu va trebui să hotărâști asupra rangurilor militare, vei veghea asupra armatelor și asupra Palatinului nostru; tu vei emite hotărîri despre noi toți, despre judecători, despre magistrații cei mai distinși, în afară de prefectul Romei, de consulii obișnuiți, de regele sacrificiilor și de cea mai mare fecioară dintre vestale — dacă va rămîne curată. Se vor strădui să-ți fie de folos, desigur, și aceia pe care nu-i poți judeca“. După ce Decius și-a spus cuvîntul, Valerianus s-a exprimat astfel: „Te rog, prea înalte împărat, să nu mă alegi pentru această grea funcție, ca să judec poporul, armata, senatul, pe magistrații întregii lumi, pe tribuni și pe generali; acestea aparțin aceluia care deține numele de Augustus; vouă vă aparține cenzura; ea nu poate fi îndeplinită de un particular; eu cer îngăduința de a nu mi se acorda această onoare, pentru care nu am nici experiența, nici încrederea necesară, iar împrejurarile se împotrivesc unei astfel de autorități în așa măsură încît calitățile oamenilor nu au nevoie de cenzură“.

7 Aș putea prezenta multe alte probe, hotărîri ale senatului și păreri ale fruntașilor despre Valerianus, dacă acestea nu v-ar fi cunoscute în cea mai mare parte și dacă nu mi-ar fi rușine să ridic prea sus pe un bărbat care a fost doborît de o necesitate fatală. Acum voi reveni la Valerianus cel tînăr.

VALERIANUS CEL TÎNĂR

8 Valerianus cel tînăr¹⁰ s-a născut dintr-o altă mamă decît Gallienus; era distins la înfățișare, demn de laudă datorită modestiei sale, strălucit prin erudiție în raport cu vîrsta, de un caracter foarte plăcut, departe de slăbiciunile fratelui său; a fost numit Caesar de tatăl său, care nu era la Roma, iar de la fratele său — cum susține Caelestinus — a primit titlul de Augustus. În viața sa, nu prezintă altceva demn de remarcat, decît că s-a născut dintr-o familie nobilă, a primit o foarte bună educație și a fost ucis în chip nenorocit. Fiindcă știu că sint foarte mulți care, citind pe un mormînt o inscripție pe numele „Valerianus împărat“, socotesc greșit că, după moartea sa, corpul lui Valerianus cel bătrîn, care a fost luat prizonier de perși, a fost trimis în patrie, ca să nu se strecoare vreo eroare, am considerat că trebuie să restabilesc adevărul pe calea scrisului că Valerianus cel tînăr a fost cel înmormîntat în apropiere de Mediolanum, adăugîndu-i-se, din ordinul lui Claudius, titlul: „Împăratul Valerianus“.

Socotesc că nu este necesar să vorbim mai mult nici despre Valerianus cel bătrîn, nici despre cel tînăr; și, fiindcă mă tem să nu depășesc limitele volumului, dacă voi prezenta și pe Gallienus, fiul lui Valerianus, despre care (lacună) cuvîntul nostru a fost destul de lung (lacună) sau pe Saloninus, fiul lui Gallienus, care se numea tot Gallienus (lacună), adăugîndu-se o nouă carte, să trec la volumul următor (lacună), căci întotdeauna m-am străduit să-ți fiu devotat ție (lacună) și renumelui căruia nu trebuie și nici nu pot să-i refuz ceva.

CEI DOI GALLIENI

de Trebellius Pollio

GALLIENUS TATĂL¹

1 După ce Valerianus a căzut prizonier (căci într-adevăr, de unde ar fi trebuit să începem descrierea vieții lui Gallienus decît, mai ales, de la această nenorocire, care a contribuit la distrugerea vieții lui?), iar statul se afla zdruncinat, deoarece Odenatus preluase conducerea orientului, în timp ce Gallienus se bucura de captivitatea tatălui său, armatele (lacună) rătăceau, murmurau (lacună) comandanții, era o tristețe generală (lacună), fiindcă (lacună) un împărat roman (lacună) era deținut ca prizonier în Persia (lacună).

Așadar, sub consulatul lui Gallienus și al lui Volusianus, Macrianus și Ballista se întrunesc, adună resturile armatei și pun în discuție alegerea unui nou împărat, fiindcă imperiul roman se clătina în răsărit, iar Gallienus se purta atît de indiferent, încît nici nu se pomenea numele lui în fața soldaților. În sfîrșit, s-a găsit cu cale ca Macrianus și fiii săi să fie proclamați împărați și să pornească la apărarea statului (lacună). Prin urmare, (lacună) domnia a fost acordată lui Macrianus (lacună). Iată motivele pentru care (lacună) Macrianus (lacună) și fiii săi au fost aleși împărați: în primul rînd, faptul că, în acel timp, nimeni dintre generali nu era socotit mai înțelept, nimeni mai potrivit pentru a conduce statul și care să poată, prin averile particulare, să acopere cheltuielile publice; la aceasta se adăuga faptul că fiii lui, niște tineri foarte inimoși, porneau la război cu atîta însuflețire, încît puteau fi dați exemplul legiuinilor în toate acțiunile (lacună) militare.

2 Așadar, Macrianus² (lacună) cere de pretutîndeni ajutoare și, după ocuparea tuturor (lacună) păr-

ților pe care el însuși le fixase (lacună), a organizat astfel războiul (lacună), fiind gata să facă față oricăror acțiuni (lacună), care puteau fi întreprinse împotriva lui. De asemenea, Macrianus a trimis pe Piso, unul din nobilii și fruntașii senatului, în Achaia, pentru a înlătura pe Valens care conducea acolo provincia cu putere de proconsul. Dar Valens, aflînd că Piso vine împotriva sa, a pus mîna pe putere. Așadar Piso s-a îndreptat spre Thessalia și, după ce a fost ales împărat cu numele de Thessalicus, a fost ucis de numeroși soldați trimiși acolo de Valens. Iar Macrianus, reținînd după liniștirea lucrurilor pe unul din fii în orient, a sosit mai întîi în Asia, apoi s-a îndreptat spre Illyricum. Aici, avînd cu sine pe unul din fiii săi și o armată de 30 000 de soldați, s-a ciocnit cu un general, numit Domitianus, al lui Aureolus, care-și însușise domnia împotriva lui Gallienus; dar Macrianus și fiul său, numit tot Macrianus, au fost învinși, iar armata lor s-a predat împăratului Aureolus.

3 După ce, astfel, aproape întreaga lume a fost tulburată, îndată ce Odenatus a aflat că Macrianus a fost omorît împreună cu fiul său, că la domnie se află Aureolus și că însuși Gallienus conduce prea slab treburile statului, s-a îndreptat cu armată spre cel de-al doilea fiu al lui Macrianus, cu scopul de a-l captura, dacă-l va ajuta norocul. Dar ofițerii care se găseau împreună cu fiul lui Macrianus, numit Quietus, înțelegîndu-se cu Odenatus și la instigația lui Ballista, prefectul lui Macrianus, l-au omorît pe Quietus, și, aruncîndu-i corpul peste zid, s-au predat cu toții imediat lui Odenatus. Astfel, Odenatus a devenit împăratul aproape al întregului orient, în timp ce Aureolus deținea Illyricul, iar Gallienus, Roma. Pe de altă parte, Ballista a omorît pe mulți emiseni, la care se refugiaseră soldații lui Macrianus, împreună cu Quietus și administratorul tezaurului, astfel încît aproape întreaga cetate era distrusă. În acest timp, Odenatus ca și

cum acționa în interesul lui Gallienus, lua măsuri ca tot ce se petrecea în realitate să i se comunice acestuia.

Dar Gallienus, după ce a aflat că Macrianus a fost omorât împreună cu fiii săi, ca și cum ar fi fost sigur pe situație și ar fi reprimat pe tatăl său, s-a dat plăcerilor și petrecerilor: a organizat spectacole de circ și de teatru, lupte, dansuri, vânători și lupte de gladiatori și a chemat poporul la petrecere, ca în zilele victorioase; iar când cei mai mulți erau triști din cauza captivității tatălui său, el se înveselea peste măsură, socotind ca o glorie faptul că tatăl său părea că fusese amăgit de dorința virtuții. Era clar că, neputând suporta cenzura tatălui său, îi producea plăcere faptul că severitatea părintească nu-i mai stătea amenințătoare deasupra capului.

4 Aproape în același timp, Aemilianus³ a luat puterea în Egipt și, după ce a ocupat hambarele, a aruncat asupra multor orașe nenorocirea foamei. Dar, producându-se un atac, Theodotus, generalul lui Gallienus, l-a prins și l-a trimis (lacună) împăratului (lacună) viu. Iar Egiptul (lacună) a trecut de partea lui Aemilianus, (lacună) fiind spînzurat (lacună), soldații (lacună) atunci (lacună).

În timp ce Gallienus continua să trăiască fără grijă în petreceri și huzur, înțelegînd să conducă statul așa cum copiii își plăsmuiesc puterea în timpul jocului, gallii care, prin temperament, sînt nestatornici, nemaiputînd suporta niște împărați slabi, desfrînați și care înjoseau virtutea romană, au chemat la conducere pe Postumus⁴, chiar cu consimțămîntul armatelor care-și manifestau nemulțumirea pentru faptul că împăratul nu era preocupat decît de plăcerile lui. Împotriva acestuia, Gallienus (lacună) a dus armata (lacună) în orașul în care venise (lacună) Postumus (lacună) să asedieze (lacună) începuse (lacună); pe cînd gallii apărau orașul, Gallienus a fost lovit de o săgeată în timp ce făcea înconjurul zidurilor. Postumus a domnit timp de șapte ani și a apărat cu toată tăria pe gallii de toți

barbarii care îi înconjurau. Constrins de aceste împrejurări, Gallienus a încheiat pace cu Aureolus, cu scopul de a-l ataca pe Postumus și, după prelungirea războiului prin diferite asedieri și lupte, a obținut unele succese, dar a suferit și înfringeri. La aceste nenorociri s-a adăugat și faptul că Scythii năvăliseră în Bithynia și distruseseră cetățile; apoi, dându-i foc, au devastat îngrozitor Astacon, care s-a numit după aceea Nicomedia. În cele din urmă, toate regiunile lumii fiind ațitate, ca printr-o conspirație generală, împotriva statului roman, chiar și în Sicilia s-a dezlănțuit un fel de război al sclavilor, din cauza bandiților care se răspândiseră în tot locul și care cu greu au fost înfrinți.

5 Toate acestea se întâmplau din disprețul față de Gallienus. Căci niciodată nimic nu este mai dispus la îndrăzneală pentru cei răi și la speranță pentru cei buni, decât atunci când împăratul rău este temut sau când cel desfrinat este disprețuit.

În timpul consulilor Gallienus și Faustianus, în mijlocul atitor distrugerii provocate de război, s-a produs și un îngrozitor cutremur de pământ și un întuneric, care a durat mai multe zile; s-a auzit și un tunet ce nu provenea din cer, ci din mijlocul pământului care mugea, iar din cauza lui au fost distruse multe ateliere împreună cu muncitorii lor și mulți oameni au murit de spaimă. Acest dezastru a fost și mai înfiorător în orașele Asiei; s-a produs o mișcare a pământului și la Roma și în Libya. Pământul s-a deschis în foarte multe locuri, apărînd în șanțuri apă sărată; înseși apele mării au năvălit în multe orașe. S-a încercat, apoi, împăcarea zeilor prin cercetarea cărților sibiline și s-a efectuat, după indicațiile găsite în ele, un sacrificiu lui Jupiter Salvatorul. Căci, pe lângă celelalte, se răspândise, atât la Roma cît și în orașele achaeice, o atât de mare epidemie, încît într-o singură zi au pierit de aceeași boală 5 000 de oameni.

Astfel, pe lângă faptul că împotriva noastră aveam o soartă furioasă, în timp ce într-o parte erau cutremure de pământ, în alta eclipse de soare și în alte părți epidemia devasta lumea romană, iar după capturarea lui Valerianus și asedierea celei mai mari părți a cetăților gallice, Odenatus purta războaie, Aureolus hărțuia (lacună) și Aemilianus ocupase Egiptul, peste toate acestea, o parte a goților (lacună) despre care s-a vorbit mai înainte, după ce au ocupat pe traci, au devastat Macedonia și au asediat Thessalonica, astfel încât nicăieri nu se arăta nici cea mai slabă licărire de speranță. Toate acestea, cum am spus de mai multe ori, se datorau disprețului față de Gallienus, omul cel mai destrăbălat, iar, când se simțea în siguranță, cel mai pregătit pentru orice nerușinare.

6 Sub comanda lui Marcianus, s-a dus lupta în Achaia⁵, împotriva acelorași goți care, fiind înfrinți de acheeni, s-au retras. Sciții, însă, care sînt o parte a goților, devastau Asia. A fost jefuit și ars chiar templul Dianei din Ephes, ale cărui bogății erau renumite la toate popoarele. Mi-e rușine să dezvolt ce spunea adesea Gallienus, sub formă de glumă, în timpul cînd se petreceau aceste lucruri spre nenorocirea neamului omenesc. Căci se spune că, atunci cînd s-a anunțat defectiunea Egiptului, a zis: „Ce, fără inul egiptean nu putem trăi?” După ce a aflat că Asia a fost devastată atît din cauza zguduirii elementelor naturale cît și datorită incursiunilor sciților, a afirmat: „Fără floarea de nitru nu putem trăi?” După ce Gallia a fost pierdută, se zice că a rîs și a spus: „Oare statul nostru nu poate fi în siguranță decît numai datorită sprijinul militar al atrabaților?^{5a}”. Tot astfel în sfîrșit, glumea și cînd a pierdut celelalte părți ale imperiului, ca și cum aceasta s-ar fi produs în paguba unor umili slujbași. Și, pentru ca vremii lui Gallienus să nu-i lipsească nici o nenorocire cetatea bizantinilor, strălucită în războaiele navale, cheia Pontului, a fost astfel devastată de soldații aceluiași Gallienus, încît

nimeni n-a supraviețuit; pentru a reprezenta vechimea și strălucirea acestui popor nu se mai găsește la bizantini nici o familie veche, afară de oamenii izolați care au scăpat cu viață, fiind în armată sau prin refugiere.

7 Gallienus a pornit, așadar, războiul împotriva lui Postumus împreună cu Aureolus și generalul Claudius, care era un fruntaș al familiei lui Caesar, Constantius al nostru și care, apoi, a și obținut domnia; ajutat de trupele auxiliare ale celților și francilor, Postumus a pornit la război împreună cu Victorinus, care-i era părtaș la domnie; armata lui Gallienus a ieșit învingătoare în mai multe bătălii cu rezultate variate. Căci apărea citcodată la Gallienus cutezanța unei neobișnuite vitejii; uneori era chiar grav impresionat de nedreptăți. Gallienus a pornit, așadar, pentru a se răzbuna împotriva bizantinilor și, după ce a fost primit într-o zi între zidurile cetății, deși nu credea că va fi posibil acest lucru, călcând tratatul încheiat, a ucis pe toți soldații neînarmați după ce i-a înconjurat cu un lanț de luptători înarmați. În același timp, fiind zdrobiți și sciiții din Asia, datorită vitejiei și experienței militare a generalilor romani, s-au retras și aceștia în țara lor.

După ce au fost omorâți soldații în Bizanț, Gallienus, ca și cînd ar fi dobîndit o mare izbîndă, s-a întors repede la Roma, și, convocînd pe senatori, a organizat sărbătorirea a zece ani de domnie, printr-un nou gen de petreceri și procesiuni pline de strălucire, prin noi forme de plăceri rafinate.

8 În primul rînd, s-a îndreptat spre Capitoliu între senatorii îmbrăcați în togă, în mijlocul cavalerilor și al soldaților îmbrăcați în haine albe, în timp ce întreg poporul înainta în fața cortegiului precedat de aproape toți sclavii și femeile, care purtau torțe ceruite și făclii. De o parte și de alta, înaintau 100 de boi albi cu coarnele împodobite cu aur și avînd pe spate

mătase strălucitoare de culori felurite; în ambele părți înaintea acestora mergeau, de asemenea, pe două rânduri, 200 de mielușele albe și 10 elefanți care se aflau atunci la Roma, 1 200 de gladiatori îmbrăcați strălucitor cu haine ca cele aurite ale matroanelor, 200 de fiare domestice de diferite specii, de asemenea, acoperite cu o îmbrăcăminte bogată, trăsuri cu mimi și tot felul de histrioni, atleți, care, purtând arme inofensive, se prefăceau că luptă. Erau chiar și bufoni care imitau pe ciclopi, tocmai pentru a prezenta lucruri cât mai uimitoare și surprinzătoare; toate străzile vuiau de jocuri, strigăte și aplauze. El însuși, cum am spus, mergea spre Capitoliu la mijloc, îmbrăcat într-o togă brodată și o tunică împodobită cu lauri, între senatori, preoții înșiși fiind îmbrăcați în togă pretextă de purpură. De ambele părți, mai erau vreo 500 lănci aurite, vreo 100 de steaguri, afară de cele care aparțineau diferitelor asociații, dragoni, steagurile templelor și ale tuturor legiunilor. Pe lângă acestea mai erau reprezentate și unele popoare, precum goții, sarmații, francii, perșii, așa încât se aflau în fiecare grup nu mai puțini de 200 de oameni de acest fel.

9 Printr-o asemenea strălucire, acest om absurd credea că înșeală poporul roman, dar romanii, cu dibăcia lor, nu s-au lăsat amăgiți, ci-și manifestau simpatia unii pentru Postumus, alții pentru Regillianus, alții pentru Aureolus sau Aemilianus, alții pentru Saturninus, astfel încât se credea că fiecare din aceștia a și devenit împărat. În acest timp, se iscase o discuție despre Valerianus tatăl, pe care fiul îl lăsase în părăsire și pentru răzbunarea căruia luptaseră cei din afară. Totuși Gallienus nu rămânea impresionat de astfel de lucruri deoarece inima lui stăpînită de plăceri îl îndemna mai degrabă să se intereseze la cei care erau în jurul lui: „Oare, ce avem astăzi de mîncare la prînz? Ce distracții au fost pregătite? Ce fel de mîncare, ce piesă și ce spectacole de circ

vor fi mâine?" După ce s-a terminat astfel drumul spre Capitoliu și după ce s-au celebrat sacrificiile, s-a întors la palatul imperial și, după terminarea ospățului și consumarea mâncărilor, și-a petrecut zilele următoare în distracții publice. Consider că merită să introduc aici și un fel de glumă care nu e lipsită de finețe. Căci, în timp ce era condusă cu o prefăcută strălucire (ce situație ridicolă!) ceata de perși, care arătau ca niște sclavi, niște bufoni s-au infiltrat printre aceștia, cercetînd foarte atent toate și mirîndu-se în gura mare de înfățișarea fiecăruia; iar, cînd au fost întrebați ce urmăresc prin această atitudine neobișnuită, ei au răspuns: „Căutăm pe tatăl împăratului“. Cînd aceasta i-a fost adusă la cunoștință împăratului, n-a manifestat nici rușine, nici amărăciune, nici respect față de tatăl său, ci a poruncit doar ca bufonii să fie arși de vii. Poporul însă a suportat aceasta cu mai multă tristețe, decît și-ar fi putut închipui cineva, iar soldații atît s-au îndurerat, încît nu mult după aceea i-au plătit-o.

10 În timpul consulatului lui Gallienus și al lui Saturninus, a obținut conducerea întregului orient Odenatus, regele palmirenilor, care a afirmat că se consideră demn de o funcție atît de înaltă, datorită faptelor sale vitejești, deoarece Gallienus sau nu face nimic sau înfăptulește lucruri rușinoase, prostești și ridicole. Așadar a declarat imediat război perșilor, pentru a răzbuna pe Valerianus, pe care fiul său îl uitase. Ocupă îndată localitățile Nisibis și Carrae^o, ai căror locuitori s-au predat, criticînd faptele lui Gallienus. Totuși Odenatus s-a purtat respectuos față de Gallienus, căci a trimis la el pe satrapii arestați, fie în semn de insultă, fie pentru a-și demonstra propriile fapte. După ce aceștia au ajuns la Roma, deși Odenatus fusese învingătorul, Gallienus și-a organizat triumful, fără să facă vreo mențiune despre tatăl său, căruia, numai fiind constrins, i-a organizat onorurile divine după ce aflase că a murit, deși era încă în

viață, întrucît vestea pe care o afluase despre moartea lui era falsă. Odenatus, însă, a asediat la Ctesifon⁷ armatele parților și, devastînd toate regiunile dimprejur, a ucis o mare mulțime de oameni. Și, întrucît satrapii din toate regiunile se adunaseră pentru apărarea comună, s-au dat multe și felurite bătălii, dar cu atît mai categorică a fost victoria romană. Deoarece, însă, nu urmărea nimic altceva decît să elibereze pe Valerianus, prea bunul împărat Odenatus presa mereu pe dușmani, deși suferea din cauza greutăților ivite pe un pămînt străin.

11 În timp ce aceste lucruri se petreceau la perși, sciții au năvălit în Cappadocia⁸ și, după ce au cucerit cetățile în urma unui război îndelungat și cu rezultate variate, s-au îndreptat spre Bithynia, de aceea, în aceste împrejurări, soldații s-au gîndit din nou la alegerea unui alt împărat. Iar Gallienus, după obiceiul său, fiindcă nu putea să-i readucă la supunere, i-a omorît pe toți.

Pe cînd soldații își căutau astfel un împărat demn, Gallienus era declarat arhonte la Athena, adică obținea cea mai înaltă magistratură, prin care dorea să fie considerat cetățean grec și să ia parte la sacrificii, ceea ce n-au făcut nici Hadrianus, decît în împrejurări fericite, nici Antonius decît într-o perioadă de pace îndelungată, deși amîndoi erau atît de cunoscători ai literaturii grecești, încît, după părerea unor bărbați de seamă, rar s-au putut găsi savanți care să-i întreaacă. Gallienus voia chiar să fie introdus în numărul membrilor areopagului⁹, disprețuind astfel propria sa patrie; căci, ceea ce nu i se poate nega, era strălucit în elocvență, în compunerea versurilor și în exercitarea tuturor celorlalte arte. El a fost autorul unei culegeri de epitalame, pentru care a fost distins între alți 100 de poeți. Căci, de pildă, cînd cununa pe fiii fraților săi, și, după ce mai multe zile toți poeții greci și latini prezentaseră epitalame, el, în timp ce ținea

mfinile logodnicilor, recita adesea cu voieșie, după cum afirmă unii, versurile următoare:

Hei, copii, uniți-vă prin toate firele între voi
Nici porumbeii să nu vă-ntreacă în șoapte dulci
Nici iedera în îmbrățișări, nici scoicile în sărutări.

Mi-ar trebui prea mult timp ca să-i reproduc versurile și cuvântările, prin care s-a distins la timpul său, atât între poeți, cât și între oratori. Dar altceva se cere unui împărat și altceva unui orator sau unui poet.

12 Îi sînt lăudate, desigur, și faptele lui cele mai bune, căci, îndată ce a aflat că Odenatus a nimicit pe perși, că Nisibis și Carrae au fost readuse în stăpînirea romană, ca și Mesopotamia noastră întregă și că, în sfîrșit, a ajuns la Ctesifon, că regele a fugit, satrapii au fost prinși și cei mai mulți dintre perși omoriți, că, sub consulatul fratelui său Valerianus și al rudei sale Lucilius, l-a numit Augustus pe Odenatus și, urcîndu-l pe tronul împărătesc, a poruncit să i se bată o monedă, pe care să fie reprezentați, trăgînd la carul său, prizonierii perși, ceea ce au primit cu plăcere și senatul și orașul și toți oamenii epocii sale. Pe lîngă acestea, era și foarte spiritual. Pentru a-i demonstra subtilitățile, evident, se cade să redăm cîteva lucruri edificatoare: de pildă, după ce a trimis în arenă un taur imens, iar vînătorul ieșise pentru a-l străpunge, fără a reuși, însă, să-l omoare, deși animalul îi apăruse de 10 ori în față, împăratul a trimis totuși vînătorului o coroană și, deoarece toți murmurau, întrebîndu-se cum se explică faptul că este încoronat un om atât de neputincios, el a dispus să se comunice prin aprod: „Este foarte greu să nu poți străpunge de 10 ori un taur“. La fel, fiindcă cineva vînduse soției sale niște nestemate false în locul celor adevărate, iar ea voia să-l pedepsească pentru înșelătorie, împăratul a poruncit să fie prins și, prefăcîndu-se că-l aruncă în fața unui leu, a cerut ca din cușcă să se dea drumul unui clapon; tuturor celor care se mirau de un lucru atât

de ciudat, a dat ordin să li se comunice prin aproad: „El a suferit înșelătoria pe care însuși a comis-o!“, apoi a dat drumul negustorului.

În timp ce Odenatus era ocupat cu războiul împotriva perșilor, iar Gallienus era, după cum obișnuia, preocupat cu nemerniciile lui, sciții, construindu-și corăbii, au ajuns la Heracleea¹⁰ și, apoi, s-au retras pe pământul propriu încărcăți de pradă, deși învinși în bătălia navală, mulți au pierit din cauza naufragiului.

13 În același timp, însă, datorită intrigilor vărului său, Odenatus a fost ucis, împreună cu fiul său, Herodes, pe care-l numise chiar împărat. Atunci, soția lui, Zenobia, deoarece copiii care-i rămăseseră, Herennianus și Timolaus, erau mici, și-a însușit ea însăși domnia și a condus mult timp, nu femeiește, nici după obiceiul feminin, ci cu mai multă hotărîre și îndemînare, nu numai decît Gallienus (căci orice fecioară ar fi putut conduce mai bine decît el), dar chiar decît mulți alți împărați. Îndată ce i s-a anunțat moartea lui Odenatus¹¹, Gallienus, după ce, cu ajutorul generalului Heraclianus, și-a adunat buni luptători, a pregătit războiul împotriva perșilor în scopul unei prea tîrzii răzbunări a tatălui său, demonstrînd calitățile unui comandant iscusit. Totuși Heraclianus, după ce a pornit împotriva perșilor, fiind învins de către palmireni, a pierdut pe toți soldații pe care-i adunase, în timp ce Zenobia a condus bărbătește pe palmireni, ca și pe cele mai multe populații din orient. În acest timp, sciții, trecînd cu corăbiile peste Pontul Euxin, au înaintat spre Dunăre și au provocat multe pierderi grave pe pământul roman. Aflînd acestea, Gallienus a însărcinat pe bizantinii Cleodamus și Athaenus cu restaurarea și întărirea orașelor, după care s-au purtat lupte în jurul Pontului, barbarii fiind învinși de comandanții bizantini. Pe de altă parte, Venerianus a obținut asupra goților o victorie într-o luptă navală, în timpul căreia el însuși a pierit de o moarte eroică. Apoi goții au devastat Cyzicul¹², Asia și întreaga

Achaia; după aceea, fiind învinși de atenieni sub comanda lui Dexippus, istoricul acelor timpuri și, alungați din aceste ținuturi, goții au cutreierat prin Epir, Macedonia și Moesia. În acest timp, ațîțat de nenorocirile publice, Gallienus a ieșit în calea goților care treceau prin Illyricum și, atacîndu-i prin surprindere, a ucis pe foarte mulți dintre ei. Înțelegînd situația, sciții s-au apărat construind o întăritură din căruțe și au încercat să fugă peste muntele Gessax¹³. Apoi Marcianus a avut un rezultat nedecis al luptei (lacună), ceea ce a ațîțat pe toți sciții la răscoală.

14 Și, într-adevăr, Heraclianus a dat această dovadă de devotament față de statul roman. Dar, fiindcă nu mai puteau suporta nerușinarea atît de mare a lui Gallienus, Marcianus și Heraclianus au făurit un plan ca unul dintre ei să pună mîna pe domnie; (lacună); în realitate a fost ales Claudius, bărbatul cel mai bun dintre toți, cum vom arăta la locul potrivit; el nu era la adunare, dar, datorită respectului de care se bucura în fața tuturor, era considerat demn de funcția de conducere, ceea ce s-a și confirmat după aceea. El este acel Claudius, din care-și trage originea Constantius, împăratul care veghează acum asupra destinelor statului nostru. În acțiunea de a ridica la domnie pe Claudius, el au fost sprijiniți cu înțelepciune și iscusință de un oarecare Ceronius sau Cecropius, comandantul dalmaților. Dar, fiindcă nu puteau să dobîndească domnia cit timp Gallienus era în viață, au hotărît că trebuie să-l atace prin vicleșug în așa fel, încît, puterea romană, copleșită de atîtea nenorociri, să îndepărteze această pată nerușinată de la conducerea neamului omenesc, pentru ca nu cumva statul roman, aservit teatrului și circului, să piară datorită atracției plăcerilor. Vicleșugul a fost organizat astfel: Gallienus era în conflict cu Aureolus care se declarase împărat; de aceea, aștepta, din zi în zi, evenimentul grav și insuportabil al sosirii împăratului uzurpator. Cunoscînd aceasta, Marcianus și Cecropius au trans-

mis lui Gallienus vestea că Aureolus este pe punctul de a sosi. Așadar Gallienus a pornit în grabă cu soldații, care erau convinși că merg la o luptă adevărată; dar a fost omorât de ucigașii trimiși în urmărirea lui. Se zice că împăratul a fost străpuns chiar de sabia lui Cecropius, comandantul dalmaților, cum afirmă unii, lângă Mediolanum, unde, după puțin timp, a fost omorât și fratele acestuia, Valerianus¹⁴, despre care mulți spun că a avut titlul de Augustus, alții pe cel de Caesar, iar alții că n-a fost nici una nici alta; ceea ce nu este conform adevărului, căci după prinderea lui Valerianus, găsim scris în faste: „În timpul împăratului și consulului Valerianus“, cine altul ar fi putut fi, așadar Valerianus, decît fratele lui Gallienus? Toate acestea sînt clare cu privire la legăturile de rudenie, nu se știe sigur, însă despre demnitatea lui și, cum au început unii să vorbească, despre înalta lui autoritate.

15 După uciderea lui Gallienus, s-a produs o foarte mare răscoală a soldaților, care, în speranța prăzii și a devastărilor publice, spuneau că le-a fost răpit un împărat folositor, necesar statului, hotărît și potrivit în născocirea dușmăniei; de aceea hotărîrea comandanților a fost ca soldații să fie potoliți prin mijloacele de împăcare obișnuite. După ce li s-au promis, astfel, cîte 20 de bani de aur și îndată ce suma le-a fost distribuită (căci suma din tezaure le era la dispoziție), militarii au luat hotărîrea să-l introducă pe tiranul Gallienus în fastele publice. După liniștirea ostașilor, a primit conducerea Claudius, un bărbat cinstit și respectat pe bună dreptate, iubit de toți cei buni, prietenul patriei și al legilor, agreat de senat, bine cunoscut de popor.

16 Aceasta a fost viața lui Gallienus prezentată de mine în această lucrare; născut pentru mîncare și plăceri, el și-a pierdut zilele și nopțile în băutură și stricăciune, a făcut ca întregul pămînt să fie devastat

de 30 de tirani¹⁶, astfel încît mai bine decît el au condus statul chiar și femeile. Și ca să nu trecem ușor peste nenorocita-i ingeniozitate, aș mai aminti că primăvara își umplea dormitoarele cu trandafiri; își construia redute din fructe, avea struguri păstrați timp de 3 ani; în miezul iernii, oferea pepeni; învăța și pe alții cum poate fi păstrat mustul de-a lungul întregului an; prezenta smochine verzi și alte fructe mereu proaspete, culese din pomi în lunile nepotrivite dezvoltării lor. S-a culcat întotdeauna pe așternuturi aurite; a cerut să i se confecționeze vase aurite și încrustate cu pietre scumpe; își împrăștia prin păr praf de aur; ieșea în public întotdeauna cu o coroană de raze pe cap¹⁶. La Roma, unde toți împărații erau îmbrăcați în togă, apărea în hlamidă de purpură cu broșe de aur, încrustate cu pietre scumpe; avea o tunică bărbătească de purpură, aurită, cu mîneci; folosea o centură cu pietre scumpe; purta o încălțăminte militară¹⁷, de asemenea cu pietre scumpe, pe cea obișnuită socotind-o inferioară; oferea mese publice; căuta să atragă poporul prin distribuire de vin și ulei; fiind membru al senatului, dădea ajutoare colegilor săi. A invitat, la intrarea sa în funcția de consul și pe matroane, iar celor care îi sărutau mîna le oferea cîte 4 bani de aur cu propria sa efigie.

17 Îndată ce a aflat că tatăl său Valerianus a fost luat prizonier, se spune că a afirmat ceea ce a zis cel mai bun filozof¹⁸ la moartea fiului său: „Știam că l-am născut muritor“, schimbînd expresia astfel: „Știam că tatăl meu este muritor“. Și n-a lipsit chiar unul, ca Annius Cornicula, care îl lăuda în chip nesincer ca pe un împărat plin de fermitate (dar era mai rău cel care credea astfel). Adesea mergea pe stradă însoțit de cîntecul flautistului și se retrăgea în cîntec de orgă, fiindcă porunca să i se cînte și la plecare și la întoarcere. Vara, făcea baie de 7 sau de 6 ori, iar iarna, de două sau de trei ori pe zi. Bea întotdeauna din

cupe de aur, disprețuind sticla, despre care spunea că e prea obișnuită. Întotdeauna a schimbat vinurile și niciodată, la aceeași masă, n-a băut două pahare din același vin. Adesea, în sufrageria sa, stăteau la masă și concubinele. La desert, aproape întotdeauna, invita bufoni și mimi. Când se plimba în grădinile care-i purtau numele, era însoțit de toți funcționarii de pe Palatin: mergeau și prefectii, erau de față și șefii secretariatului, care, la ospete și la înot, se scăldau împreună cu împăratul. Erau admise adesea și femeile: de obicei, reținea la el fetele frumoase, și lăsa celorlalți femeile bătrâne și urite, spunând că astfel înțelege să se distreze, deși ruinase aproape întregul imperiu.

18 A fost de o extremă cruzime față de soldați, din care omora câte trei și patru mii în câte o zi.

A dat ordin să i se ridice o statuie mai mare decât colosul, în felul celor care erau dedicate Soarelui, dar a pierit înainte ca aceasta să fie terminată; de altfel, o concepute în astfel de dimensiuni, încît părea de două ori mai mare decât colosul. Voia, însă, ca statuia să fie așezată pe vârful muntelui Esquilin, purtînd în mîină o lance așa de mare, încît prin interiorul acesteia să se poată urca un copil pînă în vîrf. Aceasta i s-a părut o prostie și lui Claudius și lui Aurelianus, mai ales că pentru măreția statuii poruncise să se confecționeze un car cu cai care să fie așezați deasupra soclului. El însuși își propusese să prelungească porticul Flaminia pînă la podul Molvius, cu patru rînduri de culoare sau cu cinci, cum susțin alții, astfel încît primul rînd să aibă niște stîlpi precedați de coloane cu statui, iar al doilea și al treilea, de cîte patru coloane simple.

Ar fi prea mult să le trec pe toate în lucrarea mea; cine vrea să le afle, să citească pe Palfurius Surra, care a compus jurnalul vieții lui Gallienus. Noi vom reveni la Saloninus.

SALONINUS GALLIENUS¹⁹

19 A fost fiul lui Gallienus și nepotul lui Valerianus; despre el, într-adevăr, aproape că nimic nu este demn de a fi trecut în istorie, afară de faptul că s-a născut dintr-o familie nobilă, a fost educat în chip strălucit și a fost omorât, apoi, nu din cauza sa, ci a resentimentelor provocate de tatăl său. În ceea ce privește numele, există o mare nesiguranță. Căci mulți l-au transmis istoriei sub numele de Gallienus, mulți sub cel de Saloninus: cei care îl numesc Saloninus susțin că a primit această poreclă datorită faptului că s-a născut la Salonae; cei care-i atribuie numele de Gallienus, consideră că se numea astfel după tatăl sau bunicul său, odinioară cel mai deosebit bărbat în stat. S-a păstrat, de altfel, până acum o statuie la poalele muntelui Romulus, la începutul Căii sacre, între templul Faustinei și al Vestei, lângă arcul Fabianus, care poartă inscripția: „Lui Gallienus cel tânăr“, după „Lui Saloninus“, de unde se poate deduce și numele acestui împărat.

Este destul de evident că împăratul Gallienus a rămas la conducerea imperiului timp de 10 ani: am precizat aceasta, deoarece sînt mulți care afirmă că a pierit în al nouălea an al domniei sale. Vom mai arăta, la locul potrivit, că, în timpul domniei lui Gallienus²⁰, s-au produs și alte insurecții, dar am găsit de cuviință ca cei treizeci de tirani să fie prezentați într-un volum separat, deoarece nu se pot spune prea multe despre fiecare în parte, iar, în cuprinsul vieții lui Gallienus, au fost incluse cele mai multe aspecte din viața lor.

De fapt, e de ajuns ce s-a spus în această carte despre Gallienus, căci despre el s-au spus multe și în cadrul vieții lui Valerianus și se vor mai trata unele lucruri și în cartea care se va ocupa de cei 30 de tirani; și nu mi se pare folositor să le repetăm prea des. La aceasta se adaugă faptul că pe unele le-am

lăsat intenționat de o parte, pentru ca urmașii săi să nu se simtă jigniți din cauza prea multor aspecte scoase la lumină.

20 Tu însuși cunoști, desigur, cât se războiesc unii oameni cu aceia care au scris istoria strămoșilor lor și socotesc că îți sînt tot atît de cunoscute cele spuse de Marcus Tullius în cartea sa de precepte și sfaturi intitulată „Hortensius“. Eu mă voi opri, totuși, asupra unui singur fapt care a provocat haz în popor, determinînd, în același timp apariția unui nou obicei: fiindcă cei mai mulți militari, cînd veneau la ospăț își scoteau centura, se spune că Saloninus sau Gallienus, fiind copil, le-a ascuns aceste cingători cu dungi aurite, și, cum era dificil să se caute, în sala palatină. ceva dispărut, oamenii au suportat în tăcere paguba: fiind chemați, din nou, altădată, la masă, ei s-au așezat încinși; cînd au fost întrebați de ce nu-și scot centura, ei au răspuns: „Din respectul pe care-l purtăm lui Saloninus“ și, de atunci, a rămas obiceiul de a se așeza încinși la masă, în prezența împăratului. Trebuie să menționez că sînt alții care cred că obiceiul a luat naștere din altă împrejurare: ei afirmă că la masa soldaților, care se numea și parandium²¹, — fiindcă avea rolul de a-i pregăti pentru război, — militarii participau încinși; deosebirea constă în faptul că, chiar în prezența împăratului, la masa de seară, toți stăteau neincinși. Am introdus acestea, fiindcă le consider demne de a fi amintite și cunoscute.

21 Acum să trecem la cei treizeci de tirani care au existat în timpul lui Gallienus, datorită disprețului față de un împărat rău; despre ei trebuie să spun puține lucruri și pe scurt, căci cei mai mulți dintre aceștia nu sînt demni să ocupe cu numele lor un volum întreg, deși unii sînt de părere că au dat dovadă de virtute și că au fost de mare folos patriei. Sînt atît de felurite părerile despre numele lui Saloninus, încît unii cred că respectă mai bine adevărul,

afirmînd că s-a numit astfel după mama sa Salonina (Iacună), deși împăratul a iubit-o nebunește pe Pipara, fiica nelegitimă a regelui (Iacună); Gallienus împreună cu ai săi își făcea întotdeauna părul blond.

Despre anii de domnie ai lui Gallienus și Valerianus se transmit lucruri atît de nesigure, încît, deși e clar că ei au condus imperiul timp de 15 ani — că, deci, Gallienus a ajuns pînă la al 15-lea an, iar Valerianus a fost prins în cel de-al 6-lea an, — sînt alții care transmit în operele lor că împăratul Gallienus a domnit 9 ani, alții 10, deși este știut că el a sărbătorit la Roma zece ani de domnie, că, după decenalii, a învins pe goți, a încheiat pacea cu Odenatus, a inițiat o înțelegere cu Aureolus, a luptat împotriva lui Postumus și al lui Lollianus, autorul multor fapte dintre care unele izvorau din virtute, iar cele mai multe, din nerușinare; căci se spune că întotdeauna își petrecea nopțile în cîrciumi și că ducea o viață ușuratică alături de proxeneți, mimi și bufoni.

CEI TREIZECI DE TIRANI

1 După ce am scris mai multe cărți, într-un stil mai degrabă obișnuit decît istoric sau oratoric, am ajuns la acel șir de ani, în care, în timpul domniei lui Gallienus și Valerianus, au apărut cei treizeci de tirani, datorită faptului că, pe de o parte, Valerianus, era copleșit de marile nenorociri ale războiului persic, iar, pe de alta, Gallienus era disprețuit nu numai de bărbați, dar chiar și de femei, așa cum se va arăta la locul potrivit. Dar, fiindcă aceștia au fost învăluiți în obscuritate, ca unii care s-au năpustit spre conducerea statului din felurite părți ale lumii, încît nici cei mai înțelepți scriitori nu pot spune și nici nu pot cerceta prea multe despre ei, iar unii istorici greci și latini îi trec chiar sub tăcere, de nici nu le pomenesc numele; și, fiindcă, în sfîrșit, cei mai mulți au transmis, în priverința lor, lucruri atît de felurite, — m-am gîndit să-i prezint pe toți într-un singur volum. Prezentarea mea va fi scurtă, mai ales pentru faptul că nu e bine să repet cele pe care le-am mai spus despre ei în cadrul vieții lui Valerianus sau a lui Gallienus.

CYRIADES¹

2 Deși bogat și de origine nobilă, fugind de tatăl său pe care-l supărau destrăbălarea și moravurile lui decăzute, Cyriades, plecă la perși cu o parte din aurul luat de-acasă și o mare cantitate de argint. După ce s-a asociat cu regele Sapor și l-a îndemnat să pornească cu război împotriva romanilor, îl atrase mai întîi pe acesta și apoi pe Odomaste spre teritoriul roman. După ce a fost cucerită Antiochia și Caesarea, a primit numele de

Caesareanus și, după aceea, pe acel de Augustus; iar după ce a zguduit, prin teroarea forțelor sau a îndrăznelii, întregul orient și, apoi, și-a ucis propriul părinte, — ceea ce unii istorici afirmă că nu s-a întâmplat, — el însuși a fost omorît, datorită curselor alor săi, în timp ce Valerianus se îndrepta cu război împotriva perșilor. Istoria nu ne-a transmis nimic mai mult care să fie demn de amintire despre acest tiran, pe care l-au făcut cunoscut doar refugiarea la perși, uciderea tatălui, cruda sa tiranie și cea mai mare destrăbălare.

POSTUMUS²

3 Era un bărbat foarte viteaz în război, foarte statornic în timp de pace, serios în toate aspectele vieții, astfel încît Gallienus i-a încredințat supravegherea vieții și moravurilor, precum și îndrumarea, în exercitarea autorității imperiale, a propriului său fiu, Saloninus, care fusese trimis în Gallia; dar, după cum susțin cei mai mulți (ceea ce nu se potrivește cu caracterul lui), Postumus a nesocotit încrederea acordată și, omorînd pe Saloninus, a pus mina pe putere. După cum au transmis cu mai multă dreptate alții, deoarece gallii urau cu înverșunare pe Gallienus și nu puteau suporta să-i conducă un copil, l-au proclamat împărat pe acela căruia de fapt i se încredințase conducerea, iar soldații trimiși în acest scop l-au omorît pe tinărul Saloninus. Primit cu plăcere de întreaga armată și de toți galii, el s-a purtat astfel timp de 7 ani, după moartea lui Saloninus, încît a reușit să consolideze situația în Gallia, în timp ce Gallienus își petrecea vremea în petreceri și circiumi și își consuma viața în dragoste cu o femeie străină. Gallienus a purtat împotriva lui un război atunci cînd a fost rănit de o săgeată. Într-adevăr, se bucura de o mare stimă la toate popoarele gallice pentru faptul că, în momentul cînd toate popoarele germanice erau în fierbere, el a reușit să consolideze vechea securitate a imperiu-

lui roman. Dar, în timp ce-și exercita cu foarte mare energie sarcinile imperiale, a fost omorât, la instigația lui Lollianus³, datorită cunoscutei predispoziții permanente pentru răscoală a gallilor.

Cine se interesează de meritele lui Postumus, va putea înțelege aprecierea de care se bucura din partea lui Valerianus din următoarea scrisoare, pe care acesta a trimis-o gallilor: „Am numit comandant al graniței de la Rin și guvernator al Galliei pe Postumus, un bărbat cât se poate de potrivit cu seriozitatea gallilor, în prezența căruia nu pierе nici soldatul în tabără, nici dreptatea în for, nici justiția în tribunale, nici demnitatea în senat și care respectă fiecăruia ceea ce îi aparține; pe acesta îl apreciez înaintea tuturor, ca unul care ar merita pe bună dreptate scaunul imperial și pentru care sper că-mi veți aduce mulțumiri. Chiar dacă voi fi înșelat în părerea pe care mi-am făcut-o despre el, să știți că nicăieri nu poate exista cineva care să fie aprobat în totul. Fiului acestuia, cu numele de Postumus, care, deși tânăr, se dovedește demn de tatăl său, i-am acordat, de asemenea, tribunatul Voconților“.

POSTUMUS CEL TÎNĂR⁴

4 Despre acesta aproape că nu se poate spune nimic altceva decît că a fost numit Caesar de către tatăl său, apoi Augustus în onoarea lui însuși și că a fost omorât împreună cu tatăl său atunci cînd, fiind chemat în locul lui Postumus, Lollianus a primit conducerea imperiului care i s-a oferit de către galli. Demn de menționat este faptul că s-a distins în declamații, astfel încît unele din controversile lui ajungeau să fie confundate cu cele care aparțin lui Quintilianus, pe care, de la prima vedere, lectura unui singur capitol îl arată ca cel mai fin declamator al neamului roman.

LOLLIANUS

5 Din cauza răscoalei lui Lollianus, a fost omorât, în Gallia, Postumus, bărbatul cel mai viteaz dintre toți, după ce acesta, în vremea când Gallia se afla într-o situație dificilă datorită vieții dezordonate a lui Gallienus, a readus statul roman în vechea sa situație. A fost, într-adevăr, foarte viteaz, dar, datorită amintirii acestei răscoale, s-a bucurat la galli de o autoritate mai mică în raport cu meritele sale. A fost omorât de Victorinus, fiul Vitruviei sau al Victoriei, care apoi a primit numele de mamă a taberei militare și de Augusta, dar, ferindu-se de imensitatea unei răspunderi atât de grele, a transferat conducerea mai întâi lui Marius, apoi lui Tetricus și fiului acestuia. De altfel, Lollianus a fost de mare folos patriei sale; căci el a reconstruit cele mai multe cetăți ale Galliei și câteva redute militare, pe care Postumus le construise timp de 7 ani pe pământ străin și care, după uciderea acestuia, fuseseră jefuite și incendiate de germani în timpul unui atac produs prin surprindere. Apoi, a fost ucis de soldații săi din cauza muncilor grele la care aceștia erau supuși. Așadar, în vreme ce Gallienus făcea să slăbească autoritatea romană, în Gallia, mai întâi Postumus, apoi Lollianus, după aceea Victorinus și în cele din urmă Tetricus (căci despre Marius nu mai spunem nimic) au fost susținătorii numelui roman în această parte a imperiului. Am convingerea că toți aceștia au apărut printr-o putere divină, pentru ca tocmai atunci, când acea degradare publică era însoțită de nenorocirile celei mai neîntîlnite corupții, să nu li se dea germanilor posibilitatea de a pune stăpînire pe pămîntul roman. Căci, dacă, de comun acord cu celelalte populații, și germanii ar fi năvălit pe teritoriul roman în felul în care procedaseră goții și perșii, aceasta ar fi însemnat sfîrșitul dominației respectabilului nume roman. Dar viața particulară a lui Lollianus, ca și a lui Postumus, a fost în multe privințe obscură; ei au fost străluciți prin virtutea lor personală și nu prin autoritatea nobleței de familie.

VICTORINUS⁵

6 Fiindcă vedea că e atacat de forțele numeroase ale lui Gallienus și că nu numai că este necesar ajutorul soldaților, dar chiar e nevoie și de un al doilea împărat, Postumus cel bătrîn a chemat în participare la domnie pe Victorinus, un bărbat cu mari calități militare, și a pornit împreună cu el la luptă împotriva lui Gallienus. În cele din urmă, fiindcă acesta primise numeroase ajutoare din partea germanilor, războiul s-a prelungit timp îndelungat și ei au fost învinși. După moartea și a lui Lollianus, a rămas la conducere numai Victorinus; dar, fiindcă provocase corupția în familiile militarilor, a fost și el răpus, la Agrippina⁶, de către un grefier militar în timpul unui complot organizat de acesta împotriva împăratului, care îi necinstise soția. Pe de altă parte, fiul său, numit tot Victorinus, a fost, de asemenea, omorît încă fiind copil, după ce primise numele de Caesar de la mama sa Vitruvia sau Victoria — numită mama taberei militare — și după ce fusese omorît tatăl lui la Agrippina. Despre acesta s-au spus multe lucruri de către mulți scriitori, fiindcă a fost foarte viteaz și, în afară de înclinarea spre desfrîu, era un foarte bun împărat. În această privință, credem că este de-ajuns să reproducem un pasaj din cartea unui oarecare Iulius Atherianus, în care autorul vorbește astfel despre Victorinus: „Socotesc că nu trebuie să preferăm pe nimeni lui Victorinus, care a condus Gallia după Iulius Postumus: nici pe Traianus în ceea ce privește virtutea, nici pe Antoninus în privința bunăvoinței, nici pe Nerva în ceea ce privește seriozitatea, nici pe Vespasianus, privind gospodărirea venitului statului, nici pe Pertinax sau Severus în ceea ce privește corectitudinea vieții și disciplina militară. Dar toate aceste calități au fost umbrite de tendința spre desfrîu și pasiunea lui pentru femei, încît nimeni nu îndrăznește să-i descrie calitățile în operele literare, toți fiind de acord că și-a meritat pe-

deapsă⁴. Dar, fiindcă aceasta este părerea pe care au avut-o scriitorii despre Victorinus, mi se pare că am vorbit destul despre moravurile lui.

VICTORINUS CEL TÎNĂR

7 Despre acesta nu s-a relatat în scris nimic mai mult decît că e nepotul Victoriei și fiul lui Victorinus și că a dobîndit, de la tatăl său sau de la bunică, titlul de Caesar aproape în același moment, cînd era omorît Victorinus; imediat însă, cuprinși de mînie, soldații l-au ucis și pe el. Există, în sfîrșit, lîngă Agrippina, două morminte modeste, unite printr-o placă de marmoră subțire, pe care se află o singură inscripție: „Aici au fost așezați cei doi tirani Victorini“.

MARIUS

8 După moartea lui Victorinus, a lui Lollianus și a lui Postumus, a domnit numai trei zile Marius, care fusese, după cum se spune, fierar. Despre acesta nu știu ce s-ar putea spune mai mult, decît că ceea ce-l caracterizează în mod deosebit, este durata scurtă a domniei lui. Căci, după cum acelui consul, care îndeplînise această funcție timp de 6 ore la mijlocul zilei, M. Tullius i-a spus în glumă: „Avuserăm un consul atît de sever și de vigilant, încît, în timpul magistraturii lui, nimeni n-a prinzit, nimeni n-a cinat, nimeni n-a dormit“, despre acesta, s-ar putea spune că: într-o zi a fost ales împărat, în alta a fost văzut conducînd, în a treia a fost omorît. Într-adevăr, s-a dovedit conștiincios în viață și a trecut prin toate gradele militare, fiind ridicat pînă la funcția supremă de împărat. Cum fusese fierar, mulți îi spuneau Mamurius, unii Veturius. Dar despre acesta nu spunem mai multe; e de ajuns ce s-a afirmat că nimeni n-a avut miini mai puternice decît el, pentru a lovi sau a arunca, încît se pă-

rea că degetele lui n-au de loc vene, ci numai nervi. Se spune, de asemenea, că a respins niște care de război, care veneau spre el, numai cu degetul arătător, iar pe cei mai puternici îi atingea în așa fel cu un singur deget, încît aceștia se văitau de durere, parc-ar fi fost loviți cu un lemn sau o bucată de fier; mai mult, strivea orice lucru dacă-l strîngea între două degete. A fost omorît de un soldat, cu care lucrase împreună în atelier și pe care-l disprețuise după ce devenise general sau împărat. Se spune că ucigașul a adăugat: „Este sabia pe care tu însuți ai făurit-o“. Se crede că prima lui cuvîntare suna în felul următor: „Știu, camarazi, că îmi puteți obiecta vechea meserie, pe care o cunoașteți cu toții. Dar oricine poate spune ce vrea. O, de-aș mînuie mereu sabia și de n-aș pieri din cauza băuturii, a florilor, a femeilor și a cîrciumilor, cum se întîmplă cu Gallienus, care s-a dovedit atît de nedemn de tatăl său și de noblețea neamului său. Mi se poate obiecta meseria de fierar; numai de-ar recunoaște popoarele vecine că am mînuit fierul spre nenorocirea lor. În sfîrșit, întreaga Alamannia și toată Germania, împreună cu ceilalți dușmani, care sînt în apropiere, să fie convinși că poporul roman este un popor de fier, astfel încît să se teamă mai ales de fierul din noi.

Voi, de asemenea, să nu uitați că v-ați ales un împărat care n-a știut niciodată să mînuiască altceva decît metalul. Spun acestea, fiindcă știu că nimic nu-mi poate reproșa acel nenorocit destrăbălat, decît că am fost făuritor de săbii și alte arme“.

INGENUUS⁸

9 În timpul consulatului lui Tuscus și Bassus, pe cînd Gallienus, ocupat cu băutura și cu cîrciumile, era prietenul proxeneților, al bufonilor și al curtezanelor, degradîndu-și calitățile într-un desfrîu fără margini, a fost ales împărat, de către legiunile din Moesia și cu

asentimentul celor din Pannonia, Ingenuus, care atunci era guvernatorul Pannoniei. Într-adevăr, soldații aveau asigurarea că nici o hotărîre nu este mai înțeleaptă pentru stat, decît de a alege ca împărat, în momentul cînd sarmații primejduiau securitatea statului, pe acela care, prin virtutea sa, era singurul potrivit să redreseze o stare de oboseală și decădere. Motivul care l-a determinat să pună mîna pe conducere a fost teama de a nu fi suspect împăraților, deoarece era foarte viteaz și necesar statului și foarte iubit de soldați, ceea ce ațîța neîncrederea conducătorilor. Dar Gallienus, pe cît era de moale și decăzut, pe atît era, cînd necesitatea o cerea, iute, hotărît, violent și crud; deci atacîndu-l, l-a învins pe Ingenuus și, după ce acesta a fost omorît, s-a năpustit cu sălbăticie asupra moesilor, atît asupra soldaților cît și asupra cetățenilor; nimeni n-a scăpat neatins de cruzimea sa; pînă acolo a ajuns cu asprimea și răzbunarea. încît a distrus pe toți bărbații din majoritatea cetăților. Se spune chiar că Ingenuus, după ce cetatea a fost cucerită, și-a luat viața, strangulîndu-se, pentru ca să nu cadă în puterea crudului tiran. Există, într-adevăr, și o scrisoare a lui Gallienus trimisă de el lui Verianus Celer, în care se dezvăluie caracterul excesiv al cruzimii sale. Eu am înțeles s-o introduc în lucrare, pentru ca să cunoască toți de cîtă cruzime e capabil un om desfrinat cînd i se ivește împrejurarea: „Gallienus către Verianus: Nu voi fi mulțumit, dacă vei ucide numai pe cei înarmați, pe care, în război, și soarta i-ar putea nimici. Trebuie distrusă orice ființă omenească de sex bărbătesc; dacă s-ar putea fără intervenția noastră, să fie nimiciți chiar și bătrînii și tinerii. Trebuie omorît oricine manifestă intenții dușmănoase, oricine se pronunță împotriva mea, împotriva fiului lui Valerianus, împotriva tatălui și fratelui atîtor împărați. Ingenuus a fost făcut împărat: tu sfîșie, omoară, zdrobește, înțelege, sufletul meu, că sînt miniat în inima mea, eu care ți-am scris acestea cu mîna mea“.

REGILIANUS⁹

10 A fost un adevărat destin al statului nostru ca, în timpul domniei lui Gallienus oricine a putut să se avînte la conducerea imperiului. În sfîrșit, a fost ales împărat Regilianus, guvernatorul Illyricului, datorită acțiunii moesilor, care, mai înainte, fuseseră învinși împreună cu Ingenuus și ale căror rude avuseseră de suferit grava răzbunare a lui Gallienus. El a luptat cu vitejie împotriva sarmaților, dar, la instigația roxolanilor, cu asentimentul soldaților și al provinciilor care se temeau ca nu cumva Gallienus să înfăptuiască lucruri și mai grave, a fost și el omorît.

S-ar părea de mirare, dacă v-aș spune care e originea conducerii sale imperiale, căci a obținut domnia dintr-o glumă a soldaților. Împreună cu ofițerii aflați cu el la masă, era și un locțiitor de tribun, care a zis: „De unde credeți că i s-a tras numele de Regilianus?“ altul a răspuns: „Cred că de la domnie“; atunci cel care era de față și urmase cursurile școlare, a început să declîne, ca la gramatică: „Rex, regis, regi; de unde vine cuvîntul Regilianus“, iar soldații, cum sînt un gen de oameni gata să execute ceea ce gîndesc, au sărit cu vorba: „Deci, poate să fie rege“, iar un altul: „Așadar, poate fi conducătorul nostru“, și încă unul: „Zei îi-au pus acest nume de rege“. Ce să spun mai multe, a doua zi, de dimineață, cînd a ieșit din cort, a fost salutat împărat de toți ofițerii. Și astfel, ceea ce alții au dobîndit prin îndrăzneală sau judecată, lui i-a oferit o glumă inteligentă.

Sigur este că Regilianus a fost un bărbat renumit în arta militară, dar de mult suspectat de Gallienus, fiindcă i se părea potrivit pentru conducere; se trăgea din poporul dac și, după cum se crede, era rudă cu Decibalus însuși. S-a păstrat o scrisoare a divului Claudius, pe atunci partițular, în care felicită pe Regilianus, comandantul Illyricului, pentru readucerea la supunere a Illyricului, în vreme ce toate mergeau spre

pieire, datorită indolenței lui Gallienus. Găsind-o în documente autentice, am considerat că e potrivit să introduc și această scrisoare, care a devenit publică:

„Claudius transmite lui Regilianus multe salutări. Ferice de statul care a binemeritat să aibă un bărbat ca tine în tabăra militară; ferice de Gallienus, deși lui nu-i transmite nimeni adevărul nici despre cei buni, nici despre cei răi. Mi-au comunicat însoțitorii împăratului nostru, Bonitus și Celsus, cum te-ai comportat în lupta de la Scupi, câte lupte ai dat într-o singură zi și cu ce repeziciune ai câștigat victoria. Dacă s-ar fi menținut vechile timpuri, ai fi meritat chiar triumful. Ce să spun mai multe? Amintește-ți de fiecare om și fii mai prevăzător în victorie. Te rog să-mi trimiți niște arcuți sarmatice și două mantale cu agrafe, fiindcă și eu însumi ți-am trimis din ale noastre“.

În această epistolă, ni se demonstrează ce părere avea despre Regilianus, — Claudius, al cărui simț de dreptate a fost, fără îndoială, cel mai serios din vremea sa.

Regilianus, într-adevăr, n-a fost avansat de Gallienus, ci de tatăl acestuia Valerianus, ca și Claudius, Macrianus, Ingenuus, Postumus și Aureolus, care au fost omorâți totuși în timpul domniei, deși meritau s-o păstreze. De altfel, în vremea lui Valerianus, s-a întâmplat că toți, pe care i-a numit el comandanți, au ajuns apoi la conducerea imperiului, datorită sprijinului armatei, încît se părea că bătrînul împărat se dovedea, în alegerea conducătorilor de stat, așa cum cerea prosperitatea romană, dacă destinul ar fi permis ca ea să se continue sub un bun împărat. Bine-ar fi fost, dacă aceia care ajunseseră la putere ar fi putut să domnească sau dacă fiul lui Valerianus n-ar fi rămas atît de mult la conducere; numai astfel și-ar fi putut păstra statul nostru strălucirea de odinioară. Dar soarta n-a înțeles să fie prea binevoitoare cu noi din moment ce ne-a răpit pe împărații buni împreună cu Valerianus și, spre nenorocirea patriei, ne-a lăsat mai mult decît ar fi trebuit, pe Gallienus.

AUREOLUS¹⁰

11 Și acesta, care comanda armatele illirice, fiind silit de soldați, așa cum s-a întâmplat cu toții în acea vreme, datorită disprețului față de Gallienus, a luat conducerea imperiului. Și, pe când Macrianus, împreună cu fiul său Macrianus și cu foarte mulți alții, purtau război împotriva lui Gallienus, Aureolus i-a capturat o parte din armată, în timp ce o altă parte a trecut de bunăvoie alături de sine. După ce Aureolus și-a consolidat autoritatea imperială, iar Gallienus a încercat în zadar să atace un adversar atât de puternic, întrucât era angajat și în războiul împotriva lui Postumus, a făcut pace cu el. De altfel, despre aceste lucruri am mai vorbit și va trebui să revin. Aureolus însuși fu omorât, la rîndul lui, de Claudius, după uciderea lui Gallienus; atacîndu-l lîngă podul care acum se numește podul lui Aureolus¹¹, Claudius a pus să-i construiască un mormînt umil, ca unui tiran. Există chiar o înscripție în versuri cu următorul conținut:

„Fericit învingător după multe lupte, Claudius dăruiește, în calitate de supraviețuitor de drept, acest mormînt, ca un ultim omagiu lui Aureolus, căruia i-ar fi permis să trăiască, dacă i-ar fi admis dragostea și devotamentul armatei, care a refuzat, pe bună dreptate, viața tuturor celor nedemni și mai ales lui Aureolus. Claudius, însă, manifestînd îngăduință și îndeplinind ultimele îndatoriri față de corpul lui, îi dedică un pod și un mormînt“.

Iar eu am trecut aceste versuri, așa cum au fost transmise de un gramatic, păstrînd exactitatea, nu pentru că n-aș fi putut să le redau mai bine, ci pentru a fi respectat adevărul istoric, pe care, eu, înaintea celorlalți, am socotit că trebuie să-l păstrez, fără să mă preocup de calitatea stilului oratoric. În realitate, mi-am propus să relatez fapte nu vorbe, mai ales că posed o

mare abundență de fapte, din moment ce mi-am propus să descriu, în aceeași lucrare, viețile celor treizeci de tirani.

MACRIANUS

12 După ce a căzut prizonier în mâinile perșilor, Valerianus, multă vreme un foarte strălucit fruntaș al cetății, apoi un împărat foarte viteaz, a devenit, în cele din urmă, cel mai nefericit dintre toți, datorită faptului că a îmbătrinit la dușmani și a lăsat după sine urmași nedemni. Ballista, prefectul lui Valerianus și Macrianus, primul său general, înțelegând cât de mult merită Gallienus disprețul tuturor și fiindcă armata dorea un alt împărat, s-au întâlnit pentru a vedea ce e de făcut. Atunci s-a ajuns la concluzia că, întrucât Gallienus se afla prea departe, în timp ce Aureolus își însușea cu forță conducerea, era necesar să fie ales un alt împărat și unul cu adevărat cel mai bun, ca să nu mai apară nici un tiran. După mărturia lui Maeonius Astyanax, care luase parte la consiliu, Ballista a rostit atunci următoarea cuvintare: „Și vîrsta și ocupația și voința mea sînt departe de dorința de a deveni împărat, dar, ceea ce nu pot să neg, doresc și eu un împărat bun; totuși cine este, într-adevăr, acela care ar putea lua locul lui Valerianus, decît unul ca tine, Macrianus! Tu ești viteaz, statornic, integru, stimat de toți și, ceea ce interesează pentru stat, bogat. Ocupă, deci, locul care ți se cuvine, datorită meritelor tale. Pe mine mă poți folosi ca prefect, atît cît vei vrea. Iar tu să ai în stat o astfel de comportare, încît toată lumea romană să se bucure că ai ajuns împărat“. La aceasta Macrianus a răspuns: „Mărturisesc, Ballista, că domnia e un lucru foarte potrivit unui om înțelept. În ceea ce mă privește, și eu vreau să fiu de folos statului nostru, pentru a înălțura de la conducerea legală o astfel de nenorocire, dar aceasta nu se potrivește cu vîrsta mea: sînt bătrîn, nu mai pot călări pentru a fi un exemplu; trebuie să mă

spăl mai des, să mănînc cu mai multă atenție, iar situația mea materială m-a împiedicat multă vreme de la exercitarea armelor. Trebuie să căutăm cîțiva tineri foarte curajoși, nu unul, ci doi sau trei, care, trimiși în diferite părți ale lumii, să redreseze imperiul pe care l-au adus la ruină atît pierderea nenorocită a lui Valerianus, cît și modul de viață al lui Gallienus. Ca urmare a acestor cuvinte Ballista înțelese că Macrianus a lăsat să se întrevadă că susține pe propriii săi copii, de aceea răspunse astfel: „Noi încredințăm statul înțelepciunii tale. Dă-ne, deci, pe fiii tăi, Macrianus și Quietus, tineri foarte viteji, numiți odinioară tribuni de către Valerianus și care, sub conducerea lui Gallienus, tocmai fiindcă sînt buni, nu vor putea scăpa cu viață“. Iar el, dîndu-și seama că a fost bine înțeles, zise: „Îmi dau consimțămîntul; din propria mea avere, voi oferi o soldă dublă soldaților. Tu, Ballista, ca prefect, îngrijește-te să se împartă griu în locurile potrivite; iar eu voi face ca însuși Gallienus, cel mai josnic dintre ființele omenești, să înțeleagă ce pot generalii tatălui său“. Așadar Macrianus fu ales împărat, prin voința tuturor soldaților, împreună cu cei doi fii ai săi, Macrianus și Quietus: și îndată, mai ales că acțiunile din orient fuseseră părăsite, a pornit cu război împotriva lui Gallienus. Dar, în timp ce ducea cu sine 45 000 de soldați, într-o ciocnire cu Aureolus, care s-a produs în Illyricum sau în ținuturile îndepărtate ale Thraciei, a fost învins și omorît, 30 000 de soldați trecînd de partea lui Aureolus. De fapt l-a învins Domitianus, un comandant foarte vitează și foarte dîrz al lui Aureolus, care susținea că-și trage originea de la Domitianus și de la Domitilla.

În ceea ce-l privește pe Macrianus, mi se pare nedrept să trecem peste aprecierea lui Valerianus, exprimată în cuvîntul pe care acesta îl trimisese senatului din ținuturile Persiei. Între altele, el spunea: „Eu, senatori, cînd comandam armatele în războiul împotriva perșilor, am încredințat toate treburile sta-

tului, din punct de vedere militar, lui Macrianus. El vă este vouă credincios, iar mie îmi este devotat; pe el soldatul îl iubește și se teme de el; oricînd o vor cere împrejurările, el va acționa împreună cu armata. Dar toate acestea, senatori, nu ne sînt noi și nemai-auzite. Virtutea acestuia a fost verificată: cînd era copil, în Italia; ca adolescent, în Gallia; ca tînar, în Thracia; ajuns la maturitate, în Africa și, în sfîrșit, ca bătrîn, în Illyricum și Dalmația, cînd s-a purtat vitejește în diferite bătălii, fiind pentru toți un bun exemplu. La aceasta, se adaugă faptul că are băieți tineri, care sînt demni de adunarea poporului roman și de prietenia noastră“ și celelalte.

MACRIANUS CEL TÎNAR

13 Asupra acestuia au fost spuse multe în partea care tratează despre domnia tatălui său; de altfel, niciodată n-ar fi fost ales împărat, dacă n-ar fi inspirat încredere, datorită înțelepciunii tatălui său. S-au spus despre el multe lucruri uimitoare, legate de vitejia specifică vîrstei tinereții. Dar cît valorează, la război, vitejia în fața destinului? Căci, cît a fost de viteaz, el a fost, totuși, învins, împreună cu tatăl său, de Domitianus, care i-a răpit și pe cei treizeci de mii de soldați (după cum am spus mai sus). Se trăgea dintr-o mamă nobilă și dintr-un tată foarte bine pregătit pentru război, care, de la ultima funcție militară, avansase cu o deosebită strălucire, pînă la cel mai înalt post de conducere și în cinstea căruia el ajunsese la domnie.

QUIETUS

14 După cum am mai spus, acesta era fiul lui Macrianus. A fost ales împărat, împreună cu tatăl și cu fratele său, datorită propunerii lui Ballista. Dar, cînd

Odenatus, care stăpînea de mult Orientul, a aflat că Macrianus, tatăl lui Quietus, a fost învins împreună cu fratele său, Macrianus, de către Aureolus și că soldații trecuseră de partea învingătorului sub pretext că susține interesele lui Gallienus, l-a omorît pe Quietus împreună cu Ballista, prefectul comandanților. De altfel, tînărul Quietus s-a dovedit foarte demn de scaunul împărătesc; ca un adevărat fiu al lui Macrianus, ca și fratele lui, Macrianus, amîndoi ar fi putut conduce bine treburile statului, deși situația era dificilă.

Mi se pare că nu trebuie să trec peste o particularitate a familiei Macrienilor, care astăzi, ca întotdeauna, este în floare. Au avut întotdeauna o deosebită stimă pentru Alexandru cel Mare Macedonicul: de altfel, toți îi purtau chipul: bărbații, pe inele și monede; femeile, în fileurile de păr, pe brățări, pe inele și pe orice fel de podoabă, pînă-ntr-atît încît și astăzi se găsesc în familia lui, tunici, cordoane și mantale care au imaginea lui Alexandru brodată în diferite feluri în țesătură. Am văzut de curînd cum Cornelius Macer, un bărbat din aceeași familie, în timpul unei mese oferite de el în templul lui Hercules, prezentînd pontifului o cupă de chihlimbar, care avea în partea de mijloc figura lui Alexandru, iar de jur-împrejur conținea întreaga lui istorie redată pe scurt, cu caractere mărunte, a cerut ca această cupă să fie trecută din mîină în mîină pe la toți cei care se pasionau după un bărbat atît de strălucit. Am povestit aceasta, pentru că se crede că cei care poartă figura lui Alexandru lucrată în aur și argint au noroc în toate acțiunile lor.

ODENATUS¹²

15 Dacă Odenatus, comandantul palmyrenilor, n-ar fi cucerit puterea după capturarea lui Valerianus și în momentul cînd statul roman se găsea în mare difi-

cultate, situația ar fi fost pierdută în Orient. După ce așadar, își luă titlul de rege, împreună cu soția sa Zenobia și cu fiul mai mare, care purta numele de Herodes, și cu cei mai mici, Herennianus și Timolaus, Odenatus își adună armatele și porni împotriva perșilor. A readus în stăpînire mai întii Nisibis și cele mai multe țări din Orient împreună cu întreaga Mesopotamie, pe al cărui rege l-a silit, după ce l-a învins, să se refugieze; urmărind, după aceea, pe Sapor și pe copiii acestuia pînă la Ctesifon și capturindu-i concubinele și o mare pradă, se îndreptă spre Orient, sperînd că va putea să înfrîngă pe Macrianus, care pusese mîna pe putere împotriva lui Gallienus. Dar, după ce Macrianus a pierit în expediția împotriva lui Aureolus și a lui Gallienus, Odenatus omori și pe Quictus fiul lui Macrianus, fără să-l poată suprima, după cum susțin unii, pe Ballista, care cucerise puterea. După ce, în mare parte, situația Orientului fusese consolidată, a fost ucis și el de vărul său, Maconius, care, de asemenea, își însușise puterea. O dată cu Odenatus, și-a găsit moartea și fiul său, Herodes, care fusese ales împărat, alături de tatăl său, după înapoierea din Persia. Cred că zeii au fost foarte supărați pe noi, pentru că, după moartea lui Valerianus, n-au vrut să ni-l păstreze pe Odenatus. Într-adevăr, el, împreună cu soția sa Zenobia, ar fi reorganizat nu numai Orientul, pe care-l readusese în vechea-i situație, ci aproape toate regiunile întregii lumi; căci era un bărbat aprig în războaie. După cîte afirmă cei mai mulți scriitori, avea o deosebită înclinare pentru vînătoare; încă din copilărie, demonstrase o forță bărbătească în prinderea leilor, a leopardzilor, a urșilor și a celorlalte animale sălbatice; trăia întotdeauna în păduri și pe munți, suportînd căldura, ploile și toate relele pe care le conțin în ele plăcerile vînătorii. Fiind călit, datorită acestui fel de viață, el a putut, astfel îndura, în războaiele cu perșii, soarele și praful; tot atît de obișnuită cu ele era, de altfel, și soția sa, care, după părerea multora,

a fost mai energică decît soțul ei; iar, după cum susține Cornelius Capitolinus, era cea mai nobilă și cea mai frumoasă dintre toate femeile din Orient.

HERODES¹³

16 Născut nu de Zenobia, ci de o altă soție de mai înainte a lui Odenatus, Herodes a dobîndit domnia împreună cu tatăl său; era omul cel mai afemeiat dintre toți și într-atît era dominat de desfriul oriental și grecesc, încît avea pînă și corturile încrustate cu figuri, purta fluturi auriți și alte podoabe persane. Bucurîndu-se de talentul lui și stăpînit de afecțiunea părintească, Odenatus i-a dăruit toate amantele, bogățiile și pietrele prețioase luate de la regele Sapor. Față de el, Zenobia manifesta sentimentul unei mame vitrege, ceea ce accentua și mai mult dragostea tatălui. Este tot ce s-a putut afla despre Herodes.

MAEONIUS

17 Era vărul lui Odenatus și, stăpînit nu de altceva decît de o invidie condamabilă, a ucis pe cel mai bun împărat, căruia nimic nu i se putea reproșa în afară de imoralitatea fiului său, Herodes. Se spune că Maeonius a pus la cale această faptă prin înțelegere cu Zenobia care nu putea suferi ca fiul său vitreg, Herodes, să fie numit împărat înaintea fiilor ei, Herennianus și Timolaus. De fapt, el însuși a fost cît se poate de josnic; de aceea a fost numit, din greșeală, împărat. Dar, după puțin timp, a fost omorît de soldați, drept pedeapsă pentru nerușinarea lui.

BALLISTA¹⁴

18 În legătură cu acesta, scriitorii nu sînt de acord dacă a fost sau nu împărat. Căci mulți susțin că, după uciderea lui Quietus de către Odenatus, i s-a acordat

iertare lui Ballista, dar că el a pus mîna pe putere, deoarece nu avea încredere nici în Aureolus, nici în Gallienus, nici în Odenatus; alții scriu că a fost omorît pe cînd trăia ca particular la moșia sa, pe care și-o procurase lingă Dafnis. Mulți pretind că s-a îmbrăcat în purpură și a domnit, după obiceiurile romane, că a condus armatele, făcîndu-le, în numele său, numeroase promisiuni, dar că a fost ucis de soldații pe care Aureolus îi trimisese, ca să-l prindă pe Quietus, fiul lui Macrianus, pe care și-l revendica drept pradă de război. Ballista era un bărbat deosebit de experimentat în problemele conducerii statului. aprig în adunări, renumit în campaniile militare, neîntrecut în problemele aprovizionării cu grîu; iar Valerianus l-a apreciat atît de mult, încît l-a susținut în unele scrisori cu astfel de argumente:

„Valerianus către Ragonius Clarus, prefectul Illyricului și al Galliilor. Dacă ești înțelept, cum știu că ești, dragul meu Clarus, urmează dispozițiile lui Ballista. Trimite informări conducerii imperiului. Vei vedea că el nu împovărează pe cei din provincii; că nu trimite cai decît acolo unde este nutreț; că trimite soldați după aprovizionare numai acolo unde este grîu; nu silește vreun cetățean proprietar de pămînt să dea grîu, dacă nu are sau să trimită caii unde nu au ce paște? Căci nu există un mai bun sistem de aprovizionare, decît dacă alimentele sînt consumate în acele locuri care le produc, pentru a nu păgubi statul cu cheltuielile de transport. Este bogată în cereale Galatia¹⁵, Thracia e îmbelșugată, e plin Illyricul: aici să fie așezată infanteria, deși în Thracia poate ierna și cavaleria, fără daune asupra cetățenilor, căci aici se poate aduna mult fîn de pe cîmp. Pot fi date vin, slănină și alte feluri de alimente în acele locuri care sînt bogate în astfel de produse. Toate aceste dispoziții aparțin lui Ballista, care a ordonat ca din fiecare provincie să se ia ceea ce aceasta produce din belșug, apoi trupele să fie mutate în altă parte. Această hotărîre a fost transmisă printr-un document public“.

Mai există și o altă scrisoare a lui Valerianus, în care-i trimite mulțumiri lui Ballista, arătând că și lui tot acesta i-a dat îndrumări în privința conducerii statului și este foarte mulțumit că, ținând seama de sfatul lui, nu are nici un funcționar care să nu-și îndeplinească sarcina sa, nici un loctiitor de tribun care să nu lucreze bine, nici un soldat care să nu lupte cu succes.

Se spune că acesta a fost omorît, pe cînd dormea în cortul său, de un soldat de rînd, care voia să fie pe plac lui Odenatus. Eu însumi n-am putut afla prea multe lucruri reale, deoarece scriitorii timpului au relatat destule despre activitatea ca prefect, dar puține despre domnia lui.

VALENS¹⁶

19 Strălucind atît în gloria militară, cît și în cea a virtuților civile, acesta îndeplinea pe atunci cu cinste funcția de proconsul în Achaia, unde fusese numit de Gallienus. Dar Macrianus, temîndu-se groaznic de el, fiindcă-l cunoștea destul de strălucit în toate aspectele vieții sau fiindcă-l considera dușman, din invidie pentru virtuțile lui, a dat dispoziție să fie omorît, trimițînd pentru aceasta pe Piso, un bărbat provenit dintr-o foarte vestită familie de fost consul. Întrucît era foarte temător și prevăzător, dîndu-și seama că nu se poate salva astfel, Valens acceptă funcția de împărat, dar în scurt timp fu omorît de soldați.

VALENS CEL BĂTRÎN

20 În timp ce caracterizam pe acest Valens, mi-a venit în minte să vorbesc ceva și despre celălalt Valens, care a fost omorît în timpul împăraților de mai înainte. Căci se susține că era unchiul cel mare al lui Valens, care a fost general sub Gallienus; alții spun

doar atit: că i-a fost unchi. Dar soarta a fost pentru amîndoi aceeași, căci și unchiul a fost ucis cu puține zile după ce fusese proclamat împărat în Illyricum.

PISO¹⁷

21 Trimis de Macrianus, ca să omoare pe Valens, îndată ce a aflat că acesta, prevăzînd primejdiile viitoare, s-a declarat împărat, Piso s-a retras în Thessalia; aici, cu sprijinul cîtorva partizani, a pus mina pe putere și, după ce a primit prin forță titlul de Thessalicus, a fost și el omorît. Era un bărbat de o rară onestitate, încît era poreclit, în vremea sa, Piso Frugi și se spune că se trăgea din acea familie a Pisonilor, cu care se înrudise Cicero, pentru a-și asigura gradul de noblețe. Era foarte mult iubit de toți împărații. Insuși Valens, care-i trimisese ucigași, după cum se spune, a afirmat că nu se va putea justifica în fața zeilor infernului pentru faptul că a poruncit să fie omorît Piso, un bărbat care, deși îi era dușman, era atit de ales, încît nu avea egal în stat.

Am introdus cu plăcere decretul pe care senatul l-a dat în legătură cu Piso, pentru a face cunoscută demnitatea acestuia: „În ziua a VII-a înainte de calendele lui Iulie, anunțîndu-se că Piso a fost omorît de Valens și acesta de soldații săi, Arellius Fuscus, fost consul, care, fiind urmașul lui Valerianus în calitate de fruntaș al senatului, avea dreptul primului cuvînt, a declarat: „Consulul să ceară părerea senatorilor“, iar, după ce i s-a cerut și lui: părerea, a spus: „Cer pentru Piso onoruri divine, senatori, și sînt încredințat că împărații noștri Gallienus, Valerianus și Saloninus vor fi de acord, căci n-a existat un bărbat mai bun și mai hotărît decît el“. După aceasta, cerîndu-li-se părerea, și toți ceilalți au hotărît să i se ridice o statuie, care să fie așezată între statuile triumfale, împreună cu un car tras de patru cai. Statuia se vede într-adevăr și astăzi, dar carul a fost așezat în altă parte cu in-

tenția de a fi transportat după aceea, dar n-a fost încă adus acolo. Căci a fost așezat, inițial, în locul unde acum sînt băile care poartă numele consacrat pentru vecie al lui Diocletianus.

AEMILIANUS¹⁸

22 Există un obicei foarte cunoscut la egipteni ca, pornind de la lucrurile cele mai neînsemnate, să fie atrași, ca niște furioși și demenți, spre situațiile cele mai primejdioase pentru stat. Adesea, din cauza lipsei de atenție la salut sau fiindcă nu li se oferea locul la băile publice, datorită interzicerii vînzării cărnii și legumelor sau discuțiilor cu privire la încălțămînta sclavilor ori la alte lucruri de acest fel, s-a ajuns spre cea mai mare primejdie a statului, pînă la răscoale, astfel încît, în cele din urmă, au fost organizate armate împotriva acestora. Așadar, datorită acestei nebunii obișnuite, fiindcă într-o zi un sclav al guvernatorului din Alexandria a fost omorît de către un militar sub pretext că are sandale mai frumoase decît ale unui soldat, s-a adunat imediat o mulțime de oameni, care s-au îndreptat, fără să știe ce fac, spre locuința comandantului Aemilianus și s-au răzbunat nebunește împotriva lui cu toate mijloacele utilizate în timpul răscoalelor: a fost lovit cu pietre, a fost atacat cu sabia, n-a lipsit nici o armă de atac obișnuite în răscoale. Constrîns de această situație, Aemilianus s-a declarat împărat, deoarece își dădea seama că, oricum, trebuia să piară; a fost de acord cu el și armata Egiptului, mai ales din cauza resentimentelor față de Gallienus. Într-adevăr, noului împărat nu i-a lipsit energia necesară conducerii treburilor publice, căci a cucerit Thebaida și întregul Egipt și, cît i-a stat în putință, a alungat cu viguroasă autoritate multe popoare barbare. În sfîrșit, a fost numit, pe baza meritelor sale, Alexander sau Alexandrius (căci și aceasta este socotită nesigură).

Dar, pe cind pregătea expediția împotriva Indilor, a fost aspru pedepsit din ordinul lui Gallienus de generalul Theodotus: se spune că a fost sugrumat în închisoare, cum se proceda cu prizonierii de război bătrâni.

Fiindcă vorbesc despre Egipt, consider că nu trebuie să trec sub tăcere ceea ce a restabilit istoria cu privire la faptele lui Gallienus. Pe cînd acesta voia să acorde lui Theodotus conducerea proconsulară, a fost împiedicat de preoți care au spus că nu admit ca fascele consulare să intre în Alexandria. De altfel, despre acest lucru știm că a pomenit și Cicero în cuvîntarea sa împotriva lui Gabinius; e normal să se păstreze și astăzi amintirea unui lucru întimplat adesea. Trebuie să știm aceasta, fiindcă nici rudei tale, Herennius Celsus, din același motiv, nu i s-a satisfăcut dorința de a fi ales consul. Se zice că la Memphis, pe o coloană de aur, există o inscripție în limba egipteană, în care se spune că Egiptul va deveni liber atunci cînd vor intra în el fascele și togele pretexte ale romanilor. Acest lucru se găsește la gramaticul Proculus, cel mai învățat bărbat al timpului său, în acea parte în care tratează despre regiunile străine.

SATURNINUS¹⁰

23 Saturninus a fost cel mai bun dintre generalii din vremea lui Gallienus, fiind numit în funcție de către Valerianus. Intrucit nici el nu putea suporta desfrinarea lui Gallienus, care-și petrecea nopțile în public, a admis să fie proclamat împărat de către soldații pe care-i obișnuise să urmeze exemplul generalului și nu pe al împăratului; era un bărbat de o rară înțelepciune, de o deosebită demnitate, plăcut în viață, cîștigătorul tuturor victoriilor cunoscute împotriva barbarilor. În aceeași zi, în care a fost îmbrăcat de soldați în mantia imperială, se zice că, ținînd o cuvîntare, a spus următoarele:

„Camarazi, ați pierdut un general bun și ați dobândit un împărat rău“. În sfârșit, după ce, în timpul domniei sale, a înfăptuit multe și cu deosebită stăruință, fiindcă era prea sever și aspru cu soldații, a fost omorât de aceiași soldați care-l aleseseră împărat. Important în legătură cu Saturninus este faptul că poruncise ca soldații să stea la masă îmbrăcați în mantale, — iarna mai groase, vara mai subțiri, — ca să nu-și descopere părțile inferioare.

TETRICUS CEL BĂTRÎN²⁰

24 După moartea lui Victorinus și a fiului său, mama acestuia, Victoria sau Vitruvia, îndemnînd la domnie pe senatorul Tetricus, guvernatorul Galliei, care, cum susțin cei mai mulți, îi era și rudă, a determinat ca el să fie numit Augustus, iar fiul acestuia să primească titlul de Caesar. Și după ce, în timpul domniei sale îndelungate, a obținut multe succese, după ce a fost învins de Aurelianus, deoarece nu putea suporta nerușinarea și îndrăzneala soldaților săi, s-a predat de bunăvoie acestui foarte demn și sever împărat. S-a transmis versul pe care-l scrisese în grabă lui Aurelianus:

„Răpește-mă, neînvingule, din mijlocul acestor nenorociri“.

Dar Aurelianus care nu judeca nimic simplu, cu blîndețe sau în liniște, fără să țină seama că acesta fusese senator al poporului roman și că fusese consul și condusese toate Galliile cu drept de guvernator, l-a dus în carul triumfal la un loc cu Zenobia, soția lui Odenatus și împreună cu fiii acestuia mai mici, Hrennianus și Timolaus. Mai tirziu, regretîndu-și severitatea exagerată, Aurelianus l-a numit pe acela, asupra căruia triumfase, cenzor al întregii Italii, adică al Campaniei, Samniului, Lucaniei, Brutiilor, Apuliei, Calabriei, Etruriei, Umbriei, Picenului și Flaminiei, precum și al întregii regiuni de aprovizionare cu grîu²¹;

cu alte cuvinte, nu numai că a admis ca Tetricus să trăiască, dar chiar i-a acordat o înaltă demnitate, numindu-l adesea coleg, camarad și, uneori, chiar împărat.

TETRICUS CEL TÎNĂR

25 De copil, a primit titlul de Caesar de la Victoria, care fusese numită de către soldați mamă a taberei militare. Și el a fost dus în triumf împreună cu tatăl său, iar după aceea a îndeplinit toate onorurile senatoriale, fiindu-i lăsată intactă averea pe care a transmis-o apoi urmașilor săi și, cum afirmă Arellius Fuscus, a fost socotit întotdeauna un om deosebit. Bunicul meu povestea că i-a fost prieten și că nimeni n-a fost socotit nici de Aurelianus, nici de alți împărați care au urmat după aceea, mai presus decât el. Casa Treticilor, care este foarte frumoasă, există și acum pe colina Caelius, între două dumbrăvi sfinte, față în față cu statuia dedicată de Metellus zeiței Isis. În ea, se află pictura în mozaic a lui Aurelianus pe când acesta acorda amindurora toga pretextă și demnitatea senatorială, iar el primea de la ei un sceptru, o coroană și un cyclas²². După ce i-au oferit aceste daruri, se zice că cei doi Tetrici l-au invitat la masă pe Aurelianus însuși.

TREBELLIANUS²³

26 Imi vine greu să înfățișez mai departe cîți tirani s-au perindat în timpul lui Gallienus din cauza aceluși viciu nenorocit, în care erau îmbinate, pe de o parte, decăderea morală datorită căreia au apărut cei mai mulți conspiratori, iar pe de alta, cruzimea, care provoca o justificată teamă. De aceea Trebellianus a fost ales împărat în Isauria²⁴ chiar de isaurienii care-și căutau un conducător. Ei îl numiseră de fapt, șef al

piraților, dar el și-a însușit titlul de împărat; a poruncit, apoi, să se bată monedă în numele lui și să i se construiască un palat pe înălțimea Isauriei și, retrăgându-se în locurile cele mai sigure, unde era apărat de dificultățile de acces ale terenului și de munți, a domnit cîtva timp la Cilicieni. Dar, fiind atras în cîmp deschis, a fost învins și omorît de generalul lui Gallienus, Camsisoleus, originar din Egipt, fratele lui Theodotus, care capturase pe Aemilianus. După aceea, de teamă de a nu provoca ura lui Gallienus împotriva lor, isaurienii înșiși n-au putut fi liniștiți oricîtă bunăvoință le-au arătat împărații.

După întîmplarea cu Trebellianus, isaurienii au fost socotiți în rîndul barbarilor; într-adevăr, regiunea lor, așezată în mijlocul teritoriului care purta nume roman, se afla înconjurată de un sistem deosebit de pază, ca o frontieră apărată de poziția locurilor și nu de oameni. De altfel, isaurienii nu erau de o statură impozantă, de o virtute severă, instruiți în mînuirea armelor sau înțelepți în sfaturi, ci erau asigurați de natura locului și, întrucît erau situați pe poziții întărite, nu puteau fi atacați. De aceea Claudius a ajuns, în această privință, pînă acolo, încît mutîndu-i din ținuturile lor, i-a așezat în Cilicia²⁵, cu intenția de a da întreaga regiune a isaurienilor în stăpînirea unuia dintre cei mai buni prieteni ai săi, pentru ca, după aceea, să nu se mai producă nici o răscoală în această parte a imperiului.

HERENNIANUS²⁶

27 La moartea sa, Odenatus a lăsat doi copii: pe Herennianus și fratele său, Timolaus, în numele căroră Zenobia a obținut pentru sine domnia pe un timp mai îndelungat decît s-ar fi convenit unei femei. Ea îi scotea pe cei doi copii în public, îmbrăcați în purpură, în ținuta împăraților romani; îi prezenta la adunările la care ea însăși participa ca un bărbat, iar în cuvîn-

tările sale susținea că se trage din aceeași familie cu Didona, Semiramida și Cleopatra. Sfirșitul lor e nesigur. Mulți transmit că au fost omoriți de Aurelianus; alții, că au pierit de moarte naturală, din moment ce urmașii Zenobiei se află și acum, la Roma, printre nobili.

TIMOLAUS

28 Despre acesta socotim că nu este nimic altceva demn de menționat, decît ceea ce s-a spus și despre fratele său. Un singur lucru îl deosebește de acesta, și anume, faptul că era cuprins de atita pasiune pentru studiile romane, încît, însușindu-și în scurt timp ceea ce-i predase profesorul, ar fi putut deveni un valoros retor al latinilor.

CELSUS²⁷

29 După ce regiunile orientale, cele ale gallilor, și chiar ale Pontului, Thraciei și Illyricului au căzut în mîinile tiranilor și în timp ce Gallienus își petrecea viața în cabarete, la băi și în mijlocul proxeneților, africanii, sub conducerea lui Vibius Passienus, proconsulul Africii, și a lui Fabius Pomponianus, comandantul graniței cu Lybia, au numit împărat pe Celsus, îmbrăcîndu-l în mantia zeiței Caelestes. Era unul din foștii tribuni, care, ca particular, trăia pe ogoarele sale, în Africa, dar avea un astfel de simț al dreptății și un corp atît de mare, încît părea demn de funcția de împărat. Dar, după șapte zile de domnie, a fost ucis de o femeie numită Galliena, verișoara lui Gallienus, astfel încît abia mai este socotit chiar printre împărații lipsiți de importanță. Corpul lui a fost dat pradă ciinilor și, apoi, spînzurat de locuitorii din Sicca²⁸, rămași credincioși lui Gallienus. Aceștia, folosind un nou gen de jignire, i-au spînzurat chipul

pe o cruce, iar poporul adunat în jur îl insulta, ca și cum l-ar fi avut în față, atârnat de stîlp, pe Celsus însuși.

ZENOBIA²⁹

30 A dispărut orice rușine, dacă, într-adevăr, statul a decăzut pînă-ntr-atît, încît, în timp ce Gallienus se purta într-un mod cum nu se poate mai rușinos, s-a ajuns ca femeile să fie bune conducătoare de stat. Într-adevăr, o străină, pe nume Zenobia, despre care am mai vorbit înainte și care se lăuda că provine din familia Cleopatrei și a Ptolemeilor, după moartea soțului ei, Odenatus, punîndu-și mantia imperială pe umeri, îmbrăcîndu-se într-o ținută ca a Didonei și împodobindu-se cu diadema, a domnit, în numele fiilor săi, Herennianus și Timolaus, mai mult decît ar putea fi îngăduit sexului feminin. Într-adevăr, în timp ce Gallienus conducea încă statul, iar Claudius era ocupat cu războiul împotriva goților, această femeie orgolioasă a deținut puterea regală, fiind, în cele din urmă, cu greu învinsă de Aurelianus, purtată în triumf și trecută, deci, în stăpînire romană.

Există o scrisoare a lui Aurelianus, care transmite o mărturie în favoarea femeii captive. Fiindcă era criticat de unii că el, un bărbat atît de viteaz, purtase în triumf o femeie, ca pe un adevărat general, Aurelianus a trimis o scrisoare senatului și poporului roman, pentru a se apăra prin această declarație: „Aud, senatori, că mi se obiectează faptul că, triumfînd asupra Zenobiei, n-aș fi îndeplinit o îndatorire bărbătească. Dar chiar cei care mă critică, n-ar înceta să mă laude, dacă ar ști cine e această femeie, cît e de înțeleaptă în sfaturi, cît de hotărîtă în ordine, cîtă fermitate manifestă față de soldați, cît de binevoitor se poartă cînd situația o cere, cît de severă cînd e nevoie de asprime. Aș putea spune că ei i se datorește faptul că Odenatus a învins pe perși și că, după

alungarea lui Sapor, a ajuns pînă la Ctesifon. Aș putea, de asemenea, adăuga faptul că această femeie a inspirat atîta respect popoarelor orientale și egiptenilor, încît n-au mai făcut nici o mișcare nici arabii, nici saracenii, nici armenii. De altfel, nici n-aș fi cruțat-o, dacă n-aș fi știut cît a fost de folos romanilor cînd a consolidat pentru ea sau pentru copiii ei imperiul de răsărit. Pot să aibă în cuvintele lor oricît de mult venin aceia cărora nu le convine nimic. Căci, dacă nu constituie o faptă strălucită a triumfa asupra unei femei, ce spun ei despre Gallienus, spre rușinea căruia ea și-a îndeplinit atît de bine îndatoririle de împărat? Dar de Claudius, venerabilul și respectatul comandant, care se zice că i-a îngăduit să domnească, fiindcă el era ocupat cu expedițiile împotriva goților? Consider că a procedat cu înțelepciune cînd, apărînd cu destulă siguranță granița imperiului de răsărit, a izbîndit în tot ceea ce și-a propus“.

Această scrisoare arată ce părere avea Aurelianus despre Zenobia, care se spune că avea atîta castitate, încît nici pe bărbatul său nu-l accepta decît în momentele cînd dorea să procreeze. Căci îl primea lîngă ea numai atunci cînd putea să-și dea seama că rămîne însărcinată; altfel aștepta o altă împrejurare, potrivită scopului de a avea copii. Trăia într-o strălucire regală. Era adorată în felul regilor persani; după obiceiul acestora, își organiza și masa. Mergea la adunări în ținuta împăraților romani, cu coiful pe cap, cu mantia împodobită cu o bandă de purpură și cu pietre scumpe, încheiată la mijloc printr-o agrafă în formă de cochilie și cu brațele adesea goale. Avea o față de culoare negricioasă, niște ochi negri peste măsură de strălucitori, de o frumusețe divină și cu un farmec de necrezut. Deosebita strălucire a dinților ei făcea pe mulți să creadă că are în gură nu dinți, ci mărgăritare. Avea o voce limpede și puternică. Manifesta severitatea proprie tiranilor cînd necesitatea o cerea, precum și bunăvoința împăraților buni cînd era ne-

voie de înțelegere. Era de o dărnicie cumpătată, ocrotitoare a bunurilor statului într-un chip mai mult decât feminin. Mergea într-o trăsură gallică, rar în lectică și mai adesea călare. Se spune, însă, că în mod obișnuit, mergea cale de trei sau patru mii de pași în marș, alături de pedestrași. Vîna cu pasiune hispanică. Bea uneori împreună cu generalii, deși altfel era sobră; bea și împreună cu perșii sau cu armenii, ajungînd chiar să-i întreacă. Întrebuința la masă vase de aur cu pietre scumpe, asemănătoare cu cele de care se folosea Cleopatra. În serviciul palatului, avea eunuci de vîrstă înaintată și, foarte rar, fete. Poruncise ca fiii săi să vorbească latinește, astfel încît se foloseau mai rar și cu greutate de limba greacă. Ea însăși era cunoscătoare a limbii latine, dar o vorbea cu o pudoare reținută. Vorbea foarte bine limba egipteană și era așa de pricepută în istoria alexandrină și orientală, încît se spunea că-i cunoaște întregul conținut în rezumat; citise de asemenea, istoria romană în limba greacă. Fiindu-i înfățișată lui Aurelianus după ce a fost capturată, acesta i s-a adresat astfel: „Ce e cu tine Zenobia? ai îndrăznit să înfrunți pe împărații romani?” iar ea se spune că i-a răspuns: „Pe tine te recunosc de împărat, fiindcă știi să învingi; dar pe Gallienus, Aureolus și ceilalți nu-i socotesc astfel. Considerînd-o asemenea mie, aș fi dorit, dacă împrejurările ar fi permis-o, ca Victoria să-mi fie părtaşă la domnie“. Cînd a fost purtată, apoi, în triumf, poporul roman n-a văzut nimic mai strălucitor. Mai întii, era așa de împodobită cu enorme pietre scumpe, încît de-abia le suporta greutatea. Se zice că, deși era o femeie foarte puternică, s-a oprit în loc, spunînd că nu poate duce mai departe greutatea podoabelor. În afară de acestea, mîinile și picioarele îi erau legate în lanțuri de aur; și în jurul gîtului avea un lanț de aur pe care-l susținea unul din sclavii persani care o precedau. Fiind lăsată în viață de Aurelianus, se zice că a trăit, împreună cu copiii săi, după obiceiul matroanelor romane, pe pămîntul care i s-a oferit în

Tibur, care și astăzi îi poartă numele, nu departe de palatul lui Hadrianus și de locul care se numește Conca.

VICTORIA³⁰

31 N-ar fi fost de loc potrivit ca și Vitruvia sau Victoria să fie pomenită în scris, dacă moravurile decăzute ale lui Gallienus n-ar fi determinat ca și femeile să fie demne de amintire. Îndată ce i-a văzut omoriți chiar de către soldații care-i aduseseră la domnie, pe fiul și pe nepotul său, apoi pe Postumus, Lollianus și chiar pe Marius, Victoria, gata să comită cu îndrăzneală fapte curajoase, l-a îndemnat să ocupe tronul pe Tetricus, despre care s-a vorbit mai sus. S-a distins prin titlul, pe care și-l luase, de mamă a taberelor militare. Au fost bătute, în numele ei, monede de bronz, de aur și argint, a căror formă mai există și acum la Treviri. Dar nici ea n-a trăit mult, căci a fost omorâtă, după cum spun unii, în timpul domniei lui Tetricus sau a pierit, datorită unei întâmplări fatale, după cum susțin alții.

Acestea cred că trebuiau spuse despre cei treizeci de tirani. Eu i-am adunat într-un singur volum, pentru ca nu cumva, prezentându-i separat, pe cite unul în cite o carte, să nu abuzez prea mult de răbdarea cititorului. Acum mă voi ocupa de împăratul Claudius, despre viața căruia consider că trebuie să public un volum special, deși scurt, după cum merită, adăugând și pe fratele acestuia, un bărbat deosebit, astfel încât să spun citeva lucruri despre o familie atât de virtuasă și de nobilă.

În mod intenționat am plasat la mijloc pe cele două femei, în semn de batjocură față de Gallienus; căci poporul roman n-a suferit pînă atunci nimic mai neobișnuit, adăugînd încă doi tirani peste număr, deoarece ei fac parte din altă epocă, unul din timpul lui Maximinus, altul din vremea lui Claudius, astfel în-

cît, în acest volum sînt cuprinse viețile celor 30 de tirani. Te rog să fii de acord ca, după ce vei primi cartea completă, să-i adaugi la volumul tău și pe aceștia. Eu îmi propusesem, să-i alătur, cum am procedat cu Valens cel bătrîn, după Claudius și Aurelianus, la aceia care au trăit în timpul dintre domnia lui Tacitus și a lui Dioclețianus. Dar chibzuiala erudiției tale, care stăpînește toate faptele istorice, va ști să înlătore greșeala mea. Sînt recunoscător că bunăvoința ta înțeleaptă m-a ajutat să îndeplinesc cerințele titlului pe care l-am ales. Astfel, nimeni nu va putea să spună, în templul Păcii, că am așezat pe femei între tirani, ca niște tirane sau tiranide, cum obișnuiesc să tot spună criticii, în glumă, despre mine. În felul acesta, este scos din tainele istoriei în scrierile mele numărul lor întreg. Căci Titus și Censorinus (lacună) dintre care după cum am spus, unul a fost sub Maximinus și celălalt sub Claudius, au fost omoriți amîndoi de aceiași soldați care-i îmbrăcaseră în purpură.

TITUS³¹

32 După cum arată Dexippus, Herodianus și toți cei care au scris istoria acestor timpuri, Titus, tribunul maurilor, care fusese destituit din funcție de către Maximinus, și-a însușit titlul de împărat de teama unei morți violente sau, după alții, fără voia lui, constrîns de soldați și apoi omorît de aceștia după puține zile de la înăbușirea revoltei pregătite de fostul consul Magnus împotriva lui Maximinus. A domnit, deci, 6 luni. A fost unul dintre bărbații frunțași și cu o atitudine demnă de laudă față de statul roman, atît în problemele interne cît și în cele externe, dar prea puțin fericit în timpul domniei. Alții spun că a fost făcut împărat de către arcașii armeni pe care, ca și pe alexandrini, Maximinus îi ura și-i jignea. Să nu te miri că există o atîta varietate de păreri în legătură cu acest om, căruia abia i se cunoaște numele. Soția

acestua, Calpurnia, o femeie pură și venerabilă, provenea din familia Caesoninilor, adică a Pisonilor. Pentru faptul că a avut un singur bărbat, strămoșii noștri o venerau, ca pe o preoteasă între cele mai sfinte femei; vedem și acum statuia ei din piatră aurită în templul lui Venus. Despre ea se spune că avea niște perle care proveneau de la Cleopatra, precum și un platou de argint, de 100 de libre, despre care pomenesc mai mulți poeți și pe care era reprezentată istoria strămoșilor ei.

Mi se pare că am ajuns mai departe, decât cerea subiectul. Dar ce să fac? Natura te îndeamnă să spui tot ceea ce știi. De aceea este cazul să mă ocup de Censorinus, un om nobil, dar care se spune că a domnit șapte zile, nu atât spre binele, cât mai ales spre răul imperiului.

CENSORINUS³²

33 Era un bărbat dotat cu adevărate virtuți militare și care a demonstrat întotdeauna o deosebită demnitate în senat; a fost de două ori consul, de două ori prefectul gărzii pretoriene, de trei ori prefectul Romei, de patru ori proconsul, de trei ori fost consul, de două ori locțiitor de pretor, de patru ori fost edil, de trei ori fost cvestor; a îndeplinit funcția de guvernator special al Persiei și chiar al Sarmăției.

După aceste onoruri, în timp ce lucra pe pământul său, fiindcă era bătrîn și schiop din cauza unei răni pe care o primise în războiul cu perșii din timpul lui Valerianus, a fost declarat împărat și numit în glumă, Claudius. Fiindcă, însă, se purta foarte aspru și nu putea fi suportat de soldați din cauza disciplinei prea severe, a fost omorît și el, de aceiași oameni care-l făcuseră împărat; există și astăzi, lângă Bononia, mormîntul lui, pe care au fost săpate cu litere mari toate onorurile pe care le obținuse în viață; totuși în ultimul vers s-a scris: „Fericit în toate, dar cel mai ne-

fericit împărat". Este, de asemenea, în viață, familia acestuia, a Censorinilor, din care o parte s-a refugiat în Thracia din cauza resentimentelor față de statul roman, iar cealaltă parte s-a instalat în Bithynia. S-a păstrat și casa lor, foarte frumoasă, alături de aceea a familiei Flaviilor, și despre care se spune că odinioară aparținuse împăratului Titus.

Ai, acum, întregul număr al celor 30 de tirani³³; deci pot fi sigur că n-o să mă mai critici, cum făceai odinioară, împreună cu cei răutăcioși, dar, desigur, cu gând bun. Poți să dai cui vrei această carte, pe care am scris-o nu cu talent, ci cu obiectivitate. Într-adevăr, mi se pare că n-am promis elocvență, ci fapte. Pe de altă parte, eu nu scriu, ci dictez aceste cărți, în care înfățișez viața împăraților; și dictez în mare viteză, pentru că atunci, când eu îți promit sau tu îmi ceri ceva, atît de mult mă grăbesc, încît nici nu-mi rămîne timp pentru a respira.

DIVUS CLAUDIUS¹

1 Am ajuns la împăratul Claudius, pe care, din atenție față de Constantius Caesar², trebuie să-l prezint cu grijă în lucrare. Și cum i-aș fi putut refuza acest lucru din moment ce i-am înfățișat și pe alții, adică pe împărații și regișorii turbulenți, în cartea pe care am publicat-o despre cei 30 de tirani și care cuprinde pînă și pe urmașii Cleopatrei și pe Victoria. Ba chiar situația a ajuns pînă acolo, încît comparația cu Gallienus m-a determinat să descriu și viața unor femei. În consecință, nu-mi era îngăduit să omit pe împăratul, care a lăsat după el o serie întregă de urmași, care, prin vitejia lui, a dus la capăt războiul cu goții, care, ca învingător, a impus o limită dezastrelui public și care, voind să-și exercite autoritatea imperială spre fericirea neamului omenesc, l-a îndepărtat de la conducerea publică pe însuși monstruo-

sul împărat Gallienus, cu toate că nu lui îi aparține planul acestei acțiuni; dacă ar fi rămas mai mult timp în fruntea statului nostru, ar fi reușit, prin virtuțile lui, prin sfaturile și înțelepciunea sa, să ne redea vremurile bune ale Scipionilor, ale Camillilor și ale altor bărbați viteji de odinioară.

2 Trebuie să recunoaștem că timpul lui de domnie a fost scurt și scurt ar fi fost, chiar dacă un astfel de om ar fi putut să conducă atît cît durează întreaga viață a oamenilor. Căci ce nu era de admirat la el? Ce nu era remarcabil? Sau ce-i lipsea, ca să nu-l preferi celor mai vechi triumfători? În el s-au îmbinat atît de bine virtutea lui Traianus, pietatea lui Antoninus, cumpătarea lui Augustus și tot ce era bun în marii împărați, încît nu era necesar ca el să ia exemplu de la alții, ci, chiar dacă aceștia n-ar fi existat, el tot le-ar fi lăsat urmașilor exemplul său. Cei mai învățați dintre astrologi au ajuns la concluzia că omului i-a fost dat să trăiască 125 de ani și că nimănui nu-i este îngăduit să depășească această limită, adăugînd însă că numai Moses, un prieten al zeilor, după cum vorbesc cărțile iudeilor, a trăit 125 de ani; se zice că, pe cînd acesta se plîngea că moare tînr, o oarecare divinitate i-a răspuns că nimeni nu va trăi mai mult. Dar, în privința lui Claudius, chiar dacă ar fi trăit 125 ani, moartea lui — un lucru necesar, într-adevăr — n-ar fi fost așteptată, decît așa cum vorbește Tullius despre Scipio (în Pro Milone): atît de admirabilă și uimitoare ni se înfățișează viața lui. Căci mărețe au fost calitățile de care a dat dovadă Claudius atît în familie cît și în public? Și-a iubit părinții: ce minunat. Și-a iubit și frații: și acest sentiment este cu adevărat minunat; și-a iubit rudele: în vremea noastră și aceasta se poate compara cu o minune; nu ura pe nimeni, dar nu ierta pe cei răi. Pe judecătorii necinstiți i-a condamnat pe față și în mod deschis; era îngăduitor pînă la dispreț cu cei proști. A întocmit cele mai bune legi. În stat, s-a comportat în așa fel,

încît cei mai de frunte oameni ai imperiului și cei mai cinstiți senatori au ales pe urmașii săi în postul de conducere supremă.

3 S-ar putea crede că vorbesc astfel, pentru a fi pe plac lui Constantius Caesar, dar martori sînt și conștiința ta și viața mea că niciodată n-am gîndit, n-am spus și n-am făcut ceva, pentru a-mi atrage favoruri. Eu vorbesc despre împăratul Claudius a cărui viață, probitate și toate pe care le-a săvîrșit i-au adus un atît de mare renume și pentru urmași, încît senatul și poporul roman i-au acordat noi onoruri după moarte; pe baza hotărîrii unanime a senatului, după cum afirmă gramaticii, în sala de ședințe a senatului i-a fost așezat un scut de aur, astfel încît și acum i se poate vedea înfățișarea întipărită pe piept. Poporul roman i-a ridicat pe cheltuiala sa o statuie de aur, înaltă de 10 picioare, în fața templului lui Iupiter Maximus Optimus, ceea ce n-a făcut înainte pentru nimeni altul. La propunerea întregii lumi romane, i s-a așezat în for o coloană palmată cu o statuie deasupra ei de 1500 libre de argint. Grijuliu, parcă pentru viitor, el a perpetuat familia Flaviilor, care aparțineau lui Vespasianus și lui Titus; n-aș vrea să spun că și lui Domitianus. A terminat în scurt timp războiul împotriva goților. Îl laudă senatul și poporul roman, îl ridică în slăvi popoarele din afară, provinciile; pe acest împărat l-au onorat toate ordinele, toate vîrstele și toate cetățile cu statui, steaguri, coroane, temple, arcuri și altare.

4 Înterează pe aceia care urmează exemplul împăraților buni ca întreaga lume să știe ce decrete a dat senatul în legătură cu el, pentru ca toți să cunoască judecata lumii întregi despre acest deosebit împărat.

Căci, după ce în ziua a opta înainte de calendele lui aprilie, ziua singelui³, s-a anunțat, în însuși sanctuarul Mamei zeilor, că a fost numit împărat Clau-

dius, senatorii care nu puteau fi adunați în ședință, deoarece erau ocupați cu îndeplinirea unor ceremonii religioase, și-au luat totuși imediat togele și s-au deplasat la templul lui Apollo, unde, după lectura scrisorii împăratului, s-au pronunțat astfel la adresa lui Claudius: „Claudius Augustus, Claudius Augustus, zeii să te aibă în pază!“, s-a repetat de 60 de ori; „așa cum ești tu, întotdeauna te-am dorit împărat“ — s-a spus, de 40 de ori; „Claudius Augustus pe tine te dorea statul roman“ — s-a spus de 40 ori; „Claudius Augustus, tu ești frate, tată, prieten, bun senator și cu adevărat împărat“ — s-a spus de 80 de ori; „Claudius Augustus, apără-ne de Aureolus“ — s-a spus de 5 ori; „Claudius Augustus, apără-ne de palmyreni“ — s-a spus de 5 ori; „Claudius Augustus, eliberează-ne de Zenobia și Vitruvia“ — s-a spus de 7 ori; „Claudius Augustus, Tetricus n-a putut face nimic împotriva statului“ — s-a spus de 7 ori.

5 Îndată ce a fost numit împărat, Claudius l-a atacat și l-a îndepărtat de la conducere pe Aureolus, care era supărător pentru stat, deoarece era favoritul lui Gallienus și a fost considerat tiran în decretele transmise poporului, ca și în discurile pronunțate în fața senatului. La acestea se adaugă faptul că împăratul, grav și serios, n-a ascultat rugămintele și cererea lui Aureolus de a ajunge la înțelegere, ci l-a respins prin următorul răspuns: „Acestea ar fi trebuit cerute de la Gallienus; cine e de acord cu moravurile lui, ar putea să se și teamă“.

După aceea, fiind condamnat de judecata soldaților, Aureolus a avut, lângă Mediolanum, un sfârșit demn de viața și moravurile sale; unii istorici au încercat să-l laude și, desigur, în mod ridicol. Gallus Antipater, slujitor supus al onorurilor și insultătorul istoricilor, a făcut o astfel de introducere cu privire la Aureolus: „Am ajuns la un împărat demn de acest nume“, ca și cum ar fi o mare virtute faptul că-și trăgea numele de la cuvântul „aur“. După câte știu eu, mai deseori,

acest nume a fost acordat celor mai buni luptători dintre gladiatori. De curînd, caietul tău de sarcini⁴ a prezentat acest nume în catalogul jocurilor.

6 Dar să revenim la Claudius. El a îngăduit goșilor, care, așa cum am spus mai înainte, scăpaseră de urmărirea lui Marcianus, să rămînă liberi, ca să nu se repete ceea ce s-a mai produs, adică să ațîțe toate neamurile lor la jefuirea ținuturilor romane. În cele din urmă, diferitele populații ale sciților — peucii, grungii, ostrogoșii, tervingii, visii, gipezii, celții și chiar erulii, din dorința prăzii, au năvălit pe pămîntul roman și au devastat multe ținuturi în timp ce Claudius era reținut în altă parte și se pregătea astfel, ca un adevărat împărat, pentru a duce la bun sfîrșit acest război, încît se părea că destinul roman întîrzia din cauza preocupărilor bunului împărat. Eu, însă, cred că lucrurile s-au desfășurat în acest fel, pentru a spori gloria lui Claudius și pentru ca strălucirea victoriei lui să se întindă pe tot globul pămîntesc; căci erau atunci 320 000 de soldați ai diferitelor populații. Ar putea spune cei care mă acuză de lingușire, că, în acest caz, Claudius nu era destul de iubit; trei sute douăzeci de mii de soldați: care Xerxes a avut o mulțime așa de mare de luptători? Ce anecdotă a mai plăsmuit acest număr? Ce poet l-a imaginat? Au fost într-adevăr, 320 000 de oameni înarmați, la care se adaugă sclavii, familiile, căruțele, atîtea fluvii secate din cauza setei lor, păduri tăiate, încît se sufoca însuși pămîntul, care era nevoit să suporte o atît de mare frămîntare barbară.

7 Există o scrisoare a lui Claudius însuși trimisă senatului, care trebuia citită în fața poporului și în care el face următoarele mențiuni despre numărul barbarilor: „Împăratul Claudius către senatul și poporul roman (se zice că el însuși a dictat-o, iar eu firește nu pretind că pot reda din memorie cuvintele oratorului): „Senatori, ascultați cu uimire ceea ce este

adevărat: 320 000 de barbari au năvălit înarmați pe pământul roman. Dacă-i voi învinge pe toți aceștia, la rîndul vostru, îmi veți recunoaște meritele; dacă nu voi învinge, să știți că eu am îndrăzneala de a lupta după Gallienus. Imperiul nostru este epuizat: luptăm după Valerianus, după Ingenuus, Regilianus, Lollianus, după Postumus, Celsus, după o mie alții, care, din dispreț față de Gallienus, au trădat statul nostru. Nu mai sînt scuturi, nici spade, nici sulite. Treticus stăpînește Galliile și Hispaniile, care reprezintă forțele imperiului, iar toți arcașii, îmi e rușine s-o spun, sînt în stăpînirea Zenobie. Orice vom reuși să facem, este destul de mult“.

Claudius birui cu acea virtute innăscută a sa și în scurt timp îi zdrobi pe toți aceștia, din care abia cîțiva au avut posibilitatea de a se reintroduce în patria lor. Întreb cît prețuiește un scut de aur așezat în senat în comparație cu această victorie? Cît prețuiește o statuie de aur? Răspunde Ennius, raportîndu-se la Scipio: „Ce statuie sau coloană atît de mare va ridica poporul roman, ca să poată vorbi despre faptele săvîrșite de tine?“ Am putea afirma că Flavius Claudius, unicul împărat de pe pămînt, este sprijinit nu de coloane și de statui, ci de forța renumelui său.

8 Pe lingă acestea, dușmanii mai aveau 2 000 de corăbii adică de două ori mai multe decît cele cu care, odinioară, toată Grecia și Thessalia au încercat să cucerească orașele Asicii. Dar faptele de atunci au fost plăsmuite de imaginația poezilor, pe cele de acum le conține istoria adevărată. Desigur, pe bună dreptate îl lăudăm noi scriitorii pe Claudius, care a distrus, a înfrînt și zdrobit 2 000 de corăbii barbare și 320 000 de soldați, care a dat pradă focului atîtea căruțe cîte a putut să-și pregătească un așa de mare număr de soldați și care i-a adus pe toți aceștia, împreună cu familiile lor, sub stăpînirea romană, după cum precizează scrisoarea lui însuși adresată lui Iunius Brocchus, guvernatorul Illyricului:

„Claudius către Brocchus. Am nimicit 320 000 de goți, am înecat 2 000 de corăbii. Fluviile sînt pline de scuturi, tot pămîntul e acoperit de spade și lănci; cîmpiile zac ascunse sub mormane de oase, nici un drum nu e curat, un mare număr de căruțe sînt părăsite. Am captivat atîtea femei, încît fiecare soldat învingător ar putea să-și atribuie cîte două și cîte trei“.

9 O, dacă patria noastră nu l-ar fi suportat pe Gallienus! dacă n-ar fi răbdat pe cei 600 de tirani! Cît de mult ar fi însemnat pentru statul roman, dacă ar fi acum în viață soldații care au dispărut în felurite bătălii, dacă ar fi intacte legiunile pe care le-a nimicit Gallienus, pentru a obține o nefericită victorie. Dar grija noastră pentru integritatea statului roman face acum bilanțul rămășițelor dezastrului public; căci s-au dus lupte cu moesii, ne-am războit la Marcianopolis; mulți pieriră în naufragiu, au fost capturate foarte multe căpetenii; au căzut în mîinile noastre multe femei nobile de la diferite populații; provinciile romane au fost înșesate cu sclavi barbari și cultivatori sciți. Goții prinși în război au devenit coloni la granița barbară. Nu există regiune care să nu aibă sclavi goți luați din triumf. Cîți boi proveniți de la barbari n-au văzut strămoșii noștri! Cîte oi! Cîte iepe celtice, a căror faimă a ajuns pînă la noi! Toate acestea țin de gloria lui Claudius. Claudius a dăruit statului și siguranță și o imensă bogăție. S-a luptat apoi, la Byzantium, cu bizantinii, care supraviețuiseră și care au opus rezistență cu vitejie. S-a războit la Thessalonica pe care, în lipsa lui Claudius, îl asediaseră barbarii. S-a luptat și în alte diferite regiuni și pretutindeni, sub conducerea lui Claudius, am învins pe goți, încît se părea de pe atunci că împăratul Claudius îi pregătește viitorului nepot, lui Constantius Caesar, conducerea unei țări în deplină siguranță.

10 Bine că-mi vine în minte să reproduc prezicerea care se spune că i-a fost făcută lui Claudius de

către commageni, ca să înțeleagă toți că neamul lui Claudius a fost întemeiat prin forță divină, spre ferircirea statului roman. Căci, punindu-se întrebarea, după înscăunarea lui ca împărat, cit timp va rămine la domnie, a ieșit următorul răspuns:

„Tu care, acum conduci ținuturile strămoșești
 Și, arbitru al zeilor, lumea stăpânești,
 Vei învinge pe toți cei vechi prin forțele tale tinerești;
 Căci vor domni mai departe și urmașii tăi
 Și aceștia, la rîndul lor, li vor face regi pe ai lor“.

De asemenea, în timp ce i se cerceta viitorul în Appenini, s-a primit răspunsul următor:

„A treia vară îl va găsi domnind în Latium“.

La fel despre urmașii săi:

„Pentru aceștia nu voi fixa nici limite nici date faptelor“.

Tot așa, în legătură cu fratele său Quintillus, pe care voia să-l aibă tovarăș de domnie, s-a răspuns:

„Destinul nu va face decît să-l arate pămîntului“.

Am prezentat acestea, ca să fie clar pentru toți că Constantius este un bărbat de origine divină, că se trage dintr-o familie împărătească și că va lăsa după el mulți împărați; numai de s-ar bucura de o bună și îndelungată sănătate împărații Diocletianus și Maximinus și fratele acestuia Galerius.

11 Dar, în timp ce împăratul Claudius săvârșea astfel de fapte, palmireni au pornit război contra egiptenilor sub conducerea lui Sabas și Timagenes și astfel Egiptul, deși credincios și neobosit, a fost învins din cauza duratei prelungite a luptelor, iar comandantul egiptenilor, Probatas, a fost ucis datorită cursei lui Timagenes. Egiptenii, însă, se preară cu toții împăratului roman, jurînd credință lui Claudius care nu era de față.

În timpul consulilor Atticianus și Orfitus, de asemenea, Claudius s-a bucurat de favoarea divină. Căci,

după ce mulțimea popoarelor barbare, care mai supraviețuiau, se refugiaseră la Hemimontum; aici bintuiau atîta foame și epidemii, încît lui Claudius îi părea nedemn să-i și învingă. În sfîrșit, s-a terminat și acest război foarte greu, iar romanii au fost eliberați de teama pentru autoritatea numelui lor. Obiectivitatea mă silește să spun adevărul, în primul rînd pentru ca cei care doresc să ne socotească lingușitori să știe ceea ce istoria pretinde că știe, iar nu să fie trecut sub tăcere: în acel timp, în care a fost dobîndită victoria totală, cei mai mulți soldați, îngîmfați din cauza succeselor lui Claudius, care slăbesc pînă și sufletele înțelepților, în așa măsură erau preocupați numai de jaf, încît, stăpîniți de dorința prăzilor, nu se gîndeau că e de ajuns o mîină de oameni pentru a fi puși pe fugă. Ca urmare, în plină victorie, aproape 2 000 de ostași fură uciși de cîțiva barbari și de aceia care, mai înainte, fuseseră puși pe fugă.

Dar, îndată ce Claudius a aflat acestea, deplasînd o armată la fața locului, i-a prins pe toți care ațîtau pe cei nedisciplinați și i-a trimis în lanțuri la Roma, spre a fi folosiți la discrețiile publice; în felul acesta, tot ce întîmplarea sau unii soldați săvîrșeau în mod necorespunzător era corectat de virtutea acestui bun împărat. Căci el a prevăzut nu numai victoria asupra dușmanilor, ci și răzbunarea. În acest război, a ieșit în evidență vitejia deosebită a cavalerilor dalmați, fiindcă se pare că însuși Claudius susținea că-și trage originea din acea provincie, deși unii spuneau că e dardan și că e sînge din Iulus conducătorul troienilor sau chiar de la Dardanus.

12 În aceste timpuri, sciții ajunseseră pînă în Creta și încercaseră chiar să devasteze Ciprul, dar, după ce armata le-a fost decimată de boală și foame, au fost învinși pretutindeni.

După terminarea cu bine a războiului cu goții, a izbucnit o foarte grea molimă. Insuși Claudius, fiind

atins de boală, a încetat din viață, și datorită virtuților sale, s-a îndreptat spre cerul care-i era prieten. Iar după ce acesta s-a mutat la zei, între stele, fratele său, Quintillus⁵, un bărbat venerabil, frate al fratelui său, cum pe bună dreptate aş putea spune, în urma propunerii tuturor, primi conducerea imperiului ce i s-a acordat, nu ca moștenire, ci datorită meritului virtuților sale; de altfel, el ar fi fost numit împărat, chiar dacă n-ar fi fost fratele lui Claudius. În timpul lui, barbarii care supraviețuiseră, încercară să devasteze Anchialon⁶ și să ocupe Nicopolis, dar fură nimiciți, datorită vitejiei armatelor provinciale. Quintillus, însă, nu putu săvirși nimic demn de imperiu din cauza duratei scurte a domniei sale, deoarece, datorită severității față de soldați, deși promitea să fie un adevărat împărat, a fost ucis, după numai 17 zile de la urcarea pe tron, în felul în care pieriseră Galba și Pertinax.

Dexippus nu spune că Quintillus a fost omorit, ci numai că a murit, fără să precizeze, însă, că a murit de boală, de aceea se pare că nici el nu era sigur în legătură cu această problemă.

13 Fiindcă am vorbit numai despre faptele războinice, trebuie să spunem câteva lucruri și despre familia sa, ca să nu se pară că am omis acele aspecte care merită să fie cunoscute. Frații lui au fost Quintillus și Crispus; fiica lui Crispus se numea Claudia; din ea și Eutropius, un bărbat dintr-o foarte vestită familie troiană, se născu Constantius Caesar. Au existat și surori, dintre care una, numită Constantina, căsătorită cu tribunul assyrienilor, a murit în primii ani ai căsătoriei. Despre bunici cunoaștem prea puțin, căci cei mai mulți ne-au transmis lucruri felurite. Însuși Claudius era renumit prin seriozitatea moravurilor, prin viața sa neobișnuită și de o singulară puritate, înalt de statură, cu ochii strălucitori, cu fața rotundă și plină, cu niște degete atât de puternice, încît cu lovituri de pumn scotea dinții cailor și catirilor. A dove-

dit astfel de calități și în tinerețe, în timpul militariei, când avea loc, pe câmpul lui Marte, sub formă de întrecere distractivă, o luptă între cei mai puternici; căci, supărîndu-se pe unul dintre adversari, care-l apucase nu de centură, ci de organele genitale, i-a scos, dintr-un pumn, toți dinții, cerînd îngăduință pentru apărarea pudoarei. Atunci împăratul Decius, în prezența căruia avusese loc întîmplarea și care a scos în evidență în public vitejia și modestia lui Claudius, după ce i s-au acordat din partea adunării soldaților, ca premiu, brățări și coliere, a dispus să se renunțe la astfel de întreceri, pentru ca să nu se mai producă nimic mai violent decît pretinde lupta.

Claudius însuși n-a avut nici un copil; Quintillus, a avut, însă doi; iar Crispus, cum am spus, o fiică.

14 Acum să ne ocupăm de părerile emise despre el de către diferiții împărați, din care se poate deduce chiar că o dată Claudius avea să devină împărat.

Iată scrisoarea lui Valerianus către Zosimion, procuratorul Syriei: „L-am numit ca tribun al celei mai viteze și mai devotate legiuni, a V-a Martia, pe Claudius, originar din Illyricum, un om care merită să fie preferat celor mai devotați și mai viteji bărbați dintre cei vechi. Acestuia îi vei da, ca leafă din tezaurul nostru particular: trei mii de banițe de grîu, șase mii de orz, două mii de libre de slănină, trei mii cinci sute sextare de vin vechi, o sută cincizeci de sextare de ulei bun, șase sute sextare de ulei din a doua calitate, douăzeci banițe de sare, o sută cincizeci de libre de ceară; fîn, paie, oțet, legume, zarzavaturi cît este necesar; trei sute bucăți de piei pentru cort, șase catîri, trei cai, zece cămile, nouă catirce, argint lucrat în greutate de cincizeci libre, o sută cincizeci de filipi cu chipul nostru, în ofrande patruzeci și șapte, iar în cupe, o sută șazeci, de asemenea, unsprezece în vase de gătit și de băut; tunici roșii militare... 2 mantale militare, 2 broșe de argint aurite, o broșă de aur cu

ac cipric; un centiron de argint aurit, un inel cu două pietre scumpe de o uncie, o brățară de șapte uncii, un colier de o libră, o cască aurită, două scuturi împodobite cu aur și o platoșă, pe care să le restituie; două lănci herculeane, două sulite mici, două săbii de război, patru furci pentru fin; un bucătar, pe care să-l restituie; un grăjdar, pe care să-l restituie; două femei frumoase dintre captive; o tunică albă cu jumătate mătase și cu purpură girbitană, o tunică cu purpură maură; un secretar pe care să-l restituie; un maestru de ospete, pe care să-l restituie; două perechi de cuverturi de Cypru; două cămăși; o togă pe care s-o restituie; una cu bandă lată, pe care s-o restituie; doi vinători în serviciul său, un vizitiu, un intendent pentru casa personală, un sclav pentru apă, un pescar, un cofetar; lemne, zilnic, în greutate de 1 000 libre, dacă este cantitate suficientă, dacă nu, când va fi și unde va fi; zilnic patru lopiți de cărbuni; un băieș și lemnele necesare pentru baie; dacă nu, să folosească baia publică; și celelalte, care, fiind mărunte, nu pot fi scrise, dar pe care le vei stabili moderat. Însă astfel, încît nimic să nu fie evaluat în bani și nici să nu se dea echivalentul în monedă, dacă îi lipsește ceva. Așadar am oferit toate acestea în mod special, nu ca unui tribun, ci ca unui general, fiindcă este un astfel de bărbat, încît ar trebui să i se acorde chiar mai mult“.

15 De asemenea, în scrisoarea aceluiași împărat către prefectul pretoriului Ablavius Murena, se spune între altele: „Încetează de a te mai plînge că, pînă acum, Claudius este numai tribun și încă nu a primit gradul de general al armatelor și pentru același lucru spuneai că se plînge și senatul și poporul. Dar el a fost numit general și chiar comandantul Illyricului întreg. Are, sub autoritatea lui, și armatele din Thracia, Moesia, Dalmatia, Pannonia și Dacia. Acest bărbat superior, după judecata noastră, poate spera consulatul și, dacă este corespunzător temperamentului său, ar

putea primi, oricînd va voi, funcția de prefect al pretoriului. E bine să știi că i-am fixat atîta salariu, cît primește guvernatorul Egiptului; atîta îmbrăcăminte, cît i-am acordat proconsulului Africii; atîția bani, cît primește guvernatorul Illyricului; atîta personal în fiecare oraș, cît am hotărît pentru noi, ca să înțeleagă toți care este părerea noastră despre un astfel de bărbat.

16 În același fel, sună despre același Claudius scrisoarea lui Decius:

„Decius trimite salutări lui Messala, guvernatorul Achaiei; am hotărît ca tribunul nostru Claudius, tînărul cel mai bun, militarul cel mai viteaz, cel mai statornic cetățean necesar armatei, senatului și statului, să meargă la Thermophylae, încredințîndu-i și administrarea Peloponesului, fiind convins că nimeni nu se va îngriji mai bine de toate care ne interesează. Îi vei da din legiunea dardanică 200 de soldați, 100 de cavaleri îmbrăcați în zale, 60 de cavaleri ușor înarmați, 60 de arcași cretani, 1 000 de recruți bine înarmați; căci sînt sigur că armatele noi îi vor fi credincioase, deoarece nimeni nu-l întrece în devotament, bărbăție și înțelepciune“.

17 De asemenea, este interesantă scrisoarea lui Gallienus trimisă după ce i s-a anunțat de către intendenții aprovizionării despre indignarea lui Claudius față de viața prea desfrînată a împăratului: Nimic nu m-a surprins mai grav, decît ce-mi comunică prin informarea ta, că ruda și prietenul nostru Claudius este grav mîniat din cauză că mulți îi strecoară lucruri mincinoase. Te rog, așadar, dragă Venustus, dacă-mi păstrezi credința, să faci în așa fel ca el să fie înduplecat de Gratus și Herennianus, și aceasta pentru a nu se agrava situația; e bine ca aceasta să se facă fără știrea soldaților din Dacia, care și așa sînt înfuriați. Eu însumi i-am trimis daruri, pe care e bine să-l determini să le primească cu plăcere. Trebuie să iei mă-

suri ca el să nu afle că eu știu aceasta, să creadă că sînt supărat pe el și deci să ia vreo hotărîre grăbită, dictată de necesitate. I-am trimis două cupe cu pietre scumpe de trei libre, două căni de aur cu pietre scumpe de trei libre, un platou de argint încrustat cu frunze de iederă de 20 de libre, o farfurie de argint în formă de frunză de viță în greutate de 30 de libre, un platou de argint cu ramuri de iederă în greutate de 23 de libre, o farfurie pentru pește de argint de 20 libre, două ulcioare de argint îmbrăcate în aur de 6 libre, vase mai mici de argint de 25 libre, 10 cupe egiptene lucrate diferit, două hlamide cu banderole de purpură de o adevărată strălucire, 16 haine diferite, o tunică albă pe jumătate de mătase, o mantie brodată cu aur de trei uncii, trei perechi din ghetetele noastre partice, 10 haine dalmatice, o manta troiană de țesătură groasă, două glugi plușate, 4 batiste sarabdene, 150 valeriani de aur, 300 treimi de saloniani.

18 Și senatul și-a exprimat aprecierile sale valoroase înainte ca el să ajungă împărat. De pildă, după ce s-a anunțat că s-a luptat cu vitejie împreună cu Marcianus împotriva populațiilor din Illyricum, senatul a aclamat: „Să trăiești Claudius, prea viteazule comandant! Slavă virtuților și devotamentului tău. Toți să hotărîm lui Claudius o statuie; toți îl dorim consul pe Claudius. Așa se poartă cine iubește imperiul, cine iubește pe împărați; așa s-au purtat soldații de altă dată. Să fii fericit, Claudius, prin prețuirea împăraților, prin virtuțile tale; să fii un consul, un prefect fericit. Să trăiești, Valerius, și să fii iubit de împărat“. Ar fi prea mult ca să trec aici toate urările pe care le-a binemeritat acest bărbat; dar trebuie să subliniez că pe el astfel l-au iubit și senatul și poporul, atît înainte de domnie, cît și în timpul cînd a fost împărat, ca și după aceea, încît este evident că nimeni, nici Traianus, nici Antoninii, nici oricare alt împărat, nu s-a bucurat de atîta dragoste.

DIVUS AURELIANUS¹

de Flavius Vopiscus Syracusius.

1 După ce au fost terminate ceremoniile² cu veselie cu care știm că se îndeplinesc și sînt descrise toate sărbătorile, prefectul Romei, un bărbat distins și renumit printr-o remarcabilă modestie, Iunius Tiberianus, mă primi în trăsura judecătorească. Și cum aici gîndul îi era eliberat de cauzele și afacerile publice și putea să circule singur, înjghebă o discuție lungă, de la Palatin pînă la grădinile lui Varius, în care în mod deosebit veni vorba de viața împăraților. După ce ajunserăm la Templul Soarelui consacrat de către împăratul Aurelianus, întrucît el își trage cu siguranță originea din familia acestuia, mă întrebă cine i-a scris biografia acestui împărat. Și, fiindcă i-am răspuns că n-am citit la nici un scriitor latin și numai la unii greci, acest bărbat venerabil își exprimă prin următoarele cuvinte amărăciunea: „Așadar, pe Tersit, pe Sino și celelalte monstruoziități ale antichității noi toți îi cunoaștem bine, iar urmașii vor vorbi de ele; dar urmașii nu-l vor cunoaște, pe Aurelianus, cel mai strălucit conducător, cel mai serios împărat, datorită căruia tot globul pămîntesc a fost readus sub autoritatea romană? Să ne ferească zeii de această nebulie. Și dacă știu eu bine avem jurnalul lui scris și chiar istoria războaielor; pe acestea aș vrea să le iei și să le descrii în ordine, adăugînd cele ce se referă la viața lui. De toate acestea, cu sîrguința ta, poți lua cunoștință din analele oficiale, în care el însuși a dispus să fie descrise faptele zilnice din vremea sa. Mă voi îngriji să ți se aducă analele din biblioteca Ulpia³. Aș vrea să înfățișezi pe Aurelianus într-o operă istorică, pe cît poți, în chip real“.

M-am supus deci, scumpul meu Pinianus, indicațiilor lui Tiberianus, am primit cărțile grecești și am pus mîna pe toate cite-mi erau necesare și din care am adunat într-un singur volum ceea ce era

demn de amintire. Eu îți cer îngăduință față de lucrarea mea și, dacă nu vei fi mulțumit de ea, să citești pe greci, să cercetezi și analele oficiale⁴ pe care biblioteca Ulpia ți le va pune la dispoziție când vei vrea tu.

2 Și, fiindcă în aceeași trăsură a venit vorba despre Trebellius Pollio, care a descris viețile unor împărați destul de străluciți, dar necunoscuți, de la cei doi Filipi pînă la venerabilul Claudius și fratele său Quintillus; și fiindcă Tiberianus afirma că el a tratat multe lucruri cu neatenție și prea pe scurt, iar eu afirmam din contră că, atît cit privește istoria, n-a existat scriitor să nu fi plăsmuit ceva, aducînd ca mărturie evidentă pe Livius, Sallustius, pe Cornelius Tacitus și pe Trogus, el declarîndu-se de acord cu mine și întinzîndu-mi mîna, îmi zise în glumă: „Deci scrie, cum îți place; vei spune în liniște ce vei vrea, știind că vei avea tovarăși de plăsmuiri pe accia pe care noi îi admirăm ca autori de elocvență istorică“.

3 Deci, ca să nu înșir multe lucruri superficiale, ca unul care nu urmărește, prin accasta, răsplată, Aurelianus⁵ s-a născut, după cum afirmă mulți, dintr-o familie neînsemnată din Sirmium, după alții în Dacia Ripensis. Eu însă îmi amintesc că am citit un autor care susținea că s-a născut în Moesia. Se întimplă, într-adevăr, că nu se cunoaște sigur locul de naștere al acelor bărbați care, proveniți dintr-o familie de jos, de cele mai multe ori îl plăsmuiesc, pentru a-l prezenta posterității într-o lumină mai strălucitoare. De altfel, în cunoașterea faptelor marilor împărați, nu înseamnă totul să se știe unde s-a născut fiecare și cum s-a comportat față de treburile publice. Oare, în ceea ce-l privește pe Platon, este de mare importanță că a fost atenian sau că a dus în mod deosebit la strălucire darul înțelepciunii? Sau pot fi socotiți mai mici Aristoteles Stagiritul⁶ și Zenon Eleatul sau Anacharsis din

Scythia prin faptul că s-au născut în niște sătulețe, deși au înălțat pînă la cer toată forța înțelepciunii?

4 Acum, ca să revin la subiect, născut din părinți modești, foarte vioi la spirit și de o deosebită forță fizică, n-a lăsat să treacă nici o zi, fie de sărbătoare, fie liberă, în care să nu facă exerciții cu sulita, cu arcul sau cu alte arme. Callicrates din Tyr, un foarte învățat scriitor al grecilor, susține că mama lui a fost preteasa templului Soarelui atotputernic din același sat în care locuiau părinții săi. A avut chiar și unele preziceri: astfel, odată, pe cînd se certa cu soțul ei, reproșîndu-i prostia și josnicia, i-a adresat și următoarele cuvinte: „Ei, iată, totuși, un tată de împărat”, din care se deduce că femeia cunoștea hotărîrile destinului. El mai afirma că Aurelianus a avut asemenea auspicii cu privire și la soarta de viitor împărat: mai întii, copil fiind, un șarpe s-a învălătucit în jurul leagănului de mai multe ori și n-a putut fi deloc omorît; în sfîrșit, mamă-sa însăși, care privise aceasta, n-a admis ca șarpele să fie omorît, considerîndu-l o divinitate de familie; la aceasta se adaugă faptul că, dintr-o pelerină de purpură pe care împăratul timpului său o oferise Soarelui, preteasa făcuse un talisman pentru fiul său; precum și aceea că un vultur a răpit din leagăn pe Aurelianus înfășurat într-o panglică și l-a așezat pe un altar din apropierea unui templu, care era, din întîmplare, fără foc. Tot el susține că mamei lui Aurelianus i s-a născut un vițeluş de o mărime uimitoare, alb și cu pete purpurii, avînd scris pe o latură „să trăiești, împărate!”. iar pe cealaltă, o co-roană.

5 Și-mi amintesc că tot la el am citit multe alte lucruri de amănunt; el a mai afirmat că, în curtea de păsări a familiei, la nașterea lui Aurelianus, au răsărit niște trandafiri purpurii, cu miros de trandafir și cu floarea aurie. S-au mai produs și după aceea, cînd el făcea serviciul militar, niște prevestiri care anun-

țau, cum a demonstrat realitatea, pe viitorul conducător al imperiului: pe când intra în Antiochia, în trăsură, fiindcă nu putea călări din cauza unei răni, o mantie purpurie, care fusese arborată în cinstea lui, a căzut astfel, încit i-a acoperit umerii; iar în momentul când voia să se urce pe cal, întrucit considera nepotrivit să meargă în cuprinsul cetății în trăsură, s-a apropiat de el calul împăratului, pe care Aurelianus s-a urcat grăbit; imediat, însă, ce-a înțeles realitatea, a trecut pe calul său. Pe lângă acestea, mergând în solie⁷ la perși, i s-a oferit o cupă, care de obicei se dăruia împăraților, de către regele perșilor și pe care era sculptat Soarele în aceeași înfățișare cum era venerat în templul în care mama sa fusese preoteasă; i s-a mai dat, de asemenea, un elefant deosebit, pe care l-a dăruit, apoi, împăratului, el fiind singurul care, ca particular, a fost posesorul unui elefant.

6 Dar să lăsăm la o parte astfel de detalii: era strălucitor, grațios de o frumusețe bărbătească, de o statură impunătoare, de o deosebită forță fizică, puțin cam lacom la băutură și mâncare; căuta rar plăcerea și era de o accentuată severitate, de un deosebit simț al disciplinei și dornic să minuiască spada. Fiindcă erau în armată doi tribuni cu numele Aurelianus, el și un altul, care a fost capturat împreună cu Valerianus, lui Aurelianus, viitorul împărat, armata îi fixase ca semn distinctiv „cu mina pe sabie“, pentru ca, dacă s-ar fi cercetat care Aurelianus a făcut sau a săvârșit ceva, să fie adus „Aurelianus cu mina pe sabie“ și să fie recunoscut.

A săvârșit multe isprăvi și înainte de a fi împărat; astfel, singur cu 300 de soldați de pază, a nimicit pe sarmații care năvăliseră în Illyricum⁸. Theoclius, scriitor al timpurilor imperiale, relatează că Aurelianus a ucis cu mina sa, în războiul sarmatic, într-o singură zi, patruzeci și opt de adversari, iar în mai multe zile, peste 950, astfel încit și copiii compuneau în cinstea

lui Aurelianus astfel de versuri, pe care, în zilele de sărbătoare, le rosteau dansînd militărește:

„O mie, o mie, o mie am decapitat.
Un singur om! O mie am decapitat.
O mie, trăiască cel care a omorît o mie.
Nimeni n-are atîta vin, cît sînge a vărsat el“.

Eu îmi dau seama că toate acestea sînt lipsite de importanță, dar, fiindcă scriitorul amintit mai înainte le-a introdus, sub această formă, în lucrările lui în limba latină, am socotit că nu trebuie să le trec sub tăcere.

7 La fel, lingă Magontiacum⁹, ca tribun al legiunii a VI-a gallice, astfel a zdrobit pe francii¹⁰ năvălitori, în timp ce aceștia rățăceau prin toată Gallia, încît a ucis 700 dintre ei și a prins alți 300, pe care i-a vîndut ca prizonieri.

Cu această ocazie, i s-a mai compus un cîntec:

„Am omorît, o dată, o mie de sarmați, o mie de franci.
altă dată; căutăm o altă mie de perși“.

Inspira, după cum am spus, atîta teamă soldaților, încît în timpul lui, după ce a pedepsit odată, cu deosebită severitate, abaterile soldaților, nimeni n-a mai greșit. Numai el, de pildă, pedepsea atît de aspru pe soldatul care comitea un adulter cu soția gazdei: aplecînd vîrfurile a doi arbori, lega de ele picioarele soldatului vinovat și, dîndu-le imediat drumul, vinovatul rămînea spînzurat și de unul și de altul, fiind spîntecat în două. Desigur că aceasta a produs o imensă teamă soldaților. A rămas de la el un astfel de ordin militar, adresat locotenentului său: „Dacă vrei să fii tribun și chiar să trăiești, oprește pe soldați de la jaf. Nimeni să nu-și însușească nici un puișor străin; să nu se atingă de o oaie; să nu rupă un strugure; să nu distrugă recolta; nimeni să nu pretindă ulei, sare sau lemne; să fie mulțumit cu rația lui; să trăiască din prada de la dușman, nu din lacrimile oamenilor din

provincii; armele să fie curățite, părțile de fier să fie lustruite, încălțăminteă bine întreținută; numai hainele noi să înlocuiască pe cele vechi; să-și păstreze solda la centură și să n-o piardă în cârciumă; să poarte colierul, brățara și inelul; să curețe calul și harnașamentul, să nu vîndă pieptarul calului; să îngrijească împreună catirii centuriei; soldații să se respecte reciproc, dar nimeni să nu slujească altuia ca un sclav; să fie îngrijiți gratuit de către medici; prezicătorilor să nu li se dea nimic; în cantonament să se poarte corect; cine va crea conflicte, va fi bătut crunt“.

8 De curînd, am găsit în biblioteca Ulpia, în analele oficiale, o scrisoare a împăratului Valerianus¹¹ despre generalul Aurelianus și pe care, cum se cuvine, eu o redau întocmai:

„Valerianus Augustus către consulul Antoninus Gallus. Mă învinovățești, într-o scrisoare prietenească, pentru faptul că am preferat să încredințez pe fiul meu Gallianus lui Postumus, și nu lui Aurelianus, deoarece, în felul acesta, și fiul și armata ar fi fost dați în seama unui om serios; dar, desigur, nu vei rămîne prea mult în această părere, dacă vei afla cît de aspru este Aurelianus: e mult prea aspru, ceea ce nu se potrivește cu timpul nostru; iau martori pe toți zeii că chiar m-am temut să nu ia vreo măsură prea severă față de fiul meu — cum acesta e din natură predispus spre lucruri nescioase —, dacă va săvîrși vreo abateri“.

Această scrisoare ne arată cît de mare i-a fost severitatea, pentru ca însuși Valerianus să afirme că se temea de el.

9 Mai există o altă scrisoare tot a lui Valerianus, care conține laude la adresa lui Aurelianus și pe care am găsit-o în arhiva prefecturii urbane: pe cînd era în drum spre Roma, i-a fost hotărîtă leafa conform rangului său; iată conținutul scrisorii:

„Valerianus Augustus către Ceionius Albinus, pre-

provincii; armele să fie curățite, părțile de fier să fie lustruite, încălțăminteă bine întreținută; numai hainele noi să înlocuiască pe cele vechi; să-și păstreze solda la centură și să n-o piardă în cârciumă; să poarte colierul, brățara și inelul; să curețe calul și harnașamentul, să nu vîndă pieptarul calului; să îngrijească împreună catirii centuriei; soldații să se respecte reciproc, dar nimeni să nu slujească altuia ca un sclav; să fie îngrijiți gratuit de către medici; prezicătorilor să nu li se dea nimic; în cantonament să se poarte corect; cine va crea conflicte, va fi bătut crunt“.

8 De curînd, am găsit în biblioteca Ulpia, în analele oficiale, o scrisoare a împăratului Valerianus¹¹ despre generalul Aurelianus și pe care, cum se cuvine, eu o redau întocmai:

„Valerianus Augustus către consulul Antoninus Gallus. Mă învinovățești, într-o scrisoare prietenească, pentru faptul că am preferat să încredințez pe fiul meu Gallianus lui Postumus, și nu lui Aurelianus, deoarece, în felul acesta, și fiul și armata ar fi fost dați în seama unui om serios; dar, desigur, nu vei rămîne prea mult în această părere, dacă vei afla cît de aspru este Aurelianus: e mult prea aspru, ceea ce nu se potrivește cu timpul nostru; iau martori pe toți zeii că chiar m-am temut să nu ia vreo măsură prea severă față de fiul meu — cum acesta e din natură predispus spre lucruri nescioase —, dacă va săvîrși vreo abateri“.

Această scrisoare ne arată cît de mare i-a fost seriozitatea, pentru ca însuși Valerianus să afirme că se temea de el.

9 Mai există o altă scrisoare tot a lui Valerianus, care conține laude la adresa lui Aurelianus și pe care am găsit-o în arhiva prefecturii urbane: pe cînd era în drum spre Roma, i-a fost hotărîtă leafa conform rangului său; iată conținutul scrisorii:

„Valerianus Augustus către Ceionius Albinus, pre-

fectul Romei. Aș vrea, într-adevăr, să asigur bărbaților celor mai devotați față de statul nostru venituri cu mult mai mari, decât cere demnitatea lor, mai ales pentru cazurile în care faptele vieții confirmă valoarea rangului, — pe lângă demnitate, trebuie stabilită și o prețuire a meritelor fiecăruia, — dar strictețea legilor publice pretinde ca nimeni să nu poată primi din contribuția provinciilor mai mult decât se cuvine ordinului său. În ceea ce privește pe Aurelianus, un bărbat atât de viteaz, i-am stabilit sarcina de a inspecta și organiza toate unitățile militare; ținând seamă de mărturia comună a întregii armate, lui îi datorăm atât de mult, atât noi cât și statul, încât și cele mai mari recompense abia sînt pe măsura meritelor lui. Căci ce nu e strălucit la el? Prin ce nu-l putem compara cu Corvinii și Scipionii?¹² El este eliberatorul Illyricului, este restauratorul Galliei; este, în întregime, un general demn de exemplu; și totuși nici acestui bărbat atât de mare, buna și înțeleapta conducere a statului nu-mi îngăduie să-i adaug nimic peste acestea, ca recunoștință pentru meritele sale. Cu toate acestea, bunăvoința ta, scumpul meu prieten, va oferi bărbatului sus menționat, cit timp va sta la Roma, următoarele: 16 pîini militare albe, 40 pîini militare cazone, 40 sextare de vin de masă, o jumătate de purcel, doi cocoși, 30 libre de carne de porc, 40 libre de carne de vacă, un sextar de ulei, de asemenea un sextar de suc, un sextar de sare, legume și zarzavat cît este nevoie. Și fiindcă trebuie să-i hotărîm și ceva deosebit, atât timp cît va sta la Roma, îi vei stabili nutreț peste cantitatea obișnuită; iar pentru cheltuielile personale, cîte doi antoniani de aur pe zi, cîte 50 de filipici de argint mici, 100 dinari de aramă. Celelalte îi vor fi date prin prefectii tezaurului“.

10 Toate acestea ar putea părea cuiva fără importanță, dar o bună cunoaștere a faptelor nu neglijează nimic. Căci a îndeplinit de multe ori funcția de guvernator, de mai multe ori pe cea de tribun; în diferite timpuri, de aproape 40 de ori, pe cea de locțiitor al

gubernatorului sau al tribunilor, astfel încît a fost numit în locul lui Ulpus Crinitus, care provenea din familia lui Traianus, fiind foarte asemănător cu el și care, pe lângă acestea, a fost pictat chiar împreună cu Aurelianus în templul Soarelui, iar Valerianus hotărîse să-i dea titlul de Caesar; a condus armate, a întărit granițele, a împărțit prada soldaților, a îmbogățit Thracia cu boi, cai și sclavi; a predat prăzile în palatul de pe Capitoliu; a adus în vila particulară a lui Valerianus 500 de sclavi, 2 000 de vaci, 1 000 de iepe, 10 000 de oi și 15 000 de capre. În acest timp, Ulpus Crinitus a trimis mulțumiri publice lui Valerianus, care se afla la băi lângă Byzantium, afirmînd că a avut o bună părere despre el, de vreme ce i-a hotărît ca înlocuitor pe Aurelianus; pentru aceasta el a hotărît să-l adopte.

11 Este interesant să se cunoască această scrisoare și însăși adoptarea.

Iată scrisoarea lui Valerianus către Aurelianus: „Prea stimată Aurelianus, dacă ar fi altcineva care să ia locul lui Ulpus Crinitus, aș discuta cu tine despre virtutea și hărnicia acestuia și, împreună cu tine, aș fi putut duce la bun sfîrșit această cercetare. În consecință, ia conducerea războiului de lângă Nicopolis, pentru ca boala lui Crinitus să nu ne țină pe loc; fă tot ce poți. Mai multe nu-ți spun: conducerea expediției militare va fi în miinile tale. Ai sub conducere 300 de arcași ityrieni, 600 de armeni, 150 de arabi, 200 de saraceni, 400 trupe auxiliare din Mesopotamia; mai ai legiunea a treia Felix și 800 de călăreți îmbrăcați în zale. Cu tine vor fi Hariomundus, Haldagates, Hildomundus și Carioviscus. Aprovizionarea necesară pentru toate taberele a fost asigurată prin prefecti. Bazîndu-ne pe virtutea și măiestria ta, îți revine sarcina de a instala taberele de iarnă și de vară acolo, unde vei găsi de toate; de aceea cercetează unde este așezată tabăra dușmanilor, află cîți sînt și de ce forță, ca să nu se consume în zadar alimentele sau să se arunce fără rost sulițele, care contează foarte mult la

război. Eu, cu bunăvoința zeilor, atîta speranță îmi pun în tine, cîtă ar putea avea statul în Traianus, dacă ar mai trăi. De altfel, nu e mai mic nici acela în locul căruia ți-am oferit postul de încredere. Poți să speri că vei urma, împreună cu Ulpius Crinitus, la consulat pentru anul următor, începînd din ziua a 11-a înainte de calendele lunii iunie, în locul lui Gallienus și al lui Valerianus. Cheltuielile vor fi suportate de stat, pentru că trebuie găsită posibilitatea de a îmbunătăți situația materială mai mult decît a oricui, a oamenilor care, deși au servit statul multă vreme cu devotament, au rămas, totuși, săraci“. Din această scrisoare reiese cît de valoros a fost încă din tinerețe Aurelianus; căci așa a fost într-adevăr. Nimeni, de altfel, n-a ajuns vreodată la loc de frunte, fără să fi urcat încă din prima tinerețe pe treptele virtuții“.

Iată și scrisoarea cu privire la consulat:

12 „Valerianus Augustus către Aelius Xifidius, prefectul tezaurului; îi vei da, pentru a organiza spectacole, lui Aurelianus, căruia i-am încredințat consulatul, fiindcă, deși sărac e mare, chiar mai mare decît ceilalți: 300 de antonini de aur, 3 000 de filipici mici de argint, 50 de sesterti de bronz, 10 tunici bărbătești de diferite forme, alte 20 din in egiptean, două scurte cipriene asemănătoare, 10 covoare africane, 10 cuverturi maurice, 100 de porci, 100 de oi. Vei da dispoziție ca senatorilor și cavalerilor romani să li se organizeze un ospăț public, pentru care vei lua măsuri să se facă două sacrificii mai mari și patru mai mici“.

Și, fiindcă spuneam că voi adăuga despre adopțiune¹³ cîteva lucruri, care se referă la un împărat atît de mare, îmi cer iertare, dacă, pentru a nu părea prea vorbăreț și plicticos, am crezut potrivit pentru obiectivitate, să prezint faptele așa cum sînt redade în memoriile lui Aholus, fostul maestru de ceremonii al lui Valerianus, în cartea a 9-a, care tratează despre faptele lui Valerianus.

13 După ce s-a instalat la băi lângă Bizantium, în prezența armatei și a personalului palatului, fiind de față Nummius Tuscus, consul obișnuit, Baebius Macer, comandantul gărzii pretoriene, Quintus Ancarius, guvernatorul imperiului de răsărit, iar în partea stângă Avulnius Saturninus comandantul graniței cu Scythia, Murrentius Mauricius numit în Egipt, Iulius Triphon, comandantul graniței de răsărit, Maecius Brundisinus, prefectul aprovizionării din răsărit, Ulpius Crinitus, comandantul graniței cu Illyricum și Thracia și Fulvius Boius, comandantul graniței cu Retium, împăratul Valerianus s-a adresat astfel lui Aurelianus: „Imperiul roman îți mulțumește, Aurelianus, pentru că l-ai salvat de forțele goșilor. Datorită ție sintem îmbelșugați în pradă, în glorie și în toate acelea prin care crește bunăstarea romană. Primește, pentru faptele săvârșite de tine, 4 coroane murale, 5 coroane pentru fortificații, 2 coroane navale, două coroane civile, 10 sulite simple, 4 drapele bicolore, 4 tunici roșii de comandant, două mantii proconsulare, o togă pretextă, o tunică brodată cu lauri, o togă brodată, o tunică groasă, un tron împodobit cu fildeș. Căci eu te numesc de-acum consul și voi scrie senatului să-ți trimită bastonul și fascele; pe acestea de obicei nu le dă împăratul, ci, cînd cineva devine consul, le primește de la senat“.

14 După cuvintele lui Valerianus, Aurelianus s-a ridicat și s-a apropiat, aducînd mulțumiri în termeni militari pe care mi-am propus să-i transcriu întocmai: „Eu, stăpîne și împărate Valerianus, de aceea le-am săvîrșit pe toate, am suportat cu răbdare rănile, am ținut în continuă mișcare caii și echipajele, ca să merit mulțumirile statului roman și satisfacția conștiinței mele. Dar tu ai făcut mai mult. Aduc recunoștință bunăvoinței tale și primesc funcția de consul, pe care mi-o oferi. Facă zeii și atotputernicul Soare, care e cu siguranță un zeu, ca și senatul să mă aprecieze astfel“. În timp ce toți cei dimprejur își exprimau mulțumirile, s-a ridicat Ulpius Crinitus și ținu următoarea cuvîn-

tare: „A existat, la strămoșii noștri, un obicei, practicat cu plăcere și în familia mea, ca toți bărbații cu renume să adopte, ca fii, pe oamenii cei remarcabili prin vitejia lor, pentru ca, în felul acesta, fecunditatea noului moștenitor să regenereze familiile îmbătrânite sau să suplinească absența copiilor din căsătoriile neproductive. Așa au procedat, căutînd să-și asigure moștenitori, Cocceius Nerva, adoptînd pe Traianus; Ulpus Traianus, adoptînd pe Hadrianus; Hadrianus, adoptînd pe Antoninus și alții după aceea; astfel și eu am socotit să propun adoptarea lui Aurelianus, pe care, cu autoritatea judecării tale, l-ai stabilit înlocuitorul meu. Poruncește, deci, să se aplice legea și Aurelianus să devină moștenitorul penanților, numelui, al tuturor bunurilor și drepturilor lui Ulpus Crinitus, care, prin hotărîrea ta, va deveni imediat proconsul“.

15 Ar dura prea mult să le înșir pe toate, pentru a arăta mulțumirile adresate de Valerianus lui Crinitus și îndeplinirea, după ritual, a adopțiunii. Rețin că am citit, în cartea unui scriitor grec, ceea ce socot că nu trebuie să trec sub tăcere, că Valerianus a împuternicit pe Crinitus să adopte pe Aurelianus, mai ales că acesta era sărac; dar cred că e bine să las la o parte această problemă.

Fiindcă am reprodus mai înainte scrisoarea, prin care s-au acordat lui Aurelianus sumele necesare pentru consulat, trebuie să precizez de ce am socotit că trebuie menționat un lucru care pare neînsemnat; de altfel, am văzut foarte de curînd de cîtă strălucire a fost înconjurat, în circ, consulatul lui Furius Placidus, încît nu avea aspectul unei premieri a vizitiilor, ci părea mai degrabă o adevărată moștenire, deoarece li s-au dat, în murmurale oamenilor cumpătați, tunici pe jumătate de mătase, haine de in brodate și chiar cai; în felul acesta, s-a dat impresia că e un consulat destinat bogățiilor și nu unui om, fiindcă, în orice caz, dacă el se acordă virtuților, n-ar trebui să se ajungă la ruina celui care-l merită. Au dispărut acele vremi

pline de sentimente curate și vor dispărea și mai mult din cauza tendinței de a fi pe plac poporului, — dar, ca de obicei, să lăsăm și acest lucru pe seama altora.

16 Sprijinindu-se pe astfel de aprecieri și binefaceri, Aurelianus s-a distins atât de mult în timpul lui Claudius¹⁴, încît, după acesta și după omorîrea fratelui acestuia Quintillus și a lui Aureolus, cu care Gallienus încheiase pacea, a rămas singur împărat. Asupra acestui punct, părerile istoricilor — chiar ale celor greci — sînt atât de diferite, încît unii susțin că Aureolus a fost omorît de Aurelianus¹⁵, fără voia lui Claudius; alții, din contră, că a făcut-o din ordinul și cu voința lui Claudius; alții, în sfîrșit, că a fost omorît de Aurelianus ca împărat; iar alții, că aceasta s-a întimplat anterior venirii acestuia la domnie. Dar ne vom abține de a ne spune părerea și în această privință, urmînd ca problema să fie rezolvată de aceia care au transpus-o în istorie.

17 Sigur este că venerabilul Claudius nimănui altuia nu i-a încredințat războiul împotriva meotilor, decît lui Aurelianus. Există și o scrisoare, pe care eu, după cum obișnuiesc, din motive de obiectivitate, de altfel cum văd că au procedat și alți scriitori de anale, am socotit că trebuie s-o introduc aici:

„Flavius Claudius trimite salutări prietenului său Valerianus Aurelianus. Statul nostru dorește să obțină de la tine îndeplinirea unei sarcini care-ți este cunoscută. Pornește, de ce întîrzii? Vreau ca soldații să fie sub conducerea ta, iar tribunii să te aibă general. Trebuie să ataci pe goți și să-i îndepărtezi de Thracia. Cei mai numeroși dintre aceștia, care au fugit pe cînd tu luptai, pricinuesc pagube în Hemimont și Europa. Îți dau sub autoritate toate armatele din Thracia și Illyricum, granița întregă; iată, ai ocazia să-ți dezvălui vitejia ta obișnuită. Împreună cu tine va fi, imediat ce se va prezenta, și fratele meu Quintillus. Fiind ocupat cu alte probleme, îți încredințez ție și virtuților tale

sarcina supremă a acestui război. Îți trimit 10 cai, două platoșe și alte obiecte, de care vei avea nevoie când vei porni la război". După aceea, folosindu-se de îndrumările lui Claudius, a dat cu succes câteva bătălii, a restabilit integritatea imperiului și, în scurt timp, după cum am spus mai înainte, a fost ales împărat cu asentimentul tuturor legiunilor.

18 Înainte de a fi împărat, Aurelianus a condus, sub Claudius, cavaleria-ntreagă după ce comandanții acesteia au căzut în dizgrație, deoarece au luptat la întâmplare, fără ordinul lui Claudius.

Aurelianus a luptat, de asemenea, în aceleași împrejurări, cu deosebită vitejie, împotriva suevilor¹⁶ și sarmaților, obținând o foarte strălucită victorie. Totuși, sub conducerea lui, s-a produs din greșeală, și o înfrângere din partea marcomanilor; căci nu și-a luat măsuri, ca să atace de front, ci se pregătea să-i urmărească din spate pe dușmanii care încercaseră o străpungere, dându-le astfel posibilitatea să ne provoace grave pierderi în apropiere de Mediolanum; dar, după aceea, și marcomanii au fost înfrinți.

În atmosfera de groază generală, provocată de devastările marcomanilor, la Roma au izbucnit imense răscoale, din teama de a nu reveni situația din timpul lui Gallienus. De aceea au fost cercetate cărțile sibiline, cunoscute pentru serviciile aduse statului și în ele s-a găsit indicația să se organizeze în anumite locuri, peste care barbarii nu puteau trece, niște sacrificii. A fost, în sfârșit, împlinit ceea ce era prevăzut în diverse categorii de ceremonii religioase și astfel barbarii s-au oprit, iar Aurelianus i-a ucis pe toți cei care rătăceau în grupuri izolate.

Îmi îngădui să prezint conținutul decretului senatului, în care autoritatea celui mai strălucit ordin a dispus cercetarea cărților sibiline:

19 „În ziua a treia înaintea idelor lui ianuarie, pretorul urban Fulvius Sabinus s-a adresat astfel senatului:

„Senatori, vă înfățișăm propunerea pontifilor și scri-soarea împăratului Aurelianus, în care se cere să se cerceteze cărțile profetice, în care se găsește speranța terminării războiului din porunca sfintă a zeilor. Căci voi înșivă știți că, oridecîteori s-a produs vreo răscoală mai primejdioasă, au fost cercetate întotdeauna aceste cărți și nenorocirile publice n-au luat sfîrșit pînă nu s-a înfăptuit indicația din ele cu privire la sacrificii“. Atunci s-a ridicat Ulpus Silanus, care avea dreptul primului cuvînt și a vorbit astfel: „Ne sfătuim prea tîrziu, senatori, cu privire la salvarea statului; tîrziu ne gîndim la poruncile profetice, după obiceiul bolnavilor, care nu trimit după cei mai buni medici decît cînd se află în cea mai mare disperare, ca și cum bărbații cei mai învățați ar trebui să se ocupe numai de cazurile mai grave, deși ar fi mai potrivit să se prevină toate bolile. Vă amintiți că eu am spus adesea, aici, din mijlocul acestui ordin, îndată ce s-a comunicat despre invazia marcomanilor, că trebuie să consultăm hotărîrile Sibyllei și să folosim bunăvoința lui Apollo, dar că am întîmpinat opoziția însoțită de cea mai mare calomnie a acelora care, din lingușire, susțineau că virtutea împăratului Aurelianus este așa de mare, încît nu mai e nevoie să cerem sfatul zeilor, ca și cum chiar un mare împărat n-ar cinsti pe zei și nu și-ar pune speranța în ei. Ce să spun mai multe? Am ascultat scri-soarea în care el solicită sprijinul zeilor, căci nu e un lucru rușinos ca cel mai viteaz bărbat să fie ajutat astfel. Hai, pontifilor, urcați în templu, cit mai curați, cit mai îngrijiți, cit mai evlavioși, cu îmbrăcămîntea și sufletele cit mai potrivite pentru astfel de ceremonii; ridicați scaunele împodobite cu lauri, răsfoiți cărțile cu mîinile acoperite — și aflați destinele statului nostru care sînt eterne; învățați pe copiii care au și tată și mamă cîntecele cuvenite; noi vom stabili cheltuielile pentru ceremonii, fastul necesar sacrificiilor precum și victimele pentru altare“.

20 După acestea, fiind întrebați, cei mai mulți senatori și-au spus părerile, a căror reproducere mi-ar lua prea mult timp. Apoi votul senatorilor a întărit decretul senatului, unii votînd prin ridicarea miinilor, alții prin gruparea alături de cei cu aceeași părere, cei mai mulți prin viu grai. Au mers, deci, la templu, au fost cercetate cărțile, au fost extrase versurile, orașul a fost purificat prin sacrificii, au fost intonate cîntece, s-a făcut înconjurul solemn al orașului, au fost promise ambarvalii¹⁷ și, în felul acesta, a fost îndeplinită ceremonia, care se impunea.

Urmează scrisoarea lui Aurelianus despre cărțile sibiline, căci am introdus-o și pe aceasta pentru respectarea realității: „Mă mir, venerabili senatori, că ați stat la îndoială atîta timp cu privire la deschiderea cărților sibiline, ca și cum n-ați fi hotărît toate pînă acum în templul zeilor, ci în bisericile creștinilor. Porniți, așadar, și, prin puritatea preoților și ceremoniile tradiționale, ajutați pe împăratul frămîntat din cauza nevoilor publice. Să fie cercetate cărțile și să se îndeplinească ceremoniile cerute. Nu numai că nu resping, dar ofer cu plăcere, pentru aceasta, orice cheltuială, pe prizonierii oricărui popor, orice animale din averea împăratului, căci nu e rușinos să învingi cu ajutorul zeilor. În felul acesta, au fost începute și terminate cu bine multe războaie. Am cerut prin scrisoarea trimisă prefectului tezaurului să vi se pună la dispoziție sumele necesare. În afară de acestea, vă este la îndemînă tezaurul public al puterii voastre, care știu că e mai bogat chiar decît doresc eu“.

21 Însă, pe cînd își concentra armata, voind să pornească la luptă, a suferit, lîngă Placentia¹⁸, o atît de mare înfrîngere, cauzată de viclenia și îndemînarea mișcării barbarilor încît era gata să se năruiască imperiul roman. Căci aceștia, fiindcă nu puteau să se regrupeze în cîmp deschis, s-au refugiat în pădurile cele mai compacte și, pornind la atac odată cu căderea serii, au provocat învîlmășeală în rîndurile soldaților noștri. În

sfirșit, dacă n-ar fi existat, ca urmare a cunoașterii prevederilor cărților sibiline, grija pentru organizarea sacrificiilor menționate și barbarii n-ar fi fost opriți de niște vedenii supranaturale, victoria romanilor n-ar fi fost posibilă.

După lichidarea războiului cu marcomanii, Aurelianus, cu temperamentul lui prea năvalnic, plin de minie, ațîțată și de duritatea răscoalelor¹⁹, se îndreaptă spre Roma, dornic de răzbunare. În sfirșit, acest bărbat, altfel foarte bun, folosind în mod prea brutal puterea, după ce au fost uciși cu deosebită cruzime autorii răscoalelor, a reușit să liniștească o situație care, de altfel, putea fi restabilită cu mai multă blîndețe. Au fost omoriți și unii senatori nobili, aducîndu-se cu ușurință împotriva acestora, ca martori, de pildă, un cunoscut sau un om mai josnic sau mai neserios, lucru care ar fi trebuit interzis de un împărat mai omenos. Ce să spun mai multe?

Această mare domnie, care fusese dorită atît de mult și nu fusese sperată, de altfel, în chip zadarnic, a fost pătată de lovitura unei prea sumbre nelegiuiiri.

În sfirșit, acest împărat superior a început să fie temut și nu iubit; în timp ce unii spuneau că un astfel de împărat trebuie, mai degrabă, înlăturat și nu dorit, alții susțineau că este — într-adevăr, un doctor bun, dar aplică un tratament greșit. Fiindcă își dădea seama ce se putea întîmpla datorită acestor fapte, adică să se repete ceea ce se produsese sub Gallienus, Aurelianus a convocat adunarea senatului și a luat hotărîrea de a prelungi zidurile orașului Roma. La pomeriu, însă, n-a adăugat, nimic atunci, ci după aceea; căci mărirea pomeriului nu e îngăduită decît aceluia împărat care a îmbogățit statul cu vreo parte din ținutul barbarilor. Astfel au procedat Augustus, Traianus, Nero, în timpul căruia Pontul Polemoniacus²⁰ și Alpii Cottici au trecut sub stăpînire romană.

22 După ce au fost rezolvate problemele legate de întăriturile²¹ și situația Capitalei, ca și de problemele

cu caracter civil, a pornit împotriva palmirenilor, adică împotriva Zenobiei care deținea, în numele fiilor săi, imperiul de răsărit. În drum, a dat multe și diverse genuri de războaie: în Thracia și Illyricum²², a învins pe barbarii care-i ieșiseră în cale, a ucis, chiar, pe conducătorul goților, Canabas sau Cannabaudes, împreună cu 5 000 de oameni, dincolo de Dunăre; a făcut, apoi, trecerea prin Byzanț în Bithynia, pe care a cucerit-o fără luptă. Multele lui fapte de arme, mari și strălucite, au fost descrise pe măsura înfăptuirii lor, dar nu le pot cuprinde în această carte și, de altfel, nici nu vreau, pentru a nu plictisi pe cititor, dar tot trebuie să alegem câteva care vor ajuta la înțelegerea obiceiurilor și a virtuților lui. După ce a ajuns la Tyana²³ și a găsit-o cu porțile zăvorâte, se zice că a exclamat plin de minie: „Nici un câine n-am să mai las în acest oraș“; și, datorită atît soldaților care depuneau un mare zel în speranța prăzii, cît și sprijinului unui oarecare Heraclammon, care și-a trădat patria de teamă să nu-și găsească sfîrșitul împreună cu ceilalți, cetatea a fost cucerită.

23 De fapt, Aurelianus poseda două din laturile principale ale personalității unui conducător: prin una, își manifesta severitatea, iar prin cealaltă, blîndețea. Căci, pe de o parte, înțeleptul învingător a dat ordin ca Heraclammon, trădătorul patriei sale, să fie ucis, iar pe de altă parte, cînd soldații îi cereau distrugerea orașului, pe considerentul afirmației împăratului că la Tyana nu va lăsa cu viață nici un câine, acesta le-a răspuns: „Am spus că nu voi mai lăsa în acest oraș nici un câine; deci, ucideți toți cîinii“.

Iată scrisoarea despre Heraclammon: „Aurelianus Augustus către Mallius Chilo. Am admis să fie omorît acela, prin binefacerea căruia se pare că am cucerit Tyana; într-adevăr, n-am putut niciodată să accept un trădător și am îngăduit cu plăcere ca acesta să fie omorît de soldați; de altfel, unul ca el, care nu

și-a cruțat patria, n-ar fi putut să-mi păstreze nici mie credință. În sfârșit, numai el a pierit dintre toți care erau asediați. Era bogat, trebuie să recunosc, dar n-am putut să-i confisc bogățiile, ci am lăsat copiilor toate bunurile, ca să nu mă învinuiască cineva că am permis să fie ucis un om bogat pentru averea lui“.

24 Și cetatea a fost cucerită într-un chip uimitor. Căci, după ce Heraclammon i-a arătat o ridicătură ca un meterez natural, pe care împăratul se putea urca în ținuta oficială, el a înaintat pe înălțime, arborându-și hlamida de purpură în fața cetățenilor dinăuntru și a soldaților săi din afară; și astfel cetatea a fost cucerită, ca și cum armata lui Aurelianus ar fi fost între ziduri.

Nu trebuie lăsat, de asemenea, necunoscut un alt lucru legat de renumele acestui venerabil bărbat. Se spune că Aurelianus se exprimase și cugetase într-adevăr la nimicirea cetății Tyana. Dar se mai spune că Appollonius din Tyana, un înțelept cu un strălucit renume și autoritate, filozof recunoscut și prieten cu adevărat al zeilor, care trebuia să fie venerat el însuși ca o divinitate, s-a înfățișat lui Aurelianus pe când acesta se întorcea în cort și, oprindu-se la distanță, astfel încit abia să fie observat, i se adresă în limba latină, așa ca să fie înțeles de un locuitor al Pannoniei: „Aurelianus, dacă vrei să biruiești, nu te silește nimic să te gîndești la uciderea concetățenilor mei. Aurelianus, dacă vrei să mai fii împărat, nu te atinge de singele oamenilor nevinovați. Aurelianus dacă vrei să trăiești, poartă-te cu blîndețe“. Aurelianus cunoștea figura venerabilului filozof, fiindcă îi văzuse imaginea în multe temple. În sfârșit, înspăimîntat, împăratul îi promise un portret, niște statui și un templu și, astfel, reveni la gînduri mai bune. Am auzit acestea de la oameni serioși, le-am și citit în cărțile bibliotecii Ulpia și, mai mult, pentru măreția lui Appollonius, le-am și crezut. Căci ce putea fi mai curat, mai venerabil, mai simplu și mai divin decît el între

oameni? El a dat viață morților, a săvârșit și a pronunțat multe lucruri supraomenești. Cine vrea să afle mai mult, să citească pe grecii care au scris despre viața lui. Eu însumi, dacă voi mai fi în viață și îngăduința lui va fi trainică, voi trata într-o lucrare faptele unui bărbat atît de mare, nu pentru că faptele lui au nevoie de darul descrierii mele, ci pentru ca cele ce sînt demne de admirat să fie lăudate de glasul tuturor.

25 După cucerirea Tyanei, în urma unei lupte de scurtă durată, lângă Dafne²⁴, a pus stăpînire pe Antiochia, oferindu-le tuturor iertarea și urmînd, după cîte se dovedește, sfaturile venerabilului bărbat Apollonius²⁵, a devenit un împărat mai uman și mai îngăduitor. După acestea, s-a luptat pentru conducere, într-o mare bătălie de lângă Emessa²⁶, împotriva Zenobiei și a aliatului ei, Zaba. Și, în timp ce călăreții lui Aurelianus, obosiți, erau gata să părăsească lupta și s-o ia la fugă, dintr-o dată, datorită forței unei divinități, care după aceea s-a dat la iveală printr-o înfățișare divină care încuraja pe soldați, au fost restabilite și rîndurile cavaleriei cu ajutorul trupelor de infanterie. După ce a fost consolidată situația imperiului de răsărit, Aurelianus a intrat victorios în Emessa și s-a îndreptat spre templul lui Heliogabalus, ca pentru a îndeplini, printr-o manifestare comună, ceremoniile religioase; și acolo a observat din nou acea figură pe care o simțise favorabilă în timpul bătăliilor. De aceea a ridicat și aici temple, înzestrîndu-le cu imense prinoase; la Roma, de asemenea, a pus să se construiască templul Soarelui²⁷, pe care l-a împodobit cu cele mai mari onoruri, după cum vom spune la locul potrivit.

26 După acestea, s-a îndreptat spre Palmyra ca s-o atace și să pună capăt ostenețelor. Dar în timpul marșului, armata fiind deseori întîmpinată cu dușmănie

de către tilharii sirieni, a avut multe de suferit, iar în timpul asediului și-a primejduit chiar viața, fiind rănit de o săgeată.

Există o scrisoare trimisă de el lui Mucapor, în care vorbește despre greutățile acestui război, cu o sinceritate care depășește orgoliul obișnuit unui împărat.

„Romanii vorbesc că eu lupt doar împotriva unei femei, ca și cum Zenobia ar lupta singură și numai cu forțele ei, dar e atita mulțime, încît, dacă ar trebui să lupt cu un bărbat aș face-o cu un mult mai slab sentiment de teamă. Nu se poate spune cîte săgeți sînt aici, ce mașină de război, cîte sulice, cîte pietre; nu există nici o parte de zid, care să nu fie ocupată de cîte două și trei baliste; și foc se aruncă prin mașinile de război. Ce să spun mai multe? Se teme, ca o femeie, luptă ca un bărbat, care se sperie de pedeapsă, dar cred că zeii cei buni, care niciodată nu ne-au părăsit în mijlocul eforturilor, vor ajuta și acum statul roman“.

În sfîrșit, obosit și aproape copleșit de eforturi, Aurelianus a trimis o scrisoare Zenobiei, cerîndu-i să se predea cu asigurarea vieții; redau mai jos conținutul ei: „Aurelianus, împăratul lumii romane și restauratorul orientului către Zenobia și ceilalți pe care-i unește alianța războinică. Ar fi trebuit să faceți din proprie inițiativă ceea ce vi se poruncește acum în scrisoarea mea. Căci vă sfătuiesc să vă predați cu promisiunea că viața vă va fi asigurată, astfel încît, tu, Zenobia, împreună cu ai tăi, vă veți petrece viața acolo, unde vă voi fixa în conformitate cu hotărîrea marelui senat. Vei aduce în posesia statului roman pietrele scumpe, aurul, argintul, mătasea, caii și cămilele. Palmirenilor li se vor respecta drepturile lor“.

27 După primirea acestei scrisori, Zenobia a răspuns cu mai multă îngîmfare și îndrăzneală decît îi permitea soarta, probabil, pentru a produce groază: De aceea am reprodus și conținutul acestei scrisori:

„Zenobia, regina orientului către Aurelianus Augustus. Până acum, nimeni în afară de tine nu mi-a cerut într-o scrisoare ceea ce-mi pretinzi tu.

Pentru tot ce vrei să obții în acțiunile războinice e nevoie de curaj. Îmi ceri să mă predau, ca și când n-ai ști că regina Cleopatra, cu toate demnitățile promise, a preferat să moară decît să trăiască în orice altă demnitate. Avem la dispoziție ajutoarele perșilor, pe care le așteptăm; alături de noi sînt saracenii, pentru noi vor lupta armenii. Bandiții sirieni au învins armata ta, Aurelianus. Dacă-mi va veni în sprijin această mulțime, pe care o așteptăm din toate părțile, vei renunța, desigur, la orgoliul, cu care, ca un atotbiruitor îmi poruncește supunerea“.

Nicomachus spune că el a tradus din limba sirienilor în limba greacă această scrisoare dictată de Zenobia însăși. Cea de mai înainte, a lui Aurelianus, a fost trimisă, de asemenea, în limba greacă.

28 Primind această scrisoare, Aurelianus nu s-a rușinat, dar s-a mîniat și, adunîndu-și imediat armata și comandantii, a asediat din toate părțile Palmyra și, ca un bărbat viteaz, n-a nesocotit nimic care i se părea nedesăvîrșit sau neglijat: a interceptat ajutoarele trimise de perși, a atras de partea lui aripile saracenilor și ale armenilor, cînd prin forță, cînd prin viclenie; în sfîrșit, cu multe eforturi a reușit să învingă cea mai puternică femeie.

În cele din urmă, pe cînd fugea, după înfrîngere, cu cămilele, pe care ei le numesc dromadere, și se îndrepta spre Perși, Zenobia a fost prinsă de călăreții trimiși în acest scop și adusă în stăpînirea lui Aurelianus. Așadar, biruitor, stăpînitor al întregului orient, avînd-o pe Zenobia în lanțuri, mîndru și cutezător față de perși, armeni și saraceni, a înfăptuit ceea ce-i cerea rațiunea momentului: au fost transportate îmbrăcămințile împodobite cu pietre scumpe, pe care le vedem în templul Soarelui, drapelele și bonetele persane și un fel de purpură pe care nici un

popor n-a produs-o și nici lumea romană n-a mai văzut-o.

29 Despre aceasta, îmi îngădui să spun doar câteva cuvinte. Vă amintiți, că, în templul lui Iupiter Optimus Maximus Capitolinus, era o mantie scurtă de lână purpurie, de care, cînd matroanele și însuși Aurelianus și le apropiiau pe ale lor, acestea se părea că-și pierd culoarea, devenind cenușii alături de strălucirea divină a celeilalte. Se crede că acest dar i-a fost oferit lui Aurelianus le către regele perșilor, care-l luase de la indienii îndepărtați, împreună cu următoarea scrisoare: Primește această purpură, așa cum e pe la noi" (dar acest lucru n-a fost adevărat). După aceea și Aurelianus și Probus, mai pe urmă Dioclețianus au căutat foarte insistent prin niște vopsitori trimiși în mod special, dar n-au putut, totuși, să mai găsească acest gen de purpură. Se spune că sandica indică produce o astfel de purpură, dacă e bine îngrijită.

30 Dar pentru a reveni la subiectul inițial, s-a produs atunci o mare frămîntare în rîndurile soldaților, care cereau pedepsirea Zenobiei. Aurelianus, însă, considerînd nedemn să ucidă o femeie, după ce a poruncit să fie omorîți foarte mulți din cei care au contribuit la dezlănțuirea, la pregătirea și conducerea războiului, a păstrat-o pe femeie pentru triumf, spre a o înfățișa privirilor poporului roman. Dintre cei care au fost uciși, o situație penibilă s-a creat în legătură cu filozoful Longinus²⁸, care se spune că a fost profesorul Zenobiei pentru literatura greacă; pe acesta Aurelianus l-a trimis la moarte, tocmai pentru că socotea că el a fost autorul scrisorii arogante trimise împăratului, deși fusese compusă în limba siriană.

După liniștirea orientului, Aurelianus s-a înapoiat în Europa și aici a nimicit trupele carpilor și, fiindcă senatul l-a numit, în absență, Carpicus, se zice că și-a dat consimțămîntul, afirmînd în glumă: „Rămîne, senatori, să mă numiți și Carpisculus, căci se știe des-

tul de bine că acest cuvînt, „Carpisculum“, reprezintă un fel de încălțăminte. De fapt, această poreclă părea necorespunzătoare, deoarece i se mai spunea și Gothicus și Sarmaticus și Armeniacus și Parthicus și Adiabenicus²⁹.

31 Rar se întîmplă ca sirienii să-și respecte jurămîntul de credință, și încă destul de greu. Căci, în timp ce Aurelianus era ocupat cu problemele din Europa, palmyrenii care fuseseră învinși și zdrobiți, s-au răscolat destul de aprig. Astfel, ei au ucis împreună cu 600 de arcași, pe Sandario, pe care Aurelianus îl numise guvernator acolo, avînd de gînd să pună în locul lui, la conducere, pe un oarecare Achilles, o rudă a Zenobiei. De aceea Aurelianus, fiind pregătit de luptă, s-a întors din Rhodope și a distrus orașul, după cum o merita. Dar cruzimea, sau, cum îi spun unii, asprimea lui Aurelianus a luat proporții considerabile, așa cum reiese din scrisoarea de mai jos, care cuprinde mărturisirea unei furii îngrozitoare: „Aurelianus Augustus către Cerronius Bassus. Nu e bine ca săbiile soldaților să meargă prea departe. Au fost omorîți destui palmyreni. N-am cruțat femeile, am ucis pe copii, am strangulat pe bătrîni, am nimicuit pe țărani. Cui vom lăsa ogoarele și orașul? Trebuie să lăsăm viața celor care au mai rămas; socotim că aceștia sînt puțini în timp ce mulți au fost supuși chinurilor. Doresc să fie reconstituit, în vechea lui formă, templul Soarelui de lingă Palmyra, pe care l-au jefuit stegarii legiunii a treia împreună cu reangajații, cu trîmbițașii și cu muzicanții. Ai la îndemîină pentru aceasta 300 livre de aur din casetele Zenobiei, 1 800 livre de argint din averile palmyrenilor, ca și pietrele scumpe regale. Ia măsuri ca, folosind toate posibilitățile, să fie înfrumusețat templul: în felul acesta, mă veți mulțumi pe mine și pe zii nemuritori. Voi scrie senatului, cerîndu-i să trimită un pontif, pentru a face inaugurarea templului“.

Această scrisoare arată, după cum vedem, că asprimea severului împărat se potolise.

32 În sfârșit, fiind în mai multă siguranță, revine în Europa și, cu acea vitejie cunoscută lui, zdrobește pe toți dușmanii care rătăceau în cuprinsul imperiului. Dar, în timp ce Aurelianus săvârșea astfel de lucruri importante în Thracia și în toată Europa, s-a găsit un oarecare Firmus³⁰ care, fără a deține atribuțiile de împărat, a pus stăpînire pe Egipt, ca și cum aceasta ar fi fost o cetate liberă. De aceea, Aurelianus s-a deplasat imediat în această regiune, obținînd un deosebit succes. În curînd, așadar, luă în stăpînire Egiptul și, cum era un temperament aspru și se conducea mult după instinct, supărîndu-se grav pentru faptul că Tetricus rămăsese pînă atunci la conducerea Galliei, s-a îndreptat spre occident și după ce însuși Tetricus i-a predat legiunile care nu-i puteau suferi crimele, a luat în stăpînire legiunile predate. După liniștirea Orientului și a Galliei, Aurelianus devine conducătorul întregii lumi, și răspîndind groaza pretutîndeni, se îndreaptă spre Roma, pentru a organiza și a înfățișa romanilor triumful asupra Zenobiei și a lui Tetricus, adică asupra orientului și occidentului.

33 Nu e lipsit de interes de a cunoaște cum a fost triumful lui Aurelianus. Căci a fost foarte mareț. Au fost trei care împărătești; dintre acestea, unul care aparținea lui Odenatus, era lucrat cu migală și împodobit cu argint, aur și pietre scumpe; altul, pe care regele perșilor îl dăduse în dar lui Aurelianus, și el lucrat cu aceeași minunată artă; iar cel de-al treilea, pe care Zenobia însăși și-l construise în speranța că-și va face intrarea cu el în orașul Roma. Și nu s-a înșelat în această privință, căci, cu el a intrat în oraș, dar învinsă și subjugată. A mai fost și un alt car tras de patru cerbi, care se zice că a aparținut regelui goților și în care, după cum susțin mulți, Aurelianus se îndrepta spre Capitoliu, pentru a sacrifica acolo cerbii

pe care, capturați împreună cu carul, îi consacrase lui Jupiter Optimus Maximus. În fruntea convoiului, înaintau douăzeci de elefanți, două sute de diferite animale domesticate din Lybia și Palestina, pe care Aurelianus le-a dăruit îndată unor cetățeni, ca să nu greveze venitul statului. Din convoi mai făceau parte: patru tigri, girafe, cerbi nordici și alte astfel de animale conduse în șir, opt sute de perechi de gladiatori, în afară de prizonierii popoarelor barbare care mergeau cu mâinile legate: blemi, axomiți, arabi eudaimoni, inzi, bactrani, hiberi, saraceni, perși, fiecare cu darurile sale, goți, halani, roxolani, sarmați, franci, suevi, vandali, germani. Printre aceștia înaintau și palmireni, fruntașii cetății care supraviețuiseră, precum și egiptenii care se răsculaseră.

34 Mai erau și zece femei, pe care le capturase în haine bărbătești, luptând în mijlocul goților, după ce multe fuseseră omorâte și pe care o inscripție le arăta că provin din neamul amazoanelor: în față, erau purtate niște placarde cu numele popoarelor învinse. Între aceștia, se găsea și Tetricus, îmbrăcat cu o hlamidă stacojie, o tunică de culoare gălbuie și pantaloni gallici, avînd alături de el pe fiul său, pe care-l înscăunase împărat în Gallia; venea, apoi, Zenobia, împodobită cu pietre scumpe și cu mâinile legate în lanțuri de aur, pe care le susțineau alți prizonieri; în fața convoiului erau purtate coroanele de aur ale tuturor cetăților, prevăzute cu placarde care ieșeau în evidență. În afară de cei de mai sus, adăugau la strălucirea triumfului: poporul roman însuși, drapelele colegiilor și ale unităților armate, soldații îmbrăcați în zale, bogățiile regale, întreaga armată și senatorii (deși puțin cam abătuți, deoarece se vedeau făcînd parte din triumful împăratului). În sfîrșit, au ajuns pe Capitoliu abia la ora a noua; iar pe Palatin, seara tîrziu. În zilele următoare, au fost organizate pentru popor distracții cu spectacole de teatru și de circ, vînători, lupte de gladiatori și întreceri navale,

35 Mi se pare că nu trebuie să trecem cu vederea un lucru pe care poporul îl păstrează în amintire, iar adevărul istoric îl respectă, anume, că, în acest timp, Aurelianus, cînd pleca spre orient, a promis poporului, în caz de întoarcere victorioasă, coroane de cîte două libre; și, în timp ce poporul spera coroanele de aur promise, Aurelianus, fie că n-a putut, fie că n-a vrut, a pus să le confecționeze coroane din plini care acum se numesc „lamură“ și le-a oferit cetățenilor, astfel încît zilnic, tot timpul vieții, fiecare primea și transmitea urmașilor săi cîte o astfel de coroană. Pe de altă parte, Aurelianus a împărțit poporului și carne de porc, ceea ce și astăzi se obișnuiește.

El a promulgat și o mulțime de legi într-adevăr salutare. A înființat sacerdoțiile, a construit templul Soarelui și l-a înconjurat cu parcuri; a stabilit avantaje pentru arhitecți și îngrijitori.

Plecînd apoi, după înfăptuirea acestora, în Gallia, eliberă pe vindelici de asediul barbarilor, se duse, în sfîrșit, în Illyricum și, pregătind o mare, dar nu numeroasă armată, declară război perșilor, pe care-i învinse în chip glorios în același timp în care biruise pe Zenobia. Dar, în timpul călătoriei, a fost omorît lângă Caenofrurium³¹, o localitate de popas între Heraclia și Byzantium, datorită perfidiei secretarului său, de mîna lui Mucapor.

36 Și, ca să nu rămînă necunoscută, voi povesti pe scurt care a fost cauza uciderii lui și cum a fost răpus. Ceea ce nu se poate nega, Aurelianus a fost un împărat aspru, crud, sîngeros. Și, fiindcă a ajuns cu asprimea pînă acolo, încît a ucis, pentru un motiv nici prea grav și nici prea potrivit, chiar pe fiica sorei lui, și-a atras mai întîi ura alor săi. După părerea unora, s-a întimplat, cum se desfășoară uneori lucrurile în mod fatal, să și-l facă dușmănos, datorită amenințărilor, pe însuși libertul său Mnesteus³², pe care-l folosea ca secretar și pe care nu știu de ce îl bănuia. Acesta, fiindcă știa că Aurelianus nici nu obișnuia să

amenințe fără rost și nici să ierte, dacă amenința, a compus o listă de nume, introducînd pe aceia pe care Aurelianus era miniat cu adevărat împreună cu cei cărora nu le purta nici un gînd rău; a introdus, de asemenea, în listă, și numele său, pentru a inspira mai multă încredere celorlalți prin grija deosebită pe care le-o arăta. Apoi, a citit această listă fiecăruia dintre cei ale căror nume le conținea, prevenindu-i că Aurelianus a dispus să-i omoare: dacă sint bărbați cu adevărat, le-a spus el, lor li se datorește propria viață. Astfel, fiindcă cei care meritau jignirea erau cuprinși de teamă, iar cei nevinovați de necaz că Aurelianus se arată nerecunoscător față de devotamentul și serviciile pe care i le făcuseră, atacîndu-l pe neașteptate pe cînd se afla în drum, l-au ucis la locul amintit mai sus.

37 Acesta a fost sfîrșitul lui Aurelianus, un împărat mai degrabă necesar decît bun. După moartea sa, imediat ce fapta a fost dezvăluită, chiar cei care-l omoriseră i-au ridicat un mormînt măreț și un templu. În ceea ce privește pe Mnesteus, el a fost legat de un pom și lăsat pradă animalelor sălbatice, după cum arată niște statui de marmoră așezate de o parte și de alta, în același loc unde i s-au ridicat și lui Aurelianus niște statui în mijlocul unor coloane. Senatul a regretat moartea lui Aurelianus, și mai mult poporul, căruia-i plăcea să spună că: „Aurelianus a fost învățătorul senatorilor“. A domnit șase ani, fără cîteva zile și, datorită faptelor sale glorioase, a fost trecut în rîndul zeilor. Nu pot trece cu vederea, însă, fiindcă se referă la Aurelianus, un lucru care a trecut și în istorie. Mulți relatează că Quintillus, fratele lui Claudius, pe cînd se găsea în comandamentul Italiei, și-a însușit domnia imediat ce a auzit de moartea fratelui său. Dar, cînd s-a aflat că Aurelianus a fost ales împărat, a fost părăsit din această cauză de întreaga armată și, fiindcă soldații nu voiau să asculte ceea ce încerca să spună împotriva lui Aurelianus, și-a deschis

el însuși venele, murind, astfel, în cea de-a douăzecea zi a domniei sale. Aurelianus a pedepsit cu deosebită perseverență toate crimele, toate dezordinele, viciile și comploturile, astfel încît a curățit în întregime tot universul.

38 Consider că e în legătură cu subiectul nostru faptul că Zenobia a domnit peste orient în numele fiului său, Vabalatus și nu al lui Timolaus și Herennianus. Sub Aurelianus s-a dezlănțuit și o răscoală a lucrătorilor din monetării, pusă la cale de un oarecare controlor financiar, Felicissimus. Împăratul a înăbușit-o cu foarte mare îndrjire și severitate, pierzînd, însă, 7 000 dintre soldații săi, după cum arată scrisoarea trimisă lui Ulpius Crinitus, consul pentru a treia oară și care-l adoptase mai înainte:

„Aurelianus Augustus către tatăl său Ulpius. S-a întimplat aproape în mod fatal că orice acțiune războinică a mea să fie agravată prin mișcări de tot felul. O răscoală ivită în interiorul Romei a dat naștere la un război foarte greu: la instigația lui Felicissimus, ultimul dintre sclavi, căruia îi încredinșasem funcția de controlor financiar, lucrătorii din monetării au ațîțat pe cei predispuși la revoltă. Toți aceștia au fost nimiciți, dar am pierdut 7 000 de lembari, riparensi, castriani și daci: din aceasta am ajuns la concluzia că zeii nemuritori nu mi-au dat nici o victorie fără sacrificiu“.

39 După triumful asupra lui Tetricus, l-a numit pe acesta guvernator al Lucaniei, iar pe fiul lui l-a menținut în senat. A construit un foarte mareș templu al Soarelui. A extins astfel teritoriul Romei, încît zidurile Capitalei se întind acum pe o lungime de aproape 50 000 de pași. A urmărit cu deosebită severitate pe denunțatori și delatori. Pentru siguranța particularilor, a poruncit ca registrele publice să fie arse în forul lui Traianus.

Sub domnia lui, s-a decretat amnistia delictelor publice, după exemplul atenienilor, despre care amintea și Cicero în *Philippice*. Pe hoții bunului public din provincii și pe defraudatori, depășind regulile militare, i-a pedepsit prin groaznicele chinuri ale spânzurătorii. În templul Soarelui, a adunat o mare cantitate de aur și pietre scumpe. Văzînd că *Illyricum* a fost devastat, iar *Moesia* ruinată, a părăsit provincia *transdunăreană Dacia*³³, provincie întemeiată de *Traianus*, după ce a fost ridicată armata și locuitorii din provincii trimiși acolo, deoarece pierduse speranța că ea mai poate fi păstrată; a așezat populația adusă de acolo în *Moesia* și a numit această regiune *Dacia* sa, care acum desparte cele două *Moesii*. În afară de acestea, se spune că a fost de o astfel de cruzime, încît celor mai mulți senatori le arunca pe seamă o vină imaginară de conspirație și tiranie, ca să-i poată omori mai ușor. Unii adaugă chiar că a omorît nu pe fiica, ci pe fiul sorei sale; cei mai mulți susțin, însă, că și pe fiică.

40 Cît e de greu să alegi un împărat nou în locul unuia superior a demonstrat-o atît ezitarea venerabilului ordin senatorial, cît și autoritatea înțeleaptă a armatei. Căci, după omorîrea unui împărat atît de aspru, armata s-a adresat senatului în privința alegerii noului împărat, fiind de părere că nu trebuie ales nici unul din cei care îl omorîseră pe un conducător atît de bun. Dar senatul, la rîndul său, a cedat armatei dreptul acestei alegeri, știind că militarii nu primesc cu plăcere pe împărații aleși de senat. În sfîrșit, aseastă transmitere de atribuții s-a produs de trei ori, astfel încît, timp de 6 luni, lumea romană n-a avut împărat, rămînînd în funcțiune magistrații, pe care-i alesese senatul sau îi numise *Aurelianus*, în afară de faptul că, în locul lui *Arrelius Fuscus* a fost ales, ca proconsul al *Asiei*, *Falconius Probus*.

41 Cred că va fi privită cu plăcere însăși scrisoarea pe care armata a trimis-o senatului:

„Armatele cele fericite și puternice către senatul și poporul roman. Împăratul nostru Aurelianus a fost omorât din cauza vicleniei unui singur om și prin greșeala tuturor celor buni și a celor răi. Acum, senatori venerabili, așezați-l în rîndul zeilor și procedați la alegerea altuia dintre voi, dar pe care-l socotiți demn de această onoare. În orice caz, noi nu îngăduim să ne comande nimeni din cei care au greșit sau au vrut să facă acest rău“.

Li s-a răspuns printr-un decret al senatului.

După el, în ziua a treia înainte de nonele lui februarie, senatul s-a adunat în curia pompiliană; luînd cuvîntul, consulul Aurelius Gordianus a zis: „Vă prezentăm, senatori, scrisoarea prea fericitei armate“; iar după citirea ei, Aurelius Tacitus, senator cu dreptul primului cuvînt, a vorbit astfel (acesta a fost numit, conform părerii tuturor, împărat după Aurelianus): „O, dacă zeii nemuritori ar fi hotărît cu dreptate și înțelepciune ca împărații buni să fie invulnerabili, deci să poată avea o viață cit de lungă și să nu aibă nici o putere asupra lor aceia care, cu gânduri funeste, pun la cale crime nelegiuite, ar trăi și acum împăratul Aurelianus, decît care n-a fost nimeni mai viteaz și mai folositor. Căci în mod sigur, după nefericirea lui Valerianus, după nenorocirile cauzate de Gallienus, imperiul nostru începuse să răsufle mai liniștit sub împăratul Claudius, iar, după ce Aurelianus a supus în întregime toată lumea, statul nostru a fost complet restabilit. El ne-a redat Galliile, a eliberat Italia, a salvat pe vindelici de sub jugul sclaviei barbare; în urma victoriei lui, a fost restituit Illyricul, Thracia, a fost supusă legilor romane; el a readus sub stăpînirea dreptului roman orientul care gemea în mod rușinos sub jugul femeiesc; el a împrăștiat, a fugărit și a nimicuit pe perși, care ne-au insultat prin moartea lui Valerianus. Pe el l-au venerat, aproape ca pe un zeu în viață, popoarele saracenilor,

blemnylor, exomiților, bactranilor, serilor, hiberilor, albanilor, armenilor și chiar ale indienilor. Cu darurile pe care le-a obținut de la populațiile barbare, a fost reînnoit Capitoliul. Datorită generozității lui, un singur templu deține 15 000 de libre de aur; toate sanctuaarele strălucesc, în Roma, de darurile lui. De aceea senatori, reproșez pe drept zeilor că au admis să moară un astfel de împărat, afară de cazul că au preferat să-l aibă cu ei. Așadar, propun să-i acordăm onoruri divine și consider că toți veți aproba aceasta. Pe de altă parte, socot că, în privința alegerii împăratului, trebuie să ne adresăm tot armatei. Căci, în cazul unei astfel de hotărâri, dacă nu se realizează ceea ce se spune, va exista, pe de o parte, primejdie pentru cel ales, iar, pe de alta, ură pentru alegător“.

Propunerea lui Tacitus a fost aprobată. Totuși, în timp ce scrisorile circulau de la unii la alții, a fost numit printr-un decret al senatului împărat Tacitus, de care vom vorbi în capitolul despre viața lui Tacitus.

42 Aurelianus a lăsat numai o fiică, ai cărei urmași mai trăiesc și acum la Roma. Căci Aurelianus, proconsul în Cilicia, un foarte bun senator, venerabil prin autoritatea și felul său de viață și care acum trăiește în Sicilia, este nepotul lui.

Voi încerca să explic acum cum se face că au existat puțini împărați buni, deși au fost atîția caesari. Căci, în analele publice, este înscrisă o întreagă listă de mari demnitari, de la Augustus pînă la Diocletianus și Maximianus; dar cei mai buni dintre aceștia au fost: Augustus însuși, Flavius Vespasianus, Flavius Titus, Cocceius Nerva, Divus Traianus, Divus Hadrianus, Pius și Marcus Antoninus, Severus Afer, Alexander, fiul Mammaeei, divus Claudius și divus Aurelianus; căci pe Valerianus, deși a fost cel mai bun, nenorocirea l-a separat de cei buni. Vezi, tu, rogu-te, cît de puțini sînt împărații buni, încît bine a spus un oarecare actor de mimi din timpul lui Claudius că împărații buni ar putea fi înscriși și pictați pe un inel. Și, din contră,

cît de lungă este seria celor răi! Căci, ca să lăsăm la o parte pe unii de felul lui Vitellius, Caligula și Nero, cine ar putea suporta pe cei ca Maximinus și Philippus sau acea nesfirșită drojdie de sălbatici? Totuși, ar trebui să scoatem din rindul acestora pe Decii, a căror viață și moarte s-ar putea alătura celor de altă dată.

43 Pe bună dreptate, se cercetează ce lucruri fac răi pe împărați. Mai întii, dragă prietene, desfrîul, apoi bogăția; pe lîngă acestea, prietenii necinstiți, curtenii respingători, eunucii foarte lacomi, slujitorii proști sau răi și, ceea ce este destul de grav, ignorarea problemelor de stat. Eu am auzit însă, de la tatăl meu, că Diocletianus, înainte de a fi împărat, spunea că nimic nu e mai greu decît de a fi un bun conducător. Se adună patru sau cinci, făuresc planul cum să înșele pe împărat și-i dictează hotărîrile. Căci, conducătorul care stă închis acasă, nu cunoaște realitatea, E obligat să știe doar ce-i spun alții, numește ca judecători pe cei care n-ar trebui să îndeplinească această funcție, îndepărtează de treburile statului pe cei care ar trebui apropiați. Ce să spun mai multe? După cum afirmă însuși Diocletianus, împăratul bun, prudent, chiar și cel mai bun este vîndut. De aceea, am introdus aceste cuvinte ale lui Diocletianus, pentru ca înțelepciunea ta să afle că nimic nu e mai greu de găsit decît un bun împărat.

44 Mulți nu-l consideră pe Aurelianus nici între împărații buni, nici între cei răi, pentru faptul că i-a lipsit îngăduința, prima calitate a împăraților. Verconnius Herennianus, prefectul gărzii pretoriene a lui Diocletianus, afirmă adesea, sprijinindu-se pe mărturia lui Asclepiodotus, că Diocletianus repeta mereu, cînd critica asprimea lui Maximinus, că Aurelianus ar fi trebuit să fie mai degrabă general decît împărat; căci îi dispăcea prea marea violență a acestuia.

Ar părea poate uimitor ceea ce Asclepiodotus a aflat de la Diocletianus și a spus consilierului său, Cel-

sinus, dar despre aceasta vor judeca urmașii. Spunea, astfel, că odată Aurelianus cerea sfatul druidelor gallice³⁴, întrebându-le dacă titlul de împărat se va transmite urmașilor săi și ele au răspuns că nici un nume nu va fi mai strălucit în statul roman decât acela al urmașilor lui Claudius. Și într-adevăr, există astăzi, din același sînge, împăratul Constantius, ai cărui urmași cred că vor ajunge la acea glorie pe care au prezis-o druidele. Iar eu am plasat acest lucru în cadrul vieții lui Aurelianus, fiindcă aceste răspunsuri au fost date lui Aurelianus însuși atunci cînd se interesa despre soarta imperiului și a urmașilor săi.

45 Aurelianus a impus Egiptului, ca tribut pentru orașul Roma, sticlă, hîrtie, in, cînepă și acele țesături specifice, de o durabilitate veșnică. Începuse să construiască niște băi de iarnă în regiunea de peste Tîbru, deoarece aici lipsea cantitatea suficientă de apă rece. Tot el a început să construiască un for lîngă mare, în apropierea Ostiei, unde, apoi, s-a instalat palatul comandantului suprem. Pe prietenii săi i-a înstărit în mod onorabil și modest pentru ca, pe de o parte, să-i ferească de mizeriile sărăciei, iar pe de alta, să nu le ațîțe invidia din cauza bogățiilor acumulate, în raport cu modestia averii inițiale. N-a avut nici el, în dulapul de haine, îmbrăcăminte de mătase și n-a dat nici altora spre folosință. Iar cînd soția sa îi cerea permisiunea de a îmbrăca o mantie neobișnuită de mătase purpurie, el a răspuns: „Nu e bine ca firele să aibă greutatea aurului“, căci, atunci libra de mătase avea valoarea aurului.

46 Avea de gînd să nu permită folosirea aurului nici în apartamente, nici pe haine, nici pe blănuri, nici în aliaj cu argintul, spunînd că în natură este mai mult aur decât argint, dar că aurul pierde datorită diferitelor întrebuițări sub formă de foi, fire sau lichid, pe cînd argintul își păstrează forma sa proprie. A acordat, însă, dreptul, pentru cine voia, să folo-

sească vase și cupe de aur; a admis, de asemenea, ca particularii să aibă trăsuri argintate, deși înainte vehiculele erau numai de aramă și de fildeș. A permis, în același timp, ca matroanele să aibă tunici și celelalte haine din purpură, pe când înainte purtau stoffe de mai multe culori sau cel mult de culoarea ametistului; soldaților de rînd le-a dat cel dintîi voie să poarte broșe de aur, pe cînd înainte acestea erau de argint. De asemenea, el a fost primul care a dat soldaților tunici de mătase, pe cînd înainte aveau îmbrăcăminte de purpură simplă; unora le-a permis să aibă o bandă de purpură, altora două, altora trei și chiar pînă la cinci, cum sînt astăzi cele din in.

47 A mărit cu o uncie cantitatea de pîine a Romei din tributul egiptean, după cum el însuși se laudă într-o scrisoare adresată prefectului aprovizionării din Roma:

„Aurelianus Augustus către Flavius Arabianus, prefectul aprovizionării. Dintre celelalte lucruri, prin care, cu ajutorul zeilor, am sprijinit statul roman, nimic nu este pentru mine mai măreț decît faptul că, prin adăugarea unei uncii, am mărit cantitatea tuturor alimentelor din oraș. Și, pentru ca aceasta să fie permanentă, am înființat noi căi fluviale de transport pe Nil, în Egipt și la Roma; am consolidat țărmurile Tibrului, am adîncit vadul albiei care-și revarsă apele, am stabilit sacrificii zeilor și Eternității imperiului; am celebrat pe mama Ceres. Îți rămîne ție, prea scumpul meu Arabianus, sarcina să iei măsuri, pentru ca dispozițiile mele să nu fie zadarnice. Căci ce fericire poate fi mai mare decît ca poporul roman să fie bine hrănit?”

48 Hotărîse, printr-un ordin cu caracter permanent, să se dea poporului și vin în mod gratuit, așa cum se dădea ulei, pîine și carne de porc³⁵. Pe de altă parte, imensele întinderi de pămînt ale Etruriei, prin Aurelia pînă la Alpii maritimi, sînt roditoare sau plantate cu pădure. De aceea, el a hotărît să se ofere

suma corespunzătoare proprietarilor locurilor necultivate, care doreau acest lucru, pentru a fixa acolo familiile prizoniere și a planta pantele cu vii, iar din această muncă fiscul să nu primească nici un profit, ci tot vinul convenit lui să fie distribuit poporului; s-a precizat măsura doagei, a butoaielor, corăbiilor și construcțiilor. Mulți spun că Aurelianus a fost prevenit să nu facă aceasta; alții susțin că prefectul gărzii pretoriene l-a oprit chiar, adresându-i-se astfel: „Dacă dăm și vin poporului, mai rămîne să-i dăm pui de găină și giște“. Drept dovadă este faptul că, în realitate, Aurelianus a reflectat la toate acestea, ba chiar că a dispus să se ia măsuri ca vinul provenit din impozite de stat să fie plasat în parcul templului Soarelui, dar să nu fie dat gratuit poporului, ci contra cost. Trebuie să se știe, de asemenea, că el a făcut de trei ori distribuire de alimente, că a împărțit poporului tunici albe cu mîneci, provenite din diverse provincii, haine de in africane și din cele albe egiptene și că cel dintîi a oferit poporului batiste pe care să le folosească pentru a-și arăta aprobarea.

49 Cînd era la Roma, nu-i plăcea să locuiască în palatul de pe Palatin, ci mai degrabă în grădinile lui Sallustius sau ale Domiției. A înfrumusețat, printr-un portic lung de o mie de pași, grădinile lui Sallustius, unde făcea exerciții de călărie, deși nu se bucura de o sănătate perfectă. Porunca ca sclavii sau slujitorii vinovați să fie omorîți în fața sa, după unii, pentru a-și menține severitatea, după alții, din predispoziția pentru cruzime. A hotărît pedeapsa capitală pentru servitoarea sa, care săvîrșise un adulter cu un sclav din casă. Pe mulți sclavi din familia proprie, care căzuseră în greșală, i-a trimis la judecata publică, pentru a fi supuși legilor. Voi ca matroanele³⁶ să aibă senatul sau o adunare a lor, un fel de mic senat, astfel încît să fie dintre ele, în primul rang, acelea care au fost considerate de senat demne de a fi preotese. A interzis bărbaților, permițînd nu-

mai femeilor, pantofi de culoare roșie, gălbuie, albi sau verzi ca iedera. Senatorilor le-a admis să aibă vizitii cu aceeași îmbrăcăminte pe care o purtau și ai lui însuși. A interzis ca cineva să aibă concubine de origine nobilă. A reglementat numărul eunucilor, potrivit cu sarcinile senatoriale, datorită faptului că se ajunsese la prețuri imense. N-a avut niciodată un vas de argint mai mare de 30 de libre. Masa lui se compunea mai ales din carne friptă. Ii plăcea cu deosebire vinul roșu.

50 Niciodată nu chema medicul la el când era bolnav, ci singur își trata bolile. A stabilit, ca și un particular, pentru soția și fiica sa, cantitatea de cadouri anuală. Sclavilor săi le-a dat, ca împărat, aceleași haine pe care le dădea când era particular, afară de doi bătrâni, Antistius și Gillo, cărora le oferea cantitatea obișnuită pentru liberi și care, după moartea lui, au fost eliberați printr-un decret al senatului. Era reținut în ceea ce privește plăcerile, dar mimii îl distrau în mod deosebit și mai ales îl desfăta un mare mîncău, care atît de mult mîncea, încît într-o singură zi, înaintea mesei împăratului, consuma un mistreț întreg, 100 de pîini, un berbec și un purcel și bea printr-un robinet tot vinul dintr-un butoi așezat lîngă el.

În afară de unele răscoale interne, a avut o domnie cit se poate de fericită. Poporul roman l-a iubit, iar senatul s-a și temut de el.

TACITUS

1 Pontifii, care aveau posibilitatea de a scrie istoria, au trecut în documentele lor că, după moartea lui Romulus, fiind vorba de o formă nouă de conducere a orașului Roma, a intrat în funcție un interregn¹, cînd urma să se găsească un urmaș bun al unui rege bun; acest lucru s-a produs și după Aurelianus și a durat timp de șase luni, cînd, între senat și armată, s-a

desfășurat o adevărată bătălie, nu dușmănoasă sau crudă, ci respectuoasă, delicată. În multe privințe, însă, situația de acum e deosebită de neliniștea creată atunci. Căci, îndată ce, intrînd în funcțiune interregnul după Romulus, au fost creați interregii, conducerea fiind încredințată, într-un an întreg, la 100 de senatori, cîte 5, 4 sau 3 zile, iar cei care meritau erau interregi pe rînd, numai cîte unul. În felul acesta, s-a ajuns ca interregnul să dureze mai mult de un an, pentru ca nu cumva vreunul din ei să rămînă în afara egalității în drepturi, neluînd parte la conducerea statului roman. La aceasta se adaugă faptul că, și sub consuli și sub tribunii militari investiți cu putere consulară, au existat interregi, dacă s-a creat un interregn; în felul acesta statul roman n-a fost niciodată lipsit de acest titlu, încît nici un interrege n-a fost ales pentru două zile, ci cel puțin pentru trei zile. Mi s-ar putea obiecta că, la strămoșii noștri, n-au existat în stat magistrați curuli timp de patru ani, dar existau tribunii plebei investiți cu putere tribuniciară, care este cea mai înaltă demnitate a conducerii regale. Totuși nu ni s-a transmis că în acel timp n-au fost interregi, ba chiar, după referirile adevăraților istorici, s-a afirmat că au fost numiți consuli de către interregii, care țineau adunările în care erau aleși ceilalți magistrați.

2 Prin urmare, statul și poporul roman au acceptat, ceea ce nu s-a întimplat decît rar și cu greu, ca imperiul roman să nu aibă conducător pe o perioadă de 6 luni, în timp ce se căuta un împărat bun.

Totuși, cită armonie a existat printre soldați! De cît calm a dat dovadă poporul? Cît de respectată a fost autoritatea senatului! Nici un tiran n-a ieșit nicăieri la iveală; supunîndu-se autorității senatului, armatei și poporului roman, în întreaga lume a domnit calmul. Pentru a proceda just, ei nu se temeau de vreun împărat sau de puterea tribuniciară, ci, ceea ce este superior în viață, se temeau de ei înșiși.

Ar fi trebuit să se vorbească despre motivul atîtor

fericite aminări și să se înscrie, în mod deosebit, pe monumente publice, spre știința urmașilor, această surprinzătoare atitudine moderată a întregii lumi, ca să învețe cei care umblă după domnie că rolul de conducător nu trebuie smuls cu forța ci trebuie meritat. Așadar, după ce Aurelianus a fost omorât prin viclenie, după cum s-a arătat în cartea anterioară, datorită șireteniei unui sclav necinstit și lipsei de vigilență a soldaților (după cum cei cărora le plac fel de fel de născociri, le ascultă cind miniați, cind de cele mai multe ori beți, dar aproape întotdeauna fără judecată), fiindcă toți ajunseseră la gânduri mai înțelepte, iar vinovații fuseseră sever pedepsiți de către armată, au început să se întrebe, cine ar trebui să devină, dintre toți, împărat. Atunci, datorită faptului că cei de față erau înconjurați de ură, armata, care obișnuia să numească pe împărați pe ascuns, a trimis senatorilor o scrisoare despre care s-a vorbit în cartea anterioară, cerindu-i să aleagă pe împărat din mijlocul lor. Dar senatul, știind că împărații aleși de el nu sînt pe placul armatei, a înapoiat soldaților problema spre rezolvare și, în timp ce acest lucru s-a repetat de mai multe ori, s-au scurs șase luni.

3 Este important, totuși, să se știe cum a fost ales *Tacitus*² împărat:

În ziua a șaptea înainte de calendele lui octombrie³, după ce senatul s-a adunat în ședință în sala lui Pompilius, consulul Velius Cornificius Gordianus a spus: „Vă vom raporta, senatori, ceea ce v-am prezentat adesea: trebuie ales un împărat, fiindcă armata nu poate să rămână prea mult timp fără comandant: așa cere situația, căci mi se transmite că germanii au trecut granița transrenană, au ocupat orașele mari, vestite, bogate și puternice; și, dacă nu ni se comunică nimic despre mișcările perșilor, gândiți-vă la nestatornicia sirienilor, care preferă să fie conduși de niște femei decît să suporte vitejia noastră. Ce să mai vorbesc despre Africa, despre Illyricum, despre Egipt și

despre armatele din toate aceste părți? Pînă cînd credeți că se pot menține fără existența unui conducător? Deci, porniți la acțiune, senatori, și numiți un împărat. Căci armata sau va primi pe cel ales de voi, sau, dacă-l va refuza, va alege pe altul.

4 După acestea, pe cînd Tacitus, care era fost consul cu dreptul primului cuvînt, exprimase în mod neprecis ideea pe care voia s-o dezvolte, întreg senatul a aclamat: „Tacitus Augustus, zeii să te apere. Te alegem împărat, îți încredințăm grija statului roman și a întregii lumi. Primește de la autoritatea senatului conducerea supremă, care ți se cuvine după rang, după viața și înțelepciunea ta. Primul dintre senatori este pe drept ales împărat; pe drept e ales împărat, omul căruia-i aparține dreptul primului cuvînt. Cine poate conduce mai bine decît un om serios? Cine poate conduce mai bine decît un învățat? Ceea ce este bun, norocos și salutar, este faptul că ai fost mult timp simplu particular: știi cum trebuie să conduci tu, care ai suportat atîția împărați; știi cum trebuie să conduci tu, care ai suportat pe ceilalți împărați“. Iar el a răspuns: „Mă mir, senatori, că, în locul unui împărat foarte viteaz, cum a fost Aurelianus, vreți să alegeți pe unul bătrîn. Iată membrele care ar trebui să arunce sulița, să izbească lancea, să facă să răsune scuturile sau să călărească neîncetat, pentru a oferi exemplu soldaților. Eu abia îndeplinesc îndatoririle de senator, abia formulez hotărîrile, la care mă obligă rangul. Judecați mai atent la ce vîrstă înaintată mă trimiteți din dormitor și de la adăpost în zăpadă și în arșiță. Și credeți că soldații vor accepta pe un împărat bătrîn? Fiți atenți, ca nu cumva să nu puneți în fruntea statului pe împăratul pe care-l voiți de fapt, iar mie să-mi dăuneze chiar faptul că mă alegeți în unanimitate“.

5 După acestea senatul a aclamat astfel: „și Traianus a ajuns împărat la bătrînețe“⁴ — au spus de

zece ori; „și Hadrianus a ajuns împărat la bătrînețe“ — au spus de zece ori; „și Antonius a ajuns împărat la bătrînețe“ — au spus de zece ori; „și tu ai citit ce-a spus poetul: și barba albă a regelui roman“⁵ — au spus de zece ori; „cine poate conduce mai bine decît un bătrîn“ — au spus de zece ori; „te alegem împărat și nu soldat“ — au spus de zece ori; „tu poruncești, soldații să lupte“ — au spus de treizeci de ori; „ai înțelepciune și un frate bun“ — au spus de zece ori; „Severus a spus: capul conduce, nu picioarele“ — au spus de treizeci de ori; „alegem mintea ta și nu corpul“ — au spus de douăzeci de ori; „Tacitus Augustus, zeii să te păzească“. Apoi au votat toți.

6 După acestea, senatorul fost consul, Maecius Falconius Nichomachus, care ședea în spatele lui Tacitus, a vorbit astfel: „Într-adevăr, senatori, întotdeauna această măreață adunare a luat hotărîri drepte și înțelepte pentru stat și din partea nici unui popor de pe glob nu s-a demonstrat o mai mare înțelepciune; totuși, niciodată n-a fost pronunțată o hotărîre mai profundă și mai înțeleaptă în acest sanctuar. Alegem ca împărat pe un bătrîn și pe un bărbat, care să se îngrijească de toți ca un părinte. Din partea lui nu trebuie să ne temem de nimic necugetat, grăbit sau aspru. Tot ce începem astăzi trebuie să aibă un caracter serios, înțelept, profund, ca și cum patria ar porunci. Căci el știe ce fel de împărat și-a dorit întotdeauna și nu poate să ne dea altceva decît ce-a dorit și a vrut el însuși. Amintiți-vă, dacă vreți, de acei vechi monștri — vorbesc de unii ca Nero, ca Heliogabalus și Commodus⁶ — sau așa zice, mai degrabă „incomodul“ — și veți ajunge, cu siguranță, la concluzia că adevăratele cauze n-au fost atît viciile oamenilor, cît mai ales vîrsta lor. Zeilor nu le place să fie numiți împărați sau părinți ai patriei niște copii sau tineri, cărora profesorii trebuie să le conducă mîna pentru a semna, ori care numesc pe consuli, pentru a primi dulciuri, jucării și orice pofteste copilăria. Ce rațiune există

să avem un împărat care nu știe să-și respecte autoritatea, care nu știe ce înseamnă statul nostru; care se teme de educator, privește cu respect la doică, se supune loviturilor sau este cuprins de groaza pe care i-o inspiră nuielile pedagogului; care numește consuli, comandanți și judecători, pe aceia căroră nu le cunoaște nici viața, nici meritele, nici vârsta, nici familia și nici faptele? Dar ce s-o lungesc, senatori? Să ne bucurăm mai mult că avem un împărat bătrîn, decît să repetăm acele situații care au provocat numai jale celor care le-au tolerat. Aduc, deci, mulțumiri și port recunoștință zeilor nemuritori și, în numele întregului imperiu, vin să te rog și să-ți cer pentru patria noastră comună și legile ei ca nu cumva, dacă soarta ți se va împlini prea de vreme, să lași pe copiii tăi ca urmași la conducerea imperiului roman, pentru ca astfel să nu lași moștenire patria, pe senatori și poporul roman ca pe vila, colonii și sclavii tăi. De aceea, fii cu băgare de seamă și imită pe cei ca Nerva, ca Traianus, ca Hadrianus. A fi iubit mai mult patria decît pe fiii săi constituie o glorie imensă pentru împărat în momentul morții sale“.

7 Din cauza acestei cuvîntări, Tacitus însuși era profund mișcat, iar întregul ordin senatorial, zguduit, a aclamat: „Toți, toți sîntem de acord!“

Apoi au mers în cîmpul lui Marte, unde s-a instalat o tribună de alegeri. Aici a luat cuvîntul prefectul Romei, Aelius Cesettianus: „Voi, prea venerabili soldați și, voi, prea venerabili cetățeni, aveți un împărat pe care, după hotărîrea întregii armate, l-a ales senatul: este vorba de Tacitus, prea distinsul bărbat, care pînă acum a ajutat statul prin părerile sale, iar de-acum o va face prin ordine și decrete“. A aclamat tot poporul: „Prea fericitele Tacitus Augustus, zeii să te aibă în pază“ și celelalte care se spun de obicei.

Nu trebuie să ometem faptul că foarte mulți au transmis, în lucrările lor, că Tacitus a fost proclamat împărat în absentă, pe cînd se afla în Campania; este

foarte adevărat și nu pot ascunde că, după ce s-a răspîndit zvonul că el trebuie să fie ales împărat, a plecat și a rămas la Baiae⁷ timp de două luni. Apoi, fiind chemat, a luat parte, ca un adevărat particular, la ședința senatului, cu intenția de a refuza titlul de împărat.

8 Ca să nu afirme cineva că eu am crezut pe cuvînt pe vreunul dintre scriitorii greci sau latini, în biblioteca Ulpia, în dulapul al șaselea, are la îndemîină o carte îmbrăcată în fildeș, în care a fost transcris decretul senatului semnat de însuși Tacitus. Căci mult timp decretul senatului cu privire la împărați erau înscrise în cărți încrustate în fildeș.

Apoi s-a prezentat armatelor. Și aici, de îndată ce s-a ridicat la tribună, Moesius Gallicanus, prefectul gărzii pretorice, a rostit următoarea cuvîntare: „Prea cinstiți camarazi de arme, senatul ne-a dat împăratul pe care l-ați cerut. Acel prea venerabil ordin a ascultat de indicațiile și voința unităților militare. Mai multe nu pot să vă spun chiar în prezența împăratului. Ascultați, deci, cu bunăvoință cuvîntul celui care de acum trebuie să se ocupe de soarta noastră“. După aceasta, Tacitus Augustus spuse: „Și Traianus a ajuns bătrîn la domnie, dar el a fost ales de un om singur, pe cînd pe mine, prea cinstiți camarazi de arme, mai întîi m-ați ales voi, care știți să aprobați pe împărat, apoi marele senat m-a socotit demn de acest nume: mă voi îngriji, imi voi da toată silința, mă voi strădui în așa fel, încît să vă fiu de folos și să vă dau, dacă nu fapte vitejești, cel puțin sfaturi demne de voi și de un bun împărat“.

9 După aceasta le-a promis, după obicei, mărirea soldei și daruri, iar în fața senatului a rostit următoarea cuvîntare: „Senatori, să-mi fie îngăduit să conduc astfel imperiul, încît să se simtă că am fost ales de voi; sînt hotărît să nu fac nimic, decît sprijinindu-mă pe hotărîrea și puterea voastră. Datoria voastră este de

a porunci și a consfinți prin legi cele ce sînt demne de voi, de o armată înțeleaptă și de poporul roman“. În aceeași cuvîntare, a hotărît să i se așeze lui Aurelianus o statuie pe Capitoliu, o statuie de argint în sala senatului, la fel în templul Soarelui, ca și în forul lui Traianus. Dar n-a fost o statuie de aur, întrucît erau dedicate numai statui de argint. În aceeași împrejurare, a stabilit că va fi socotită ca o vină capitală, cu confiscarea bunurilor, dacă cineva, pentru folosința publică sau particulară, va combina arama cu argintul, argintul cu aurul, plumbul cu arama. De asemenea, a mai prevăzut ca sclavii să nu fie interogați împotriva stăpînilor și nici chiar în procesele cu privire la autoritatea de stat. A mai adăugat ca toți să aibă portretul lui Aurelianus. A poruncit să se ridice un templu închinat zeilor, unde să se așeze statuile împăraților buni și unde să se efectueze sacrificii la ziua lor de naștere, la sărbătorile închinat lui Pales, la calendele lui ianuarie și la ceremoniile de căsătorie. Tot atunci, a cerut consulatul pentru fratele său, Florianus, dar n-a obținut aceasta, datorită faptului că senatul declarase închise adunările pentru alegerea consulilor sufeți. Se spune că s-a bucurat mult de libertatea de care a dat dovadă senatul din moment ce i-a refuzat consulatul cerut pentru fratele său. Se spune, în sfîrșit, că a afirmat: „Știe senatul ce fel de împărat a ales“.

10 Tacitus a procedat la predarea către stat a averii sale personale, care se ridica la un venit de 2 800 de sesterti. A transformat în soldă pentru soldați banii pe care-i avea acasă. Îmbrăca, fiind împărat, aceeași togă și tunică pe care le folosea și ca particular. A oprit să se instaleze, în interiorul zidurilor Romei, casele de desfrîu, ceea ce n-a reușit însă să păstreze mult timp. A dat ordin ca termele să fie închise la sfîrșitul zilei, pentru a nu se isca răzvrătiri în timpul nopții. A poruncit, de asemenea, ca bustul scriitorului istoriei împăraților, Cornelius Tacitus, pe care îl recunoștea drept rudă a sa, să fie așezat în toate bibliotecile și,

ca să prevină neglijența cititorilor, a dispus ca opera lui să fie copiată de zece ori pe an în mod public și să fie plasată în arhive și în biblioteci. A interzis tuturoara de a purta haine de mătase. A ordonat să fie distrusă casa sa personală și, pe locul ei, să se construiască, pe cheltuiala sa, băi publice. Din veniturile proprii, a dăruit locuitorilor Ostiei⁸ o sută de coloane mumidice, înalte de douăzeci și trei de picioare. A destinat averile, pe care le poseda în Mauritania, pentru reparația Capitolului. A dedicat argintăria de masă, pe care o avea ca avere personală, pentru organizarea meselor care aveau loc în templu. A eliberat pe toți sclavii din oraș de ambele sexe, cam în număr de 100, pentru a nu se părea că trece peste legea Caninia⁹.

11 Ducea o viață foarte cumpătată, astfel încît într-o zi întregă nu bea niciodată un sextar de vin. adesea numai o jumătate. Masa lui consta dintr-o singură găină, la care mai adăuga un creier și ouă. Prefera în mod deosebit legumele și înainte de toate lăptucile, susținînd că această salată îi asigură somnul. Îi plăceau mîncăruri amărui. Făcea baie rar, dar cu atît mai sănătos era la bătrînețe. Îi plăcea foarte mult diversitatea și arta cristalurilor. N-a mîncat niciodată decît pîine uscată și aceasta acoperită cu sare și alte condimente. Era foarte priceput în prelucrarea artistică a materialelor, iubitor de marmoră, admirator al măreției senatoriale, dornic de vînători. Și-a împodobit întotdeauna masa numai cu produse de la țară. N-a acceptat să se pună carne de fazan decît la aniversarea sa și a rudelor sale sau la cele mai mari sărbători. I se aduceau întotdeauna acasă vitele sacrificate și impunea alor săi să se hrănească cu ele. N-a permis soției sale să poarte pietre scumpe. De asemenea, a interzis portul hainelor brodate cu aur. Se spune că tot el a determinat pe Aurelianus să interzică aurul de pe haine, din apartamente și de pe încălțămîntea de piele. Multe se mai spun, dar ar fi prea mult să le trec pe toate în lucrare.

Dar, dacă cineva dorește să știe totul despre acest bărbat deosebit, să citească pe Suetonius Optatianus, care a descris pe larg viața lui. Aș adăuga numai că bătrînul citea cu o ușurință surprinzătoare lucrările cu literele cele mai fine și nu i-a trecut nici o noapte, afară de ziua următoare calendelor, în care să nu scrie sau să citească ceva.

12 De asemenea, trebuie să subliniez și să repet că a fost spre marea bucurie a senatului faptul că i-a revenit marelui ordin sarcina de a alege pe împărați. Ca urmare, senatorii au hotărît rugăciuni publice, au promis hecatombe, fiecare senator a scris alor săi despre acest eveniment și nu numai alor săi, ci și altora, străini; au fost trimise scrisori către provincii: să știe toți aliații și toate populațiile că statul și senatul au redobîndit vechea autoritate în alegerea conducătorilor, ba chiar că senatul a devenit el însuși împăratul. că legile vor fi obținute de la senat, senatului îi vor adresa rugăminți regii barbari, senatului îi va reveni tratarea problemelor păcii și războiului. Și, ca să nu lipsească nimic curiozității de a cunoaște, am trecut la sfîrșitul cărții mai multe scrisori de acest fel, care trebuie citite, după cum socotesc eu, cu interes și cu plăcere.

13 Prima grijă a împăratului ales a fost ca să înălătore pe toți cei care îl omoriseră pe Aurelianus, buni sau răi. După ce l-a răzbunat astfel pe Aurelianus, fiindcă mulți barbari dezertaseră din Meotis¹⁰ cu aceeași hotărîre și virtute i-a silit să se reîntoarcă la locul de plecare. Dar ei s-au adunat din nou, de parcă ar fi venit la chemarea lui Aurelianus, ca să-i dea ajutor în războiul împotriva perșilor, dacă situația ar fi cerut-o. Fiindcă M. Tullius susține că este mai important să se spună cum cineva și-a îndeplinit decît cum a început consulatul, măreția a constatat în faptul că acest bărbat și-a îndeplinit cu atîta glorie funcția de conducător al imperiului. Din cauza timpului scurt,

însă, n-a săvârșit nimic mare. Căci el a pierit numai după șase luni, fie din cauza curselor întinse de militari, după cum susțin unii, fie de boală, după cum afirmă alții¹¹. Totuși este evident că el și-a pierdut judecata și curajul în fața comploturilor. El a poruncit ca luna septembrie să fie numită Tacitus, fiindcă în această lună s-a născut și a fost ales împărat.

I-a urmat la domnie fratele său Florianus, despre care va trebui să spunem câteva cuvinte.

14 *Florianus*¹² a fost fratele lui Tacitus și, după moartea fratelui său, și-a asumat rolul de împărat nu prin autoritatea senatului, ci printr-o răscoală provocată de el, ca și cum funcția de împărat ar fi fost ereditară. El știa că Tacitus a jurat în senat că, atunci când va fi pe punctul de a muri, nu va lăsa după sine pe copiii săi, ci va numi în funcția de împărat pe cel mai bun dintre toți. Dar a deținut numai două luni domnia, căci a fost omorât la Tarsus¹³ de soldații care aflaseră că împărat este Probus, pe care-l alesese armata. Căci Probus era atât de prețuit pentru arta militară, încât senatul îl dorea, soldații l-au ales și însuși poporul roman îl cerea prin aclamații. Florianus a încercat să imite caracterul fratelui său, dar numai pînă la un punct. Căci fratele lui, cum era cumpătat, i-a criticat abuzul de mîncare, iar dorința însăși de a domni demonstrează că avea alte trăsături de caracter decît fratele său.

Din aceeași familie, au ieșit, deci, doi împărați dintre care unul a domnit șase luni, iar celălalt numai două luni, ca și cum ar fi fost doar interregi între Aurelianus și Probus (După interregn, au ajuns la conducere adevărați împărați).

15 Accesor doi împărați li s-au ridicat două statui de marmură, înalte de cîte treizeci de picioare, la Interamna¹⁴, unde li s-a construit, pe pămînt propriu, și două cenotafe. Dar, fiind lovite de trăsnet, cele două statui au fost distruse și împrăștiate în bucăți.

În această vreme, s-a primit din partea haruspicilor răspunsul că, odată și odată, va fi un împărat din familia acestora, fie din parte bărbătească, fie din parte feminină, care va da legi parților și perșilor, va aduce sub stăpînirea romanilor pe franci și alamani, nu va mai lăsa nici un barbar în toată Africa, va impune un guvernator taprobanilor, va trimite un proconsul în insula romană Iuverna, va da legi tuturor sarmaților, va aduce sub stăpînirea romană, după ce vor fi cucerite, toate neamurile, întreg pămîntul înconjurat de Ocean, apoi va readuce puterea în mîinile senatului și viața va decurge după vechile obiceiuri, iar el va fi învingător timp de 120 de ani și va muri, fără să aibă vreun moștenitor. Ei au mai spus că aceasta se va întîmpla după 1000 de ani, socotiți din ziua cînd va cădea un trăsnet și vor fi distruse statuile. Dar n-a fost prea mare iscusința haruspicilor care au afirmat că un astfel de împărat va apărea după 1 000 de ani, fiindcă, dacă prezicerea lor ar fi pentru 100 de ani, li s-ar putea surprinde minciuna, întrucît au promis toate acestea pentru o perioadă cînd o astfel de poveste de-abia ar mai putea fi verificată. Eu totuși am socotit că trebuie să introduc acestea în volum, ca nu cumva cineva, citindu-mi cartea, să creadă că eu însumi nu le-am cunoscut.

16 În cele șase luni, Tacitus n-a făcut decît o singură distribuie de alimente poporului roman. Imagiinea lui Tacitus apare într-un tablou din palatul Quintiliilor sub cinci înfățișări: cînd îmbrăcat în togă sau în hlamidă, cînd înarmat, cînd îmbrăcat în mantie, cînd în ținută de vînătoare. Despre aceasta un oarecare epigramist a glumit în termenii următori, spunînd între altele: „Nu recunosc pe bătrînul înarmat, nici pe cel în hlamidă, ci recunosc pe cel îmbrăcat în togă“. Atît Florianus cît și Tacitus au lăsat după ei un mare număr de copii, din care mai sînt, cred, urmași care așteaptă să treacă cei 1 000 de ani. La adresa acestora au fost compuse o mulțime de epigrame care își bat

joc de haruspicii prezicători ai unei astfel de stăpîniri.

Acestea sînt lucrurile demne de amintit, pe care le-am aflat despre viața lui Tacitus și a lui Florianus. Acum trebuie să ne ocupăm de Probus, bărbat deosebit atît în timp de pace cît și în timp de război, care merită să fie preferat lui Aurelianus, Traianus, Hadrianus, Antoninilor, lui Alexander și lui Claudius, deoarece la aceștia toți au apărut calități variate, pe cînd la el, au fost în modul cel mai înalt unite toate la un loc; el a fost ales împărat după Tacitus, pe baza hotărîrii tuturor celor buni; a stăpînit peste întreaga lume romană, liniștită după nimicirea tuturor populațiilor barbare și distrugerea celor mai mulți tirani care au existat în aceste vremuri. Despre el s-a spus că era atît de demn, încît merita să-i spună Probus, chiar dacă nu s-ar fi numit astfel. Mulți susțin că acesta a fost anunțat chiar de cărțile sibiline și că, dacă ar fi rămas mai mult timp la domnie, ar fi curățit lumea de barbari. Am vrut să relatez despre Probus în cadrul vieții altor împărați, pentru ca nu cumva ziua, ora sau chiar momentul să nu se răzbune, printr-o necesitate fatală, asupra mea și să dispar astfel, fără a fi dat unele cunoștințe despre el. Acum, voi încheia această carte, socotind că am făcut destul pentru dorința și plăcerea mea.

17 Iată ce prevestiri i s-au făcut lui Tacitus în privința conducerii: un preot, întinzînd brațele, a exclamat în templul lui Silvanus: „Purpura e a lui Tacitus, purpura e a lui Tacitus“ și aceasta a fost repetată de șapte ori, ceea ce mai tîrziu a fost socotit drept o prevestire. Altă dată, vinul din care Tacitus avea de gînd să facă libațiuni în templul lui Hercules. Fundanus a devenit dintr-o dată purpuriu; vițele, care de obicei dădeau struguri albi, în acel an în care el a devenit împărat, au devenit roșii (lacună) cele mai multe lucruri au început să se facă roșii ca purpura. A avut astfel de prevestiri și în privința morții: ușile de la

mormîntul tatălui său s-au deschis, sfărîmîndu-se; umbra mamei, parc-ar fi fost vie, s-a arătat în timpul zilei și lui Tacitus și lui Florianus, căci se spune că erau născuți din tați diferiți. Toți zeii din capela lărilor au căzut datorită fie unui cutremur, fie unei întâmplări oarecare. Statuia lui Apollo, care era venerat de ei, a dispărut de pe acoperiș, fiind găsită în pat, fără să fie desprinsă și adusă de mîna vreunui om. Dar pînă unde vom ajunge? Sînt alții care vor vorbi despre acestea. Acum să-mi păstrez forțele pentru Probus și faptele deosebite ale acestuia.

18 Dar, fiindcă am promis că voi introduce cîteva scrisori, care demonstrează bucuria senatului după ce Tacitus a fost ales împărat, după ce le voi adăuga și pe acestea, voi termina de scris. Iată acum scrisorile publice: „Marele senat către curia Carthaginei. Nouă ne-a revenit dreptul de a da legi imperiului, de a numi pe împărat, de a acorda numele de Augustus, ceea ce constituie un lucru bun, norocos, fericit și salvator pentru statul și lumea romană. Nouă să ne raportați, deci, despre problemele voastre importante. Orice drept de apel, cel puțin cel care provine de la proconsuli și de la judecătorii obișnuiți, va aparține prefectului Romei. Prin aceasta credem că și demnitatea voastră a revenit la vechea situație, dacă acesta este primul for care, reintrînd în puterea sa, asigură și dreptul celorlalți“. O altă scrisoare: „Marele senat către curia trevirilor. Sînteți fericiți, sîntem siguri, pentru că sînteți și ați fost întotdeauna liberi. Dreptul de a alege pe împărat a revenit senatului și, în același timp s-a decretat că orice drept de apel aparține prefecturii Romei“.

În același fel s-au trimis scrisori și antiochienilor, aquileienilor, alexandrinilor, thesalonicienilor, corinthienilor și athenienilor.

19 Scrisorile particulare au fost acestea: „Autronius Tiberianus trimite salutări tatălui său Autronius Ius-

tus. Acum, cinstite tată, s-ar cuveni să te intereseze mai mult marele senat și să participi la hotărârile lui, fiindcă i-a crescut autoritatea, iar statul roman a revenit la vechea lui putere; noi numim pe conducătorii imperiului, noi alegem pe împărați, noi acordăm titlul de Augustus. Ai grijă să fii sănătos, pentru a face parte din senatul de odinioară. Am redobândit dreptul proconsular, iar apelul tuturor puterilor și al tuturor demnităților se va adresa prefectului Romei“. Și încă una: „Claudius Sapidianus către tatăl său, Cereius Maecianus. Am obținut, cinstite tată, ceea ce am dorit întotdeauna: senatul a revenit la vechea lui situație. Noi numim pe împărați, toate puterile aparțin ordinului nostru. Mulțumim armatei romane, această armată cu adevărat romană: ea ne-a redat puterea pe care întotdeauna am avut-o. Renunță la izolarea de la Baiae și Puteoli, dăruiește-te Romei și senatului. Roma înflorește, înflorește tot statul roman. Noi alegem pe împărați, noi numim pe comandanți; putem să-i numim, dar și să ne opunem, ceea ce am și început să facem. Pentru un înțelept ca tine este de ajuns ceea ce am spus“.

Ar fi prea mult să reproduc toate scrisorile pe care le-am aflat și pe care le-am citit. Spun numai atât că toți senatorii au fost cuprinși de o astfel de bucurie, încât în casele lor au sacrificat victime albe, au descoperit imaginile strămoșilor; ședeau la masă îmbrăcați în alb, dădeau banchete bogate, credeau că le-a revenit libertatea de demult.

PROBUS¹

1 Este adevărat ceea ce au prezentat, sub formă de sentență în operele lor, istoricii Sallustius Crispus, Marcus Cato și Gellius, și anume, că toate virtuțile oamenilor sînt așa cum au reușit să le prezinte talentele scriitorilor care le-au descris faptele.

Iată de ce Alexandru cel Mare Macedonicul, după ce a ajuns la mormîntul lui Achille, a afirmat suspirînd adînc: „O fericite tînăr, care ai găsit un astfel de cîntăreț al virtuților tale“, voind să se înțeleagă prin aceasta că e vorba de Homerus, care i-a atribuit lui Achille atîta dragoste pentru virtute pe măsura talentului său însuși!

Poate vrei să știi, dragă Celsinus, unde vreau să ajung. Din cauza carenței scriitorilor, aproape că nu-l cunoșteam pe Probus, împăratul sub a cărui domnie orientul, occidentul, sudul, nordul, toate regiunile globului pămîntesc au fost readuse la o integrală siguranță. A dispărut, ce rușine! o astfel de istorie a unui bărbat atît de mare, cum nu au nici războaiele punice, nici teroarea gallilor, nici răscoalele din Pont, nici șiretenia hispanică. Dar pe mine, care am primit invitația să mă ocup numai de Aurelianus, căruia i-am urmărit viața cît am putut mai bine, acum, după ce am terminat descrierea lui Tacitus și Aurelianus, nu mă rabdă inima să nu mă ocup de faptele lui Probus, pentru ca, după aceea, dacă voi mai trăi, să-i prezint pe toți care au mai rămas pînă la Maximianus și Diocletianus. Desigur că nu promit o lucrare de un mare talent literar, ci descrierea unor fapte, pe care nu pot să le las să piară.

2 Ca să nu dezamăgesc, în vreo privință, un prieten care-mi este foarte scump, am folosit cu deosebire cărțile din biblioteca Ulpia, care acum se află în termele lui Diocletianus, precum și pe cele din palatul lui Tiberius; m-am folosit, de asemenea, de registrele secretarilor porticului purpuriu și chiar de documentele senatului și ale poporului. Și nu trebuie să trec sub tăcere cît m-a ajutat, la adunarea faptelor unui astfel de bărbat, jurnalul lui Turdulus Gallicanus, un bătrîn foarte onest și foarte sincer, de a cărui bunăvoință m-am bucurat în virtutea unei vechi prietenii.

Căci cine l-ar fi putut cunoaște pe Cn. Pompeius, care a strălucit în cele trei triumfuri în urma războiui-

lui contra piratilor, contra lui Sertorius și a lui Mithridate, celebru prin multele-i fapte mărețe, dacă nu l-ar fi trecut în operele lor M. Tullius și T. Livius? Oare pe Publius Scipio Africanus și chiar pe toți Scipionii sau pe cei ca Lucius sau ca Nasica nu i-ar acoperi bezna uitării, dacă n-ar fi existat istorici renumiți sau obscuri care să le perpetueze memoria?

Dar ar necesita prea mult timp, ca să le urmărim pe toate de care, după astfel de exemple, ar trebui să ne ocupăm, chiar dacă pe unele din ele le-am trece sub tăcere. Vreau numai atât să mărturisesc: că am prezentat niște fapte pe care, dacă cineva ar dori, le-ar putea descrie cu mai mult succes și într-un stil mai ales. Pe de altă parte, mi-am propus să imit nu pe Sallustius, Livius, Tacitus, Trogus sau pe scriitorii prea iscusiți în descrierea vieții împăraților și a epocilor istorice, ci mai degrabă pe Marius Maximus, pe Suetonius Tranquillus, Fabius Marcellinus, Gargilius Martialis, pe Iulius Capitolinus, Aelius Lampridius și pe ceilalți, care ne-au transmis astfel de lucruri nu atât de elocvent, ci respectând mai ales adevărul istoric. Căci fac parte, întrucit nu pot ajunge să le cunosc pe toate, dintre cei dornici de a cerceta cu exactitate lucrurile și aceasta datorită impulsului permanent al vostru care, deși cunoașteți destule, doriți să știți cu mult mai multe. Și, ca să nu vorbesc prea mult despre cele care se referă la planul meu, mă voi ocupa acum de viața unui împărat atât de strălucit, cum n-a cunoscut istoria noastră.

3 Originar din Pannonia, din cetatea Sirmium, dintr-o mamă mai nobilă decât tatăl, cu o avere modestă și dintr-o familie nu prea mare, Probus s-a distins, atât ca particular cât și ca împărat, prin virtuți strălucite. Cum susțin unii în operele lor, tatăl lui se numea Maximus, care, după ce a îndeplinit în mod foarte onorabil demnitățile acordate, a dobândit funcția de tribun și și-a petrecut viața pînă la moarte în Egipt, părăsindu-și soția, fiul și pe fiica sa. Mulți afirmă că

Probus era rudă cu Claudius², prea bunul și cinstitul împărat, ceea ce noi lăsăm la o parte, deoarece acest lucru a fost relatat numai de unul dintre scriitorii greci. Voi pomeni numai de faptul, pe care, după câte îmi amintesc, l-am citit în jurnal, că a fost înmormântat de sora sa Claudia. În adolescență, a devenit atât de strălucit prin calitățile fizice, încît a primit, datorită aprecierii lui Valerianus, funcția de tribun, deși era încă tînăr. Există o scrisoare a lui Valerianus către Gallienus, în care laudă pe tînărul Probus și îl propune tuturor drept exemplu. De aici rezultă că niciodată n-a ajuns cineva, chiar la maturitate, la cea mai înaltă cinste, decît dacă, fiind copil, crescut la izvorul virtuților alesc, a dat dovadă de calități cu totul deosebite.

4 Iată scrisoarea lui Valerianus:

„Valerianus Augustus către fiul său Gallienus Augustus. Ca urmare a prețuirii pe care întotdeauna am avut-o, de cum a ajuns la vîrsta tinereții, pentru Probus, și pe care o au toți cei buni care-l consideră, la fel cu noi, un bărbat demn de numele său, i-am acordat funcția de tribun, încredințîndu-i șase cohorte de saraceni și trupele auxiliare ale gallilor, împreună cu grupul de perși pe care l-am primit în stăpînire de la sirianul Artabassis. Te rog, deci, scumpul meu fiu, să acorzi acestui tînăr, care aș vrea să fie de exemplu tuturor copiilor, deosebita cinste pe care o impun meritele minții lui strălucite“.

Altă scrisoare trimisă de același Valerianus către prefectul gărzii pretoriene, în legătură cu veniturile materiale:

„Valerianus Augustus către Milvius Gallicanus, prefectul gărzii pretoriene. Te-ai putea mira că am numit tribun pe un tînăr, împotriva părerii lui Hadrianus, dar nu te vei mira prea mult, dacă afli că e vorba de Probus, un tînăr cu adevărat desăvîrșit; căci, cînd mă gîndesc la el, nimic altceva nu-mi apare în minte, decît numele lui. Într-adevăr, dacă n-ar purta

acest nume, l-ar merita ca poreclă. Fiindcă are posibilități materiale modeste și pentru ca demnitatea lui să sporească prin creșterea veniturilor, vei porunci să i se dea două tunici roșii, două mantii galice cu broșe, două cămăși brodate cu aur, un platou de pește cu două fețe de argint în greutate de 10 libre, 100 de antoniani de aur, 1 000 de aureliani de argint, 10 000 filipici de aramă; de asemenea, în solda zilnică: libre (lacună) carne de vițel, de porc, 6 libre; de capră, 10 libre; de găină, pentru două zile; un sextar de ulei pentru două zile; 10 sextari de vin vechi pe zi, împreună cu slănină și nutreț, sare, legume și lemne, cât este necesar. De asemenea, vei da dispoziții să i se ofere o locuință ca tribunilor de legiuni⁴.

5 Acestea se spun, într-adevăr, în scrisori. Eu voi mai prezenta și altele pe care le-am putut afla din efemeride:

După ce, ca tribun, trecînd dincolo pe Dunăre, a săvîrșit multe fapte în războiul cu sarmații, i s-au dăruit în mod public, în adunarea soldaților, patru lănci simple, două coroane pentru fortificații, o coroană civică, patru steaguri simple, două brățări de aur, un colier de aur, o cupă pentru sacrificii de cinci libre. Într-adevăr, în această împrejurare, el salvase din mîinile cvazilor pe Valerius Flaccinus, un tînăr nobil, rudă cu Valerianus, de aceea Valerianus i-a dăruit coroana civică. În acest sens, Valerianus i s-a adresat astfel, în adunare: „Primește, Probus, aceste daruri pentru salvarea patriei, iar coroana civică, pentru salvarea rudei mele“. În același timp, ca mărturie a admirației sale, i-a mai dat sub comandă și legiunea a treia. Iată scrisoarea cu privire la această legiune:

„Faptele tale, iubite Probus, mă fac să par că-ți dau prea tîrziu comanda unor armate mai importante; de aceea, eu ți-o ofer imediat. Primește în seama ta legiunea a treia Felix⁵, pe care n-am încredințat-o pînă acum nimănui, decît cînd a fost înaintat în vîrstă. Mie însumi mi s-a încredințat numai în acea

vreme, cînd împăratul care mi-a acordat-o m-a văzut cu satisfacție albit de vreme. Dar eu de la tine nu mai aștept o vîrstă înaintată, deoarece strălucești prin virtuțile tale și te distingi prin moravuri. Am poruncit să ți se dea trei rînduri de haine, ți-am dublat salariul și ți-am repartizat un port-drapel“.

6 Mi-ar lua prea mult timp, dacă aș parcurge toate cîte a înfăptuit ca particular un bărbat atît de mare sub Valerianus, sub Gallienus, sub Aurelianus și Claudius; de cîte ori s-a aruncat pe metereze și a distrus fortificații! cum a ucis pe dușman în luptă corp la corp, a meritat răsplata împăraților sau a readus, prin vitejia sa, vechea strălucire a imperiului! Scrisoarea lui Gallienus către tribuni ne arată, de altfel, cine a fost Probus:

„Gallienus Augustus către tribunii armatei din Illyricum. Cu toate că soarta neînduplecată a războiului cu perșii a pus stăpînire pe tatăl meu, am, totuși, un părinte, pe Aurelius Probus, prin grija căruia eu m-aș putea considera în siguranță. Dacă ar fi fost el aici, n-ar fi apărut acel tiran, al cărui nume nu merită să fie pomenit, care să pună mîna pe conducerea imperiului. De aceea doresc ca voi toți să ascultați de dispozițiile acestui om, care este apreciat și de tatăl meu și de senat“.

S-ar părea poate lipsită de autoritate aprecierea lui Gallienus, acest împărat fără energie, dar, ceea ce nu se poate contesta este faptul că oamenii neserioși nu-și manifestă încrederea decît față de aceia ale căror virtuți cred că le vor fi de folos.

Dar, fie, să lăsăm la o parte scrisoarea lui Gallienus; ce să spunem, însă, despre părerea lui Aurelianus, care i-a încredințat lui Probus pe soldații legiunii a zecea⁴, cei mai viteji din armata sa și cu care el însuși săvîrșise lucruri extraordinare, făcînd următoarea mărturisire:

„Aurelianus Augustus transmite salutări lui Probus. Ca să știi cît de mult te prețuiesc, ia în primire

pe soldații legiunii a zecea, pe care mi i-a încredințat odinioară Claudius. Căci aceștia se deosebesc de ceilalți prin faptul că, drept cheazășie a norocului, au fost întotdeauna sub comanda unor viitori împărați“.

De aici s-a înțeles că Aurelianus, dacă i s-ar fi permis să acționeze după voința și înțelepciunea sa, avea de gând să-l numească împărat pe Probus.

7 Pe de altă parte, ar fi nevoie de prea mult timp, ca să înșirăm aprecierile exprimate cu privire la Probus de Claudius și de Tacitus, deși se spune că acesta a afirmat în senat, când i se oferea lui domnia, că Probus ar trebui să fie împărat; dar n-am găsit acest decret al senatului.

Iată, însă, prima scrisoare pe care Tacitus a trimis-o lui Probus după alegerea sa ca împărat:

„Tacitus Augustus către Probus. Din voința armatei înțelepte, senatul m-a ales, pe mine împărat. Trebuie să știi, însă, că acum problemele statului apasă mai mult pe umerii tăi. Noi toți cunoaștem și senatul știe cât de mult valorezi. Fii atent la nevoile noastre. După cum obișnuiești, de altfel, adaugă la grijile familiale treburile statului. După ce ți-am încredințat comandamentul militar al întregului orient, ți-am încincit salariul, ți-am dublat echipamentul militar, am hotărît să fii consul, împreună cu noi, în anul următor: pentru virtuțile tale, îți rămîne de dobîndit toga palmată capitolină“.

Unii consideră chiar că a fost ca o prezicere pentru conducerea imperială faptul că Tacitus a afirmat în scrisoare „Îți rămîne de dobîndit toga palmată capitolină“. Dar, în legătură cu această apreciere, tuturor consulilor li se scria în aceiași termeni.

8 A fost întotdeauna foarte mare dragostea soldaților față de Probus și totuși el niciodată nu le-a tolerat greșelile. Adesea, însă, a oprit pe Aurelianus de la o cruzime excesivă. El vizita fiecare manipula în parte, inspecta îmbrăcămintea și încălțămîntea sol-

daților; iar, dacă exista pradă de război, astfel o împărțea, încît el nu păstra pentru sine decît armele de atac și de apărare. Ba chiar, odată, după ce printre lucrurile luate pradă de război, nu e sigur dacă de la alani ori de la altă populație, a fost găsit un cal, nu prea arătos și nici prea mare, care, după cîte spuneau soldații, putea alerga pe zi 100 000 de picioare și aceasta fără întrerupere, timp de 8—10 zile și, pe cînd soldații își exprimau părerea că Probus va păstra pentru sine un astfel de animal, el a spus imediat: „Acest cal se potrivește mai degrabă unui soldat fugar și nu unuia viteaz“. Apoi a poruncit ca soldații să-și pună numele în urnă, pentru ca cineva să-l primească trăgîndu-l la sorți. Și, fiindcă, în armată, se aflau patru soldați cu numele de Probus, s-a întîmplat ca primul bilet care a ieșit să poarte acest nume, deși numele comandantului însuși nu fusese pus în urnă. Fiindcă cei patru soldați se luptau între ei și fiecare își apăra norocul, a dat ordin să se agite din nou urna, dar și a doua oară, a ieșit numele Probus; și chiar după repetarea operației de trei și patru ori, și a patra oară a fost scos numele Probus. Atunci întreaga armată, cu asentimentul chiar al celor patru soldați al căror nume ieșise din urnă, a oferit calul comandantului ei.

9 A luptat cu multă vitejie în Africa, împotriva marmarizilor, pe care i-a învins; apoi din Lybia a trecut în Carthagina și a curățat-o de comploturi. În Africa, a mai luptat printr-o luptă singulară împotriva unui oarecare Aradio, pe care l-a aruncat la pămînt și, fiindcă l-a văzut bărbat foarte viteaz și foarte înverșunat, i-a dedicat un mormînt foarte mare, care și acum există, pe o movilă la o înălțime de aproape 200 de picioare de la pămînt, fiind ridicat de soldații săi, pe care niciodată nu-i lăsa în inactivitate; în acest sens, au rămas în Egipt lucrările lui, pe care le-a construit cu soldații în diferite localități. Pe Nil, de asemenea, a executat multe lucrări, astfel încît numai el a contribuit la asigurarea recoltelor de grîu. A con-

struit, prin munca soldaților, temple, poduri, porticuri, basilice; a lărgit multe maluri ale fluviilor, a secat foarte multe mlaștini, transformându-le în ogoare roditoare. A luptat și împotriva palmyrenilor, apărind Egiptul contra grupărilor lui Odenatus și Cleopatrei, mai întâi cu succes, apoi cu destulă ușurință, astfel încît era gata să fie luat prizonier; dar, după aceea, refăcându-și forțele, a readus în stăpînire la Aurelianus Egiptul și cea mai mare parte a orientului.

10 Fiindcă Probus strălucea, așadar, prin astfel de fapte și virtuți atît de mari, după ce Tacitus a fost răpus de moarte și în timp ce Florianus punea stăpînire pe putere, toate armatele orientului l-au ales pe el împărat. Nu este nepotrivit și nici lipsit de delicatețe să se cunoască și povestea care arată cum a ajuns Probus la conducerea imperiului: după ce vestea morții lui Tacitus a ajuns la armate, primul gînd al soldaților a fost de a preveni armatele italiice ca nu cumva senatul să alcagă iarăși pe împărat. Și, pe cînd între soldați se născuse o discuție aprinsă în legătură cu cel care trebuie să devină conducător, iar tribunii le vorbeau în cîmpul lui Marte, pe unități, spunîndu-le că trebuie să fie căutat un împărat viteaz, curat, modest, îngăduitor și cinstit și în timp ce acest lucru se discuta, cum se obișnuiește, în diferite grupuri, ca printr-o aprobare divină, toți au exclamat: „Probus Augustus, zeii să te aibă sub pază!“ Apoi s-au adunat imediat, s-a organizat o tribună din pămînt și, fiind numit împărat, a fost îmbrăcat în mantia de purpură smulsă de pe statuia unui templu; după aceea a fost condus, fără voia lui, pe Palatin în timp ce el protesta și spunea: „Nu vă e de folos, soldați, cu mine n-o veți duce bine, cu nu vă pot linguși“.

Prima lui scrisoare trimisă lui Capito, prefectul gărzii pretoriene, suna astfel: „N-am dorit niciodată puterea și am primit-o fără voia mea. Dar nu-mi e îngăduit să renunț la o funcție atît de invidiată. Trebuie să-mi îndeplinesc rolul pe care mi l-a

impus armata. Pe tine, Capito, te rog să te străduiești ca, împreună cu mine, să te bucuri de o patrie puternică și să te îngrijești de aprovizionarea cu grâu a armatei, oriunde s-ar afla ea, de transporturi și de tot ceea ce este necesar. Eu, cât îmi stă în putință, dacă vei conduce bine toate, nu voi avea alt prefect“.

Așadar, la vestea că Probus a fost ales împărat, soldații au ucis pe Florianus, care acaparase tronul ca și cum ar fi fost ereditar, fiind convinși că nimeni nu poate merita domnia mai mult decât Probus. Astfel, fără nici o dificultate, i s-a transmis conducerea întregii lumi, pe baza hotărîrii armatei și a senatului.

11 Și, fiindcă am pomenit despre senat, consider că trebuie să aduc la cunoștință scrisoarea trimisă de împărat senatului și, de asemenea, care a fost răspunsul strălucitului ordin:

Cea dintîi cuvîntare a lui Probus către senat a fost aceasta:

„Senatori, în mod corect și organizat, în anul imediat precedent, s-a întîmplat ca bunăvoința voastră să dea lumii un împărat chiar dintre voi, care sînteți, ați fost întotdeauna și veți fi, prin urmașii voștri, conducătorii lumii. De-ar fi voit Florianus să aștepte domnia și nu și-ar fi însușit-o ca pe o moștenire, puterea voastră măreață l-ar fi ales împărat, fie poate chiar pe el, fie pe oricare altul. Acum, fiindcă el și-a însușit cu forța funcția de conducere, mie mi-a fost acordat titlul de Augustus de către soldații înțelepți, care s-au răzbunat împotriva aceluia care-l dobîndise pe nedrept.

Vă rog să vă spuneți părerea asupra meritelor mele, iar eu voi face ceea ce va porunci bunăvoința voastră“.

Și acum, iată decretul senatului:

În ziua a treia înainte de nonele lui februarie⁵, în palatul Concordiei, între altele, consulul Aelius Scorpianus a zis: „Ați ascultat, senatori, scrisoarea lui Aurelius Valerius Probus: ce părere aveți despre aceasta?“ Atunci au aclamat: „Probus Augustus, zeii să te aibă

în pază. Odinioară erai comandant demn și viteaz, drept și bun, acum vei fi un bun împărat. Exemplu pentru soldați, vei fi exemplu pentru împărați. Zeii să te aibă în pază. Apărător al statului, să domnești în fericire: conducător al armatei, să domnești în fericire; pe tine și pe ai tăi zeii să vă aibă în pază. De curind, ai fost ales de senat. Mai mic de vîrstă ca Tacitus, îi ești superior în toate celelalte. Pentru că ai luat asupra ta conducerea imperiului, îți mulțumim. Ai grijă de noi, ai grijă de statul roman. Îți încredințăm pe accia, pe care i-ai salvat înainte. Tu ești Francicus, Gothicus; tu Sarmaticus, tu Parthicus; tu ești totul. Și înainte ai fost întotdeauna demn de rolul de conducător, demn de triumf. Să fii fericit, să domnești în fericire“.

12 După acestea, a vorbit Manlius Statianus, care atunci avea dreptul primului cuvînt: „Senatori, mulțumesc zeilor nemuritori și, înaintea tuturor, lui Jupiter Optimus, care ne-au dat un astfel de împărat, cum întotdeauna ne-am dorit. Dacă judecăm drept, nu trebuie să regretăm nici pe Aurelianus, nici pe Alexander, nici pe Antoninus, nici pe Traianus sau Claudius. Într-un singur împărat, de data aceasta, se găsesc întrunite: știința militară, o inimă blîndă, o viață onorabilă, un model pentru conducerea treburilor statului, o chezășie a tuturor virtuților. Căci, într-adevăr, ce parte a lumii ne-a rămas necunoscută, datorită victoriilor lui? Martori sînt marmarizii, învinși pe pămîntul Africii, francii nimiciți în mlaștinile lor inaccesibile, germanii și alamanii alungați departe de malurile Rhinului. Ce să mai vorbesc de sarmați, de goți, de parți, de perși, și de toată regiunea pontică? Pretutîndeni sînt vii urmele virtuților lui Probus. Ar fi necesar prea mult timp, ca să arătăm cîți regi ai marilor popoare a fugărit, cîți comandanți a omorît cu mîna sa, cîte arme a capturat el însuși înainte de a fi împărat. Pentru mulțumirile pe care i le-au adus împărații anteriori sînt martore scrisorile depuse în

monumentele publice. Zei buni, de cîte ori i s-au oferit daruri militare! Ce laude a binemeritat de la soldați! Ca tinăr, a primit tribunatul; nu mult după vîrsta tinereții, a primit conducerea legiunilor. Iupiter Optimus Maximus, regină Iuno și tu Minerva, căpetenie a virtuților, tu Concordia lumii și Victoria Romana, îndepliniți această dorință a senatului și poporului roman, a soldaților, a aliaților și popoarelor din afara Romei: să împărățească așa cum a condus armata! Așadar, senatori, îi hotărâsc prin votul unanim al tuturor, numele de împărat, numele de Caesar și Augustus, adaug puterea proconsulară, titlul de părinte al patriei, marele pontificat, dreptul de a-și spune părerea de trei ori, puterea tribuniciară“. După acestea, s-a aclamat: „Toți, toți sîntem de acord“.

13 După ce a fost adoptat decretul senatului, prin cea de a doua cuvîntare, a acordat senatorilor⁶ dreptul de a cunoaște unele din apelurile marilor judecători, de a numi pe proconsuli, de-a acorda funcția de locțiitori ai împăratului foștilor consuli, puterea de pretor guvernatorilor, dreptul de a sancționa prin decrete proprii legile propuse de împărat.

Imediat, apoi, pe cei care au mai supraviețuit dintre omorîtorii lui Aurelianus i-a pedepsit în diferite feluri, mai blînd și mai moderat decît procedase mai înainte armata și, după aceea, Tacitus. În cele din urmă, a luat măsuri și împotriva aceluia care instigaseră contra lui Tacitus. A cruțat pe aliații lui Florianus, fiindcă nu susținuseră pe un tiran oarecare, ci pe fratele împăratului lor. A primit, după aceea, în supunere toate armatele europene, care îl făcuseră împărat și îl și omorîseră pe Florianus.

După ce toate acestea au fost îndeplinite, s-a îndreptat cu o armată imensă spre Galliile, care, după moartea lui Postumus, se răsculasera, iar, după cea a lui Aurelianus, fuseseră cötropite de germani. Aici s-au dat atîtea bătălii și cu atîta succes, încît a recucerit de la barbari 60 de cetăți dintre cele mai renu-

mite și toată prada prin care barbarii, în afară de faptul că se îmbogățiseră, își creaseră un titlu de glorie. Și, fiindcă mai erau din cei care rătăceau fără grijă pe țărmul nostru și prin Gallia, după ce a omorât aproape 500 dintre aceștia, care ocupaseră pământul roman, a alungat pe ceilalți peste fluviul Niger⁷ și dincolo de Alba, luând înapoi de la barbari întreaga pradă pe care ei o răpiseră de la romani. A ridicat orașe și fortărețe pe pământ barbar și a instalat acolo garnizoanele.

14 Tuturor celor pe care i-a așezat de pază dincolo de Rhin le-a asigurat ogoare, hambare, case și aprovizionare cu alimente. Dar lupta n-a încetat, deoarece zilnic i se aduceau capete de-ale barbarilor, câte unul pentru o monedă de aur, pînă ce nouă regi de la diferite popoare s-au prezentat și i-au jurat credință, aruncîndu-se la picioarele lui. Probus le-a cerut mai întii ostatici, care i-au fost predați imediat; apoi griu, în cele din urmă, vaci și oi. Se zice că le-a interzis cu asprime folosirea armelor și le-a indicat să aștepte, dacă vor fi atacați, apărarea romanilor. Dar se părea că aceasta nu se va putea îndeplini, decît dacă frontiera romană⁸ va fi extinsă și după ce toată Germania va deveni provincie romană. Totuși a luat măsuri de pedepsire, cu consimțămîntul regilor inșiși, împotriva celor care nu aduceau în mod cinstit tributul. Pe lîngă acestea, a mai primit 16 000 de recruți, pe care i-a răspîndit prin toate provinciile, așa încît la un mare număr de soldați grăniceri a introdus cîte cincizeci sau șaiszeci de recruți, zicînd că e bine să se simtă, dar să nu se vadă, că romanii sînt ajutați de barbari.

15 După liniștirea lucrurilor în Gallia, a trimis senatului următoarea scrisoare: „Aduc mulțumire zeilor nemuritori, senatori, fiindcă au confirmat în totul aprecierile voastre față de mine. A fost supusă Germania pe toată întinderea sa, nouă regi ai diferitelor populații s-au aruncat rugători la picioarele mele, adică

la ale voastre. Toți barbarii ară pentru voi, pentru voi seamănă și luptă împotriva populațiilor din interior. Hotărâți, după obiceiul vostru, rugăciuni publice; căci au fost omoriți 400 000 de dușmani, iar 16 000 de militari vi s-au supus, 70 orașe cele mai renumite au fost salvate de sub jugul dușmanilor, iar cetățile Galliei au devenit în întregime libere. Am dedicat bunăvoinței voastre, senatori, coroanele de aur⁹ pe care mi le-au oferit toate cetățile Galliei. Pe acestea închinăți-le cu mâinile voastre lui Iupiter Optimus Maximus, precum și celorlalți zei și zeițe nemuritoare. A fost luată înapoi toată prada și alta a fost capturată, chiar în cantitate mai mare decât cea care ne fusese răpită de ei înainte. Ogoarele gallice sînt arate cu boii barbarilor, plugurile captive ale germanilor sînt conduse de agricultorii noștri, vitele diferitelor populații pasc, pentru a oferi hrană alor noștri; caii lor măresc cavaleria noastră; hambarele sînt pline cu grîul barbarilor. Ce să spun mai multe? Lor le-am lăsat numai pămîntul, noi stăpînim toate bunurile. Voiam, senatori, să numesc un nou guvernator al Germaniei, dar am amînat aceasta pînă ce dorințele noastre vor fi complet satisfăcute, ceea ce credem că se va întîmpla cînd Providența divină va face să crească și mai mult armatele noastre“.

16 După acestea, a plecat spre Illyricum¹⁰. Înainte de a ajunge acolo, a lăsat Retia atît de liniștită, încît nu mai exista nici o bănuială de răscoală. În Illyricum, așa a înspăimîntat pe sarmați și celelalte populații, încît, aproape fără lupte, a recucerit toate lucrurile, pe care ei le jefuiseră de la romani. Apoi și-a continuat drumul prin Thracia, primind, fie ca prietene, fie ca supuse, toate populațiile getice, înspăimîntate de faima acțiunilor și copleșite de forța vechiului renume roman. Înfruptuind acestea, s-a îndreptat spre orient și, în drum, după prinderea și omorîrea unui tilhar foarte puternic, numit Palfuerius, a eliberat Isauria întregă, populațiile și orașele fiind

readuse sub legile romane. A luat în stăpînire, prin teroare sau de bună voie, localitățile barbarilor care se află lângă Isauria. După ce le-a străbătut pe toate, el a zis: „Este mai ușor ca tilharii să fie împiedicați de a ajunge în aceste locuri, decît să fie alungați“. Veteranilor le-a dăruit în stăpînire personală toate acele locuri în care era greu de pătruns, adăugînd obligația ca fiii lor, numai bărbații, începînd de la 18 ani, să fie trimiși la armată, ca să nu mai învețe să tilhărească înainte de a se instrui să lupte în război.

17 Liniștind, în sfîrșit, toate fracțiunile din Pamphylia¹¹ și celelalte provincii vecine cu Isauria, s-a abătut spre Orient. A supus Blemmyae¹² și a trimis la Roma pe locuitorii ei luați prizonieri, care au oferit poporului roman un spectacol uimitor și surprinzător. Eliberîndu-le din sclavia barbarilor, a adus apoi sub stăpînire romană orașele Coptos și Ptolemais¹³. Aceasta i-a fost de un folos atît de mare, încît părții au trimis la el niște soli care, cuprinși de spaimă, au cerut pacea. Împăratul i-a primit cu multă răceală și i-a trimis îngroziți înapoi. Se crede că, după respingerea darurilor pe care i le trimisese, Probus a trimis această scrisoare regelui Narseus: „Mă mir că tu, din toate care vor fi ale noastre, ne-ai trimis așa de puține lucruri. Între timp, păstrează mai departe toate de care te bucuri, căci, dacă voi dori să le avem, noi știm cum trebuie să le luăm în stăpînire. După ce a primit această scrisoare, Narseus s-a înspăimîntat peste măsură, mai ales după ce a aflat că orașele Coptos și Ptolemais au fost eliberate din mîinile blemmyilor, care le subjugaseră și că au fost nimiciți aceia care înainte răspîndiseră groaza printre populații.

18 După încheierea păcii cu perșii, s-a dus în Thracia și a fixat pe pămîntul roman, 100 000 de bastarni care au păstrat credința romanilor; dar, fiindcă transferase, împreună cu bastarnii, foarte mulți oameni și din alte populații, adică din gepizi, grautungi și

vandali, toți aceștia din urmă au călcat înțelegerea și, în timp ce Probus era ocupat cu războaiele împotriva tiranilor, ei s-au împrăștiat pretutindeni, pe uscat și pe apă, aruncând o mare pată peste gloria romană. Și pe aceștia i-a nimicit în diverse rînduri, obținînd diferite victorii; totuși cîțiva s-au mai putut întoarce acasă, considerînd ca o glorie faptul că scăpaseră din mîinile lui Probus. Acestea au fost acțiunile pe care le-a întreprins Probus împotriva barbarilor.

A mai avut de înăbușit destul de grele comploturi provocate de tirani. Astfel, datorită cunoscutei lui virtuți, a învins, în diferite bătălii pe Saturninus, care pusese mîna pe imperiul de răsărit. După învingerea lui, însă, a fost atîta liniște în orient, încît, după cum se vorbea în popor, nimeni n-a mai auzit un șoarece mișcînd. Apoi, cu ajutorul barbarilor, a învins, la Agrippina, pe Proculus și Bonosus, care își însușiseră conducerea în Gallia¹⁴ și revendicau Brittannia, Hispania și provinciile Gallici. Dar să nu pretinzi mai multe cu privire la Saturninus, Proculus sau Bonosus, căci pe ei îi voi introduce în cartea destinată lor, unde, după cum se cuvine și chiar după cum cere necesitatea, voi spune cîteva cuvinte în legătură cu ei. Un singur lucru trebuie cunoscut, că toți germanii, la cererea lui Proculus de a-i veni în ajutor, au preferat să servească sub ordinele lui Probus decît să meargă împreună cu Bonosus și Proculus. De aceea a permis tuturor gallilor, hispanilor și britanilor să crească viță de vie și să aibă vin. El însuși a plantat cu viță selecționată muntele Alma din Illyricum, lîngă Sirmium, pe care l-a săpat cu forțele militare.

19 A oferit romanilor distracții și unele chiar neobișnuite, organizînd și distribuiri de alimente. A triumfat asupra germanilor și blemmylor, ducînd în fața triumfului batalioanele tuturor populațiilor, pînă la 50 de oameni din fiecare. A organizat, în circ, o foarte bogată vînătoare, în cadrul căreia animalele erau la discreția poporului. Spectacolul a fost de genul

următor: au fost fixați niște arbori puternici, smulși din rădăcini de soldați și legați în lung și în lat prin scinduri acoperite cu pământ, astfel încît, din cauza frunzelor verzi, întreg cercul părea o adevărată pădure deasă. Au fost lăsați să iasă prin toate intrările 1 000 de struți, 1 000 de cerbi, 1 000 de porci mistreți, chiar căprioare, capre sălbatice, oi sălbatice și alte animale ierbivore, cîte au putut fi crescute sau găsite. Apoi au intrat oamenii din popor și a prins fiecare ce a vrut. În altă zi, s-a dat drumul, în amfiteatru, printr-o singură ieșire, la 100 de lei cu coama mare, care provocau cu răgetele lor tunete îngrozitoare. Aceștia toți au fost însă nimiciți de vînători la ieșirea lor din cuști, fără să ofere, deci, un spectacol mareț în momentul uciderii lor; căci nu s-a produs o năvală a animalelor, cum se obișnuiește cînd sînt lăsate să se năpustească afară din cuștile lor. Pe lingă acestea, au fost uciși cu săgețile mulți care nu voiau să se îndrepte spre arenă. Au fost scoși, în sfîrșit, 100 de leopardzi libieni, apoi 100 de leopardzi sirieni, 100 de leoaice și, în același timp, 300 de urși; spectacolul acestora a fost, în realitate, mai mult mareț decît plăcut. În cele din urmă au fost introduse 300 perechi de gladiatori, cei mai mulți fiind dintre lup-tătorii blemmyi, care fuseseră purtați în triumf, alții germani și sarmați și chiar cîteva tilhari isaurieni.

20 După ce au fost înfăptuite toate acestea, în timp ce pregătea războiul cu perșii, trecînd prin Illyricum, a fost omorît de soldații săi. Cauzele uciderii lui au fost acestea: mai întîi, fiindcă niciodată n-a îngăduit un răgaz de odihnă soldaților, ba chiar a ridicat multe construcții cu brațele militarilor, spunînd că soldatul nu trebuie să consume hrană pe gratis. La acestea s-a adăugat afirmația lui importantă și salvatoare pentru statul roman, dacă s-ar împlini vreodată că în scurt timp nu vor mai fi necesari soldații¹⁵. Oare ce și-a imaginat în minte cel care făcea această afirmație? Nu supusese el toate populațiile

barbare și nu adusese în întregime toată lumea sub stăpînire romană? „În scurt timp, a spus el, soldații nu ne vor mai fi necesari“; aceasta ce-ar putea să însemne altceva decît că, în curînd, nu va mai exista nici un soldat roman? Pe oriunde va domni, statul roman va stăpîni totul în deplină siguranță. Întreaga lume nu va mai fabrica arme, nu se vor mai împărți alimente în mod gratuit, boii vor fi folosiți la plug, calul se va naște pentru pace, nu va mai fi nici un război, nici prizonieri; pretutindeni, va fi pace; pretutindeni, legile romane; pretutindeni, judecătorii noștri.

21 Din respect pentru cel mai bun împărat, am ajuns mai departe decît pretinde stilul prozei. Voi mai adăuga doar un fapt care a grăbit moartea unui bărbat atît de deosebit. Căci, după ce a ajuns la Sirmium¹⁶, dorind să lărgească și să facă mai roditor pămîntul natal, a trimis mai multe mii de soldați ca să sece o mlaștină, poruncindu-le să sape astfel un canal imens, cu ajutorul căruia, îndreptînd apele bălților în rîul Savus, urma să asaneze terenurile care aveau să fie de folos sirmienilor. Revoltați de această situație, soldații l-au urmărit pe cînd se refugia într-un turn de fier, pe care îl construise înalt, pentru a-i servi ca post de observare și l-au omorît în al cincilea an al domniei sale.

După aceea, toți soldații fără deosebire i-au construit un mormînt pe o terasă înaltă cu această inscripție săpată în marmoră: „Aici zace împăratul Probus, cinstit cu adevărat, învingătorul tuturor populațiilor barbare, învingătorul chiar al tiranilor“.

22 Comparîndu-l pe împăratul Probus cu alți împărați și aproape chiar cu toți comandanții romani, oricît de viteji, de îngăduitori, de înțelepți, de admirabili au fost, sînt convins că el a fost sau egal cu ei sau chiar mai bun, dacă nu se vor găsi invidioși, care să mă contrazică. În cei cinci ani ai domniei sale, a

purtat atitea războaie în toată lumea, și s-ar putea spune că chiar conduse personal, încit e de mirare cum a putut face față tuturor bătăliilor. În multe împrejurări, a participat direct la luptă. A pregătit pe cei mai străluciți generali, căci la școala lui s-au format: Carus, Diocletianus, Constantius, Asclepiodotus, Annibalianus, Leonides, Cecropius, Pisonianus, Herennianus, Gaudiosus, Orsinianus și ceilalți. pe care părinții noștri i-au admirat și din mijlocul cărora au ieșit mai mulți împărați buni. Să aducă pentru comparație, cui îi place aceasta, cei douăzeci de ani ai lui Traianus și Hadrianus și pe cei tot atîția ai Antoninilor. Ce să mai vorbesc de Augustus, ai cărui ani de domnie egalează aproape viața unui om. Pe împărații răi nu-i mai pun la socoteală. Însuși glasul prea strălucit al lui Probus ne arată ce spera că va putea realiza cînd spunea că, în scurt timp, armata nu va mai fi necesară.

23 Într-adevăr, încrezător în sine, nu s-a temut de barbari și nici de tirani. Ce situație fericită s-ar fi creat, dacă, sub domnia lui, n-ar fi mai fost soldați? Nici un locuitor n-ar mai fi fost obligat să dea tribut în grîne, nu s-ar mai risipi prin dărnicii veniturile statului, statul roman ar avea bugete statornice, nimic n-ar fi risipit de împărați, nimic n-ar fi luat de la proprietar; promitea, desigur, un veac de aur. N-aveau să mai fie tabere militare, nu s-ar mai auzi nicăieri trîmbița, n-ar mai trebui să se fabrice arme; acest popor de soldați, care acum zguduie imperiul în războaie civile, ar lucra pămîntul, s-ar așterne pe studii, s-ar perfecționa în arte, ar călători pe mare. Să adăugăm la acestea că nimeni nu și-ar mai găsi moartea în război. Zei buni, cu ce v-a supărat statul nostru, căruia i-ați înlăturat un astfel de împărat? Să plece mai degrabă cei care pregătesc pe soldați pentru războaiele civile, care înarmează mîinile celor care vor să-și omoare părinții, care contestă lui

Probus divinitatea, pe care împărații noștri au înțeles s-o cinstească prin statui, s-o venereze în temple, s-o celebreze în spectacolele de circ.

24 Urmașii lui Probus, fie din ură, fie din teama invidiei, au părăsit Roma și și-au așezat larii în Italia, în regiunea din jurul Veronei, al Benacului și al Lariului¹⁷. N-aș putea trece peste faptul că, atunci când statuia lui Probus așezată în împrejurimile Veronei, a fost lovită de trăsnet, astfel încît toga lui pretextă și-a schimbat culoarea, haruspicii au răspuns că urmașii acestei familii vestite se vor bucura de atîta strălucire în senat, încît vor îndeplini cele mai înalte onoruri. Dar pînă acum n-am văzut pe nimeni în această situație, deci se pare că urmașii posedă eternitatea, dar nu și strălucirea prezisă.

Senatul, ca și poporul, a primit cu foarte mare tristețe moartea lui Probus. Iar, după ce s-a anunțat că va fi la conducere Carus, bărbat bun, evident, dar departe de Probus, din cauza fiului acestuia Carinus, care ducea o viață nenorocită, atît senatul cît și poporul s-au îngrozit. Fiecare se temea desigur de un împărat extrem de crud cum era Carus, dar mai mult de moștenitorul lui nelegiuit.

Iată ce am cunoscut despre Probus sau ce am considerat demn de amintit. Acum vom vorbi în altă carte, pe scurt, despre Firmus și Saturninus, despre Bonosus și Proculus. Căci n-am considerat demn să pun pe cei patru tirani la un loc cu un împărat bun. După aceea, dacă vom mai fi în viață, vom începe să înfățișăm pe Carus împreună cu copiii săi.

FIRMUS, SATURNINUS, PROCULUS ȘI BONOSUS¹ (adică: cei patru tirani)

1 Asupra tiranilor neînsemnați, știu că cei mai mulți istorici au păstrat tăcere sau au trecut repede peste ei. Căci, pe de o parte, Suetonius Tranquillus,

cel mai desăvârșit și mai limpede scriitor, nu s-a ocupat de loc de Antoninus și de Vindex, mulțumindu-se să-i critice în fugă; pe de altă parte, Marius Maximus i-a prezentat pe Avidius — de pe vremea lui Marcus, — pe Albinus și pe Niger, de pe vremea lui Severus, nu în cărțile sale proprii, ci în altele străine. De altfel, nu ne mirăm de Suetonius a cărui trășătură caracteristică era conciziunea. Dar de ce nu s-a preocupat de această parte a istoriei noastre Marius Maximus, cel mai guraliv dintre toți, care s-a angajat în diverse lucrări mitico-istorice? Și din contră, Trebellius Pollio a demonstrat atita exactitate în tratarea împăraților buni și răi, încît chiar pe cei treizeci de tirani i-a cuprins pe scurt, într-o singură carte, deși aceștia n-au fost cu mult mai înainte sau mai tirziu decît vremea lui Valerianus și a lui Gallienus. De aceea, cu toate că, atunci cînd le-am adresat elogiul, fie chiar în grabă, am acordat o atenție deosebită lui Aurelianus, Tacitus, Florianus și, fără îndoiială, și lui Probus, marele și distinsul împărat, înainte de-a prezenta pe Carus, Carinus și Numerianus, nu voi trece sub tăcere nici pe Saturninus, Bonosus, Proculus și Firmus, care au trăit în timpul lui Aurelianus.

2 Căci știi, dragul meu Bassus, ce mare dispută am avut de curînd cu prietenul istoricilor, Marcus Fonteius, deoarece el susținea că Firmus, care ocupase Egiptul în timpul lui Aurelianus, a fost un tâlhar și nu un împărat. Împotriva părerilor lui mă găseam eu și, împreună cu mine, Rufius Celsus și Ceionius Iulianus și Fabius Sossianus, care susțineau că Firmus a îmbrăcat mantia de purpură și că a fost numit Augustus, bătîndu-i-se monedă, și că Severus Archontius i-a scos chiar bani, iar din cărțile grecești și egiptene reiese că, în decretul său, era numit autocrat. Într-adevăr, adversarul nostru avea împotriva singurul argument că Aurelianus a scris în edictul său nu că a omorît un tiran, ci că a alungat

de la treburile statului pe un tîlhar oarecare, ca și cum un împărat cu un nume așa de mare ar fi putut socoti tiran pe un tulburător; de altfel marii împărați au numit întotdeauna tîlhari pe aceia pe care i-au omorît, fiindcă voiau să ia cu forța purpura imperială. Eu însumi, în descrierea vieții lui Aurelianus, înainte de a fi cunoscut totul despre Firmus, nu l-am socotit pe acesta printre purtătorii de purpură, ci ca pe un oarecare tîlhar; de aceea am făcut această observație ca nu cumva să se aprecieze că sînt în contradicție cu propriile-mi afirmații. Dar, ca să nu lungesc volumul pe care l-am promis scurt, să revin la Firmus.

3 *Firmus* s-a născut la Seleucia, deși cei mai mulți dintre greci îi stabilesc altă patrie², neștiind că, în acel timp, au existat trei Firmus, dintre care unul era prefectul Egiptului, altul comandantul graniței africane și proconsul, iar al treilea, cel despre care vorbim, era prietenul și aliatul Zenobieii; ațîțat de furie, el a invadat Alexandria egiptenilor, dar a fost zdrobit de Aurelianus. Despre bogățiile sale se spun, de asemenea, multe; căci se susține că și-a construit o casă din pătrate de cristal îmbinate cu bitum și alte soluții și că avea atîtea cărți, încît afirma în public că poate să aprovizioneze toată armata cu papirus și gumă. A întreținut strînse relații cu blemmyi și cu saracenii. Adesea a trimis corăbii de comerț la indii. Se mai spune, chiar că avea doi dinți de elefant de cîte 10 picioare, din care Aurelianus, adăugînd alți doi dinți, hotărîse să facă un tron pe care urma să fie așezat un Iupiter din aur și pietre scumpe; pe acesta, îmbrăcat în togă pretextă, voia, apoi, să-l așeze în templul Soarelui și să-l încredințeze divinităților apenine, acordîndu-i numele de Iupiter Consul sau Consulens. Dar Carinus a oferit acești dinți în dar unei femei oarecare, care se zice că a făcut din ei un pat. Asupra acestui lucru nu-mi spun, însă, părerea, fiindcă, pe de o parte, acum lucrul

e cunoscut, iar pe de altă parte, nu va fi de nici un folos urmașilor.

4 Din cele de mai sus, reiese că acest dar indian, închinat lui Iupiter Optimus Maximus a fost transformat de un împărat desfrinat într-un instrument al plăcerilor lui josnice.

Firmus era de o statură foarte înaltă, cu ochii ieșiți în afară, cu părul ondulat, cu o rană pe frunte și cu fața negricioasă; în restul corpului era alb, dar păros și necioplit, de aceea cei mai mulți îl numeau ciclop. Se hrănea cu multă carne, încît se spune că mînca un struț pe zi. Nu bea vin mult, bea însă foarte multă apă. Era foarte viguros la minte și cu o constituție fizică foarte puternică, astfel încît putea învinge și pe Tritanus, despre care amintește Varro; susporta, pe piept, fiind așezat pe spate și sprijinit în mîini, o nicovală pe care se bătea încontinuu fierul. Se lua la întrecere și în băutură cu comandantii lui Aurelianus, dacă voiau să-l pună la încercare. Iar cînd unul dintre stegari, numit Burburus, un băutor vestit, l-a provocat la băutură, el a băut două urne cu vin și apoi a rămas treaz tot timpul mesei. La întrebarea lui Burburus „De ce n-ai băut și drojdia“, el i-a răspuns: „Prostule, pămîntul nu se bea“. Dar observ că ne ocupăm de lucruri fără valoare, deși ar trebui să vorbim despre altele mai importante.

Așadar, Firmus a pus stăpînire pe domnie împotriva lui Aurelianus, pentru a apăra grupurile care îi rămăsese credincioase Zenobieii. Dar, la întoarcerea lui Aurelianus din Thracia, a fost învins. Mulți susțin că și-a luat viața prin spînzurătoare³. Dar altceva arată Aurelianus în decretul pe care l-a dat, după ce l-a învins pe Firmus:

5 „Aurelianus Augustus transmite salutări poporului roman prea iubit. După ce am liniștit întreaga lume, pe toată întinderea ei, l-am fugărit, l-am atacat, l-am spînzurat și l-am ucis, ca să nu vorbească mai mult, pe

Firmus, tâlharul egiptean, care se agita în timpul mișcărilor barbare și atrăgea de partea sa pe foștii partizani ai unei nerușinate. Nu mai există nimic de care să vă puteți teme, cetățeni ai lui Romulus. Tributul Egiptului, care fusese întrerupt de nelegiuitul tâlhar, vă va reveni în întregime. Consolidați înțelegerea cu senatul, întăriți prietenia cu ordinul ecvestru, strângeți relațiile cu garda pretoriană. Eu mă voi strădui să nu mai existe grijă în legătură cu situația statului roman. Ocupați-vă cu jocurile și spectacolele de circ. Pe noi să ne preocupe treburile publice, pe voi plăcerile. De aceea, prea cinstiți cetățeni“... și celelalte.

6 Iată ce trebuie să știi că am aflat despre Firmus. Dar toate sînt demne de amintire, căci dacă vrei să cunoști ceea ce a spus în mod deosebit Aurelius Festivus, libertul lui Aurelianus, trebuie să-l citești pe acesta însuși, mai ales pasajul în care afirmă că Firmus a înotat între crocodili, uns cu grăsime de crocodil sau că a condus un elefant, a călărit pe un hipopotam și că a fost transportat, odată, de niște struți imenși, încît lăsa impresia că zboară. Dar cui îi folosește să le știe pe toate acestea? De altfel Livius și Sallustius trec peste lucrurile fără importanță în legătură cu aceia, de a căror viață s-au ocupat. Nu știm cîți catiri a avut Clodius sau cîte catirce Titus Annius Milo sau dacă pe un cal etrusc sau pe unul sardinian a călărit Catilina, ori ce fel de hlamidă cu purpură purta Pompeius. De aceea e bine să terminăm cu Firmus și să ne ocupăm de Saturninus, care și-a asumat conducerea imperiului pentru regiunile orientului, contra lui Probus.

7 *Saturninus*⁴, după locul nașterii, este gal, dintr-un neam de oameni turbulenți și dornici de a deține conducerea sau a impune pe împărați. Dintre ceilalți comandanți, fiindcă se pare în mod cert că era un foarte deosebit om, acestuia i-a încredințat Aurelianus conducerea frontierei orientale, făcîndu-i, cu înțelepciune, recomandarea de a nu vizita niciodată Egiptul. Căci,

ca un bărbat foarte prudent, se gîdea, după cum vedem, la temperamentul galilor și se temea ca nu cumva, apărînd o cetate atît de turbulentă, să nu intre într-o societate, spre care-l atrăgea de altfel chiar propria lui natură. Căci, după cum bine știi, egiptenii sînt niște bărbați nestatornici, furioși, trufași, vătămători, prefăcuți, independenți, dornici de schimbări, folosind, în acest scop, chiar și cîntecele publice; sînt versificatori, epigramaști, astrologi, prezicători, medici. Căci sînt creștini, samariteni, cărora le place să critice fără limite timpurile de față. Dar, ca să nu se supere pe mine vreun egiptean și să nu creadă că ceea ce am trecut în lucrare este o invenție de-a mea, voi reproduce și o scrisoare a lui Hadrianus găsită în cărțile lui Flego, libertul acestuia, în care se află descrisă în întregime viața egiptenilor.

8 „Hadrianus Augustus transmite salutări consulului Servianus. Scumpul meu Servianus, am cunoscut Egiptul, pe care mi-l laudai atît de mult, ca o țară ușuratică, neliniștită și pătimașă în orice clipă după zvonuri. Cei care venerază pe Serapis sînt creștini, iar cei care declară că sînt episcopii lui Christos, sînt devotați cultului lui Serapis; acolo nu există șef de sinagogă iudaică, nu există samaritean sau preot al creștinilor care să nu fie astrolog, prezicător sau îngrijitor de atleți. Insuși patriarhul, cînd vine în Egipt, e constrins de unii să adore pe Serapis, iar de alții să se închine lui Christos. Este un neam de oameni foarte răzvrătitor, foarte prefăcut și predispus la injurii; altfel este o cetate bogată, îndestulată, roditoare și în care nimeni nu stă degeaba: unii prelucrează sticla, alții pregătesc papirusurile; toți cei care sînt considerați apți pentru un meșteșug oarecare lucrează stofe de in; și cei bolnavi le podagră au ce face; au ce face și orbii, nici chiar bolnavii de gută nu stau fără lucru. Ei au un singur zeu, banul, pe care-l venerază și creștinii și iudeii și toate populațiile. O de-ar fi avut și moravuri mai alese această cetate, care, desigur, e

demnă și care, pentru rodnicia și mărimea ei, deține înțietatea întregului Egipt. Eu i-am făcut multe concesii, i-am redat vechile privilegii, am adăugat altele noi, pentru care mi s-au adus mulțumiri când eram de față. Dar, de îndată ce am plecat de acolo, au spus multe lucruri rele despre fiul meu Verus și cred că ai aflat ce-au vorbit despre Antonius. Nu le doresc nimic altceva decât să se hrănească cu puii lor, despre care mi-e rușine să spun ce metode folosesc pentru a-i înmulți. Ti-am trimis niște cupe de cristal multicolore, pe care mi le-a dăruit preotul templului, dedicate în mod special ție și sorei mele și pe care aș vrea să le folosești la mese în zilele de sărbătoare. Ia seama, însă, ca africanul nostru să nu le utilizeze cu prea multă bunăvoință“.

9 Cu astfel de păreri despre egipteni, Aurelianus poruncise ca Saturninus să nu viziteze Egiptul și într-adevăr, a făcut-o cu profundă judecată. Căci, îndată ce au simțit că i s-a acordat acestuia puterea asupra Egiptului, egiptenii au exclamat: „Saturninus Augustus, zeii să te aibă în pază“, iar el într-adevăr, ca un bărbat inteligent, ceea ce nu i se poate nega, a fugit imediat din Alexandria și a plecat în Palestina. Totuși, gândindu-se că a început să nu-i mai fie în siguranță situația de simplu particular, punând pe el un cycclas feminin, a fost acoperit cu o mantie de purpură luată de pe statuia lui Venus și salutat împărat de către soldații care-l înconjurau. Am auzit adesea pe bunicul meu spunând că era de față când a fost aclamat împărat. „Plîngea“, a spus el „și zicea“: „Statul roman a pierdut un om necesar, dacă nu mă exprim cu îndrăzneală. Într-adevăr, eu am reorganizat Gallia, după ce am ocupat-o, am redat Africa maurilor; am liniștit Spania. Dar la ce folosește? am pierdut toate acestea din moment ce am primit titlul de împărat“.

10 Și, pe când cei care-l îmbrăcaseră cu purpura îl îndemneau să păstreze și viața și domnia, el a vorbit

astfel: „Nu știți, prieteni, ce rău e să fii conducător. Atîrnînd printr-un fir de păr, săbiile ne amenință grumazul; în toate părțile vezi sulite și lănci. Ți-e teamă de paznici, te înspăimîntă propriii tăi tovarăși; nu există mîncare de plăcere, nici călătorie din proprie voință, nici războaie provenite din discernămînt, nici mînuirea armelor după dorință. Adugă faptul că, în munca de conducere, orice vîrstă este supusă criticilor: e cineva bătrîn? pare incapabil; e tînăr? pare înfierbîntat de furie. Ce să spun de Probus, care merită să fie iubit de toți? Îndemnîndu-mă să-i fiu adversar, căruia mă recunosc inferior și doresc să fiu general sub comanda lui, mă atrageți spre o moarte inevitabilă. Am, evident, și o consolare pentru moarte: că nu voi pieri singur“.

Marcus Salvidienus susține că aceasta i-a fost, într-adevăr, cuvîntarea, căci, în realitate, era un mare învățat: în Africa, s-a ocupat cu oratoria, iar la Roma frecventa școlile marilor maeștri.

11 Și ca să nu ajung prea departe, trebuie să spun că, în legătură cu el, unii greșesc socotind că este vorba de acel Saturninus care a dobîndit funcția de împărat în timpul lui Gallienus, deși acesta din urmă este cu totul altul. În sfîrșit, a fost ucis fără voia lui Probus. Se zice, însă, că Probus îi trimitea, adesea, scrisori binevoitoare și-i promisese iertarea, dar soldații, care-i fuseseră complici, n-au crezut. Fiind, deci, înconjurat într-o cetate, de trimișii lui Probus, a fost strangulat fără voia acestuia.

Ar trebui prea mult timp și ar fi plicticos să mai arăt cu privire la Saturninus, și anumite lucruri lipsite de importanță, precum: ce statură avea, ce corp, ce calități, ce bea, ce mîncă; alții să vorbească despre toate acestea, care nu pot fi folosite aproape de loc drept exemplu. Noi să ne întoarcem la cele pe care le considerăm demne de a fi spuse.

12 Patria lui *Proculus*⁵ a fost Albingaunum așezat

în Alpii maritimi. Era dintr-o familie nobilă, deși strămoșii lui se ocupau cu tâlhăriile: în schimb, el era foarte bogat în turme, sclavi și alte lucruri provenite din jaf. Se spune, în sfârșit, că, în perioada în care a pus mâna pe putere, a înarmat 2 000 din sclavii săi. Avea de soție o femeie puternică, numită Samsa, nume ce i s-a dat ulterior, pentru că înainte se numea Vituriga; ea a fost aceea care l-a împins la această nebunie. Avea un fiu care se numea Herennianus și pe care, după cum îi plăcea să spună, l-ar fi asociat la domnie după împlinirea vârstei de cinci ani. Ceea ce se poate afirma (lacună), el însuși foarte viteaz și obișnuit cu tâlhăriile, astfel încât își petrecea viața înarmat, dar pe de altă parte, ca tribun, a și condus multe legiuni, săvârșind fapte vitejești. Și, fiindcă sînt unele lucruri lipsite de importanță, dar care au oarecare farmec atunci cînd sînt citite, consider că nu trebuie să le trec sub tăcere, pentru că și el se mîndrește cu ele într-o scrisoare a sa pe care e mai bine s-o reproduc întocmai, decît să vorbesc prea multe despre ea:

„Proculus trimite salutări rudei sale, Maecianus. Am pus mâna pe o sută de fecioare sarmate. Pe zece din acestea le-am avut într-o noapte; și, întrucît a depins de mine, în răstimp de cincisprezece zile, le-am făcut pe toate femei“.

Se mîndrește, după cum se vede, cu o acțiune urîță și desfrînată și socotește că-și poate crea o reputație printre cei viteji, pe baza mulțimii violențelor săvârșite.

13 Deși ajunsese la demnități militare, ducea o viață necinstită și desfrînată. Întrucît era curajos, la îndemnul lugdunезilor, care, fie că se credeau grav asupriți de Aurelianus, fie că se temeau îngrozitor de Probus, l-au chemat la domnie în glumă și aproape în bătaie de joc, după cum afirmă Onesimus; pot spune, însă, că n-am mai găsit așa ceva la nimeni altul. Căci într-o zi, pe cînd se juca de-a tâlharii în timpul unui banchet, iar el ieșise de zece ori împărat, un bufon vestit pentru numele lui i s-a adresat: „Să trăiești Au-

gustus!“ și aducind o stofă de lână purpurie, i-a așezat-o pe umeri și i-a căzut în genunchi. Ca urmare a acestei împrejurări, complicii fiind cuprinși de teamă, l-au atras la conducerea armatei și a imperiului. Totuși a fost de mare folos pentru galli. Căci, luptând întotdeauna după metoda tilharilor, i-a zdrobit cu deosebit succes pe alamani, care erau considerați pînă atunci germani. Dar, în timp ce dorea să vină în ajutorul francilor din care susținea că-și trage originea, ceea ce confirmau și francii înșiși care obișnuiau să calce jurămîntul rîzînd, Probus l-a ucis după ce l-a învins și l-a fugărit pînă în ultimele regiuni ale imperiului. Urmașii lui trăiesc și acum la Albingaunum, spunînd în glumă că nu le place să fie nici tilhari, nici împărați.

Despre Proculus, pe acestea le-am găsit demne de amintire. Să trecem la Bonosus, despre care am descoperit fapte mult mai puțin importante.

14 *Bonosus*^b se trăgea dintr-o familie hispanică, fiind însă britan de origine, din mamă gallică și, după cum însuși afirma, era fiul unui retor, iar după cum am aflat de la alții, al unui învățat profesor. De mic, a pierdut pe tatăl său; dar, fiind educat de mama sa, care era altfel foarte virtuoașă, nu și-a făcut în suficientă măsură pregătirea literară. A făcut armata mai întîi la infanterie, apoi la cavalerie: a condus armate, a îndeplinit funcția de tribun, a fost comandant al graniței retice, nu era întrecut de nimeni la băutură. Despre el Aurelianus spunea adesea: „Nu s-a născut ca să trăiască, ci ca să bea“, cu toate că l-a apreciat pentru calitățile lui militare. Dacă veneau la Roma soli de la oricare din populațiile barbare, aceștia îi erau încredințați lui Bonosus ca să-i trateze cu băutură, să-i îmbete și, cu ajutorul vinului, să afle totul de la ei. Dar, oricît de mult ar fi băut, era întotdeauna sigur de el și treaz și, după cum afirmă Onesimus, biograful lui Probus, cu atît mai chibzuit. Se bucura, însă, de o sănătate uimitoare, pentru că, oricît bea de mult, urina totul și niciodată n-a fost bolnav de piept, stomac sau vezică.

Dar, odată, cînd germanii dăduseră foc unor corăbii romane de pe Rhin, de teama de a nu fi pedepsit, a pus mîna pe putere și a păstrat-o mai mult decît merita. Fiind învins, însă, de Probus în urma unei lupte lungi și grele, și-a pus capăt zilelor, spînzurîndu-se; în legătură cu aceasta, există chiar o glumă — că s-a spînzurat o amforă și nu un om.

A lăsat doi fii, cărora Probus le-a cruțat viața, soția lui bucurîndu-se chiar de considerație și de pensie pînă la moarte, căci se spune, după cum afirma și bunicul meu, că era o femeie de familie nobilă, dar dintr-o populație gotică și de o cinste exemplară. Însuși Aurelianus i-o dăduse pe aceasta ca soție, pentru ca, prin el, să cunoască totul despre goți. Fusesse, de altfel, o fecioară de neam regesc. A rămas, în această privință, o scrisoare a lui Aurelianus către locotenentul Thraciei în legătură cu nunta și darurile pe care poruncise să le trimită cu această ocazie lui Bonosus și pe care am introdus-o în lucrare:

„Aurelianus Augustus trimite salutări lui Gallonius Avitus. În scrisoarea anterioară, îți spuneam să aduci la Perinthus⁷ cîteva tinere nobile gotice și să le fixezi veniturile, astfel, încît să nu le primească separat, ci cîte șapte să ia masa împreună. Căci, primindu-și drepturile în mod separat, și ele ar primi prea puțin și statul ar pierde foarte mult. Acum, fiindcă am găsit de cuviință ca Hunila să fie dată în căsătorie lui Bonosus, îi vei da toate cele pe care le-am prevăzut conform listei de mai jos: veți celebra căsătoria pe cheltuiala statului“.

Lista darurilor a fost aceasta: tunici cu capișon pe jumătate de mătase, de culoare violetă; o tunică pe jumătate de mătase, brodată cu aur de o libră; două cămăși în două culori și altele, care se potrivesc unei matroane. Lui îi veți da 100 de filipi de aur, 1 000 de antoniani de argint, 1 000.000 de sesterți de bronz“.

Acestea sînt cele pe care-mi amintesc că le-am citit despre Bonosus. Aș fi putut trece, într-adevăr, peste

viața acelorora, de care nu se interesează nimeni, totuși m-am străduit să arăt ceea ce am aflat despre cei prezentați mai sus pentru satisfacția de a respecta obiectivitatea. Îmi mai rămân de tratat: Carus, Carinus și Numerianus, căci Diocletianus și cei care urmează necesită un stil mai înalt, decât al meu.

CARUS, CARINUS ȘI NUMERIANUS

I Moartea lui Probus a demonstrat îndeajuns că republica noastră e condusă de destin, fiind ori ridicată pe cele mai mari înălțimi, ori aruncată la pământ. Căci, după ce a trecut peste vremuri, fie înălțată, fie răsturnată din cauza diferitelor frământări, a suportat când în împrejurări grele, când într-o variată prosperitate, toate aspectele prin care trece o ființă omenească supusă pieirii. Astfel se părea că, în urma nenumăratelor nenorociri și după dispariția violentului împărat Aurelianus, se va putea bucura de o lungă perioadă de siguranță și prosperitate, sub domnia lui Probus care manifesta dorința de a asigura un caracter mai moderat legilor și conducerii, în conformitate cu hotărârile senatului și ale poporului. Dar imensa decădere, asemenea unui naufragiu sau unui incendiu, provocată de revolta unor soldați conduși parcă de destin, a răpit poporului un împărat atît de deosebit și a aruncat peste tot disperarea, de teama de a nu reinvia vremurile grele ale lui Domitianus, Vitellius sau Nero. Căci îi stăpînea pe toți mai mult teama decât speranța într-un împărat ale cărui moravuri le erau necunoscute, cu deosebire în situația în care se găsea statul roman, care copleșit de proaspetele nenorociri și cu corpul sfîrtecat din cauza războaielor civile revendicative, a suferit, cuprins de jale, captivitatea lui Valerianus, desfriul lui Gallienus, ca și tulburările din timpul celor trezeci de tirani, care urmăreau în interesul lor uciderea cetățenilor.

2 Căci, dacă am vrea să ne reamintim cite schimbări a suferit statul roman de la începuturile lui, vom ajunge la concluzia că niciodată ca acum n-a ajuns la o mai mare înflorire, chiar cînd a fost condus de împărați buni și nici n-a fost mai zguduit cînd împărații au fost răi. Și, ca să încep de la Romulus, adevăratul părinte al statului nostru, de cită fericire s-a bucurat în vremea domniei lui! el, care i-a pus bazele, a construit și a consolidat noul stat, fiind singurul dintre fondatori care a lăsat o cetate desăvîrșită. Ce să mai vorbesc, după aceea, de Numa? care a întărit prin religie o cetate frămîntată de răsunetul războaielor și plină de triumfuri. A înflorit, așadar, pînă în vremea lui Tarquinius Superbus, cînd, producîndu-se o răsturnare, statul roman a știut să pedepsească printr-un mare măcel moravurile necorespunzătoare ale regelui. S-a maturizat, apoi, pînă în vremea războiului galic, cînd, fiind pe punctul de a pieri ca într-un naufragiu, după ce a fost cucerit aproape întreg orașul în afară de cetatea întărită, a îndurat mai multă nenorocire decît avusese fericire înainte. S-a refăcut, apoi, în întregime, dar situația s-a agravat din nou din cauza războaielor punice și a groazei produse de Pyrrhus, încît teama pieirii i-a cuprins întreaga ființă.

3 După victoria asupra Carthaginei, a crescut iarăși, extinzîdu-și imperiul peste mări, dar, sleită de puteri din cauza frămîntărilor sociale, și-a slăbit ritmul prosperității și a îmbătrînit datorită războaielor civile care au durat pînă la Augustus. În sfîrșit, a fost restabilită de către Augustus, dacă se poate spune astfel, din moment ce libertatea a fost înlăturată. Totuși, oricum, deși copleșită de tristețe în interior, ea a dobîndit o nouă înflorire în afară. După ce a suferit din cauza atîtor Neroni, sub Vespasianus a ridicat din nou capul. Nici nu s-a bucurat de întreaga prosperitate creată de Titus, că a și fost rănită de săbîntia lui Domitianus, și, după ce s-a găsit într-o situație mai avantajoasă în timpul lui Nerva și Tra-

ianus pînă la Marcus, a fost iarăși sfișiată de nebunia și cruzimea lui Commodus. Începînd din această perioadă, în afară de sirguinta lui Severus, n-a mai simțit nici o fericire pînă la Alexander, fiul Mamaeii. Ar dura prea mult să le cuprindem pe toate cele care au urmat; este suficient să arătăm că n-a putut să se bucure de împăratul Valerianus și a suportat pe Gallienus timp de cincisprezece ani. Dușmană a dreptății și dornică de neconținute schimbări, soarta n-a admis lui Claudius o domnie îndelungată. Căci așa a fost omorît Aurelianus, așa a fost înlăturat Tacitus, așa a fost sfișiat Probus, încît este evident că nimic nu este mai plăcut soartei, decît ca toate cele ce stau la baza treburilor publice să se schimbe neîncetat prin succesiunea întimplărilor. Dar de ce sîntem ținuți pe loc de astfel de nenorociri și de împrejurările neprevăzute ale vremurilor? Să ne ocupăm acum de Carus, un bărbat de mijloc, ca să spunem astfel, și care merită să fie așezat mai degrabă, între împărații buni decît între cei răi; și ar fi fost chiar cu mult mai bun, dacă n-ar fi lăsat ca moștenitor pe Carinus.

4 Patria lui *Carus* este atît de neclar prezentată de cei mai mulți istorici, încît, din cauza mării varietăți a părerilor, n-aș putea să spun care dintre ele este cea adevărată. Căci *Onesimus*, care a scris cu mare atenție viața lui *Probus*, susține că el s-a născut și a studiat la Roma, dar că a provenit din părinți illyrieni. Pe de altă parte, *Fabius Ceryllianus*, care a urmărit cu multă iscusință vremurile lui *Carus*, *Carinus* și *Numerianus*, pretinde că nu s-a născut la Roma, ci în *Illyricum* și nu din părinți panonici, ci carthaginezi¹. Îmi amintesc că am citit, în efemeride, despre *Carus* că e originar din *Mediolanum*, dar că a fost înscris într-un trib din cetatea *Aquileia*. El însuși, ceea ce merită să subliniem, după cum arată și scrisoarea, pe care, în calitate de proconsul, a scris-o către înlocuitorul său, îndemnîndu-l la o comportare bună, este faptul că voia să pară roman. Iată scrisoarea lui *Carus*:

„Proconsulul Marcus Aurelius Carus către Iunius, locotenentul Ciliciei. Strămoșii noștri, acei vestiți fruntași romani, obișnuiau ca, cu ocazia alegerii locotenenților, să înfățișeze ca model al moravurilor lor pe aceia cărora le încredințau treburile statului. Într-adevăr, dacă realitatea n-ar fi așa, aș fi procedat altfel, dar n-am procedat altfel, fiind sigur că, datorită comportării tale, nu mă voi înșela. Poartă-te, deci, în așa fel, încît să nu fim în dezacord cu strămoșii noștri, adică cu romanii“.

Se vede că, în toată scrisoarea, el vrea să se știe că strămoșii săi sînt romani.

5 Și cuvîntarea către senat arată această preferință în privința originii sale. Căci îndată ce a devenit împărat, iată ce a scris între altele către ordinul senatorial: „Trebuie să ne bucurăm, așadar, senatori, că a fost ales împărat unul din ordinul vostru, din neamul vostru chiar. De aceea, ne vom strădui ca să nu se creadă că împărații străini sînt mai buni decît ai voștri“. Și din acest pasaj reiese destul de clar că el a voit să reiasă că este roman, adică născut la Roma.

Așadar, după cum arată înscripțiunile de pe statuile sale, el a urcat treptele civile și militare, fiind numit de Probus prefect al gărzii pretoriene²; a știut atît de bine să-și atragă dragostea soldaților, încît, după omorîrea unui împărat atît de mare ca Probus, numai el părea cel mai bun pentru postul de conducere.

6 Nu mi-a scăpat din vedere că cei mai mulți au bănuit și au trecut în anale că Probus a fost omorît de partizanii lui Carus; nici afirmațiile despre atitudinea binevoitoare a lui Probus față de Carus și despre comportarea lui Carus, care a răzbunat cu cea mai mare asprime și consecvență moartea lui Probus, nu merită crezare. Scrisoarea trimisă senatului despre onorurile lui Carus ne arată ce sentimente avea Probus față de el:

„Probus Augustus trimite salutări senatului său prea iubit“. Între altele spune: „Ar fi fericit statul nostru, dacă aş putea acorda sarcini de răspundere unora cum e Carus şi cum, de altfel, sînt cei mai mulţi dintre voi. De aceea, dacă sînteţi de acord, socotesc că trebuie să hotărîm acestui bărbat de vechi moravuri o statuie ecvestră, adăugîndu-se la aceasta construirea, din venitul public, a unei case din marmoră oferită de mine. Căci se cuvine să răsplătim integritatea unui astfel de bărbat“ şi celelalte.

7 Dar, ca să nu mă ocup de lucruri prea mici sau care vor putea fi găsite şi la alţii, îndată ce a primit funcţia de conducere, a început, cu asentimentul tuturor soldaţilor, războiul contra perşilor, pe care-l pregătea Probus. Înainte de a pleca la război, le-a acordat copiilor săi titlul de Caesar³, astfel încît lui Carinus i-a fixat sarcina de a apăra Galliile împreună cu cei mai aleşi bărbaţi, iar cu sine a dus pe Numerianus, un tînăr care pe cît era de distins, pe atît era de elocvent. Se spune, de asemenea, că adesea mărturisea regretul că trebuie să trimită pe Carinus în calitate de conducător al Galliei şi că Numerianus nu are vîrsta necesară, ca să-i încredinţeze lui imperiul gallic, pentru care se cerea un conducător de o deosebită statornicie. Dar despre acestea voi reveni altă dată. Căci există chiar o scrisoare a lui Carus, în care se plînge prefectului său despre obiceiurile lui Carinus, încît se confirmă ceea ce spune Onesimus în această privinţă despre Carus, că a avut de gînd să anuleze lui Carinus titlul de Caesar. Dar despre acestea, după cum am spus, va trebui să vorbim în cadrul vieţii lui Carinus însuşi. Acum vom reveni la subiect.

8 După ce, în mare parte, a fost dus la bun sfîrşit războiul pe care-l purta împotriva sarmaţilor prin folosirea tuturor pregătirilor şi a forţelor lui Probus, plecînd contra perşilor, Carus a cucerit Mesopotamia fără opoziţie, a ajuns la Ctesifon şi, ocupînd ţara per-

șilor datorită unei răzvrătiri interne, a dobândit numele de împărat al perșilor⁴. Dar, după ce, dornic de glorie, a înaintat prea mult, mai ales la îndemnul prefectului său, care-i dorea pieirea lui și a fiului său din dorința de a deveni el împărat, și-a găsit moartea: după cum spun unii, din cauză de boală; după cei mai mulți, datorită unui trăsnet. Este cert, însă, că, în timpul morții lui, au fost atâtea trăsnete, încât se spune că mulți au pierit de groază. Pe cînd, așadar, era bolnav și zăcea în cort, izbucnind o furtună foarte puternică, cu fulgere înfricoșătoare, a fost omorît, după cum am spus, de un trăsnet și mai îngrozitor. Iulius Calpurnius, care dicta după memorie, a trimis prefectului Romei scrisoarea următoare despre moartea lui Carus:

Printre celelalte: „Pe cînd Carus, prea scumpul nostru împărat, era bolnav și zăcea în cort, s-a dezlănțuit deodată o furtună însoțită de o atît de mare întunecime, de nu se mai puteau recunoaște unul pe celălalt. Și, în acest timp, vibrația prelungită de străluciri și tunete, ca niște fulgere produse de o stea aprinsă, ne-a făcut pe toți să pierdem simțul adevărului; căci deodată cineva a strigat că împăratul a murit. Aceasta s-a întîmplat mai ales după acel tunet care provocase peste tot groaza. La acestea s-a adăugat faptul că îngrijitorii, îndurerăți de moartea împăratului, au dat foc cortului. De aici s-a răspîndit imediat zvonul după care Carus a fost ucis de trăsnet, dar, după cîte știm, a pierit de boală“⁵.

9 Am introdus această scrisoare, deoarece mulți afirmă că a fost o manifestare a forței destinului ca un împărat roman să nu poată trece dincolo de Ctesifon, deci Carus ar fi fost nimicit de trăsnet, pentru că dorea să treacă peste acele hotare fixate din voința destinului. Dar să admitem că teama își creează născocirile ei, dar pe care trebuie să le înlăturăm prin virtute. Este și va fi desigur îngăduit, după cum a stabilit Augustus Caesar Maximianus⁶, să învingem pe perși și să trecem dincolo de hotarele lor și cred că

aşa va rămîne și în viitor, dacă nu ne va părăsi sprijinul pe care ni l-au promis zeii.

Că a fost Carus un împărat bun o arată atit multe lui isprăvi, dar mai ales faptul că, imediat ce a dobîndit domnia, într-atit i-a zdrobit pe sarmații care se răsculasera din cauza morții lui Probus și aveau de gînd să invadeze nu numai Illyricul, dar și Thracia, amenințînd chiar și Italia, — încît, în foarte puține zile, după ce, într-un război crunt, a ucis 16 000 de sarmați și a capturat 20 000 de bărbați și femei, a asigurat liniștea în Pannonia.

10 Credem că acestea sînt suficiente despre Carus; să ne ocupăm, deci, de *Numerianus*⁷, a cărui istorie este mai apropiată de cea a tatălui său și devine mai interesantă, datorită socrului său. Deși Carinus era mai mare ca vîrstă, considerăm necesar să vorbim mai întii despre Numerianus, care a murit imediat după tatăl său și după aceea despre Carinus, pe care Augustus Diocletianus, acest împărat atit de necesar statului roman, l-a omorît în timpul unor ciocniri care s-au produs între ei.

11 Numerianus, fiul lui Carus, era foarte distins și considerat demn de domnie; era neîntrecut în elocvență, pronunța chiar discursuri în public. Deși scrierile lui renumite s-au păstrat pînă la noi, ele sînt, totuși, apropiate de stilul declamator decît de cel ciceronian. În compunerea versurilor, însă, se spune că avea astfel de calități, încît întrecea pe toți poeții timpului său. Căci s-a luat la întrecere și cu Olympius Nemesianus, autor de poeme didactice despre pescuit, despre vîntoare și navigație și s-a distins cu strălucire în mijlocul tuturor colonilor, iar pe Aurelius Apollinaris, scriitor de iambi, care a descris, în opera sa, faptele lui Carus, tatăl lui, l-a întunecat, compunînd un poem cu același subiect, cum eclipsează totul soarele cu lumina lui. Cuvîntarea pe care a trimis-o senatului se zice că se distingea prin atita elocvență, încît

i s-a decernat, nu ca unui Caesar, ci ca unui retor, o statuie pentru a fi așezată în biblioteca Ulpia, cu următoarea inscripție: „Lui Numerianus Caesar, cel mai mare orator din vremea sa“.

12 A fost însoțitorul tatălui său în războiul cu perșii; după moartea acestuia, de prea mult plîns, a început să-l doară ochii, un fel de boală care-i era foarte obișnuită, deoarece era debil din cauza oboselii; iar, cînd era purtat în lectică, a fost omorît de partizanii lui Arrius Aper, socrul său, care urmărea, astfel, să pună stăpînire pe conducere. Dar, în timp ce mai multe zile de-a rîndul soldații se interesau de soarta împăratului, iar Aper susținea în adunări că Numerianus nu poate fi văzut, fiindcă își ține ochii bolnavi la adăpost de vînt și soare, adevărata situație a fost descoperită din cauza mirosului urît al cadavrului. Atunci, toți au năvălit asupra lui Aper, a cărui conspirație n-a mai putut rămîne ascunsă și l-au dus cu forța în fața drapelului și a primelor linii de soldați. Apoi a avut loc o mare adunare și s-a construit o tribună.

13 Pe cînd se întrebau cine va fi cel mai drept răzbunător al lui Numerianus, cine va fi bunul împărat al statului, toți într-un acord desăvîrșit, l-au numit pe Diocletianus, desemnat încă de mult pentru domnie de multe semne care i se arătaseră. Avînd funcția de comandant al gărzii palatului, Diocletianus era un bărbat distins, priceput, cu dragoste de patrie, iubitor față de ai săi, pregătit întotdeauna pentru a face față cerințelor momentului; întotdeauna de o înțelepciune profundă, cîteodată cu o înfățișare sumbră dar determinată de prudență și de necesitatea de a ascunde, printr-o excesivă îndărătnicie, chinurile unui suflet neliniștit. Astfel, după ce a fost declarat Augustus, s-au urcat la tribună și, în timp ce se făceau cercetări asupra modului cum a fost omorît Numerianus, a scos sabia și, arătîndu-l drept criminal pe Aper, prefectul pretoriului, l-a omorît, adăugînd

cu vorbele sale: „Acesta este autorul morții lui Nume-
rianus“. Astfel, Aper, care se murdărise de o crimă la
care l-au împins ambiții rușinoase, și-a primit o moarte
demnă de caracterul său. Bunicul meu povestea că a
luat parte la adunare când Aper a fost ucis de mâna
lui Diocletianus; spunea el că, după ce l-a omorât, Dio-
cletianus a afirmat:

„Mindrește-te Aper,

Pieri de mâna marelui Aeneas“¹⁴.

Mă mir că acest vers a fost spus de un militar,
deși, de altfel, știu că cei mai mulți din ei și-au însu-
șit pasaje din comici sau din marii poeți, fie în lati-
nește, fie în grecește și, pe de altă parte, autorii co-
mici înșiși pun de multe ori pe soldați să rostească
vechile expresii. De pildă, „Deși tu însuți ești iepure,
umbli totuși după carne“, sînt cuvintele lui Livius
Andronicus. Multe altele ne-au fost lăsate de Plautus
și Caecilius.

14 Nu consider nepotrivit sau prea vulgar să in-
troduc despre Diocletianus Augustus o anecdotă adec-
vată acestui pasaj, care, de altfel, a și fost conside-
rată ca o prevestire a domniei și mi-a transmis-o bu-
nicul meu, ca fiind cunoscută de la Diocletianus însuși.
„Pe cînd se afla într-o căruciumă la Tungri, un
oraș din Gallia, fiind în serviciul militar cu grad in-
ferior și în timp ce făcea socoteala consumației cu o
oarecare femeie druidă, iar ea îi spunea: „Diocletianus,
ești prea zgîrcit, prea cumpătat“, se zice că Diocletia-
nus i-a răspuns în glumă: „Cînd voi deveni împărat,
voi fi mai darnic“, după care druida a zis: „Diocle-
tianus nu glumi, căci vei fi împărat după ce vei omorî
un mistreț“.

15 De atunci, a fost mereu stăpînit de dorința dom-
niei și comunicase acest lucru confidentului său Maxi-
mianus și bunicului său, căruia i-a transmis și cu-
vintele druidei; după aceea, cum era profund, a ris
și a făcut. Totuși, la vînătoare, cînd avea posibilitatea,

întotdeauna avea predilecția de a ucide, cu mâna lui, mistreți. În sfârșit, după ce au fost aleși împărați Aurelianus, Probus, Tacitus și Carus, însuși, Diocletianus a afirmat: „Eu omor mereu mistreți, dar altul le consumă carnea“. Această expresie a fost cunoscută, apoi, și popularizată, fiindcă atunci când a ucis pe Aper, se zice că prefectul gărzii pretoriene a spus: „În sfârșit, am omorât mistrețul stabilit de destin“. Bunicul meu spunea că chiar Diocletianus a afirmat că nu a avut alt motiv de a-l omorî cu mâna sa, decît pentru a îndeplini prezicerea druidei și a-și consolida domina. De altfel, nu dorea să fie considerat atît de crud, mai ales în primele zile ale domniei, dacă necesitatea nu l-ar fi împins la această crimă groaznică.

16 Am vorbit despre Carus și Numerianus; ne rămîne *Carinus*, cel mai pătat dintre toți, adulter, coruptor permanent al tineretului (mi-e rușine să reproduc ceea ce ne-a transmis, în această privință, Onesimus în lucrările sale), un om care se folosea în chip nefericit de posibilitățile sale bărbătești. Căci, după ce i s-au încredințat Gallia, Italia, Illyricum, Hispania, Britannia și Africa, în timp ce, lăsat de tatăl său ca Caesar, deținea toată puterea, el o exercita ca și cînd ar fi fost Augustus și s-a murdărit de vicii nemaipomenite și de nerușinările cele mai groaznice: a exilat pe toți prietenii săi cei mai buni; a ales sau a păstrat pe cei mai răi; a numit ca prefect al Romei pe unul din ușierii săi, decît care nimic mai rușinos nu s-ar fi putut gîndi sau spune vreodată; a omorît pe prefectul gărzii pretoriene, numind în locul lui pe un vechi agent, unul din secretari, pe care l-a avut întotdeauna drept confident și sprijinitor al plăcerilor lui nerușinate; a obținut demnitatea de consul fără voia tatălui său.

A trimis senatului o scrisoare trufașă. Populației orașului Roma, ca și cînd ar fi fost vorba de întregul popor roman, i-a promis averile senatorilor. A ținut nouă soții cu care se căsătorea și pe care le înlătura

cu ușurință, pe unele chiar însărcinate. A umplut palatul cu bufoni, curtezane, pantomimi, cântăreți și proxeneți. Avea atita silă de semnături, încît punea ca să-l semneze, pe un desfrinat, cu care se distra întotdeauna la amiază și căruia îi reproșa de multe ori că-imita prea bine semnătura.

17 Pe încălțăminte, avea pietre scumpe; nu purta broșe decît cu pietre scumpe; și centura cu care se încingea avea pietre scumpe. Cei mai mulți illyrieni îl numeau regele Illyricului. Niciodată n-a mers în întîmpinarea prefectilor sau a consulilor. Era darnic, dar de cele mai multe ori cu oamenii necinstiți, pe care întotdeauna îi invita la masă. La mesele sale, se prezentau în mod obișnuit 100 de libre de păsări, 100 de libre de pești și 1 000 libre de carne diferită. Risipea foarte mult vin. Înota între fructe și pepeni. Și-a așternut întotdeauna sala de mese și dormitorul cu tranșafiri din Mediolanum. Obișnuia să facă băi așa de reci, încît sălile de baie păreau ca niște ghețării. Cînd a ajuns, în vreme de iarnă, într-o localitate oarecare, în care se găseau și izvoare călduțe, după cum se întîmplă în mod natural iarna, aruncîndu-se în bazin, se zice că s-a adresat astfel băieșilor: „Mi-ați pregătit o apă femeiască“ o expresie care s-a răspîndit fiind considerată celebră. Fiind informat de cele ce făcea, tatăl lui exclama: „Nu e copilul meu“. Hotărîse chiar să-l omoare (cum susține Onesimus) și să numească în locul lui pe Constantius, care atunci era guvernatorul Dalmației, iar, pe urmă, a primit titlul de Caesar, deoarece se părea că nu era nici un bărbat mai deosebit decît el. Ar fi prea mult să spunem mai multe despre desfrînarea lui. Oricine dorește să cunoască acestea în amănunt, poate citi pe Fulvius Asprianus^o, care descrie pînă la deznădăjdit toate faptele lui.

18 Îndată ce a aflat că tatăl său a fost omorît de trăsnet, că fratele a fost răpus de socru și că Diocletianus a fost numit împărat, a născocit mai multe vicii

și crime, ca și cum ar fi fost eliberat prin moartea alor săi, de frânele respectului familial. Nu i-a lipsit nici forța rațiunii de a aspira la domnie. Căci s-a ciocnit cu Diocletianus în mai multe lupte, dar, fiind învins în ultima din ele, care s-a dat lângă Margum, și-a pierdut viața.

Acesta a fost sfârșitul celor trei împărați, Carus, Numerianus și Carinus. După ei, zeii ne-au dat ca împărați pe Diocletianus și Maximianus, adăugînd la acești bărbați atît de însemnați, pe Galerius și Constantinus, dintre care unul s-a născut, ca să spele rușinea captivității lui Valerianus, iar celălalt, ca să repună Gallia sub legile romane. Au fost, într-adevăr, patru viguroși împărați ai lumii, înțelepți, buni, destul de îngăduitori, avînd aceleași sentimente înalte față de statul roman, mereu respectuoși față de senatul roman, cumpătați, prieteni ai poporului, foarte cinstiți, gravi, pioși, așa cum ne-am dorit întotdeauna împărații. Claudius Eusthenius¹⁰, care a fost secretarul lui Diocletianus, a scris viața acestora în cărți separate, iar eu vă spun aceasta, pentru ca cineva să nu pretindă de la mine o lucrare atît de importantă mai ales că descrierea vieților unor împărați vii e întotdeauna supusă criticii.

19 Domnia lui Carus, a lui Carinus și a lui Numerianus a fost deosebită prin aceea că ei au oferit poporului roman jocuri înfrumusețate cu noi spectacole, pe care le-am văzut pictate pe Palatin de jur împrejurul porticului. Ei au prezentat și un acrobat, care, încălțat ca actorii tragici, părea suspendat în văzduh, și un tihobat, care mergea pe ziduri ca să scape de un urs; și urși care jucau roluri de pantomimă, și un concert de o sută de trîmbițași care cîntau cu toții într-un singur sunet, o sută de corniști, o sută de flautiști, o mie de pantomimi și gimnaști, apoi o mașină care a produs flăcări pe scenă, reconstituită, după aceea, de Diocletianus în chip și mai măreț. Pe lângă acestea, a chemat bufoni de pretutindeni. A prezentat

și teatrul sarmatic, care e neîntrecut în frumusețe. A înfățișat pe ciclopi. Artiștilor, luptătorilor, histriionilor și muzicanților greci le-a oferit aur, argint și haine de mătase.

20 Nu știu de cită trecere se bucură toate acestea în fața poporului, dar la împărații buni ele nu prezintă nici o importanță. Se transmite astfel o expresie a lui Diocletianus, care, cînd un distribuitor de binefaceri al său lăuda reprezentațiile lui Carus, spunînd că acești împărați au fost mult apreciați pentru spectacolele de teatru și luptele de circ, a zis: „Așadar, s-a rîs pe socoteala lui Carus în timpul domniei lui“. De aceea, cînd Diocletianus dădea spectacole în fața popoarelor adunate, și-a permis o libertate foarte cumpătată, afirmînd că jocurile trebuie să fie mai demne, din moment ce ele se desfășoară sub supravegherea cenzorului.

Să citească acest pasaj și Iunius Messala pe care eu îndrăznesc să-l critic fără reținere. Căci el a dăruit averea sa personală histrionilor, dar a refuzat-o moștenitorilor; a oferit tunica mamei sale unei comediene, haina tatălui unui bufon: aș considera drept, dacă un actor tragic ar purta mantia de purpură brodată cu aur a bunicii sale, pentru a reprezenta un personaj sarmat. S-a păstrat pînă acum numele soției sale, Messala, înscris pe o mantie de purpură violetă de coristă, de care se bucura, parcă ar fi smuls un titlu de noblețe. Ce să mai vorbesc de inul adus din Egipt? sau de stofele de purpură, de o finețe strălucitoare sau de cele foarte vestite prin arta broderiei, provenite din Tyr și Sidon? Au fost dăruite mantale de culoare roșie aduse de atrabați, mantale canusine și africane, lucruri nemaivăzute pînă atunci pe scenă. Am trecut toate acestea în lucrare, pentru a determina un sentiment de pudoare la organizatorii de spectacole, ca să nu-și risipească averile pe la bufoni și ticăloși, înlăturînd pe moștenitorii adevărați.

Primește, dragă prietene, opera mea, pe care, după cum am spus adesea, am dat-o la lumină, nu pentru

elocvența ei, ci pentru curiozitatea pe care o provoacă; am urmărit mai ales ca, dacă cineva cu talent vrea să descrie faptele împăraților, să nu mai caute materialul în altă parte, din moment ce va avea, în sprijinul talentului său, cărțile mele. Te rog să-i acorzi atenția cuvenită și să fii încredințat că am voit să scriu mai bine decît am putut.

NOTE

- ¹ Hadrianus — și nu Adrianus — este forma care se găsește în cele mai bune manuscrise, ca și pe monede, și inscripții.
- ² Picentini (Picentes), locuitori ai ținutului Picenum, pe coasta Adriaticii, în Italia.
- ³ Hadria, localitate în Picenum.
- ⁴ Italica, oraș în Hispania (Spania), în provincia Baetica, — azi Santiponce, nu departe de Sevilla —, întemeiat de Scipio Africanus pentru veteranii săi în anul 205 î.e.n.
- ⁵ Gades, azi Cadix, insulă și port în Baetica.
- ⁶ Istoricii de astăzi socotesc întemeiată indicația lui Eutropius care afirmă că Hadrianus s-a născut în Italica.
- ⁷ Adică la 24 ianuarie, 76 e.n.
- ⁸ Numele corect este nu Caelius Attianus, ci Acilius Attianus. Vezi critica de text a ediției Teubner.
- ⁹ Afirmația că Hadrianus, la 15 ani, a *revenit* în patrie produce nedumerire: cum a *revenit* în patrie, adică în Spania, după cum se înțelege din context, dacă s-a născut la Roma, așa cum se arată mai sus? Această afirmație ar putea însemna că indicația orașului Roma, ca loc al nașterii lui Hadrianus, este o greșeală nu a biografului, ci a copiștilor de mai târziu.
- ¹⁰ Decemvir pentru judecarea proceselor, membru al unei comisii de 10 bărbați, care sub imperiu erau un fel de *președinți de secții* în tribunalul *contumvirilor*, aceștia din urmă fiind magistrați cu competență destul de largă în materie de drept civil.
- ¹¹ Adiutrix (ajutătoare), legiune formată ocazional, pentru a veni în ajutorul altor unități militare. Prima legiune ajutătoare (*Legio I Adiutrix*) a fost înființată de Nero în 68,

probabil din soldații flotei de la Misenum, pentru a interveni împotriva trupelor și populației răsculate. La moartea lui Nero însă, această legiune a trecut îndată de partea lui Otho, apoi de partea lui Vespasianus, iar sub împărații următori a fost folosită la diferite acțiuni militare. Probabil că a luat parte și la războaiele lui Traian împotriva dacilor, fiindcă din inscripții rezultă că după al doilea război dacic a fost cantonată la Apulum (Alba Iulia) și apoi mutată în Pannonia, unde a rămas pînă la sfîrșitul imperiului. *Legio II Aduatrix* a fost formată în anul 70, de soldații flotei de la Ravenna, pentru a veni în ajutorul lui Vespasianus. În 71 a fost trimisă în Britannia, iar pe timpul lui Domitianus se găsea la Dunăre. Sub împărații următori a luat parte la diferite expediții în Europa și Asia.

- ¹² Cînd a fost adoptat de Nerva, Traian era guvernatorul provinciei Germania și, după cum relatează istoricul Sextus Aurelius Victor, la data morții lui Nerva se găsea la Colonia Agrippina.
- ¹³ Servianus fost consul pentru a treia oară cu T. Vibius Varus în 134, a fost silit de Hadrianus să se sinucidă, cum se va vedea mai departe. Cassius Dio arată că Traian îl prețuia foarte mult pe Severus, socotindu-l demn de a-l lăsa moștenitor al domniei.
- ¹⁴ Gallus, probabil șeful pedagogilor despre care este vorba aici. Copiii de casă din serviciul palatului imperial primeau anumite educație de la pedagogi angajați special pentru această sarcină.
- ¹⁵ Cassius Dio (LXVIII. 7) spune despre Traian: „Știm că-i plăcea vinul și tineretul și că ar fi meritat să fie blamat pentru aceste defecte, dacă ele l-ar fi angajat să facă ceva contra onestității și justiției. Dar astfel era temperamentul său față cu vinul, că atunci chiar cînd bea prea mult nu făcea impresia că depășește limitele sobrietății. Cît privește pasiunea sa pentru tineri, el nu săvîrșea nimic rău prin aceasta“.

Aceste relatări nu sînt luate în serios de către istoricii de azi, care le consideră calomniile ale vremii. Vezi Robert o

Paribeni: *Optimus Princeps Saggio sulla storia e tempi dell'imperatore Traiano*, Messina, 1926.

- ¹⁶ După legendă apărute la Roma pe vremea lui Tarquinius Priscus, dar, în realitate, mai târziu, pe la începutul republicii, cărțile sibylline, atribuite profetesei Sibylla de la Cumae, erau o culegere de oracole grecești, la care se adresau romanii în situații excepționale; ele erau păstrate în templul lui Jupiter Capitolinul și respectate cu sfîntenie, credința în preziceri ocupînd un loc important în religia și în viața romană, cum se va vedea și în *Istoria Augusta*. Mai întii doi bărbați, apoi zece, sub autoritatea pontificilor, aveau misiunea de a păzi cărțile sibylline și, atunci cînd hotăra senatul, de a le consulta.
- ¹⁷ Citatul este din Vergilius (*Aeneida*, VI, 808—812) și se referă la regele Numa Pompilius. La oracole se folosea și procedeul de a se extrage din scriitori propoziții și fraze care, depunîndu-se într-o urnă, se scoteau la întîmplare, socotindu-se că soarta vorbește prin ele.
- ¹⁸ Niceforium (Nicephorium, Nicephorion) oraș pe Eufurat, în Mesopotamia, unde se găsea, ca și în alte localități, un templu al lui Jupiter.
- ¹⁹ Apollonius din Syria, filozof eclectic din secolul al III-lea î.e.n., autor al unui comentariu asupra operei Timaios de Platon.
- ²⁰ Licinius Sura, prieten al lui Traian, căruia îi compunea discursurile; Hadrianus i-a urmat, făcînd lui Traian aceleași servicii, spune mai departe biograful, repetînd probabil afirmațiile răuvoitoare ce se făceau la adresa lui Traian de dușmanii personali, care-l socoteau incapabil de a-și compune singur discursurile.
- ²¹ Marius Maximus, prefect al Romei sub împăratul Macrinus, a scris o istorie a împăraților romani de la Traian pînă la Alexander Severus, operă pierdută, dar citată adesea de biograf.
- ²² Era obiceiul, încă de pe vremea lui Augustus, să se citească de către cvestori, în senat, discursurile împăraților.

- ²³ Încă de la Augustus, împărații romani își luaseră asupra lor magistraturile cele mai însemnate, între care și puterea de tribun pe viață (*perpetua tribunicia potestas*).
- ²⁴ Legiunea I Minervia a fost înființată de Domitianus și era cantonată în Germania Inferioară.
- ²⁵ Hadrianus a fost cvestor în anul 101, tribun al plebei în 105, pretor în 106, consul pentru prima dată în 108, iar pentru a doua oară în 117. Participând la a doua expediție în Dacia în fruntea legiunii I Minervia, a girat pretura.
- ²⁶ 9 august 117 e.n.
- ²⁷ 11 august 117 e.n.
- ²⁸ După Cassius Dio, Hadrianus n-a fost adoptat de Traian, ci a ajuns împărat ajutat de Plotina, al cărei procedeu arătat aici nu era o inovație, ci mai fusese folosit și de alții.
- După istoricii moderni, care s-au ocupat cu problema succesiunii lui Hadrianus și a adoptării acestuia de către Traian (H. Dessau, E. Groag, G. Camozzi), chiar dacă din cauza morții sale venite pe neașteptate Traian n-a avut timp să-și lase succesori, totuși, prin capacitatea sa, Hadrianus câpătase atîta prețuire și încredere din partea lui Traian, încît acesta n-ar fi putut alege pe altcineva să-i urmeze în scaunul imperial. Astfel că, după moartea lui Traian, fie că acesta, în ultimele clipe ale vieții, l-a numit sau nu succesori, Hadrianus s-a considerat îndreptățit să primească însignele imperiale și conducerea imperiului, mai ales că era rudă apropiată a lui Traian: bunica lui Hadrianus era soră cu M. Ulpius Traianus, tatăl lui Traian, iar soția sa, Vibia Sabina, era fiica Matidiei, o nepoată a lui Traian. Despre moartea lui Traian, Cassius Dio (LXVIII, 33) scrie: „Traian crezu că boala i se datorește unei intoxicații; alții o atribuie unui surplus de sînge, pe care avea obiceiul să și-l extragă anual. Este sigur că a fost lovit de apoplexie, că i s-a paralizat o parte a corpului și a făcut hidropizie. De îndată ce a ajuns la Sellinonta, oraș în Cilicia, pe care-l numim Traianopole, a murit subit, după ce a domnit 19 ani, 6 luni și 15 zile“.

- ²⁹ Titus Livius (XLV, 18) afirmă că din generozitate romanii au acordat libertate macedonenilor, pentru a arăta că ei nu subjugau, ci eliberau popoarele subjgate.
- ³⁰ Parthamasiris, formă greșită în loc de Parthamaspatēs (vezi critica de text a ediției Teubner).
- ³¹ Denumirea de republică s-a menținut mult timp pentru statul roman și pe timpul imperiului, deși forma de guvernământ instaurată de împărații romani nu mai avea aproape nimic comun cu vechile instituții republicane.
- ³² Tributul coronar (*aurum coronarium*) era aurul pe care aliații și provinciile îl trimiteau împăratului la urcarea pe tron sau cu ocazia vreunei victorii importante. La început sub formă de dar, acest aur a devenit pînă la urmă un adevărat impozit către împărat.
- ³³ Despre moartea acestora însă, Cassius Dio, LXIX, 2 spune: „El a ordonat, la începutul domniei sale, să fie uciși Palma, Celsus, Nigrinus și Lusius, sub pretext că aceștia ar fi vrut să-l asasineze la o vînătoare. A ucis și pe alții, sub alte pretexte, după puterea și bogățiile pe care ei le dobîndiseră. Cînd a auzit de plîngerile în legătură cu moartea lor, a căutat să se justifice, negînd că ar fi ordonat-o el. Cît despre cei pe care i-a ucis spre sfîrșitul domniei, aceștia au fost Severianus și Fuscus“ (a se vedea și mai departe cap. 15 și 22).
- ³⁴ „De îndată ce a intrat în Roma, spune Cassius Dio, LXIX. 8. Hadrianus a scutit pe particulari de tot ce datorau de 16 ani tezaurului particular al împăratului și tezaurului public al poporului roman. A dat gratuit poporului jocuri și spectacole de circ în ziua proclamării sale și au fost ucise la un singur spectacol pentru distracția publicului 100 de lei și 100 de leoaice. A aruncat separat bărbaților și femeilor, în teatru și în circ, mici bule în care erau închise bilete, indicînd diferite daruri. El a ordonat, de asemenea, bărbaților și femeilor să facă baie separat. (A se vedea și cap. 17).

- ⁸⁵ Precum s-a văzut în cap. 4, Hadrianus își serba ca zi de naștere și ziua în care a fost adoptat, ca și pe cea în care a ajuns împărat.
- ⁸⁶ Procedul fusese folosit înainte de către Antonius și Octavianus după moartea lui Caesar și de către Tiberius, după moartea lui Augustus; aceștia au luat măsuri pe care le-au socotit necesare, pretextând că execută ordinele predecesorilor.
- ⁸⁷ Cassius Dio vorbește elogios despre Turbo, Similus și Fronto. Despre Turbo spune că era un bun militar și comandant al pretoriului, trăind modest în viața privată „fără luxul și trufia celor mari”. Iar despre Similus spune, de asemenea, că nu era depășit în virtute de către Turbo și Fronto.
- ⁸⁸ Milla romană (*mille passuum*, *mille passus*) era de 1478,54 m; deci 20 mii făceau aproape 30 km. „Împăratul, spune Cassius Dio LXIX, 9, vizită diferite provincii și diferite orașe, schimbând în câte unele fortărețele și zidurile. El avea cunoștință de tot ce privea armata, armele, mașinile și organizarea militară a terenului. El se interesa de conduita soldaților și ofițerilor... de felul cum făceau de pază, de viața lor particulară. Înlătură abuzurile, dărimă clădiri amenințate de ruină și construi altele. Obișnui pe soldați cu disciplina militară, onoră pe unii, pedepsi pe alții, le arată tuturor care le este datorია. Nu îndrăznea nimeni să se sustragă îndatoririlor, când vedea disciplina și severitatea pe care împăratul și le impunea sileși”.
- ⁸⁹ Acest zid, lung de 118 km, se întindea de la estuarul râului Ituna până aproape de vărsarea râului Tina în mare.
- ⁹⁰ Este vorba de istoricul Suetonius care, ca secretar al cancelariei imperiale, a avut putința să consulte diferite documente secrete, pentru a scrie *Viețile Caesarilor*. Dar Hadrianus n-a voit să răzbune onoarea Sabineei prin destituirea lui Septicius Clarus și a lui Suetonius, ci să restabilească respectul datorat casei imperiale.
- ⁹¹ Frumentarii, ostași din serviciul aprovizionării, având libertatea de a merge oriunde, de a sta de vorbă cu ori-

- cine, erau folosiți adesea ca informatori secreți ai împăratului, iar în acțiuni militare și politice ca spioni.
- ⁴² Boul Apis, pentru a fi considerat ca atare, trebuia să aibă în frunte o pată albă în formă de semilună, pe spate figura unui vultur, iar pe limbă imaginea unui cărăbuș.
- ⁴³ „Hadrianus, spune Cassius Dio, LXIX, 10, a organizat forme extraordinare de cinstire a memoriei Plotinei, de care fusese iubit cu pasiune și ridicat pe tron. Într-adevăr, el s-a îmbrăcat timp de 9 zile în haine cernite, i-a ridicat un templu și i-a compus imnuri de laudă“. Istoricii de azi consideră însă povestea iubirii dintre Hadrianus și Plotina ca o bîrfeală de culise, ce nu merită să fie luată în serios. Nemausus, orașul Nîmes de astăzi, în care se găsește importante vestigii ale civilizației romane.
- ⁴¹ Tacitus spune în *Annale* I, 78 că Tarraco fusese unul dintre primele orașe care au ridicat temple lui Augustus, constituind un exemplu și pentru alte provincii.
- ⁴⁵ Acest război, pe care scriitorul îl menționează în treacăt, fără să-i indice cauza principală, a fost serios, dînd multă bătaie de cap armatelor de ocupație. Romanii au încercat să înalțe pe ruinele Ierusalimului dărîmat un nou oraș roman, cu numele de Aelia Capitolina, iar pe locul unde fusese marele templu din Ierusalim un templu în cinstea lui Jupiter Capitolinul, în care să fie venerat Hadrianus însuși. În fața acestei situații, iudeii s-au răscolat, avînd în fruntea lor pe Simon, cunoscut sub numele de Barkokeba (Barkosiba, Bar-Cohba), Fiul stelelor, și au opus rezistență îndrîjită și îndelungată legiunilor romane, care au înăbușit cu greu această ultimă răscoală, în urma căreia Hadrianus a dat un decret de împrăștiere a evreilor în tot cuprinsul imperiului roman, interzicîndu-le să mai locuiască pe teritoriul Iudeii. (vezi Cassius Dio, LXIX, 12—15).
- ⁴⁰ Hadrianus a numit un oraș în Egipt cu numele de Antinous, și credea că acest favorit al lui după moarte s-a transformat într-o stea.

- ⁴⁷ „Dorința nesățurată de glorie de care ardea, spune Cassius Dio (LXIX, 3), i-a stîrnit curiozitatea pentru cele mai mici lucruri. El a învățat sculptura și pictura și a practicat toate exercițiile din timp de pace și din timp de război, neignorînd nimic din ceea ce un particular sau un suveran trebuie să știe”.
- ⁴⁸ Vorbind despre calitățile și defectele lui Hadrianus, Cassius Dio arată că defectele acestui împărat — invidie, curiozitate exagerată, vanitate, inegalitate în moravuri — erau depășite de mari calități: vigilență, prevedere, mărinimie, dărnicie, bunătate, dragoste de pace, dînd un mare număr de exemple pentru ilustrarea însușirilor pozitive ale lui Hadrianus. Ca fapte negative, arată că Hadrianus a ucis pe Severianus numai pentru că acesta s-a opus ca împăratul să-l lase succesor la domnie pe Celonius Commodus și că din invidie a făcut să piară mulți oameni de valoare, ca filozoful Favorinus, Dionisie din Milet sau arhitectul Apollodor, devenit vestit prin construcțiile de pe vremea lui Traian. „Tot din invidie, spune Cassius Dio, a voit să distrugă operele lui Hommer și să pună în locul lor pe ale lui Antimachos, despre care mulți nu auziseră decît de nume”. Antimachos, poet grec din secolul al V-lea î.e.n., autor al unei poeme intitulată Thebaida.
- ⁴⁹ Favorinus, filozof și orator, a predat retorica la Atena și la Roma.
- ⁵⁰ Phlegon, istoric grec din secolul al II-lea, libert al lui Hadrianus; au rămas de la el o lucrare despre miracole și una despre oamenii cu viață lungă, urmată de un extras din cărțile sibyline. Însă opera lui cea mai însemnată, o istorie conținînd 220 de olimplade, pînă la al IV-lea an al domniei lui Antoninus Pius, s-a pierdut în cea mai mare parte.
- ⁵¹ Din mulțimea de ipoteze, pe care comentatorii acestui cuvînt le-au emis în legătură cu titlul și cu conținutul operelor prin care Hadrianus imita pe Antimachos, critica de text a ediției Teubner alege între cuvintele *catacannas*, *catacaimos*, *catacaymos* și *catachannas* din diferitele manuscrise, forma

- catacannas care, după comentatorul Saumaise din secolul al XVII-lea ar fi fost la început *Ta kata kannas* = faptele de la Cannae, operă pe care Hadrianus ar fi scris-o pentru a celebra evenimentele de la Cannae, (unde armata romană a fost înfrântă de armata lui Hanibal în 216 î.e.n.) așa cum Antimachos scrisese o poemă despre războaiele Tebei.
- ⁵² Florus, poet necunoscut; unii comentatori cred că este vorba despre istoricul Florus, de la care a rămas o prescurtare a istoriei romane de la Romulus la Augustus.
- ⁵³ În traducere am completat lacuna din text a acestui vers cu adaosul indicat în notele ediției Teubner.
- ⁵⁴ **Vezi Suetonius, *Viața lui Titus*, cap. VII:** „Cînd oamenii casei sale îi atrăgeau atenția că fătăduia mai mult decît putea să facă, el spunea că nimeni nu trebuie să plece trist după o convorbire cu împăratul“.
- ⁵⁵ Saturnalele, sărbători în cinstea zeului Saturnus, durau la început o zi, apoi 3, apoi, începînd din timpul lui Claudius, cîte 5 zile pe an (17—22 decembrie). În aceste sărbători, pline de veselie și voie bună, se spune că sclavii erau serviți la masă de către stăpîni. Sigilarele, erau două zile de sărbătoare adăugate Saturnalelor; în aceste zile se făceau daruri, constînd din statuete, păpuși și alte mici obiecte (*sigilla*: figurine, statuete).
- ⁵⁶ Farasmanes (Pharasmanes), nume pe care l-au avut 7 regi în Iberia, din secolul I pînă în secolul al VI-lea e.n. Cel mai însemnat dintre ei a fost Pharasmanes I, care a domnit între 35 și 54 e.n. Cel de pe vremea lui Hadrianus, Pharasmanes al VI-lea pomenit și de Cassius Dio, nu este cunoscut prin fapte deosebite.
- ⁵⁷ Obiceiul de a face baie în același local bărbații și femeile a fost combătut de Cato Cenzorul, iar Agrippa a construit, în timpul edilității sale, băi publice separate pentru bărbați și femei. Hadrianus a încercat și el să înlăture practica băilor mixte, dar n-a reușit, pentru că și pe vremea împăraților următori obiceiul a continuat, cum se va vedea mai departe. Marcus Aurelius interzicîndu-le, iar Helioga-

balus admîțîndu-le. (Nu trebuie să se înțeleagă prin băi mixte că bărbații și femeile făceau baie împreună. Descoperirile arheologice arată că băile pentru femei erau aparte de ale bărbaților. Erau mixte numai prin aceea că funcționau în același local, iar unii împărați au voit să existe clădiri complet separate.)

- ⁵⁸ *Pretor*, magistrat cu atribuții de organizare și conducere în justiție. Uneori pretorii dădeau ajutor consulilor sau le țineau locul, cu dreptul de a comanda armatele în timp de război. În provinciile senatoriale, puține la număr, pretorii erau guvernatori; dictator — magistrat suprem, numit în împrejurări excepționale, aici are sensul obișnuit de prim magistrat în orașele latine. *Edili* — magistrați care aveau drept sarcină inspecția și îngrijirea edificiilor publice și particulare, organizarea spectacolelor publice și a sărbătorilor, direcția aprovizionării, a drumurilor, a piețelor și a altor servicii legate de întreținerea și înfrumusețarea orașelor *duumviri* — o comisie de doi magistrați, care căpătau diferite însărcinări; aici *duumvir*, unul dintre cei doi magistrați supremi în Imperiu. Despre *duumviratul* în municipii, vezi articolul lui Atelio Degrassi: *Sul duovirato nei municipi italiani* (cu bibliografia citată) în *Omagiu lui C. Dalcoviciu*, 1980, p. 141—147; *demarch*, magistrat grec cu atribuții asemănătoare celor pe care le avea tribunul plebei la romani; pe timpul lui Hadrianus demarchul era magistrat suprem; *quinquenal* — magistrat ales pe o perioadă de 5 ani, un fel de cenzor în municipii și colonii; *arhonte* — primul demnitar în orașele-stați grecești; Atena avea 9 arhonți, care erau aleși anual prin tragere la sorți, îndeplinind fiecare o anumită funcție.

⁵⁹ Este vorba de sclavii care vinau în circ animale sălbatice.

⁶⁰ Scriitorii vremii vorbesc despre aceste „ploi” de parfum răspîndite în teatru.

⁶¹ Istoricul bizantin Procopius (Despre construcții, V, 22) descrie amănunțit acest monument, pe care îl numește cînd *mormînt*, cînd *turn* sau *fortăreață*, denumirea aceasta din urmă explicîndu-se prin aceea că din secolul al V-lea mau-

soleul lui Hadrianus a fost transformat în fortăreață, devenind în evul mediu castelul Sf. Înger.

- ⁶² Nomenclator, sclav cu sarcina de a spune stăpînului numele cetățenilor pe care îi întâlnea în cale și pe care acesta nu-i cunoștea.
- ⁶³ Hadrianotherae, nume format din Hadrianus și cuvîntul grecesc *ther* = fiară, animal sălbatic.
- ⁶⁴ Cuvînt grecesc dat unui medicament în compoziția căruia intrau patru substanțe, pentru Hadrianus avea sensul particular, precum se vede, de mîncare pregătită din patru elemente de bază.
- ⁶⁵ Biograful pierde din vedere faptul că în războiul cu iudeii au pierit sute de mii de oameni, precum arată Cassius Dio. (A se vedea și nota 45).
- ⁶⁶ Albanii și iberii, populații din Caucaz.
- ⁶⁷ Bactrani (bactriani) locuitori ai Bactrianei, în antichitate țară în podișul Iranului, făcînd parte, în vremea lui Hadrianus, din regatul parților.
- ⁶⁸ Istoricul Suetonius arată că împăratul Claudius făcuse, ca să poată asana lacul Fucinus, un canal de scurgere în rîul Liris pentru construcția căruia a fost nevoie să se străpungă munții, lucrare ce a durat 11 ani și la ea au participat permanent cîte 30 000 de oameni. Lăsat în părăsire de Nero, acest canal a fost refăcut de Nerva și apoi de Hadrianus (vezi Suetonius, *Viața lui Claudius*, XX și Tacitus, *Annales*, XI, 56).
- ⁶⁹ În anul 137 e.n.
- ⁷⁰ 10 iulie 138 e.n.
- ⁷¹ Cassius Dio, LXIX, 17—24, relatează pe larg ultimele momente din viața lui Hadrianus și ezitățile acestui împărat în alegerea succesorului.
- ⁷² Anii domniei lui Hadrianus îi arată corect Cassius Dio, care spune: „El a trăit 62 de ani, 5 luni și 19 zile și a domnit 20 de ani și 11 luni“.

- ⁷³ Cassius Dio spune că Hadrianus a fost primul împărat roman care și-a lăsat barbă. Totuși o statuie din Muzeul național din Roma îl arată și pe Nero cu barbă. Contradicția este numai aparentă și își are explicația sa. Într-adevăr, din secolul al III-lea î.e.n. se introdusese de romani obiceiul bărbieritului, barba lăsată mare rămânând semn de neglijență, doliu sau alt motiv cu totul particular. Împăratul Hadrianus și-a lăsat barbă pentru a-și acoperi semnele de pe față — cum arată aici biograful — și exemplul lui a devenit modă: pînă pe vremea lui Constantin cel Mare portul bărbii a fost regula generală pentru bărbați, dar după aceea s-a renunțat iar la barbă pînă la sfîrșitul imperiului. Cît despre Nero, acesta și-a lăsat-o doar cîteva săptămîni, pentru a o rade și a o depune într-o casetă de aur ca dar în templul lui Jupiter Capitolinul...
- ⁷⁴ Așa cum s-a văzut și înainte, Hadrianus a făcut multe călătorii, nu numai din interese de stat, dar și din simplă plăcere turistică, cel puțin jumătate din anii de domnie petrecîndu-i afară din Roma.
- ⁷⁵ Despre pasiunea lui Hadrianus pentru vînătoare, biograful vorbește, cum s-a văzut, și în cap. 2 și 24. Vezi și Cassius Dio LXIX, 10: „Se spune că a avut o mare pasiune pentru vînătoare, că și-a rupt o claviculă și că puțin i-a lipsit de n-a rămas fără un picior. Pentru acest motiv a dat numele de Vînătoarea lui Adrianus (Hadrianotherae) unui oraș pe care îl întemeiasă în Mysia. De asemenea, ceea ce a făcut pentru un cal, numit Borysthene, de care de obicei se servea la vînătoare, arată pînă unde îl ducea această pasiune: cînd calul a murit, el l-a ridicat un mormînt în formă de coloană, pe care l-a gravat un epitaf... De altfel, avea aptitudini atît de potrivite pentru vînătoare, că o dată a ucis dintr-o singură lovitură un mistreț de o mărime neobișnuită“.
- ⁷⁶ Athelane, comedii burlești, care reprezentau pe scenă personaje caraghioase: Maccus, un mîncăcios cu urechile mari, Bucco, pîntecos și flecar, Pappus, un bătrîn păcălit de nevastă, Dossenus, un cocoșat excroc și mincinos etc.

⁷⁷ *Liceul*, gimnaziu la nord-est de Atena (în apropierea templului lui Apollo Lykeios), unde și-a ținut cursurile filozoful Aristotel. *Academia*, școală întemeiată de filozoful Platon în grădinile lui Akademos de lângă Atena. (În istoria filozofiei antice se vorbește despre vechea academie, academia mijlocie și noua academie, școli filozofice având la bază ideile lui Platon). — *Prytaneul*, clădire publică, în care se întreținea focul sacru în orașele grecești; aici erau primiți și întreținuți oaspeții publici și unele persoane de seamă care făcuseră servicii deosebite statului. — *Canopus*, oraș în Egipt, lângă gurile Nilului (azi ruine în apropiere de Abukir); *Poekile* (stoa) portic cu picturi de Polygnotos la Atena; aici și-a ținut cursurile filozoful Zenon, întemeietorul stoicismului, adică al filozofiei din stoa poekile. — Thessalia, regiune celebră prin priveliștile sale minunate, în partea de nord a Greciei.

⁷⁸ „S-a făcut odios, spune Cassius Dio, încheind biografia lui Hadrianus, prin omorurile pe care le-a săvârșit la sfârșitul și la începutul domniei. Trebuie arătat totuși că nu era din firea sa crud, ceea ce reiese din felul în care s-a răzbunat într-o zi împotriva unora care îl ofensaseră; căci în loc să le facă rău, s-a mulțumit să le spună că ar trebui să comunice în țara lor neplăcerea ce i-au produs-o. De altfel, dacă cei ce săvârșiseră vreo crimă aveau copii, el ținea seamă de numărul acestora și în legătură cu numărul lor atenua rigoarea legilor și a pedepșelor“.

⁷⁹ *Flamini*, preoți numiți de marele pontifice în slujba unui zeu anumit. Între ei, cel mai mare în demnitate era flaminul lui Jupiter. (flamen Dialis): *Sodali*, membri ai unui grup, ai unei corporații, ai unui colegiu, prieteni, simpatizanți ai unei idei sau ai unei persoane. Pentru cinstirea memoriei lui Hadrianus și a altor împărați sau membri ai familiei imperiale, sodalii constituiau un colegiu de preoți.

AELIUS

- ¹ Despre adoptarea lui Traian de către Nerva, Cassius Dio, LVIII, 3—4, scrie: „Cînd Nerva văzu că bătrînețea îi este din ce în ce mai disprețuită, se urcă pe Capitoliu și spuse cu voce tare: „Pentru binele imperiului, al poporului și al meu chiar, adoptez pe Marcus Ulpius Nerva Traianus“. Iată cum s-a făcut că, deși Nerva avea rude, Traian a fost totuși declarat Caesar și apoi împărat. Nerva a pus interesul statului mai presus de dragostea pentru cei apropiați ai săi și, socotind că oamenii trebuie judecați mai degrabă după meritele lor proprii decît după legăturile de naștere, a ales pe Traian, originar din Spania, pentru a-l ridica pe tron, unde nimeni nu se urcase pînă aici fără să fie din Roma sau din Italia“.
- ² *Caesus -a-um* = tăiat, splintecat, de unde termenul de operație cezariană.
- ³ *Cesaries -ei* = păr, chică.
- ⁴ *Caesius -a-um* = albastru cenușiu.
- ⁵ Oraș în Italia centrală, Faenza de astăzi.
- ⁶ Aelius Verus a fost adoptat de Hadrianus în anul 136.
- ⁷ În biografia lui Hadrianus (cap. 23), scriitorul arată, cum s-a văzut, că împăratul a cheltuit, cu ocazia adopției lui Aelius, 400 de milioane de sesterti, pe cînd în biografia lui Aellus este arătată suma de 300 de milioane.
- ⁸ Vergilius, *Aeneida*, VI, 869—870.
- ⁹ Vergilius, *Aeneida*, VI, 870—871.
- ¹⁰ Vergilius, *Aeneida*, VI, 883—885.
- ¹¹ Împăraților li se acordau după moarte onoruri divine și erau zeificați. Împăratul Vespasianus, obișnuit să facă glume în orice împrejurare, cînd a simțit că i se apropie ceasul morții, a exclamat: „Cred că devin zeu!“ (vezi Suetonius, *Viața lui Vespasianus*, XXIII).

- ¹² Mîncarea născocită de Aelius cuprindea cinci feluri de carne și de aceea a fost numită *pentefarmacum*, pe cînd celei folosite de Hadrianus îi lipsea carnea de păun (a se vedea *Viața lui Hadrianus* cap. 20 și nota 64).
- ¹³ Probabil M. Gabius Apicius, renumit gastronom în lumea romană a secolului I e.n.
- ¹⁴ Lucius Verus, fiul lui Aelius, a fost adoptat nu de Marcus, ci de Antoninus Pius, care l-a adoptat totodată și pe Marcus. Existau probabil două versiuni: una, potrivit căreia Antoninus Pius, răspunzînd dorinței lui Hadrianus, a adoptat pe Marcus Aurelius și pe Lucius Verus, fiul lui Aelius și cealaltă, potrivit căreia Marcus Aurelius, adoptat de Antoninus Pius, a adoptat, la rîndu-i, pe Verus. Această din urmă versiune, menționată și în *Viața lui Marcus Aurelius*, este considerată de către istoricii moderni ca falsă (A se vedea studiul lui Vasile Pârvan: M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus, București, 1909, pp. 10—11 nota 5, ca și nota ediției Teubner). De altfel mai departe, vorbindu-se despre Marcus Aurelius și despre Verus, aceștia sînt arătați ca fii adoptivi ai lui Antoninus Pius, versiune considerată mai verosimilă decî chiar în acea vreme).
- Versiunea adoptării lui Lucius Verus de către Marcus Aurelius a putut lua naștere datorită faptului că Antoninus Pius, deși i-a adoptat și pe Lucius, și pe Marcus, totuși a lăsat moștenitor al tronului numai pe Marcus, care după moartea lui Antoninus Pius și l-a asociat la domnie pe Lucius Verus și i-a dat în căsătorie pe fiica sa, Annia Lucilla, l-a făcut deci coîmpărat și ginere al său. Acesta este sensul afirmației din text că „Antoninus Verus a fost adoptat de Marcus — sau cu Marcus — și a avut domnia în mod egal împreună cu acesta“.
- ¹⁵ Faste (*fasti*) zile în care, în opoziție cu cele nefaste (*nefasti*) se judecau procese. Tabloul acestor zile îl țineau preoții și era accesibil la început numai patricienilor, mai tîrziu devenind public. Pe baza acestui tablou s-a alcătuit calendarul (*calendarium*), în care erau înscrise toate zilele anului, cu sărbătorile și cu alte date ale anului. Fastele consulare (*fasti consulares*) erau o anexă a calendarului în

care erau trecute anual numele consullor, ei fiind numiți pe timp de un an. Aceste faste n-au putut fi prea utile cronologiei calendarului, producând încurcături, pentru că nu toți consulii rămineau în funcție un an întreg și ca atare nu se putea număra șirul anilor numai după *fasti consulares*.

Prin abdicarea sau decesul unuia dintre cei doi consuli aleși anual, în locul devenit vacant era numit în mod provizoriu un alt consul, care se numea *consul suffectus*. El îndeplinea funcțiile cerute de această magistratură pînă la sfîrșitul anului, adică pînă la expirarea mandatului celui înlocuit. Pe timpul imperiului, împăratul recomanda sau numea mai multe perechi de consuli, dintre care prima pereche intrată în funcție (consules ordinarii) dădea numele anului. După două luni urma a doua pereche (consules suffecti sau minores) și prin această practică s-a ajuns ca în vremea lui Commodus să existe într-un an 25 de consuli.

- ¹⁶ A se vedea mai sus, nota 7.
- ¹⁷ Aellus Verus a murit la 1 ianuarie 138 e.n.; vezi *Viața lui Hadrianus*.
- ¹⁸ Verus și Marcus au fost adoptați de către Antoninus Pius la 25 februarie 138 e.n. Antoninus Pius a avut două fiice: pe Aelia Fadilla, care s-a căsătorit cu Lamia Silanus și pe Annia Faustina, care a devenit soția lui Marcus, și nu a lui Verus.
- ¹⁹ Cuvinte care amintesc pe cele spuse de Vespasianus, că un împărat trebuie să moară în picioare (vezi Suetonius, *Viața lui Vespasianus*, XXIV).

ANTONINUS PIUS

- ¹ Aurelius Victor (istoric latin din secolul al IV-lea e.n.), în opera sa *Despre istoria caesarilor* 12, spune de asemenea, că toți au felicitat pe Nerva la venirea ca împărat, în afară de Arrius Antoninus, un om respectat și bun prieten.

ten al lui Nerva, care a spus că el feliicită poporul, senatul și provinciile, dar că pe Nerva, față cu greutățile pe care le are de întîmpinat ca împărat, nu-l poate feli-cita.

² Așa după cum s-a văzut în biografia lui Hadrianus (vezi și mai departe cap. 4), Antoninus Pius a fost ales de către acesta ca principe moștenitor, cu condiția ca el să adopte pe Lucius Commodus și pe Marcus Verus, rude mai apropiate ale lui Hadrianus, dar nevîrstnice pentru a urma imediat după Hadrianus în domnie. Adoptarea a avut loc la 25 februarie 138 e.n., iar Hadrianus a murit la 10 iulie în același an la Baiae. Antoninus Pius, în afară de cei doi fii adoptați, a avut și copiii săi proprii, și anume doi fii: M. Aurelius Fulvus Antoninus și M. Galerius Aurelius Antoninus, și două fiice, despre care vezi Aelius, nota 18. La adoptarea sa de către Hadrianus, Antoninus nu mai avea nici un fiu în viață (cf. Gr. Lacour-Gayet, *Antonin le Pieux et son temps, essai sur l'histoire de l'Empire Romain au milieu du deuxième siècle* (138—161), Paris, 1888, pp. 459—460.

³ 19 septembrie 86 e.n.

⁴ Lorium, oraș la 48 km de Roma, azi Loria-Villa.

⁵ Izvorul acestei ipoteze l-a găsit biograful în Cassius Dio, LXX, 2: „Antoninus a fost supranumit Pius, pentru că mai multor persoane care se găseau condamnate la începutul domniei sale și pe punctul de a fi executate el le-a salvat viața, spunînd că nu vrea să-și înceapă domnia printr-o faptă atît de odioasă“. Dar din toate ipotezele arătate, cea mai plauzibilă este aceea că Antoninus s-a numit Pius pentru pietatea arătată față de tatăl său adoptiv, căruia senatul refuza să-i acorde calitatea de *divus*.

⁶ În anul 120 e.n. — Catilius Severus, unul dintre oamenii politici de frunte, contemporani cu Antoninus Pius.

⁷ Probabil Campania, unde se găsea cea mai mare parte din proprietatea agricolă a lui Antoninus Pius; a se vedea mai departe, cap. 7.

- ⁵ Tralles, localitate în Asia Mică, aproape de râul Meandru, între Magnesia și Nysa.
- ⁶ Cyzicus, oraș pe țărmul asiatic al Propontidei (Marea Marmara de azi); vezi și nota 33, la *Viața lui Severus*.
- ¹⁰ A V-a zi înainte de calendele lui martie, adică 25 februarie (138 e.n.); a se vedea și nota 2.
- ¹¹ Vezi nota 32, la *Viața lui Hadrianus*.
- ¹² Grădinile Domitiei erau pe malul Tibrului și se numeau astfel, fiindcă fuseseră proprietatea Domitiei, mătușa lui Nero. Baiae, oraș balnear pe coasta Campaniei, la apus de Napoli.
- ¹³ În legătură cu scutul, ca formă de cinstită a memoriei culva, Titus Livius arată (XXXVIII, 35) că edili P. Claudius Pulcher și Servius Sulpicius Galba au așezat în templul lui Hercule 12 scuturi de aur.
- ¹⁴ Alanii, populație care locuia la nordul munților Caucazi.
- ¹⁶ Această speță de delatori (*quadruplicatores*) primeau a patra parte din avutul celor denunțați și condamnați la moarte sau exil cu confiscarea averii.
- ¹⁸ Mesomedes, poet din Creta, apreciat de Hadrianus pentru odele scrise în cinstea lui Antinous; Hadrianus îi acordase o pensie pe care, precum se vede, Antoninus Pius a redus-o.
- ¹⁷ Diferitele colegii înființate pentru cinstită memoria unei persoane din familia imperială primeau denumirea după numele persoanei respective. Faustina, fiică a lui M. Annius Verus, s-a căsătorit cu Antoninus Pius în 112 e.n. sau 115 e.n. și a murit în 140 e.n. sau la începutul lui 141 e. n., Antoninus Pius rămânând cu fiica sa, Faustina, și cu cei doi fii adoptivi.
- ¹⁸ Greco Stadionul, o clădire în Forul roman destinată găzduirii gratuite a ambasadurilor străine pe timpul misiunii lor. Templul lui Agrippa a rămas cunoscut și sub numele de Pantheonul lui Agrippa. Podul de lemn a rămas cu acest nume, devenind renumit prin curajul arătat de Horatius

Cocles, care a rezistat atacului etruscilor pînă ce acest pod a fost distrus de romani, Horatius Cocles sărind apoi în Tibru și salvîndu-se înot (T i t u s L i v i u s II, 10); Ostia, Caieta, Terracina (Tarracina), localități pe malul mării, la sud de Roma; Lanuvium, orașel în Latium la sud-est de Roma. Între alte lucrări publice, pe care biograful nu le citează, merită să fie amintită reconstrucția unui amfiteatru în 157 la Porolissum (Moigrad în ținutul Zalăului) în Dacia. Vezi G. L a c o u r - G a y e t, *op. cit.*, p. 162.

¹⁹ Pharasmanes (Farasmane), vezi *Viața lui Hadrianus*, nota 56.

²⁰ Lazii, popor în Sciția, la nordul Caucazilor.

²¹ Olbiopoliții, locuitori ai orașului Olbia, colonie greacă în Sciția, la vărsarea fluviului Borysthenes (Niprul de azi) în mare. Grecii au numit acest oraș mai întîi Borysthenes, cu numele fluviului, iar mai tîrziu Melitopolis, de la o colonie milesiană — Taurosciții, locuitori ai Cnersonesului tauric, în Crimeea de azi.

²² Calchis, oraș în insula Eubeea, la nord de Atena — Arghirofilia lui Apollonius o ironizează scriitorul Lucian în biografia lui Demonax (31), despre care spune că, odată, văzînd pe filozoful Apollonius — care ieșise cu școlarii săi din palatul imperial, unde fusese pentru a ține lecții lui Marcus Aurelius —, a exclamat: „Iată, trece Apollonius cu argonauții săi“ (comparîndu-l deci în derîdere pe Apollonius cu Iason, căutătorul lînei de aur, pentru a-i ridiculiza dorința de cîștiguri bănești. Totuși Marcus Aurelius vorbește cu mare stimă despre Apollonius, socotindu-l ca pe unul dintre cei mai buni profesori ai săi).

²³ Homullus, probabil vreunul dintre marii bogătași ai Romei, ajuns în această situație prin mijloace ilicite, sau moștenind o avere nemeritată. Despre libertățile pe care și le permitea în convorbirile cu Antoninus Pius, a se vedea și cap. 6 din biografia lui Marcus Aurelius.

²⁴ La greci și la romani, ca și la multe alte popoare vechi, din motive de igienă publică, morții erau îngropați în afara orașelor. Fiindcă acest obicei era uneori călcat, a trebuit să intervină legea pentru a fi respectat. Astfel, Legea celor

12 table interzicea înmormântarea sau incinerarea în interiorul orașelor, iar în timpul imperiului această interdicție a fost repetată de Hadrianus și de Antoninus Pius.

- 25 Comentatorii au remarcat că biograful dovedește neglijență în indicarea vârstei de 70 de ani, pe care ar fi avut-o la moarte Antoninus Pius. Dacă s-a născut la 19 septembrie 86 e.n. (a se vedea nota 3) în al XII-lea an al domniei lui Domitianus, este ușor de socotit că Antoninus Pius avea 75 de ani când a murit, adică în anul 161 e.n., la venirea lui Marcus Aurelius pe tronul imperial.
- 26 Statueta Fortunei, zeița norocului, a sorții, stătea în dormitorul împăratului, ca simbol al puterii împăratului cît timp se socotea că acesta este ajutat de noroc.
- 27 Cuvîntul *aequanimitas*, egalitate de suflet, vrea să însemne îngăduința și răbdarea pe care le recomanda împăratul, pe patul de moarte, chiar gărzilor sale.
- 28 Xifilinus (Cassius Dio, LXX, 3), folosind documentele vremii, spune că Antoninus Pius a murit la o vîrstă foarte înaintată, de o moarte bună, asemenea somnului, după o domnie de 24 de ani.
- 29 A se vedea mai sus nota 17, precum și nota 79 la biografia lui Hadrianus.

MARCUS ANTONINUS PHILOSOPHUS

- 1 Adevăratul nume al mamei lui Marcus Antoninus era Domitia Lucilla, iar nu Domitia Calvilla; vezi comentariul ediției Teubner, după al cărei text am făcut traducerea.
- 2 26 aprilie 121 e.n.; vezi nota 45.
- 3 Salentinii, populație din Calabria, în sudul Italiei.
- 4 Lopiae (Lupiae), mică localitate în Calabria, la sud de Brundisium.
- 5 Dintre profesorii lui Marcus Antoninus Philosophus (sau mai scurt Marcus Aurelius, cum este cunoscut) citați aici, mai însemnați sînt Herodes Atticus și Cornelius Fronto. Herodes

Atticus, retor grec, s-a născut la Marathon, cam pe la anul 110 e.n., ca fiu al unui atenian bogat. Ajuns strălucit profesor de retorică la Atena, a fost chemat de către Antoninus Pius la Roma, pentru instrucțiunea celor doi fii adoptivi: Marcus și Lucius. Consul în 143, a guvernat o parte a Asiei și a Greciei, împodobiind Atena cu frumoase monumente, între care Odeonul, ale cărui ruine lângă Acropole se văd și astăzi. A murit în 186 e.n. Cornelius Fronto, născut pe la anul 100 în Cirta Numidiei, consul în 143 și de asemenea retor de seamă, e cunoscut și prin stima cu totul deosebită pe care i-a acordat-o Marcus Aurelius, mărturie a acestei prietenii constituind-o corespondența lui Fronto cu Marcus Verus, Antoninus Pius și alții. Au rămas de la el și alte lucrări, care dovedesc cultura și preocupările lui Fronto, ca și locul pe care el îl ocupă în istoria literaturii latine. Despre acest profesor al său, Marcus Aurelius scrie în însemnările *Către sine însuși* următoarele: „De la Fronto am învățat că domnia arbitrară dă naștere la invidie, certuri și artei de a se preface și cât de puțină omenie poartă în inimă aceia pe care îi numim patricieni“ (trad. Bezdechi). Cartea I din însemnările *Către sine însuși* e o mărturie și un omagiu de recunoștință adus de Marcus Aurelius tuturor celor care într-o formă sau alta, au contribuit la educația lui.

⁶ Poate și din cauza aceasta a avut o sănătate șubredă toată viața. Cassius Dio (LXXI, 6) scrie: „Marcus Antoninus era de o sănătate atât de delicată, că nu putea suporta frigul. Când era în fața oștirii și trebuia să-i vorbească, mai întâi lua theriac, nu de frică, și nici pentru a-i servi drept contraotravă, ci ca un remediu, pentru a-i întări stomacul...“ — Theriacul era un medicament contra mușcăturilor provenite de la animalele veninoase, dar, într-o anumită doză și combinație, putea fi un tonic pentru stomac. Acest medicament îi era pregătit după rețeta vestitului medic grec Galenos.

⁷ Despre profesorul Commodus nu găsim referințe, fiindcă nici Marcus Aurelius nu-l amintește. E vorba, probabil, de cineva din familia lui Commodus.

- ⁸ Este desigur același filozof (chemat de Antoninus Pius pentru Marcus), care în biografia lui Antoninus Pius este numit Apollonius din Calchis, iar nu din Chalcedonia. Vezi și nota 22 la Viața lui Antoninus Pius.
- ⁹ Pe Claudius Severus l-a socotit Marcus ca pe un adevărat frate „De la fratele meu Severus, zice el, am învățat dragostea pentru rude și iubirea de adevăr și dreptate; prin el am aflat cine au fost Thraseas, Helvidius, Cato, Dion, Brutus, și am căpătat o idee de ce înseamnă un stat liber, unde domnește deplina egalitate în drepturi pentru toți, fără deosebire, și ce înseamnă o regalitate care pune mai presus de orice altă datorie respectul pentru libertatea supușilor (*Către sine însuși*, I. 4, trad. V. Pîrvan). Despre Iunius Rusticus spune: „Rusticus m-a făcut să înțeleg că am mereu de lucrat la formarea caracterului meu și că trebuie să mă feresc de căile false pe care ne atrag sofistii, să nu scriu despre științele speculative ori să țin discursuri care țintesc la aplauze... El m-a povățuit să mă arăt ușor de împăcat și gata de iertare față de cei ce mă dușmănesc ori m-au ofensat, de îndată ce aceia vor dori a reveni asupra sentimentelor lor, și să citesc cu grijă, să nu mă mulțumesc a înțelege lucrurile numai în general și să nu aprob prea repede pe cel ce spun vrute și nevrute (*op. cit.* I. 7). Iulius Rusticus a fost consul pentru a doua oară în anul 162.
- ¹⁰ Frica lui Aelius (Lucius Ceionius Commodus) se numea *Fabia*.
- ¹¹ Feriile latine erau diferitele sărbători sau zile de odihnă la romani. Pentru oamenii liberi, arată Plinius, feriile constau în vacanțele tribunalelor, iar pentru sclavi în încetarea lucrului. Feriile erau fixe sau mobile, ordonate de consuli. Ferii erau de asemenea vacanțele școlare.
- ¹² Cornificina, sora lui Marcus Aurelius, s-a măritat cu M. Ummidius Quadratus și a murit înainte de urcarea pe tron a fratelui ei; Domitia Lucilla, mama lui Marcus, a murit între 156 și 161.

- ¹³ L. Ceionius Commodus Verus nu a fost adoptat de Marcus, ci de Antoninus Pius, împreună cu Marcus. Vezi aceeași eroare în, *Viața lui Aelius*, cap. 5.
- ¹⁴ Vezi Cassius Dio (LXXI, 36): „Înainte de a veni la domnie a visat că are brațele și mâinile de fildeș, putându-se servi de ele la orice lucru“.
- ¹⁵ În anul 139 e.n.
- ¹⁶ În anul 140 e.n.
- ¹⁷ Sevir al cavalerilor romani, (*Sevir equitum Romanorum*), șef al uneia dintre cele 6 mari grupări (*turmae*) în care era împărțită tagma cavalerilor. Seviriile erau numiți de împărat dintre senatori și rar dintre cavaleri. Ei nu dețineau funcția seviratului decât pentru anul în care organizau jocurile sevirale.
- ¹⁸ Vasile Pârvan subliniază acest refuz al lui Marcus Aurelius ca un act de modestie, casa tiberiană fiind un palat somptuos, iar Marcus preferând să locuiască mai departe în casa lui Hadrianus sau în cea părintească.
- ¹⁹ În anul 145 e.n.
- ²⁰ Annia Faustina, fiică a lui Antoninus Pius și a Anniei Galeria Faustina (aceasta din urmă era fiică a lui M. Annius Verus), mai întâi logodită de Hadrianus cu viitorul împărat L. Verus, a fost căsătorită de tatăl ei în 145 cu Marcus Aurelius, care-i era văr și frate adoptiv. A avut mulți copii, între care pe Commodus, care a ajuns împărat. Primul copil a fost o fiică, cea despre care este vorba aici, născută în 146, și s-a numit Faustina, ca și mama și bunica ei.
- ²¹ Împărații aveau prerogativa dată de senat de a aduce în aceeași ședință două sau mai multe probleme în discuție, prerogativă numită *ius primae, secundae, tertiae, quartae et quintae relationis* (dreptul la prima, la a doua, la a treia, la a patra și la a cincea propunere). *Relationes* erau propunerile făcute în senat de magistrații competenți și mai târziu, sub imperiu, de împărat, care, precum se vede, avea dreptul de a face mai multe propuneri în aceeași ședință.

- ²² Scrisorile lui Fronto vorbesc clar despre relațiile de stimă și afecțiune dintre Pius și Marcus. De asemenea, în *Către sine însuși* (I 16), Marcus face un călduros elogiu virtuților lui Pius, care i-au fost o pildă înălțătoare și un îndemn.
- ²³ Vezi nota 27, la *Viața lui Antoninus Pius*.
- ²⁴ Adevăratul nume este Ummidius, nu Mummius.
- ²⁵ În text lacună. „Ceea ce l-a făcut să-și aleagă un tovarăș de domnie, — spune Cassius Dio (LXXI, 1) — a fost faptul că el era o fire delicată și dedată cu totul studiului; căci se spune că și după ce a primit autoritatea de suveran a continuat să meargă la școlile filozofilor, să asculte adesea pe Sextus din Beotia și discursurile oratorului Hermogene. El făcea parte din școala stoicilor. Lucius era din contră în floarea vârstei, se bucura de o sănătate deplină și avea înclinații războinice“. La 161, când a murit Antoninus Pius, Marcus Aurelius era în vârstă de 40 ani, iar Lucius Verus de 31.
- ²⁶ Catthii (catthi, cathi, cattii), populație germanică din ținutul Hessel și Thuringiei de azi.
- ²⁷ Canusium, oraș în Apulia, pe râul Aufidus în sudul Italiei.
- ²⁸ Daphne, oraș în Siria, unde se găsea o pădure de lauri și un templu al lui Apollo și al Dianei.
- ²⁹ Artaxata, capitala Armeniei, oraș ale cărui ruine se văd și astăzi lângă Erivan.
- ³⁰ Verus, care se găsea în Antiochia, le-a ieșit în cale la Efes, ca să nu vină Lucilla în Siria și să afle cum își petrecea el viața în Antiochia. Vezi *Viața lui Verus*, 7.
- ³¹ Legea Laetoria dura din 262 î.e.n. și apăra pe minori împotriva tuturor spoliatorilor.
- ³² Lacună în text.
- ³³ Coroana civică (*corona civica*) se dădea celui ce salvase un cetățean din mâinile dușmanilor. „Coroana civică, spune Aulus Gellius (*Noaptele atice*, V, 6, 8.) se numește cea pe care un cetățean o dă altui cetățean de care a fost salvat

Într-o luptă, ca mărturie și recunoștință că i-a salvat viața. Ea se face din frunze de stejar, fiindcă cea mai veche hrană a oamenilor se zice că a fost ghinda de stejar...

- ³⁴ Lectisterniile erau sărbătorile când se așezau la masă scaune pentru zei, ca și cum aceștia ar fi fost invitați ca musafiri. Statuetele zeilor erau așezate pe scaune în jurul unui altar plin cu mâncărurile cele mai alese. Sărbătoarea a luat naștere la Roma, în timpul unei ciume. Marcus Aurelius, fiind un om de cultură și un filozof, nu credea în viața de dincolo de moarte și în intervenția vreunei puteri supranaturale în desfășurarea evenimentelor; totuși, cum se vede aici, accepta practicile religioase. După fiecare victorie împotriva dușmanilor făcea numeroase jertfe, ceea ce, pe drept cuvânt a făcut pe un contemporan al său să-l ironizeze, punând următoarele cuvinte în gura unor boi: „Împărate, dacă iarăși te vei întoarce învingător, nu va mai rămîne nici unul dintre noi“.
- ³⁵ Victualii (victoalii), popor germanic sau sarmat; marcomanii, popoare germanice din podișul Boemiei.
- ³⁶ Aquileia, oraș în nordul Italiei.
- ³⁷ Quazii, populație care locuia în centrul Cehoslovaciei de azi.
- ³⁸ Cassius Dio, LXXI, 2 dă altă versiune asupra morții lui Verus. După ce arată victoriile strălucite repurtate de acesta, spune: „Dar soarta n-a mai continuat să-l mai favorizeze; căci se spune că după aceea, conspirînd de mai multe ori împotriva socrului său Marcus Antoninus, a fost otrăvit înainte de a-i reuși conspirația“.
- ³⁹ Vezi nota 79 la *Viața lui Hadrianus*.
- ⁴⁰ În anul 177 e.n.; în text, lacună.
- ⁴¹ Ceea ce se afirmă aici este în contradicție cu cele arătate în cap. 4 și 6, unde se spune că Marcus Aurelius fusese logodit de Hadrianus cu Fabia, fiica lui Aelius, și că la cîțiva ani mai tîrziu, după moartea lui Hadrianus, adică în 145, Marcus Aurelius s-a căsătorit cu fiica lui Antoninus Pius, care și l-a dorit ca ginere; este una dintre multele inadvertențe pe care le întîlnim în *Istoria augustă*.

- ⁴² Vezi Eutropius, VIII, 12 „A tratat provinciile cu mare bună-tate și moderație. Sub conducerea lui, acțiunile împotriva germanilor au fost duse cu succes. El însuși împotriva marcomanilor a purtat un singur război, dar atât de mare, cum nu se mai amintește altul pe vremea lui, asemănător cu războaiele punice. Și cu atât mai greu, cu cât în acest război au pierit toate armatele romane. În timpul lui a fost și o gravă epidemie de ciumă care, după victoria din Persia, a nimicit cea mai mare parte din populația Romei, a Italiei și a provinciilor și aproape toată armata“.
- ⁴³ Vezi Eutropius, VIII, 13. „Cu multă trudă și răbdare, după ce a stat trei ani la Carnutum, a terminat războiul cu marcomanii căci se puseseră în mișcare împreună cu aceștia quazli, vandalii, sarmații, suevil și întreaga lume barbară. A ucis multe mii de oameni și, după ce a eliberat Pannoniile din sclavie, a revenit la Roma, unde și-a sărbătorit pentru a doua oară triumful împreună cu fiul său, Commodus Antoninus, pe care-l făcuse Caesar...“
- ⁴⁴ Cupe de murin, vase scumpe făcute din murra (myrrha, murrha) o materie asupra căreia s-au purtat multe discuții între specialiști, fără să se poată stabili precis în ce consta; după ultimele opinii, era o sticlă fină și frumos colorată.
- ⁴⁵ Marcus Aurelius a murit în mijlocul trupelor, în tabăra de la Vindobona (aproape de Viena de astăzi), în primăvara anului 180, contaminat de ciumă, care l-a decimat armata. La începutul cap. 4, biograful arată că Marcus avea 18 ani când a fost adoptat de Antoninus Pius, adică în 138, ceea ce ar releși că s-a născut în 120. Istoricii au socotit juste indicațiile date de Cassius Dio, care spune că Marcus Aurelius a trăit 58 de ani, 10 luni și 20 de zile, adică aproape 59 de ani, și de aceea arată ca dată a nașterii lui Marcus Antoninus anul 121.
- ⁴⁶ Chaldeenii, astrologi, ghicitori ai viitorului prin citirea în stele și zodii, numiți astfel de la chaldei, populație la sud-vest de Babilon, celebră prin cunoștințele sale astronomice.
- ⁴⁷ Caieta, oraș și port în Latium, la nord de Napoli, unul dintre locurile de plajă și petrecere pentru romani.

- ⁴⁸ Vezi ceea ce spune Burrus lui Nero cînd acesta era pe punctul de a părăsi pe Octavia: „Trebuie să-i dau înapoi și dota, adică domnia“ (Cassius Dio LXII, 13). V. Pârvan combate opinia că Marcus Antoninus n-a divorțat de Faustina ca să nu piardă domnia. „Asupra legendei — spune istoricul român — că Marcus nu s-a despărțit de Faustina din interese de stat: el căpătase ca zestre imperiul pe care ar fi trebuit să-l dea înapoi (V. Marci c. 19), e de ajuns să spunem că autorul ei n-a cunoscut istoria. Marcus a fost ales de Hadrianus ca viitor moștenitor netrebuind a se căsători cu Faustina, ci cu fiica Caesarului reposat, Aelius“ (Op. cit. pag. 183—184).
- ⁴⁹ Căsătorindu-și fiica, pe Lucilla, cu fiul unui simplu cavaler roman, originar din Antiochia, împăratul dovedea că prețuiește oamenii după meritele lor personale, nu după considerații de familie și rang social; totuși acest lucru n-a plăcut, cum se vede, nici fiicei și soției și nici romanilor de baștină, mîndri de obîrșia lor.
- ⁵⁰ Bucolii, păstori nomazi (gr. *boucolos* = păstor de vite) din regiunea mlăștinoasă a deltei Nilului, puși în mișcare de o sectă religioasă sub conducerea unui preot Isidoros, s-au ridicat cu armele împotriva legiunii romane, pe care au bătut-o și au voit să ocupe Alexandria, dar răscoala lor a fost zdrobită de Avidius Cassius în 172—173.
- ⁵¹ Praeneste, oraș în Latium (azi Palestrino).
- ⁵² Rugăciuni făcute de salieni, preoți ai lui Marte și ai lui Hercule.
- ⁵³ Voloni, nume dat sclavilor înrolați după înfrîngerea de la Cannae (216 î.e.n.), pentru a lupta alături de soldații romani împotriva armatelor lui Hannibal.
- ⁵⁴ În text *obsequentes*, aceștia făceau parte din suita împăratului.
- ⁵⁵ Diogmiți (*diogmitae*, *diocmitae*) erau soldați ușor înarmați, folosiți în provincii pentru urmărirea tilharilor.
- ⁵⁶ Eutropius (VIII, 13) vorbește și despre vandali, longobarzi și obi; vezi Cassius Dio, LXII, 13. 2. Suevii erau o populație

care locuia aproape în toată Germania; variștii (Varistae, Maristae) și hermundurii erau populații germanice, lacringii și bureii, probabil tot populații germanice; sosibii, sicoboții, roxolanii, alanii (halanii), populații sarmatice; bastarnii, populație germanică, peucinii (peucini, peuceni), locuitori din Peuca aproape de delta Dunării; costobocii, populație dacică, locuind în nordul Moldovei de azi.

- ⁵⁷ Forul lui Ulpus (Forum Ulpium), nu este vorba aici de Forul lui Traian (Forum Traian) oraș în Sardinia, azi Fordongiano, ci de un for purtând numele lui Traian în Roma.
- ⁵⁸ Provinciile proconsulare, guvernate de un proconsul (magistrat fiind loc de consul); provinciile consulare, guvernate de foști consuli; provinciile pretoriene, guvernate de un pretor.
- ⁵⁹ În anul 177 e.n.
- ⁶⁰ Vezi nota 57 la *Viața lui Hadrianus*.
- ⁶¹ Pelusium, oraș maritim în Egiptul de jos, unde se găsea templul lui Serapis, divinitate greco-egipteană, adoptată și de romani în timpul Imperiului.
- ⁶² Vezi Herodianus, I, 2: „Din toți împărații care și-au luat numele de filozofi, el singur l-a meritat. El nu era filozof numai prin aceea că era deosebit de inițiat în idelle și tendințele tuturor școlilor filozofice, știind să vorbească frumos despre orice, ci mai ales prin practica exactă și severă a virtuții. Supușii își făceau o plăcere din a-și imita împăratul; nu s-au văzut niciodată mai mulți filozofi ca sub domnia lui“. Cassius Dio însă arată că mulți îl imitau pe împărat, studiind filozofia nu pentru a deveni mai buni, ci pentru ca, dobândind favorul împăratului, să-și satisfacă anumite ambiții politice sau interese materiale. Pentru ideile filozofice ale lui Marcus Aurelius, vezi între altele, André Cresson: *Marc-Aurèle, sa vie, son oeuvre, avec un exposé de sa philosophie*. Paris, Alcan 1935.
- ⁶³ Este un fapt obișnuit la istoricii vechi de a insera în operele lor și zvonuri despre fapte miraculoase, indiferent dacă este vorba de prevestiri sau exagerări ale meritelor unor per-

soane. Despre Marcus Aurelius au putut circula asemenea zvonuri, deoarece el a respectat și apărât tradițiile religioase ale poporului roman, deși convingerile lui intime despre zei nu corespundeau credinței poporului. Vezi nota 34.

- ⁶⁴ Cyrrus (Cyrus) capitală a Cyrrhesticeii, o parte din Syria.
- ⁶⁵ Taurus, lanț de munți în Asia Mică.
- ⁶⁶ Satul Halala, în Cappadocia, la poalele munților Taurus, a devenit colonia Faustianopolis.
- ⁶⁷ Numele corect este Dryantianus; vezi Teubner, critica de text, la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*, 26.
- ⁶⁸ Intrarea în sanctuar era îngăduită numai celor cu o conduită ireproșabilă.
- ⁶⁹ Pentru a se evita tulburările interne și folosirea forței armate, comandanții militari și trupele lor, întorși din războaie, n-aveau voie să intre în Roma în echipament militar decât pentru sărbătorirea triumfului. Călcarea acestui ordin însemna război civil, cum s-a întâmplat când Caesar a trecut Rubiconul în fruntea legiunilor, nerespectând ordinul senatului ca la râul Rubicon, deci la o apreciabilă distanță de Roma, să-și depună mandatul militar și să intre în Roma ca simplu particular.
- ⁷⁰ Marcus Aurelius, născut la 26 aprilie 121, a murit în primăvara anului 180, în al 59-lea an al vieții; vezi nota 45.
- ⁷¹ În legătură cu cauza morții și cu ultimele momente din viața lui Marcus, Cassius Dio (LXXI, 33—34) spune: „A murit la 17 martie nu de boală, ci de otrava pe care medicii i-o administraseră pentru a câștiga favoarea lui Commodus, fapt pe care-l știu sigur. Când a fost aproape să moară, el a recomandat pe Commodus armatei, nevoind să creadă că acesta i-a grăbit moartea și, tribunul cerindu-i cuvântul de ordine, el i-a răspuns: «Întorceți-vă către răsăritul soarelui, căci eu am ajuns la apus». Pentru cinstirea memoriei sale s-au adus mari onoruri și, între altele, i s-a ridicat o statuie de aur în senat. Astfel a murit cel mai bun împărat din cîți au existat vreodată“. Versiunea că

Marcus Aurelius a murit otrăvit este, desigur una dintre invențiile răuvoitorilor.

- ⁷² *Ter* = de trei ori; de trei ori Tullus = Tertullus. — Fabia, fiica lui Aelius și sora lui Verus; cu aceasta fusese Marcus logodit la început de către Hadrianus.
- ⁷³ Pe Marcus Aurelius ca om îl putem cunoaște cu adevărat nu din Istoria Augustă, ci din propriile lui însemnări, intitulate așa cum am mai amintit.

VERUS

- ¹ Vezi Suetonius, Nero VI. „Nero s-a născut la Antium, la nouă luni după moartea lui Tiberius, cu optsprezece zile înainte de calendele lui Ianuarie“, adică la 15 decembrie.
- ² Vezi nota 5, la *Aelius*.
- ³ Q. Terentius Scaurus, tatăl lui Scaurus și profesorul lui Hadrianus, „gramatic foarte cunoscut“ cum îl numește Aulus Gellius (*Noaptele atice*, XI. 15), a scris lucrări de gramatică și un comentariu la Horațiu; din lucrările lui s-au păstrat doar fragmente dintr-un tratat despre ortografie. Fiul său, cu același nume, a fost profesorul împăratului Severus Alexander. Telephus, autor al unor lucrări de istorie literară (biografiile de poeți comici și tragici), precum și al unui tratat despre legile atenienilor. Hephaestion, profesor de literatură din Alexandria; a rămas de la el un tratat de metrică. Harpocration retor din Alexandria, autor al unui studiu despre lexicul folosit de zece oratori atenieni. Apollonius Dyscolos (Dificilul — spre deosebire de Apollonius din Calchis, citat mai departe și cunoscut din biografia lui Antoninus Pius — era numit astfel din cauza obscurității exprimării sale. Celer Caninius a fost luat de Marcus Aurelius ca secretar. Pentru Herodes Atticus și Cornelius Fronto, vezi notele 5 și 8 la biografia lui M. Antoninus Philosophus.
- ⁴ Sextus din Cheronea, filozof stoic, nepot al scriitorului Plutarh.

- ⁵ Adică din 138 când, în vîrstă de 6—7 ani, a fost adoptat împreună cu Marcus de către Antoninus Pius, din dorința lui Hadrianus, și pînă în 161 când, la moartea lui Antoninus Pius, a fost luat ca tovarăș de domnie de către Marcus.
- ⁶ Lui Hadrianus.
- ⁷ În anul 154.
- ⁸ În anul 161.
- ⁹ Împărații Gaius (Caligula), Nero și Vitellius sînt cunoscuți prin vițiile și extravaganțele lor.
- ¹⁰ Verzii erau concurenții la cursele de care, îmbrăcați în tunici verzi, pentru a se deosebi de partida adversarilor, care erau îmbrăcați în tunici albastre.
- ¹¹ În latinește joc de cuvinte: „*Septem convivium, novem vero convitium*“ (*convivium* = ospăț, *convitium* = zgomot, gălăgie) Aulus Gellius, vorbind despre numărul cel mai potrivit de oaspeți la masă, citează pe Marcus Terentius Varro, care recomanda ca oaspeții să nu fie mai puțin de trei, dar nici mai mulți de nouă (ca să nu se producă gălăgie și pentru ca discuțiile angajate să poată fi auzite de toți comensalii).
- ¹² Suetonius vorbește despre astfel de mese date de Nero și de Vitellius.
- ¹³ Vineții (*venetus - a - um* = bleu marin) erau conducătorii carelor de curse, îmbrăcați în tunică albastră; v. și nota 10.
- ¹⁴ *Volucer* = zburătorul, nume dat calului, pentru a-i indica sprinteneala.
- ¹⁵ Capua, orașel în Campania, pe Via Appia.
- ¹⁶ Vezi nota 27 la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*.
- ¹⁷ Pamphilia și Cilicia, provincii în Asia Mică, pe malul Mării Mediterane, în Turcia de azi.
- ¹⁸ Antiochia, Laodiceea, Daphne, orașe în Syria; Cassius Dio spune că Verus la Alexandria s-a ocupat serios de pregătirea războiului cu parții.

- ¹⁰ Efes, oraș în Asia Mică, pe coasta Mării Egee.
- ¹¹ Despre această molimă și despre locurile primejdioase sănătății și vieții, vezi P. Orosius VII, 15 și Ammianus Marcellinus, XXIII, 6, 16—19.
- ¹² Erau mai multe orașe cu numele de Seleucia; aici este vorba de Seleucia din Siria.
- ¹³ Asinius Quadratus a scris în grecește o istorie romană, care îmbrățișa un spațiu de 1 000 de ani. A compus, de asemenea, o istorie a partilor și a războaielor cu partii.
- ¹⁴ Apolaustus = de care te poți bucura, de la gr. *apolauein* = a se bucura, a petrece.
- ¹⁵ Histrioni, mimi, actori comici.
- ¹⁶ Altinum, oraș în Italia de Nord, aproape de Veneția de azi.
- ¹⁷ În anul 169.
- ¹⁸ Din 161 și până în 169, când a murit, Verus a fost cointerpret, cu Marcus (8 ani și nu 11, cum spune biografii), care i-a oferit acest loc alături de el.

AVIDIUS CASSIUS

- ¹ Tatăl lui Avidius Cassius s-a numit nu Severus, ci Heliodorus; vezi Cassius Dio, care spune că Avidius Cassius, sirian de origine, era fiul unui retor cu numele de Heliodorus, ajuns mai târziu guvernator al Egiptului. (Vezi și mai departe nota 14).
- ² Din conținutul scrisorii reiese că este adresată lui Marcus Aurelius.
- ³ Suetonius, Domitianus, XX.
- ⁴ Sergius Catilina, cunoscutul conspirator din timpul consulatului lui Cicero (63 î.e.n.).
- ⁵ Lat. *dialogista* (gr. *dialogistes*) = exersat în arta discuției, logician, dialectician, cuvânt folosit în dispreț, deși Cassius Dio spune că Avidius Cassius n-a întrebunțat niciodată vreun cuvânt contrar respectului datorat lui Marcus Aurelius.

- ⁶ Vezi Lucanus: „A meritat să fie temut, fiindcă nu s-a temut“. Lucanus, poet latin, nepot al lui Seneca filozoful, și-a găsit moartea în conspirația pusă la cale împotriva împăratului Nero. A rămas de la el poema *Pharsalia*, o povestire în versuri a războiului civil dintre Caesar și Pompeius.
- ⁷ Aemilius Parthenianus, istoric citat doar aici și necunoscut din alte opere; probabil nume fictiv.
- ⁸ Orașelul Daphnis (Daphne) de lângă Antiochia Syriei, cu o poziție pitorească și cu vile frumoase, era totodată centru de petrecere și depravare morală.
- ⁹ Caesonius Vectilianus, aceeași observație ca la nota 7.
- ¹⁰ Prin energia și virtuțile sale, Avidius Cassius este asemănat cu Caius Cassius, unul dintre asasinii lui Caesar.
- ¹¹ Poetul Quintus Ennius (240—169 î.e.n.), socotit prin epopeea sa *Annales* părintele poeziei latine.
- ¹² Grecizați (*graecanici* = de modă grecească, trăind ca grecii) cuvânt folosit în sens peiorativ, pentru a pune în contrast cu virtuțile cerute unui adevărat ostaș viața de moleșire și decadență în care se complăceau soldații în Orient.
- ¹³ Vezi nota 50, la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*.
- ¹⁴ Vezi Cassius Dio (LXXI, 22): „Cassius era originar din Cyr, oraș în Syria, om de o rară virtute și dotat cu toate calitățile pe care și le poate dori un împărat. Nu-i lipsea decât neamul nobil, fiindcă era fiul lui Heliodor, care a ajuns prin profesiunea de retor la prefectura Egiptului. El a făcut, desigur, o mare greșală când a voit să uzurpe autoritatea suverană, dar a fost angajat la aceasta de Faustina. Ea era fiica lui Antoninus Pius și soția lui Marcus Antoninus Philosophus. Văzînd că împăratul, soțul ei, era cu sănătatea șubredă, iar Commodus era tînăr și incapabil, ea s-a temut să nu cadă tronul imperial în mîinile altcuiva, care s-o reducă la o condiție inferioară, și a sfătuit pe Cassius să se pregătească în secret s-o ia în căsătorie și să ajungă stăpînul imperiului, în caz că lui Antoninus i se întimplă vreo nenorocire fatală...“ Mai departe, Cassius

Dio arată cum s-a răspândit știrea despre moartea lui Marcus și cum Avidius Cassius, primind puterea imperială de la trupe, n-a mai dat înapoi când a auzit că știrea e falsă.

- ¹⁵ Numele adevărat nu este Druentianus, ci Dryantianus; vezi nota 67, la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*.
- ¹⁶ Nu este vorba de Verus, care murise în 169, ci despre un alt Verus (Martius Verus) guvernator al Cappadociei; acesta a anunțat cel dintâi pe împărat despre răscoala lui Cassius, care a avut loc în 175.
- ¹⁷ În orașul Alba (vechiul Alba Longa din Latium), familia imperială avea un palat de odihnă.
- ¹⁸ Scrisorile din care reiese că Faustina n-a fost implicată în răscoala lui Avidius Cassius, ca mai toate documentele citate de biograf, în legătură cu viața lui Commodus, sînt false.
- ¹⁹ Despre acest Celsus nu se cunosc alte date; era probabil un răzvrătit din timpul lui Antoninus Pius.
- ²⁰ Vezi nota 49 la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*.
- ²¹ În orașul Formiae (azi Mola di Gaeta) din Latium și în alte orașe (v. nota 17) familia imperială avea un palat de odihnă.
- ²² Fadilla, una dintre fiicele mai mici ale împăratului Marcus Aurelius.
- ²³ Citat din Horațius, *Ode*, I, 17.
- ²⁴ Pompelianus, ginerele lui Marcus Aurelius, care de aceea îl numește „al nostru“.
- ²⁵ Din *Istoria Augustă* înțelegem mai bine decît din alte scrieri latine obiceiul aclamațiilor și formulele lor. Acestea nu erau simple izbucniri spontane, ci lozinci politice, pregătute din timp și învățate pentru a fi rostite în cor cu o anumită modulație a vocii, ceea ce l-a făcut pe Plinius cel Tânăr să le dea numele de *cantica*. Ele erau consemnate cu grijă în jurnalul actelor publice.

COMMODOUS ANTONINUS

- ¹ Commodus Antoninus s-a născut la 31 august 161, pe cînd erau consuli Marcus Aurelius și Lucius Verus, acesta din urmă fiindu-i unchi, ca frate adoptiv al lui Marcus.
- ² Bunicul după mamă al lui Commodus a fost Antoninus Pius.
- ³ Vorbind despre caracterul rău al lui Commodus, Cassius Dio și Herodianus îl explică prin influențele negative căpătate de la mediul corupt și de la curtenii lingușitori, pe cînd biograful îl prezintă aci ca fiind de la început înclinat spre vicii, fără ca educația primită să-l fi putut schimba.
- ⁴ Centumcellae (azi Civita Vecchia) oraș pe litoral în Etruria; aici se găsea o vilă imperială, unde adesea venea familia împăratului pentru distracție și petreceri.
- ⁵ Fratele său Verus (numele întreg M. Annius Verus), al treilea fiu al Faustinei, a murit la vîrsta de 17 ani.
- ⁶ Cuvîntul *tressoli* (în text lacună: Inter + tressolos) nu se găsește în nici un dicționar; probabil *tres solos*, cum se găsește în unele texte, pentru a indica un rang în rîndul tineretului (unul dintre cei trei principii ai tineretului).
- ⁷ 15 iulie 176.
- ⁸ 27 noiembrie 176.
- ⁹ Nici aici, nici în Cassius Dio nu se vorbește despre începutul domniei lui Commodus; Herodianus, în schimb, dă suficiente detalii în această privință.
- ¹⁰ Cassius Dio povestește foarte pe scurt și cu unele obscurități de sens despre această conspirație (LXXII, 4): „Pe cînd Commodus intra în teatru, Claudius Pompeianus a încercat să-l ucidă și, într-un loc strîmt, a întins spre el un pumnal spunînd: «Iată ce-ți trimite Senatul!» Acest Pompeianus se logodise cu fiica Lucillei și avea legături apropiate și cu una și cu cealaltă, ajungînd pe această cale

În relații de familie cu Commodus, încît participa la toate petrecerile acestuia. Lucilla, care nu era mai puțin descumpănită în moravuri decît fratele ei Commodus, își disprețuia soțul, pe Pompeianus, și de aceea a sfătuit pe cel pomenit mai sus să conspire împotriva împăratului, cauzîndu-i și lui și sieși pieirea, cînd conspirația a fost descoperită¹⁴. Evenimentul îl povestește mai pe larg Herodianus (I, cap. VIII), care ne face să înțelegem mai bine mobilul conspirației puse la cale de Lucilla. Anume aceasta, nemulțumită de situația inferioară în care se găsea față de cumnata sa Crispina, care era împărăteasă, pe cînd ea, fiică de împărat, era soția unui senator bătrîn și de origine modestă, a pus la cale asasinarea fratelui ei pentru a ajuta să vină pe tron un tînăr patrician bogat Quadratus, cu care ea ar fi urmat să se căsătorească, fiindcă nu-și iubea soțul, cu care o căsătorise Marcus Aurelius după moartea primului ei soț L. Verus. Pentru a asasina pe Commodus a recurs la concursul lui Claudius Pompeianus (omonim al soțului ei și pe care Herodianus îl numește Quintilianus) cu care-și logodise fiica, acesta putînd, datorită relațiilor intime în care se găsea cu familia imperială, să ajungă pînă la Commodus. Claudius Pompeianus, soțul Lucillei, a fost devotat lui Commodus și de aceea, între altele omoruri ale împăratului, el cu puținii alții a fost cruțat.

- ¹⁴ Vezi nota 40 la *Viața lui Hadrianus*.
- ¹⁵ Cassius Dio povestește pe larg cum a scăpat Sextus de urmărirea lui Commodus.
- ¹⁶ Vezi Cassius Dio (LXXII, 4) despre soarta Crispinei Augusta, soția lui Commodus.
- ¹⁷ Cassius Dio nu arată în culori chiar atît de defavorabile caracterul lui Perennis; despre acesta și despre Cleander dau mai multe amănunte Cassius Dio și Herodianus.
- ¹⁸ Această concubină l-a împins pe Commodus și la crime, luînd apoi ea însăși parte la conspirația împotriva lui. Din dragoste pentru ea, Commodus a luat și numele de Amazonius, cum se va vedea mai departe.

- ¹⁶ Cassius Dio expune pe larg diferitele acte de cruzime și ucidere săvârșite de Commodus.
- ¹⁷ Bellona, zeița războiului, sora și însoțitoarea zeului Marte; numele acesta a căpătat întrebuințări figurate: cîmpul Bellonei — cîmpul de luptă, furiile Bellonei — furia luptei etc.
- ¹⁸ Anubis, divinitate egipteană, reprezentată cu corp omenesc și cu cap de șacal.
- ¹⁹ Cultul zeului asiatic Mithras, divinitate persană, a fost adus în Italia la 64 î.e.n. și în timpul imperiului avea un ritual și dogme asemănătoare religiei creștine. Autorul greșește cînd afirmă că misterele lui Mithras inspirau groază; uciderea unui om în cadrul acestor mistere a fost una dintre extravaganțele lui Commodus.
- ²⁰ Istoricul Suetonius, cunoscut prin *Viețile Cezarilor*. Vezi nota 39 la *Viața lui Hadrianus*.
- ²¹ Vezi Cassius Dio (LXXII, 25): „A inventat un nou mod de a socoti lunile și de a le numi cu 12 dintre numele lui, astfel: Amazonianul, Invincibilul, Fericitul, Piosul, Lucius, Aelius, Aurelius, Commodus, Augustus, Hercule, Romanul, Învingătorul. Deși pe celelalte nume le-a mai schimbat, pe cel de Amazonianul și Învingătorul le-a păstrat mereu. Ca și cum ar fi depășit pe toți oamenii prin înzestrările sale, atîta aroganță și vanitate avea. Cînd scria senatului, începea astfel: „Împăratul Caesar Lucius Aelius Aurelius Commodus Augustus Pius Felix Sarmaticus Germanicus, Marele Britanic, Pacificatorul Universului, Invincibilul, Romanul, Hercule, Marele pontifice, de 18 ori tribun, de 8 ori imperator, de 7 ori consul, părintele patriei, către consuli, pretori, tribuni și senatul comodian, sănătate!“ Dintre aceste titluri ale lui Commodus, unele sînt adaosuri tîrzii, care nu se găsesc în inscripții.
- ²² Despre extravaganțele lui Commodus ca gladiator și despre conduita poporului față de pasiunea împăratului pentru spectacole se găsesc amănunte interesante la Cassius Dio și Herodianus.
- ²³ La 12 octombrie 166.

- ²⁴ În anul 172.
- ²⁵ În anul 175.
- ²⁶ 23 decembrie 176.
- ²⁷ În anul 178.
- ²⁸ În anul 180.
- ²⁹ În anul 188.
- ³⁰ Vezi Cassius Dio (LXXII, 10) care arată că, după suprimarea lui Perennis, Commodus își petrecea timpul ucizînd animale și oameni: „Fără a vorbi de execuțiile ce aveau loc pe ascuns în palat, el a ucis în public mulți oameni și multe animale. Astfel, a achitat singur, cu mîinile lui, într-o singură zi, 5 hipopotami, în alte 2 zile doi elefanți, un rinocer și o girafă...” (vezi și LXXII, 10).
- ³¹ Despre războaiele care au avut loc pe vremea lui Commodus, despre victoriile generalilor și despre felul în care s-a purtat cu aceștia Commodus, vezi Cassius Dio, LXXII, 8 și următoarele.
- ³² Cassius Dio, LXXII, 22, după ce arată că, între alte extravagante, Commodus a înlocuit capul statuei colosale, (ridicată de Nero și dedicată de Hadrianus soarelui), cu alt cap, reprezentînd pe al său (vezi mai departe cap. 17), i-a pus colosului în mîină o măciucă și alături un leu de aramă ca să semene cu Hercule, iar pe soclu i-a gravat această inscripție: „Primul luptător dintre *secutores*, care, deși stîngacl, a învins singur cam 12 000 de oameni”. Se numea *secutor* (următor) gladiatorul care urma să lupte cu alt gladiator victorios. Dacă *secutor* lupta cu cel ce învinsese pe alt gladiator însemnează că, primind de 620 ori numele de *secutor* (învîngător al învîngătorilor), Commodus putea să numere 12 000 de oameni învînși, sau măcar 1 000, cum este arătat în cap. 13.
- ³³ Între aceste semne de rău augur din timpul domniei lui Commodus, Cassius Dio și Herodianus citează, cu amănunte, o clumă pustitoare la Roma și în Italia, o foamete ce i-a urmat și un incendiu în care au ars cele mai frumoase cartiere ale Romei.

- ³⁴ Un mare număr de dezertori organizați și conduși în 186 de unul dintre ei numit Maternus (v. Herodian I, 16) au atacat satele și orașele din Gallia, trecînd în Spania; ei au fost nimiciți sau împrăștiați de Pescennius Niger și de împăratul Severus, despre care va fi vorba mai departe. Răscoala dezertorilor (*bellum desertorum*) nu este însă un simplu act de dezordine militară, ci una dintre formele de luptă revoluționară a maselor asuprite. Vezi A. Dmitriev: *Mișcarea „Latrones” — o formă a luptei de clasă în imperiul roman*, în „Analele româno-sovietice”, Nr. 1 din 1953 și N. N. Belova: *Mișcările sociale din Gallia în secolele I și II*, în „Analele româno-sovietice” nr. 2 din 1953.
- ³⁵ Se numea poarta Libitina, aceea prin care erau scoși morții afară din oraș, ca și cea prin care erau scoși din circ gladiatorii uciși. Libitia era un alt nume al Proserpinei, zeița înmormîntărilor, care aducea moartea cui vrea ea (*ad libitum* — după plac).
- ³⁶ Atletul Narcissus; vezi Herodianus a I, 18. Moartea lui Commodus este arătată pe larg, în chip asemănător de către Cassius Dio, dar cu unele deosebiri de către Herodianus.
- ³⁷ Această statuie colosală, înaltă de peste 30 m., reprezentînd pe Nero care și-o ridicase în cinstea sa, a fost dedicată lui Helios, zeul soarelui, de către Hadrianus (vezi *Viața lui Hadrianus*, 19) care i-a înlocuit capul lui Nero cu capul lui Helios. Commodus deci a schimbat nu capul lui Nero, ci pe al soarelui cu capul său, precum arată și Herodianus. Reprezentînd soarele, statuia aceasta era venerată de către romani, ceea ce nu ar fi fost cu puțință, dacă ar fi avut pe vremea lui Commodus tot capul lui Nero.
- ³⁸ Este vorba despre Pertinax (vezi biografia următoare), căruia senatul îi adresează aclamațiile și pe care îl salută ca împărat după moartea lui Commodus.
- ³⁹ Speratus, unul dintre numele pe care și le luase Commodus ca gladiator.

- ⁴⁰ Commodus a domnit 13 ani, cum arată Herodianus sau, mai exact, 12 ani, 9 luni și 14 zile, și a trăit 31 ani și 4 luni, cum arată Cassius Dio, adică născut la 31 august 161 (vezi nota 1) și a domnit de la 180 pînă în noaptea anului nou, 193, cînd a fost asasinat.

HELVIUS PERTINAX

- ¹ Edițiile mai vechi arată că Pertinax era fiu de cărbunar; critica de text la ediția Teubner, cu argumente convingătoare, consideră corecte manuscrisele care-l arată pe Pertinax ca fiu al unui comerciant de lînă: *lanariae* și nu *lignariae negotiationis*.
- ² Pertinax în latinește însemnează perseverent, dîrz, încăpăținat.
- ³ Vezi nota 46, la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*.
- ⁴ Sulpicius Apollinaris, profesor, contemporan cu Marcus Aurelius, autor de lucrări care s-au pierdut; este menționat și de Aulus Gellius, care în *Noaptele atice* (IV, 17 10) îl numește „cunoscător distins în ale literaturii”. Sub împăratul Antoninus Pius (numit aici Titus Aurelius), Pertinax a fost comandantul unei cohorte auxiliare în Syria.
- ⁵ Lollianus Avitus a fost consul pe timpul lui Antoninus Pius.
- ⁶ Neavînd autorizația de călătorie necesară, n-a putut beneficia de transportul cu trăsura sau cu cali publice.
- ⁷ Intendența aprovizionării se dădea pentru toate orașele și târgurile prin care trecea una dintre marile căi de comunicație.
- ⁸ Flota de la Rin (*classis Germanica*). Unele dintre legiunile romane își aveau numele de la regiunile în care luptaseră sau de unde fuseseră recrutate: Macedonia, Gallica, Cyrenaica, Hispania. La fel era situația și cu unitățile de marină: *classis augusta Alexandrina*, *classis Pontica*, *classis*

Britannica, sau cele fluviale: classis Germanica (flotă de pe Rin) classis Pannonica, classis Mocsica (unitățile navale de pe Dunăre) etc.

⁹ Mai multe legiuni purtau numele de prima, dar se distingueau unele de altele prin numele întreg: Legio I Adiutrix, Legio I Germanica, Legio I Italica, Legio I Macriana, Legio I Minervia, Legio I Parthica.

¹⁰ Raetia, provincie la nordul Italiei, între Elveția la vest și Noricum la est, era mărginită la nord de fluviul Dunărea și străbătută de munții Alpi, numiți în acea regiune Alpii retici; a fost cucerită și transformată în provincie romană la 15 î.e.n. de către Tiberius și Drusus. Noricum, între Raetia la vest și Pannonia la est, avînd Dunărea la nord și Illyricum la sud, străbătută de munții Alpii nordici, bogăți în zăcăminte feroase; a fost cucerită, de asemenea, de romani în timpul domniei lui Augustus. Ambele provincii, Raetia și Noricum se întindeau în cea mai mare parte pe actualul teritoriu al Austriei.

¹¹ A fost consul suffectus în 175 și a exercitat acest mandat în absență; vezi cap. 3 (Consul suffectus, vezi nota 15, la *Viața lui Aelius*).

¹² Prefecții pretoriului se numeau din rîndul cavalerilor, iar nu din al senatorilor; Alexander Severus a înlăturat această restricție, pentru a nu fi judecat un senator de cineva care nu făcea parte din acest ordin.

¹³ Prăvălie de postav, și nu de cărbuni; vezi nota 1. Ediția Teubner adoptă lecțiunea tabernam coactiliariam (prăvălie de postav) și nu coactilitiam, sau coactilicium, ca alte ediții.

¹⁴ Zeița cartagineză Tanit a căpătat la romani numele Caelestis (fiindcă personifica cerul) și, asemenea lui Apollo la greci, dădea oracole prin gura unei preotese. Herodianus spune că această zeiță era numită la Libieni Urania, iar fenicienii Astroarhe și închipuia luna. La cartaginezi era reprezentată stînd pe un leu, în mîna dreaptă cu un trăsnet și în cea stîngă cu o lance.

¹⁵ În anul 192.

- ¹⁶ Biograful, care este mai reținut în relevarea meritelor lui Pertinax și-i găsește și slăbiciuni, vrea să spună că acesta n-a fost total străin de asasinarea lui Commodus; totuși, din relatările lui Cassius Dio și Herodianus relese că Pertinax n-a avut nici un amestec în acest asasinat, de care a luat cunoștință după ce se comisese.
- ¹⁷ Mai corect, calendele lui ianuarie, întrucât Commodus a fost ucis în ajunul calendelor și, în noaptea următoare, după miezul nopții, adică la 1 ianuarie 193, Pertinax a fost numit împărat; evenimentele legate de venirea lui Pertinax pe tronul imperial sînt expuse amănunțit de Cassius Dio și mai ales de Herodianus.
- ¹⁸ Q. Sostius Falco, pe care Commodus voise să-l omoare; vezi și Cassius Dio (LXXII, 22) care-l prezintă ca pe un personaj cu mare influență prin bogățiile pe care le avea.
- ¹⁹ Dreptul la a patra propunere, vezi nota 21 la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus*.
- ²⁰ Vectiliana, o casă pe colina Caelius în Roma, servind în primul rînd de cazarmă pentru garda imperială.
- ²¹ 12 ianuarie 193.
- ²² Crima de lezarea majestății (*crimen lesae maiestatis*), de care în timpul republicii erau acuzați și condamnați dușmanii poporului, s-a extins încetul cu încetul, considerîndu-se vinovat de această crimă oricine manifesta o atitudine dușmănoasă față de conducătorii politici, socotiți ca reprezentanți ai poporului. În timpul imperiului erau acuzați de lezarea majestății toți cei ce manifestau, într-o formă sau alta lipsită de respect față de persoana împăratului. Pedepsa pentru crima de lez-majestate era de obicei moartea și ea aducea și urmașilor grave prejudicii.
- ²³ Numele întreg, Q. Hedius Rufus Lollianus Gentianus; vezi critica de text ed. Teubner.
- ²⁴ Vase bardaice, vase originare din ținutul bardeilor, populație în Illyria.
- ²⁵ Mici obiecte obscene, vase în forme obscene, sau pe care erau gravate ori desenate figuri obscene.

- ²⁶ Valea Sabatia, ținut și port în nordul Italiei, în provincia maritimă Liguria.
- ²⁷ Scufundaci agrar (*agrarius mergus*), o izbutită îmbinare de cuvinte, pentru a caracteriza lăcomia lui Pertinax de a-și întinde posesiunile agricole; *mergus* — scufundaci, pasăre foarte lacomă, care se scufundă în apă în urmărirea prăzii.
- ²⁸ Textul are în această parte mai multe lacune.
- ²⁹ După Cassius Dio (LXXIII, 9), două sute: Zonara (istoric grec din secolul al XII-lea) este de acord cu Cassius.
- ³⁰ Ateneu (Athenaeum), templu dedicat Minervei (gr. Athena), loc unde se adunau poeții și oratorii. Atheneul din Roma fusese construit de Hadrianus. Sensul de astăzi nu s-a depărtat, precum se vede, de cel vechi.
- ³¹ Pentru această cuvântare, vezi Herodian II, 5.
- ³² Tungri, populație și oraș în Gallia Belgică.
- ³³ Ziua de aniversare a întemeierii Romei era 21 aprilie, când începeau sărbătorile Paliliilor, zi pe care Pertinax nu a mai apucat-o, căci a fost ucis la 28 martie 193. Paliliile erau sărbători în cinstea zeiței Pales, ocrotitoarea pășunilor și a păstorilor.
- ³⁴ Vezi Herodianus II, 4: „N-a voit niciodată ca fiul lui, care avea 12 ani, să locuiască în palat, ci l-a lăsat în casa părintească; acesta mergea, ca mai înainte, la școală cu colegii, fără distincție și fără suită. El făcea toate exercițiile obișnuite și nu se cunoștea prin nici un fel de fast sau de ostentație că e fiul împăratului“ Cassius Dio vorbește de asemenea elogios despre modestia lui Pertinax, care a respins titlurile imperiale acordate fiului și soției: „N-a voit să acorde numele de Augusta soției sale, de frică să nu păteze acest nume prin nedemnitățile ei, și nici pe cel de Caesar fiului său, de teamă să nu-l angajeze de la o vîrstă fragedă la un legămînt, sau să-i corupă spiritul prin speranța de a se urca într-o zi pe tron“. (LXXIII, 7).
- ³⁵ *Cherestos* — generos; *logos* — cuvînt.

- ³⁶ Plinius cel Bătrîn în *Historia naturalis* (XXVIII, 5), arată că întunecarea pupilei este un semn de apropiere a morții. Atît timp cît te vezi în ochii unui bolnav, spune el, adică atît timp cît pupila reflectă imaginea celui ce privește, omul nu moare.
- ³⁷ Cassius Dio (XXIII, 10): „Astfel a murit Pertinax, pentru că a căutat să reformeze totul în puțin timp; cu toată marea sa experiență în afaceri, el nu înțelesese că e imposibil să corectezi deodată numeroase abuzuri, fără să te expui primejdiei, și că rînduiala statului, mai mult decît a oricărui lucru, cere timp și prudență”.
- ³⁸ Dacă s-a născut la 1 august 126 și a murit la 28 martie 193, însemnează că n-a trăit numai 60 ani, cum arată biograful; este mai exact ceea ce spune Cassius Dio (LXXIII, 10): „A trăit 67 de ani fără 4 luni și 3 zile și a domnit 87 de zile”.

DIDIUS IULIANUS

- ¹ Insubri (Insubres) populație din Gallia Cisalpină, a cărei capitală era Mediolanum, azi Milano); Adrumetum (Hadrumetum), colonie de origine punică în Africa, în ținutul Byzacium.
- ² În anul 175? (ed. Teubner).
- ³ Tot cu semn de întrebare indică ed. Teubner anul 175, ca an de consulat al lui D. Iulianus cu Pertinax.
- ⁴ Deși biograful nu-l prezintă pe Didius Iulianus în culori chiar atît de defavorabile, Cassius Dio și Herodianus au altă părere despre urmașul lui Pertinax la domnie. Cassius Dio, contemporan evenimentelor și cunoscînd ca senator pe toți cei ce rîvneau domnia după asasinarea lui Pertinax, povestește cu indignare cum scaunul imperial ajunsese la mezat și era ocupat nu de cel mai capabil, ci de cel ce da mai mulți bani. Despre Iulianus scrie (LXXIII, 11): „Didius Iulianus, om bogat, care-și risipea banii cu o dărnicie egală cu entuziasmul cu care îi strînsese și care de altfel nu se

gîndea decît la noi întreprinderi, pentru motivul că fusese exilat de Commodus la Mediolanum, oraşul său de naştere, acest Iulianus n-a apucat să audă bine de atentatul săvîrşit de soldaţi împotriva lui Pertinax, că s-a şi dus la ei şi le-a cerut să-l numească succesorul lui Pertinax. Niciodată Roma n-a văzut ceva mai infam şi mai nedemn de ea. Puterea suverană a fost scoasă la licitaţie de cei ce-şi înmuiaseră mîinile în sîngele suveranului lor, licitaţia ridicată la preţ de Sulpicianus, care era în tabără, şi de Iulianus, care era afară... „Mai departe se arată cum Iulianus a fost proclamat împărat pentru că a dat mai mult şi cum a fost întîmpinat de popor cu ostilitate îndîrjită, soldaţii fiind nevoiţi să-l apere şi pe el şi să se apere şi pe ei înşişi de furia mulţimilor care regretau moartea lui Pertinax. Vezi şi Herodianus (II. 6): „Soldaţii văzînd că poporul se calmase şi că nu se mai gîndea să răzbunc moartea lui Pertinax... urcară pe ziduri pe cei ce aveau voce mai puternică şi-i puseră să strige că împărăţia e de vînzare pentru cel ce oferă mai mult, că ei o vor da-o cui le va da bani mai mulţi şi-l vor conduce cu gardă sigură la palat... Fu anunţat Iulianus de declaraţia soldaţilor pe cînd lua masa şi petrecea ca de obicei. El fusese consul şi trecea ca un om cu avuţii imense...” Mai departe, arată, de asemenea, cum Iulianus a luat domnia contralicitînd printr-o sumă mai mare pe Sulpicianus, fost consul, pretorul oraşului şi socrul lui Pertinax.

- ⁵ Herodian spune că dimpotrivă soţia şi fiica au sfătuit pe Iulianus să cumpere domnia pusă la mezat de gărzile pretoriene.
- ⁶ Nu se ştie pe temeiul căror documente prezintă biograful pe Didius Iulianus ca pe un om cumpătat, cînd atît Cassius Dio, cît şi Herodian îl arată dimpotrivă, ca pe un om obişnuit să trăiască în lux şi îndestulare.
- ⁷ Despre Didius Iulianus ca împărat, vezi Cassius Dio (LXXIII, 14): „Iulianus a păstrat domnia prin mijloace nedemne, prin linguşiri josnice, prin care căuta să cîştige afecţiunea senatorilor şi a oamenilor de vază, promiţînd unora, dînd

altora, și purtându-se curtenitor cu toată lumea. El asista adesea la jocuri și la distracții de teatru, dând mese și neuitând nimic din ceea ce putea să ne câștige afecțiunea. Dar toate acestea nu au împiedicat ca felul său curtenitor să ne fie suspect". Cassius Dio era senator și-l putea cunoaște îndeaproape pe Iulianus. Vezi și Excerpta palatina: „Iulianus, care a ocupat domnia după moartea lui Pertinax, flata pe toată lumea. Senatul decernându-i o statuie de aur, el a refuzat-o spunând: «Dați-mi una de aramă, pentru ca să rămână; căci văd că statuile de aur și de argint, ridicate împăraților care m-au precedat, au fost răsturnate, pe când cele de aramă sînt încă în picioare!» cuvinte negîndite suficient, căci virtutea este aceea care păstrează amintirea suveranilor; arama care i s-a dat a fost răsturnată, cînd a fost el însuși răsturnat".

- ⁸ Este aici o eroare datorită biografului, sau reproducerilor ulterioare ale textului, căci dimpotrivă Pescennius Niger era în Syria și Septimius Severus în Illyricum, cînd au început răscoala împotriva lui Iulianus: vezi Teubner și alte ediții.
- ⁹ Între diferitele fapte memorabile citate de Valerius Maximus, există și unul asemănător celui de aici: sub conducerea lui Archelaos, soldații egipteni, obișnuiți cu trîndăvia din timpul regilor anteriori, puși să lucreze la niște fortificații, au refuzat, spunînd că acestea se cade să se facă de oameni plătiți (IX, 1, 6).
- ¹⁰ Cassius Dio și Herodian nu vorbesc despre gîndul lui D. Iulianus de a ucide pe senatori.
- ¹¹ Vezi Cassius Dio (LXXIII, 16), „Iulian făcu să moară mulți copii pentru a exersa asupra lor arta magiei, încredințat că, dacă va putea descoperi prin intermediul acesteia alte nenorociri de care era amenințat, va putea să le și evite". Precum vedem și în epoda a V-a a lui Horatius erau vrăjitoare care ucideau copii, în numele artei lor. Printr-o lege, Hadrianus a interzis sacrificiile umane. De altfel, sacrificiile umane puse pe seama lui Didius Iulianus trebuie privite ca născocire.

- ¹² Cum s-a văzut și din biografiile anterioare, Claudius Pompeianus era căsătorit cu Lucilla, fiica lui Marcus Aurelius.
- ¹³ Despre evenimentele legate de căderea și uciderea lui D. Iulianus, Cassius Dio spune, (LXXIII, 14): „Iată schimbările care se pregăteau în provincii, în timp ce Roma era în starea în care ajunsese prin proclamarea acestui nou împărat: trei generali vestiți, care comandau în provincii diferite trei armate compuse atât din romani, cât și din streini, porniră în același timp să uzurpe autoritatea suverană. Unul se numea Severus, celălalt Pescennius Niger și celălalt Albinus. Primul era în Pannonia, al doilea în Syria și al treilea în Britannia...“ Mai departe, Cassius Dio arată cum a procedat fiecare dintre aceștia, ce măsuri de apărare a luat D. Iulianus în fața acestei situații — măsuri nepotrivite și nechibzuite, care lui Cassius Dio îi provocau râsul — și cum, pînă la urmă, cu toate încercările de a-l asasina pe Severus, sau de a-l cîștiga, făcîndu-l asociat la domnie, Iulianus a fost asasinat de oamenii lui Severus. Herodian, de asemenea, arată cum Iulianus nu putuse da pretorienilor cât le promisese și cum, pe de altă parte, cei trei arătați mai înainte s-au gîndit fiecare să ocupe domnia. Pescenius Niger a fost proclamat împărat de armatele din Syria, dar în loc să vină la Roma, a început să petreacă și să dea jocuri populației din Antiochia, în timp ce Severus, mai întreprinzător, a pornit de îndată din Illyria cu armată numeroasă și, înainte de a intra în Roma, senatul, în fața slăbiciunii lui Iulianus ale cărui măsuri de a preîntîmpina forțele lui Severus erau neputincioase, l-a părăsit pe acesta și a trecut de partea lui Severus. „Consulii, — spune Herodian (II, 12), — convocară senatul. În timp ce ei deliberau, Iulianus, rămas în palatul său, se lamenta și cerea să i se lase măcar viața, că e gata să se detroneze singur și să dea lui Severus puterea. Senatorii văzîndu-l așa de înspăimîntat și fiind anunțat că garda l-a părăsit, i-au decretat moartea și l-au declarat pe Severus împărat. Ei trimiseră o delegație de senatori și de oameni cu mai multă autoritate pentru a-i încredința cu mîinile lor toate titlurile și onorurile de împărat. Au tri-

mis în același timp un tribun să ucidă pe Iulianus. Tribunul găsi pe lașul și nefericitul bătrîn plîngîndu-și nenorocirea pe care el singur și-o atrăsese, cumpărînd acest loc primejdios; nimeni nu se crezu dator să-l apere și ofițerul execută ordinul“.

- ¹⁴ În cap. 3, soția lui D. Iulianus este numită Mallia Scantilla, iar aici Manlia Scantilla; ediția Teubner nu dă atenție alternanței Mallia-Manlia.
- ¹⁵ Biograful greșește cînd afirmă că D. Iulianus a trăit 56 de ani; sînt socotite mai exacte datele arătate de Cassius Dio care spune că D. Iulianus a trăit 60 de ani, 4 luni și 4 zile și că n-a domnit decît 66 de zile (LXXIII, 14). Dacă Iulianus a domnit de la 28 martie pînă la 11 iulie 193 însemnează că biograful, de asemenea, greșește cînd afirmă că Severus a urmat la domnie după Iulianus la idelle lui august; în realitate, acesta fusese proclamat de armată înainte de uciderea lui Iulianus, adică la începutul lunii mai, ceea ce concordă mai bine chiar cu datele arătate de biograf.

SEVERUS

- ¹ Leptis, numele a două orașe pe coasta Africii de Nord: Leptis Magna, între cele două Syrte (astăzi Libida în Trypolitania) și Leptis Minor, colonie feniciană între Hadrumetum și Thapsus, patria lui Septimius Severus (azi Lempta în Tunisia).
- ² Numele întreg în inscripții este P. Septimius Geta.
- ³ Prin constituția antonina, dată de Caracalla în 212, dreptul de cetățenie a fost extins — cu unele restricții — asupra tuturor cetățenilor liberi ai Imperiului roman.
- ⁴ 8 aprilie 146; după Cassius Dio, Severus s-a născut la 11 aprilie.
- ⁵ Pallium, manta de modă grecească, spre deosebire de togă, care era îmbrăcăminte romană.
- ⁶ Didius Iulianus, viitorul său rival: vezi biografia acestuia.
- ⁷ Deși *quaestura* era una dintre magistraturile minore (*magistratus minores*), candidatul la această magistratură tre-

buia să facă parte din tagma senatorială și în general n-o putea obține înainte de 25 de ani. Denumirea de *quaestor* indica funcții destul de variate. Astfel, cvestorii din Roma (*quaestores urbani*) au fost la început *quaestores parricidii*, judecători de instrucție pentru crimele de paricid și *quaestores aerarii*, magistrați avînd în răspunderea lor finanțele și arhivele statului. În secolele următoare ale republicii, atribuțiile judiciare li s-au limitat treptat, rămînînd pînă la urmă numai cu cele legate de tezaurul public (*aerarium*). În provincii, *quaestores provinciales* însoțeau pe proconsuli și propretori, cu misiunea de a administra finanțele provinciei și de a ține chiar locul guvernatorilor pe timpul absenței acestora. Se întîlnesc și alte categorii de cvestori: *quaestores militares*, cu sarcina administrației și intendenței armatei, cvestorul fiind ajutor de comandant și înlocuitorul acestuia cînd cerea necesitatea; *quaestores classici*, administratorii financiari ai flotei; *quaestores consulum* — asistenții consulilor; *quaestores caesaris, principis, candidati*, însoțitori ai împăratului, cu sarcina de a citi în senat decrete și alte acte în numele împăratului. Se întîlnesc de asemenea *quaestores* în municipii, cu sarcina de a administra finanțele municipiului, *quaestores* care administrau fondurile de ajutorare a tinerilor, *quaestores* pentru diferite corporații și colegii etc.

- ⁸ Baetica, vezi nota 4, la *Viața lui Hadrianus*. Se pare că nu după cvestură, ci tot în calitate de cvestor, ținînd loc de guvernator (*quaestor pro praetore*), a fost în Baetica, de unde a trecut în Sardinia în anul 172.
- ⁹ Proconsul în Africa a fost în 173 sau 174.
- ¹⁰ În 174 sau 175 a fost designat de împărat tribun al poporului; numele primei soții a fost Paccia Marciana, cum arată inscripțiile, și nu Marcia.
- ¹¹ În Spania, Severus a fost judecător (*legatus iuridicus*) sau comandant de legiune în 179.
- ¹² Legiunea a IV-a scitică se găsea în Syria, cum arată Cassius Dio, și nu în Massilia (Marsilia de azi) cum este arătat aici.

- ¹³ Sub domnia lui Commodus, Severus a fost ținut la distanță, cât timp a durat prefectura lui Perennis, dar în 187—188 a intrat în favoarea împăratului și a fost numit guvernator al provinciei Gallia Lugdunensis, regiune în centrul căreia se găsea Lugdunum, orașul Lyon de astăzi.
- ¹⁴ Iulia Domna, a doua soție a lui Severus, născută la Emesa, în Syria, era fiica lui Iulianus Bassianus, mare preot al zeului Baal. Femeie foarte ambițioasă, a încurajat pe Severus în toate acțiunile pe care acesta le-a întreprins pentru învingerea rivalilor la domnie, ca și în expedițiile războinice. Severus a încărcat-o cu toate onorurile și pe inscripții este salutată cu numele de Pia, Felix, Augusta, Mater Augustorum, mater patriae, (ca Livia, soția lui Augustus), mater castrorum (ca Faustina, soția lui Marcus Aurelius) și chiar mater senatus, nume cu totul nou. Prin ambițiile ei Plautianus, despre care va fi vorba mai departe, a fost suprimat și Bassianus (fiul ei și ginerele lui Plautianus) a ajuns împărat. Cum a ajutat pe Severus așa a ajutat și pe Bassianus în conducerea Imperiului. Prin ea au venit la Roma mulți sirieni, care au ajuns în diferite funcții importante. Datorită ei curtea imperială a devenit pe vremea lui Severus un centru de activitate intelectuală și de viață mondenă.
- ¹⁵ Primul fiu, Bassianus (viitorul împărat Caracalla) s-a născut la Lugdunum (Lyon), la 4 aprilie 188; al doilea fiu, Geta, s-a născut la Roma în 189, pe când Severus era praetor în Sicilia.
- ¹⁶ Tot în 189 Severus a fost designat consul suffectus, printre cei 25 de consuli numiți de Commodus. Vezi Cassius Dio LXXII, 18. (Consul suffectus, vezi nota 15 la *Viața lui Aelius*).
- ¹⁷ A fost numit comandant al armatei din Pannonia, cum arată Cassius Dio, și nu al armatei din Germania, cum arată greșit biograful. La armata din Pannonia se afla când a fost numit împărat de către soldați.
- ¹⁸ Carnuntum, oraș pe Dunăre, în Pannonia de nord. Severus avea 47 ani, când a fost numit împărat. În privința

datei de numire, vezi nota 16 la Viața lui *Didius Iulianus*. (Severus a intrat la 9 iunie 193 în Roma, unde a stat 30 de zile, după care a plecat în urmărirea lui Pescennius, cum se va vedea mai departe).

- ¹⁹ Interamna, localitatea Terni de azi, în Umbria.
- ²⁰ Dio Cassius (LXXIII, 15) spune că Albinus primise titlul de Caesar de la Septimius Severus, care-l designa astfel ca succesor la domnie; după Herodian (II, 15) însă Septimius Severus n-a dat titlul de Caesar lui Albinus decât după intrarea sa în Roma.
- ²¹ Unii comentatori socotesc, pe bună dreptate, că trebuie citit aici nu Britannia, ci Bithynia, mai ales că, în biografia lui Niger (cap. 5) se vorbește despre Bithynia și despre Heraclitus: „Severus a trimis pe Heraclitus să ocupe Bithynia, iar pe Fulvius să pună mâna pe copiii lui Niger...”
- ²² Cassius Dio (LXXIV, 1) și Herodian (II, 13) arată mai amănunțit cum Severus, înainte de a intra în Roma, a chemat pe pretorienii, i-a dezarmat și i-a alungat, interzicându-le, sub amenințarea pedepsei cu moartea, să se apropie de Roma mai mult de 100 de mile.
- ²³ Vezi Cassius Dio (LXXIV, 1): „Severus a sosit la Roma călare, în costum de cavaler. La poartă a coborât și a intrat pe jos în oraș, îmbrăcat în togă. Era urmat de toate trupele, atât de cavalerie, cât și de infanterie. Intrarea a fost dintre cele mai mărețe spectacole pe care le-am văzut vreodată. Toate străzile erau împodobite cu flori, cu ramuri de lauri, cu covoare și velințe, luminate de o mulțime nesfârșită de torțe. Locuitorii erau îmbrăcați în alb și răsuna văzduhul de aclamațiile și strigătele lor de bucurie. Ostașii erau înarmați și mergeau într-o ordine desăvârșită, ca într-o zi de triumf...” Herodian, după ce descrie în chip asemănător entuziasmul cu care a fost primit Severus de popor și de senat, ca și discursurile prin care acesta anunța că voiește să urmeze în toate exemplul lui Marcus Aurelius, adaugă (II, 14): „Aceste discursuri fermecau pe cea mai mare parte dintre senatori,

care-i luau în serios toate cuvintele lui frumoase. Dar cei mai bătrâni, care cunoșteau pe împărat mai deaproape, au sfătuit pe ceilalți să nu se încreadă decît în împrejurări, pentru că el era un spirit dibaci, viclean, impenetrabil, cu toate cuvintele și gesturile studiate, schimbîndu-se în mii de feluri, după felurile lui vederi și procedînd întotdeauna printr-o desăvîrșită disimulație. Urmarea a făcut să se vadă că acest portret era veritabil“.

²⁴ Vezi Cassius Dio (LXXIV, 2), „Făcu o mulțime de lucruri care nu plăcură soldaților și celorlalți cetățeni. Mai ales am văzut pe mulți cetățeni care-l aduceau acuzația de a fi luat soldați de gardă dintre neamurile streine și de a fi umplut orașul cu soldați feroși la vedere, imposibil de înțeles, sălbatici și intratabili în felul lor de viață, și de a fi concediat pe cei de care se serviseră predecesorii de pînă aici, cei concediați fiind din Italia, Spania, Macedonia și Noricum, oameni cu o fizionomie plăcută și cu o fire agreabilă“.

²⁵ Vezi Cassius Dio, XLVI.

²⁶ Ca martor ocular, Cassius Dio face o descriere precisă și foarte interesantă pentru cunoașterea felului cum se organiza ceremonialul de înmormîntare a împăraților. Fiindcă trecuseră multe zile de la uciderea lui Pertinax, i s-a făcut acestuia slujba înmormîntării cu o pregătire ca și cum i-ar fi înmormîntat însuși corpul lui Pertinax și nu un simulacru făcut din ceară. Colegiul Helvienilor, colegiu de preoți pentru cinstirea memoriei lui Helvius Pertinax.

²⁷ Flicele din prima căsătorie a lui Severus cu Paccia Marciana; vezi și nota 10.

²⁸ Mulți istorici consideră că este arătat cu exagerare excesivă de alimente rămas la moartea lui Severus.

²⁹ Stîncile Roșii (azi La Grotta Rossa), la cîțiva kilometri de pîrtare de Roma.

³⁰ Severus a folosit între alte tactici și pe aceea de a lua ostatici pe copiii adversarilor, obligîndu-i pe aceștia să-i accepte condițiile ca să nu leucidă copiii.

³¹ Perinthul, oraș în Thracia, aproape de Bizanț (azi Erekli în Turcia), cunoscut prin rezistența eroică împotriva regelui macedonean Filip.

³² Aemilianus, proconsul în Asia, fusese guvernatorul Syriei înaintea lui Pascennius Niger.

³³ Cyzicus, oraș în Asia Mică, pe coasta Propontidei (Marea Marmara), cunoscut prin clădirile sale mărețe: temple, teatre, stadioane etc. și prin diferite evenimente istorice legate de viața acestui oraș bine fortificat.

Campania lui Severus împotriva lui Niger a durat aproape un an și jumătate, bătălia decisivă dându-se în toamna anului 194 la Issos, unde Alexandru cel Mare în 333 î.e.n. învinsese pe Darius Codomanul. Bizantul a fost asediat de L. Marius Maximus, comandant al legiunii I-a Italica și însărcinat cu comanda armatei venite de la Dunăre. Rezistența eroică a Bizanțului, care a capitulat pînă la urmă prin foame la sfîrșitul anului 193, este povestită magistral de Cassius Dio. Și Herodian povestește amănunțit cum Niger, care ducea o viață de petreceri în Antiohia, cînd a auzit să Severus vine cu armată numeroasă împotriva lui, a cerut ajutor populațiilor vecine, dar acestea fie l-au refuzat, fie i-au dat ajutoare insuficiente, iar cînd au văzut că armatele lui Severus sînt victorioase, au trecut de partea învingătorului. Dacă nu și-ar fi atras această nenorocire prin întîrzierea și neglijența sa, spune Herodian despre Pescennius, el ar fi fost mai demn de compătimire, căci se văzuseră la el calități deosebite.

³⁴ Afirmația este contrazisă ceva mai jos, unde tot biograful spune că Severus a ucis pe senatorii care luptaseră alături de Niger. Vezi și cap. 13, unde se dă lista celor uciși.

³⁵ Napolitani din Palestina, locuitori ai vechiului oraș Sichem (la circa 50 de kilometri nord de Ierusalim), numit după cucerirea romană Neapolis.

³⁶ Adiabenii, locuitori ai Adiabenului, parte a Kurdistanului, la est de Tigru; despre această populație vorbește Ammianus Marcellinus în cartea a XXIII-a.

- ³⁷ Totuși Severus este găsit pe monede și în inscripții cu numele de Parthicus Arabicus, Parthicus Adiabensis sau simplu: Arabicus, Adiabenicus.
- ³⁸ Nu se înțelege cu claritate dacă este vorba de copiii lui Niger sau ai lui Albinus. În unele texte se găsește lecțiunea filii Nigri (fiii lui Niger). Sfârșitul cap. 11 însă ne face să credem că este vorba de soția și copiii lui Albinus.
- ³⁹ Septimius Geta, fratele lui Septimius Severus, a fost coleg de consulat cu Plautianus în 203 și spera titlul de caesar sau de coleg al împăratului dar, văzînd că Severus pregătește domnia pentru fiii săi, s-a resemnat, mulțumindu-se să denunțe pe Plautianus că ar unelti pentru ocuparea scaunului imperial. Viminacium (Viminatium), oraș în Moesia Superioară, pe malul drept al Dunării, în apropierea localității Pojarovăț de astăzi.
- ⁴⁰ În primele lupte, armatele lui Albinus au ieșit victorioase, o serioasă înfrîngere suferînd Lupus, unul dintre generalii lui Severus, dar pînă la sfârșit Albinus a fost învins și a pierit în valea Ronului.
- ⁴¹ Tinurtium, localitate lângă Lugdunum, în sudul Franței.
- ⁴² Soldații se gîndeau să aleagă împărat pe generalul Laetus, care a fost mai tîrziu ucis de Severus.
- ⁴³ Precum se vede, despre campania pe care Severus a dus-o între 196 și 197 în Gallia împotriva lui Albinus, biograful dă mai multe amănunte decît despre cea dusă împotriva lui Pescennius. Luptele au fost îndrîjite și, după Cassius Dio, victoria a fost dobîndită prin intervenția directă a lui Severus, care a dat bătălia decisivă la 19 februarie (a unsprezecea zi înainte de calendele lui martie) 197 la Lugdunum, zi în care Albinus și-a pierdut viața; după Herodian însă, Severus a fost mai întîi respins (cum este arătat și aci) răsturnat de pe cal și silit să-și arunce mantaua pentru a nu fi recunoscut, victoria decisivă datorîndu-se lui Laetus, care a intervenit cu cavaleria în fa-

voarea armatelor lui Severus. Albinus a fost răpus la 19 februarie 197.

- ⁴⁴ Cassius Dio și Herodian povestesc pe larg felul în care s-au dat luptele dintre armatele lui Albinus și cele ale lui Severus, sfârșindu-se cu moartea celui dintâi. Ultima bătălie, care a adus și moartea lui Albinus, Cassius Dio o descrie astfel (LXXV, 7): „Cîmpul de bătaie a fost acoperit de morți, de răniți și de alți soldați care, fără să fi fost răniți, se găseau ca și îngropați sub grinzile de arme și de trupuri. Piraie de sînge îngroșară fluviul și-i schimbară culoarea. Albinus fugi într-o casă pe malul Rhonului dar, cînd se văzu împresurat, se sinucise. Povestesc lucrurile așa cum s-au întîmplat, nu cum i-a plăcut lui Severus să le descrie. Acesta a privit cu atenție cadavrul lui Albinus, mărturisind, prin mișcarea ochilor, bucuria de a-l fi văzut astfel. Apoi a poruncit ca corpul să fie aruncat, iar capul să fie dus la Roma și atîrnat pe o cruce. Neomenia acestei fapte a făcut să se vadă că el n-avea nici o însușire de principe bun“. Herodian, după ce povestește și el cum s-a desfășurat lupta de lângă Lyon și cum Albinus pînă la urmă a fost ucis (spre deosebire de Cassius Dio care afirmă că Albinus s-a sinucis), spune (III, 7—8): „Așa a pierit Albinus, după ce s-a bucurat puțin timp de o onoare funestă. Severus și-a manifestat îndată mînia împotriva prietenilor pe care-i avea acest patrician la Roma: a trimis acolo capul lui Albinus, cu ordinul de a fi așezat în mijlocul pieței pe un butuc, iar în scrisorile pe care le-a trimis poporului pentru a-l anunța despre victorie a menționat că a dat dispoziții să se expună în public capul acestui dușman al imperiului, pentru ca spectacolul să-i anunțe pe partizanii lui Albinus ce-i poate aștepta“.

- ⁴⁵ Intendenți pentru averea particulară a împăratului existau încă de pe vremea lui Augustus; asemenea procuraturi deci se găseau și înainte, cum existau și trăsuri publice încă înainte de Hadrian. Poate că Spartiacus vrea să spună că Severus a restabilit aceste lucruri căzute în desuetudine.

- ⁴⁶ Lista e lungă, dar nu completă; Cassius Dio arată și alte nume de senatori și personalități, care nu se amestecaseră de loc în luptele politice și care au fost totuși uciși.
- ⁴⁷ A ridicat aceste statui, neașteptînd să hotărască senatul persoanele demne de a li se ridica statui în public.
- ⁴⁸ Cassius Dio și Herodian relatează, în chip diferit, cauzele care au adus moartea lui Plautianus. După Cassius Dio, acest Plautianus, care era cel mai bogat om al vremii sale, și-a căsătorit fiica, pe Plautilla, cu Bassianus Antoninus, fiul lui Severus, dîndu-i o dotă așa de mare, că ar fi ajuns pentru înzestrarea a 50 de fiice de regi. Neînțelegerile dintre tinerii soți însă au dus la neînțelegeri și între socri, mai ales că Severus mai dinainte nu putea suporta vaza deosebită de care se bucurase Plautianus. Intervenind și intrigile lui Geta, fratele lui Severus, Plautianus a fost ucis chiar de ginerele său, Bassianus, sub ochii lui Severus. „Iată cum cel mai puternic om al secolului, care era mai temut decît împărații, spune Cassius Dio (LXXVI, 4 și 6), a fost măcelărit la comanda ginereului său și aruncat din palat în stradă... Plautilla și Plautus, fiii lui Plautianus, au fost atunci exilați în insulele Lipare, unde au dus o viață nefericită, sub continuă amenințare a morții și lipsiți de lucrurile cele mai elementare. Pînă la urmă, aceștia au fost uciși sub domnia lui Bassianus Antoninus“. Herodian arată că, dimpotrivă, Plautianus a dorit să ocupe scaunul imperial și că, în acest scop, a trimis pe un soldat de încredere să asasineze pe Severus și pe Bassianus în timpul nopții, dar soldatul, cuprins de teamă, s-a predat celor doi, denunțîndu-l pe Plautianus, care a fost ucis.
- ⁴⁹ Plautilla, despre care a fost vorba în nota precedentă.
- ⁵⁰ *Pertinax* — înverșunat, *severus* — aspru; vezi cap. 1 și 7.
- ⁵¹ Cassius Dio și Herodian povestesc pe larg campania lui Severus în Orient după terminarea operațiilor împotriva lui Albinus, campanie care a avut loc în 197—199. Pornind împotriva partilor, Severus cucerește orașele Seleucia, Babylon și Ctesalon, dar Atră li opune o rezistență în-

- dîrjită și nu se predă nici prin asediu. Părăsind asediul Atrei, Severus se duce în Palestina și apoi în Egipt, unde strînge din sanctuare cărțile cu învățături mistice și le închide în mormîntul lui Alexandru. Istoricii arată că 100 000 de prizonieri au fost luați de romani după ocuparea Ctesifonului, capitala parților. După ce a mai rămas în Orient între 199 și 202, interval în care a vizitat și Egiptul, s-a întors la Roma în aprilie 202.
- ⁵² La începutul anului 198, Severus și-a adăugat numele de Parthicus Maximus; pe Bassianus, fiul cel mai mare, l-a numit Augustus, făcîndu-l părtaș la domnie, iar pe Geta, fiul cel mai mic, care avea 8 sau 9 ani, l-a numit Caesar, deci un fel de al treilea împărat, succesor la domnie după Bassianus.
- ⁵³ Herodian spune, dimpotrivă că Severus a intrat triumfal în Roma (III, 10): „Terminînd astfel războiul în Orient, el luă drumul Italiei cu cei doi fii ai săi, care erau adolescenți. În drum aranjă toate afacerile din provincii, trecu în revistă armatele din Moesia și Pannonia și intră în Roma în triumf, cu pompa și aclamațiile obișnuite“.
- ⁵⁴ Biograful menționează că iudeii napolitani (vezi cap. 9) au luptat de partea lui Niger, dar alți istorici nu vorbesc despre vreun război al lui Severus contra iudeilor.
- ⁵⁵ Bassianus a fost făcut consul în anul 202, înainte de a implini 15 ani.
- ⁵⁶ Scriitorul Tertullianus îl arată totuși pe Severus favorabil iudeilor: „Celor pe care-i știa că aparțin, acestei secte, nu numai că nu le-a făcut nici un rău, ci i-a împodobit cu dreptul de a depune mărturii publice...“.
- ⁵⁷ Cele ce urmează, pînă la cap. 19, sînt povestite aproape cu aceleași cuvinte în cartea lui Aurelius Victor despre Caesari.
- ⁵⁸ Aurelius Victor arată că un partizan de-al lui Albinus, căzînd în mîinile lui Severus, l-a întrebat pe acesta: „Tu ce ai fi făcut în locul meu?“ și că Severus i-a răspuns: „Aș fi suferit la fel ca tine“.

- ⁵⁰ Aurelius Victor îl numește Aggar (*Caes.* 20, 14).
- ⁵¹ Nu trebuie înțeles ca un zid continuu, ci ca un lanț de fortificații.
- ⁵² După unii comentatori, trebuie să înțelegem că este vorba de untdelemnul distribuit pentru luminat în gimnazii, care se dădea și înainte periodic. Severus distribuindu-l zilnic; din cap. 23 însă se înțelege că untdelemnul se distribuia pentru hrană.
- ⁵³ Interesul lui Severus pentru cărțile de filozofie este subliniat și de alți autori, care arată că nu numai el, ci și soția sa se îndeletniceau cu lecturi filozofice, întreținând discuții cu filozofii și cu sofistii vremii.
- ⁵⁴ Cassius Dio povestește despre acțiunile organizate ale unor tîlhari; între aceștia, un oarecare Bulas, din Italia, avea o bandă de 600 de oameni.
- ⁵⁵ Cassius Dio nu consideră memoriile lui Severus demne de încredere; vezi nota 44.
- ⁵⁶ Pe de o parte, în cap. 16, se arată că armata a făcut pe Bassianus părtaș cu Severus la domnie, cu care prilej acesta a făcut soldaților mari daruri, iar pe de altă parte, se spune aici că Bassianus, împotriva voinței lui Severus, a primit de la armată numele de Augustus. Contradicția este aparentă pentru că, așa cum afirmă Cassius Dio și Herodian, Bassianus făcîndu-se mare a voit să conspire împotriva tatălui său și să ia domnia cu ajutorul armatei, dar n-a putut face aceasta, negăsind complici.
- ⁵⁷ Cassius Dio și Herodian povestesc pe larg ultima expediție a lui Severus și moartea acestuia, cu amănunte foarte interesante despre viața și obiceiurile populațiilor britanice. Despre moartea lui Severus, Herodian spune (III, 15): „Niciodată un împărat n-a dus atît de departe gloria armelor sale, fie în războaiele civile, fie în cele cu străinii. A murit după 18 ani de domnie, lăsînd celor doi copii ai săi bogății imense și forțe cărora nimic nu li se putea împotrivi...“ Devenind împărat în vara anului 193, Severus a murit la 4 februarie 211 în Eboracum, Yorkul de azi.

- ⁶⁷ Septizonium, un palat care exista și înainte de Severus (Suetonius spune că împăratul Titus s-a născut într-o căsuță lângă Septizonium) și pe care acesta probabil că l-a restaurat și l-a împodobit, inaugurându-l în 203. Nu sînt date suficiente pentru a ne da seama despre dimensiunile și construcția acestui palat, care încă exista în sec. XVI, dar după nume se pare că inițial fusese construit în forma unui turn sau a unei piramide cu 7 etaje sprijinite fiecare pe cîte 7 coloane, cu fața spre Via Appia, ce venea din spre Africa.
- ⁶⁸ Iată portretul lui Severus, zugrăvit de Cassius Dio (LXXVI, 16): „Era mic de statură, dar cu un corp destul de robust, deși puțin slăbit de gută. Spirit deosebit, iubea literatura, căreia i se dedică într-o astfel de măsură, încît progresele realizate l-au făcut mai degrabă abil decît elocvent. Recunoscător față de prieteni, răzbunător față de dușmani, se ocupa cu grijă de îndatoririle sale și nu ținea seama de ce spunea împotriva lui. Avea o pasiune extremă de a strînge bani și se servea pentru aceasta de tot felul de mijloace. Totuși, trebuie mărturisit că niciodată n-a ucis pe cineva pentru ca să-i ia averea. Cheltuielile sale erau foarte moderate...“.
- ⁶⁹ Numai autorul Istoriei Augusta și Aurelius Victor socotesc pe cei doi frați Bassianus și Geta născuți din mame diferite; Cassius Dio și Herodian vorbesc despre ei ca despre fiii aceleiași mame.
- ⁷⁰ Salustius, *Bellum Iugurthinum*, X.
- ⁷¹ Lacună; unii comentatori presupun că în pasajul care lipsește se arată că Bassianus și-a ucis fratele, care era în floarea tinereții, cu tot îndemnul tatălui lor la înțelegere.
- ⁷² După un comentator citat de ediția Teubner, acest număr nu trebuie raportat la viața lui Severus, ci la anii trecuți de la nașterea lui Septimus Severus pînă la uciderea lui Severus Alexander, adică de la 146 pînă la 235, fiindcă Septimius Severus a trăit 65 de ani.
- ⁷³ Glumă sinistră, vrînd să spună că Severus va muri în curînd; se știe că împărații după moarte erau zeificați.

- ⁷⁴ Potrivit istorisirii lui Cassius Dio (LXXVI, 16), corpul lui Septimius Severus a fost ars la Eboracum (York) în prezența fiilor săi, iar cenușa i-a fost pusă într-o urnă de porfir și transportată la Roma, unde a fost depusă în mormântul Antoninilor, adică în mausoleul construit de Hadrianus în 133—136 în regiunea Vaticanului.
- ⁷⁵ Forma Septizodium nu este atestată de nici un dicționar; în alte ediții există forma Septizonium (vezi nota 67).

PESCENNIUS NIGER

- ¹ Curatorii erau în general oameni de încredere, cu sarcini destul de variate: secretari, inspectori, intendenți, percepători de impozite, comisari însărcinați cu aprovizionarea cu grâu și cu împărțirea pământurilor etc.; se pare că bunicul lui Pescennius Niger era percepător de impozite.
- ² Aquinum, oraș în Latium, patria poetului satiric Juvenal. (După unii comentatori, ar fi vorba de localitatea Aquino, în apropierea Neapolului).
- ³ Cassius Dio arată că Pescennius Niger era italian, dintr-o familie equestră, ceea ce a făcut pe unii comentatori să adopte lecțiunea *ex equestri familia*, în loc de *ex qua familia*, cum se găsește în manuscrise.
- ⁴ Aceiași comentatori înlocuiesc forma *immodicus divitiis* (nemăsurat în dorința de avere, setos de avuție) cu *modicus divitiis*, voind să arate că Pescennius avea o stare materială mediocră.
- ⁵ Narcissus; vezi nota 36, la *Viața lui Commodus*.
- ⁶ Primipilar, sau primipil, comandantul primei centurii dintr-o legiune.
- ⁷ Nu trebuie înțeles că programul avea numai reprezentații de circ, căci ludi circenses cuprindeau spectacole variate: lupte în arenă, plese de teatru etc.
- ⁸ Tribunii militari, vezi nota 11 la *Viața lui Hadrianus*.

- ⁹ Nu se cunosc amănunte despre acest Cornelius Balbus, care era probabil unul dintre sfetnicii apropiați ai lui Marcus Aurelius; a rămas mai cunoscut un alt Cornelius Balbus, care, originar din Spania, a ajuns consul în 40 î.e.n., după ce obținuse cetățenia romană pentru meritele sale. Fiindu-i contestat dreptul de cetățenie, a fost apărat de Cicero al cărui discurs, *Pro L. Cornelio Balbo*, se păstrează și astăzi.
- ¹⁰ Septimius Severus a trăit nu 89, ci 65 de ani; vezi nota 72 la *Viața lui Severus*.
- ¹¹ C. Fulvius Plautianus, a cărui fiică, Plautilla, s-a căsătorit în 202 cu Bassianus, fiul lui Septimius Severus; vezi biografia acestui împărat.
- ¹² După Herodian (III, 2) cauza principală a înfrîngerii armatelor lui Pescennius s-a datorat trădării lui Aemilianus, care s-a lăsat să fie înfrînt fie din invidie față de Niger, fie pentru a nu-și pierde copiii luați ostateci de Severus.
- ¹³ După ceilalți istorici, Niger a pierit nu la Cyzicus, ci în apropiere de Antiochia Syriei. Cassius Dio (LXXIV, 8) spune că Niger fiind învins în lupta de la Issos, a voit să scape fugind mai întâi în Antiochia, apoi în răsărit, spre Eufrat, dar lângă Antiochia a fost prins și ucis, iar capul i-a fost trimis la Bizanț pentru intimidarea locuitorilor de acolo.
- ¹⁴ Primul război pentru domnie a fost susținut de Severus împotriva lui Iulianus, al doilea împotriva lui Niger și al treilea împotriva lui Albinus.
- ¹⁵ Sylla Punicul, pentru că se născuse în Leptis, colonie feniciană (fenicienii fiind numiți și puni), comparat cu Sylla pentru actele sale de cruzime.
- ¹⁶ Niger, lat. — negru.
- ¹⁷ Isis, una dintre divinitățile principale la egipteni. Soră și soție a faraonului Osiris, a fost divinizată, ca și acesta, după moarte, devenind în credințele religioase ale egiptenilor zeiță a lunii sau a naturii. În cinstea ei se celebrau mistere, care au trecut din Egipt în Grecia și în Italia, confundându-se cu misterele Cybelei. Anubis, vezi nota 18 la *Viața lui Commodus*.

- ¹⁸ Născut între 135 și 140, Pescennius Niger a intrat în armată, fiind între 160 și 170 centurion primipilar și tribun. Către 172 a fost comandantul armatelor din Egipt, iar între 175 și 180 intendent în Roma și Syria. În 180 a fost ales pretor, în anul următor consul suffectus, în 183 guvernator imperial în Dacia, în 188 a fost detașat pe lângă Severus în regiunea Lugdunum, unde a reprimat răscoala lui Maternus, iar în ultimii ani (190—191) a fost guvernator imperial în Syria, unde, după moartea lui Pertinax, a fost numit de armată împărat, fără să ocupe însă scaunul imperial la Roma, pentru că a fost înfrânt și ucis de Septimius Severus, cum se arată și în biografia lui, ca și în cea a lui Severus.
- ¹⁹ Aemilius Papinianus, jurisconsult de seamă al antichității, rudă cu Iulia Domna, soția lui Septimius Severus, și sirian ca și ea, a fost avocat al fiscului pe vremea lui Marcus Aurelius și prefect al pretoriului sub Septimius Severus, cu care a avut legături de strinsă prietenie. A scris numeroase lucrări de drept, care au constituit baza învățămîntului juridic, dar nu au rămas din ele decît fragmente. A fost ucis din ordinul lui Caracalla în 212.
- ²⁰ Încă de pe vremea lui Augustus, guvernatorii de provincii erau salariați ai statului, dar nu și subalternii lor.
- ²¹ Suetonius (Augustus XLII) spune că Augustus, o dată, cînd oamenii se plîngeau de lipsa și scumpetea vinului, i-a dojenit răspunzîndu-le că ginerele său Agrippa a luat măsuri ca Roma să fie din abundență alimentată cu apă, pentru ca nimeni să nu sufere de sete.
- ²² Saraceni, trib din deșertul Arabei, au opus o dîrză și îndelungată rezistență armatelor romane. De la ei își trag numele saraqinilor din evul mediu.
- ²³ Dorința lui Pescennius s-a împlinit, pentru că mai tîrziu s-a introdus un impozit chiar pe aer, nu numai pentru iudei, ci pentru toți locuitorii Imperiului, în sensul că oricine era impus la un impozit, indiferent dacă avea sau nu avere, numai pentru faptul că exista.

- ²⁴ Vezi mai departe biografia lui Clodius Albinus, cap. 4 și 13.
- ²⁵ Imitație a versului: „Didona plecată dintr-un oraș tirian deține domnia“ (Aeneida I, 340).
- ²⁶ Vezi Vergilius, *Aeneida* I. 381: „Cu douăzeci de corăbii am plecat pe marea frigiană“.
- ²⁷ Severus a domnit 17 ani și jumătate, din vara anului 193, pînă în februarie 211.
- ²⁸ Vindex, guvernator al unei părți din Gallia pe timpul lui Nero, s-a răsculat împotriva acestui împărat în 67 și, în fruntea unei armate puternice de galli a oferit domnia lui Galba. C. Calpurnius Piso a organizat în 65 un complot împotriva lui Nero, dar complotul a fost descoperit și Piso s-a sinucis. În acest complot au fost implicați și scriitorii Lucanus, Petronius, Seneca și mai mulți senatori.
- ²⁹ Lucius Antonius Saturninus, comandant al armatelor din Germania, s-a răsculat împotriva lui Domitianus, dar a fost învins și ucis de L. Appius Maximus Norbanus în 90.
- ³⁰ Pe valea Ronului lângă Lugdunum; vezi mai departe biografia lui Clodius Albinus.
- ³¹ Este vorba de o băutură răcoritoare, un amestec din oțet și apă, folosit în antichitate.
- ³² Obiceiul de a se depune banii și obiectele mai de preț la casieria unității înainte de lupte se practica și înainte de Pescennius, dar acesta l-a aplicat în chip riguros, pentru ca, așa cum spune aici autorul, dacă armata romană ar fi fost învinsă, să nu se laude învingătorii cu prăzile luate de la romani.
- ³³ Panegiric, discurs festiv, de laudă la adresa cuiva.
- ³⁴ Marius, Camillus, Quinctius și Marcius Coriolanus, oameni însemnați din istoria Romei: Marius (156—86 î.e.n.) cunoscut mai ales prin victoria împotriva cimbrilor și teutonilor și prin rivalitatea cu Sylla; Camillus, prin salvarea Romei ocupată de galli în 386 î.e.n., a căpătat numele de al doilea întemeietor al Romei; L. Quintius Cincinnatus, celebru prin simplitatea vieții sale, numit dictator în timpul războiului cu

equii și volscii, a învins pe dușmani și s-a întors apoi la coarnele plugului, de unde plecase pentru a-și servi patria în primejdie. Marcius Coriolanus, vestit general roman din secolul al V-lea î.e.n.

- ⁴³ Mulți bărbați din familia Scipionilor au intrat în istorie, dar probabil că aici autorul se referă la primul și al doilea Africanus; primul, P. Cornelius Scipio, în al doilea război punic a învins pe Hannibal în 202 î.e.n. la Zama, iar al doilea, P. Cornelius Scipio Aemilianus, a distrus Carthagina la sfârșitul celui de al treilea război punic în 146 î.e.n., amândoi câpătând pentru aceste fapte supranumele de Africanus. Nu știm sigur despre ce fapte din viața lor de acasă este vorba aici. Alte texte adoptă lecțiunea *nimis speciosa* (prea strălucitoare), în sensul că ei au trăit în lux și strălucire și însemnează că biograful s-ar referi la faptul că Scipionii au favorizat pătrunderea curentului elenistic la Roma, plăcându-le viața de lux și rafinament, care nu se potrivea cu austeritatea vechilor virtuți romane; în ediția Teubner însă textul este *minus speciosa* (mai puțin strălucitoare) ceea ce ne obligă să înțelegem că viața lor a fost mai puțin strălucită acasă. Credem că autorul nu se referă numai decât la viața particulară a Scipionilor, cărora le plăceau într-adevăr banii și averea, ci la activitatea lor din timp de pace, adică la politica lor antidemocratică. Istoria spune că Scipio Aemilianus a fost găsit mort, fiind asasinat, după unele bănuieli de Sempronia, propria lui soție și soră a Gracchilor apărători ai intereselor poporului, cu care au fost în rivalitate Scipionii, aceștia susținând interesele nobilimii.

CLODIUS ALBINUS

Severus se găsea, dimpotrivă, la armatele de la Dunăre, și nu în Syria, când a fost numit împărat; vezi și nota 8 la biografia lui Didius Iulianus.

- ² Cassius Dio (LXXIII, 15) spune că Severus, numit împărat de legiunile din Pannonia, obținând sprijinul celorlalte

legiuni de la Dunăre și Rin, precum și sprijinul lui Albinus, care era atunci guvernator al Britaniei și comandant al legiunilor de acolo, înainte de a ajunge la Roma i-a conferit lui Albinus titlul de Caesar, aceasta însemnând că-l numea succesor al său și ajutor la domnie. După Herodian (II,15) însă, Severus după ce a venit la Roma l-a numit Caesar pe Albinus din șiretlic, făcându-și-l provizoriu aliat pentru a nu-l avea dușman pe timpul expediției împotriva lui Pescennius, pentru că Albinus, prin familia și averea sa, era și el ispitit de gândul domniei. Și Albinus, spune Herodian, a primit bucuros numele de Caesar, socotind că-și realizează fără luptă aspirațiile.

- ³ Vezi răspunsul oracolului în cap. 8 al biografiei lui Pescennius Niger.
- ⁴ Vezi *Viața lui Commodus* c. 11.
- ⁵ Comentatorii pun la îndoială autenticitatea acestei scrisori, ca și pe a celorlalte citate în biografia lui Cl. Albinus, pentru că ele nu se găsesc la Cassius Dio și la Herodian și pentru că nu se acordă în întregime conținutul lor cu evenimentele epocii.

Vezi Cassius Dio (LXXV, 6): „Albinus era superior prin noblețe și instruire, Severus îl întrecea prin știința militară...” Aici se spune, dimpotrivă, că Albinus de neam nobil, dar cu o stare modestă, avea o cultură mijlocie.

P. Licinius Egnatius Gallienus, fiu al împăratului Valerian, a fost luat de tatăl său asociat la domnie și apoi a devenit el însuși împărat, domnind de la 260 pînă la 268, cînd a fost ucis la Mediolanum. În timpul domniei lui, 30 de generali ai săi, cunoscuți sub numele de cei 30 de tirani, s-au auto-înscăunat împărați. Gordian I, ajuns împărat în 237 contra voinței sale, la vîrsta de 80 de ani, s-a sinucis după numai șase săptămîni de domnie, cînd a auzit că fiul său Gordianus al II-lea, cu care împărțea domnia, a fost ucis la Carthagina de Capelianus, un general al lui Maximinus: Gordianus al III-lea, nepotul lui Gordianus I a fost făcut împărat în 238, cînd avea doar vîrsta de 12 ani. A domnit ajutat de Timesitheus, prefectul pretoriului, și a murit ucis de Filip

⁷ Fie că erau frați vitregi, (cum se spune aici), fie că erau frați buni (cum afirmă Cassius Dio și Herodianus). Bassianus și Geta, departe de a se înțelege între ei, se urau atât de mult, încât fiecare se temea să nu fie asasinat de celălalt și-și luau măsuri de apărare. După moartea lui Severus, mama lor, Iulia Domna, a încercat zadarnic să-i împace, dar n-a acceptat ca ei să dezmembreze imperiul (căci pentru a curma discordia au voit să-și împartă domnia, Geta urmînd să ia Asia, iar Bassianus restul) și conflictul s-a rezolvat prin asasinarea lui Geta direct de către Bassianus sub ochii Iuliei, la al cărui sîn a încercat să-și găsească scăpare Geta, cum arată unii istorici, între care și biograful aici, sau indirect, cu ajutorul soldaților din gărzile pretoriene, cum arată alți istorici. După asasinat, Bassianus pentru a scăpa de ura poporul pe de o parte a afirmat că Geta a voit să-l asasineze și el s-a apărat, iar pe de alta a făcut daruri mari armatei, secătuiind tezaurul lăsat de Severus. În afară de aceasta, Bassianus a ucis pe toți cei care, într-un fel sau altul, își arătaseră simpatia sau compătimirea pentru uciderea lui Geta, cum se va vedea mai departe.

⁸ O parte dintre gărzile pretoriene își aveau cazarma în Roma, iar o parte erau cantonate la Alba, în apropiere de Roma.

⁹ Numai soldaților de la Alba le-a promis 2 500 de dinari, o sumă enormă pentru valoarea dinarilor în acea vreme (vezi *Herodianus*, IV, 4).

¹⁰ Relegații erau exilații cărora nu li se confisca averea; în această situație s-a găsit poetul Ovidiu, exilat, cum se știe, la Tomis, Constanța de azi.

¹¹ Papinianus, vezi nota 19, la biografia lui Pescennius Niger; Cilo (Chilo), prefect al pretoriului și apoi consul; vezi mai departe cap. 4.

¹² Iulia Domna; autorul îi spune astfel, pentru că, așa cum s-a văzut, socotește pe Bassianus ca fiu al lui Severus din căsătoria cu prima soție.

- ¹³ Lactus, general cu rol hotărîtor în victoria lui Severus asupra lui Albinus; vezi nota 43, la *Viața lui Severus*.
- ¹⁴ Pompeianus, vezi nota 10, la *Viața lui Commodus Antoninus*.
- ¹⁵ Uciderea prin tăierea capului cu securea avea ceva înjositor: execuția cu sabia părea lui Bassianus mai demnă de Papinianus. Nero arăta considerație pentru unii osîndiți la moarte, dîndu-le libertatea să-și aleagă singuri felul morții.
- ¹⁶ Sammonicus Serenus, istoric latin puțin cunoscut; vezi mai departe *Viața lui Gordian cel Tânăr*, 13.
- ¹⁷ Gallia Narbonensis, partea de sud a Galliei, ajunsese provincie romană înainte de cucerirea Galliei de către Căesar.
- ¹⁸ În limba latină, Germanicus putea fi și o aluzie la faptul că Bassianus își ucisese fratele. (*germanus* — german, dar și frate) iar Lucanicus îl putea arăta gurmand, acest cuvînt însemnînd și locuitor din Lucania, dar și un fel de mîncare obișnuită în Lucania (vezi *Ammianus Marcellinus*, XXVIII).
- ¹⁹ În timpul imperiului, începînd cu Tiberius, orice gest, orice atitudine care se putea interpreta ca lipsă de severență față de persoana împăratului era o crimă de lezmajestate și se pedepsea, de cele mai multe ori, cu moartea; vezi nota 22, la *Pertinax*.
- ²⁰ „Măcelul a fost atît de mare, spune Herodianus (IV, 9), că sîngele a înroșit apele Nilului pînă la vărsarea în mare. După o execuție așa de îngrozitoare a plecat la Antiochia“. Textele nu concordă asupra timpului cînd a avut loc expediția lui Bassianus împotriva lui Artabane, dacă anume această expediție a avut loc înainte, sau după măcelul din Alexandria. Bassianus a atacat mișelește pe Artabane, regele părților, pentru că acesta nu voia să-i dea fiica în căsătorie, gîndindu-se că, în realitate, Bassianus nu fiica, ci regatul lui Artabane îl dorește. Tot mișelește a masacrat și populația din Alexandria și a jefuit-o, pentru că locui-

- torii acestul oraș l-au ironizat pentru statura lui mică și nu i-au aprobat crima de a-și fi ucis fratele.
- ²¹ Cadusieni (Cadusii) locuitori ai Cadusiei, ținut la sud-vest de Marea Caspică.
- ²² În cap. 5 se arată că Bassianus a primit titlul de Germanicus ca împărat; contradicția e aparentă, pentru că un supranume ca acesta se putea da de mai multe ori aceleiași persoane.
- ²³ 6 aprilie; jocurile megalense erau o sărbătoare în cinstea zeiței Magna Mater sau Cybela și se celebrau în fiecare an, după unele date, la 4 aprilie. După alte izvoare, această sărbătoare dura șase zile, astfel că data de aici cade în timpul acestor sărbători.
- ²⁴ Cassius Dio (LXXVIII) spune că Martialis era un ostaș care a asasinat pe Bassianus pentru că acesta nu voise să-l numească centurion; Herodianus însă (IV, 13) arată că Martialis era tribun și, la îndemnul generalului Macrinus, a acceptat să ucidă pe Bassianus care-i ucisese un frate. Herodianus, de asemenea, spune că Bassianus plecase la Edessa să viziteze templul de acolo și că pe drum (în aceeași împrejurare arătată și de biograf aici și de Cassius Dio) a fost ucis de Martialis, care la rîndu-i a fost ucis de îndată de către garda personală a lui Bassianus. Cum generalul Macrinus se prefăcea că regretă asasinarea lui Bassianus, iar armata nu știa de rolul pe care-l avusese acest general în asasinat l-a numit pe el împărat în locul lui Bassianus.
- ²⁵ Unele popoare orientale adorau luna ca pe un zeu, altele ca pe o zeiță. Carrhil din Mesopotamia mai ales o socoteau de genul masculin și-l aduceau sacrificii, bărbații îmbrăcați în haine de femei, iar femeile îmbrăcate bărbătește. Pe monedele populațiilor din Caria, Frigia și Pisida, luna este reprezentată în chipul unui tânăr cu o bonetă frigiană pe cap, cu o semilună în spate, avînd în mîna dreaptă un friu, în cea stîngă o torță și la picioare un cocoș.
- ²⁶ De obicei cvestorii erau acela care făceau sau țineau discursuri pentru împărați; vezi nota 7 la *Severus*.

- ²⁷ Bassianus a murit la 8 aprilie 217. Istoria augustă, Aurelius Victor și Eutropius spun că Bassianus a trăit 43 de ani, dar Cassius Dio afirmă (LXXVIII, 6): „A trăit 29 de ani, după ce a domnit 6 ani, 2 luni și 2 zile“. Diferența aceasta s-ar explica, probabil, prin faptul că primii îl socotesc pe Bassianus fiul Marcianeii, pe când, după Dio Cassius, Bassianus și Geta erau fiii Iuliei Domna, a doua soție a lui Severus.
- ²⁸ Viitorul împărat Heliogabalus.
- ²⁹ Vezi nota 6 asupra firii celor doi frați; în culori și mai negre este prezentat Bassianus de către Cassius Dio, care, între altele, spune (LXXVII, 9): „Antoninus trata foarte bine pe militari; în schimb nu se gîndea decît să despoaie, să oprime și să ruineze persoanele de toate condițiile, îndeosebi pe senatori“. Mai departe, după ce-i arată diferitele acte de cruzime, îl prezintă ca pe un om superstițios, imoral și înconjurat de oameni de nimic.
- ³⁰ Textul despre băile antoniane are dificultăți de traducere: *cellam soleariam* ar însemna sala cu sandale (*solea*-sandală), ceea ce nu pare a fi cazul aici; pentru ca să însemneze sala cu cabinete de baie (căci) cum pare a reieși din context, ar trebui să fie *soliarium*, de la *solium*-cadă. Unii comentatori propun să se citească *solarium*, sau *solarem* sală expusă soarelui.
- ³¹ Precum se vede, caracalla era un fel de manta lungă galică, sau germanică, pe care Bassianus o purtase de mic în tabără și pentru care a primit de la soldați această poreclă; de aceea în cărțile de istorie se găsește mai des numele de Caracalla, deși forma Caracallus figurează în cele mai bune manuscrise. (Porecla de Caracallus sau Caracalla nu se găsește pe monede și inscripții, ci numai în textele istorice).
- ³² Biograful dă aici ca adevărată căsătoria lui Bassianus cu Iulia și probabil de aceea preferă versiunea că aceasta era mamă vitregă; s-ar putea însă să fie vorba mai degrabă de acuzații calomnioase, răspîndite în public pentru a defăima și mai mult pe Caracalla. Se știe că Iulia Domna era o

femeie energică și deșteaptă, care a ajutat în conducere și pe Severus și pe Bassianus. Căsătoria Iuliei Domna cu Caracalla este, fără îndoială, o calomnie.

- ²² Din vremea aceasta încep să apară în istorie germanii cu numele de alamanii, de la o populație germanică.
- ²³ Autorii ai Imprudenței de a fi numit pe Bassianus împărat înainte de a muri Severus, care era greu bolnav de gută; vezi cap. 18 din biografia lui Severus.
- ²⁴ Eutropius, autorul unei istorii prescurtate a poporului roman, începând de la întemeierea Romei și până la 364 î.e.n. (operă importantă pentru informațiile referitoare la istoria noastră), scrie doar aceste puține cuvinte despre Caracalla (VIII, 19): „Marcus Aurelius Antoninus Bassianus, numit Caracalla, a avut o conduită asemenea tatălui său; încă a fost mai aspru și mai fioros. A făcut la Roma clădirea măreață a băilor, care se numesc Antoniane. Altceva demn de amintire nu a făcut. Cu poftă neînfrinate, s-a căsătorit cu Iulia, mama sa vitregă. A murit la Osroene, lângă Edessa, pe când punea la cale o expediție împotriva parților, după 6 ani și 2 luni de domnie, în vîrstă de 43 de ani, și i s-a făcut o înmormîntare pe seama statului“. Între alte fapte despre care biograful nu vorbește au rămas, din vremea lui Caracalla, două documente foarte importante: *Itinerarium Antonini Augusti*, un catalog de drumuri ale Imperiului roman, cu stațiile și distanța între ele și *Tabula Peutingeriana* (*Tabla lui Peutinger* un erudit care a descoperit-o în timpul Renașterii), o hartă cu drumurile și orașele din timpul lui Caracalla. Trebuie, de asemenea, amintită *Constituția Antoniniana* din 212 asupra extinderii dreptului de cetățenie; măsura generalizării acestui drept în cuprinsul Imperiului roman este și astăzi în discuția istoricilor și juriștilor și, după Cassius Dio, constituția din 212 a fost dictată de interese financiare, dar în realitate ea însemna recunoașterea unor stări de fapt parțial existente anterior. Despre Constituția Antoniniana vezi, între altele, M. Besnier, *L'Empire Romain de l'avènement des Sévères au Concile de Nicée*, Paris 1937, pp.

65—73; Jacques Ellul, *Histoire des institutions de l'antiquité*, Paris 1961, pp. 481—482 și Roger Remondon, *La crise de l'Empire Romain de Marc-Aurèle à Anastase*, Paris, 1964, pp. 95—96.

ANTONINUS GETA

- ¹ Expresiile de tată, fiu, frate, se întrebuițau ca forme de respect. Cassius Dio (LXXV, 7 și LXXVI, 9) confirmă că Severus s-a numit fiul lui Marcus Aurelius și frate al lui Commodus.
- ² 26 mai 189; în 198 Geta a fost numit Caesar, în 209 Augustus, în 210 Britannicus și în 211 părinte al patriei, iar în 205 și 208 a fost consul împreună cu fratele său Bassianus.
- ³ Pentru deosebirea de caracter dintre cei doi frați, vezi nota 6 la *Bassianus*.
- ⁴ Dacă, așa cum se arată aici, Bassianus era fiu vitreg al Iuliei, era firesc ca aceasta să-l iubească mai mult pe Geta, dar după istoricii moderni este sigur că Geta și Caracalla erau frați buni amîndoi fii ai Iuliei Domna.
- ⁵ Cassius Dio arată că ambii frați au avut o tinerețe foarte dezordonată, de petreceri și desfrii.
- ⁶ Vezi *Viața lui Bassianus*, cap. 10.

OPILIUS MACRINUS

- ¹ Sint numiți aici principii-împărații, tirani-uzurpatorii, iar caesari-fiii împăraților sau cei pe care împărații îi adoptau pentru a-i face succesori.
- ² În text, lacună. Biograful învinuiește pe Iunius Cordus de slăbiciuni în care cade el însuși, pentru că și în biografiile scrise de el se găsesc multe lucruri mărunte și fapte anecdotice despre împărați.

- ³ În manuscrise se găsește forma *Opilius Macrinus*, iar pe medalii și inscripții *Opellius Macrinus*.
- ⁴ În privința rolului avut de *Macrinus*, în asasinarea împăratului precedent, vezi *Herodianus* (IV, 12—13) și nota 24 la *Antoninus Bassianus*.
- ⁵ Zeița *Caelestis*, vezi nota 14, la *Viața lui Pertinax*.
- ⁶ Este vorba de viitorul împărat *Severus Alexander*, numit *Caesar* de către senat, după moartea lui *Macrinus*.
- ⁷ Nu se înțelege din text clar despre ce fel de citit era vorba: S-a dedicat în vremea aceasta *Macrinus* unui studiu aprofundat, sau abia atunci învăța să citească? *Eutropius* (X, 10) spune că *Vetranion* a învățat să citească la bătrânețe, când a ajuns împărat. Unii comentatori cred că și *Macrinus* a învățat să citească târziu, dar după funcțiile avute se înțelege că el știa carte din copilărie.
- ⁸ Inelele de aur constituiau o distincție prin care libertății intrau în tagma cavalerilor.
- ⁹ Originar din *Mauretania*, *Macrinus* s-a născut la *Caesarea* (azi *Cherchell*) și a fost primul împărat ridicat din rândul cavalerilor, primul care din prefect al pretoriului a ajuns împărat. Iată cum îl prezintă *Cassius Dio* din acest punct de vedere (LXXVIII, 11): „*Macrinus* era maur din *Caesarea*, născut din părinți de condiție obscură și avea o ureche găurită după obiceiul maurilor; dar covârșitoarea sa virtute îi acoperea într-un fel inferioritatea originii. Avea mai multă grijă să aplice cu strictețe legile decât să se instruiască. A fost onorat de *Antoninus* cu funcția de prefect al pretoriului, pe care a îndeplinit-o cu o desăvârșită integritate. La 4 zile după moartea împăratului a fost declarat succesori de către armată, căreia îi promisese s-o elibereze de grijile războiului“. Mai departe, *Cassius Dio* arată însă că, odată ajuns împărat, *Macrinus* a început să trăiască în lux, încercând să-și acopere condiția umilă de naștere și pedepsind pe cei ce i-o aminteau.
- ¹⁰ La numele său, *Macrinus* a adăugat pe cel de *Severus*, iar la numele fiului său *Diadumenus*, a adăugat, fie direct, fie prin

intermediul armatei, cum rezultă de aici, pe cel de Antoninus.

- ¹¹ Herodianus (IV, 13) arată că Macrinus a ars corpul lui Caracalla și i-a trimis cenușa la Antiohia, unde se găsea Iulia Domna, mama lui Caracalla, pentru ca aceasta s-o depună în mormîntul familiei.
- ¹² După Herodianus, colegul lui Macrinus era Ecdecianus Adventus, căruia soldații i-au oferit domnia, dar pe care el a refuzat-o, sub motiv că e bătrîn și nu se simte capabil să facă față cerințelor domniei.
- ¹³ Din alte izvoare nu rezultă că Macrinus era chiar atît de vicios; se vede că autorul care scrie, apărînd interesele de clasă ale tagmei, îl tratează cu severitate, neiertîndu-i originea obscură, felul cum a ajuns împărat și unele acte de cruzime despre care va fi vorba mai departe.
- ¹⁴ În scrisoarea citată de Herodianus, (V 1) dimpotrivă, Macrinus vorbește cu ură despre Antoninus Bassianus și despre toți împărații care au tratat rău pe senatori; arată că nu neamul, ci meritul personal conferă valoarea unui împărat și promite să conducă în perfect acord cu senatul, pentru a oferi poporului roman pace, prosperitate și raporuri bune cu toate popoarele vecine. Această scrisoare a plăcut senatului, care s-a grăbit să acorde lui Macrinus toate onorurile imperiale.
- ¹⁵ Puterea proconsulară și cea de tribun al poporului făceau parte din atributele demnității imperiale.
- ¹⁶ Cassius Dio și Herodianus arată că vestea numirii lui Macrinus ca împărat a fost bine primită de senatori, dar acesta a făcut greșeala de a nu veni la Roma îndată după numire, ci de a rămîne mai departe în Antiohia, unde viața pe care a înțeles s-o ducă acolo a făcut pe soldați să se îndepărteze de el și să treacă de partea lui Helio-gabalus. Domnia lui a durat, după Cassius Dio, 1 an, 2 luni și 3 zile.
- ¹⁷ Aceiași istorici povestesc mai amănunțit cum soldații l-au ales pe Macrinus împărat, fiindcă Artabane amenința cu

război și fiindcă ei nu știau de rolul avut de Macrinus în asasinarea lui Caracalla. Armatele părților au luptat vitejește sub conducerea lui Artabane — pentru a șterge rușinea pricinuită de Antoninus Caracalla — care-i atacase mișelește — și au provocat grele pierderi armatelor romane conduse de Macrinus care, văzînd că nu-l poate învinge pe Artabane, a intrat în tratative cu el, spunîndu-i că Antoninus Caracalla a fost asasinat și plătindu-i pe deasupra și o sumă de peste 15 milioane de drahme, cum spune Cassius Dio.

¹⁶ La început Macrinus s-a purtat bine cu Iulia, dar văzînd-o că uneltește împotriva lui, a dat ordin să fie alungați din Roma toți sirienii aduși de Severus și de Caracalla sub îndemnul Iuliei, iar pe aceasta a pus-o sub supraveghere la Antiohia, unde se găsea cînd a fost asasinat Caracalla. Iulia, bătrînă și bolnavă, n-a putut suporta această situație și s-a lăsat să moară de foame, cum arată Cassius Dio. Sora ei Maesa, sau Varia cum este numită în Istoria Augusta, apare în toate inscripțiile și monedele cu numele de Iulia Maesa. În privința celor două fiice ale acesteia, de asemenea, este de arătat că prima avea două nume: Symmira și Soemis, dintre care autorii greci îl folosesc numai pe cel din urmă. — Emisena, sau Emessa (Emlssa, Emisa), oraș în Syria (azi Hoems sau Hems).

¹⁷ Herodianus arată că fiicele Maesei aveau fiecare cîte un fiu, și anume fiul Soemiei se numea Bassianus, iar al Mamacii, Alexianus. Cînd a fost numit împărat Bassianus avea 14 ani, iar vărul său 10 și erau amîndoi preoți ai soarelui, pe care fenicienii îl numeau Hellogabalus. Despre numirea lui Bassianus (Hellogabalus) împărat ca urmare a zvonului lansat de Maesa printre soldați că Hellogabalus era fiul lui Caracalla, Herodianus scrie (V, 3)“. Ea le spunea că, pe cînd se găsea la Roma în palat, acest împărat a avut legături cu fetele ei, care erau atunci foarte frumoase și în floarea vîrstei. Aceștia spuseră același lucru tovarășilor lor de arme și zvonul se răspîndi în curînd în toată tabăra. Trebuie adăugat faptul că ea avea plese de aur și de argint, pe care era gata să le împartă soldaților.

dacă aceștia ofereau nepotului ei domnia. Ei promisera s-o primească în tabără și să numească pe Bassianus împărat și fiul lui Antoninus“. Ceea ce au și făcut, cum povestește Herodianus mai departe.

- ²⁰ După Cassius Dio, lupta dintre partizanii lui Macrinus și cei ce trecuseră de partea tânărului Bassianus-Heliogabalus s-a dat la 180 de stadii de Antiohia, iar după Herodianus (pe care-l urmează autorul Istoriei Augusta) la hotarul dintre Fenicia și Syria. Amândoi istoricii relatează amănunțit desfășurarea acestei lupte, rolul femeilor care au îmbărbătat pe ostași și înfringerea lui Macrinus, care a fugit deghizat, pînă ce la Calcedon a fost prins, dus la Cappadocia și ucis la 8 iunie anul 218. „Iată, — spune Cassius Dio — cum Macrinus, în vîrstă de 54 de ani, respectabil prin marea sa experiență, prin priceperea de care dăduse dovadă în conducerea armatelor și prin gloria cuceririlor, a fost înfrînt de un copil, căruia abia dacă îi era cunoscut numele“. Herodianus se exprimă în termeni asemănători despre sfîrșitul lui Macrinus: „Așa pieri în mod mizerabil acest principe pentru că nu s-a dus la Roma de la începutul domniei, neașteptîndu-se la un astfel de sfîrșit. Norocul l-a părăsit, pentru că n-a știut să-l folosească. Moartea i-a fost urmată de aceea a fiului său, Diadumenianus, pe care îl făcuse Căesar“.

- ²¹ Nemernic, pentru cuvîntul latinesc *gabalus*, sinonim vulgar al cuvîntului *crux* — cruce, care figurat însemnează om demn de cruce, ticălos, nemernic, după cum *carcer* la satirici însemnează și închisoare, dar și om demn de închisoare.

- ²² Eudemoni, locuitori ai Arabiei fericite (în gr. *eudaimon-fericit*).

- ²³ Vers parafrizat din Aeneida lui Vergilius (VII, 653), în care Mezentius, domnitor legendar în orașul Cere din Etruria, este arătat ca un om crud și disprețuitor de zei, avînd ca fiu pe tînărul Lausus, „decît care nimeni nu era mai frumos, în afară de Turnus“; în acțiunea Aeneidei, și tatăl, și fiul mor uciși de mîna lui Aeneas.

- ²⁴ Macellinus, diminutiv din Macrinus, putea însemna și Măcelarul, de la *macellum*-piață, unde se vinde carne, măcelărie.
- ²⁵ Cum s-a văzut în notele anterioare, alți istorici atribuie asasinarea lui Macrinus mai degrabă puteril banului, iscusinței familiei lui Hellogabalus și greșelii lui Macrinus, care nu s-a dus la Roma îndată ce a fost numit împărat, ci a rămas în Antiohia, unde s-a dedat unei vieți de paradă, purtându-se sever cu soldații și făcându-i să se îndepărteze de el.
- ²⁶ Verus, ca substantiv propriu, se referă la numele Antoninilor, dar poate fi și adjectiv, însemnând adevărat; din dublul sens al cuvântului rezultă poanta epigramei.

ANTONINUS DIADUMENUS

- ¹ Cei mai mulți istorici moderni citează numele lui Diadumenus sub forma Diadumenianus, așa cum se găsește pe monede și inscripții și cum este folosit și de Cassius Dio. Fiul lui Macrinus s-a numit la început Diadumenus, de la bunicul după mamă, (așa cum arată biograful în cap. 4), dar de când — la intervenția tatălui său — a fost numit de armată Antoninus, i s-a schimbat numele în Diadumenianus.
- ² Vezi Herodianus V, 4.
- ³ Paenuleus sau Paenularius, de la *paenula*-manta mare de lână, pentru călătorii.
- ⁴ Antoniani și Antoniane, băieți și fete cu subvenții acordate de împărat, în cadrul instituțiilor alimentare.
- ⁵ Diadumenianus mergea pe 10 ani, când a fost numit Caesar (vezi Cassius Dio, LXXVIII, 34).
- ⁶ Ca prefect al pretoriului putea afirma că este secundus, al doilea după Antoninus Caracallus, întrucât pe lângă unii împărați prefectul pretoriului era, cum îl numește un comentator, un fel de împărat fără purpură.
- ⁷ Vergilius, *Aeneida*, IV, 272—276.

ANTONINUS HELIOGABALUS

- ¹ Heliogabalus este numele grecizat și apoi latinizat al lui Helagabal din El Gabal, cuvânt semit, cum îl arată comentatorii, însemnând Zeul locului înalt, zeul suprem, adorat sub forma unei pietre. Herodian (V, 3) arată că locuitorii din Emesa, localitate în Syria, adorau soarele sub forma unei mari pietre conice, despre care spuneau că e căzută din cer și pe care o țineau în templul din Emesa. Despre familia lui Heliogabalus și despre felul în care a ajuns împărat, vezi nota 18 și următoarele la biografia lui Macrinus.
- ² Este vorba aici de Bassianus Caracallus, care își ucisese fratele, pe Geta, cum s-a văzut din biografiile anterioare. Este numit paricid, pentru că acest nume nu însemna numai ucigaș de tată, ci și ucigaș și de rude.
- ³ Orcus, alt nume al lui Pluton, zeul infernului.
- ⁴ Biograful numește Symiamira pe mama lui Heliogabalus. Herodian o numește Iulia Soemis, iar pe inscripții este numită Iulia Soaemia Bassiana.
- ⁵ În lat. *varius*-*variat*, amestecat, totuși adevărul este că acesta îi era nume de familie, întrucât tatăl său, fost consul, de origine syriană, se numea Sextus Varius Marcellus, iar numele întreg al lui Heliogabalus a fost la început Varius Avitus Bassianus. La 16 mai 218 a fost salutat ca împărat, cu numele de M. Aurelius Antoninus (aceiași nume cu al lui Caracalla și Marcus Aurelius), acesta rămânându-i numele oficial.
- Cassius Dio îi spune, de obicei, Avitus, dar dintre porecle: falsul Antoninus, Asirianul, Sardanapal, Tiberinus, o folosește mai mult pe cea de Sardanapal (rege mai mult legendar decât istoric, căruia i s-au atribuit tot felul de acte desfrinate) cu acesta părându-i-se că se aseamănă mai mult Heliogabalus, după cum lui Caracalla îi spune de obicei Tarautas, nume al unui sclav scund, urât și rău. Și Cassius Dio și Herodian îl arată pe Heliogabalus ca pe

un tînăr josnic și infect. De asemenea, la ambii istorici, dar mai ales la Herodian, se găsesc date interesante asupra cultului solar al lui El Gabal, ca și asupra altor culte orientale. De la cuvîntul grecesc *helios* (soare) s-a ajuns la schimbarea lui El Gabal în Heliogabal, pentru a lega numele acestui împărat de cultul soarelui.

⁶ Această biografie este adresată împăratului Constantin, cunoscut sub numele de Constantin cel Mare (cu numele întreg: Caius Flavius Valerius Aurelius Claudius Constantinus) care prin tatăl său, împăratul Constantius Chlorus, era din familia Constanțiilor iar după bunica sa după tată, Claudia, fiică sau nepoată a împăratului Claudius al II-lea era din familia Claudiilor.

⁷ Cugetare asemănătoare celei formulate de Tacitus în *Historiae*, II, 91.

⁸ Clarissima, foarte strălucită: Clarissimi Viri, (prea străluciți bărbați), era unul dintre termenii de reverență cu care se adresa un vorbitor senatorilor.

⁹ În cea mai mare parte, această biografie relatează destrăbălări, perversiuni și extravaganțe ale lui Heliogabalus, unele adevărate — fiindcă era un temperament erotic anormal, de oriental depravat, un remarcabil exemplu de psihopatie sexuală, cum îl numește un comentator — dar cele mai multe inventate, desigur, de autor sau de cei ce au voit să atribuie lui Heliogabalus asemenea fapte.

¹⁰ Protogene, Gordius, Hierocle, parteneri de perversiune sexuală ai lui Heliogabalus. Cu atletul Hierocle s-a căsătorit, ca și cu Zoticus, cum se va vedea în cap. 10, Heliogabalus fiind în rol feminin. Deși cu aceste infirmități, Heliogabalus s-a căsătorit totuși și cu femei, și anume mai întâi cu Cornelia Paula, pe care a părăsit-o repede, pentru a se căsători cu vestala Aquilia Severa, sub motiv că el, fiind preot, trebuie să se căsătorească cu o preoteasă, deși vestalele romane nu aveau voie să se căsătorească. A lăsat-o și pe aceasta și s-a căsătorit cu altele, pentru ca după aceea să revină la Cornelia Paula (vezi Cassius Dio, LXXIX, 9).

- ¹¹ Palladium, statueta a zeiței Pallas Athena, de la Troia, se păstra ascunsă în templul zeiței Vesta din Roma printre alte statui la fel, pentru a nu fi identificată și răpită. Heliogabalus a luat-o și a dus-o în templul pe care-l construise pentru zeul soarelui.
- ¹² După Aurelius Victor, Heliogabalus s-a castrat, consacându-se zeiței Magna Mater; după Cassius Dio (LXXIX, 11), ceea ce pare mai probabil, s-a circumcis, potrivit ritului oriental. Gallii despre care este vorba aici erau preoți ai zeiței Magna Mater, eunuci, pentru a plăcea zeiței, după credința lor. (Vezi Plinius, *Hist. nat.* XI, 119) Magna Mater era zeița Cybele, numită de asemenea și Mama zeilor sau Buna zeiță, pe care mitologia o arată ca fiind soția lui Saturn și mama zeilor principali: Jupiter, Junona, Neptun și alții. Cultul Cybelei s-a răspândit în Frigia, de unde a trecut în Creta, iar la Roma a fost introdus în timpul celui de al doilea război punic. La sărbătoarea Cybelelei aveau loc manifestări zgomotoase, delirante și licențioase, ca la Bacchanale.
- ¹³ Trei Rîuri, localitate lângă Apa Hebrului, râul Marița de azi.
- ¹⁴ Pseudoantoninus-Falsul Antoninus, după modelul lui Pseudophilippus-Falsul Filip.
- ¹⁵ Cuvînt grecesc format din *onos* (măgar) și *belos* (suliță).
- ¹⁶ Numele de Varius îl avea mai degrabă de la Sextus Varius Marcellus, tatăl său: vezi și nota 5.
- ¹⁷ Zoticus, un atlet din Smirna, care prin intrigile lui Hierocle, celălalt „soț“ al lui Heliogabalus, a fost pînă la urmă alungat, ca necorespunzător față cu viciul împăratului (vezi Cassius Dio, LXXIX, 16).
- ¹⁸ Expresie al cărei sens n-are destul de clar, textul „concede Magire“ dînd loc la confuzii și interpretări nesatisfăcătoare. După unii comentatori, traducerea este: „Taie, bucătare“, o exclamație pe care cineva, după datină, o pronunța cînd mirele și mireasa intrau în camera nupțială. Magirus însemnînd bucătar: după alții, care pleacă de la

informația dată de Cassius Dio (LXXIX, 16) că Zoticus era poreclit Magirus de la meseria de bucătar al tatălui său, forma *conciide* trebuie considerată nu imperativul verbului *conciidere-a tăia*, ci a verbului *conciidere* — a cădea împreună.

- ¹⁹ Terentius, piesa *Adelphoi* vers 643; în ediția Teubner se arată că pe manuscrisul 5816 (P) se găsește o notă a lui Petrarca, poetul italian, care, când a citit exclamația lui Heliogabalus, a scris pe marginea manuscrisului: „Aceasta e din *Adelphi* lui Terentius”.
- ²⁰ Cules cu adevărat liber, joc de cuvinte, sprijinit pe faptul că la romanii Bacchus, zeul vinului, era numit Liber.
- ²¹ Herodian arată că Maesa, văzînd că Heliogabalus prin purtarea lui poate fi ucis de soldați, l-a convins pe acesta să-l numească Caesar și să-l adopte pe Alexander, vărul lui, spunîndu-i că astfel va avea mai mult timp pentru petreceri, grijile împărăției urmînd să le ducă Alexander, care era totuși cu 4 ani mai mic decît Heliogabalus. Cînd a văzut însă că Alexander cîștigă simpatia armatei, Heliogabalus a căutat prin toate mijloacele să-l ucidă, pînă ce el însuși a căzut ucis de soldați. Alexander era fiul Iuliei Mammaca și se numea Alexianus Bassianus, dar i-a fost numele schimbat în Alexander în amintirea pretinsului său tată, Caracalla, care dorise să se asemene cu Alexandru Macedon. El a fost adoptat la 20 iulie 221 de Heliogabalus primînd numele de Caesar și Marcus Aurellianus, la care i s-a adăugat cel de Alexander.
- ²² Suflet de paricid, capabil de a ucide pe Alexander, care îi era văr și fiu adoptiv.
- ²³ Caesar însemna prim moștenitor al domniei, iar Augustus era titlu al împăratului însuși; se înțelege deci că biograful îi spune aici Caesar lui Alexander și Augustus lui Heliogabalus.
- ²⁴ La 1 ianuarie anul 222.
- ²⁵ Domitius Ulpianus, celebru jurist roman, născut în Tyrul Feniciei, în 170, și ucis de pretorienii în 228. În timpul lui

Caracalla ajunsese secretar al cancelariei imperiale, pe vremea lui Heliogabalus a fost persecutat, dar Severus Alexander, urmînd la domnie lui Heliogabalus, l-a făcut prefectul aprovizionării și apoi prefectul pretoriului. Cu toate atribuțiile administrative, a avut o intensă activitate juridică și a scris în acest domeniu multe tratate, din care n-au mai rămas decît fragmente păstrate în Digeste. Vezi mai departe și *Viața lui Alexander Severus*.

²⁶ Vitellius a avut aceeași soartă (vezi Tacitus, *Hist.* III, 86 și Suetonius, *Vitellius* 17); diferența dintre ei poate fi doar aceea că Vitellius n-a fost aruncat în canal. Cassius Dio (LXXIX, 17. 20) arată astfel sfîrșitul lui Heliogabalus: „Sardanapal primi în curînd pedeapsa pentru crimele sale și fu asasinat în tabără de soldați, care, oricare au fost satisfacțiile primite de la el, n-au mai putut suporta dez-mățul și prostituția lui monstruoasă... A fost ucis în vîrstă de 18 ani; mama sa, care-l ținea îmbrățișat, a fost ucisă cu el. Capetele le-au fost tăiate, corpurile dezbrăcate și tîrîte prin tot orașul. Apoi capul lui Sardanapal a fost aruncat în Tibru, iar al mamei sale în alt loc. Mai mulți au fost executați odată cu el...”. I s-a dat numele de Tiberinus, pentru că a fost aruncat în Tibru și pentru a-l asemăna cu Tiberius, Tractatitius, pentru că i-a fost cadavrul tîrît pe străzi și prin arena circului, iar Impurus, pentru infamiile sale. Heliogabalus a fost făcut împărat la 16 mai 218 și a fost ucis la 11 martie 222, după 4 ani de domnie și nu după 6 ani cum spune greșit Herodian.

²⁷ Istoria ne transmite numele a trei bărbați din aceeași familie, cunoscuți în antichitate prin risipa la mesele pe care le dădeau, fiind și mari gurmanzi. Cel mai faimos din aceștia a fost M. Gavius Apicius care, după ce și-a cheltuit cea mai mare parte din avere în orgii, s-a sinucis. Despre el scrie Seneca la *Consolat. ad Helviam*, 10. Vezi și nota 13 la *Viața lui Aelius*.

²⁸ Acest proiect a fost adus la îndeplinire de către Alexander Severus.

²⁹ Aceleași fantezii le avea și Vitellius, care cheltuia sume imense pentru mese pregătite cu ficați de nisetru, creieri

de fazani și păuni, lapți de mrene etc. (vezi Suetonius, Vitellius, XIII). Faptul arătat aici nu e verosimil și constituie un exemplu tipic pentru a se înțelege că mare parte dintre extravaganțele și monstruozițiile puse pe seama lui Heliogabalus sînt născociri fanteziste.

- ³⁰ Lei și leoparzi, cărora li se scoteau dinții și li se tăiau ghiarele, pentru a-i face neprimejdioși.
- ³¹ Apameea, (Apamea, Apamia), localitate în Asia Mică.
- ³² Marsi, locuitori din Samnium cunoscuți ca vrăjitori și ghicitori.
- ³³ Ixion, personaj mitic, pedepsit pentru faptele sale de către Jupiter să stea spînzurat în infern pe o roată în veșnică mișcare.
- ³⁴ Mai ales faptul arătat aici este, prin absurditatea lui, grăitor pentru a dovedi că multe dintre monstruozițiile puse pe seama lui Heliogabalus sînt de domeniul fanteziei, fapte care nu le putea săvîrși un adolescent (dacă este adevărat că a fost numit împărat la 14 ani), chiar dacă era împărat roman.
- ³⁵ Magna mater, Marea mamă, zeița Cybele, vezi nota 12; Liber, vezi nota 20.
- ³⁶ Agathodemoni — spirite bune, duhuri binefăcătoare (gr. *agathos-bun* și *dalmon-demon*, spirit).
- ³⁷ Preceptele evreilor în această privință erau prohibitive și nu afirmative; se vede eroarea sau răutatea lui Heliogabalus, căci la evrei carnea de struț era interzisă.
- ³⁸ Este vorba de niște mese în formă de semilună, numite sigma, la care se așezau de obicei 7 sau 8 persoane.
- ³⁹ Hydrogarum (*hydor-apă* și *garum-sos de pește*), după etimologia cuvîntului pare a fi mai degrabă un aperitiv, decît o băutură propriu-zisă.
- ⁴⁰ Sybariți, locuitori ai orașului Sybaris din Italia sudică, renumiți prin luxul și desfrînarea lor. Întemeiat în 725 î.e.n. de locrieni, Sybarisul s-a îmbogățit repede prin comerț și

a devenit primul oraș din Grecia Magna, ținând sub legile lui 16 orașe. Moravurile sybariților au adus însă pieirea orașului lor, care a fost cucerit și distrus în 510, de către crotoniați. Ruinele acestui oraș se văd și astăzi, în apropiere de localitatea italiană Torre Brodognato.

- ⁴¹ Suetonius spune că Nero niciodată n-a făcut o călătorie cu mai puțin de o mie de trăsuri cu catiri potcoviți cu potcoave de argint (Nero, XXX). În antichitate, potcoavele nu se fixau în cuie de copitele animalelor de tracțiune, ci erau un fel de sandale, care se legau de picior cu curele. Arheologic, potcoava apare în forma din vremea noastră, abia în secolul al III-lea e.n.
- ⁴² Suetonius, de asemenea, spune în același loc despre Nero că nu îmbrăca o haină de două ori.
- ⁴³ Miră (*myrrha*, *murrha*, *murra*) un mineral din care se făceau vase prețioase; vezi și nota 44 la Marcus Antoninus Philosophus.
- ⁴⁴ Este vorba despre împăratul Filip Arabul (244—249), care a interzis prin lege depravările dintre bărbați, permise de moravurile antice. Vezi mai departe *Viața lui Severus Alexander*, cap. 24.
- ⁴⁵ Scutari — soldați scutieri din garda împăratului și nu lucrători de scuturi.
- ⁴⁶ Vezi nota 6.
- ⁴⁷ Severus Flavius și L. Domitius Alexander. (Vezi *Critica de text*, Ed. Teubner.)

ALEXANDER SEVERUS

- ¹ Alexander Severus s-a născut la Arca (Arce, Ace) în Fenicia, la 1 octombrie 205. La început se numea Alexianus Bassianus, iar părinții săi erau Avita Mamaea, nepoata Iuliei Domna, și soțul ei de al doilea Gessius Marcianus din ordinul cavalerilor, fost procurator roman. A fost crescut de părinți la Emesa, și după moartea lui Macrinus a

venit la Roma cu vărul său Heliogabalus, care l-a adoptat cu numele de M. Aurelius Alexander — fiu al lui Aurelius Antoninus, schimbându-i numele de Alexianus în Alexander pentru a aminti de Alexandru Macedon, pe care-l admira și el, ca și Caracalla. Când a ajuns împărat și-a adăugat și cognomenul de Severus, în memoria lui Septimius Severus, și a devenit M. Aurelius Severus Alexander, încetînd de a se mai numi fiul lui Heliogabalus și atașîndu-se ca nume direct lui Caracalla. Bunica sa, Maesa, a murit în 226 și Mammaea, mama lui — a primit titlul de Augusta, fiind pe lângă fiul ei ceea ce fusese Iulia Domna pe lângă Caracalla și Iulia Maesa pe lângă Heliogabalus. Inscripțiile o numesc mama lui Augustus, a taberelor, a senatului și a patriei, dar istoricii o fac răspunzătoare de lipsa de energie și hotărîre a lui Severus Alexander, cău-tînd prin ambiția ei să conducă în locul fiului, căruia îi paraliza astfel inițiativa și voința. Vezi și notele 18 și următoarele la *Macrinus*, ca și nota 21 la *Heliogabalus* în legătură cu numele și cu membrii familiei lui Severus Alexander.

- ² Se înțelege că Gabalus este numele lui Heliogabalus prescurtat într-adins de biograf; pentru sensul cuvîntului gabalus, vezi nota 21 la *Viața lui Opilius Macrinus*.
- ³ Dreptul la a V-a propunere, vezi nota 21 la *Viața lui Marcus Antonius Philosophus*.
- ⁴ Numele corect nu este Lucius Vindex, ci C. Iulius Vindex; pentru acesta și pentru Lucius Antonius vezi notele 29 și 30 la *Pescennius Niger*.
- ⁵ Biograful arată că și Pertinax a primit toate distincțiile deodată; vezi biografia acestui împărat.
- ⁶ Vergilius, *Aeneida*, VI, 882.
- ⁷ Heliogabalus a primit numele de Antoninus datorită spuselor bunicii sale despre legăturile Maesei cu Caracalla; vezi biografia lui Heliogabalus.
- ⁸ 6 martie 222.

- ⁹ Este vorba de Q. Caecilius Metellus, fiul lui Metellus Numidicus, care cu lacrimi și rugăminți a obținut rechemarea tatălui său din exil.
- ¹⁰ Și Iulius Caesar a arătat aceeași severitate față de legiuni, dar el nu era împărat, astfel că în acest sens trebuie luată afirmația biografului că nu s-a mai găsit altul care, ca Severus Alexander, să concedieze legiunile rebele.
- ¹¹ Localitatea unde s-a născut Severus Alexander.
- ¹² Se vede și în românește legătura dintre piersic și perși: în lat. *persicus*-persan, dar și piersic pom din Persia.
- ¹³ Vergilius, *Aeneida*, VI, 847—853.
- ¹⁴ Vezi Suetonius, care spune despre Augustus (LXXIX): „Avea ochii limpezi și strălucitori și voia să fie considerat că are în ei putere divină. Îi plăcea ca fixînd pe cineva acela să lase ochii în jos, ca înaintea razelor soarelui...”
- ¹⁵ Zonara (*Annales*, XII, 15) spune despre începutul domniei lui Severus Alexander: „N-apucase să plece bine de pe lume falsul Antoninus, cînd Alexander, vărul său, luă în stăpînire domnia și declară pe Mammaea, mama sa, împărăteasă. Prima grijă a acesteia la schimbarea domniei a fost de a aduce în jurul fiului ei savanți pentru a-l instrui și de a alege pe cei mai buni și pricepuți dintre senatori pentru a le cere părerea în toate chestiunile”. Iar Herodian (VI, 4) arată că la începutul domniei, Alexander, după în-demnul bunicii și al mamei sale, a ales mai întîi un consiliu de 16 senatori cu experiență și autoritate, care să-l ajute în conducerea imperiului. Cu aceștia a luat primele măsuri menite să înlătore tot ce era rău din moștenirea trecutului, revocînd numirile făcute de Heliogabalus și ridicînd în funcții numai pe cei ce meritau. După moartea Maesei, Mammaea a continuat să exercite influență și autoritate asupra fiului ei, sfătuiindu-l și ferindu-l de influențe negative. Dar Mammaea este arătată de Herodianus și de ceilalți istorici totodată ca lacomă după avuție.
- ¹⁶ Ulpianus, prefect al aprovizionării la începutul anului 222, a fost numit în același an prefectul pretoriului, avînd în

subordine pe cei doi colegi ai săi. Flavianus și Chrestus, iar după uciderea acestora pe Paulus, pînă ce el însuși a fost ucis de pretorienii în 228. Vezi și nota 25 la Heliogabalus.

- ¹⁷ Acest consiliu de juriconsulți era deosebit de cel de 16 senatori, despre care s-a vorbit în nota anterioară; despre cei 50 nu precizează, dar se înțelege că și aceștia erau tot senatori.
- ¹⁸ Marna, poate o divinitate orientală; toată fraza amintește de Catilinara I (1—2) a lui Cicero: „O timpuri, o moravuri... acesta totuși trăiește! Trăiește? Ba chiar vine în senat...”
- ¹⁹ Proverbul este dat și în grecește, și amintește de cuvintele guvernatorului Verres, care, jefuind crunt Sicilia, spunea că din cei trei ani de guvernare, cîștigul primului an îl reține pentru el, pe cel din al doilea an îl dă apărătorilor, iar pe al celui de al 3-lea an, cel mai gras și mai profitabil, îl rezervă în întregime judecătorilor (Cicero, *In Verrem*, *actio prima*, 14).
- ²⁰ Biograful vorbește despre soția lui Severus Alexander și în cap. 49 unde, folosind ca izvor pe istoricul Dexippus, nu-i pronunță numele, dar o arată ca fiică a unui oarecare Marcianus, investit cu titlul de Caesar și apoi ucis ca participant la un complot împotriva lui Severus Alexander. Inscripțiile o arată cu numele de Cn. Sela Herennia Sallustia Barbia Orblana Augusta. Discordanța dintre izvoare sugerează ipoteza că Severus Alexander s-a căsătorit de mai multe ori. Herodian nu-l arată numele soției lui Severus, dar spune că Iulia Mamaea și-a căsătorit fiul cu o patriciană, cu care nu s-a înțeles, pentru că Mamaea nu suporta ca nora ei să aibă titlul de Augusta. Din cauza persecuțiilor suferite din partea Mamaeii, soția lui Severus Alexander s-a refugiat cu tatăl ei la gărzile pretoriene, dar pentru acest gest ea a fost exilată în Egipt, iar tatăl ei ucis.
- ²¹ *Clarissimi viri* — bărbați prea străluciți; vezi nota 8 la Heliogabalus.

- ²² Laticlava, toga împodobită la poale cu o bandă lată de purpură și pe care aveau dreptul s-o poarte senatorii. Maurice Besnier (*Histoire romaine*, tome IV, première partie; *L'Empire romain de l'avenement des Sévères au concile de Nicée*, Paris, 1937, p. 92) spune că biograful folosește aici termeni improprii, confundând titlurile pur onorifice cu cele care impuneau obligații precise; laticlava și chiar titlul de *vir clarissimus* nu obligau pe prefectul pretoriului să demisioneze, ci pentru aceasta era nevoie de *adlectio inter senatores* (numire în rîndul senatorilor), ceea ce impunea demisia din prefectura pretoriului pentru intrarea în senat. „Cînd un prefect încetase de a mai plăcea, nu laticlava trebuia să i se acorde pentru a-l obliga să se retragă, ci adlectio“ (*adlectio*-alegere, cooptare, aici cu sensul de numire în rîndul senatorilor). Besnier se sprijină pe Cassius Dio (LXXII, 5, 1) care arată că Tarrutenius Paternus, prefectul pretoriului lui Commodus, a fost ales între consulari (*adlectus inter consulares*) și puțin după aceea ucis.
- ²³ *Confarreatio*, căsătorie cu ceremonie religioasă.
- ²⁴ *Quindecemviri* — colegiu de 15 bărbați cu o funcție oarecare; aici colegiu de 15 bărbați, care aveau ca funcție paza și interpretarea cărților sibylline; vezi nota 15 la Hadrianus. — Auguri, preoți ghicitori, care făceau prevestiri după zborul păsărilor.
- ²⁵ Curioni, crainici care anunțau, în timpul spectacolelor edictele împăratului sau alte decrete, vorbind sau punînd uneori întrebări publicului în locul împăratului.
- ²⁶ Libră-măsură de greutate de 327 gr.
- ²⁷ Cu toate bunele intenții ale lui Filip Arabul (căci despre el este vorba aici) în ceea ce privește îndreptarea moravurilor din vremea sa, Istoria Augustă îl trece în rîndul împăraților odioși, acuzîndu-l că a ucis pe Gordianus al III-lea pentru a-i lua locul.
- ²⁸ Dimpotrivă, numele de Severus și l-a adăugat el, în memoria lui Septimius Severus; vezi nota 1.

- ²⁸ Alexandru cel Mare, cu care voia să se asemene Alexander Severus.
- ³⁰ Electrum, un aliaj compus din aur și argint.
- ³¹ Papinianus, vezi nota 19 la Pescennius Niger.
- ³² Baiae, localitate balneară pe coasta Campaniei.
- ³³ Haruspici, ghicitori moștenind de la etrusci credința că prevestesc viitorul după măruntaiele păsărilor, după trăsnete și după diferite fenomene neobișnuite; uneori haruspicii se confundau cu augurii, vezi nota 22.
- ³⁴ Vasconi (basci) populație care locuia între Pirinei și Navarra de astăzi; probabil că și acești locuitori erau vestiți ghicitori.
- ³⁵ Și Severus Alexander, ca și Heliogabalus, fusese la început preot în templul din Emessa.
- ³⁶ Apollonius din Tyana (Cappadocia) filozof pitagoreician, care a trăit în sec. I e.n. A călătorit mult, însoțit de discipolul său Damis, stîrnind admirație prin învățătura și faptele miraculoase pe care se spune că le săvîrșea. Amintirile lui Damis despre profesorul său au servit lui Filostrat, care a scris biografia romanțată a lui Apollonius; vezi și nota 25 la *Viața lui Aurelianus*.
- ³⁷ Orpheus, cîntăreț legendar din Tracia. Despre el s-au creat diferite mituri, între care unele îl prezintă ca pe un inițiat în tainele despre zei, natură și lume, învățăturile lui fiind cunoscute cu numele de mistere orfice.
- ³⁸ Sextar (Sextarius) cam o jumătate de litru (exact 0,547 l).
- ³⁹ Suetonius (Claudius, XX) spune că din ordinul împăratului Claudius au fost canalizate și aduse din apropiere în Roma trei izvoare bogate în apă rece, rămase cu numele de apele lui Claudius (aquae Claudiae).
- ⁴⁰ Tetrafarmacon, vezi *Viața lui Hadrianus*, cap. 20 și *Viața lui Aelius Verus*, cap. 5.
- ⁴¹ Vezi nota 31, la *Hadrianus*.

- ⁴² Vezi *Viața lui Septimius Severus*, cap. 19.
- ⁴³ Vezi *Viața lui Pescennius Niger*, cap. 11.
- ⁴⁴ Vezi nota 12, la *Viața lui Heliogabalus*; jocuri apollinare, în cinstea lui Apollo.
- ⁴⁵ Saturnale, vezi nota 55, la *Viața lui Hadrianus*.
- ⁴⁶ Se pare că acest Gargilius este inventat ad-hoc de către biograf.
- ⁴⁷ *Fecundus* în latinește însemna și fructuos: de aici jocul de cuvinte.
- ⁴⁸ *Martialis*, V. 29; citatul nu e chiar textual.
- ⁴⁹ În latinește, un joc de cuvinte provenit din diferența de accent: *lêporem* — iepure și *lepórem* — frumusețe, farmec.
- ⁵⁰ Asemenea magazii erau și pe timpul lui Antoninus Heliogabalus, dar, Severus Alexander le-a făcut în toate cartierele.
- ⁵¹ Această monedă de aur (*aureus*) avea aceleași amprente ca și moneda de argint și era la început din aur curat, dar sub ultimii împărași cantitatea de aur din ea a început să fie micșorată din ce în ce mai mult prin adăugarea altor aliaje, care au făcut să-i scadă valoarea intrinsecă. Sub Nero se fabricau 45 de galbeni dintr-o livră de aur, iar sub Constantin cel Mare 62. Sub Augustus, un aureus cântărea 7,78—8,75 gr. — sub Nero 7,266 gr., iar sub Caracalla 6,54 (Vezi Roger Rémondon, *op. cit.*, p. 88, în nota 35 la *Antoninus Caracallus*).
- ⁵² Preoții numiți salieni (*salire* — a sări) la ceremoniile în cinstea zeului Marte alergau prin oraș sărind și cîntînd.
- ⁵³ Cicero (*in Verrem*, IV, 5. 9): „Strămoșii noștri pe nimeni din cei ce plecau cu un comandament sau cu o delegație în provincie nu-l socoteau că va fi atît de nebun, încît să cumpere argintărie pe cont propriu; i se dădea și aceasta din tezaurul public, ca și îmbrăcămintea, prin lege...“.
- ⁵⁴ Încă înainte de Severus Alexander existau particulari care aveau trăsurile cu garnituri de aur.

- ⁵⁵ Este greu de crezut că în secolul al III-lea, când religia creștină nu era permisă de stat, Severus Alexander, care a avut într-adevăr atitudine binevoitoare față de creștinism, se putea gândi să ridice un templu lui Hristos și să-l primească între zei. Autorul atribuie secolului al III-lea fapte petrecute în secolul al IV-lea, făcând în mod arbitrar din Severus Alexander un precursor, pentru a plăcea creștinilor din vremea sa. Cu atât mai mult nu se putea gândi Hadrianus să primească pe Hristos între zei și nici scriitorii bisericii nu-i atribuie asemenea intenții. Probabil că acest împărat voise să ridice temple pentru propria sa adorare, dar acestea au rămas neterminate, fără dedicație, pînă în vremea biografului, dînd ocazie să se presupună că Hadrianus nu le ridicase pentru sine, ci pentru Hristos.
- ⁵⁶ Persius, *Sat.*, II, 69.
- ⁵⁷ Severus Alexander n-a fost primul care a fixat salarii ascensorilor, pentru că măsuri similare se luaseră și înainte: vezi *Viața lui Pescennius Niger*, cap. 7.
- ⁵⁸ Vezi *Viața lui Hadrianus*, cap 18.
- ⁵⁹ Cele mai înalte onoruri dădeau dreptul de a purta sabie.
- ⁶⁰ Dexippus (secolul al III-lea e.n.) a scris o cronică a împăraților romani de la Severus Alexander pînă la Aurelian și o istorie a războaielor cu goții (238—274). Este cunoscut nu numai ca istoric și retor, ci și ca general, în fruntea unei armate de atenieni învingînd pe heruli, o populație scitică.
- ⁶¹ Herodian spune despre caracterul și guvernarea lui Severus Alexander (VI, 1) „Acest principe avea o fire așa de bună și de moderată, cum l-o dovedește tot cursul vieții sale: căci în 14 ani n-a vărsat o picătură de sînge nevinovat, ceea ce nu se poate spune despre împărații care i-au urmat lui Marcus Aurelius și ceea ce este atât de adevărat despre el, încît nu se va găsi un singur om care, în timpul unei domnii atât de lungi, să fi fost condamnat fără judecată după toate legile. Cîteodată nu se putea hotărî să condamne la moarte oamenii care erau totuși vinovați de cele mai mari crime“.

- ⁶² Vezi Zosimos (I, 11): „Mammaea a dat coleg lui Flavian și Chrestus pe Ulpian, un excelent jurisconsult și un mare om de stat, dar soldații, nemulțumiți de ridicarea lui, s-au gândit să scape de el. Mammaea descoperind acest plan și vrînd să-l preîntîmpine, a dat sarcini de prefect numai lui Ulpian. Dar devenind suspect militarilor pentru motive despre care nu știu să spun nimic, el a fost ucis într-o insurecție, fără ca împăratul să-i poată împiedica moartea“. Zonara motivează astfel uciderea lui Ulpianus (*Annales*, XII, 15): „Soldații din gardă îl uciseră repede noaptea, așa cum ucisese și el pe Flavian și pe Chrestus“. Vezi și nota 16.
- ⁶³ Cetățeni (*quirites*), termen care se adresa civililor, Alexander Severus îl adresează soldaților, arătînd că-i socotește nedemni de haina militară, deci termen injurios pentru ei: vezi Suetonius, Iuliu Caesar, cap. LXX.
- ⁶⁴ Din celelalte documente istorice reiese că rezultatul expediției lui Severus Alexander împotriva lui Ardașir Sassanidul, regele perșilor, numit aici Artaxerxe, n-a fost chiar cel arătat de biograf. În realitate, campania din Orient s-a terminat printr-un eșec, iar cea din Germania prin moartea tragică a lui Severus Alexander. Campania din Orient a fost determinată de ambiția lui Ardașir de a cuceri toată Asia Mică de la Tigru și Eufrat, pînă la Marea Egee, pretinzînd că nu face altceva decît să reconstituie vechiul Imperiu persan. Severus Alexander a încercat în două rînduri să negocieze cu acesta, dar fără succes, ceea ce l-a determinat să pornească împotriva-i cu trei corpuri de armată: unul pe la nord de Armenia, altul pe centru și altul pe la sud, urmînd ca acestea să se întîlnească în inima regatului persan, la Ctesifon. Numai armata de nord însă a ajuns în Media; cea de mijloc a fost înfrîntă, iar cea de sud a înaintat încet, din cauza ezitării lui Alexander și a mamei lui. Pierderile grele suferite, lupta cu climatul și cu condițiile de teren l-au făcut pe Alexander să înceteze expediția și să se înapoieze la Antiochia. Această situație a convenit și lui Ardașir, care n-a continuat nici el lupta împotriva romanilor, mai ales că armata persană se lovea și de rezistența populațiilor locale. La Roma a venit totuși știrea că armatele

romane au ieșit învingătoare și lui Severus Alexander i s-a dat titlul de Parthicus și Persicus...

- ⁶⁵ 23 septembrie 233.
- ⁶⁶ Vezi *Vlața lui Antoninus Pius*, cap. 8.
- ⁶⁷ Mauretania Tingitana, în care se afla orașul Tingi (Tingi), Tangerul de astăzi.
- ⁶⁸ Isauria, ținut în Asia Mică.
- ⁶⁹ Herodian (VI, 7) arată că Alexander n-apucase să-și refacă sănătatea pe care și-o pusese în primejdie în războiul din Orient, că a trebuit să ia măsuri pentru securitatea imperiului în Europa, unde germanii trecuseră, ca de atâtea ori, Rinul și Dunărea, și amenințau să ocupe nu numai părțile de nord ale imperiului, dar să ajungă în Italia și chiar la Roma. Pentru a asigura liniștea imperiului în acea parte, el a socotit că e mai bine să ducă tratative de pace cu germanii, decât să înceapă război, și a trimis solie la germani, obținând pacea contra unei sume de bani. „Acest fapt, spune Herodian (VI, 7) n-a plăcut soldaților, care erau nemulțumiți că au fost ținuți atîta timp sub arme fără să li se dea ocazia de a lupta, pe cînd împăratul, ziceau ei, nu se gîndea decît să se distreze și să-și piardă timpul la întrecerile de care, în loc să reprime insolența barbarilor...“.
- ⁷⁰ Sicilia, probabil Bretzenheim de azi, aproape de orașul german Mainz.
- ⁷¹ Împrejurările în care a fost ucis Alexander Severus le arată astfel Zonara (*Annales*, XII, 15): „Soldații, înfuriați că Alexander cumpăraseră pacea cu germanii, făcuseră o răscoală și proclamaseră împărat pe Maximin, originar din Tracia, fost în tinerețe păstor. Acesta, la început nu voi, dar pînă la urmă nu ezită să se pună în fruntea celor ce-l proclamaseră împărat și să-l conducă la locul unde se găsea Alexander. Împăratul ceru ajutor și fidelitate oamenilor săi, care îi promisese mai întîi că vor lupta pentru el, dar după aceea ei începură să murmure împotriva avariției împărăte-

sei, mama lui, chiar pe el acuzându-l de lașitate, și-l părăsire. Cînd se văzu tratat astfel, se întoarse în cort, unde îmbrățișă pe mama sa și începu să-și plîngă cu ea nenorocirea. Maximinus îi ucise pe ei și pe cei apropiați ai lor printr-un centurion și-și asigură astfel autoritatea". Despre Mamaea, Herodian spune că, sub pretext că-și strînge bani necesari domniei, folosea tot felul de mijloace pentru a pune mîna pe avutul altora. Ea îl căsătorise pe Alexander cu o tînără patriciană, pe care apoi tot ea a alungat-o din palat, exilînd-o în Africa, deși împăratul își iubea soția și nu avea nici un motiv să se despartă de ea.

⁷² Fusese adoptat la 20 iulie 221 și a fost ucis în 235, luna și ziua nu se cunosc precis, dar se știe sigur că în intervalul ianuarie-martie, deși după datele oferite de biograf ar însemna că a fost adoptat la 30 aprilie sau 1 mai 221, și a fost ucis la 8 ianuarie 235. Cum s-a mai văzut și la alte biografii, datele cronologice din Istoria Augustă în general nu inspiră încredere și trebuie confruntate mereu cu cele pe care le oferă alte documente istorice.

⁷³ Driadă — ghicitoare gallică (nu nimfă a pădurilor, despre care vorbește mitologia).

⁷⁴ În text lacună.

⁷⁵ Acholius se pare că este un nume inventat ad-hoc de biograf.

⁷⁶ Lacună.

⁷⁷ În ediții care pornesc de la alte manuscrise sînt arătate și alte nume de bărbați din consiliul lui Severus Alexander.

CEI DOI MAXIMINI

¹ *Iulius Capitolinus*, unul dintre pseudonimele autorului anonim (vezi introducerea).

² Dedicăția este adresată lui Constantin cel Mare (306—337).

- ³ *Maximinus*. Caius Iulius Verus Maximinus (a. 235—238) era originar din Tracia și în tinerețe fusese păstor. În armata romană s-a remarcat încă din timpul lui Septimius Severus prin forța sa fizică neobișnuită. A fost proclamat împărat de legiunile răsculate împotriva voinței senatului. A câștigat victorii la Rin și Dunăre (a. 236), dar a fost urât pentru cruzimile și cheltuielile sale excesive. Împotriva lui s-au produs răscoale în Africa și în Italia. A fost înjunghiat de proprii săi soldați, sub zidurile cetății Aquileia pe când încerca să ajungă la Roma, unde fuseseră proclamați doi împărați.
- ⁴ *Thracia*, nume acordat din primele timpuri unui vast ținut mărginit la nord de Dunăre, la sud de Propontida și Marea Egee, la est de Pontul Euxin, iar la vest de Strymon și cele mai orientale triburi ilirice. Era divizată în două părți de muntele Haemus (Balcani).
- ⁵ *Milo*, celebrul atlet din Crotona, de șase ori învingător la jocurile olimpice și tot de atâtea ori la jocurile pithice. A fost unul dintre adepții lui Pythagora și a comandat o armată învingând pe sybariți (510 î.e.n.).
- ⁶ În realitate, asasinarea lui Alexander Severus s-a produs chiar în tabăra romană, pe când se afla în cortul său împreună cu mama sa Iulia Mamaea.
- ⁷ După moartea lui Alexander Severus, până la urcarea pe tron a lui Claudius al II-lea Gothicus, urmează, timp de 33 ani (235—268 e.n.), una dintre cele mai sumbre perioade ale Imperiului roman, pe care istoricii au denumit-o: anarhia militară. Pe de o parte, lumea romană este presată din toate părțile de asalturile popoarelor invadatoare, cărora puterea centrală le face cu greu față, iar pe de altă parte, lupta comandanților militari pentru acapărarea funcției de conducător al statului, cărora senatul le opune fără succes împărați aleși de el, întreține o stare de anarhie, care contribuie din ce în ce mai mult la agravarea situației. Această decădere a autorității imperiale creează condițiile

favorabile pentru detașarea de putere centrală a provinciilor gallice în Occident, precum și a regatului Palmyrei, care nu mai au încredere în posibilitățile de apărare ale Romei. Este preludiul catastrofei finale care pîndește iremediabil imperiul sclavagist roman.

⁶ Este primul împărat a cărui autoritate provine numai de la legiuni (vezi Aurelius Victor: *Caesares*, 25, 1; O. Th. Schulz, *Wesen des röm. Kaisertums*, p. 54, Paderborn, 1916 și *Vom Prinzipat zum Dominat*, p. 266, Paderborn, 1919).

⁹ Personaje mitice:

Cyclops: ciclopul erau ființe omeneste închipuite, cu un singur ochi în frunte. Textul se referă la ciclopul Polifem din Odyseea; *Busiris*, rege al Egiptului, care sacrifica pe străini lui Jupiter; *Sciro*, renumit bandit, care acționa la frontiera dintre Attica și Megarida și care, în afară de faptul că jefuia pe călători, îi forța să-i spele picioarele pe stînca scironiană, aruncîndu-i apoi în mare; *Phalaris*, tiran din Agrigent care-și arunca victimele într-un taur de aramă, în care a pierit el însuși; *Typhon* sau *Typhoeus*, monstru al lumii primitive, care este reprezentat cînd ca un uragan distructiv, cînd ca un gigant care varsă flăcări, adică personificînd furtunile sau fenomenele vulcanice; *Gigas* era unul dintre giganți, fiii lui Uranus și ai pămîntului, care sînt reprezentați ca niște ființe de o mărime monstruoasă, cu înfățișare groaznică și cu coadă de dragon.

¹⁰ *Athenio*, conducător al sclavilor răsculați în Sicilia. A rezistat timp de patru ani armatelor romane pînă a fost înfrînt și ucis de consulul Aquilius în anul 101 î.e.n.

¹¹ Trupele de arcași osdroeni fuseseră aduse din Orient de Severus Alexander.

¹² *Titus*, pe care arcașii osdroeni l-au ales împărat, Maximinus, apare în unele izvoare și sub numele de *Quartinus*.

¹³ *Sirmium*, oraș important al Pannoniei inferioare, pe țărmul stîng al Savei, fondat de taurisci, a devenit sub romani capitala Pannoniei.

- ¹⁴ Mișcarea de la *Tysdrus* nu aparține țăranilor, ci claselor dominante și a fost îndreptată împotriva unui împărat numit de soldați, care nu susținea interesele aristocrației (Herodianus, VII, 4—10; Aurelius Victor, *Caesares*, 28, *Epitomae*, 26; Eutropius, IX, 2; Zos., I, 14; Zonar., XII, 16; R. Cagnat-*L'armée romaine d'Afrique*, pp. 56—58 și 155—160; M. Rostovtzeff, *Social and Economic History*, pp. 401—403).
- ¹⁵ *Gordianus I* (Marhus Antonius Gordianus Sempronius), proclamat împărat în martie 238 de răsculații din Africa, îndeplinise funcția de proconsul al Africii. Era bogat, cult și avea optzeci de ani când a devenit împărat. El și-a asociat la tron pe fiul său *Gordianus al II-lea*, dându-i titlul de Augustus.
- ¹⁶ Cortegiul regal (*regius apparatus*): Herodianus arată că unul dintre aceste atribute ale puterii imperiale era focul, care era purtat în fața cortegiului.
- ¹⁷ Se numeau *protectores* gărzile care apărau pe împărat (*qui corpus eius protegebant*).
- ¹⁸ În calitate de proconsul, Gordianus avea lictori.
- ¹⁹ *Vitalianus*, prefectul pretoriului, a fost asasinat la Roma de trimișii răsculaților din Africa, partizanii Gordienilor.
- ²⁰ *Dioscuri*, adică fiii lui Jupiter, nume prin care erau desemnați Castor și Pollux, cei doi eroi vestiți ai antichității, pe care grecii îi numeau și Polydeuces, iar romanii Castores.
- ²¹ Ziua a șasea înainte de Calendele lui iulic: 26 iunie.
- ²² Senatorii M. Clodius Puppienus Maximus și D. Caelius Calvinus Balbinus au fost proclamați *Augusti* de senat la vestea morții împăraților Gordiani (mai 238) și au primit misiunea de a lupta împotriva lui Maximinus, împiedicându-l să pătrundă în Italia. Nemulțumiți de alegerea senatului, armata și poporul din Roma i-au obligat să-l asocieze la domnie, acordându-i titlul de Caesar, și pe nepotul

lui Gordianus I, un copil de 13 ani, care va domni apoi singur sub numele de *Gordianus al III-lea*.

- ²³ *Hemona* era un oraș din Pannonia, situat în extremitatea acestei regiuni și, fiindcă se afla în drumul de trecere spre Italia, era considerat ca un oraș italiot. Este cunoscută rezistența locuitorilor din acest oraș față de armatele lui Maximinus. Locuitorii Hemonei și-au devastat propriul teritoriu, pentru a nu-i da lui Maximinus posibilitatea să se aprovizioneze.
- ²⁴ *Deus Belenus*: divinitate gallică, echivalent cu Apollo al romanilor și Orus al egiptenilor.
- ²⁵ Este vorba de soldații legiunii a II-a partice, ale căror familii se aflau în garnizoana obișnuită de lângă Alba Longa, deci amenințate de răzburarea senatului și a poporului.
- ²⁶ *Ravenna*, important oraș al Galliei Cisalpine. Situată în mijlocul mlaștinilor, nu era accesibilă decât dintr-o parte pe uscat, probabil pe drumul care vine dinspre Ariminum. Importanța ei crește sub Augustus, care a făcut din ea unul dintre marile porturi de staționare a flotei romane.
- ²⁷ *Palatin (Mons Palatinus)*, una dintre cele șapte coline, pe care — spune legenda — a fost întemeiată cetatea Roma. Colina Palatinus era situată între Tibru și Forum și avea trei vîrfuri dintre care mai important era *Palatium*. Începînd cu Augustus, pe Palatin s-au ridicat locuințele familiei imperiale: Domus Augusti, palatul lui Tiberius, palatul lui Domitianus etc. În timpul lui Septimius Severus a fost clădit pe Palatin „Palatul Severilor“.
- ²⁸ Primele două versuri (*Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda*).

. . . . .
Extulit os sacrum caelo tenebrasque resolvit, sînt din Vergilius, *Aeneis*, VIII, v. 589 și 591, iar ultimul este apocrif, fiind, probabil adăugat de Fabillus, pentru a completa epigraful.

- ²⁹ *Iulius Titianus, senior*, tatăl retorului, renumit pentru lucrarea sa despre provinciile imperiului (*Provinciae vel Chorografia*), care a fost foarte apreciată.
- ³⁰ *Încălțăminte împărătească (Campagum regium)*: era un fel de încălțăminte cu mai multe bride, pe care o purtau senatorii, împărații și copiii lor și care apoi a fost adoptată de regi și episcopi.
- ³¹ Numele *Arcia* nu se cunoaște: unii comentatori consideră că era vorba de fluviul *Arsia*, ceea ce nu e verosimil.
- ³² Este vorba de împăratul Severus Alexander, care îl prețuia mult pe Maximinus.
- ³³ *Dexippus* vezi nota 60 la viața lui Severus Alexander.
- ³⁴ Douăzeci de bărbați: senatul a încredințat apărarea Italiei împotriva lui Maximinus unei comisii formate din douăzeci foști consuli, *viginti consulares ex senatus consulto reipublicae curandae*. Această afirmație se găsește și la Zosimos, I, 14. Între ei se aflau și viitorii împărați, Maximus și Balbinus, precum și apărătorii Aquileiei, Crispinus și Menofilus.
- ³⁵ Autorul nu era probabil de acord cu această versiune. El dă, în altă parte a lucrării, o relatare a morții lui Maximinus, care diferă de cea menționată aici.
- ³⁶ Este, probabil, o greșală, în loc de *Heredianus*, cum apare în alt manuscris; autor al unor scrieri istorice, tratate de filozofie și artă militară, el s-a născut în Bithinia în jurul anului 95 e.n. Era prieten al împăratului Hadrianus. A scris *Istoria expedițiilor lui Alexandru, Istoria Indiei* și altele. Multe dintre operele sale s-au pierdut. A murit cam pe la anul 180 e.n., astfel încât în nici un caz n-a putut scrie despre fapte petrecute după moartea lui.
- ³⁷ Numele lui era *M. Clodius Puppienus Maximus*, fiind vorba deci de o singură persoană.

CEI TREI GORDIANI

- ¹ *Pompeiana domus*: Casa lui Pompeius și-a păstrat multă vreme prestigiul de care vorbește atât Plutarh, cât și Suetonius.
- ² Cerbi palmați (*cervi palmati*): se numeau astfel, din cauza formei plate a așezării coarnelor.
- ³ *Juvenaliae*: era sărbătoarea tineretului, în timpul căreia se făceau sacrificii dedicate zeiței Juventa; a fost înființată de Nero.
- ⁴ *Gordianus cel Tinăr*.
- ⁵ *Mutius, Rutilius, Laelius*: *Mutius Scaevola*, contemporan cu Cicero, propus de senat, pentru integritatea sa, ca exemplu pentru toți guvernatorii Asiei; *Rutilius*, despre care vorbesc, de asemenea, Valerius Maximus, Cicero și Seneca; *Laelius*, cunoscut pentru înțelepciunea lui; *Iunius*, istoricul Iunius Cordus citat de mai multe ori în conținutul operei.
- ⁶ După un strămoșesc obicei, nici fiul nu făcea baie alături de tatăl său, nici ginerele alături de socrul său.
- ⁷ Apar unele știri contradictorii în legătură cu răscoala din Africa, împotriva procuratorului lui Maximinus. În același aliniat, autorul arată că era o răscoală a nobililor nemulțumiți, care au atras de partea lor pe soldați, apoi vorbește de răscoala țăranilor africani.
- ⁸ Întrucît în timpul campaniei, soldații nu aveau la îndemînă o mantie de purpură, care constituia un atribut imperial, cînd alegeau pe împărat, se foloseau de purpura de pe steaguri.
- ⁹ Lacună în text.
- ^{9a} Lui Gordianus I și Gordianus al II-lea li s-au adăugat și cognomenul de *Africanus* (în amintirea lui Scipio Africanus) și pe cel de *Romanus*.

- ¹⁰ *Licinius Valerianus* a fost comandantul legiunilor de la Rhin și Dunărea de sus, care l-au proclamat împărat. În același timp, Trebonianus, Aemilianus și Ingenuus, sprijinindu-se și ei pe legiunile pe care le comandau, luptau pentru tron (a. 252). *Licinius Valerianus* reușește să se mențină la conducere după înlăturarea celorlalți și domnește, având ca asociat pe fiul său, *Licinius Gallienus* (a. 253—260), cum se va vedea mai departe.
- ¹¹ Moartea celor doi Gordiani a avut loc în jurul datei de 20 aprilie 238 e.n.
- ¹² *Serenus Sammonicus*, autorul unui poem intitulat „Carmen de re medica”, a fost condamnat la moarte de Caracalla în 212.
- ¹³ *Priapus*, fiul lui Dionysos (Bacchus) și al Afroditei (Venus), era zeul protector al turmelor de oi și capre, al albinelor și al vinului, zeul abundenței și al desfrului.
- ¹⁴ Gordianus cel bătrîn reproduce trei versuri din Vergilius, *Aeneis*, VI, 869—871 (*Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra*
Esse sinent. Nimum vobis Romana propago
Visa potens. Superi, propria haec si dona fuissent).
- ¹⁵ *Gordianus al III-lea* (a. 238—244), numit în inscripții *Divi M. Antonii Gordiani, sororis filius*; era, prin urmare, nepot de fiică al lui Gordianus I.
- ¹⁶ *Maximus* și *Balbinus* au fost înlăturați în anul 238, la începutul lunii mai, printr-o răscoală a pretorienilor, care i-au prins și i-au masacrat (R. Bloch, J. Cousin: *Rome et son destin*, Armand Colin 1960, p. 252).
- ¹⁷ Complotul lui *Sabinianus* a avut loc în 240.
- ¹⁸ Căsătoria lui Gordianus al III-lea cu fiica lui Caius Furius Sabinus Aquila Timesitheus (în text, *Misitheus*), numită Furia Sabina Tranquillina, este atestată de monedele descoperite în Alexandria (Egipt). Timesitheus exercitase demnități importante: comandantul coortei auxiliare în Spania,

procurator în Gallia la Roma, în Siria, în Asia Mică, locțiitor de guvernator, *vice praesidis*, în Arabia și în Asia. Gordianus al III-lea l-a numit prefect al pretoriului. El a avut, de fapt, conducerea imperiului în locul împăratului care era prea tânăr.

- ¹⁹ *Porțile templului Ianus* au fost închise în timpul lui Marcus Aurelius și n-au mai fost deschise de atunci. Ianus deținea un loc important în religia romanilor; prezida începutul oricărei acțiuni; la Roma, regele Numa i-a consacrat un templu, care era închis în timp de pace și deschis o dată cu declararea războiului.
- ²⁰ *Sapor I*, regele perșilor, ia domnia în 240 și începe să atace provinciile romane. El a năvălit în Mesopotamia, a cucerit Carrae și Nissibis, ajungând pînă în Antiochia. Gordianus al III-lea, ajutat de socrul său, a întreprins o campanie împotriva perșilor și a obținut unele victorii, reușind să restabilească granița pe Eufrat.
- ²¹ *Artaxerxes* (Ardașir) fondatorul dinastiei sasanizilor după înfrîngerea lui Artaban V (a. 226 e.n.) cînd s-a declarat rege al statului parților.
- ²² *Misitheus* (sau Timesitheus, cum apare în tratate) a murit la sfîrșitul anului 243. Unii istorici pun la îndoială versiunea reprodușă aici, considerînd că moartea lui s-a datorat unei boli (K. F. W. Lehmann: *Kaiser Gordian III*, pp. 87—88).
- ²³ *M. Iulius Philippus*, supranumit Arabul, fiindcă se născuse în Arabia, era, după unii istorici, fiul unui șef de tîlhari (Aurelius Victor: *Epitome*, 28, 4), iar după alții provenea dintr-o familie de cavaleri (M. Besnier, *op. cit.*, p. 152). În războiul purtat de Gordianus al III-lea împotriva perșilor a îndeplinit funcția de comandant, alături de Timesitheus. După moartea acestuia a devenit prefect al pretoriului în locul lui. După asasinarea lui Gordianus al III-lea în martie 244 Philippus devine împărat (244—249). El a făcut pace cu perșii, i-a învins pe carpi (245—247).

După încercarea de uzurpare a lui Pacatianus, comandantul legiunilor de la Dunăre (248) și a altor generali în Orient, Philippus a încredințat conducerea armatelor lui Decius, care, datorită succeselor dobândite, a fost proclamat împărat de către soldați. Philippus a fost învins și ucis într-o luptă lângă Verona (249).

- ²⁴ *Naves frumentariae*: corăbii care transportau alimente; făceau parte din categoria *naves onerariae*, corăbii mari grele, cu pînze; romanii mai foloseau, la război, o serie de alte corăbi: *naves acturiae*, pentru acțiuni rapide; *naves longae*, cu multe rame (pînă la 50); *naves tectae*, acoperite; *naves turritae*, prevăzute cu un turn, de unde soldații aruncau sulitele.
- ²⁵ Marmora de *Carystos* provenea din Eubeea; marmora *Claudiană* de lângă orașul *Claudia*, aflat în Asia, pe malul drept al Eufratului; cea de *Synnada*, din Frigia, o marmoră albă, cu vine purpurii, folosită de romani pentru ornamentarea principalelor edificii.
- ²⁶ Philippus a celebrat, în anul 248, centenarul întemeierii Romei. Jocurile seculare au fost organizate în 21 aprilie 248. Sărbătorile au ținut trei zile.
- ²⁷ *Caius Caesar* se potrivește și lui *Iulius Caesar* și lui *Caligula* (autorul se referă, desigur, la cel din urmă).
- ²⁸ A șaptea zi înainte de idele lui iulie: 9 iulie 238 e.n.
- ²⁹ Este vorba de *M. Clodius Puppianus Maximus*, deci o singură persoană (vezi și nota 16).
- ³⁰ Rezultă că *Gordianus al III-lea* a fost impus senatului, ca împărat, atît de către poporul din Roma, cît și de armată.
- ³¹ *Curius Fortunatianus*, retor din secolul al III-lea.
- ³² *Bithynia*, provincie din Asia Mică, lăsată moștenire Romei de regele său *Nicomedes IV Philopator*, în anul 74 î.e.n.
- ³³ *Narbo*, capitala Galliei *Narbonensis* (cuprinsă între *Aquitania*, M. Mediterană și Alpi).

- ³⁴ *Balbus Cornelius Theophanis* din Mitilene, renumit prin lucrările sale istorice și prieten al lui Pompeius.
- ³⁵ *Maximus și Balbinus* au devenit împărați în 238, la începutul lunii mai și au domnit nouăzeci de zile (Vezi M. Besnier, *op. cit.*, p. 149).
- ³⁶ *Cartierul carenelor* din Roma se găsea la poalele muntelui Caelius; principalul edificiu din acest cartier era templul lui Tellus, în jurul căruia se ridicau frumoase construcții în forma unei carene de corabie.
- ³⁷ *Carpții*: unul dintre triburile dace, așezate inițial pe Prut și Siret, care au atacat, separat sau împreună cu goții, în secolul al III-lea, Imperiul roman.
- ³⁸ *Sfârșitul Histriei*: menționat în timpul lui Maximus și Balbinus, legat de luptele carpilor cu moesii, de războiul împotriva sciților, nu se poate referi la cetatea Histria de la gurile Dunării, care a fost distrusă de goți mai târziu (vezi E. Condurachi: *Histria*, E.S.L.A., p. 11) și articolul prof. R. Vulpe din revista „Studii clasice” IX 1969).

CEI DOI VALERIANI

- ¹ Lacuna mare de la începutul biografiei celor doi Valeriani arată că manuscrisul cuprinzând biografiile împăraților de la cei doi Philippus pînă la Valeriani (și începutul biografiei acestora) s-a pierdut.
- ² *Sapor I*, (Șapur) fiul lui Artaxerxes (Ardașir) regele parților din dinastia Sasanizilor, a domnit între anii 241 și 273 e.n. S-a luptat cu Gordianus al III-lea și apoi cu Valerianus, care, fiind învins, a fost luat prizonier (la 260) și ținut în captivitate pînă la sfârșitul vieții. După aceasta, Sapor a cucerit Siria, a distrus Antiochia, Tarsos și Cezarea. A fost înfrînt de Odenatus și Zenobia. Velsolus nu e cunoscut în istorie, de aceea unii comentatori consideră că, în ma-

nuscris, trebuie să fi fost *vel solus*, referindu-se la Sapor însuși.

- ³ „... al capturat pe un împărat bătrîn”: se referă la Publius Licinius Valerianus (a. 252—260), proclamat împărat de soldații săi la vârsta de 70 de ani; în 253 și-a asociat la tron pe fiul său, Licinius Gallienus (R. Bloch, J. Cousin, op. cit., p. 190). A purtat lupte cu Sapor I, regele părților și a fost făcut prizonier la Edessa (260), în împrejurări îndoielnice: după unii (Zosimos), a fost făcut prizonier prin trădare în momentul când se îndrepta pentru tratative spre Sapor; după alții (Zonaras, Aurelius Victor), fiind învins în luptă s-a văzut nevoit să se predea, după ce a intrat în Edessa, de teama unei revolte a propriei armate. Tratatamentul administrat de Sapor prizonierului său a fost foarte dur, ceea ce se constată după modul cum este înfățișat pe basoreliefurile de la Nach, Rustem și Sapor, unde, cu ocazia triumfului lui Sapor I, Valerianus apare în genunchi implorînd pe învingător.
- ⁴ Galli, năvălind în 391 î.e.n., au ocupat Roma și au incendiat-o în 387 î.e.n. În timpul celui de al doilea război punic (218—202 î.e.n.), cartaginezii, sub conducerea lui Hannibal, au pătruns în Italia și i-au învins în mai multe lupte pe romani. Romanii au purtat războaie grele împotriva lui Mithridate, care era regele Pontului (120—83 î.e.n.). După moartea acestuia, fiul său, Pharnace, care se afla de partea lui Pompeius, este învins de Caesar (a. 47 î.e.n.).
- ⁵ *Velenus*, unul dintre regii cadușilor, puternic trib scitic, care locuia în munții situați în partea de sud-vest a Mării Caspice.
- ⁶ *Artabades* primise tronul Armeniei cu sprijinul lui Sapor I, care-l înlăturase pe Tiridates, fiul lui Cosroes.
- ⁷ *Odenatus*, conducătorul Palmyrei, l-a învins pe Sapor I, după ce acesta fusese oprit în înaintarea sa, după înfrîngerea lui Valerianus de către Macrianus și Ballista. Important centru al comerțului de caravane, așezat la gra-

nița dintre Siria și Parthia, Palmyra fusese anexată de romani în secolul al III-lea e.n. După moartea lui Odenatus, Zenobia (a. 266—273), soția lui, se declară independentă față de romani, ocupă Siria, Egiptul și Asia Mică. Dar, în cele din urmă, Aurelianus a învins-o și a distrus Palmyra, iar Zenobia a fost obligată să-și trăiască restul zilelor sale în captivitate.

- ⁸ *Caius Messius Q. Traianus Decius* (a. 248—251) era generalul lui Philippus Arabul, pe care îl ucide într-o bătălie, luând tronul Imperiului roman. A murit într-o luptă cu goții împreună cu fiul său. Se pare că știrea în legătură cu restabilirea funcției de censor (desființată sub Augustus) de către Decius nu este întemeiată, iar discursul lui Decius este un document apocrif (M. Besnier), *op. cit.*, p. 158).
- ⁹ *Valerianus cel Tânăr*, (Licinius Valerianus), fiul lui Valerianus, dintr-o altă mamă decât Gallienus, deci frate vitreg cu acesta. Cel de-al treilea Valerianus, P. Licinius Cornelius Valerianus, era fiul lui Gallienus și nepotul lui Valerianus tatăl.

CEI DOI GALLIENI

- ¹ După capturarea lui Valerianus (a. 260), a rămas singur, la conducerea imperiului, fiul acestuia, *Gallienus*, care, asociat la domnia tatălui său din anul 253, va continua să-și exercite funcția supremă singur, din anul 260 pînă în anul 268 e.n., cînd a căzut, împreună cu fratele său vitreg, victimă unui complot al generalilor din statul său major, în timp ce asedia Mediolanum, în care se refugiase Aureolus. Situația imperiului a devenit, în această perioadă, din ce în ce mai grea: epidemia care făcea ravagii în mijlocul populației (5 000 de victime pe zi); cutremure de pămînt, care au zguduit Roma, Africa și Asia; o răscoală a sclavilor în Sicilia; atacurile repetate ale

populațiilor năvălitoare; în interior o serie de uzurpatori care asaltează tronul imperial etc. În aceste împrejurări, Gallienus a încercat să restabilească ordinea, deplasându-și armatele fie pentru a pedepsi pe uzurpatori, fie pentru a respinge pe năvălitorii de la granițe (alamanii care invadaseră Italia de Nord, și goții, care, după ce intraseră în Dacia, și-au continuat acțiunile pe mare și pe uscat prin Moesia spre Grecia și Asia Mică). În ceea ce privește aprecierea asupra persoanei lui Gallienus ca împărat și ca om, istoricii se împart în două grupe: pe de o parte, autorul Istoriei Auguste, la care se adaugă Eutropius și Aurelius Victor, care pretind că fiul lui Valerianus s-a dovedit cu totul inferior rolului de conducător, datorită vieții desfrinate, caracterului său crud și perfid, care au determinat o atitudine de indiferență completă față de interesele statului și de adversitate față de senat, căruia îi dăduse simțitor rolul prin anularea comandamentelor deținute anterior; pe de altă parte, unii scriitori greci din secolul al V-lea, cum sînt Zosimos și Zonaras, fără să vorbească despre vicliile lui Gallienus, scot în evidență victoriile obținute, succesele diplomatice și reformele lui militare și administrative.

- ² *Macrianus* a fost unul dintre generalii care au uzurpat tronul lui Gallienus. După ce Valerianus a fost luat prizonier de Sapor I, Macrianus și Ballista au reușit să-l respingă pe perși. La Efes, Macrianus a proclamat ca Augusti pe fiil său, Macrianus cel Tânăr și Quietus, care au fost recunoscuți în Asia Mică, Siria și Egipt. Împreună cu fiul său cel mare, Macrianus, a trecut în Europa, ca să ajungă la Roma. Au fost învinși și omorîți în Illyricum (a. 261). Gallienus, care purta lupte cu alamanii și cu Postumus, un alt pretendent la tron, s-a înțeles cu Odenatus, conducătorul Palmyrei, care l-a învins pe Quietus, fiul cel mic al lui Macrianus, la Emessa. Quietus a fost omorît din ordinul lui Odenatus, iar Gallienus a reușit să restabilească autoritatea imperială în Orient.

- ³ Răscoala lui Aemilianus din Egipt nu este menționată în alte izvoare.
- ⁴ Gallienus fusese silit să părăsească o parte a Galliei, pentru a apăra Italia de o invazie germană și pentru a înfrînge pe uzurpatorii Ingenuus și Regalianus care fuseseră proclamați împărați (a. 258). În Gallia, armata și poporul proclamaseră ca împărat pe M. Cassianus Latinus Postumus „restitutor Galliarum“. După câteva încercări de a-l înlătura pe Postumus, Gallienus a fost silit să-l recunoască de conducător al Galliei.
- ⁵ *Achaia* — provincie romană, care cuprindea Peleponesul și Grecia septentrională, la sud de Thessalia.
- ^{5a} *Atrabes* sau *Atrebates* — populație a Galliei belgice.
- ⁶ *Nisibis* și *Carrae*, orașe în Mesopotamia.
- ⁷ *Ctesiphon*, localitate în Assyria, așezată pe malul de răsărit al Tigrului; a dobîndit importanță după ce a devenit reședința de iarnă a regilor parți.
- ⁸ *Cappadocia*, regiune din partea de nord-est a Asiei Mici. După ce a fost independentă și condusă de monarhi, a devenit provincie romană. Era renumită în hergheliile de cai care se hrăneau pe întinsele pășuni în care era bogată Cappadocia.
- ⁹ *Areopagul* — era tribunalul suprem din Atena, care judeca procesele mari. Membrii lui erau foști arhonți.
- ¹⁰ *Heraclea*: sub acest nume se cunosc mai multe localități în Europa și Asia. Aici este vorba, desigur, de Heraclea Pontica de pe coasta de sud a Mării Negre, în Tithynia. Din acest pasaj reiese că fiecare corporație își avea drapelul său; pe unele dintre aceste drapele era reprezentat un dragon.
- ¹¹ Odenatus a fost ucis între 226 și 267. Fiul său, Vaballath, condus de Zenobia, a avut, la începutul domniei, conflicte cu Gallienus.
- ¹² *Cyzicus* vezi nota 9 la *Viața lui Antoninus Pius* și nota 35 la *Viața lui Severus*.

- ¹³ Pentru a-și proteja retragerea, goții au construit în urma lor, un meterez din cărufe. Muntele *Gessax* n-a putut fi identificat, deoarece autorul nu dă alte indicații, iar alți scriitori nu-l menționează.
- ¹⁴ În ceea ce privește identitatea lui Valerianus, așa cum s-a mai arătat, părerile variază.
- ¹⁵ Cei treizeci de tirani: prin analogie cu o situație similară din istoria Greciei, au fost astfel numiți împărații care s-au luptat pentru tron și s-au perindat la conducerea imperiului, începând cu data când a devenit împărat Gallienus și până la moartea acestuia.
- ¹⁶ Coroana cu raze aparținea, în mod obișnuit, numai zeilor.
- ¹⁷ Este vorba de încălțăminte (*campagus* sau *campacus*), ale cărei curele formau un fel de rețea (*reticuli*) în jurul piciorului. Era de culoarea neagră sau, pentru senatori, albă, iar pentru împărați de culoarea purpurii. Gallienus purta încălțăminte militară *caliga*, pentru că proteja mai bine piciorul.
- ¹⁸ Se referă la Xenophon, care a arătat o deosebită fermitate când i s-a comunicat moartea fiului său.
- ¹⁹ Despre *Saloninus Gallienus* nu sînt alte mențiuni. Fiul lui Gallienus, Valerianus cel Tânăr, a fost lăsat de tatăl său în Gallia, avînd consilierii pe Postumus și Silvanus. Soldații lui Postumus l-au omorît pe Valerianus și Postumus a fost proclamat împărat. Pe unele monede apare chipul împărătesei *Salonina*, soția lui Gallienus (M. Besnie, op. cit., p. 186), ucisă împreună cu acesta la Milan. *Historia Augusta* îl identifică pe *Saloninus* cu Valerianus cel Tânăr, în realitate sînt persoane diferite, ambii fii ai lui Gallienus; de la Iulia Cornelia *Salonina*, a avut și pe cel de al treilea, *Macrianus*, consul în 268.
- ²⁰ *Gallienus* a domnit singur, după ce tatăl său a fost luat prizonier, între 260 și 268.
- ²¹ *Parandium* de la verbul *parare*: a pregăti.

CEI TREIZECI DE TIRANI

- ¹ *Cyriades* sau *Miriades* era cetățean roman din Antiochia, refugiat la perși din cauza unor nereguli. După cucerirea Antiochiei, Sapor i-a dat titlul de Augustus (256). (Vezi M. Besnier, *op. cit.*, p. 177.)
- ² De personalitatea lui *Postumus* (M. Cassianus Latinus Postumus 258—268) este legată întemeierea imperiului gallilor, care s-a declarat independent, rămânând, în același timp, credincios puterii romane. Datorită calităților lui militare, Postumus a fost numit de Gallienus comandantul graniței transrenane, guvernator (*praeses*) al unei provincii gallice (probabil, Gallia Belgica) și consilier al lui Saloninus, iar în timpul unei revolte a soldaților, a fost declarat de aceștia împărat. Spre deosebire de ceilalți tirani, Postumus n-a încercat să supună autorității sale Italia și întreaga lume romană, fiind mulțumit să domnească asupra Galliei dintre Rhin și Rhon, la care s-au adăugat ulterior Hispania și Britania. Fiind general roman, el a înțeles caracterul roman al conducerii sale, și sarcina care-i revenea de a apăra granița imperiului de invazia barbară. Așa se explică demnitățile pe care și le-a atribuit (puterea tribuniciară, consulatul, proconsulatul), titlurile înscrise pe monede (Pius, Felix, Invictus, Augustus, Pater Patriae) funcțiile administrative acordate, măsurile luate pentru asigurarea granițelor romane, lucrările edilitare ridicate, după modelul roman, în interiorul Galliei etc. Încercările lui Gallienus de a-l înlătura (259—260—265) au rămas zadarnice. A fost ucis, împreună cu fiul său, Postumus junior, de propriii săi soldați, datorită faptului că le-a interzis jefuirea orașelor cucerite.
- ³ *Lollianus*: istoricii ulteriori îl menționează sub numele de *Laelianus* care, de fapt, este cel corect atestat și pe monede; încercînd să se opună lui Postumus a fost învins de acesta, dar după moartea lui Postumus, a rămas, im-

preună cu Victorianus, la conducerea Galliei, împărțindu-și puterea: unul la Mayența, altul la Agrippina (Colonia). Amândoi au căzut răpuși de soldați, deși Laelianus reușise să oprească invazia francilor și a alamanilor și să consolideze granița prin întărituri.

- ⁴ *Postumus cel Tânăr* a fost asociatul tatălui său la tronul Galliei și a fost măcelărit, împreună cu el, de soldați (a. 268).
- ⁵ *M. Plavonius Victorianus* a fost impus de soldați, ca asociat la tron, lui Postumus (vezi nota 3).
- ⁶ *Agrippina* (Agrippinensis Colonia), azi Koeln, oraș pe Rhin.
- ⁷ *Marius* (Marcus Aurelius) a urmat după Laelianus la conducerea Galliciei. Istoricii spun că a domnit numai trei zile, deși numărul mare de monede cu chipul său indică o domnie mai lungă.
- ⁸ În anul 258, legiunile de la Dunăre au proclamat, pe rând, ca împărați, pe *Ingenus*, un foarte bun general și apoi pe *Regilianus*. Gallienus a fost silit să întrerupă campania de la Rhin și să pornească în Pannonia, la Dunăre, împotriva lui *Ingenus*. Învins la Mursa de cavaleria comandată de *Aureolus*, *Ingenus* a fost masacrat de soldații săi.
- ⁹ *Regilianus*, proclamat și el împărat de legiunea de la Dunăre, fusese guvernator al provinciei Illyricum. A avut aceeași soartă ca și *Ingenus*. El apare la istorici sub numele de *Regalianus*. Despre originea dacă a lui *Regilianus* nu apare vreo mențiune la alți istorici (vezi *M. Besnier*, *op. cit.*, pp. 175—176 și *M. Rostovtzeff*, *op. cit.*, p. 391).
- ¹⁰ Așa cum s-a mai arătat, *Aureolus* a fost unul dintre cei mai buni generali ai lui Gallienus. El s-a răsculat contra lui Gallienus și a fost proclamat împărat. Gallienus l-a învins la Milan (268), dar el însuși a fost omorât de propriii săi soldați. În legătură cu venirea la tron a lui *Claudius*,

M. Rostovtzeff (*op. cit.*, p. 391) arată că acesta a fost proclamat împărat de soldații care l-au ucis pe Gallienus în 268. Claudius a continuat lupta împotriva lui Aureolus și l-a silit să capituleze. Apoi Aureolus a fost ucis în cursul unei răscoale militare. *Historia Augusta* îi atribuie lui Claudius moartea sa.

¹¹ Pons Aureoli, lângă satul Pontiruolo, aproape de Milan.

¹² *Odenatus*. La cealaltă extremitate a lumii, în orient, la frontiera Eufratului, ca și în occident, la frontiera Rhinului, a apărut un stat independent, care apăra imperiul roman de barbarii năvălitori. Spre deosebire, însă, de imperiul galilor, în Palmyra, mișcarea avea un caracter național. În timp ce Postumus sau Tetricus conduceau după obiceiul roman, imperiul palmyreian avea în frunte șefi indigeni, investiți într-adevăr cu demnități romane, dar în luptă deschisă împotriva generalilor romani. De aceea, Palmyra a avut o evoluție ciudată: un singur moment de strălucire precedat și urmat de secole pline de obscuritate, iar astăzi, pe locul ei nu mai sînt decît ruine. Odenatus, fratele lui Septimius Hairanes, ne apare ca un om remarcabil, înzestrat, inteligent și ambițios, cu deosebite calități militare și diplomatice; este un prinț indigen, care s-a romanizat, obținînd un rang în ierarhia imperială începînd din anul 258 e.n. el este, în același timp (inscripțiile o atestă), *clarissimus consularis* și *dominus* al Palmyrei. În anul 260, cînd situația Imperiului roman s-a agravat în mod brusc în Orient prin acțiunea lui Sapor și capturarea lui Valerianus, Odenatus apare pe primul plan, atacînd și învingînd atît pe Sapor, cît și pe fiul lui Macrianus, Quietus, ucis în timpul luptei, contribuind astfel la restabilirea autorității romane în Orient.

¹³ *Herodes și Maeonius*. (Vezi nota precedentă.) A. Calderini (I. Severi, la crisi dell'Impero nell III secolo, Bologna, 1949, pp. 180—181), nu consideră ca sigură înrudirea lui Maeonius cu Odenatus. El îl citează pe Solari, care crede

că atât Gallienus, cât și Zenobia nu au fost străini de asasinarea lui Odenatus.

- ¹⁴ **Ballista:** Relatarea făcută de Historia Augustă asupra morții lui Ballista nu este susținută de M. Besnier (*op. cit.*, p. 183), care afirmă că acesta s-a retras în viața particulară. Această versiune nu apare nici la A. Calderini (*op. cit.*, p. 175). În ceea ce privește moartea lui Quietus, Calderini arată că acesta a fost ucis de locuitorii cetății Emessa.
- ¹⁵ **Galatia,** regiune din Asia Mică, locuită de o populație formată din galli, care ca urmare a unei invazii celtice în direcția Balcanilor (când au atacat și orașul Delfi) se instalaseră aici în diferite perioade ale secolului al III-lea î.e.n. Fiind o populație amestecată — greci și galli — vorbea limba gallică; ea și-a păstrat tradițiile grecești și gallice, fiind împărțită în trei triburi (tolistobagi, tectosagi și troemi), fiecare divizat în cîte patru părți numite tetrarhii și avînd în frunte un tetrarh. Unul dintre aceștia, Deiotarus, a primit de la romani titlul de rege, ca recompensă pentru ajutorul dat în războiul contra lui Mithridate, regele Pontului. După moartea lui Deiotarus, sub urmașul acestuia Amyntas, Galatia a fost transformată în provincie romană de Augustus (anul 25 î.e.n.).
- ¹⁶ **Valens,** proconsulul Achalei, fost conducător al unei răscoale din Grecia, a fost proclamat împărat, în același timp cînd, în altă parte a imperiului, Macrianus transmisese domnia fiilor săi (261). În ceea ce-l privește pe Valens cel Bătrîn, textul se referă, probabil, la Valens Licinius, pe care poporul l-a susținut cîtva timp împotriva lui Decius (a. 249—251). Calderini arată că acesta era de rang senatorial și a fost proclamat împărat la Roma de popor și de pretorienii pe cînd Decius lipsea. Apoi a fost înlăturat tot de aceștia (A. Calderini, *op. cit.*, pp. 157 și 285).
- ¹⁷ **Piso:** În legătură cu activitatea lui, vezi M. Rostovtzeff (*op. cit.*, p. 614), privind aprecierea lui J. Grafton Milne, din care rezultă că Piso a încercat o mișcare împotriva lui

Gallienus, în Grecia, fiind silit apoi de propriii săi soldați să se declare împărat.

- ¹⁸ *Aemilianus*. Unii istorici contestă veridicitatea știrilor asupra răscoalei conduse de Aemilianus. Se pare că *Historia Augusta* a inventat acțiunea lui Aemilianus din Egipt și el ar fi numai un dublet al lui Aemilianus, care a condus o răscoală în Moesia, în timpul lui Valerianus (M. Besnier, *op. cit.*, p. 184). A. Calderini (*op. cit.*, p. 175) admite că, după moartea lui Quietus, Aemilianus, prefectul Egiptului, s-a alăturat și el răsculaților lui Aurelianus.
- ¹⁹ *Saturninus* este menționat ca unul dintre generalii care au încercat să uzurpe tronul lui Probus, în Siria, în jurul anului 276 (M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 394). A. Calderini spune că Saturninus s-a proclamat împărat la Alexandria și apoi a intrat în Palestina, unde a fost ucis de soldați.
- ²⁰ *Tetricus cel Bătrîn* (Caius Pius Esuvius Tetricus) era senator roman și guvernator al Aquitaniei. A fost ultimul împărat din Gallia (268—273).
- ²¹ Regiuni de aprovizionare (*annonariae*) se numeau unele din provinciile Italiei, obligate la un tribut în natură pentru asigurarea aprovizionării cu alimente a armatei și a casei imperiale; altele, care se aflau în jurul Romei pînă la borna 100 (147—200 km), purtau numele de *urbicariae* și erau sub conducerea de drept a prefectului Romei. Tetricus era *corrector*, deci guvernator al regiunii *annonaria*.
- ²² *Cyclas* — îmbrăcăminte feminină, care consta dintr-o draperie lungă și largă, de o țesătură foarte fină, care se punea în jurul corpului, ca *palliumul*, și putea să acopere, cînd era nevoie, întreaga figură. De jur împrejurul marginilor avea o banderolă de culoarea purpurii sau o broderie de aur.
- ²³ *Trebellianus*. Și în ceea ce privește relatările asupra lui Trebellianus există rezerve. (M. Besnier, *op. cit.*, p.

184) și (A. Calderini, *op. cit.*, p. 564). Este vorba, de fapt, de o „invenție“ a Historiei Auguste, numele lui fiind un dublet al lui Regalianus.

- ⁸⁴ *Isauria*, ținut în Asia Mică, la nord de Taurus, între Pisidia și Cilicia. Isaurienii au fost înfrinți de consulul roman L. Servilius (75 î.e.n.), care a primit numele de Isauricus.
- ²³ *Cilicia*, ținut în Asia Mică, împărțit, printr-un lanț de munți (Taurus). În *Cilicia aspera* și *Cilicia campestris*. Și-a păstrat independența pînă în timpul perșilor care au făcut din ea o satrapie. A fost cucerită de Alexandru cel Mare, iar după moartea acestuia a devenit o parte a regiilor Seleucizi. Locuitorii ei au fost, apoi, alungați în munți de grecii care s-au așezat în cîmpie, devenind briganzi și pirați. Aceștia din urmă au fost înfrinți de Pompeius, iar ulterior țara a fost transformată în provincie romană: partea de cîmpie, în anul 67—66 î.e.n. cea muntoasă, sub împăratul Vespasianus.
- ⁸⁶ *Herennianus* și *Timolaus*, fiii Zenobiei, regina Palmyrei. În legătură cu Zenobia și fiii săi, istoricii acceptă versiunea că, după înfrîngere, ea ar fi trăit la Roma, într-o vilă pe Tibru, bine tratată de Aurelianus; Timolaus este, probabil, identic cu Vaballath (Vabalatus).
- ²⁷ *Celsus* este menționat și de A. Calderini (*op. cit.*, p. 476), în legătură cu ruda împăratului, Galliena („*influyente fino a creare in Africa Celso imperatore*“).
- ²⁸ *Sicca* (*Sicca Veneria*), localitate în nordul Africii, la hotarul dintre Numidia și Zeugitana, construită pe o colină de pe malul fluviului Bagrada.
- ²⁹ *Zenobia*, soția lui Odenatus; după moartea soțului ei și a lui Maeonius, Zenobia, care se pare că n-a fost străină de pleiaca celui din urmă, a determinat încoronarea fiului său mai mare, Vaballath (probabil, identic cu Timolaus) și a domnit în numele lui. De origine arabă sau alexandrină, se numea Bat-Zabbai și era fiica lui Zabe, iar,

ca soție a lui Odenatus, a purtat numele de Septimia Zenobia. Pretindea descendența din Semiramida și-i plăcea să i se spună „Noua Cleopatra“, iar ca mamă a tânărului rege manifesta tendința de a rupe legăturile cu Roma și a întemeia un imperiu separat de puterea romană. Cunosându-i intențiile, Aurelianus a hotărât să pună capăt acestei ambiții nemăsurate. În două campanii conduse cu energie și rapiditate (a. 271—272 și 272—273), el le-a zdrobit armatele și i-a luat pe amândoi prizonieri. Devastată în 273, Palmyra nu și-a mai redobândit strălucirea de pe timpul lui Odenatus. De-a lungul timpului, diferiți savanți au efectuat o serie de lucrări pentru explorarea trecutului și consolidarea ruinelor și au publicat rezultatele cercetărilor (R. Wood: *The Ruins of Palmira*, Londra; L. F. Cassas: *Voyage pittoresque de la Syrie*, Paris, 1799; M. De Vogué: *Syrie centrale, Inscr. sémitiques*, Paris, 1868—1877; M. von Oppenheim: *Vom Mittelmeer zum Persischen Golf*, Berlin, 1899, I, p. 228—229).

- ³⁰ Activitatea Victoriei este apreciată de A. Calderini (*op. cit.*, p. 475, 511). Nu se menționează însă modul în care a murit. Probabil că știrea cuprinsă în *Historia Augusta* nu a fost confirmată și, de alte izvoare.
- ³¹ A. Calderini reproduce știrile în legătură cu proclamarea lui *Titus* ca împărat și asasinarea lui de către soldați (*op. cit.*, p. 129).
- ³² La enumerarea demnităților care i s-au acordat lui *Censorinus* (a. 269), autorul folosește gradația descendentă. În denumirea lor se constată că, pentru locțiitorul împăratului într-o provincie, folosește întotdeauna cuvântul *legatus* alături de *consularis* (care putea avea această funcție fără a fi fost neapărat consul); iar pentru edil și cvestor se folosesc cuvintele *aedilitius* și *questorius*, care, de fapt, n-au locțiitori.
- ³³ M. Besnier (*op. cit.*, p. 182) arată că uzurpările pretendenților la tronul imperiului, pe care *Historia Augusta* i-a re-

unit sub numele de „30 de tirani” s-au produs în timpul domniei lui Gallienus (a. 260—268); vezi nota 25 la cei doi gallieni.

DIVUS CLAUDIUS

¹ În timpul lui Valerianus și al lui Gallienus, lumea romană ajunsese într-o extraordinară situație de dezorganizare. Cei trezeci și trei de ani, cât a durat anarhia, au dus la compromiterea unității imperiului și a securității frontierelor sale. Un împărat roman căzuse în mâinile perșilor și murise în captivitate, francii și alamanii jefuiau provinciile din occident, goții asaltau pe cele din orient, generalii se declarau împărați cu ajutorul soldaților. Gallia și Palmyra se detașaseră de Roma. Răscoalele paralizau viața economică și intelectuală a Romei. În aceste împrejurări, din provinciile illyriene sau dunărene, s-au ridicat câțiva împărați energici, care au reușit să restabilească situația, deschizând calea împăraților reformatori, Diocletianus și Constantinus (Maurice Besnier, *Histoire romaine*, tome IV, première partie, Paris, 1937, p. 224). Seria împăraților, care au reușit să împiedice decadența Imperiului roman, este deschisă de *Claudius al II-lea Gothicus* (M. Aurelius Claudius), care s-a născut la 10 mai 214 e.n., în provincia balcanică a Dardanel, ceea ce a determinat pe autorul biografiei sale să afirme că-și trăgea originea din regele troian Dardanus. În realitate, cum o indică *nomen gentilicium*, bunicul să fusese un soldat auxiliar de origine barbară, care a primit cetățenia romană de la unul dintre împărații denumiți Aurelius, la sfârșitul secolului al II-lea sau începutul secolului al III-lea. Din activitatea anterioară urcării pe tronul imperial, se cunosc puține lucruri, mai ales că nu se poate spune cu precizie dacă este aceeași persoană cu M. Aurelius Claudius, procurator Augustorum, menționat pe o inscripție din Frigia (C.I.G. 3940). Este clar că a început să fie cunoscut

datorită carierei militare. Se pare că a jucat un rol important sub Gallienus, pe care l-a însoțit în campania din Gallia împotriva lui Postumus (anul 262—263 e.n.) și în Moesia, împotriva goților (anul 267 e.n.) și că, în cele din urmă, primise comanda cavaleriei romane (Zonaras, XII, 6). În timpul răscoalei provocate de Aureolus (anul 267), a fost, de asemenea, alături de Gallienus, la Mediolanum, unde a și fost proclamat împărat. A domnit doi ani: 268—270 e.n.

După înfrângerea lui Aureolus, Claudius a învins pe alamani care invadaseră Italia de Nord, obligându-i să se retragă în Retia, pentru această victorie, senatul i-a acordat titlul de *Germanicus Maximus*, iar pe monede, (CIL, V, 4869; XII, 2228) apar mențiunile: *Victoria aeterna*, *Victoria Augusta*, *Victoria Germanica*. În Orient, Claudius a preferat o politică de prudență, lăsând Zenobiei și lui Vaballath (Vabalatus) libertatea de a-și extinde stăpânirea asupra Egiptului, asupra Syriei și Asiei Mici, afară de Bithynia. A luptat însă cu toată hotărârea împotriva goților, a căror amenințare constituia marea primejdie a Imperiului roman, ca și împotriva altor populații barbare, care au suferit o înfrângere totală, ceea ce i-a bine meritat denumirea de *Gothicus Maximus*. Îndreptându-se spre Sirmium, pentru a apăra Pannonia de amenințarea barbarilor (vandali, iutungi, alamani și marcomani), a murit bolnav de ciumă în anul 270 (august, după Henze, *loc. cit.*, p. 2462; aprilie, A. Stein, *loc. cit.*, p. 45; spre mijlocul lui ianuarie, L. Homo, *loc. cit.*, p. 34—35 și „Rev. histor.”, 1926, II, p. 16).

² *Constantius*, supranumit Chlorus, din cauza paloarei feței, era fiul Claudiei, fiică sau nepoată a lui Divus Claudius.

³ Ziua sîngelui (*sanguinis dies*); se numea astfel, deoarece preoții Bellonei își tăiau brațele pentru a liniști, prin curgerea sîngelui, această divinitate a războiului. Ritualul avea loc în ziua de 24 martie.

⁴ Caietul de sarcini (*libellus numerarius*) era un catalog cu numele gladiatorilor și al jocurilor la care trebuiau să

participe aceștia. Jocurile erau date de consuli, pretori și alți magistrați, ca sarcină a funcției lor (*munus*). Vezi și Cicero în *Pro Sextio*, C, XXIV: *erat enim munus Scipionis*.

- ⁵ *Quintillus*, fratele lui *Claudius al II-lea*, a fost alesul Senatului. Armata l-a detronat, pentru a-i da tronul lui *Aurelianus*. În privința morții sale nu există știri precise.
- ⁶ *Anchialon* (*Anchiale*, *Anchialus*) și *Nicopolis* orașe în *Thracia*, (azi în *Bulgaria*), pe țărmul Mării Negre, la hotarul cu *Moesia*.

DIVUS AURELIANUS

- ¹ *Flavius Vopiscus*, unul dintre pseudonimele autorului *Historiei Auguste*.
- ² Sărbători în cinstea *Cybelei* și a lui *Pan*, caracterizate prin muzică, dans, veselie: preoții dansau în sunetul cimbalelor și al altor instrumente, făcând felurite mișcări.
- ³ *Biblioteca Ulpia*, probabil una dintre cele două biblioteci care se aflau în *Forul lui Traian*. Tot acolo era și *basilica Ulpia*.
- ⁴ *Analele oficiale (libri lintei)* erau scrise pe pânză și conțineau formalitățile pe care le îndeplineau, la sacrificii, vechii pontifi romani.
- ⁵ *Aurelianus* (*L. Domitius Aurelianus*) este una dintre marile personalități ale secolului al III-lea. Se trăgea dintr-o familie modestă: tatăl lui era un țăran sărac stabilit, în calitate de colon, pe pământul unui senator numit *Aurelius* iar mama era preoteasă a *Soarelui*. S-a născut la 5 septembrie anul 214 e.n. în *Pannonia*, într-o localitate de lângă *Sirmium*. S-a distins repede în cariera militară, datorită însușirilor superioare de care a făcut întotdeauna dovadă, ridicându-se de la comandamentul trupelor auxiliare, la tribunatul legiunilor și, apoi, la înalta funcție de

dux. Succesele dobândite sub Gordianus al III-lea împotriva sarmaților și a francilor i-au creat o mare faimă. Valerianus l-a apreciat în mod deosebit, mai ales după campania victorioasă împotriva goților. Mai puțin agreat de Gallienus, Aurelianus și-a continuat seria acțiunilor militare sub Claudius al II-lea, după care a fost proclamat împărat de către armată (în primul semestru al anului 270: între 10 și 15 martie, după cum susține L. Homo, sprijinindu-se pe Zosimos și Chronograful din 354). Ca împărat, Aurelianus a avut de îndeplinit o sarcină grea, ținând seama de situația imperiului în Occident sau în Orient, ca și în Italia de Nord sau la Dunăre. După campania întreprinsă împotriva iutungilor din Italia de Nord, a vandalilor și sarmaților de la Dunăre, după liniștirea lucrătorilor din monetării în interior, Aurelianus a întreprins o acțiune sistematică de refacere a unității imperiului, readucând atât regatul Palmyrei, cât și imperiul gallilor sub stăpânirea puterii centrale. În cadrul măsurilor pentru salvarea și consolidarea imperiului, considerând că Dunărea va constitui o linie mai ușor de apărat în condițiile slăbirii forței statului și ale descompunerii orînduirii sclavagiste, el a procedat la retragerea armatei și administrației romane din Dacia, permițînd așezarea în aceste ținuturi, în calitate de aliați, a vizigoților. Dar, pe cînd se pregătea să desăvîrșească opera de restaurare în Orient prin cucerirea de la perși a Mesopotamiei, a fost ucis, datorită unui complot pus la cale de secretarul său (ultimele zile ale lunii august sau primele zile ale lunii septembrie, anul 275 e.n.).

- *Aristoteles Stagiritul*, deoarece s-a născut la Stagira, localitate din Chalcidica în Macedonia, iar *Zenon Eleatul* s-a născut în Elea mică, localitate în sudul Italiei vechi.
- Solia din care a făcut parte trebuie să fi avut loc în timpul domniei lui Decius.
- Acțiunea s-a petrecut sub împăratul Gordianus al III-lea în anul 242 e.n., deci pe cînd Aurelianus era în vîrstă de 28

de ani, cînd îndeplinea funcția de tribun al unei cohorte auxiliare.

- 9 Acțiunea s-a produs tot sub împăratul Gordianus al III-lea, Aurelianus fiind în vîrstă de aproape 30 ani.
- 10 Francii formau o confederație a germanilor de nord-vest. După ce au năvălit în Gallia, au format la sfîrșitul secolului al V-lea sub Clovis un stat care s-a întins treptat pe întregul teritoriu al Galliei.
- 11 Historia Augusta relatează că Valerianus și-a exprimat, în termeni superlativi, prețuirea față de un general atât de valoros ca Aurelianus, în patru scrisori: una, adresată în anul 256, cînd Aurelianus se afla pe granița de la Rhin, consulului Antonius Gallus; a doua, lui Ceionius Albinus, prefectul Romei; a treia, lui Aurelianus însuși; și a patra, lui Aelius Xyfidius, prefectul tezaurului, completată cu un proces verbal al consiliului de război ținut în Byzantium, din care reiese că în 257—258 Aurelianus, ca locțiitor al lui Ulpus Crinitus la Dunăre, a obținut victoria asupra goților, primind, drept recompensă, titlul de consul sufect și adoptarea din partea lui Crinitus. Dineînțele, toate aceste scrisori sînt documente apocrife, plătuite de autorul anonim, dar în același timp, ele demonstrează valoarea personalității celui la care se referă.
- 12 *Corvini, Scipioni: Valerius Maximus Corvinus Messala*, consul în 263 î.e.n., învingătorul cartaginezilor la Mylae, datorită invenției ciocului (*rostrum*), prin care agăța corăbiile adversarilor, transformînd lupta navală într-o luptă de infanterie; *M. Valerius Messala Corvinus*, născut în anul 64 î.e.n., a luat parte la bătălia de la Philippi (42) în rîndurile republicanilor, devenind, apoi, unul dintre primii generali al lui Augustus. E cunoscută prietenia lui cu Scipionii, familie de mari oameni politici ai istoriei romane: P. Cornelius Scipio, P. Scipio Barbatus consul (a. 328 î.e.n.) și dictator în 306, Cornelius Scipio Asina, Cornelius Scipio Calvus, P. Cornelius Scipio Africanus,

I. Cornelius Scipio Asiaticus, P. Cornelius Scipio Nasica etc. etc.

- ¹³ Despre actul adopției nu se mai pomenește în nici un alt document. Se presupune să această poveste s-a creat ca urmare a faptului că soția lui Aurelianus, Ulpia Severina era rudă cu Ulpus Crinitus (Maurice Besnier, *op. cit.*, p. 232).
- ¹⁴ În timpul lui Claudius, Aurelianus s-a găsit în permanență pe primul plan, în calitate de comandant al cavaleriei (pe monedele bătute la Tarraco, capitala Hispaniei Citerior, în 270—271, se află legenda: *Virtus equitum*). Aprecierile lui Claudius sînt exprimate și în scrisoarea pe care autorul anonim i-o atribuie acestuia și care ar fi fost trimisă lui Aurelianus înainte de a-i încredința conducerea războiului împotriva goților; aceasta s-ar fi produs în anul 269, cînd, după ce i-a înfrînt în Balcani, la Naissus, i-a nimicit pe toți cei care se retrăseseră pe muntele Haemus. În momentul morții lui Claudius, Aurelianus se găsea în regiunea Dunării de Jos, ocupat cu atacul împotriva unui grup de goți, care încercau să se refugieze, prin Anchialos și Nicopolis, spre nord.
- ¹⁵ În legătură cu rolul lui Aurelianus în omorîrea lui Aureolus, M. Besnier (*op. cit.*, p. 232) consideră ca plauzibilă versiunea, conform căreia Aurelianus a contribuit la omorîrea lui Aureolus, fără știrea lui Claudius al II-lea.
- ¹⁶ *Suevii, sarmații, marcomanii*: populații germanice năvălitoare.
- ¹⁷ Se numea *ambarvallia* sacrificiul efectuat în cinstea zeiței Ceres în timpul celebrării ambarvaliilor, la care erau sacrificate, ca victime, o scroafă, o oaie și un taur; sacrificiul acesta poartă numele de *Suovetaurilia* (*sus, ovis, taurus*).
- ¹⁸ În ultimele luni ale anului 270, în timp ce vandalii și iazigii, după înfrîngerea suferită din partea armatelor lui

Aurelianus, se retrăgeau, iutungii au năvălit din nou în Italia de Nord, înaintînd pînă lîngă Mediolanum. Aurelianus le-a ieșit înainte, pentru a le tăia retragerea, între munții Alpi și rîul Pad. Dar în apropiere de *Placentia*, oraș pe țărmul Padului, datorită vicleniei dușmanilor care se ascuseseră în pădure, armata romană, atacată prin surprindere, a suferit o grea înfrîngere. Ca urmare a acestei situații, senatul, la propunerea lui Aurelianus, a hotărît să consulte cărțile sibylne. Apoi, într-o luptă decisivă, barbarii au fost înfrinți în Umbria pe malurile rîului Metaurus și lîngă Ticinus.

¹⁹ Se referă la răscoalele pe care lucrătorii din monetăriile Romei le-au produs în timp ce Aurelianus lupta cu barbarii germani, apărînd Italia. În aceste răscoale au fost amestecați și senatorii. Cu acest prilej a fost proclamat împărat șeful monetăriei, *Procurator Summae Rationis Felicissimus* (M. Besnier, op. cit., p. 245).

²⁰ *Pontus Polemoniacus*: o parte a regatului Pontului, care, nefiind cucerit de Caesar (47 î.e.n), s-a declarat regat independent și a avut printre conducători doi cu același nume, *Polemon*, de la care a deținut această denumire.

²¹ Apărarea capitalei statului roman împotriva atacurilor din afară a constituit o problemă de mare importanță încă din primele timpuri ale existenței puterii romane. Dar dezvoltarea continuă a orașului a făcut ca vechiul zid al lui Servius să nu mai constituie o linie de apărare. Cu cartiere noi, care se întindeau dincolo de acest zid inițial, Roma devenise un oraș deschis, care avea totuși o siguranță în perioada lui Augustus și a împăraților ulteriori, cînd frontierele imperiului erau apărate de armate puternice. Situația era diferită, însă, în secolul al III-lea al erei noastre, cînd, în repetate rînduri, populațiile barbare reușiseră să năvălească în grupuri numeroase pe pămîntul roman lipsit de fortificații; Aurelianus însuși a fost nevoit să respingă în 270 de două ori pe iutungi în momentul cînd

aceștia se angajau pe drumurile care conduceau din valea Padului spre sud. De aceea lui Aurelianus i s-a părut necesar ca Roma să fie pusă la adăpost prin construirea unui zid, care a început în primele luni ale anului 271, dar n-au fost terminate decît peste zece ani, sub domnia lui Probus. Zidul lui Aurelianus a fost conceput pe o întindere totală de 18 837,50 m; el înconjura o suprafață de 1 230 ha, avînd o înălțime de 8—18 metri și o grosime de 4 metri, cu 382 de turnuri înalte de 16—22 m; avea forma unui hexagon, și cu centrul în marginea forului. Zidul depășea cu mult vechea incintă și linia pomerium-ului, limita religioasă a cetății, care nu coincidea cu vechea limită militară; în 274, Aurelianus a procedat la o extensiune a pomerium-ului pînă la aproape de zidul cel nou.

Deși de-a lungul vremii a fost obiectul unor restaurări și transformări, zidul de apărare al lui Aurelianus s-a păstrat mai ales în partea sa de la temelie și constituie un model de arhitectură militară antică (Descrierea detaliată a zidului cu diferite ilustrații aparține lui L. Homo, *La civilisation romaine*, Paris, 1930, pp. 423—427).

²² *Illyricum*: sub acest nume se înțelegea regiunea situată între Istria și Epir, adică Liburnia, Dalmatia și Illyria greacă. În anul 168 î.e.n., Illyricum a fost cucerit de romani și declarat, în anul următor, provincie romană.

²³ *Tyana*, oraș din Cappadocia în Asia.

²⁴ *Dafne (Daphne)*, vezi nota 28, la *Viața lui Marcus Antoninus Philosophus* și nota 8 la *Viața lui Avidius Cassius*.

²⁵ *Apollonius din Tyana*, filozof pithagorecian din secolul I e.n. contemporan cu Nero, care l-a alungat din Roma, și cu împărații din familia Flaviilor, care, din contră, i-au purtat un mare respect, consultîndu-l de multe ori. El și-a dobîndit o mare reputație printr-o viață austeră, prin cuvîntările lui sentențioase și prin pretinsele miracole pe care i le atribuiu discipolii săi. Viața lui Apollonius a fost scrisă de retorul Philostratos din Samos, care a

predat retorica la Athena și apoi la Roma, unde a fost primit de Septimius Severus și soția lui, Iulia Domna (inceputul secolului al III-lea). Lucrarea se oprește, în special, asupra faptelor extraordinare: îl înfățișează pe Apollonius cutreierînd lumea cu părul lung și desculț, predicînd, punînd capăt epidemiilor și cutremurelor de pămînt, vindecînd bolnavii și prezicînd viitorul, recunos-cînd în soare puterea creatoare și organizarea univer-sului.

- ²⁶ *Emessa*: oraș în Syria, pe țărmul răsăritean al fluviului Oronte, patria lui Heliogabalus.
- ²⁷ Cultul soarelui a luat o mare dezvoltare în timpul lui Aurelianus. Prima încercare de organizare, la Roma, a unui cult al soarelui aparține lui Heliogabalus, care se considera reprezentantul și slujitorul lui Baal din Emessa, iar pe monede apare cu titlul *sacerdos Dei Solis Elagabali*. Spre deosebire deci de Heliogabalus, care a introdus în Roma cultul soarelui, al zeului Elagabal, sub numele lui semitic și după riturile țării sale de origine, Aurelianus, plasîndu-se, după restaurarea unității romane, sub patronajul lui *Sol invictus*, îl concepe ca pe o divinitate care, sub numele latin de *Sol*, întruchipa simbolul religios al tuturor naționalităților care făceau parte din Imperiul roman (el evoca amintirea lui Apollo al grecilor, a lui Serapis al egiptenilor, a lui Baal al semitilor și al lui Mithrasa al persilor), fiind considerat ca un zeu al luminii, principiul generator al lucrurilor și stăpînul destinelor omenești, zeul suprem, primul zeu și protectorul imperiului. Adorator el însuși al zeilor păgîni și în primul rînd al soarelui, Aurelianus construise, cu fondurile aduse din Palmyra, în partea de est a Cîmpului lui Marte, un templu dedicat nu lui Baal din Emessa, ci soarelui în accepția lui cea mai largă. Cultul era încredințat unui colegiu de pontifi, *pontifices Dei Solis*, de rang senatorial, care se mai numeau, pentru aceasta, și *pontifices maiores*. Au fost instituite, în cinstea lui, mari jocuri, *agones Solis*,

care trebuiau să aibă loc din patru în patru ani și care s-au desfășurat pentru prima dată în anul 274. După concepția lui Aurelianus, religia soarelui trebuia să domine și să concilieze toate celelalte culte păgâne, cunoscute și practicate de romani, fără să li se opună. Ea devenea religie oficială de stat, cu o nuanță filozofică și lipsită de exaltarea senzuală pe care i-o imprimase Heliogabalus. De altfel, împăratul ocupa, conform acestei concepții, pe pământ, același loc pe care-l deținea soarele în univers. Aurelianus este cel dintâi împărat roman, care a fost denumit *deus* în timpul vieții; începînd din anul 271, pe unele inscripții din Italia se găsește asociat lui Hercules, unul dintre semizeii favoriți ai împăraților din secolul al III-lea, care vedeau în el personificarea forței și a valorii militare: *Herculi Augusto Consorti domini nostri invicti Augusti* (CIL, XI, 6308); în altele este numit *Deus Aurelianus* (CIL, II, 3892; VIII, 4877); iar pe două monede din 274—275, *Deus et Dominus*.

- ²⁸ *Longinus* (Dyonisius Cassius), filozof și gramatic distins. Născut la Athena către anul 213 e.n., a predat retorica la Athena apoi a fost profesorul de literatură greacă al Zenobiei. A fost omorît din ordinul lui Aurelianus.
- ²⁹ În inscripții (CIL, XII, 5561) e numit și *Persicus* în loc de *Parthicus*, odată *Arabicus*. Unele monede au legenda: *Victoria Parthica*; altele, *Restitutor Orientis* și *Pacator Orientis* și o singură dată (CIL, V, 4319) *Palmyrenus*.
- ³⁰ *Firmus*, bogat negustor din Seleucia (Syria), s-a răsculat împotriva lui Aurelianus, sprijinindu-se pe partizanii dinastiei din Palmyra. Sediul răscoalei a fost la Alexandria (A. Calderini, *op. cit.*, p. 206).
- ³¹ Localitatea *Caenofrurium*, unde a fost omorît Aurelianus (275), era în Thracia, între Perinthus și Byzantium (M. Besnier, *op. cit.*, p. 264, M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 393).
- ³² *Mnesteus*: sub acest nume se găsește în Istoria Augustă; alți scriitori ai timpului (Zosimos, Zonaras) îl denumesc *Eros*.

²¹ Dintre toate provinciile romane, *Dacia* suferise cel mai mult, în decursul secolului al III-lea, din partea atacurilor barbare, la care participau și sclavii și coloni din interior. De aceea, însuși Aurelianus, cu toate succesele dobândite în campaniile militare de la Dunăre, n-a putut ajunge la restabilirea puterii romane pînă la granița stabilită de Traianus. În aceste condiții precare, el a considerat înțelept să se mențină pe malul drept al Dunării hotărînd retragerea din *Dacia* a soldaților și a funcționarilor imperiali; *legiunea a XIII-a Gemina* și-a instalat garnizoana la *Retiaria*, iar *a V-a Macedonica* la *Oescus*. Au fost create astfel, două noi provincii cu numele de *Dacia*: *Dacia ripensis*, cu capitala la *Retiaria* și *Dacia mediteranea*, cu capitala la *Sardica* (Sofia), ceea ce demonstrează dorința împăratului de a nu abandona definitiv provincia de la nord de Dunăre. Dar evacuarea n-a fost totală. Așa cum rezultă din cercetările arheologice, din unele izvoare istorice scrise, din dovezile toponimice, lingvistice etc., populația civilă și cu deosebire masa mare a țăranilor daco-romani a rămas pe loc, constituind comunități autonome care au rezistat invadatorilor, asimilînd pe unii din ei. „Așa se explică persistența atât de îndrîjită a neamului și limbii latine în regiunile cucerite de Traianus și care poartă și astăzi numele de *Romania*” (Maurice Besnier, *op. cit.*, p. 244). Pentru problemele referitoare la retragerea armatei și administrației romane din *Dacia*, Conf. Vl. Iliescu, *Părăsirea Daciei, în lumina izvoarelor literare*, publicat în rev. „Studii Clasice”, 1971.

²² Druidele gallice, preotese care, împreună cu preoții formau o castă privilegiată la galii și celți. Pe lângă atribuțiile religioase, preoții au jucat și un rol politic, erau medici, se ocupau cu științele. Romanii au încercat să desființeze aceste organizații care deveniseră centre de rezistență politică. (A. M. Calderini: *Dizionario di Antichità Greche e Romane*, Ceschina, Milano, 1960, pp. 275—276.)

- ³⁵ În afară de distribuiri extraordinare de alimente (*congiaria*), care au avut loc cu ocazia revenirii la Roma a împăratului sau a altor împrejurări fericite, se pare că Aurelianus a proiectat, după triumful din 274, o reformă a instituției *annona* (aprovizionarea cu grâu). Începînd cu sfîrșitul republicii, 200 000 de cetățeni săraci ai capitalei primeau, în fiecare lună, grâu, gratuit sau în condiții foarte avantajoase. Septimius Severus adăugase, la grâu, ulei, iar Severus Alexander, în mod excepțional carne. Aurelianus a organizat distribuiri gratuite de pîine în loc de grâu, a reluat distribuirea de ulei, întreruptă de multă vreme și a dat un caracter de regularitate distribuiri de carne de porc și sare. Hotărîse cultivarea viței de vie pe o scară mai largă, și, pînă la recolta proiectată, distribuirea la preț redus a vinului în porticele templului Soarelui; în această privință detaliile oferite de *Historia Augusta* sînt confirmate și de alți scriitori, ca: Aurelius Victor, Zosimos și Cronograful din 354 (Bibliografia nouă). În legătură cu reforma monetară și reforma annonaria, vezi și A. Calderini (*op. cit.*, p. 210), unde se confirmă cele arătate mai sus.
- ³⁶ Se referă la reformele prin care Aurelianus a căutat să întărească morala familiei romane și prestigiul femeii.

TACITUS

- ¹ În legătură cu interregnul dintre moartea lui Aurelianus și proclamarea lui Tacitus ca împărat. A. Calderini (*op. cit.*, pag. 211) crede că această știre provine din *Cronica imperială* care s-a pierdut. În ceea ce privește durata interregnului el menționează, că unii istorici o stabilesc la șase sau șapte luni, în timp ce alții cred că a durat doar trei sau patru săptămîni. În acest timp ar fi condus văduva lui Aurelianus, Augusta Ulpia Severina.
- ² Tacitus era un bătrîn de 75 de ani, originar din Interamna foarte bogat, cinstit și pios, care pretindea că se trage

din familia marelui istoric Tacitus. Fusesse consul în 273, iar în momentul uciderii lui Aurelianus (275), era senator cu dreptul primului cuvînt (*princeps senatus*). La propunerea repetată a armatei, ca senatul să aleagă pe noul împărat, acesta s-a pronunțat pentru Tacitus, după care el s-a prezentat în fața armatelor. A fost o adevărată satisfacție pentru senatul roman, care, astfel, se vedea întrînd în drepturile lui de odinioară, care-i fuseseră răpite de Gallienus. Tacitus, la rîndul său, așa cum declară Aurelius Victor, redeschide senatului porțile carierei militare, îi acordă vechiul drept proconsular, adică de a fi numiți dintre senatori guvernatori ai provinciilor imperiale în calitate de proconsuli sau propretori; procedează la consolidarea funcției de prefect al Romei, care aparținea, de asemenea, senatului, la acordarea dreptului de a bate monedă, întrucît de acum pe acestea reapar inițialele S.C. (*senatus consulto*) etc. Pe lângă acestea, Tacitus la unele măsuri de restabilire a moravurilor de comportare serioasă în public și de înfrînare a luxului, ridică unele construcții, folosind pentru aceasta și propriile venituri. Din nefericire, această domnie promițătoare de bune realizări a trebuit să se termine, în chip fulgerător la cîteva luni de la urcarea pe tron, după obținerea victoriei împotriva goșilor, pentru care primise titlul de *Gothicus maximus*.

³ Ziua a șaptea înainte de calendele lui octombrie: 25 septembrie.

⁴ În anul 98 e.n.

⁵ Fragmente din două versuri ale lui Vergilius (Aeneis, VI, 809—810):

... *nosco crines incanaque menta*

Regis Romani primam qui legibus urbem

Fundabit (=recunosc părul și barba albă a unui rege roman care va întemeia prin legi prima cetate romană).

⁶ Commodus (L. Aurelius), împărat roman (a. 180—192 e.n.), care avea numai 20 de ani cînd a îmbrăcat purpura im-

perială. A fost un fiu nedemn de tatăl său (Marcus Aurelius), devenind unul dintre cei mai sîngeroși și mai destrăbălați tirani, care a dezonorat tronul imperial (de aceea: „incomodul“).

- ⁷ *Baiæ*, oraș în Campania, la vest de Napoli; izvoarele sale erau celebre în Italia, de aceea a devenit o localitate balneară mult frecventată de nobilimea romană.
- ⁸ *Ostia*, un mare oraș și port la gurile Tibrului, a cărui întemeiere este atribuită de tradiție regelui legendar Ancus Martius; împăratul Claudius a construit un port nou care apoi a fost consolidat de împăratul Traianus.
- ⁹ *Legea Caninia*, privitoare la eliberarea sclavilor.
- ¹⁰ *Maeotis* (idis palus) Marea de Azov, așezată la nord de Marea Neagră. Triburile scitice care locuiau pe țărmurile ei se numeau Maeotae sau Maeotici.
- ¹¹ Asupra cauzei, ca și asupra locului și datei morții lui Tacitus sînt mai multe versiuni: *Historia Augusta*, Zosimos (I, 63) și Zonaras (XII, 29) susțin că ea se datorește curselor întinse de militari; H.A. introduce în ipoteza unei boli, care i-a produs moartea, iar alți scriitori mai noi, cum este Maurice Besnier (*op. cit.* p. 268), o atribuie unui complot urzit împotriva guvernatorului Siriei, Maximinus, o rudă a împăratului, care a pricinuit moartea amîndurora. În ceea ce privește locul, Aurelius Victor (Caesi, 36,2) îl plasează la Tyana, iar *Epitomele* la Tarsus. În legătură cu data L. Homo (Aurelianus, p. 338) o fixează spre mijlocul lunii aprilie 276, iar A. Stein (*Arch. für Papyrusforsch.*, VII, 1923, p. 46) în mai sau iunie; A. Calderini (*op. cit.*, p. 214) spune că a fost asasinat la Tyana în primul semestru al anului 276.
- ¹² *Florianus* este fratele lui Tacitus, pe care acesta îl propusese consul sufect senatului, dar acesta i-a respins propunerea pe motivul că alegerea pentru această magistratură era încheiată; a îndeplinit apoi funcția de prefect al pretoriului, însoțind în această calitate, pe împărat în cam-

pania din Asia împotriva goșilor. La moartea lui Tacitus, Florianus a pus mîna pe puterea supremă fie din proprie voință printr-o lovitură de forță (izvoarele latine: *Istoria Augustă*; Aurelius Victor, *Caes.*, 36,2), fie printr-o hotărîre a senatului (Izvoarele grecești: Zosimos, I. 63; Zonaras, XII, 28). Cîteva inscripții și numeroase monede atestă recunoașterea lui ca împărat de către Occident, dar Armatele din Orient, pe de altă parte, îl și proclamaseră, în acest timp, împărat pe Probus. Cei doi adversari s-au înfruntat în apropiere de Tarsus, unde Florianus a fost ucis de soldații săi, după două luni de domnie (Iulie, august 276).

- ¹³ Tarsus, oraș principal al Ciliciei, care a jucat un rol important, ca post de frontieră.
- ¹⁴ Interamna, oraș la sudul Umbriei (astăzi, Terni), locul natal al istoricului Tacitus.

PROBUS

- ¹ Marcus Aurelius Probus era fiul unui centurion și s-a născut la Sirmium; este deci, ca și Claudius al II-lea și Aurelianus, originar din provinciile dunărene și, înainte de a fi proclamat împărat, a îmbrățișat cariera militară (tribun sub Valerianus și Gallienus, comandant de legiune și al armatei din Orient sub Aurelianus). După ce a eliberat Gallia de franci și alamani, pacificînd granița Rinului, a trecut în Illyricum și apoi în Orient, unde a înfrînt pe vandali, și pe blemyii în Egipt, intronînd liniștea pe Eufrat, așa cum procedase pe Rhin și pe Dunăre. Întorcîndu-se la Roma, a sărbătorit un mare triumf îndreptîndu-se după aceea, spre Sirmium, unde a fost ucis de soldații săi, înspălmîntați de perspectiva unui nou război împotriva perșilor (sfîrșitul lui august sau începutul lui septembrie 282).

- ² Această presupunere se bazează pe faptul că sora sa se numea Claudia.
- ³ Este vorba de legiunea *a III-a Felix* — sau *a III-a Italica* aflată în cantonament în Retia; ulterior, Gallenus i-a acordat comanda armatei din Illyricum.
- ⁴ Aurelianus i-a încredințat comanda legiunii *a X-a*, pentru a duce lupta împotriva egiptenilor și a palmyrenilor, după care l-a numit comandantul armatei din Orient.
- ⁵ Ziua a treia înainte de nonele lui februarie: 3 februarie.
- ⁶ Probus este prezentat drept un continuator al lui Tacitus în ceea ce privește relațiile cu senatul; în consecință, fiind ales de armată, Probus ar fi fost confirmat de senat, față de care a manifestat un mare respect, recunoscându-i prerogativele. În realitate, politica sa față de senat e deosebită de cea a predecesorului său: unele dintre aceste prerogative erau o simplă formalitate (ratificarea legilor imperiale prin *senatus consultus*); altele constituie numai în parte un drept exclusiv al senatului (L. Homo, *op. cit.*, p. 41, de pildă, arată că dreptul de apel se putea face atît în fața senatului, cît și a împăratului). Împăratul își rezerva drepturile sale, afară de unele cazuri excepționale, pentru a menaja susceptibilitățile senatorilor; de pildă, în legătură cu dreptul de a numi pe proconsuli sau pe legații imperiali, se găsesc sub domnia lui, pe lîngă legați propretori senatoriali, și guvernatori ai provinciilor consulare, printre cavaleri.
- ⁷ *Niger* sau *Nicrum*, rîu în Germania; azi, Necker.
- ⁸ În realitate, n-a existat ocupație permanentă dincolo de fluviul Rin care a continuat să constituie granița din această parte a imperiului.
- ⁹ Coroanele de aur i-au fost decernate de cetățile gallice drept recunoștință față de acțiunea care a eliberat Gallia de amenințarea barbarilor și a instaurat liniștea la granița Rhinului.

- ¹⁰ Mai multe monede cu efigia lui Probus poartă mențiunile: *Restitutor Illyrici, securitas perpetua* (Cohen², VI. Probus, pp. 505 și 610—620).
- ¹¹ *Pamphylia*, regiune la sud de Asia Mică; a trecut în stăpânirea romanilor sub Attalus al III-lea.
- ¹² Invingătorul blemmyilor a fost, probabil, C. Iulius Saturninus, gall sau african de origine, care era guvernator în Syria și care a fost declarat împărat de o parte din populația Alexandriei; asediat de Probus în Apamea, Saturninus a fost ucis de propriii săi partizani (a. 280).
- ¹³ *Coptos*, oraș de importanță comercială al Thebaidei, în nordul Egiptului.
Ptolomais, oraș în nordul Egiptului, în apropiere de Abydos.
- ¹⁴ Se pare că a existat tendința cetățivilor din Occident de a submina autoritatea împăratului ales de provinciile din Orient. Așa se explică și ștergerea numelui lui Probus, chiar în timpul domniei lui, de pe unele inscripții din Italia, Spania și Africa (CIL, II, 3738; VIII, 100 și 1353; X, 3728).
- ¹⁵ Convins de nenorocirile pe care le prilejuiește o situație în care războiul constituie preocuparea de căpetenie, Probus a întrevăzut și posibilitatea de a rezolva, și pe alte căi, neînțelegerile dintre popoare, bineînțeles, Roma având rolul de conducător și arbitru; *Brevi milites necessarios non habebimus* (în scurt timp nu vom mai avea nevoie de soldați), sînt cuvintele care sintetizează o concepție nouă și îndrăzneță pe acele vremuri și care, tocmai din această cauză, lui personal i-a cauzat moartea. Capitolul reușește să înfățișeze în mod pregnant aceste trăsături ale personalității lui Probus.
- ¹⁶ Unele monede aflate în Sirmium poartă mențiunea: *Adventus Augusti* (Venirea împăratului).
- ¹⁷ *Benacus lacus*, astăzi, lacul de Garda; *lacus Larius*, astăzi, Como.

FIRMUS, SATURNINUS, PROCULUS, BONOSUS

- ¹ În legătură cu cei patru tirani: *Firmus, Saturninus, Proculus* și *Bonosus*, istoria arată că numai răscoala lui Firmus s-a produs în timpul lui Aurelianus. Ceilalți s-au răsculat în timpul lui Probus (Vezi și nota nr. 35 în legătură cu Firmus).
- ² A. Calderini (*op. cit.*, p. 206) acceptă că Firmus era originar din Seleucia.
- ³ În legătură cu moartea lui Firmus, A. Calderini (*op. cit.*, p. 206) acceptă versiunea sinuciderii lui.
- ⁴ *Saturninus* era unul dintre generalii lui Aurelianus. El s-a răsculat în timpul lui Probus (281). (A. Calderini *op. cit.*, p. 217).
- ⁵ *Proculus*, născut la Albingaunum, oraș în Liguria, s-a răsculat împotriva lui Probus în 281. Învins de Probus, a fugit la franci, care se pare că l-au trădat (A. Calderini, *op. cit.*, p. 217).
- ⁶ *Bonosus*, născut în Spania, dar de origine britanică, era, în jurul anului 281, comandantul flotei romane de pe Rhin. El s-a sinucis după eșuarea încercării sale de a deveni împărat. (A. Calderini, *op. cit.*, 217—218).
- ⁷ *Perinthus*, localitate în Thracia vezi nota 31 la *Viața lui Severus*.

CARUS, CARINUS, NUMERIANUS

- ¹ M. Rostovtzeff (*op. cit.*, p. 394) reproduce versiunea originii danubiene a lui *Carus*. A. Calderini (*op. cit.*, p. 220) redă trei versiuni, fără a preciza care este cea mai plauzibilă. S-a născut probabil, așa cum susține Eutropius, în orașul Narbo, capitala Galliei Narbonensis.
- ² *Marcus Aurelius Carus* a fost prefectul pretoriului și guvernator al Retiei și Pannoniei când Probus se afla în

Moesia și se pregătea să pornească împotriva perșilor. Soldații săi l-au proclamat împărat încă pe când era sub comanda lui Probus și se spune că moartea acestuia se datorește partizanilor lui Carus. După ce a dobândit o serie de victorii împotriva cvazilor la Dunăre și în Orient, unde a cucerit Mesopotamia, ajungând până la Ctesifon, a murit în împrejurări misterioase (aprilie-mai 283). După Aurelius Victor, o dată cu moartea lui Carus, se înscrie ștergerea definitivă a autorității senatului și triumful absolutismului militar.

- ³ În inscripții, ei sînt denumiți *principes iuventutis* (CIL, II, 4103; VIII, 5332).
- ⁴ Inscripțiile și monedele îi acordă titlul de: *Persicus maximus* și *Parthicus maximus*.
- ⁵ În legătură cu împrejurările morții lui Carus (283), A. Calderini (op. cit., p. 221) opinează că, probabil, a fost ucis.
- ⁶ *Marcus Aurelius Valerius*, împărat roman (a. 286—305), coleg de domnie al lui Diocletianus.
- ⁷ *Numerianus* și *Carinus*, cei doi fii ai lui Carus, asociați la domnie de tatăl lor în 284, unul pentru Orient, celălalt pentru Occident. Poetul Nemesianus, în *Cynegetica*, laudă victoriile lor, care, de fapt, n-au existat. În realitate, Numerianus, bolnav de ochi, a lăsat comanda socrului său, Arrius Aper, care, acuzat de moartea ginereului, a fost ucis de Diocletianus. Fiind proclamat împărat, Diocletianus a pornit cu armata împotriva lui Carinus, care, în timpul luptei care s-a produs pe malul fluviului Margus, a fost ucis de soldații săi (prima jumătate a anului 285).
- ⁸ Prima parte a versului 830 din Vergilius, *Aeneis*, X (cuvintele adresate de Aeneas victimei sale, tînărul Lausus): „Aeneae magni dextra cadis”.
- ⁹ *Fulvius Aspritanus* a scris despre Carinus.
- ¹⁰ *Claudius Eusthenius* a scris viața lui Diocletianus. Cei doi scriitori menționați de autorul anonim n-au existat în realitate sau au fost atât de neînsemnați, încît n-au meritat acest titlu.

CUPRINS

STUDIUL INTRODUCŢIV	5
PARTEA ÎNŢĂI	29
Hadrianus	31
Aelius	56
Antoninus Pius	63
Marcus Antoninus	75
Verus	98
Avidius Cassius	107
Commodus Antoninus	119
Helvius Pertinax	135
Didius Iulianus	147
Severus	155
Pescennius Niger	174
Clodius Albinus	185
Antoninus Caracallus	197
Antoninus Geta	206
Opilius Macrinus	212
Diadumenus Antoninus	224
Antoninus Heliogabalus	232
Alexander Severus	257
PARTEA A DOUA	305
Cei doi Maximini	307
<i>Maximinus cel bătrîn</i>	307
<i>Maximinus cel tânăr</i>	326
Cei trei Gordiani	332
<i>Gordianus cel tânăr</i>	343
<i>Gordianus al treilea</i>	347
<i>Maximus și Balbinus</i>	357

Cei doi Valeriani	372
<i>Valerianus cel bătrîn</i>	372
<i>Valerianus cel tînăr</i>	376
Cei doi Gallieni	377
<i>Gallienus tatăl</i>	377
<i>Saloninus Gallienus</i>	392
Cei treizeci de tirani	395
<i>Cyriades</i>	395
<i>Postumus</i>	396
<i>Postumus cel tînăr</i>	397
<i>Lollianus</i>	398
<i>Victorinus</i>	399
<i>Victorinus cel tînăr</i>	400
<i>Marius</i>	400
<i>Ingenuus</i>	401
<i>Regilianus</i>	403
<i>Aureolus</i>	405
<i>Macrianus</i>	406
<i>Macrianus cel tînăr</i>	408
<i>Quietus</i>	408
<i>Odenatus</i>	409
<i>Herodes</i>	411
<i>Maeonius</i>	411
<i>Ballista</i>	411
<i>Valens</i>	413
<i>Valens cel bătrîn</i>	413
<i>Piso</i>	414
<i>Aemilianus</i>	415
<i>Saturninus</i>	416
<i>Tetricus cel bătrîn</i>	417
<i>Tetricus cel tînăr</i>	418
<i>Trebellianus</i>	418
<i>Herennianus</i>	419
<i>Timolaus</i>	420
<i>Celsus</i>	420
<i>Zenobia</i>	421

<i>Victoria</i>	. . . . .	424
<i>Titus</i>	. . . . .	425
<i>Censorinus</i>	. . . . .	426
<i>Divus Claudius</i>	. . . . .	427
<i>Divus Aurelianus</i>	. . . . .	441
<i>Tacitus</i>	. . . . .	476
<i>Probus</i>	. . . . .	490
<i>Firmus, Saturninus, Proculus și Bonosus</i>	. . . . .	509
<i>Carus, Carinus și Numeianus</i>	. . . . .	520

NOTE	. . . . .	535
------	-----------	-----

ERATĂ

Pag.	Rîndul		În loc de	Se va citi
	de sus	de jos		
27	9	—	Drăgănescu	Drăgulescu
45	8, 16	—	vetori	retori
58	6	—	potrivit	nepotrivit
75	—	4	aspectele	ospețele
126	—	14	o carte	o carte a
139	17	—	legarea	lezare a
157	—	21	suveranității	severității
161	6	—	Egiptul	și Egipt
162	—	1	că nu va fi	că va fi
201	7	—	armelor	armenilor
435	—	16	discrețiile	distracțiile
640	—	16	centenarul	mileniul

Cei doi Valeriani . . .	. 372
<i>Valerianus cel bătrîn</i>	. 372
<i>Valerianus cel tînăr</i>	. 376
Cei doi Gallieni .	. 377
<i>Gallienus tatăl</i> . . .	. 377
<i>Saloninus Gallienus</i> .	. 392
Cei treizeci de tirani .	. 395
<i>Cyriades</i>	. 395
<i>Postumus</i>	. 396
<i>Postumus cel tînăr</i>	. 397
<i>Lollianus</i> . . .	. 398

CUPRINS

<i>Victoria</i>	424
<i>Titus</i>	425
<i>Censorinus</i>	426
<i>Divus Claudius</i>	427
<i>Divus Aurelianus</i>	441
<i>Tacitus</i>	476
<i>Probus</i>	490
<i>Firmus, Saturninus, Proculus și Bonosus</i>	509
<i>Carus, Carinus și Numeianus</i>	520
NOTE	535

REDACTOR: ELENA CURTOV
TEHNOREDACTOR: FLORICA WEIDLE

COLI DE TIPAR: 42,25.
INDICI PENTRU CLASIFICAREA ZECIMALĂ:
BIBLIOTECI MARI: 9(3), BIBLIOTECI MICI: 9.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ, STR. BRASSAI 5-7.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA — COMANDA NR. 742/1971

